

Baština Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

Kapetanije u Bosni i Hercegovini

Kreševljaković, Hamdija

1954.

Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

<https://bastina.anubih.ba/items/30083555-425c-4a3a-853b-9c59ab2f8799>

Preuzeto s Baštine Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

<https://bastina.anubih.ba/>

NAUČNO DRUŠTVO NR BOSNE I HERCEGOVINE

DJELA

Knj. V

ODJELJENJE ISTORISKO-FILOLOŠKIH NAUKA

Knj. 4

HAMDIJA KREŠEVLIAKOVIĆ

KAPETANIJE
U BOSNI I HERCEGOVINI

SARAJEVO

1954

NAUČNO DRUŠTVO NR BOSNE I HERCEGOVINE

DJELA

Knj. V

ODJELJENJE ISTORISKO-FILOLOŠKIH NAUKA

Knj. 4

HAMDİJA KREŠEVLJAKOVIĆ

KAPETANIJE
U BOSNI I HERCEGOVINI

SARAJEVO

1954

SADRŽAJ

	Strana
Predgovor	7
Uvodna riječ	9
OPĆI DIO	
I. Pojam, ime, broj i vrijeme postanka kapetanija	13
1. Pojam kapetanija	13
2. Ime kapetanije	13
3. Broj kapetanija	13
3. Agaluk	17
5. Prve kapetanije	17
6. Kapetanije XVII stoljeća	18
7. Kapetanije XVIII stoljeća	19
II. Uredjenje kapetanija	22
A. Teritorij i utvrde	20
1. Teritorij kapetanije	22
2. Utvrde	22
a) Gradovi	23
b) Palanke	23
c) Kule	23
d) Cardaci	24
B. Vojska i plaće	24
1. Džemat	24
2. Rodovi vojske	25
a) Farisi ili konjanici	25
b) Azapi	25
c) Mustahfizi	26
d) Pasbani	26
e) Topčije	27
f) Džebedžije	27
g) Martoloji	27
h) Donulije	28
3. Sastav vojske	28
4. Jerlu kol neferat	31
5. Stupanje u službu	31
6. Berati	33
7. Plaće	33
8. Bajrak i bajraktar	37
9. Kalauz	37
10. Glazba	38

11. Odijelo	38
12. Kancelarija	38
13. Pravo nasljedstva na službu	39
III. Kapetani	43
1. Vojni poslovi	44
a) Otpremanje i predvođenje vojske na ratište	47
b) Obavještajna služba	47
2. Policajno-administrativni poslovi	47
a) Izdavanje pasoša	47
b) Izvoz i uvoz	47
c) Poslovi oko okrivljenika	49
3. Sakupljanje i zakupljivanje državnih prihoda	52
a) Taksit	52
b) Džizija	53
c) Harač	53
d) Malićana	54
4. Nadzor nad zijametima	56
5. Ajansko vijeće	57
6. Mušavere	58
7. Medusobne veze	58
8. Kapetani prema svećenstvu	58
9. Kapetani i vakufi	59
10. Kapetani vrše i druge službe	60
a) Muselim	60
b) Vojvoda	60
c) Emin	60
11. Kapetani dužnici	60
12. Kapetani i knjiga	61
13. Kapetani i narodni pjevači	61
14. Kapetani u tradicionalnoj književnosti	61
15. Kapetan u geografskoj nomenklaturi BiH	64
V. Konac kapetanija i posljednji kapetani	64

POSEBNI DIO

A. Kapetanije XVI i XVII stoljeća	75
1. Gradiška kapetanija	75
2. Jasenovačka kapetanija	80
3. Dubička kapetanija	82
4. Kostajnička kapetanija	87
5. Novska kapetanija	89
3. Gvozdanska kapetanija	94
7. Krupska kapetanija	95
8. Bihaćka kapetanija	100
9. Ostrožačka kapetanija	109
Kapetanija Ličkog sandžaka	116
10. Kninska kapetanija	116
11. Skradinska kapetanija	117
12. Nadinska kapetanija	118
13. Zemunička kapetanija	118
14. Islamska kapetanija	119
15. Obrovačka kapetanija	120
16. Udbinska ili Lička kapetanija	120
17. Kliška kapetanija	125
18. Kamenska kapetanija	126

19. Hlivanjska kapetanija	127
20. Imotska kapetanija	135
21. Gabeoska kapetanija	136
22. Trebinjska kapetanija	138
23. Novska kapetanija (u Boki Kotorskoj)	144
24. Kamengradska kapetanija	147
25. Ključka kapetanija	151
26. Banjolučka kapetanija	153
27. Jajačka kapetanija	158
Kapetanije Požeškog sandžaka	161
28. i 29. Osječka i Virovitička kapetanija	161
B. Kapetanije osnovane nakon mira u Karlovcima	
a) U sandžaku Bosna:	162
30. Kobaška kapetanija	162
31. Brodska kapetanija	166
32. Tešanjka kapetanija	167
33. Dobojska kapetanija	170
34. Vrandučka kapetanija	172
35. Maglajska kapetanija	177
36. Kozaračka kapetanija	180
37. Pridorska kapetanija	182
38. Novopazarska kapetanija	185
b) U sandžaku Klis:	
39. Kapetanija Stara Ostrovnica	187
40. Petrovačka kapetanija	193
41. Glamočka kapetanija	196
42. Kupreška kapetanija	198
43. Džisri-Sanska kapetanija	199
c) U sandžaku Zvornik:	
44. Gradačaka kapetanija	200
45. Zvornička kapetanija	206
46. Tuzlanska kapetanija	211
d) U sandžaku Hercegovina:	
47. Onogoštska kapetanija	218
48. Klobučka kapetanija	223
49. Ključka kapetanija (u Hercegovini)	228
50. Kolašinska kapetanija	231
51. Džisri-Tarska kapetanija	232
52. Vidoška kapetanija	233
53. Mostarska kapetanija	243
54. Počiteljska kapetanija	248
55. Ljubuška kapetanija	253
56. Roška kapetanija	258
57. Duvanjska (Seddi-džedidska) kapetanija	259
58. Hutovska kapetanija	264
Registar geografskih imena	273
Registar osobnih imena	280
Rječnik turcizama	301
Zusammenfassung	305

P R E D G O V O R

U II godištu »Godišnjaka« Istorijskog društva Bosne i Hercegovine napisao sam manju radnju o kapetanijama i kapetanima Bosne i Hercegovine. To je prvi pokušaj u našoj historiografiji, da se unese bar nešto svjetlosti u jedno poglavlje naše prošlosti, koje nije prije toga niko dotaknuo. Ovdje iznosim sada to poglavlje potpuno obrađeno. Po sakupljenoj građi, što se najbolje vidi iz bilježaka, može se prosuditi, kako je ovaj rad iziskivao mnogo truda i vremena.

Mene je u radu najviše smetalo to, što mi nije uspjelo nigdje doći do kanunname o ovoj instituciji, za koju sigurno znam da je postojala. Da sam je kojom srećom našao, bio bi mi posao mnogo lakši i ne bi se bio tako dugo otegao. Potrebu ovakve radnje osjetio sam još 1932 god. pišući manju studiju o Husein-kapetanu Gradašćeviću i njegovu pokretu. Još tada sam se uvjerio, da se ne zna ni pravi broj kapetanija.

Kapetanije su jedna feudalna institucija, a njihovi zapovjednici, kapetani, jedna vrsta feudalne gospode turskog doba. Ta je institucija nešto čisto bosansko, jer je nije bilo ni u jednoj drugoj provinciji nekadašnje osmanske carevine. Uz jeničare i spahije sačinjavala je vojska kapetanija posebnu vrstu odbrambene snage u ovoj zemlji. U zadnjih sto godina opstanka ove institucije kapetani su igrali vidnu ulogu u političkom životu Bosne i Hercegovine.

Ova radnja ima dva dijela: opći i posebni. U prvom dijelu izneseno je sve ono, što se odnosi na kapetaniju i funkciju kapetana, a u drugom je obrađena povjest pojedinih kapetanija prema raspoloživim izvorima. Taj je dio podijeljen u dva odsjeka. U prvom odsjeku obrađene su kapetanije osnovane prije 1699, a u drugom poslije ove godine.

Ovaj opći dio objavljen je u spomenutom Godišnjaku, ali on nije ovdje prosto prenesen, nego je dopunjen i mjestimično ispravljen.

Pri radu išli su mi na ruku i neki moji prijatelji, pa im se i ovdje najljepše zahvaljujem. Naročito ističem zahvalnost hatibu Careve džamije u Sarajevu, Hafiz-Džemaluddinu Hadžijahiću, bibliotekarima Gazi Husrevbegove knjižnice, bivšem kustosu arhiva Zemaljskog muzeja u Sarajevu dr. Branku Đurđevu i bivšem muzejskom bibliotekaru Dervišu M. Korkutu, onda naučnim suradnicima Orijentalnog instituta Hamidu Hadžibegiću i Hazimu Šabanoviću, profesoru Filozofskog fakulteta Nedimu Filipoviću i suradnicima Istorijskog instituta Jugoslavenske akademije u Zagrebu Antunu Šimčiku, Seidu Traljiću i studentu Aliji Bejtiću.

Sarajevo, u ljeto 1953 god

Hamdija Kreševljaković

Da bi se mogla pratiti izlaganja u ovoj radnji, neophodno je potrebno dati sljedeće napomene.

Nakon pada Bosne pod Turke ne sjede više feudalci po utvrđenim dvorovima, gradovima. Nova feudalna gospoda ili spahije grade na ustupljenim im posjedima odžake i kule i u njima stanuju. Manja lena što ih novi gospodar, sultan, daje spahijama, zovu se timari a veća zijaleti; uživaoci prvih zovu se timarnici, a drugih zaimi. Najveći prihod od timara iznosi 19.999, a od ziameta 99.999 akči. Prema tome prihodu lena, vode spahije u rat određeni broj vojnika. Posjedi s prihodom većim od 100.000 akči zovu se hasovi. Oni su pripadali sultanu i ostalim članovima dinastije te visokim dvorskim i državnim funkcionerima. Njima upravljaju vojvode ili emini (povjerenici). U kraljevske ili plemićke gradove stavili su Turci svoje plaćeničke posade da ih čuvaju i po potrebi brane. Tvrđavni zapovjednici zovu se dizdari.

Još prije 1463 godine zauzeli su Turci jedan dio bosanskog teritorija i na vojničku ga organizovali kao krajište ili serhat s vojvodom ili krajišnikom na čelu. Tu su ustanovu Turci preuzeli od Bizanta. U tome je krajištu od 1435 glavni logor Vrhbosna, kasnije prozvana Sarajevo. Drugo krajište organizovano je u Humskoj Zemlji nakon smrti hercega Stjepana (1466). Daljim osvajanjem pomicala su se krajišta. U zaleđu krajišta organizirali su upravu osnivajući nahije kao upravne i kadiluke kao sudbene jedinice. Granice nahija često su se podudarale sa starijim našim župama. Kad su ta osvajanja doprla do obale Save i Une, upoznaše se Turci s institucijom kapetanije, koje su osnovane s ugarsko-hrvatske strane da brane dalje prodiranje Turcima, pa ih i oni počеше osnivati, a u osvojenim gradovima, gdje su već postojale, zadržavati postavljajući tu svoje kapetane i vojnike. Iza zauzeća Gradiške 1537 osnovana je Gradiška kapetanija, iza zauzeća Krupe 1565 Krupska, iza zauzeća Bišća 1592 Bihaćka kapetanija i t. d. To isto čine i u Hercegovini (Gabela).

Veće administrativno-političke i vojničke jedinice u Turskoj zvali se sandžaci ili live (sandžak, turski a liva, arapski, znači zastava). Prvi sandžak na bosanskom teritoriju organiziran je 1463, odmah nakon pada Bosne, a zahvatao je sav prostor bivše bosanske države, osim zemlje hercega Stjepana. Taj sandžak nazvan je Bosna, a sjedište mu je u Vrhbosni do 1553, onda u Banjoj Luci do 1639, pa opet u Sarajevu do kraja XVII stoljeća, zatim u Travniku do 1850 god. Njegov se opseg povećavao sve do 1592 pripajanjem osvojenih sela, gradova i varoši u sjeverozapadnom pravcu.

Sjeverno od sandžaka Bosne ustrojen je nešto kasnije sandžak Zvornik, a južno sandžak Hercegovina 1470 godine. Padom Požege 1536 i Klisa 1537 osnovani su sandžaci istih imena (Požega i

Klis). Zasad nepoznate godine nastao je sandžak Začesna (Čazma), koji se kasnije nazivaše Pakrac, odnosno Cernik. Od osvojenih sela i gradova u području rijeke Krke i Zrmanje i od kraja oko Udbine, koji su bili u sandžacima Bosni i Klisu, organiziran je nešto prije 17 rujna 1580 sandžak Krka ili Lika. Kao zadnji sandžak je Bihać, a nastao je odmah iza zauzeća Bišća 1592 godine.

Sve do god. 1541 svi gornji sandžaci bili su potčinjeni ejáletu (beglerbegluk, pašaluk) Rumeliji. Od 1541 do 1580 god. Zvornik i Požega pripadali su ejaletu Budim.

Nešto prije 17 rujna 1580 postala je Bosna beglerbègluk sastavljen od gornjih sandžaka i od sandžaka Vučitrna i Prizrena. Oba ova sandžaka otcijepljena su od Bosne nešto prije 1607, a Požeški 1600 godine.

Sandžaci su se dijelili na n á h i j e, ove na sela, varoši i gradove. Jedna ili više nahija čine sudbeni kotar ili k a d i l u k. Na čelu nahija su v o j v o d e, sadžaka s a n d ž a k - b e z i a berglerbegluka b è g l e r - b e z i.

Na čelu kadiluka je k a d i j a. Uz beglerbega je vijeće ili divan u kome je, pored drugih dostojanstvenika, najviša ličnost d e f t è r - d â r ili šef financija. Svaki sandžak ima svoga â l â j b e g a, zapovjednika nad spahijama. Po nekim mjestima sjedili su s e r d â r i, zapovjednici j è n i č â r a jednog manjeg područja. U Sarajevu je sjedio j e n i č a r s k i z â b i t, u narodu zvan j è n i č â r - a g a. On je postavljao serdare. Vlast serdara trajala je tri mjeseca.

Jedan opis bosanskog pašaluka sastavljen oko 1620 objelodanio je u talijanskom prijevodu dr. F. Rački u XIV knjizi Starina Jugoslaven-ske akademije. Tada je Bosna imala najveći opseg. Od Kandijskog rata (1646—1669) do mira u Svištovu (1791) taj se opseg sužuje. Godine 1699 spao je bosanski pašaluk na četiri sandžaka.

Do reforama Mahmuda II (1808—1839) računale su se plaće grad-skih posada i nekih drugih službenika u â k č a m a. Akča (aspra ili jaspri, od turskog ak, a znači bijel) bijaše najsitniji srebreni novac promjera 10—12 mm, težine 0,65 do 1,10 g. Vremenom težina joj je opadala, te je krajem XVII stoljeća iznosila samo 0,13 g. Po zakonu Sultana Sulejmana od 1536 kovalo se od 100 drama (1 dram = 3,2 g) čista srebra 420 akči. U doba sultana Sulejmana Kânûniyê 83 akče vrijedile su jedan filur (dukat). U XVI stoljeću kovale su se akče u više mjesta na Balkanu; u Bosni su tada bile kovnice u Srebrenici i Čajniču. U raznim ispravama XVIII stoljeća spominju se sâg-akče (zdrave akče) i čûruk-akče (nezdrave). Ove potonje biće one težine 0,13 g čistog srebra. 100.000 akči zvaše se tovar (jûk). Četiri akče čine jednu paru, a 40 para 1 groš.

I.
OPĆI DIO

POJAM, IME, BROJ I VRIJEME POSTANKA KAPETANIJA

1. **Kapetanije** su bile manji, tačno ograničeni teritoriji u prvo doba njihova opstanka samo duž onih granica bosansko-hercegovačkih, koje su dijelile tursko carstvo od hrvatskih zemalja, što stajahu pod vlašću bečkog cesara i mletačkog dužda, a od XVIII stoljeća bilo ih je i u unutrašnjosti, i to uz glavne drumove što su vodili s periferije u srednju Bosnu. One su bile na vojničku organizirane. Vojskom kapetanije zapovijedao je kapetan. Od kapetana do prostog vojnika svak je bio plaćen za svoju službu. Sve službe u kapetaniji bile su nasljedne. U svakoj je kapetaniji bio bar jedan grad i jedna kula, a u nekim je bio još i pokoji utvrđeni čardak. Čuvati granicu od neprijatelja danju i noću i puteve od hajduka i razbojnika bila je glavna zadaća posade u kapetanijama. Ova je institucija postojala u ovim zemljama od polovine XVI stoljeća do 1835 godine.

2. **Ime kapetanija.** Kapetanije su se službeno zvale imenom glavnog grada (utvrde). Kapetanija u kojoj je bilo glavno naselje Stolac zvala se službeno vidoška po sredovječnom gradu Vidoški, a ne stolačka kapetanija. Duvanjska kapetanija zvala se seddidžedidska po gradu Seddidžedidu, što su ga Turci sagradili početkom XVIII stoljeća. Isto tako kapetanija u kojoj je bilo najveće naselje Kulen-Vakuf, nije se zvala po tome naselju, koje je čak bilo utvrđeno, nego po gradu Staroj Ostrovici (Ostrovica-i-Atik kapudanlük). Imena kapetanija nisu se mijenjala, ako bi se sjedište kapetana prenijelo iz jednog grada u drugi. Kao primjer za to navodim Kamengradsku kapetaniju. Kapetan se u polovini XVIII stoljeća preselio iz Kamengrada u Stari Majdan. U narodu i narodnoj pjesmi kapetan i kapetanija zovu se majdanski, a službeno i dalje kamengradski. Nekako u isto doba postala je Derventa sjedištem kapetana Vrandučke kapetanije. Ime je i dalje ostalo staro u svim službenim ispravama, a po novom sjedištu narod je zvao i kapetana i kapetaniju. Samo dvije kapetanije se nisu zvale po gradovima, jer ih nije bilo, nego po rijekama preko kojih je bio most, a čuvao ga je kapetan sa svojom vojskom. Jedan takav most bio je na Sani kod današnjeg sela Tomine, a drugi negdje na rijeci Tari; prva se kapetanija službeno zvala Džisri-Sana kapudanlük, a druga Džisri-Tara kapudanlük. U Tomini je grad zamjenjivala kula na više katova, a valjda je tako bilo i u Tari.

3. **Broj kapetanija.** Kako je već rečeno, dosada se nije znao ni pravi broj kapetanija, odnosno kapetana, te su u tome griješili i domaći i strani pisci koji ih spominju. Jedni navode kako je bilo 36 a drugi 48 kapetana, a prema tome i kapetanija. Međutim se iz sigurnih izvora zna da ih je 1829 godine bilo 39, dakle šest godina prije ukinuća ove institucije 1835, i četiri godine prije otcjepljenja Hercegovine od bosanskog ejaleta (1833).

Koliko znam, prvi je domaći pisac Slavoljub Bošnjak (Ivan Frano Jukić) pisao kako je u Bosni bilo 36 kapetana.¹⁾ Ovaj bi Jukićev broj mogao biti samo onda tačan, da su nakon sloma pokreta Husein-

kapetana ostale tri kapetanije upražnjene i to gradačka, hutovska i vidoška (stolačka). S najvećom sigurnošću možemo reći da taj fakat nije Jukić imao na umu, kada je to napisao. Njega je na taj broj navelo nešto drugo. »Trideset i šest mladih kapetana« postao je kao tradicionalan broj davno prije nego što je Jukić napisao svoj Zemljopis. On je ušao u našu narodnu pjesmu,²⁾ koju je on kao sakupljač svih vrsta narodnog blaga vrlo dobro poznavao.³⁾

Isti broj nalazimo i u jednom mahzaru (pretstavci) što ga je sastavio nepoznati autor u stihovima na sultana povodom ukinuća jeničara, dakle koju godinu prije ukidanja kapetanija. Tu čitamo:

»Trideset i šest mladih kapetana,
Što te dvore trista godin' dana,
I još više šest godin' dana,
Poslušaj nas, sunce ogrijano«. ⁴⁾

Isti broj kapetanija nalazimo u jednom, dvadesetak godina prije spomenutog mahzara, francuskom putopisu po Bosni iz pera Chaumette-a des Fosses-a, bivšeg tajnika francuskog konzulata u Travniku, koji je putovao Bosnom 1807 i 1808.⁵⁾ To je zanimljivo djelo nastalo u doba živog izučavanja Bosne od strane vojnih francuskih lica⁶⁾ i živog djelovanja njihova konzulata u Travniku (1807—1814).⁷⁾ Pa ipak je i Chaumette pogriješio, ali ne znamo kako je do te pogreške došlo. On navodi da je od onih 36 kapetana njih 14 sjedilo u Turskoj Hrvatskoj, 10 u pravoj Bosni, a 12 u Hercegovini. Chaumette, kako znamo, jedini je poimence nabrojio naše kapetanije, odnosno kapetane. Prema tome popisu u Turskoj Hrvatskoj su kapetani:

1. bihački,
2. ostrovički,
3. pridorski,
4. krupski,
5. novski,
6. ostrožački,
7. dubički,
8. gradiški,
9. vakufski,
10. majdanski,
11. kozarački,
12. petrovački,
13. jajački i
14. ključki.

U pravoj Bosni:

1. banjolučki,
2. derventske,
3. dobojski,
4. maglajski,
5. tešanjski,
6. glamočki,

7. kupreški,
8. zbornički,
9. tuzlanski i
10. gradačački.

U Hercegovini:

1. nikšićki,
2. kolašinski,
3. klobučki,
4. gatački,
5. trebinjski,
6. stolački,
7. počiteljski,
8. nevesinjski,
9. duvanjski,
10. mostarski i
11. livanjski.

Chaumette kaže da su istim redom, kojim su gore poredani, sjedili kapetani u vezirskom vijeću, i da je taj red ustanovljen po starosti kapetanija.⁸⁾ Ta konstatacija ovdje ne odgovara, jer, kad bi to zaista bilo, onda bi taj red bio mnogo drugačiji. I nabrojanje kapetana, odnosno kapetanija, nije mu tačno. On je najprije naveo da je u Turškoj Hrvatskoj bilo 14 kapetana, a zapravo ih je naveo 13, a u Hercegovini 12, a nabrojio ih je samo 11. Prva je pogreška nastala zbog toga, što je naveo ostrovičku i vakufsku kapetaniju kao dvije zasebne, a to je bila jedna sa dva imena. U Hercegovini je jednu izostavio, i uz to naveo nevesinjsku, koje nikad nije bilo. Prema tome, Chaumette je nabrojio samo 34 kapetanije, i to pod narodnim a ne službenim imenima. Iz toga se jasno vidi da Chaumette nije svoje podatke crpio iz izvora, nego ih je sam prikupljao, ili mu ih je neko dao koji nije bio potpuno upućen.

Sva je prilika da je Chaumette u broju 36 pogriješio s istog razloga kao i Jukić. To postaje tim sigurnije, što je godine 1806, dakle godinu dana prije Chaumette-a, proputovao Bosnom jedan drugi Francuz, imenom Leclerc, i u svom izvještaju napisao, da u Bosni ima oko četrdeset što dobrih što loših tvrđava, kojima upravljaju kapetani, i tu čast vrše po nasljednom pravu.⁹⁾ Leclerc je osobitu pažnju obratio na puteve i tvrđave i prema tome on se približio pravom broju kapetana.

Sve pogreške Chaumette-ove u ovoj stvari preuzeo je J. B. Tošković u svojoj disertaciji,¹⁰⁾ a broj kapetanija od Jukića preuzeo je Drag. M. Pavlović.¹¹⁾ Međutim, u Pavlovića se radnji navodi na drugom mjestu i broj 48.

Drugi opet navode kako je u Bosni bilo 48 kapetana. Taj broj nalazimo opet u izvještaju francuskog štapskog kapetana iz godine 1806.¹²⁾ Taj broj ima i dr. Bašagić i mnogi drugi, koji su se njime služili. Stojan Novaković piše, kako putnici i posmatrači Bosne i njenih prilika u početku XIX stoljeća bilježe 48 kapetana ili nasljednih begova.¹³⁾

Kako je došlo do ovog broja sigurno ne znam, ali mi se čini, da se nije teško dosjetiti. Bosanski se ejalet nekada dijelio na 48 kadiluka¹¹⁾ i ovi su mogli biti identifikovani sa kapetanijama.

Bilo je kapetanija i kadiluka, gdje su se granice jednih i drugih potpuno podudarale. Kod drugih opet podudarale su se granice kapetanije s granicama nahije. Neke su se kapetanije nalazile na teritoriju dvaju kadiluka. Ali na teritoriju nekih kadiluka bilo je po više (2—4) kapetanije.

Već je rečeno da je u cijelom bosanskom ejaletu bilo 1829 godine u svemu 39 kapetanija. Evo tih kapetanija sa pravim, službenim imenima i sjedištima njihovih kapetana:

1. bihačka (Bihać)
2. ostrožačka (Ostrožac)
3. krupska (Krupa)
4. novska (Novi)
5. pridorska (Prijeđor)
6. kamengradska (Stari Majdan)
7. dubička (Dubica)
8. gradiška (Bos. Gradiška ili Berbir)
9. kozaračka (Kozarac)
10. banjolučka (Banja Luka)
11. džisri-sanska (Tomina)
12. kobaška (Kobaš)
13. jajačka (Jajce)
14. vrandučka (Derventa)
15. maglajska (Maglaj)
16. dobojska (Doboj)
17. tešanjka (Tešanj)
18. novopazarska (Novi Pazar)
19. staroostrovička (Prkosi)
20. petrovačka (Petrovac)
21. ključka (Ključ na Sani)
22. kupreška (Kupres)
23. glamočka (Glamoč)
24. hlivanjska (Hlivno)
25. seddi-džedidska (Duvno)
26. ljubuška (Ljubuški)
27. mostarska (Mostar)
28. počiteljska (Počitelj)
29. vidoška (Stolac)
30. ključka (Ključ kod Gacka)
31. trebinjska (Trebinje)
32. klobučka (Klobuk)
33. onogoštska (Nikšić)
34. hutovska (Hutovo)
35. kolašinska (Kolašin)
36. džisri-tarska

- 37. zbornička (Zbornik)
- 38. tuzlanska (Tuzla)
- 39. gradačaka (Gradačac).¹⁵⁾

Zagledamo li malo bolje u red kapetanija ovog popisa, udara u oči da su poredane po sandžacima. Od broja 1—18 spadale su Bosanskom, od 19—24 Kliškom, od 25—36 Hercegovačkom, a zadnje tri Zborničkom sandžaku. Prema tome bilo ih je na teritoriji sandžaka:

Bosanskog		18
Kliškog		6
Hercegovačkog		12
Zborničkog		3

Osim gornjeg našao sam još jedan, bar tridesetak godina stariji, popis u kome su navedene sve kapetanije kao i u onom od 1829, samo bez hutovske, osnovane 1802, i poredane drugim redom. Nije datiran niti se zna ko ga je sastavio. I u njemu je na prvom mjestu opet bihačka kapetanija¹⁶⁾.

Osim kapetanija u oba su popisa navedeni samostalni agaluci Zalom, Trusina i Borijs, a u onom drugom još i Tabakovići. Ime ovog zadnjeg sastavljač je poturčio u Debakzadeler. Zalom i Trusina su danas sela u Nevesinjskom, a Borijs u Fočanskom srezu, dok se Tabakovići zvalo neko selo i zaselak u kraju između Prijedora i Dubice, ali danas naselja toga imena nema u tom kraju. Zalom je naveden kao klanac (derbent), a Trusina i Borijs kao kule. Za Tabakoviće nema поближе oznake, a kako ovaj agaluk ne navodi popis iz 1829, to znači da je ugasnuo prije toga vremena.

4. **Agalukom** se nazivala na kapetanijski način organizovana vojna jedinica, a sastojala se samo od jednog džemata vojnika s agom na čelu. Ti vojnici bili su ili konjanici ili azapi (stražari). Neki su agaluci po potrebi pretvarani u kapetanije, o čemu će biti govora u posebnom dijelu.

Sve ovo što je dosad rečeno odnosi se na posljednje decenije njihova opstanka.

5. **Prve kapetanije.** Doprijeviši Turci do Save i Une upoznaše se tu s ovom institucijom, pa i oni počeh po pograničnim mjestima osnivati kapetanije. Posve sigurno znamo, da su krajem XVI stoljeća sjedili kapetani u Gradiškoj (Berbiru), Krupi, Bihaću, Klisu i Gabeli. Za Krupu i Bihać znamo, da su i prije Turaka imali svoje kapetane. Vrlo je vjerovatno da su još 1600 godine imali kapetane Herceg-Novu, Dubicu i Udbinu, jer se u Herceg-Novom sretamo s ovom institucijom 1606, u Dubici 1611, a u Udbini 1620 godine.

Gdje su Turci organizirali prvu kapetaniju, to sigurno ne znam. Najstariji spomen kapetanu potječe iz 1558. Te godine postojala je Gradiška kapetanija. Njen kapetan bio je Džafer-beg¹⁷⁾, sin kliškog sandžaka Malkoč-bega Karaosmanovića. U pismu Petra Erdeda od 8 siječnja 1558 spominje se, među drugim, gradiški kapetan (gradysckay capitaneus)¹⁸⁾. Odmah po zauzeću Krupe 1565 godine postavili su Turci

svoga kapetana¹⁰⁾. Isti je slučaj i s Bihaćom 1592²⁰⁾, dok je Kliška kapetanija osnovana prije 1596, a Gabeoska prije 1591²¹⁾. Prema tome potpuno je sigurno, da su između 1558 i 1596 postojale kapetanije u Gradiškoj, Krupi, Gabeli, Bihaću i Klisu, dok je ona prva nešto starija od 8 siječnja 1558, a Gabeoska i Kliška starije su od 1591 i 1596 god. Njihov postanak pada u doba ratobornih namjesnika Malkoč-bega Kara-osmanovića, Ferhat-bega Sokolovića i Hasan-paše Predojevića.

Od onih pet kapetanija dvije su (Bihaćka i Krupska) bile u Bihaćkom, Gradiška u Bosanskom, Kliška u Kliškom a Gabeoska u Hercegovачkom sandžaku, dok kapetanijama u ostalim sandžacima nisam našao spomena.

6. Kapetanije XVII stoljeća. U ovom stoljeću postigao je bosanski pašaluk najveći opseg, ali u istom stoljeću on je počeo opadati, a u opadanju je od 1647 do 1791. Do Bečkog rata (1683) broj je kapetanija znatno porastao. Na serhatu ili Krajini, od Gradište do Novog u Boki Kotorskoj, nastao je cijeli niz kapetanija. Osim tih pograničnih, osnivane su i kapetanije u zaleđu. Od 1606 do 1690 godine postojalo je na teritoriju ovog ejaleta dvadeset i devet kapetanija. Sjedišta su kapetana pogranični gradovi: Osijek, Virovitica, Gradiška, Jasenovac, Dubica, Kostajnica, Novi na Uni, Gvozdansko, Krupa, Ostrožac, Bihać, Udbina, Obrovac, Zemunik, Is'am, Nadin, Skradin, Klis, Kamen, Imotski, Gabela, Trebinje i Herceg-Novi; u zaleđu sjedili su kapetani u gradovima: Banja Luka, Kamengrad, Ključ na Sani, Jajce, Hlivno i Knin. Prema tome bile su dvadeset i tri pogranične i šest unutarnjih kapetanija. Od tih 29 kapetanija bile su u sandžaku

Požegi	2
Bosni	7
Bihaću	4
Krka (Lika)	7
Klis	4
Hercegovina	4

dok mi nije poznato kome je sandžaku pripadalo Gvozdansko.

Ona dva preostala sandžaka, Zvornik i Cernik, bili su bez ove institucije. Za Zvornik je posve razumljivo, jer on nije bio onda na granici, ali ni u Cerniku, kao pograničnom sandžaku, nisam našao spomena ovoj instituciji.

U ovom je stoljeću vodila Porta dva rata: K a n d i j s k i (1646—1669) i V e l i k i i l i B e č k i (1683—1699) u kojima se suzio opseg bosanskog pašaluka. U Kandijskom ratu osvojila je Venecija jedan dio Krčkog i Kliškog sandžaka. Tom prilikom došli su ponovno pod vlast mletačkog dužda gradovi Islam i Nadin (1647) i Zemunik, Klis i Kamen (1648), a time je nestalo i tih kapetanija. U Bečkom ratu zauzeli su Mlečani i dalje tri kapetanije istog sandžaka, a Austrija Udbinu (1689). Tako je nestalo ovog sandžaka. Osim toga Venecija je osvojila Gabelu i Herceg-Novi, a Austrija Kostajnicu i cijeli Požeški sandžak s kapetanijama Virovitica i Osijek. Negdje iza 1635 osvojeno je od Porte

Gvozdansko, a kako je 1660 bila ukinuta kapetanija u Jasenovcu, to je nakon sklopljenog mira u Karlovcima ostalo u bosanskom pašaluku od 29 samo dvanaest kapetanija. Osim sandžaka Krka i Lika otpao je i sandžak Cernik kao i Požega, koji zapravo nije pripadao Bosni već od 1600 godine, a Bihački je toga vremena ili odmah iza Karlovačkog mira bio ukinut. Tako je pašaluk Bosne spao na četiri sandžaka, od kojih su tri bila također okrnjena, samo je Zvornik ostao netaknut, premda je i on bio dio bojišta.

Od gubitka teritorija bile su mnogo teže posljedice što ih je pro-uzrokovao Bečki rat u Bosni. Na njih se neću osvrutati, jer to ne spada u okvir ove radnje.

7. Kapetanije XVIII stoljeća. U Bečkom ratu potpuno se izmijenila uloga Austrije i Turske u odbrani i navali. Od 1699 Turska je u defanzivi. Sada je Bosna kao najzapadnija turska provincija izložena napadaju Austrije i Venecije. Habsburgovci su težili da podjarme Bosnu još od prvih dana njihova nastupa na prijesto Ugarske i Hrvatske. Na 24 III 1529 pisao je kralj Ferdinand I Žarku od Maglaja i Jurašinu od Žepča da će uskoro poslati vojsku protiv Turaka, te ih poziva da se pridruže toj vojsci, čim ona stigne u taj kraj²²). Tek im se sada pružila bolja prilika, da ostvare tu davnu želju. Tokom XVIII stoljeća oni su tri puta uzaludno pokušavali da to postignu.

Porta kao i Bošnjaci dobro su znali da se Austrija kao ni Venecija neće zaustaviti na granicama Bosne, što su bile povučene nakon mira u Karlovcima, i zbog toga se odmah pristupilo radu oko što boljeg utvrđenja i što boljeg čuvanja novih granica. Iz sigurnih vrela znamo, da se tome poslu pristupilo već 1700 godine, dakle godinu dana nakon Karlovačkog mira. Grade se novi, prepravljaju stari i popravljaju davno napušteni gradovi i formiraju se novi agaluci i kapetanije. Ne utvrđuju se samo granice nego i putevi koji vode u unutrašnjost ove zemlje.

Taj rad je nastavljen još življe nakon Požarevačkog mira (1718). U drugom ratu Karla VI s Turcima pokazalo se, da taj rad nije bio jalov. Mirom u Beogradu 1739 Bosni je, nakon potpunog poraza cesareve vojske, povraćen i onaj dio zemlje uz Savu i Unu do Bosanskog Novog, što je bio ustupljen Austriji u Požarevcu, i punih pedeset godina ona nije zavojštila na Bosnu. Pa i u trećem ratu (1788—1791), tzv. Dubičkom, Austrija nije bila osobite sreće, iako se za nj naročito pripremala²³) i uspjela jedan dio bosanske kršćanske raje pridobiti na svoju stranu u borbi s Portom²⁴).

U XVIII stoljeću osnovano je 28 kapetanija pored onih 12, što su preostale iza Karlovačkog mira. Njih 13 organizirano je između 1699 i 1716, i to skoro sve uz granicu. Sjedišta tih kapetanija bila su Onogošt, Klobuk, Stolac, Počitelj, Mostar, Ljubuški, Rog, Duvno, Stara Ostrovica, Kozarac, Kobaš, Bosanski Brod i Vranduk. Kako je 1711 ukinuta Roška, a u ratu 1716—1718 propala Brodska, to su nakon Požarevačkog mira bile u svemu 23 kapetanije. Do novog rata (1737—1739) ustrojeno ih je još 11 (Glamoč, Kupres, Džisri-Sana, Doboj, Tešanj, Gradačac, Tuzla,

Zvornik, Novi Pazar, Ključ kod Gacka i Kolašin). Nakon Beogradskog mira, njihova je mreža popunjena s još četiri kapetanije (Prijedor, Petrovac, Maglaj i Tara. U bujrucladi Hadži Muhamed-paše, bosanskog valije, od 15 safera 1167 (12 XII 1753) nabrojeno je 36 kapetanija²⁵⁾. Tu se ne spominje Tuzla ni Džisri-Tara; prva zbog toga što je u njoj kapetan pristajao uz pobunjenike, dok Džisri-Tara nije tada ni postojala. Posljednja je osnovana u Hutovu 1802. Prema tome, kroz cijelo vrijeme njihova opstanka osnovano je svega 58 kapetanija.

Tako uz granice bosanskog pašaluka, od Brčkog uz Savu i Unu pa dalje suhom međom, nije bio nigdje ni čeperak zemlje, na kome se nije osjećala vlast nekog kapetana.

Kako se vidi, najviše je kapetanija osnovano u XVIII stoljeću u vremenu opadanja slave i moći Turske. I baš u tome vremenu sretamo se s njihovim zapovjednicima, kapetanima, u političkom životu Bosne kao jakim faktorom, dok su dotada bili samo zapovjednici svojih vojnika.

¹⁾ Slavoljub Bošnjak, Zemljopis i poviestnica Bosne, Zagreb 1851, str. 144.

²⁾ Mehmedbeg Kapetanović Ljubušak, Boj pod Banjom Lukom 1737, Sarajevo, 1905, str. 18.

³⁾ U sva tri sveska časopisa »Bosanski prijatelj« (Zagreb 1850, 1851 i 1861) zabilježio je Jukić više narodnih pjesama, pripovjedaka, poslovice i zagonetaka. S fra Martićem skupio je zasebnu zbirku »Narodne pjesme bosanske i hercegovačke« (Osijek 1858), bolje poznatu pod narodnim imenom »Jukićke«.

⁴⁾ Original ili prepis ovoga mahzara kod mene.

⁵⁾ Voyage en Bosnie dans les années 1807 et 1808, Paris 1822, str. 104.

⁶⁾ V. Jelavić, Francuska izvješća o Bosni, GZM XVIII (1906, str. 307—342.

Dr. M. Gavrilović, Ispisi iz pariških arhiva, Beograd 1904.

⁷⁾ V. Jelavić, Iz prepiske francuskog generalnog konzulata u Travniku u godinama 1807—1814, GZM XVI (1904), str. 247—281.

⁸⁾ Voyage en Bosnie dans les années 1807 et 1808, Paris 1822, str. 104.

⁹⁾ V. Jelavić, o. c. str. 329.

¹⁰⁾ Jovo B. Tošković, Odnosi između Bosne i Srbije 1805-6 i boj na Mišaru, Beograd 1927, str. 34.

¹¹⁾ Drag. M. Pavlović, Pokret u Bosni i Albaniji protivu reforama Mahmuda II, Beograd 1913, str. 3.

¹²⁾ V. Jelavić, o. c. str. 322.

¹³⁾ St. Novaković, Tursko carstvo pred Srpski ustanak 1790—1804, Beograd 1906, str. 63.

¹⁴⁾ H. Šabanović, Popis kadiluka u Evropskoj Turskoj od Mostarca Abdulaha Huremovića, GZM, LIV (1942), str. 314.

¹⁵⁾ Sarajevski sidžil broj 67, str. 80 (79) u Gazi Husrevbegovoj biblioteci u Sarajevu. Dalje se citira samo sarajevski sidžil broj i strana.

¹⁶⁾ Original u arhivu Orijentalnog instituta u Sarajevu br. 756.

¹⁷⁾ V. Klaić, Povjest Hrvatske V, Zagreb 1911.

¹⁸⁾ E. Laszowski, Monumenta Habsburgica III, Zagreb 1917, str. 457

¹⁹⁾ R. Lopašić, Bihać i bihaćka krajina, Zagreb 1890, str. 217.

²⁰⁾ R. Lopašić, o. c.

²¹⁾ V. Skarić, Podaci za historiju Hercegovine od 1566 do sredine XVII vijeka, GZM, XLIII (1931), svezak II, str. 63.

²²⁾ A. Ivić.

²³⁾ Po Bosni su putovale austrijske uhode, crtale karte, opisivale puteve i gradove i raznosile carske proklamacije. J. N. Dubsky preveo je sigurno u ovu svrhu s turskog na njemački djelce Omer-efendije iz Novog o ratovanju Bošnjaka pod Hekim-Oglijom (Die Kriege in Bosnien in den Feldzügen 1737, 1738 u 1739, Wien 1789). U ovome je vremenu nastao i onaj opis Bosne (Die Beschreibung des Königreiches Bosnien) što ga je objavio Dr. G. Bodenstein u GZM za 1908 (str. 95—112) Bodenstein ga stavlja u Petraševa vremena, ali to je pogrešno. On sigurno nije znao da je ovaj Beschreibung bio štampan u Beču u vrlo malom broju primjeraka oko 1787. O kartama iz ovog vremena govori Dr. E. Richter (Beiträge zur Landeskunde Bosniens und der Herzegovina, Wiss. Mitteilungen, Bd. X, str. 737, GZM XVII (1905), str. 260—261). Za proklamacije zna i kroničar Mula Mustafa Bašeskija (GZM, XXX (1918), str. 80). Zbog njih je došlo do čefilēmē (medusobnog jamstva) kršćana u Sarajevu 2 III 1788, a sigurno i po drugim mjestima.

H. Kreševljaković, Čefilema sarajevskih kršćana iz 1788 god., Prilozi Orijentalnog instituta III, str. 28.

²⁴⁾ Dr. V. Cubrilović, Bosanski franjevci u Austro-Turskom ratu 1788—1791, Bratstvo XXVII (1933), str. 102—131.

²⁵⁾ Tešanjski sidžil u Hulusije u Žepču vidio sam 1939 godine.

II. UREĐENJE KAPETANIJA

A. Teritorij i utvrde

Svaka je kapetanija (turski kapundanlık) imala svoj tačno ograničen teritorij bar s jednom jačom utvrdom i svoju vojsku. Osim sela bilo je po kapetanijama većih naselja, ali je u ponekim bilo i većih varoši, kao što su na pr. Mostar, Hlivno, Banja Luka, Bihać, Tuzla, Zvornik itd. Od utvrda bile su obligatne kule, onda gradovi, palanke i čardaci. Po samostalnim agalucima nije bilo zidanih gradova (tvrđava). Njih su zamjenjivale palanke, kule i čardaci. Dok je u kapetanijama bila vojska sastavljena od više rodova, u agaluku je, što se zna, bio samo jedan rod vojske.

1. **Teritorij kapetanije** nije nikad prelazio granicu sandžaka, ali je bilo kapetanija koje su se sterale na teritoriju dvaju kadiluka. Bilo je opet kadiluka na čijem su se teritoriju sterale dvije, tri pa i četiri kapetanije. Bilo je i takvih kod kojih su se granice podudarale s granicama kadiluka. Tako su se na pr. granice Bihačke kapetanije podudarale s granicama istoimenog kadiluka; Kobaška je kapetanija zahvatala po jedan dio banjolučkog i jajačkog kadiluka, dok su u granicama Ključke kapetanije bili teritoriji kadiluka Ključa i Jezera; na prostoru kadiluka Banje Luke bile su kapetanije Banjolučka i Gradiška u cjelini i Kobaška jednim dijelom; na prostoru kadiluka kostajničke bekije ležale su četiri kapetanije: Dubička, Novska, Pridorska i Kozaračka, a toliko ih je bilo i u kadiluku Kamengrad. Bilo je kadiluka u kojima nije bilo ni jedne kapetanije ni samostalnog agaluka, na pr. Rogatica, Višegrad, Čajniče, Birče s Knežinom, Kladanj, Visoko, Konjic, Travnik itd.

Uvijek su se kapetanije sterale na jednom suvislom teritoriju. U tome je pogledu samo Vrandučka činila iznimku, jer je tu kapetaniju sačinjavao grad Vranduk s okolicom, onda Derventa i Brod, a između ta dva dijela bile su kapetanije Dobojska, Tešanjaska i Maglajska. To je nastalo tako, što je Brodska kapetanija propala za vrijeme prvog rata Karla VI, a njen preostali dio s Derventom pripojen Vrtnuku.

2. **Utvrdje.** Utvrde su bile trovrstne, i to: gradovi, kule i čardaci¹⁾.

a) **Gradovi.** Po materijalu od koga su građeni dijelili su se na prave gradove i palanke. Prvi su zidani od kamena, a drugi su pravljeni od drveta i zemlje. Turski izvori zovu prve kal'a, a druge palanke, a mi ćemo ih zvati grad i palanka, kako ih je zvao i narod onoga vremena.

Osim Džisri-Tarske i Džisri-Sanske kapetanije u svim ostalim bio je bar po jedan grad (tvrđava). Ali je bilo kapetanija i s više gradova, naročito u kapetanijama oko Une. Tako je na pr. oko 1800 god. bilo u Bihačkoj devet, u Ostrožačkoj osam, u Krupskoj pet, a u Staroj Ostrovici četiri grada.

Ali je toga vremena bilo gradova s posadom i izvan teritorija kapetanija, a njihovi su se zapovjednici zvali dizdari. U ovaj red spadali su Prusac, Travnik, Sarajevo, Hodidjed, Višegrad, Samobor, Srebreni-

ca itd. I neki gradovi po kapetanijama imali su svoje dizdare, na pr. Bihać, Ostrožac, Sturlić, Velika Kladuša, Krupa, Kamengrad, Havalala, Orašac, Glamoč, Hlivno, Mostar, Ljubuški, Počitelj, Sto'ac, Trebinje i drugi.

b) *Palanke*.²⁾ Tako se zvala manja i veća naselja s utvrđenjem od brvana ili od jakog kolja opletena šeperom i donekle nasuta s vanjske strane zemljom. Oko ovakvog utvrđenja bio je hendek ili šarampov (šarampol) s palisadama. Iznad ulaza bio je čardak od hrastovine, koji je ovdje nadomještavao *kapikulu*. U unutrašnjosti je mogla biti zidana kula na više katova (Kupres, Tomina, Dcnja Tuzla itd.) Ovakve su utvrde bile po samostalnim agalucima, ali čim bi se takav agaluk podigao na kapetaniju, nastojalo se odmah oko izgradnje grada (Duvno, Tuzla). U Bosni je bilo nekoliko palanaka u XVIII stoljeću kao na pr. Kupres, Čovka, Kobaš, Brčko, Zalom itd. Još se danas nazivaju palankom četiri sela, što leže nedaleko od Brčkog, Ljubije, Tomine (Sanski Most) i Tešnja, i nešto veće naselje Lušci-Palanka. Na palanku nas sjeća i ime sela Palančište, što leži sat hoda od Prijedora na sjever.

U svim našim kapetanijama bilo je oko 1830 god. 69 gradova i palanaka.

c) *Kule*. Premda su kule posvuda građene na isti način, nisu svuda služile istoj svrsi. U sjedištu kapetana oni su u njima uređivali, dok su izvan tih sjedišta u njima stanovali vojnici kapetanije kao straža na putu, gdje je prolaz bio opasan. Na nekim su mjestima oko takvih kula dvorišta bila opasana bedemom, pa je to izgledalo kao kakav mali grad. Jedna takva kula bila je u klancu Lipeta na putu Konjic—Mostar, a pripadala je mostarskoj kapetaniji. U sjedištu kapetana bila je uz kulu povećana zgrada, odžak, u kojoj je stanovao kapetan sa svojom porodicom. Kad bi sa ovakve kule pukao top u doba mira, značilo je da kapetan poziva svoje ljude iz mjesta i okoline na tembih (saopćenje). Usput budi rečeno da su ovakve kule zidali i veliki feudalc. To su bili utvrđeni dvorci. Takve dvije kule vide se još danas u Odžaku kod Bugojna, jedna u Biloj između Brčkog i Gradačca, a ima ih i na drugim mjestima i gotovo su sve napuštene.

Bile su zidane od lijepo ili grubo tesanog kamena na više katova. Osim prozora bilo je na njima mazgala ili puškarnica. Skoro im je uvijek osnovica kvadrat. Najgornji kat zidanog dijela kule je presveden kupolom. Na nekim je bio još jedan kat od drveta. Krov im je u obliku četvorostrane piramide. Za ovakve kule zna i naša narodna pjesma:

»Kula mu je na osam bojeva,

I deveta čatma od drveta«.

Prizemne prostorije ovih kula, u kojima su kapetani uređivali, služile su za zatvor (hapsane).

d) *Čardaci* su služili za stanovanje vojnika. Građeni su uz suhu među, ali ih je bilo i na obali Save. Osim toga bilo je čardaka i po kancima i drugim opasnim mjestima. To su zgrade koje su građene na stupovima, a bilo ih je i takvih kod kojih je prizemlje ozidano od

kamena, a gornji kat od hrastovine. Na čardacima su bila vrata od hrastovine i zatvarala se, pored brave i jakog željeznog mandala s nutarnje strane, još jednim vodoravno u zid uzidanim direkom.

I za ove čardake znaju naše junačke pjesme.

Na nekim čardacima bio je pokoji manji top.³⁾

B. Vojska i plaće

Vojska se sastojala od raznih rodova. Svi zapovjednici ili *à ge i z á b i t i*, kao i svi vojnici ili *n è f e r i*, postavljeni su carskim beratima; svi su bili stalni i plaćeni, a sve službe od kapetana do zadnjeg vojnika bile su nasljedne i prelazile s oca na sina ili bližeg rodaka. U raznim beratima spominju se ovi rodovi vojske:

1. *fárisi* ili konjanici
2. *žapi* ili *azebi*, stražari
3. *mustàhfizi*, gradski čuvari
4. *pasbáni*, noćni čuvari
5. *tòpčije*
6. *dž⁴bedžije*, oklopnici
7. *martolózi*
8. *donùlije*, dobrovoljci.

Po istim dokumentima znamo da su se rodovi dijelili na *džemáte*, ovi opet na *ode* ili *buljuke*, da su prvim na čelu *à ge* kto zapovjednici, a drugim *òdobaše* ili *buljukbaše*. Svaki je aga imao svoga zamjenika ili *čeháj*u. Neki su džemati imali još *čâuša*, *bajraktára*, *kaláuza* i *kjátiba* ili pisara.

Aginske dnevne plaće (*ulefa* ili *alufa*) kretale su se obično od 30—60, a ima slučajeva gdje su iznosile 80 pa i 150 akči, njihovih *čehaja* od 20—30, *bajraktara* 13—20, *kalauza* 13, *odobaša* i *buljukbaša* 10—15, a *pisara* 13—15 akči, dok su plaće vojnika bile vrlo različite, kako ćemo to vidjeti.

1) **Džemati.** Džemat, tačno džema'at, arapska je riječ i znači skup. Džemati su najveće vojne jedinice u kapetanijskoj vojsci; njihovo je brojno stanje vrlo različito u jednom te istom rodu vojske i kretalo se, koliko se iz očuvanih berata može ustanoviti, od 14—96 ljudi. Džemati jednog istog roda označavali su se arapskim rednim brojevima.

U istim izvorima spominju se stari i novi džemati, a kod *topčija* i *džebedžija* u ponekim beratima navode se jerlu džemati (*mjesni džemati*). Kako se broj vojnika po pojedinim kapetanijskim potrebama povećavao, to su sigurno nanova ustrojeni džemati dobili dodatak *dž⁵edid* (*nov*) za razliku od prije postojećeg džemata. Za osiguranje novih džemata kao i za ustrojstvo novih kapetanijskih polazio je prijedlog Porti od bosanskog vezira.

Šta ovdje ima da znači dodatak »jerlu« uz topčijske i džebedžijske džemate tačno ne znam. Kako »jerlu« znači »mjesni«, držim da bi to trebale biti one topčije i džebedžije, koji u slučaju rata ostaju u gradu i ne idu na bojište.

Po većim kapetanijama bilo je i po deset džemata od jednog roda vojske, naročito konjanika i azapa. Nije mi došao do ruku nijedan berat u kome bi se musthafizi dijelili na više džemata, ali ima berata u kojima se navode samo mustahfizi s dodatkom stari i novi.

Kod konjičkih džemata nazivaju se niže jedinice nekad ode, a nekad buljuci, dok se kod ostalih džemata zovu gotovo uvijek samo ode. Ode i buljuci istog džemata označuju se uvijek rednim brojem na turskom jeziku. Oda je brojila desetak vojnika. Nije isključeno da je broj mogao biti i nešto manji ili znatno veći.

Ima slučajeva da su se pojedini džemati cijepali tako, da je jedan njihov dio služio u jednom, a drugi u drugom gradu. Zato ćemo u nekim beratima naći od tako pocijepanog džemata vrlo mali broj nefera. To ćemo vidjeti u sastavu posade u Staroj Ostrovici, gdje su od jednog džemata bila na službi samo četiri nefera.

Koliko znam, samostalan je agaluk imao samo jedan džemat, dok su za ustrojstvo jedne kapetanije bila potrebna najmanje tri džemata s barem 100 ljudi, kako se to razabira iz berata o ustrojstvu kapetanije u Duvnu.⁴⁾

2. Rodovi vojske. a) Farisi ili konjanici glavni su rod vojske po kapetanijama. Oni su bili detaširani po važnijim mjestima i često su obilazili određena područja. Služili su kao tatar i poštari prenoseći službene vijesti. Išli su i u rat. U nekim ih je kapetanijama bilo i po deset džemata. Najbolje su bili plaćeni. Dnevnicu im je iznosila od 12—19 akči. U najviše je slučajeva bio aga prvog džemata farisa sam kapetan.

Kako u beratima nema spomena o konjima i njihovoj ishrani, a isto tako se ne spominju konji ni u zapisnicima o kontroli inventara gradova, to je gotovo sigurno svaki faris imao svoga konja i sam ga uzdržavao. U popisu oružja, municije i hrane u 67 gradova bosanskog ejaleta, sastavljenom 1833, spominje se u nekoliko gradova nešto konjske orme.⁵⁾ U dopisima pojedinih funkcionera naših kapetanija iz XVII i XVIII stoljeća s časnicima i onim isprijeka ima vijesti i o trgovini s konjima.⁶⁾

b) Azapi (od persijskog »azeb« — neženja), zvaše se rod vojske čiji su pripadnici držali stražu po gradskim vratima, mostovima, kulama i palankama. Dubrovački prevodioci turskih akata zvali ih pješaci i stražari.⁷⁾ Bili su dosta brojni. U nekim kapetanijama bilo je i po deset njihovih džemata. Smjeli su se ženiti. Alufa im se kretala od 5—15 akči. Age su im se zvale azapage ili azebage. U kapetanijama Dubica, Banja Luka i Mostar bili su kapetani age prvog džemata ovih nefera.

Nešto prije 1789 sagrađena je u zborničkom gradu nova kula i te godine u nju je postavljen za agu azapa, po predlogu kapetana, neki Ibrahim.⁸⁾

Naročito povjerenja bio je aga azapa u Gradačcu, B a j r a m a g a, sin Ibrahimov. On je beratom od 8 zilkade 1112 (16-IV-1701) postavljen za opunomoćenika prilikom povlačenja nove granice s Austrijom.

Jedno selo kod Bosanske Gradiške zove se A z a p i. Sigurno je to nekada bila kula, u kojoj su držali stražu ovi vojnici. U Tuzli živi porodica Azapagić, čiji su predi preko sto godina vršili službu azapage u istom mjestu.⁹⁾

c) M u s t a h f i z i (od arapskog »hifz«, a znači čuvati) su rod vojske po gradovima, čija je služba bila vezana uz grad i opkop ili šarampov oko grada.

Ove mustahfize s alufom treba razlikovati od onih, koji su također vršili istu službu po gradovima, kojima su zapovijedali dizdari i koji su za svoju službu uživali manja lena, gedik-timare, a spadali su u red spahija. Ti su timari iznosili 700 do 1400 akči i rijetko su prelazili taj iznos. Primjera radi navodimo da je spahija Bekir, mustahfiz grada u Zvorniku, imao svoj timar u selu Strnici.¹⁰⁾

Ti su timari bili u blizini onoga grada, u kome su služili, a i podalje od njega. Ali bilo je tih timara i znatno udaljenih od gradova u kojima su uživaoci vršili službu. Tako su na pr. mustahfizi grada Kotora na Vrbanji imali svoje timare u nahiji Dubrovnik, što se sterala u današnjem visočkom kraju. To je došlo tako, što je jedan dio mustahfiza negdje u XVI stoljeću bio premješten iz grada Dubrovnika ili Bobovca u Kotor. Isto tako imali su i azapi Gradiške svoje timare u dolini Lašve. Takvih je slučajeva bilo više. Ali ima i takvih slučajeva, gdje su se mustahfizi timarlije pretvarali u mustahfize alufedžije. Do toga je dolazilo zbog sužavanja granica turskog carstva poslije Karlovačkog, Požarevačkog i Svištovskog mira.

Mustahfizima grada Izačića (Bihačka kapetanija) povišena je alufa od 5 na 9 akči po predlogu bosanskog vezira Husamudin-paše, kao naknada za izgubljene zemlje prigodom razgraničenja sa Austrijom nakon Svištovskog mira. O toj povišici govori berat od 1 reb. II 1211 (4-X-1796) izdan nekom Hasanu, mustahfizu Izačića.¹¹⁾

Neki Mehmed, mustahfiz istog grada (Izačića), bio je po kazni otpušten iz službe i ponovno primljen 15 redžepa 1150 (8-XI-1737) s alufom od 4 akče, koja će mu se računati tek od 1 I 1151 (21-IV-1738). U njegovu se beratu ne spominje nikakva kazna nego samo otpust i ponovno stupanje, ali to je jasno, jer su svi mustahfizi imali po 5 akči alufe. Osim toga Mehmed je morao služiti od 8 studenog 1737 do 21 travnja 1738 besplatno.¹²⁾

Dubrovčani prevode mustahfize sa c u s t o d e.

d) P a s b a n i (složeno od persijske riječi »pas«, što znači dio noći i »ban« — čuvar) su rod vojske čija se služba sastojala u čuvanju gradova noću. Nije ih bilo mnogo. Ne znamo da li ih je bilo i u svakoj kapetaniji. I neki gradovi izvan kapetanija imali su vojnika ovog roda. Gdje ih nije bilo, noćnu službu su obavljali mustahfizi.

I pasbani su imali svoje džemate. Oko godine 1780 ustrojen je u Klobuku novi džemat od 40 momaka ovog roda. Alufa nefera kretala se oko 10 akči. Zapovjednici njihovih džemata zvali su pasbanage.

U jednom beratu od godine 1210 (1795) što se odnosi na Trebinje, mjesto pasban džemat od 25 nefera pogrešno je napisano hesban ili esban, kako je čitao pok. VI. Skarić, i prema toj pogrešci protumačio je po značenju riječi »esban« da bi to mogle biti komordžije, u što nije bio posve siguran.¹³⁾ Bez svake sumnje ovdje se radi o pasbanima, jer komordžija po kapetanijama nije bilo. Napominjem da je ovaj rod vojske bio zastupljen u Trebinju.

e) Tòpčije (od turskog topči) su vršile službu po gradskim tabijama, a bilo ih je i po kulama i čardacima. Ni njih kao ni pasbana nije bilo mnogo. Veće kapetanije imale su po dva i po tri manje brojnija džemata topčija. Njihovi su se zapovjednici zvali tòpčage, tòpčibaše i sertopi. Sva tri ova naziva imaju isto značenje. Plaća topčija-vojnika iznosila je oko 15 akči.

Ko je htio da bude topčija trebalo je da za to uči i položi ispit. O tome nisam našao nikakvih podataka za naše krajeve, ali kako su to bile nasljedne službe, držim, da je otac podučavao sina isto onako, kao što su mnoge naše zanatlije učile zanat kod svoga oca.¹⁴⁾ Za ovaj rod vojske upotrebljavaju Dubrovčani, prevodeći turska akta, talijanski naziv *canoniere*.

f) Džebedžije (»džebe«, arapski, oklop, s turskim nastavkom »dži«) su se brinule o čuvanju i prenošenju municije iz grada u grad i na ratište. I njih nije bilo mnogo, a ne znamo da li ih je imala svaka kapetanija. I njihova je služba usko vezana za gradove, jer su bāruthâne (magacini za municiju) bili u samim gradovima. U rat je po starom običaju išao svaki šesti džebedžija. Zapovjednici im se zvali džebedži-age ili džebedži-baše.

Kada je 1804 god. pošao bosanski namjesnik Bećir paša u Beograd da izgladi spor jenjičara i smederevačke raje, zatražio je od kapetana i dizdara po gornjem pravilu iz 19 bosanskih gradova 64 džebedžijska vojnika.¹⁵⁾

g) Martolozi (od grčkog amortolos) su po zlu glasu poznati hrišćani u turskoj službi, koji su još u XV stoljeću služili po turskim graničnim mjestima i gradovima, često upadali u susjedne kršćanske zemlje i tamo harali i robili. Godine 1540 (I-VII) obavijestila je kraljica Ana štajerske staleže, kako je zbog četovanja martoloza po Hrvatskoj opomenula bosanskog pašu Murat-bega i da je zbog sile učinjene Zrnskim slala posebnog odaslanika u Stambol, te će bez dvojbe prestati ta nasilja.¹⁶⁾ Ali navale nisu prestajale. Međutim martolozi su uskakali i preko granice i stúpali u kršćansku službu. Tamo su ih vježbali i opremali u borbu protiv turskih martoloza. Vojne austrijske vlasti nastojale su da martoloze bolje plaćaju od ostalih vojnika. Tih prebjega bilo je godine 1540 u Ogulinu 70 i u jednom se izvještaju kaže, da se imaju zgodno upotrijebiti protiv turskih martoloza.¹⁷⁾ Sama Austrija pod Ensom

podmirivala je spomenute godine trošak za uzdržavanje 800 martoloza i 500 konjanika, a 1541 uzela je Štajerska 400 martoloza na službu Krajišku, a plaćaće ih varoši i trgovišta.¹⁸⁾

Martoloza je bilo i po unutrašnjosti Balkana, o čemu svjedoči dnevnik mletačkog poslanika J a k o v a S o r a n c e iz 1575 godine.¹⁹⁾ Prava služba martoloza bila je čuvanje puteva, naročito klanaca od razbojnika, vrlo slična službi derbendžija (derbend, perzijski, klanac). Tu su službu vršili i po kapetanijama. U mahzaru (pretstavka), što ga je oko 1770 uputilo Porti sedamnaest kapetana, čitamo: »Budući da se gorski pašnjak V i s o v a c, koji se nalazi uz čifluk Okorim, u području mukate Željeznog Majdana u kadiluku Kamengrad, koji je vezan za odžakluk nefera grada Bihaća — nalazi na drumu i budući da je spomenuti klanac veliko brdo i krševit kraj, leglo hajduka, to on nije čist od ubijanja ljudi od strane odmetnika (eškije) i stoga je on opasno, strašivo i pogibeljno mjesto za prolazak trgovaca i poslovnih ljudi, pa je prijeka potreba da se radi sigurnosti podigne jedan čardak i postave panduri. Zato se ovim mahzarom ponizno moli, da se odredi 25 nefera martoloza sa zapovjednicima.«²⁰⁾

Martolozi su imali svoje džemate s agom na čelu. Nije mi pod ruku došao nijedan berat njihova age, ali ga tako zove i Memibegovića opis bosanskog pašaluka iz treće decenije XVII stoljeća.²¹⁾ Plaća ovih nefera iznosila je oko 10 akči.

Po ispravama XVIII stoljeća martolozi su po kapetanijama muslimani, ali sigurno tako nije bilo od postanka ove institucije.

h) Đ o n u l i j e ili d o n l i j e su rod vojske, koji je bio zastupan u vrlo malom broju kapetanija. Zasada znam da su jedino bili zastupljeni u Tešnju i Prijedoru. Po nazivu su to dobrovoljci, jer gönüllü znači turski d o b r o v o l j a c, ali u našem slučaju i oni su bili plaćenici. Ne znamo kakvu su službu vršili. Spomen sam im našao u jednom tešanj-skom sidžilu iz 1753 i dva berata (br. 78 i 79) u Orijentalnoj zbirci Historijskog instituta Jugoslavenske akademije u Zagrebu, koji su jedini zasad poznati dokumenti, koji se odnose na ove vojnike. Oba su berata izdata povodom promjena na prijestolu. Iz njih se vidi da je u tvrđavi Pridor bio gönüllüjan jemin džemat t. j. džemat desnih donlija i da se dijelio na buljuke. Beratom (broj 78) potvrđuje se dnevnicu od 15 akči Mahmutu, donuliji I buljuka u tvrđavi Pridor, a beratom (broj 79) ista dnevnicu Abdulahu donuliji II buljuka u istoj tvrđavi. Prvi je berat izdan 25 redžepa 1190 (9-IX-1776) povodom nastupa sultana Abdul-Hamida, a drugi 20 reb. evela 1208 (21-V-1794) povodom nastupa Selima III.

Zapovjednica ili age ovih džemata zvali su donluage ili donlage i od toga je izvedeno prezime tešanjske porodice Đonlagić, čiji su pređi bili donlage sredinom XVIII stoljeća.²²⁾

3. Sastav vojske. Da se vidi sastav vojske po agalucima i kapetanijama, navodim ovdje po jedan primjer za agaluk, kapetaniju, kulu i

samo za jedan grad u kapetaniji s brojem zapovjednika i vojnika po džematima i dnevnom plaćom ili a'ufom.

a) 16 IV 1701 bio je ustrojen i ovako sastavljen agaluk od jednog džemata farisa ili konjanika u Gradačcu prije nego je ondje bila ustrojena kapetanija. U tome je džematu bio:

1 aga farisa	sa 40	} akči dnevno
1 éehaja	sa 20	
1 bajraktar	sa 15	
1 pisar	sa 13	
1 čauš	sa 13	
1 kalauz (putovođa)	sa 13	
4 odobaše sa po	12	
40 nefera sa po	11	

Aga ovog džemata Bajram-aga obavezao se pred sarajevskim kadijom i svjedocima, da će podići čardak i oko njega iskopati hendek i da će bdjeti nad sigurnošću i redom i da će trgovci iz Turske i Austrije slobodno prolaziti, kako to traži šeriat i postojeći ugovor između obiju država.²³⁾

b) Prema beratu od rebul-evela 1196 (veljača 1782) bilo je u Počiteljskoj kapetaniji:

26 mustahfiza	sa 269	} akči dnevno
35 farisa I	sa 469	
33 farisa II	sa 445	
14 topčija jerlu	sa 173	
34 azapa I	sa 337	
34 azapa II	sa 329	
33 azapa III	sa 316	
31 azapa IV	sa 297	
33 azapa V	sa 315	
25 azapa u kuli Struge	sa 368	
29 martoloza	sa 247	
24 pasbana	sa 217	

Svega 351 nefer s dnevnom plaćom od 3.782 akče.²⁴⁾

c) Prije godine 1671 a poslije 1595 predložio je bosanski beglerbeg da se u jednoj kuli u klancu blizu grada Zrina postavi jedan džemat čuvara koji bi bio ovako sastavljen:

Sulejman-aga, dizdar	35	} akči dnevno
Hajdar éehaja (zamjenik)	14	
Mahmud bajraktar	14	
Ibrahim, pazvan	12	
Mehmed, imam	10	
Redžep, mujezin	7	
Mustafa, čauš	7	
Omer	10	
Alija	8	
Ahmed	7	

Ahmed, topčibaša	7	
Mehmed	8	
Hasan	8	
Husejin	8	
Omer	8	
Ahmed, serdèda (voda)	10	
Ibrahim	8	
Hasan	7	
Mahmud	7	
Omer	7	
Šaban	8	
Šihab	7	akči dnevno
Husejn	8	
Alija, zapovjednik topčija . .	16	
Mehmed	8	
Ahmed	7	
Redžep	8	
Ibrahim	7	
Hasan	7	
Husejn	8	
Šahin	7	
Mustafa	7	
Ime nečitljivo	8	

d) Godine 1786 bilo je Staroj Ostrovici:

96 farisa s kapetanom . . sa	1687	
80 mustahfiza	1233	
14 starih mustahfiza	128	
30 topčija I na vel. tabiji . .	569	
14 topčija II na vel. tabiji . .	233	
10 topčija I na maloj tabiji	229	
40 mjesnih (jerlu) džebedžija	760	
60 azapa I	1234	
26 azapa II	404	
15 azapa III	249	
17 azapa na vel. vratima (babi-kebir)	279	akči dnevno
33 azapa II	490	
14 azapa na mostu	260	
26 martoloza I	404	
36 martoloza II	neči	
4 martoloza IV	90	
9 farisa III	191	
13 farisa IV	267	
30 mustahfiza resi-hendek (čuvari opkopa)	480	

42 farisa V 248 akči dnevno
 4 farisa VI 90 akči dnevno
 Svega 613 nefera s dnevnom plaćom od 9523 akče.²⁶⁾

4. **Jerlu kol neferat.** U turskoj armiji svi vojnici naših kapetanija sa svojim zapovjednicima sačinjavaju zaseban korpus, koji se službeno zvao jeumijeli ve meašli jerlu kol (dnevničari i plaćenici) vojnici mjesnog kola.

To su jerlukuli naše narodne pjesme.

Oko godine 1830 moglo je biti oko 24.000 vojnika u svih 39 kapetanija. — Tačnog im broja nisam nigdje našao. Po Lopašiću, bilo je oko spomenute godine u samoj Bihačkoj krajini (Bihačka, Ostrožačka, Krupska i Ostrovička kapetanija) 8.970 oružanih ljudi²⁷⁾. Godine 1829 određeno je da svaka kapetanija opremi određeni broj nefera u carsku ordiju u Vidin. Ne znam po kome su omjeru ovaj put određeni vojnici iz tih kapetanija. Iz drugih izvora o slanju vojnika znam, da se uzimao svaki šesti, ali ponekad i svaki dvadeseti vojnik. Ovdje donosim službeni spisak, iz koga se ipak donekle može stvoriti približna slika o brojnom stanju pojedinih kapetanija. Računanjem sam došao do zaključka da ovaj put nije uzet isti omjer za sve kapetanije, u kojima mi je bio poznat tačan broj nefera.

Prema spomenutom spisu od 1829 opremila je kapetanija:

Bihačka	415	Stolačka	68
Ostrožačka	331	Ključka	17
Krupska	117	Trebinjska	119
Novska	131	Klobučka	28
Pridorska	125	Onongoštska	128
Kamengradska	61	Hutovska	26
Dubička	96	Kolašinska	66
Gradiška	131	Maglajska	72
Kozaračka	61	Dobojska	30
Banjolučka	225	Tešanjska	100
Džisri-Sanska	10	Novopazarska	227
Kobaška	29	Ostrovička	205
Jajačka	25	Petrovačka	60
Vrandučka	211	Ključka	69
Kupreška	34	Džisri-Tarska	150
Glamočka	49	Zvornička	150
Hlivanjska	144	Tuzlanska	130
Duvanjska	50	Gradačaćka	72
Ljubuška	39	Agaluci: Zalom	16
Mostarska	88	Trusina	10
Počiteljska	50	Borije ²⁸⁾	7

vojnika.

5. **Stupanje u službu kapetanije.** Razne službe u turskoj državi bile su nasljedne i, kako je već spomenuto, u takve su spadale sve službe po kapetanijama. Služba je prelazila s oca na sina, a ako ga nije imao, onda na brata i bližeg ili daljeg rođaka, samo ako je bio sposoban da tu

službu vrši. Svako se mogao zahvaliti na službi kad god je htio, samo to nije smio učiniti za vrijeme rata. Uz privolu svoga zapovjednika mogao se svako odreći službe u korist neke druge osobe koja je sposobna da je vrši. Služba se mogla izgubiti po kazni, a po kazni se mogla i plaća sniziti za izvjesno vrijeme. Na koji god bilo način upražnjena mjesta odmah su se popunjavala. Za sve te promjene naći ćemo dosta primjera na drugom mjestu.

Ko je htio stupiti u službu, pa makar mu ona pripada'a i po pravu nasljedstva, morao je podnijeti molbu agi onoga džemata u kome je mjesto upražnjeno; ako je pak aginska služba, onda kapetanu. a ako je kapetanska, onda bosanskom veziru. Age su s preporukom opremale te molbe bosanskom veziru, a ovi opet sultanu, odnosno Porti. Prije no bi se akt uputio u Stambol izdao bi *bosanski defterdar* (šef finansija) potvrdu, da postoji tako i tako mjesto uz izvjesnu plaću. Ta potvrda se zove *mukabele tesker*a. Nakon sultanova odobrenja upućivali su akt Velikoj kancelariji gradova (*Bujuk kal'a kalemi*),²⁹⁾ koja je ove promjene bilježi'a u svoje knjige i izdavala berate.

Kako je od odlaska vezirova predloga s mukabeleteskerom do uručenja berata molitelju znalo potrajati i po više mjeseci, pa i po godinu, zavela se praksa, da vezir odmah dadne agama bujruđiju za privremeno vršenje službe, dok berat ne stigne. Da li su ovakve bujruđije izdavane nižim zapovjednicima i vojnicima nije mi poznato.

Za osnivanje novih džemata po kapetanijskim, kao i novih kapetanijskih, polazio je predlog od bosanskog vezira. Ali ima slučajeva gdje bi to vezir činio na osnovu pretstavke ili mahzara od jedne skupine kapetana. Pri formiranju novih kapetanijskih ili novih džemata trebalo je uvijek naći pokriće za plaće. Tako su u spomenutom mahzaru za čuvanje klanca Visovca predložili kapetani povišicu državne daće na gvozdene proizvode iz Majdana (danas Stari Majdan) i da se iz tih novih prihoda plaćaju čuvari klanca Visovca.

Zapovjednici i vojnici stanovali su po gradovima i u njihovoj neposrednoj blizini, a najčešće su se oni regrutovali između susjednog gradskog, ili još više seoskog stanovništva. Mnoga naselja zahvaljuju za svoj postanak i opstanak izgradnji grada i smještaju posade. Napuštanjem gradova neka su naselja propala i na njih nas danas potsjećaju lokaliteti Varošište i Varošluk s 2—3 kuće. Još prije sto godina bijahu znamenite varoši današnja sela Donji Kamengrad, Prusac, Počitelj itd. Ali dizanje posade iz gradova nije uvijek i jedini razlog da opadne neko mjesto.

Rečeno je da su vojnici po kapetanijskim i gradovima prelazili iz jednog roda vojske u drugi. Ali oni su prelazili i iz jednog grada u drugi. Ima i o tome nekoliko sigurnih podataka, naročito iz Kotora u Kobaš i obratno. Poznati slučajevi su u granicama jedne te iste kapetanijske.³⁰⁾

Isto tako premješteni su cijeli džemati iz jednog grada u drugi i iz jedne kapetanijske u drugu. Tako je na pr. dizdar iz Prijedora sa svim

mustahfizima premješten u Dubicu nešto prije rujna 1809, jer je tada podnesen prijedlog, da se taj džemat u Prijedoru ponovo uspostavi.³¹⁾ Iz Prusca je premješten u Duvno prije 1728 IV džemat konjanika, i to po svoj prilici po nekoj kazni.³²⁾ Vrlo je vjerovatno da je neko od njih autor poznatog »Duvanjskog arzuhal« u kome se prilike u Duvnu crtaju u najcrnjem svjetlu.³³⁾

Sada da kažemo još jednu o beratima i plaćama aga i nefera.

6. Berāti. Rečeno je da su age i neferi postavljani carskim beratom. Te berate izdavala je Velika kancelarija gradova (Bujuk kal'a kalemi). Svaki berat sadrži ime kapetanije u kojoj služi nosilac berata, njegovo ime i zvanje, dnevnu plaću i alufu. Kod nefera je naveden ne samo džemat nego i oda ili buljuk kojem pripada. Pored toga u beratu je naznačeno ime onoga age ili vezira na čiji je predlog dotični aga ili nefer postavljen i datum izdavanja berata. Uz to je naglašeno da plaća teče od dana, kada imenovani plati bosanskoj blagajni propisanu taksu za berat. Ponekad su aginski, naročito kapetanski, berati vrlo lijepo izrađeni i ornamentirani.

Berati su dolazili službenim putem. Ali od druge polovine XVIII stoljeća neki su interesenti obilazili taj put, idući sami po nj u Stambol. Tim putem dolazili su do berata i oni, koji nisu imali prava na službu, i time se prouzrokovao nered. To je potaklo jednog bosanskog vezira iz kraja XVIII stoljeća na izdanje jednog raspisa, u kome se osuđuje taj zaobilazni put i traži poštovanje lijepih starinskih propisa.

Pri nastupu novog sultana na prijesto svi su se berati morali obnoviti. Stari su se berati slali spomenutoj kancelariji i u zamjenu dobivali novi. I u tome je slučaju trebalo platiti bosanskoj blagajni pristojbu za upis berata. Iz datuma na obnovljenim beratima vidi se da bi često prošle i po dvije godine dok bi se taj posao priveo kraju. Zbog toga je do nas doprlo mnogo više obnovljenih nego originalnih berata. Aginsku su berati obično formata 47 × 70 cm, a neferski 58 × 21 cm.

Osim tih berata svaka je kapetanija imala bar jedan, a neke i po dva i više odžakluk-berata prema kojima su age i neferi dobivali svoje plaće. I ti su se berati obnavljali povodom promjene na prijestolu.

U vezi s agama i vojnicima naših kapetanija za vrijeme njihova opstanka izdana je koja stotina hiljada berata, a teško da ih je do nas doprla koja stotina.

7. Plaće. Plaće ili ulefa, alufa (od arapske riječi »alef«) određivale su se u obliku dnevnica, kako je to onda bila praksa i kod drugih državnih i vakufskih službenika, a isplaćivale se jedanput godišnje i to unatrag. Godina se brojala od 1 marta do konca šubata (veljače). Pojedinci nisu nikad sami mogli naplatiti svoju plaću, nego su je dobivali zajedno svi zapovjednici i vojnici ili pojedini džemati. Taj način isplate označen je i u pojedinačnim beratima, a za nj znaju i Dubrovčani. Godišnja beriva jednog ili više džemata ili cijele kapetanije nazivala su se me v á d ž i b, a državni prihod iz koga su se isplaćivale zvao se o d ž a k l u k. Cjelokupni ili djelomični mevadžib nije se uvijek naplaćivao iz

jednog te istog vrela prihoda nego je on tekao i iz više njih. Tako je na pr. mevadžib Bihačke kapetanije imao više odžakluka.

Iz odžakluk-berata što sam ih imao u rukama, vidi se, da su vojnici i zapovjednici naših kapetanija primali svoj mevadžib iz bosanske blagajne, zatim od prihoda carine zadarske, splitske, dubrovačke skele, od mukata gvozdenih majdana: Kreševa, Fojnice, Vareša, Starog Majdana, od mukate solane u Tuzli, od kršćanske džizije raznih mjesta Bosne i drugih balkanskih sandžaka (Skoplje, Vučitrn, Kruševac i Čus-tendil), od prihoda filurije vojnika, tapijske pristojbe, voska (šemi-asel, baduhava), državne blagajne u Stambolu te, što ja znam, počev od XVIII stoljeća od raznih malićanâ.

Bilo je kapetanija koje su primale svoj mevadžib iz dva i više državnih prihoda. To je uvijek točno označeno u odžakluk-beratu. Kao primjer neka nam posluži mevadžib grada Stare Ostrovice u istoimenoj kapetniji. Godišnja plaća aga i nefera toga grada iznosila je 11.508 groša i 30 para; od toga su primali 7667 groša, 6 para i 3 akče od prihoda kršćanske džizije Skoplja i 3091 groš, 23 pare i 3 akče od carine zadarske skele. Prema tome Stara Ostrovica primala je svoj mevadžib iz dva odžakluka.

Kako je već rečeno, u pojedinačnim beratima aga i nefera određena je dnevna plaća (ulefa) u akčama. U odžakluk-beratima navedena je dnevna plaća pojedinih džemata i cjelokupne posade u akčama i to je onda preračunato za godinu i izraženo u grošima. Uz taj konačni iznos uvijek stoji »gajri ez seb'in« ili »ez gajri seb'in«, a to u prijevodu znači: osim sedamdeset, ili iz (od) sedamdeset. To je neki termin onovremenog turskog računovodstva, kome pored najbolje volje nisam mogao ući u trag. Računskim putem došao sam do saznanja, da se tu radi o odbitku, dakle porez na plaću.

Prema odžakluk-beratu Duvanjske (Seddi-džedidske) kapetanije, dnevna plaća svih aga i vojnika iznosila je 1093 akče, a godišnja 1625 groša, 33 pare i 3 akče uz dodatak »gajri ez seb'in«. Pretvorimo li taj iznos u akče, računajući groš po 160 akči, onda dobijemo 260.131 akču, i kad to podijelimo sa 1093, koliko je iznosila dnevna plaća, količnik je 238, a to znači, da je duvanjska posada primala plaću za 238, a ne za 365 dana. Isto je slučaj i za posadu Hutovske kapetanije. Mevadžib je Hutova iznosio godišnje 4760 groša, a dnevni 3200 akči.

Ali do istog rezultata ne dolazimo ni do ovog broja plaćenih dana kod svih kapetanija za koje znamo ovakve podatke. Sigurno je samo to, da su age i vojnici naših kapetanija primali samo dvije trećine svojih prihoda. Prema tome su na njih plaćali porez, koji je iznosio oko 33%. Od te čiste plaće išao je opet jedan manji dio bosanskom veziru pod imenom »ješil bajrak akčesi«.

Kad bi došlo vrijeme da se naplate plaće, onda bi se odredio jedan, dva pa i trojica aga ili nižih zapovjednika, koji će otići na državnu blagajnu ili u određeno mjesto, gdje se nalazi sakupljač ili zakupnik državnih prihoda, koji su odžakluk jednog ili više džemata ili cijele kapetanije. To je u današnjem smislu režiser, a onda se zvao h a v a l e d ž i j a Ima,

makar i vrlo rijetkih, slučajeva, gdje je havaladžija bio i sam kapetan. Njemu ili njima izdavala se punomoć za naplatu, onda ovjerovljeni prepis odžakluk-berata i ovjerovljena namira. Ovjerovljenje je vršio sud onog kadiluka, gdje je kapetanija. Namira se pisala na po'edini ovjerovljenog odžakluk-berata. Ako su beriva isplaćivali zakupci državnih prihoda, onda bi im bosanski defterdar uputio svoj nalog za isplatu. Po više havaladžija slale su kapetanije čiji su odžakluci bili raštrkani.³⁵ Ta su putovanja trajala po više sedmica, pa i koji mjesec. Osim tih dugih putovanja bi'o je i drugih nevolja dok se došlo do novca. Novac su havaladžije predavale kapetanu, koji je isplaćivao posadu, ali to je mogao izvršiti aga svakog džemata. Nadzor nad isplatom vodile su kadije, i oni su pregledali račune o plaćama kapetanija. Plaće su zaostajale i po godinu dana i više, a age i neferi su uzimali zajmove na račun toga, i' i su ih eskontirali. Za poteškoće oko naplate plaća znade i jedna narodna pjesma u Hörmannovu zborniku. Kad sultan hoće da nagradi Bošnjake, odnosno njihova vođu, za ve'ike usluge što su učinili carstvu u boju na Orlovu polju, odgovara vođa Džanan-buljubaša:

»Sultan care, svečevo koljeno,
Ja ti Bosne pašaluka neću,
A neću ti blaga bez hesaba,
Jer ja, care, njesam za vezirstva,
A dosta sam blaga zadobio,
Imam čime u Bosnu se vratit,
Imam zašto bijele dvore zgradit,
A i moji ostali Bošnjaci.
Nego hoću, care od Stambola,
Da ti dadeš bosanskim spahijam,
Što imaju zemlje u timarim,
Da na zemlju i tapije daju,
I da im se digne tefterhana,
Iz Stambola do Travnika bijela,
I tvojijem, care, jerlikulima
Po gradovim mladim kapetanim,
Da s ulefa sve u Bosni daje,
Da ne idu do Stambola bijela,
Da ne idu i ne troše blago.«

Kao primjer navodim ovdje u prijevodu punomoć aga i vojnika Kobaške kapetanije za naplatu mevadžiba. Ta punomoć glasi:

»Punomoć Salih-agi i Hurem-agi i čehaji da mogu podići mevadžib aga i vojnika kobaških u Istambulu za godinu 1202 i 1203 i zastupati ih«. Kao izdavači punomoći potpisani su: Mustafa kapetan, Mehmed-aga, Ali-aga, Abdi-aga, Husein-aga i Salih-aga.³⁶)

Kako se plaće nisu redovno isplaćivale, naročito od druge polovine XVIII stoljeća, age i vojnici raznih kapetanija uzimaju zajam od bogatijih ljudi na ime plaće. Tako su 1197 (1783) pozajmili od Avdage iz Kotor (Kotor-Varoš) 175 esedi-groša kobaški kapetan Mustafa, odobaša

Hasan, Hasan-hodža, ćehaja Mustafa i bajraktar Mustafa. U priznanici kažu da će novac povratiti, čim im stigne plaća iz Stambola.³⁷⁾

Dešavalo se, da su pojedini džemati i cijele posade nekih kapetanija, zbog neredovne isplate, eskontirali i zalagali svoje plaće. Isprava koja se odnosila na ovakve poslove zvala se *haklašma-temesuk*. Takvim su se poslovima, koliko znam, bavili neki sarajevski trgovci, kao Ahmed-aga Dženetić i Abdulah Kaučija.

Spomenuto je, kako su kadije vršile kontrolu o isplati plaća. I o tome sam našao nekoliko podataka.

Godine 1712 zatražio je sam banjolučki kapetan Mustafa-beg od kadije, da se pregledaju računi o isplati siromašnih vojnika (neferat *fukaraler*) banjolučkih. Na to traženje izdao je banjolučki kadija Ibrahim muraselu (ovlaštenje) na uvaženog vaiza (propovjednika) Husein-efendiju da odabere po svojoj volji od vjerskih učenjaka nekolicinu, a isto tako nekolicinu od aga i vojnika kapetanije, i da svi putem šeriata pregledaju račune.³⁸⁾

Početkom 1751 zavedeno je u sidžil šeriatskog suda u Tuzli ovo: Sve age, odobaše i čauši dodoše pred šeriatski sud i očitovaše ovo: »Odžak-luk mevadžib iz čup-mukate od so'ana kojim je emin Derviš Hasan-beg potpuno smo primili iz njegovih ruku za vrijeme od početka marta 1163 do kraja šubata 1164, te prema njemu nemamo nikakva potraživanja ni kusura. To se njihovo očitovanje ovdje zabilježi.«³⁹⁾

Zbog nekih odbitaka od mevadžiba došlo je 1778 do bune vojnika u Ostrožačkoj kapetaniji. O toj inače nepoznatoj pobuni podnio je kamen-gradski kadija izvještaj bosanskom veziru, koji u prijevodu glasi:

»Ovo je ponizni izvještaj Vašoj vezirskoj preuzvišenosti:

Prema bujruldiji, upućenoj bihaćkom muhafizu Mustafa-paši, kojom je naređeno da se po starom kanunu i krajiškom pravilu svide s kapetanom računi, koji se tiču mevadžiba nefera po gradovima, što pripadaju kapetaniji kapetana Ibšir-bega u Ostrošcu, kadiluk Kamengrad, spomenuti je paša, prema nalogu Vaše preuzvišenosti, uložio nebrojnu snagu, da sporne mevadžibe i troškove sredi i o njima svidi račune po pravdi. Pošto su izlučeni troškovi »jevmijje« i »ješil bajrak«, koji se po običajima daju vezirima, spomenuti je kapetan bio pripravan da se pokori šeriatu i na'ogu naredbodavca te da tako zadovolji pravdu, pa je stoga od uobičajenih troškova mnoge na svoju štetu primio na se i da bi riješio spor ponudio im je mevadžibe u potpunosti te svim silama nastojao da ih prime. Ali spomenuti neferi, iznoseći neke neosnovane, neprihvatljive razloge, otkloniše da prime svoje mevadžibe i ne htjedoše da se pokore šeriatu i pravdi. Osim toga njihova namjera nijesu računi o mevadžibima, nego im je traženje mevadžiba samo izgovor, da se bune, a njihova je zla nakana samo da podignu ustanak i proizvedu smutnju. Pokazujući svoju surovost, protivno visokim naredbama i svojim obavezama, neki nevaljalci i niski ljudi iz osam gradova skupili su se pod cazinskim gradom, da, protivno šeriatu, s narodom i vojskom prave smutnju, ubijaju ljude i uništavaju ljetinu. Njihova je z'a na-

mjera da opsjedaju grad Ostrožac. Iz njihova skupa došli su njihovi ljudi i to prijavili. Na to je odmah od strane šerijata poslana murasela, kojom im je po šerijatu naređeno (tenbih), da se produ držanja i postupka protiv šerijatu i volji padišaha te da svoj skup rasture (perišan). Oni se šerijatu i nalogu naredbodavca ne htjedoše da pokore, već ustrajaše u nevaljalstvu i pobuni, te s gomilom i narodom dodoše blizu grada Ostrošca sa zlom namjerom, da ubijaju ljude, upropašćuju ljetinu naroda i da opsjednu grad Ostrožac. Ovaj nemili (uzbudljivi) događaj nije stvar koja se može lako ugušiti. Kada to stigne do znanja Vaše preuzvišenosti, izvolite narediti, kako nadete za shodno, da se ummeti-Muhamed spasi od njihova šerra i zarara«.40)

Kako se ta buna završila ne zna se, kao ni to koliko je pobunjenika u njoj učestvovalo. Biće da ih je bila koja hiljada, jer su o njoj doprli glasovi i do Sarajeva i govorilo se, da se kapetan ostrožački zatorio u tvrđavu, koju je opsjelo ništa manje nego 10.000 vojnika, kako je to zabilježio sarajevski kroničar Mula Mustafa Bašeskija.41)

8. Bajrak i bajraktar. Samostalni agaluci i kapetanije i pojedini gradovi imali su bajrake i bajraktare. Bajraktar kapetanije je pripadao onome džematu, kome je kapetan bio aga. Ali su i neki drugi džemati imali svoje bajrake.

Bajrak se nosio kad se išlo na vojsku, prigodom raznih svečanosti i nastupa novog kapetana.

Godine 1932 pričali su mi stari ljudi na Ostrošcu da su Beširevići čuvali jedan bajrak, pod kojim je navodno išao na vojsku kapetan Osman-aga Beširević (1690-1727) i da im ga je odnio neki austrijski oficir 1878. Jedan bajrak ove kapetanije vidio sam iste godine u Berksovu dvoru na Ostrošcu, koji su sa svim ostalim inventarom odnijeli Talijani u prošlom ratu.

Godine 1933 kupio je banjolučki muzej jedan bajrak od nekog Cerića iz Starog Majdana, za koji se govorilo, da je to bajrak majdanskih kapetana. Kad sam ga vidio, uvjerio sam se pročitavši na njemu Mahmud-beg, da navodi nisu tačni, jer u toj kapetaniji nije bilo kapetana toga imena. Na njemu je izvezena i godina.

Iz raznih isprava znamo, da je u Prijedorskoj kapetaniji bio 1789 bajraktar Jusuf, u Kobaškoj 1783 neki Mustafa, 1810 neki Omer u Džirsi-Sani, a 1798 Mustafa Nuhić, i u gradu Otoki (Krupska kapetanija) neki Alija 1780. Od svih bajraktara spomena je najvredniji Ahmed bajraktar Bajraktarević iz Bužima, čija je zasluga da se Bužim nije predao banovoj vojsci 1737, jer je on sa šakom ljudi i žena izdržao opsadu od 14 dana i dočekao uzmak banove vojske.

Tako se danas ne zna ni za jedan bajrak naših kapetanija. Osni-vanjem zavičajnih muzeja vjerovatno će izaći i koji bajrak ove vrste na-srijedu. I u ovome su pogledu učinili propust pioniri Zemaljskog muzeja, jer je onda mnogo lakše bilo doći do ove starine nego danas.

9. Kalauzi (od turskog gülaguz). Ovako se zvao putovada. Njega nalazimo u sastavu onog džemata, kome je na čelu kapetan ili aga u

aga'uku. Kalauzi su dobro poznavali puteve, naročito one kojima se nije redovno išlo. Oni su sigurno išli s manjim odredima u četovanja i pljačkanje. Spominju se od XVII stoljeća. Sigurno su istu službu vršili serdede (od perzijskog sergerde). U arhivu Jugoslavenske akademije (Ćir. X br. 24) ima jedno pismo nekog Ali-kalauza iz kraja XVII stoljeća gdje se radi o otkupu sužanja.

10. Glazba. Za neke gradove po kapetanijama kao i izvan njih znamo da su imali svoje svirače (mehtere) i da su oni bili oprošteni od plaćanja mehterije, koju su inače plaćali svirači izvan gradova. O tome plaćanju i neplaćanju toga poreza ima podataka iz 1693 u jednom jajačkom sidžilu (GZM 30). U jednom opisu oružja, municije i drugih stvari u 67 bosanskih gradova navedeni su muzički instrumenti: ahenkahen, rog, borija, trempe i čampare. U jednoj narodnoj pjesmi spominje se bubanj Tuz.e kapetana. O udaranju uz bubanj u gradu Pruscu govori Evlija Čelebija u svom putopisu (1660).

11. Odijelo. O odjeći aga i vojnika nisam našao nikakvih vijesti, pa tako ne znamo, kako su bili obučeni i po čemu su se raspoznavali jedni od drugih. U Sarajevu je zatekla smrt jednog Kobaškog i jednog Počiteljskog kapetana. Po popisu ostavine, što se uz njih našla, izgleda, da su se kapetani nosili isto onako kao i bolje stojeći građani. (Vidi Počiteljsku kapetaniju).

12. Kancelarija. Iako je onovremena administracija bila vrlo jednostavna, ipak je u svakoj kapetaniji bilo pisarskog posla bar za jednog čovjeka, vješta turskom kao službenom jeziku, tim više, što su, držim, bili rijetki kapetani, koji su potpuno vladali tim jezikom u govoru i pismu, dok ih je bilo mnogo više, koji su znali bosančicu. I zbog toga svaka je kapetanija imala bar po jednog pisara, a imali su ga i samostalni agaluci. Prema tome kapetnije su imale svoje kancelarije i svoje arhive.

Iz očuvanih se spisa vidi, da su te kancelarije imale spiskove aga i nefera i platne spiskove. U njima su se izrađivale razne isprave potrebne za naplatu plaća, predlozi za postavljanje aga i nefera, razni izvještaji bosanskom veziru i kadiji kadiluka, u kome je bila kapetanija, popisi vojnika koji polaze na vojsku, pasoši itd.

U arhivu su se čuvali vezirski nalozi (bujruldiye), kadijske mura-sele, odžakluk-berati, obračuni o isp'ati plaća, potvrde o pregledu gradova, njihov inventar i joklame (smotre) aga i nefera, što su ih obavljali naročiti izaslanici Velike kancelarije gradova iz Stambola. Izgleda da su ti izaslanici dolazili svake treće godine. Izaslanici za pregled gradova i drugih utvrda bili su po pozivu m i m a r i (graditelji).

Kapetani i drugi zapovjednici dopisivali su se međusobno i sa drugim uglednijim ljudima, o čemu ima sigurnih podataka. Ako bi se moglo suditi po sačuvanim pismima Murat-kapetana Gradašćevića, to je dopisivanje bilo dosta živahno.⁴²⁾ To je privatna korespondencija. Za ovu vrstu korespondencije držao je Murat-kapetan posebnog pisara.

Ali naši su se pogranični kapetani i age dopisivali s kapetanima i zapovjednicima susjednih zemalja i s dubrovačkom gospodom, o čemu svjedoče brojna pisma u dubrovačkom, zadarskom i državnom arhivu u Zagrebu, u arhivu Jugoslavenske akademije, Franjevačkom samostanu u Bojnici kao i nekim drugim. Ta se pisma odnose ponajviše na izmjenu i otkup sužnjeva i na razne sporove. Pisana su ponajviše bosančicom, ali se nađe po koje pisano latinicom. Ta su pisma u jezičkom pogledu dosta zanimljiva. Neka su i objelodanjena.⁴³⁾

Svi službeni akti koji su izlazili iz kancelarija po kapetanijama nose potpis i muhur kapetana, dok su akte koji rade o naplati plaća potpisivali i muhur na njih udarali i druge age i zapovjednici. Uz kapetanov potpis dodano je gotovo uvijek i ime grada po kome se kapetanija zvala, na pr. »Kapudani kal'ai Krupa«. Pored imena često je u muhuru urezana i godina, kada je dotični postao kapetan. Osim toga u nekim muhurima urezana je i legenda.

13. Pravo nasljedstva na službu. To je pravo jedno od brojnih obilježja feudalnog sistema. Po njemu, a ne po zasluži, zadržavale su se neke službe u istoj porodici po sto, dvjestu pa i više godina. Dugotrajnim zadržavanjem jedne te iste službe u neznatnijoj porodici izmijenilo joj je prezime i stvorilo uvjerenje, kao da je dotična služba privatno vlasništvo te porodice i da im je ne može oduzeti ni sam sultan.

U krajevima koji su nekada bili sastavni dijelovi kapetanija i danas se sretamo s prezimenima, koja nas podsjećaju na nekadašnje nazive zapovjednika po kapetanijama i gradovima. Tako na pr. ima više porodica s prezimenom Kapetanović, Čehaja, Čehajić, Dizdar i Dizdarević, pa Topčagić, Azapagić, Jerlagić (od jerluage), Đonlagić (od gonüliage), a još više ima Odobašića, Buljubašića i Bajraktarevića. Ovi (Odobasići, Buljubašići i Bajraktarevići) mogu biti i jeničarskog porijekla. Ali neke starije i uglednije porodice, i pored dugogodišnjeg vršenja jedne te iste službe, zadržale su svoja prezimena i nikad se ni oni ni njihovi potomci ne prozvaše ni Kapetanovići ni Dizdarevići. Ali veći je broj kapetana ponikao iz nižih i najnižih slojeva onovremenog društva. Njihovi potomci već u drugom koljenu postaju Kapetanovići. U tome, koliko znam, čine iznimku, mostarski, trebinjski, derventske i novski Kapetanovići, čiji su predci bili bez i prije dolaska za kapetana (Vučijakovići, Resulbegovići, Begovići i Cerići). Oko dvjestu godina vršili su službu kapetana Beširevići, stari plemići, i nikad se ne prozvaše ni oni ni njihovi potomci Kapetanovići. Isto tako zadržale su svoja prezimena Atlagići, Ljubunčići, Firdusi, Kulinovići, Badnjevići, Šerići, dubički Cerići, Fidahići, Šarići i Rizvanbegovići.

Iako je padom Bosne pod Turke nestalo gradova feudalne gospode, iako su oni postali državna svojina, država ih popravljala, izdržavala i u njima posadu plaćala, ipak su dugotrajnom službom Beširevići posvojili Ostrožac i nakon okupacije 1878 to im je pravo priznato i u gruntovnicu upisano. Jedan od potomaka starih Beširevića, Mehmedbeg, prodao je Ostrožac oko 1900 Lotaru Berksu i kao svojina njegovih sinova ostao je sve do formiranja narodne vlasti u ovoj zemlji.

Nasljedno pravo na službu i posljedice koje iz njega proističu zapazio je i srpski patrijarh Vaslije Brkić još 1771. On piše, da gospodstvo kapetana ide po nasljedstvu a ne po zaslugama, a tako isto i nižih činova od kapetana, prelazi s oca na sina, čak ako bi sin ostao iza oca mladi i od godine dana, te da svi — od prvih do zadnjih — imaju od suštana dobre plaće, a uz to da su im date i zemlje prema zvanju slobodne, i da u njima nikakve vlasti nema ni veliki paša, tj. guverner. Zbog toga oni čuvaju gradove tako tvrdo kao svoje kuće, pa iako je ćesarova vojska obvladala zemljom, u Bosni nije mogla zauzeti nijednog grada.¹¹⁾ Ovdje sigurno Brkić misli na pohod Austrije na Bosnu 1737 g.

Što se tiče onih slobodnih zemalja prema zvanju, kako kaže Brkić, držim da se to odnosi na mustahfiske timare, koje su uživali dizdari, musthafizi i jerlu topčije, koji nisu spadali u posade kapetanija, jer, kako je već rečeno, svi su zapovjednici i neferi po kapetanijama bili alufedžije (plaćenici). Jednu jedinu iznimku činio je kapetan Bihaća, koji je za svoju službu uživao zijamet (Vidi Bihačku kapetaniju). Međutim, istina je da su kapetani posjedovali razne malicâne, ali to nije vezano za službu, kako ćemo niže čuti, a takve posjede imali su i drugi, koji nisu bili u službi.

I koliko se to pravo na plaće i službe bilo uvriježilo, najbolje nam svjedoči to, što po ukinuću kapetanija najveći broj aga i nefera u Ostrovičkoj kapetaniji, a sigurno je to bilo i drugdje, nije vjerovao, da se to uopće može desiti, niti ih je iko u to mogao urazumiti, dok im to nije saopćila njihova vlastita deputacija, koju su oni opremili u Stambol da se na vrelu raspita.

Još nekih pedeset godina nakon prestanka svega onoga, što je iz te službe proizlazilo, živio je među starcima upravo neki kult spram opalih i oronulih gradova, naročito na našoj Krajini, o čemu će se svak uvjeriti čitajući članak o ruševinama Bužima i susjednih gradova u kalendaru »Bošnjaku« za 1888 iz pera bivšeg učitelja u Krupi Sime Momčilovića.

Nasljedno pravo u službi učinio je od kapetana jednu vrstu vojničkog plemstva.

Uzurpacija kapetanija. Dešavalo se da se mimo prava o nasljedstvu neko posve stran još i za života jednog kapetana dočepao berata na kapetaniju i proglasio se kapetanom, a još češće se dešavalo, da takvi ljudi dođu do berata poslije smrti jednog kapetana. U oba slučaja išlo je to zaobilaznim putem. To se dešavalo i kod drugih služba. Ti uzurpatori morali su, držim, najprije stvoriti za se raspoloženje bar u jednom dijelu aga i vojnika u dotičnoj kapetaniji ili iskoristiti njihovo neraspoloženje protiv kapetana.

Prva ovakva uzurpacija, koliko znam, desila se 1631 u Bihaću. Zbog toga je bihački kapetan otišao g'avom na Portu i dokazao da je on pravi kapetan i da mu pripada zijamet te da je oboje od pada Bišća uživao njegov djed i otac. I dok je boravio u Stambolu, stigao je o istoj

stvari izvještaj bihačkog sandžakbega, kojim se svi kapetanovi navodi potvrđuju. Na osnovu s.ega toga dobio je kapetan novi berat u travnju 1632 i s njim se vratio u Bihać, ali, kako izgleda, on nije nikada više zasjeo na kapetansku stolicu. (Vidi Bihačku kapetaniju). Do kakvih je sve svada i nereda tada došlo u Bišću ne zna se kao ni to, kako su se prema tome držali ostali kapetani. Dobrotom dr. Stanka Sijelskog ja sam vidio ovaj berat.

Druga jedna ovakva uzurupacija desila se oko 1730 u Mostaru. Ovaj put su se digli svi kapetani i drugi razni dostojanstvenici, njih 112, da brane pravo svog druga. U toj stvari su napisali i potpisali mahzar na sučana i uzurpator je bio uklonjen.⁴⁵⁾

Jedan je Arnautin uzurpirao Krupsku kapetaniju starim plemićima Badnjevićima negdje u prvoj polovini XVIII stoljeća. On i njegovi potomci ostali su na tom položaju sve do kraja ove institucije. I stolački Šarići došli su istim putem do vlasti u Vidoškoj kapetaniji. Nije poznato kako su Šerići izgubili za vrijeme Velikog rata Dubičku kapetaniju kao ni način, na koji su došli Begovići do Vrandučke kapetanije, dok su Cerići zasjeli na Novsku pošto su Čačilovići izumrli za vrijeme spomenutog rata.

1) O utvrdama vidi Hamdija Kreševljaković, Prilozi povijesti bosanskih gradova pod turskom upravom, Prilozi Orijentalnog instituta u Sarajevu, II, Sarajevo 1952, str. 119.

2) St. Novaković, Palanka — palanga — poluga — brvenik. Godišnjica N. Čupića, II, Beograd 1878, 262—269 str.

3) O čardacima ispr. dr. L. Jelić, Lički sandžakat i postanje Mletačke krajine, Narodni koledar za 1898, Zadar, str. 114

4) Original berata bio u Idris-bega Kapetanovića u Duvnu. Od tog berata imam fotografiju.

5) Sidžil br. 73, str. 48—61.

6) Fr. Rački, Dopisi između krajiških, turskih i hrvatskih časnika, Starine Jugosl. akademije, XI, str. 142, 143, i XII, 32. — Šejh S. Kemura, Iz Sejahatname Evlije Čelebije, GZM, XX, (1908), str. 299.

7) V. Skarić, Trebinje u XVIII vijeku, GZM, XLV, (1933), str. 45.

8) Berat u mene.

9) H. Kreševljaković, Turalibegov vakuf u Tuzli, Sarajevo, 1940, str. 10.

10) Berat u mene.

11) Ovaj sam berat vidio u ljeto 1934 u Mumina Bajrića u Paparima kraj Bihaća.

12) Berat sam vidio u M. Bajrića. Vidi bilješku 11.

13) V. Skarić, o. c. str. 45.

14) I. H. Uzunčaršili, Osmanli Devleti teşkilatından kapukulu Odzakları II, Ankara 1944, str. 52.

15) Sidžil 43, str. 133, Kemura, Prvi srpski ustanak pod Karadordem. Sarajevo 1914, str. 9—10.

16) E. Laszowski, Monumenta Habsburgica, III, Zagreb 1917, str. 2.

17) R. Lopašić, o. c. str. 167.

18) R. Lopašić, Prilozi za poviest Hrvatske XVI i XVII vijeka iz štaferskog Zmajljskog arhiva u Gradcu. Starine Jugosl. akademije, XVII, Zagreb 1899, str. 161.

19) Dr. P. Matković, Putovanja po Balkanskom poluotoku XVI vijeka, Rad Jugosl. akademije. CXXIV, str. 40.

20) Original u mene.

21) Starine Jugosl. akademije XIV, str. 183.

- 22) Tešanjski sidžil u Hulusije u Žepču bio je 1939 god.
- 23) M. E. Kadića Kronika, sv. V., str. 39—40.
- 24) Originalni berat bio u arhivu bivšeg Balkanskog instituta u Sarajevu.
- 25) Fotografski snimak pisma bos. beglerbega Mehmed-paše u mene. Kako nije datirano ne znam koji ga je Mehmed podnio. Između 1595 i 1671 izmijenilo se više beglerbega toga imena.
- 26) Original na istom mjestu kao u bilješci 24.
- 27) R. Lopašić, Bihać i Bihaćka krajina, Zagreb, 1890, str. 114.
- 28) Sidžil 67, str. 80 (79).
- 29) A. Boue zove ovu ustanovu Bujuk et kutschuk Calemi, La Turquie d'Europe, II, str. 321, a tako je i u njemačkom prijevodu (sv. I str. 539).
- 30) Više berata o ovim prelazima vidio sam u ing. Suljage Salihagića u Banjoj Luci. Salihagić je imao četrdesetak berata koji su se odnosili na Kobašku kapetaniju i gradove Kotor i Kobaš i, koliko se budem pozivao na njih, citirao ih oznakom Salihagića zbirka.
- 31) Berat u mene.
- 32) Arhiva M. E. Kadića broj 488, 489, 490, 491 i 802.
- 33) Dr. O. Blau, Bosnisch-türkische Sprachdenkmäler, Leipzig 1868, str. 120—130.
- 34) V. Skarić, o. c., str. 59.
- 35) O naplati mevadžiba ima više isprava u arhivu Orijentalnog instituta.
- 36) Salihagića zbirka.
- 37) Original na istom mjestu.
- 38) Originalna murasela u mene.
- 39) Tuzlanski sidžil u orijentalnoj zbirci Jugosl. akademije u Zagrebu.
- 40) Kozaračka međzmua str. 57.
- 41) GZM, XXX, (1918), str. 55.
- 42) R. Mudezirović, Biografija Mule Mestvice i korespondencija Mural-kapetana iz 1818 i 1819 godine, GZM, XLIV, (1932), str. 69—83.
- 43) F. Rački, Dopisi između krajiških, turskih i hrvatskih časnika, Starine Jugosl. akademije, XI, str. 76—153 i XII, str. 1—41.
- K. Herman, Jedno pismo Zulfikar-kapetana, GZM, XIV, (1902), str. 549, XV (1903), str. 183.
- Dr. B. Čerović, Nekoliko pisama sa stare Krajine, Poklon dr. L. pl. Talocija Zemaljskom muzeju u Sarajevu, GZM, XVII, (1905), str. 217—237, Wiss. Mitt., XI, (1909) st. 310—341.
- Dr. V. Čerović, Nekoliko fojničkih pisama, GZM, XXI, (1919), str. 483.
- Dr. Č. Truhelka, Nekoliko mladih pisama hercegovačke gospode, pisanih bosanicom, iz dubrovačke arhive, GZM, XXIV, (1914), str. 488, 491 i 493.
- R. Strohal, Nekoliko ćirilskih isprava o dopisivanju turskih begova sa hrvatskim komandantima, Vjesnik hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog zemaljskog arhiva, XVI, (1914), str. 45—51.
- Dr. J. Matasvić, Fojnička regesta, Spomenik SKA LXVII, broj 973 i 477.
- Dr. A. Solovjev, Bogišićeva zbirka omiških isprava XVI—XVII veka, Spomenik SKA, XCIII, Beograd, 1940.
- Miscellanea, Drž. arhiva u Zadru, I—IV, 1949, 1952.
- 44) I. Ruvarac, Opis turskih oblasti i u njima hrišćanskih naroda, a naročito naroda srpskoga, sastavljenog godine 1771 srpskim patrijarhom Vasilijem Brkićem, Spomenik SKA, X, Beograd, 1891, str. 57—58.
- 45) Fotografski snimak ovog mahzara u mene. Original je bio u Haki-bega Vučjakovića-Kapetanovića i poslije njegove smrti nisam ga više našao.

III.

K A P E T A N I

Kako nisam došao do kanun-name za ustanovljenje funkcije kapetana, jedini su mi sigurni izvori kojim raspolazem berati o postavljanju kapetana. Po tim beratima, kapetan je u prvom redu aga prvog džemata farisa ili konjanika, a onda zapovjednik ostalih aga i nefera svoje kapetanije. Samo u tri kapetanije (Mostar, Dubica, Banja Luka) kapetan je aga prvog džemata azapa. U tim beratima stoji, da kapetana kao svog prvog zapovjednika treba da znaju ostale age i neferi, i da ništa ne čine preko njegove riječi, koja bude u skladu s uzvišenim šeriatom i kanunom. Tako stoji u pedesetak berata koji su mi do ruku došli o postavljanju kapetana.

Iz istih se izvora vidi jasno, kako je bila glavna i zapravo jedina dužnost kapetana i potčinjenih mu aga i nefera čuvanje gradova i palanaka po granici. O kakvim drugim dužnostima nema spomena. Iz drugih se dokumenata vidi, da su oni čuvali puteve i opasne prolaze, kojim se kreću trgovci i ostali poslovni ljudi. Za što bolju ilustraciju navodim slučaj berata od 20 III 1123 (8 V 1711), kojim je postavljen prvi kapetan novoosnovane onda Duvanjske, a nešto kasnije Seddi-džedidske kapetanije. Tu stoji da je palanka Županj-Potok (danas Duvno) u Duvanjskoj nahiji u Hercegovačkom sandžaku, krajnja granica (serhat), u kojoj je bilo malo nefera koji su je čuvali, a službe ima mnogo, a osim toga je na 4—5 sati blizu gradova Sinja, Makarske, Zadvarja, pa je prema tome i suviše skrajnja granica (serhat). I baš ta činjenica potakla je onovremenog bosanskog vezira Karajilan Ali-pašu, da je podnio predlog (arz) s molbom u Stambol, da se Županj-Potok ponovno popiše, da mu se još nešto pripoji, tako da imadne najmanje stotinu nefera od tri agaluka. A da ovaj predlog ne bi bio odbijen, što bi plaća novih nefera pala na teret carske blagajne, našao je ovaj vezir pokriće u prihodima Hercegovačkog sandžaka. Sve je to u spomenutom beratu izloženo i usvojeno i za kapetana i agu prvog džemata farisa postavljen neki Hasan-aga i naređeno je da mu se pokoravaju ostale age i neferi. Iz svega što je gore rečeno proizlazi, da je služba kapetana prvenstveno vojničkog karaktera i u tome slična službi dizdara, s tom razlikom, što vlast dizdara nikada ne prelazi bedema i opkopa jednog grada, a vlast kapetana zahvata veće teritorije s jednim i više gradova i što su dizdari gotovo uvijek uživali timare, a kapetani su bili alufedžije (plaćenici).

Iz raznih se isprava, kako ćemo to vidjeti u drugom dijelu ove radnje, zna, da je kapetan podnosio predloge bosanskom veziru za postavljanje potčinjenih mu aga i nefera onoga džemata, kome je on sam aga; oni su vodili brigu o opskrbi kapetanije municijom, a vjerovatno i o nabavci i popravku oružja te o naplati i isplati plaća. Oni otpremaju određeni dio nefera iz svoje kapetanije na ratište i ponekad ih i sami vode, a poneki vode i vojsku iz drugih kapetanija kao bašbozi i

bimbaše; oni izvještavaju bosanskog vezira o kretanju i sakupljanju vojske susjedne države na granici njihove kapetanije; oni vode brigu o popravku i gradnji gradova u svojoj, a poneki, tome poslu vješti, i u drugoj kapetaniji. Razumije se samo po sebi da preko njih ide sve dopisivanje koje se odnosi na kapetaniju.

Ali kapetani su vršili i druge poslove, koji su policijsko-administrativnog karaktera, za koje zna predanje, a o čemu bolje i sigurnije govore razne isprave. Tako znamo da su kapetani izdavali pasose putnicima za inostranstvo; na njih su kadije upućivale murasele, da od osuđenog dužnika utjeraju dug i predaju tužitelju; od njih traže kadije i veziri, da se pred sud ili divan privedu optuženici, koji neće sami da se odazovu pozivu; na njih se upućuju nalozi, da se neki krivci zatvore, da se prevedu iz jednog zatvora u drugi, ili da se neko ko je progнан iz svog zavičaja otprati u određeno boravište. Ima slučajeva gdje im se na'laže izvršenje smrtne kazne. Nadzirali su uvoz i izvoz preko granice i sprečavali krijumčarenje. Preko kapetana išli su dopisi od bosanskog vezira i sandžakbega njima odgovarajućim funkcionerima u pograničnim zemljama. Oni su upravljali upražnjenim carskim hasovima na teritoriju svojih kapetanija i ponekad su određivani su za sakupljanje harača i drugih daća. Ali bilo je i takvih poslova koje su neki kapetani vršili za svoj račun kao što je zakup raznih državnih daća, inače vrlo unosan posao, kao i uprava hasova i pobiranje državnih daća. Poznato je da su neki kapetani bili vrlo bogati ljudi. To je bogatstvo proizlazilo samo iz ovakvih poslova, a nipošto iz njihovih plaća.

Novcem stečenim zakupom državnih prihoda i drugim sličnim poslovima došli su neki kapetani do ogromnih posjeda, kupujući ih milom ili silom od malih slobodnih posjednika i, u posljednje doba, posvajanjem carskih hasova dugom upravom. Tako postadoše neki kapetani mali knezovi, prava feudalna gospoda. Podaci o svemu tome nisu stariji od XVIII stoljeća.

Kada su kapetani počeli vršiti ove druge poslove i na osnovu čega, nisam mogao ustanoviti. Isto tako ne znam otkada su morali dolaziti kapetani u glavni grad Bosne i s ostalim dostojanstvenicima izaći pola milje iz grada na doček svakog novog vezira i prisustvovati čitanju berata o njegovu postavljanju. O tome govori Chaumette des Fosses i napominje, da se izostanak smatrao opozicijom i teško se opravdavao. Isto tako svi su kapetani bili članovi ajanskog vijeća.

1. **Vojni poslovi.** Ovdje ću samo reći onoliko koliko traži cjelovitost općeg dijela ove radnje.

a) **Predlaganje aga i nefera.** Ključki kapetan Mehmed predložio je da se agom konjaničkog džemata u Jezeru postavi Bekir Biraderzade s 30 akči alufe mjesto umrlog mu brata Alije, iza koga nije ostalo muško dijete. Vezirovom bujruldijom postavljen je Bekir 4 šabana 1178 (27 I 1765) i naređeno mu je da tu službu vrši dok mu berat stigne.¹⁾

U Počitelju je umro aga III džemata azapa Ahmed bez sina i brata. Na predlog kapetana Omera postavljen je neki Mustafa, s istom plaćom od 32 akče, beratom od 28 džum. II 1183 (30 I 1764)²⁾.

U palanci Kobaš umro je Osman, nefer prvog džemata i prve ode, i po predlogu kapetana Mehmeda postavljen je beratom od 1215 (1800)³⁾ Salih sin umrlog Omera, s plaćom od 12 akči.

b) Poslovi oko nabave municije i oružja. Veća skladišta municije i ostalih potrepština za vatreno oružje bila su u gradovima Sarajevu, Travniku, Jajcu, Bihaću i Zvorniku. Iz njih su se po potrebi opskrbljivali ostali gradovi. Po vezirovu nalogu slali su dizdari spomenutih gradova određene količine municije, i prema tome gradovi, kojima je bila potrebna, obraćali su se na vezira. Pošiljku su prenosile džebedžije. Prenos većih količina pratio je naročiti izaslanik mubašir. On je nosio spisak o količini municije, koju je primio od dizdara jednog grada i predavao ga onom dizdaru ili kapetanu, kome je poslana. Kao što je mubašir davao potvrdu ili temesuk dizdaru na primljenu municiju, tako je on predavao municiju zapisnički. Hudžet sastavljen tom prilikom za nj je opet potvrda o izvršenom poslu. Hudžet je izdavao kadija, a nalog vezira za izdavanje municije glasio je na kadiju i dizdara. Prema tome i za izdatak i za primitak znale su i kadije odnosnih kadiluka.

I o ovim sam poslovima našao nekoliko podataka.

Iz hudžeta sto'ačkog kadije od 23 redžepa 1147 (26 XII 1734) saznajemo, da je mubašir Salih-aga donio u Stolac 120 sanduka baruta i predao ga 20 istog mjeseca vidoškom (stolačkom) kapetanu Smail-agi Šariću.⁴⁾

Bujruđijom od 5 zilhidže 1244 (8 VI 1829) naredio je Ali Namik-paša sarajevskom kadiji i dizdaru, da odmah opreme kapetanu grada Ključa u Hercegovini 10 sanduka crnog baruta, 10 oka misirskog fitilja, 10 testeta kube-papira, 100 oka olova i 50 mahitaba. U nalogu se kaže da se to sve ima predati kapetanu sa znanjem šeriata, t. j. kadije.⁵⁾

O nabavkama oružja nisam našao nikakvih podataka u vezi s kapetanom, ali se iz jedne bilješke u jednoj mostarskoj kronici vidi, da su o tome vodili brigu, što je uostalom posve razumljivo.

Godine 1772 došao je mostarski kapetan Mehmed s ostalim agama na šeriatski sud i, pored popravka grada, tražio popravak pokvarenih baljemez-topova.⁶⁾

Otpremanje i predvođenje vojske na ratište. Osim neprestanih pograničnih okršaja, koji su trajali kroz cijelo vrijeme opstanka kapetanija i najžešći bili sredinom XVII stoljeća, u vrijeme poznatih i dokumentarno zajamčenih krajiških nabodica Muje Hrnjice, njegove braće i Ličkog Mustajbega. otpremene su veće i manje čete iz pojedinih kapetanija na razna ratišta. Najstariji spomen odlasku kapetana i njihovih vojnika na ratište pada u doba bitke pod Siskom u rujnu 1593 god. Takve čete i cijele vojske vodili su ponekad i kapetani.

Kada bi Turska s nekim zaratila ili se za rat spremala, otpremila bi Porta ferman na pojedine pokrajinske paše, da se diže vojska. Paše

bi takav ferman propratile svojom bujruldijom i razaslale po svojoj pokrajini na kadije i vojne zapovjednike, koliko će koji poslati vojnika na određeno zbornu mjesto, i označile ime zapovjednika, kome se imaju javiti i koji će ih dalje voditi. Takve su bujruldijske u Bosni opremane i kapetanima. Oni su određeni broj vojnika, kao i drugi zapovjednici, opremali s popisom imena vojnika koji se šalju.

U rujnu 1773 stigla je jedna takva bujruldijska mostarskom kapetanu Mehmedu, da opremi na vojsku svakog dvadesetog vojnika od svog džemata. Iz originalnog popisa od 3 I 1187 (27 III 1773) vidi se, da je iz Mostara otišlo 28, a iz kule Lipete 21 vojnik. Spisak je providen popisom i muhurom kapetana.

Iz svih kapetanija, što se sigurno zna, otpremljen je dio vojnika 1737, 1813 i 1829 godine.

Godine 1829 određeno je da sve kapetanije i agaluci daju oko 4000 vojnika kao pomoć carskoj ordiji pod Vidinom. Iz jedne bilješke u sarajevskom sidžilu od 1 zilkade 1244 (5 V 1829) saznajemo, da je taj bosanskoj vojsci određen kao bašbog Mehmed Šerif-beg, glavni kapidžibaša Visoke Porte, i da su taj kontingent na osnovu fermana odredili svi članovi vijeća (erkjan) i kapetani svih kapetanija.⁸⁾

Da li su uvijek pri određivanju kontingenata vojske imali riječ i kapetani, ne znam.

S manjim odredima vojnika polazili su neki kapetani, naročito bihaćki i gradiški, u četovanje, ali oni su polazili i na vojsku, dok to nikada nisu činili dizdari.

Od bihaćkih kapetana kao četovođe poznatiji su Murat-aga, Idriz-aga Velagić i Mustaj-beg Hasumović. Prvi kapetan Bihaćke kapetanije dopro je 1593 do Ogulina sa 100 vojnika.⁹⁾ Iz istog grada krenula je 1602 druga četa preko granice, pod vodstvom kapetana Muhamed-age.¹⁰⁾ U sličnim pohodima platila su životom dva bihaćka kapetana, i to Idriz-aga Velagić 1642 i Mustaj-beg Hasumović 1676.¹¹⁾

Napomenućemo i nekoliko kapetana, koji su s vojskom polazili u rat. Gradiški kapetan Mahmud-beg s bratom, sinom i jednim dijelom gradiških nefera branio je godinu dana opsjednuti Ujvar i nakon gladu prouzrokovane predaje bio sa svim svojim pogubljen.¹²⁾ Mustaj-beg, kapetan iste kapetanije, poginuo je pred Banjom Lukom 1737.¹³⁾ U raznim bojevima protiv Austrijanaca od 1737—1739 osobito se je istakao zbornički kapetan Mehmed-beg Fidahić.¹⁴⁾ Godine 1737 bili su s ostalom bosanskom vojskom u Oziji kapetan Tuzle Derviš-beg i Ljubuški Ali-beg.¹⁵⁾ Oba su bili duže vremena kao zarobljenici u Rusiji. U rusko-turskom ratu (1768—1774) dva puta je sudjelovao stolački kapetan Zulfi-kar i to 1769 kao bašbog, a 1773 kao bimbaša.¹⁶⁾ U isti rat otišao je 1771 ostrožački kapetan Bešir-beg kao zapovjednik nad vojskom od 3000 ljudi. Njemu su bila potčinjena dva kapetana.¹⁷⁾ U Dubičkom ratu (1788—1791) i u logoru pod Velikom Kladušom sudjelovalo je više kapetana.¹⁸⁾ S vojskom, koja je opremljena na Vidin protiv Pazvanoglija, išao je kobaški kapetan Ali-beg.¹⁹⁾ U boju na Mišaru poginuo je 1806 Kulin kapetan. U vojsci protiv Srbije 1813 sudjelovalo je više kapetana,

od kojih se naročito istakao Murat-kapetan Gradašćević. U vojsci s Husein-kapetanom Gradašćevićem bilo je u boju na Kosovu više kape- tana. Vezir Husein je posebnom bujru'dijom postavio hlivanjskog kape- tana Ibrahim-bega Firdusa na čelo vojsci, koja je trebala udariti na Ali-agu Rizvanbegovića i njegov Stolac, gdje će ih — kako se kaže u bujru'diji — Stočani s oduševljenjem dočekati.²⁰⁾ S vojskom što je išla protiv Mehmedalije Egipatskog 1832 pošao je i jajački kapetan Mustafa- beg i na tom putu umro u Konji. To je ujedno posljednja vojska u kojoj su učestvovali naši kapetani.

d) O b a v j e š t a j n a s l u ž b a. O ovoj službi nisam našao drugih podataka osim onih što ih donesoše Bašagić i Prelog, kako su pogranični kapetani uoči provale princa Hildburgshausena 1737 obavještavali bos- sanskog namjesnika, ali ima jedan podatak iz koga se vidi, da je jedan klobučki kapetan obavještavao dubrovačku gospodu o prilikama u Her- cegovini.²¹⁾

2 Policažno-administrativni poslovi.

a) I z d a v a n j e p a s o š a. Za putovanje preko granica izdavani su pasoši. Takve je isprave u Sarajevu izdavao kadija i muselim. Te su poslove obavljali i kapetani. O tome imamo podataka iz XVII stoljeća. Tako je tuzlanski kapetan Ahmed izdao pasoš jednom trgovcu iz Tuzle za Austriju 7 redžepa 1193 (21 VII 1779). Ovaj pasoš napisan je na turskom jeziku. Krajiški kapetani služili su se u dopisivanju sa svojim komšijama preko granice srpskohrvatskim jezikom, pa su na tom jeziku izdavali i pasoše. Kao primjer donosim ovdje jedan takav pasoš, pisan bosančicom:

»Iz carske zemlje a to od Kru(pe) od Stiene Rehan, Gusić i njegovo društvo hoće da predju u kraljevsku zemlju a to do Senja do Bribira do Rieke pravim putem svojom potrebom.

I mi mu dajemo pasoš pod krajiški način kako se nalaze poštene ljudi da im je prošteno preći i doći kako no i ostalim poštenim ljude.

Ovaj pasoš pisan u Krupoj pisao je Mustafabeg Arnautović ka- petan Krupski.«²²⁾

Na lijevoj strani ove izjave je kapetanov muhur i iznad njega stoji »Mustafa-bej kapudan kal'ai Krupa (Mustafa-beg kapetan Krupske tvrđave).

U ovom pasošu nalazimo poodavno zaboravljeni termin »pravim putem«, s kojim se sretamo i u pismima naših Krajišnika, pisanim za- povjednicima gradova u Hrvatskoj. »Pravim putem« značilo je preći granicu na određenom mjestu s potrebnom ispravom.

Poznata je jedna teskera (pasoš, proputnica) općenitijeg značaja, što ju je 1820 izdao derventski Osman kapetan, a važila je za prelaz preko Save za sve fratre svih triju samostana, koji prelaze u Brodu preko Save i obratno. Njima je slobodan prolaz, pa ih ni on, ni njegovi ljudi neće zbog toga napastovati.²³⁾ Kapetani su izdavali tudim poda- nicima proputnice za slobodno kretanje po dotičnoj kapetaniji.²⁴⁾

b) I z v o z i u v o z. Iz Bosne se uglavnom izvozilo žito, stoka, koža i vosak u Dubrovnik i ostale naše susjedne zemlje, što stajahu pod

vlašću Austrije i Venecije, a uvozila se so, kalaj, manufakturna i kolonijalna roba, kao i neki drugi artikli preko tih zemalja, ukoliko nisu dolazili preko Stambola. Vanjska trgovina s inozemstvom obavlja se preko određenih mjesta (skela) na Savi (Rača, Brčko, Orašje, Šamac, Brod, Dubočac, Kobaš, Gradiška) i jednom dijelu Une (Kostajnica) i na suhoj granici. Ali pored toga bilo je i krijumčarenja. O tome govore naročito brojni dokumenti u dubrovačkom arhivu. Imbro Ignjatijević Tkalac priča u svojim memoarima iz prvih decenija prošlog stoljeća, kako se iz Bosne u Hrvatsku krijumčario duhan, so, kafa i šećer, jer su ti artikli u Turskoj bili u po'a jeftiniji.²⁵⁾ No to su bile svakako male količine, na koje nisu Turci obraćali nikakve pažnje. Posve je to bilo drugačije, ako se radilo o većim količinama i u vrijeme ratova. Onda su se krijumčari hvatali i progonili. Turske su vlasti pazile i na izvoz i uvoz. Dubrovčani kao carski haračnici imali su monopol uvoza soli i budno pazili, da se u njihovu kraju s mletačke teritorije ne bi ništa izvezlo i preko nje uvezlo. Za svaku i najmanju količinu uvezenu i izvezenu preko mletačko-turske granice oni bi odmah propištali kao guja u procijepu. Tužili su se bosanskom paši i Porti. Osobito su se borili protiv otvaranja novih skela na mletačkom teritoriju. Od 1703 pa do iza 1750 borili su se protiv otvaranja skele u Novom i Risnu na mletačkom zemljištu, i u toj borbi imali su uspjeha. Te dvije skele više su puta otvarane i na njihovu žalbu Porti i veziru zatvarane. Naloge Porte i bosanskog vezira izvršavali su age i neferi Trebinjske i ponešto Klobučke kapetanije.

Krijumčari nisu bili uvijek s naše strane. Našlo se i dubrovačkih podanika koji su se tim poslom bavili. Jedne i druge hvatale su age i neferi i o tome su kapetani izvještavali Republiku. Prigodom ponovnog zatvaranja skela u Novom i Risnu 1713, što je uslijedilo na osnovu fermana i bujruđije, izvijestio je trebinjski kapetan Osman Republiku, kako je objavio zabranu i postavio bekčije (čuvare), sigurno azape, da sprečavaju kontraband. U istu svrhu on je dao sagraditi od jake građe vrata na trebinjskom mostu i dovesti lade od mosta ka gradu. Dubrovčani su nastojali da sav izvoz ide preko njihove skele. Kao primjer i za najsitnije stvari navodim, kako su se oni 1728 tužili Jahja-kapetanu, da Hercegovci nose krišom sir i vunu u Novi i Risan.²⁶⁾

Trebinjske su age i neferi budno pazili da se roba ne krijumčari i zbog toga, što su oni i njihovi drugovi iz Klobuka, hercegovačkog Ključa i Krupe na Uni primali svoje plaće od prihoda dubrovačke skele.

U ovome se kraju naročito s naše strane krijumčarila marva. Pored brojnih akata, koji o tome govore, našao sam i dvije vezirske bujruđije, od kojih je jedna upućena klobučkom kapetanu Muratu 1736, a druga trebinjskom Hasanu 1758.

Krijumčarenje je bilo razvijeno i izvan trebinjskog i klobučkog kraja uz granicu Dalmacije, naročito na donjoj Neretvi, a bilo ga je i na Savi i u Prekounju.

Za vrijeme rata udarana je zabrana ili »jasak« za izvoz živeža u zaraćenu zemlju, kao i na uvoz iz te zemlje. Jasak je udaran i za ne-

rodnih godina, kako ne bi ostalo stanovništvo bez hrane. Protiv Dubrovčana služilo se jasakom kao represalijom u kakvom teškom sporu ili graničnom sukobu. O jaskaku bi stigao ferman paši, a ovaj bi na osnovu tog fermana uputio bujruddiju na kadiju, serdare, ajane i kapetane pograničnih kadiluka i saopćio im zabranu. Zbog nemarnosti pojedinaca izlazile su i pooštrene bujruddije, a ponekad bi vezir bez autoriteta ishodio u istoj stvari ponovan ferman. Krivce je treba'o prijaviti veziru.²⁷⁾ To naročito traži bosanski vezir Ahmed-paša Čuprilić u bujruddiji od 7 VI 1180 (10 XI 1766).

Kako se bilo razvilo krijumčarenje na Neretvi, krijumčari su uspostavili novu skelu (muhdes skela) u Čapljini i odande plovili u Dalmaciju.

Počiteljski kapetan Omer podnio je bosanskom veziru arz (izvještaj) kako su trojica stanovnika sela Čapljine, i to Jašar Hodžić, Selim Husić i Sulejman Pajak, natovarili tri kajaka (čamca) živežom, pa pored fermanom i bujruddijom zabranjenog izvoza krenuli put dari-harba (neprijateljske zemlje) Pajaka i Husića s čamcima su uhvatili i doveli u Počitelj, gdje su zatvoreni, dok je Hodžić umakao. Na ovaj izvještaj stiglo je rješenje na počiteljskog kadiju, kapetana i dizdara, datirano 5 šabana 1182 (15 prosinca 1768), kojim se nalaže da se roba proda, čamci spa'le, a Husić i Pajak objese na putu kraj skele.²⁸⁾

Ovaj slučaj, a možda i drugi, o kojem nemamo podataka, bio je povodom, te je vezir izdao deset dana kasnije (15 šabana) pooštrenu bujruddiju o zabrani izvoza živeža na pogranične kadiluke. Prepis ove bujruddije sačuvao se u sidžilu broj 8, a adresirana je na kadije Mostara, Blagaja, Stoca, Gabele, te mostarskog serdara i ajana Smail-agu, blagajskog ajana Mahmud-agu i stolačkog kapetana Zulfikara.

Osim Dubrovnika bile su na Jadranu još dvije skele preko kojih se vršio export i import sa Bosnom. U Splitu je otvorena skela 1592, a nije mi poznato otkada je postojala skela u Zadru.

Od skela na Savi našao sam samo dva nova podatka o Kobašu koji je nakon Karlovačkog mira i opet postao važnija skela i sjedište kapetana. Godine 1117 (1705) uzeo je tu skelu u zakup Mujaga, sin Salih-Celebijin, i traži da se jedno selo pripoji ovoj skeli, kako bi joj se prihod povećao.²⁹⁾ Godine 1837 naložio je bosanski vezir kadiji i muslimu Banje Luke, po molbi Halil-age iz Kotora, kao zakupnika iste skele, zabranu lađarima, koji voze so iz Beograda, pristajati u Vlakinici, udaljenoj dva sata od Kobaša, jer ne samo što krijumčare so, nego i druge zabranjenje artikle prodaju Nijemcima i time čine štetu i zakupniku i državi, što je i carskom irádóm zabranjeno.³⁰⁾

c) Poslovi oko okrivljenika i osuđenika. Sve do reforama Sultana Mahmuta II (1808-1839), dakle u vremenu potpunog turskog feudalizma u cijeloj državi, pa prema tome i u Bosni, sudsku vlast vršile su kadije, po kadilucima. Zgrada, u kojoj je kadija sudio, zvala se meh kema, ili po našem izgovoru mešćema (sudnica, šeriatski sud). Kadijin pozivar zvao se m ũ z u r (muhzir), a glavni

protokol meščeme sidžil. Od raznih isprava što ih je izdavao kadija, za nas su ovdje najvažnije hudžeti i mursele. Pod prvim se razumijeva isprava o kupnji i prodaji, onda presuda, zapisnik o primo-predaji, a pod drugim pozivnica, nalog i ovlaštenje.

Osim ovoga suda bio je u sjedištu vezira, kod nas u Banjoj Luci (od 1580 do 1639), u Sarajevu (od 1639 do oko 1700) i u Travniku (od oko 1700 do 1850) još jedan sud, vezirski divan (vijeće), kome je pretsjedavao sam vezir. Pored drugih članova divana bio je i kadija, koji je ovdje pazio da se ne bi nešto učinilo protiv šeriatu. Glavni član divana bio je defterdar, šef finansija, uvijek jedan, za ona vremena dobro obrazovan čovjek, koji je pored finasijskih poslova poznao sve propise i običaje ajaleta, bio odgovoran za njihovo pravilno tumačenje i primjenu. Na divanu se sudilo onima, koji su dolazili u sukob s kanunima, carskim fermanima i vezirskom bujrukdijom u poslovima upravne i političke naravi. Često divan je sudio i kapetanima i feudalnoj gospodi.

Neki su tužitelji dolazili pred kadiju i na divan s fetvom (decizijom), koju je, po njihovoj želji, mogao izdati svaki muftija.

Neke kadijine presude izvršavali su kapetani na osnovu murasele, a isto tako i divanske presude na osnovu vezirove bujrukdije. Gdje nije bilo kapetana, vršili su to muselimi i vojvode. U sitnim prekršajima policajne naravi sudili su muselimi, vojvode i kapetani, ali nikada oni nisu imali »vlast koca i konopca« nad kršćanima, kako to kaže Jukić.

Iz niže navedenih primjera vidjeće se uloga kapetana u ovim poslovima.

Nakon presude banjolučkog kadije u sporu imama Sultan-Sulejmanove džamije u gornjoj Banjoj Luci (Gornji Šeher) i s tom službom vezanog timara Mula-Mehmeda i Mujage Turudije, naredio je kadija, muraselom od 21 safera 1247 (1 VIII 1831), banjolučkom kapetanu Mustafa-begu, da naplati travarinu od Turudije i novac preda Mula-Mehmedu.³¹⁾

Izgleda da je oko 1819 stigla murasela Murat-kapetanu od Gradačca, da privede kadiji lopova, koji je pokrao dućan Laze Jovanovića u Brčkom i onda umakao. Zbog toga uputio je kapetan pismo na Brčake, u kome ih kori, što su dopustili da lopov izbjegne, i upozorava ih kako to nije dobar znak i da otvore oči.³²⁾

Između 1720 i 1730 ubijeno je u nepoznatom mjestu Hercegovine sedam ljudi i ubojice su umakle u Imotski. Kad su se neki od njih povratili 1732 g., bili su pohvatani, ali im je ljubuški kapetan omogućio da i opet umaknu u Dalmaciju. Bosanski je vezir odmah naložio zamjeniku mostarskog kapetana, da na divan dovede ljubušskog kapetana, kome se ime ne spominje.³³⁾ Kako se ovaj kapetan opravdao pred divanom, ne znamo, ali je sigurno da je krivnju od sebe otklonio, jer je i dalje ostao na svome mjestu. Iz drugih izvora znamo da je tada bio ljubuški kapetan Alija, koji je tu službu vršio od prije 1715, pa do iza 1739 godine.

Stanovnici sela Bilice, Čipke i Zabrda (Jajački kadiluk) pritužili su se 1787 veziru protiv Omer-baše Bešića, brata mu Mehmeda i Abdu-rahmana Surutke, Huseina Kadrića, Zukana Baktića i Hasana Kanića iz Zabrda, kako se oni skitaju po selima i od stanovnika (eháljê) traže silom jelo i piće. Protiv njih mole nalog od vezira na Avdagu, dizdara grada Kotora, kao zastupnika kobaškog kapetana, da ih pohvata i na divan dovede da im se sudi, a ako bi se opirali, da ih mogu pobiti. U tome je smislu izdao vezir bujruddiju na jajačkog kadiju i dizdara Avdagu kao kapetanova zastupnika.³⁴⁾

Sredinom XVIII stoljeća vladali su nemiri oko Tuzle. Nekoliko buntovnika s golim noževima upalo je 1 prosinca 1748 (uoči kurban-hairama) u tuzlansku čaršiju i čaršilije uhvatiše Mustafu Gogu, Mehmed-bašu, Ibrahim-spahiju i Sulejmana i po odluci kadije zatvoriše u tuzlanski grad. Kako je tada tuzlanski grad bio sagrađen od samog drvenog materijala, to nije imao čvrste tamnice. Taj fakat potakao je kadiju da predloži veziru, da se ovi uhapšenici odvedu u tvrdi grad u Doboj, pošto je potrebno da još neko vrijeme ostanu u zatvoru, dok se ne poprave. Taj je predlog vezir usvojio i s bujruddijom opremio naročitog izaslanika, mubašira, koji će uhapšeničke preuzeti, otpremiti u Doboj, i predati dobojskom dizdaru. Bujruddija je izdana 14 X 1162 (27 rujan 1749) na tuzlanskog kadiju, kapetana, age i zapovjednike, te na dizdara tuzlanske palanke i dobojskog grada. Kadiji se naređuje, da uhapšeničke čvrsto svezane s mubaširovom i zapovjednicima opremi u Doboj, gdje se imaju baciti u tešku tamnicu. Tuzlanskom dizdaru se opet nalaže, da ih izvede iz zatvora i po mubaširu i zapovjednicima pošalje u Doboj, a tuzlanskom kapetanu i agama da daju potreban broj pouzdanih ljudi kao pratnju, dok se dobojskom dizdaru izdaje nalog da uhapšeničke primi i tvrdo zatvori u tešku tamnicu. Dobojskom se dizdaru upravo prijeti, da se neće moći opravdati ako bi mu samo jedan pobjegao.³⁵⁾

Osuđenik je mogao biti pušten iz zatvora ako je neko od uglednih ljudi za nj jamčio, da će se okaniti posla zbog koga je došao u zatvor. Ovo je vrijedilo naročito za političke krivce. Tako je bio jamac mostarski kapetan Mehmed-aga za nekog Mahmuta i kada se je ovaj ponovno ogriješio, izdao je vezir 27 šabana 1195 (18 VIII 1781) bujruddiju i opremio s njome mubašira u Mostar, da dovede kapetana u Travnik na odgovornost.³⁶⁾

U vezi s ovim poslovima donosim još jedan slučaj, o kome je divan donio presudu. U mjestu Vakufu na Sani (danas Sanski Most) služio je muallim (učitelj) imam Hadži Ibrahim. On je podnio tužbu divanu, potkrijepljenu fetvom, protiv nevaljalca Mustafa Nuhića, bajraktara kapetanije Džisri-Sane, u kojoj ga tuži, jer ga je bez razloga napao najpogrdnijim riječima. Na osnovu fetve, koju tužitelj ima u rukama, moli divan, da izda nalog kadiji, kapetanu i agi džemata, kome spomenuti nevaljalac pripada, da ga kazne. Zamjenik bosanskog vezira Sulejman izdao je 6 reb. I 1213 (17 IX 1798) nalog kapetanu Džisri-

Sane i kadiji i kapetanu Kamengrada, da navedenog kazne i u zatvoru drže toliko dugo, dok se ne pokaje.³⁷⁾

Kadija bi ovakav nalog zaveo u sidžil, original naloga predao tužitelju, a muraselom naredio organu egzekutivne vlasti, da nalog izvrši. Te murasele nemam za gornji slučaj, ali ima sva sila drugih, koje ovaj navod potvrđuju. Kao primjer navodim ovdje muraselu banjolučkog kadije Muse od 24 (bez navoda mjeseca) 1153 (između 21 IV 1740 i 12 III 1741) izdanu na osnovu naloga aialeta na prvake Stare Careve mahale i mahale Arnaudije, H Seferove, Sitarije i Osman-Šahove i naređuje im, da se pohvataju ubojice Ali-bega Grošića³⁸⁾ i to Mehmed Brdo. Handan i Alija Čejvan, Abdulah Hadžijusufović i vlasti predaju i u Glamoč prognaju, a njihove kuće za ibret (primjer, ogledalo) drugima, do temelja poruše.³⁹⁾

Iz ovoga i drugih naloga vidi se, da su kapetani bili izvršni organi kadija i vezira. Po njihovim kulama i gradovima bili su zatvori, o kojima sam slušao od okolnih stanovnika, obilazeći ove objekte. Bez dvojbe bilo je kapetana, koji su zatvarali u njih liude i po svojoj volji. Ponegdje su ostali tamničari u goroj uspomeni od samih takvih kapetana. Još 1934 pričali su mi ljudi o Kolacima, tamničarima kapetanskog zatvora na Prkosima kod Kulen-Vakufa. Još tada, 99 godina iza prestanka ove feudalne ustanove, govorio je starac Mašo s takvim ogorčenjem, kao da je onaj čas izašao ispod vlasti tamničara Kolaka. Nakon više godina iskrsnuo mi je pred oči starac Mašo, čitajući jedan rad Hamdije Kapidžića, u kojem se spominje klobučki Murat kapetan, koji je jedno vrijeme otsjedio u jednom zindānu.⁴⁰⁾

Ima jedan primjer naveden u Trebinjskoj kapetaniji, iz koga se vidi, da jedan trebinjski kapetan nije htio, ili zbilja nije imao toliko ugleda, da otpremi jednog optuženika na bosanski divan.⁴¹⁾

3. Sakupljanje i zakupljivanje državnih prihoda. Kako je već naglašeno, ovi su poslovi pravi izvori bogatstva nekih kapetana, a javljaju se, koliko znam, od početka XVIII stoljeća.

Od državnih prihoda kapetanima je ponajčešće povjeravano sakupljanje taksita, džizije i harāča.

a) Tāk sīd je doprinos stanovništva za izdržavanje bosanskog vezira, kao i nadoknada raznih administrativnih troškova. Kupio se polugodišnje i po tome se zvao ljetni i zimski, ili po prvom i sedmom mjesecu hidžretske godine muharemski i redžeb ski. Kako administrativni troškovi nisu bili uvijek jednaki, ni iznos taksita nije bio uvijek stalan, pa se morao svaki put razrezivati. Zbog toga su se administrativni troškovi plaćali unatrag, a doprinos za vezira unaprijed. Godine 1809 iznosio je zimski taksit za sela sarajevskog kadiluka 11.919 groša i 20 para; od toga je pripadalo veziru 1125 groša, za njegovu kuhinju 112 groša i 20 para, a ostatak 10.682 groša na administrativne troškove ljetnog polugodišta.

Koliko znam, sakupljanje taksita povjeravao je sam valija ljudima svoga povjerenja i za to ih ovlašćavao bujruđijom. Od kapetana, koliko

znam, najčešće je povjeravan kapetanima Gradačca i Vranduka (Dervente).

Taksit se davao u gotovu, ali su veziri ponekad primali i razne životne namirnice po cijeni, što su je sami određivali. Tako je na pr. Gradačacka i Derventska kapetanija davala maslo za vezirovu kuhinju, a Tuzlanska so i med. Ovakve su namirnice tražili neki veziri i na račun budućeg obroka. Tako je na pr. Bećir-paša u kolovozu 1755 g. zatražio iz Tuzle, da mu se što prije, na račun budućeg taksita, pošalje 3.200 oka soli i 1.000 oka meda, po cijeni od 1 pare, odnosno 4 pare na oku. Koliko su se ove cijene podudarale s cijenama u Tuzli, ne znam, ali se tih godina kupovala so u Fajnici po 1 paru i 2 akče, a med po 46 akči, računajući paru po 6 akči.

b) Džizija (glavarina) je određen porez od onih turskih podanika, koji nisu išli u vojsku. To su bili kršćani i cigani. Plaćala se jedanput godišnje. Sakupljači ove vrste poreza zvalu se džizjedari. Njih je postavljao defterdar. Džiziju su sakupljali po defteru dotičnog kraja. S defterom su dobivali potvrde za lica, koja bi im platila određen iznos. Godine 1755 postavljeni su za džizjedare tešanjskog kadiluka kapetan Tešnja Ali-aga i drug mu Mehmed-beg. Osim džizije oni su bili ovlašteni za pobiranje još nekih drugih državnih prihoda Tešanj-ske kapetanije.⁴³⁾

c) Harač je porez na zemlju, tzv. haradžiju, a sakupljači se zvalu haračlije. Od 1699 kapetani su u Staroj Ostrovici Kulinovici. Jedna grana ove porodice, iz koje su bili i kapetani, nosi nadimak Kulinovići Haračlije. Taj nadimak dobili su po tome, što su bili ili sakupljači ili zakupnici harača.

Džizjedari i haračlije postavljani su vezirskom bujrukdijom na godinu dana, a sakupljači taksida isto tako, samo na šest mjeseci.

Džizija i harač, kao i druge neke daće, kao primjerce filurija, carina raznih skela itd. davane su pod zakup na jednu godinu, ali je isti zakupac mogao uzeti istu daću više puta uzastopce. Ne znam nijednog slučaja prodaje taksida. Zakupnici su na zakup svake daće dobivali berat. Ako su se iz zakupljenog nekog prihoda isplaćivale plaće nekih službenika, t. j. ako je taj prihod bio dijelom odžakluk, zakupnik ga je bio dužan i dalje plaćati, što je u njegovu berat u tačno i navedeno.

Poznato mi je više kapetana koji su zakupljivali državne prihode. Za primjer navodim ovdje, da je 1763 zakupnik džizije bio u Kolašinu kolašinski kapetan Mehmed. Nekako u isto vrijeme držao je Zulfikar-kapetan stolačku filuriju pod zakup, a iz nje plaćao alufu viduškim (stolačkim) i počiteljskim neferima, jer je dio tih prihoda bio njihov odžakluk.⁴⁴⁾

Godine 1819 molio je jajački kapetan Mustaj-beg Murat-kapetana od Gradačca, da mu bude na ruku za zakup jajačkog harača.⁴⁵⁾ Tridesetih godina XIX stoljeća držali su kapetani Bišća, Krupe i Novog carinu od prelaza na Savi.

Zakupnici su izdavali manja područja pod zakup drugima. Tako je išao zakup na zakup. To je sve išlo na štetu onih koji su plaćali. Svaki je zakupnik težio za što većom koristi. Daće nisu bile velike, ali njihova prodaja i preprodaja povlačila je za sobom velike nevolje za obveznika.

Zbog pobiranja daća, naročito vanrednih, dolazilo je do pobuna. Jedna takva pobuna bila je u Sarajevu 1673, onda glavnom gradu Bosne. Sredinom XVIII stoljeća pobunili su se više puta iz istog razloga seljaci muslimani oko Tuzle. Zanimljivo je da je na strani seljaka bio i tuzlanski kapetan.

Dolazilo je i do pritužaba veziru i divanu od strane privilegiranih staleža i gradova na sakupljače raznih daća, koji su tražili daće ne obazirući se da su dotični od njih oprošteni. Među ovakve sakupljače spadao je od kapetana — koliko znam — i počiteljski kapetan, koji je od popova tražio da i oni imaju platiti 2.000 groša t. zv. k â z â m e s â r i f a. Vladika i popovi tužiše ga veziru, dokazujući fermanom u ruci, da su oprošteni od te daće. Vezir ga zbog toga pozove u Travnik i predoči mu tužbu, a popovi ferman, kako su oprošteni. Na to Smail-kapetan obeća veziru da ih neće više uznemirivati zbog kaza-mesarifa. No kako je Smail-kapetan i inače bio poznat kao svadljivac, morao je dati i jamca. Jamstvo je primio na se neki kliški mutesarif Mustafa. Time je taj slučaj završen u lipnju 1820 g.⁴⁶⁾

d) M a l i ć â n a. Znam i nekoliko kapetana koji su imali malićane (pravo: malikjána). Tako se zvahu carski hásovi (sultanova lična dobra) izdani nekome u doživotni zakup za poveću svotu novaca, koja se morala odmah isplatiti. Ovakvo izdavanje carskih hasova započelo je i opet u XVIII stoljeću, kada su i sultani zapadali u teške finansijske nevolje. Zakupnik carske zemlje ili hasa-zemlje imao je pravo pobirati u svoju korist ne samo sve prihode, nego i sve poreze, kao i tapijsku pristojbu. Osim hasa-zemalja spominje se kao malićana ciganska džizija i neki prelazi preko rijeka, dakle carine i mostarine. Ima slučajeva gdje su u zakupu sudjelovala po dva i više ortaka. I ovdje se izdavao pojedini prihod u podzakup. Ako je zakupnik u pobiranju prihoda i poreza bio ograničen, onda se zakupljeni posjed zvao a r p â l u k.⁴⁷⁾ Ali i kod malićana primao je zakupac na se, kao što smo gore rekli, isplatu raznih službenika, ako su se oni iz tih prihoda i prije isplaćivali.

Mora da su malićane bile vanredno dobro vrelo prihoda i da se uloženi novac u kupnji neobično dobro rentirao, premda nisam dosada našao nikakvih podataka. Ali sam od starih ljudi još prije četrdeset godina slušao, kako govore za one, koji su željevi na vrlo jeftin način ili, bolje rečeno, bez ikakva truda, da se obogate, da ti ljudi »traže malićane«, ili »da im je malićana«. Isto tako slušao sam »nije to malićana« kao prigovor onima, koji bi tudim imetkom lakoumno gospodarili.

Poznati su mi ovi kapetani kao posjednici malićana: Mehmed od Gradačca, Derviš Hasan Osmanpašić od Tuzle, Zulfikar od Viduške, Abdulah od Zvornika, Derviš Ahmed od Tuzle, braća Mehmed-beg i Mustafa-beg Kulinović od Stare Ostrovice i Mehmed Tahir od Maglaja.

Selo Visori leži kojih 25 km sjeverno od Tuzle, s one strane Majevice. To se selo spominje u jednoj zakladnici (vakfiji) 1572 g. Visori su carski hâs i kao takvo navodi se u jednom tuzlanskom sidžilu 1643 i po njemu se zvala jedna mukata. U toj visorskoj mukati držao je sredinom XVIII stoljeća gradažacki kapetan Mehmed-aga jednu malićanu od 381 groša. God. 1749 i 1750 sporio se on zbog svojih prava s jerlu-neferima Šapca i s dvojicom posjednika jedne druge malićane. U stvari spora koji su prouzrokovali neferi Šapca, čiji su odžakluk bile skele na Drini i Savi, izašao je carski ferman 28 redžeba 1163 (1750) na bosanskog vezira i kadiju Bijeljine i Tuzle, da stvar izvide na licu mjesta i izvještaj opremi u Stambol, i bujrukdija bosanskog vezira od 11 ramazana 1163 (1750) na tuzlanskog kadiju, a u stvari spora sa Sulejman-agom i Hurem-agom, dao je bosanski defterdar Mustafa ovakav izvještaj:

»Mukata od prolaza (badži murur ve ubur) rijeke Bosne i Drine koja pripada visorskoj mukati u zborničkom sandžaku, nalazi se u vlasti molioca Mehmed-age, kao malićana prema carskom beratu. Pristojbe za prelaz (badži rusumi mururijje) su otprije prema defteru pobirane od spomenute mukate na kopnu, dok je kao pripadnost mukate od đumruka na zborničkoj skeli osnovana jedna nova mukata s time, da pobire đumruk od robe koja prelazi u inozemstvo na prostoru od utoka Drine u Savu, do utoka Bosne u Savu, na skeli Brčko i na ovim dvjema rijekama. Ova je nova mukata kao malićana u rukama Sulejman-age i Husejn-age. Prema beratu koji se nalazi u njihovim rukama, oni treba da pobiru na spomenutim dvjema rijekama đumruk od robe, koja prelazi u inozemstvo, a spomenuti Mehmed-aga treba da pobira pristojbe za prolaz (rusumi badži mururijjet) na kopnu između spomenute dvije rijeke. Na vama je, preuzvišeni, da naredite, neka ne prekoračuju granice i neka ne zadiru u resmove jedan drugoga. Ponizni Mustafa, defterdar bosanski«.

Iznad ovoga napisao je vezir svoje rješenje 24 zulkade 1162 (1748), koje glasi: »Neka postupaju prema telhisu i neka ne zadiru u resmove jedan drugog«. ⁴⁸⁾

I ovo je opet jedan primjer, kako onoj feudalnoj gospodi nije bilo dosta svojih velikih imanja, pa su sezali jedni u posjed drugih. Ovaj Mehmed-aga, prvi sigurni predak Zmaja od Bosne, počeo je istom da osniva gospodstvo svoje kuće. Njegovi unuci i praunuci počeoće i davati ponešto od sebe.

Današnje selo Hrgovi, što leži preko 20 km jugoistočno od Gradačca, između Vučkovca i Bijele, bilo je također sredinom XVIII stoljeća malićana Derviš-Hasan-bega Osmanpašića, kapetana Tuzle, i po njegovoj smrti kao malićana nije prešla na njegova sina i nasljednika u kapetaniji Derviš-Ahmed-bega, koji je također bio posjednik jedne malićane, ali ne one očeve. U njegovu je posjedu kao malićana zbornička skela s još nekim skelama na Drini i slani izvori u Tuzli, od čijih su se prihoda plaćali age i neferi Tuzle. Ta je malićana u njegovoj vlasti 1772, a sigurno i prije ove, a svakako poslije te godine. ⁴⁹⁾

Savremenik Derviš-Ahmed-begov, zbornički kapetan Abdulah-beg Fidahić, imao je cigansku džiziju u Bosni kao malićanu, iz koje je, koliko znam, isplaćivao mevadžib āga i nefera palanke Brčko. O isplati toga mevadžiba očuvale su se priznanice za 1772, 1778 i 1781.⁵⁰⁾ Prihod džizije sarajevskih cigana znamo da je izdavao isti kapetan pod zakup. Ova je malićana ostala i poslije smrti Abdulah-kapetanove u rukama njegovih nasljednika, ali ne znam kada je prešla u njihove ruke.⁵¹⁾

U prvoj polovini XVIII stoljeća posjedovao je vidoški kapetan Smail-age Šarić jednu malićanu u Stolačkom kadiluku. Oko 1755 g. došla je ova kapetanija u ruke Rizvanbegovića, a malićana je i dalje u vlasti Smail-age Šarića, do iza 1761, kada mu se gubi trag. Biće da je oko te godine umro Smail-age, a malićanu je zakupio Zulfikar kapetan. Iz te malićane plaćani su age i neferi Vidoške i Počiteljske kapetanije.⁵²⁾

U sastavu malićane braće Kulinovića spominje se 1794 selo Prkosi, nedaleko od Kulen-Vakufa.⁵³⁾ Tu je kapetan Mehmed-beg sagradio sebi kulu i odžak, čije se ruševine i danas vide. Što je još pripadalo toj malićani, ne znam. Ovaj je Mehmed-beg identičan s onim iz narodne pjesme, poznatim Kulin-kapetanom, koji je, kako je poznato, poginuo na Mišaru 1806 i o čijem se pohodu na Srbiju pričalo još osamdesetih godina u Čečavi u području gornje Usore.⁵⁴⁾ Za Prkose znam, da su bili u vlasti Kulinovića i poslije 1878 i prema tome ovaj je has bio prisvojen.

Po jednoj ispravi što se nalazi u mene, znam da se malićana, što ju je uživao Mehmed Tahir kapetan, sterala u kraju oko Maglaja.

Nevesinjski Redžepašići vršili su službu age u agaluku Zalomu. Jedan od njih posjedovao je arpaluk negdje u nevesinjskom kraju oko 1800 godine.⁵⁵⁾

4. Nadzor nad zijametima. Ima još jedna vrsta poslova koju su kapetani bili dužni da vrše. To je nadzor na pobiranju desetine zijameta (pravo: ziameta) ili velikih lena, čiji se prihod kretao od 20.000 do 99.999 akči. O ovome nadzoru imamo samo jedan jedini podatak.

Negdje u Gradačackoj kapetaniji posjedovao je jedan zijamet Omer-beg Babić oko 1819 godine. Tada je Babić bio sarajevski muslim, pa ne samo što nije stajao u svome zijametu, nego on nije živio ni u istom sandžaku. Desetinu toga zijameta izdavao je pod zakup, pa nije imao ni subaše. Babić se je obratio na gradačackog kapetana pismom da bude na ruku zakupniku. Iz kapetanova odgovora najbolje se ogleda služba kapetana u ovakvim poslovima. Murat-kapetanovo pismo u prijevodu R. Muderizovića glasi:

»Gradačac 1234.

Primio sam Vaše prvašnje pismo u kojem mi pišete, da budem pri ruci zakupcima desetine Vašeg zijameta. Vrlo dobro, od toga ne bježim. Nu ima nekih pohlepnih zakupnika, koji protiv šerijatskih i zakonskih propisa traže od raje desetinu u novcu, umjesto u prirodi, čime raju muče, što se kosi s pravdom i šerijatom. Poduzetnika neću ni ja, niti ko drugi ometati, da utjera desetinu prema propisu deftera. I ovaj sadanji

zakupnik pokazao je neke nepristojnosti, na koje su se žitelji Vašeg zijameta prituživali: ipak sam ih umirio, te je on utjerao desetinu od svakoga koliko mu pripada, kako sam Vam i prije pisao, pohlepni zakupnici dosta škode i Vašem ugledu, a i meni. Tim povodom dosađuju žitelji sa svojim žalbama na te pohlepne zakupnike. Iz Vašeg pisma razumije se, da ćete postaviti subašu, što je veoma obradovalo žitelje Vašeg zijameta. Nu potrebno je, bio to subaša ili nadglednik, da u vrijeme stigne u sela, a ne poslije vršidbe, da prošlogodišnje račune u dojučoj godini obračunava i time upropašćuje raju. Žitelji Vašeg zijameta i raja, u skupu su meni došli i svi mole, da im se od Vaše strane postavi i pošalje subaša prije vršidbe kako bi mogli odmah odložiti desetinu, a ne da dolazi subaša poslije vršidbe. To Vam i ja preporučujem, jer sam uvjeren, da je to bolje za ugled i ponos Vašeg zijameta. Vi možete raditi kako hoćete, jer je zijamet Vaš, a i raja Vaša. Ja sam jedino dužan, kao carski činovnik, koliko mi je moguće štititi bijednu raju, što ću i činiti. Nadam se da ćete i Vi nastojati o blagostanju žitelja Vašeg zijameta«. ⁵⁰⁾

Da li je bilo još ovakvih kapetana, ne zna se.

5. Ajansko vijeće. Nekako od vremena Hekim Oglije (1735-1740) pa do četvrtog decenija XIX stoljeća, do početka otpora protiv ukinuća jeničara (1827), sastajalo se u Travniku ajansko vijeće (medžlisi-ajan, vijeće odličnika), kome je pretsjedavao bosanski vezir, a članovi su mu bili svi kapetani i ajani. Šta je bila prava funkcija ajana, nije tačno poznato. I to je jedna prazna stranica bosanske historije. To su, izgleda, bili u neku ruku gradski (varoški) tribuni. Osim ajana i kapetana bili su kao članovi ovog vijeća najbliži vezirovi dostojanstvenici, onda pretstavnici jeničara i spahija. Vezir nije trebalo da saziva ajansko vijeće u r e d o v n o z a s j e d a n j e, jer je dan sastanka bio uvijek treći dan ramazanskog bajrama, što zna i jedna narodna pjesma. Ali po potrebi vezir je sazivao članove na v a n r e d n o z a s j e d a n j e. U vijeću se izgleda, samo povećavao broj kapetana usljed osnivanja novih kapetanija. Već oko godine 1760 njihov je broj narastao na 36, a to je onaj broj za koji znaju narodne pjesme i o kome je već bilo govora.

O čemu se na tim sastancima zborovalo, ne znam, jer o tome nema pouzdanih vijesti. Samo se zna, da je ajansko vijeće 1737 zaključilo, protiv naloga Porte, da se u slučaju provale Austrijanaca Bošnjaci svakako odlučno opru neprijateljima. To je sigurno najvažniji zaključak, koji je pao u ovom vijeću kroz cijelo vrijeme njegova opstanka, jer je otpor iza donošenja gornjeg zaključka spasio ovu zemlju od velike nesreće.

Osim redovnih i vanrednih zasjedanja ajanskog vijeća vezir je po potrebi sazivao t a j n a v i j e ć a, na koja su dolazili njemu najodaniji prvaci, a među njima bilo je i kapetana. Zasjedanja ajanskih vijeća i dočeci novih vezira bijahu jedini sastanci, na koje su dolazili svi kapetani. Na njima su se oni međusobno upoznavali i prijateljstva sklapali, ali na njima je moglo doći i do zadjevica između pojedinaca. Na ovim

sastancima bistriji i pametniji između njih mogli su spoznati vrline i sposobnosti, kao i mane pojedinaca, i ocijeniti vrijednost sviju zajedno.

6. **Mušavere.** U važnijim poslovima sastajalo se po više kapetana i aga jednog kraja na dogovor. Te zborove zvali mušavere. Do mušavere je dolazilo ponajčešće zbog pograničnih sporova. Ovakvim zborovima nalazimo spomena u XVII stoljeću. Kapetani i age Ličkog sandžaka čine jednu takvu skupinu. Drugu opet sačinjavali su kapetani Hlivna, Glamoča i Duvna. Zasebnu grupu činili su kapetani Trebinja, Klobuka, hercegovačkog Ključa i Onogošta. O zborovanju kapetana biće govora u posebnom dijelu ove radnje.

7. **Medusobne veze.** Bilo je kapetana, koji su međusobno prijateljivali i kao prijatelji u nevolji se pomagali. Osobito su jedno vrijeme bile srdačne veze između Gradaševića i Beširevića, pa Gradaševića i Fida-hića. Neki su opet bili rodbinski povezani. Tako su na pr. Cerići od početka XVIII stoljeća bili kapetani triju kapetanija: Novske, Dubičke i Kamengradske (Majdanske), a Kulinovići dviju: Ostrovičke i Petrovačke i dizdari Jajca.

Ali bilo je kapetana koji su međusobno bili otvoreni dušmani, pa su čak jedan s drugim ratovali. To je bilo početkom XIX stoljeća, u vrijeme rasula ove ustanove. Takvi su bili posljednji kapetani Počitelja, Stoca i Hutova.

Sve što je ovdje rečeno, opširnije je prikazano u posebnom dijelu ove radnje.

8. **Kapetani prema svećenstvu.** Rijetke su kapetnije u kojima je došlo do nemira. U dvije kapetanije (Tuzla i Ostrožac) nastadoše nemiri zbog poreza, a u druge dvije prouzrokovali nemire uzurpacije kapetanije (Stolac, Zvornik), dok u Vrandučkoj (Derventskoj) i Hlivanjskoj razni zulumi prisiliše kršćansku raju da se pobuni. Osim toga ustadoše ugledniji stanovnici protiv Firdus-kapetana zbog nekih nesuglasica.

Kako je svakom kapetanu bilo stalo, da mu u kapetaniji vlada mir, svaki je nastojao da ga održava bilo milom ili silom. Kako je onovremeno svećenstvo uživalo veliki ugled kod prostijeg puka, a kao i po drugim feudalnim državama tako i u Osmanskom Carstvu bilo je donekle i privilegirani stalež, to oni kapetani, koji su bili izraziti zulumčari, nisu dirali svećenika, a neki su im činili i izvjesne usluge i tako ih jače vezali uz sebe.

Evo nekoliko primjera iz kojih se vidi odnos kapetana prema svećenicima:

U Hlivanjskoj kapetaniji služio je fratar Stjepan Kovačević, kmet kapetana Ahmed-bega Firdusa. Njega je nekuda bilo premjestilo starješinstvo reda i opremilo drugog fratra na njegovo mjesto. Kapetan je zbog toga uputio 26 VII 1751 pismo fojničkom gvardijanu, u kome to konstatira i izvještava gvardijana, da on s time nije sporazuman i da ne da fratra Stjepana iz svoje kapetanije, te mu stavlja do znanja, kako nije vrijedno da se zbog toga na komšiluku svađaju.⁵⁷⁾ Kapetan

je svakako volio imati fratra koji je potekao od njegovih kmeta, nego nekog drugog, jer je u nj imao više povjerenja.

Posljednji hlivanjski kapetan Ibrahim-beg Firdus radio je oko gradnje kuće za fratre u Hlivnu i to je priveo kraju. U toj je stvari pisao list fratriba samostana — tekije — u Fojnici 6 II 1835. U tome pismu otvoreno kaže, kako je on prijatelj katoličkog puka.⁵⁸⁾

Kapetan Stare Ostrovice Mehmed-beg Kulinović s ostalim suvlasticima poklonio je oko 1777 kuću imamu Ibrahim-efendiji Derviševiću u Kulen Vakufu.⁵⁹⁾

Početkom XIX stoljeća živio je u Gradačcu Šejh Hadži Hasan, vrlo ugledna ličnost onoga vremena u Posavini, čije ime živi u uspomeni stanovnika onoga kraja još i danas. Šejh Hadži Hasan žestoko se okomio u jednom vazu (predici) na travničkog vezira. Vezir je to čuo i pozvao starca u Travnik na divan, da mu sudi. Murat kapetan, da spasi starca od sigurne nevolje, opremi u Travnik njegova bivšeg učenika Ahmed-efendiju iz Biberova Polja, i ovaj iz zahvalnosti spram svoga učitelja primi svu krivnju na se i odleđa četiri mjeseca u travničkom gradu.⁶⁰⁾

Poznate su veze Husein-kapetana od Gradačca s fra Ilijom Starčevićem za vrijeme pokreta u Bosni 1831 i 1832.⁶¹⁾

Kapetani i vakufi. Počev od seljaka do vezira svi su u ono vrijeme nastojali da makar nešto pridonesu i za svoju vjersku zajednicu. Činili su to u Bosni stanovnici svih triju konfesija prema svojim imovinskim prilikama. I kada bismo u tome pogledu bili u stanju napraviti statistiku, sigurno bi u njoj bili kapetani na posljednjem mjestu. Od tolikog bogatstva oni su žrtvovali vrlo malo.

Jedan krupski kapetan, Badnjević, uvakufio je nešto zemlje za džamiju u Todorovu, jedan novski i jedan dubički kapetan, oba iz porodice Cerića, pokloniše poveću komadu zemlje u Novom i Dubici za groblje. Mahmut kapetan Kulinović iz prve polovine XVIII stoljeća ostavio je poveći vakuf u mjestu Veliki Most (Džisri Kebir) i po tome njegovu vakufu prozvalo se ovo mjesto kasnije Kulen-Vakuf. Hlivanjski kapetan iz porodice Firdusa popravio je onaj glasoviti Ajvaz-dedin vodovod u Pruscu izmijenivši cijevi od vrela do Prusca u dužini od blizu 8 km. Smail-kapetan Šarić sagradio je u Stocu jednu džamiju i ostavio nešto vakufa za njeno uzdržavanje. Najviše su ipak učinili kapetani Gradačca Osman i njegovi sinovi Murat i Husein. Njih trojica sagradili su tri medrese, dvije u Gračanici i jednu u Gradačcu, po jednu džamiju u Modriču i Gradačcu, jednu sahat-kulu i jednu česmu i za uzdržavanje ostavili su lijep vakuf. Sva je prilika da je sahat-kula u Maglaju djelo jednog maglajskog kapetana.

Od svih zgrada ove vrste što su ih kapetani podigli najljepša je i najmonumentalnija zgrada Husejnija džamija u Gradačcu, djelo Zmaja od Bosne.

Ali bilo je takvih kapetana, koji su znali i prisvojiti vakufsku imovinu. Među ove spadaju Bišćevići, koji su posvojili nešto vakufskog

zemljišta Hamzabegove džamije u Vakufu (danas Sanski Most) negdje početkom prošlog stoljeća.

U nekoliko mjesta Bosne i Hercegovine ima vrlo lijepih nadgrobnih spomenika, sarkofaga s nišanima, što podigoše iznad grobova kapetana njihovi potomci. Naročito su spomena vrijedni nadgrobni spomenici Beširevića na Ostrošcu, Firdusa u Hlivnu i Travniku i Ibrahim-kapetana u Prijedoru, koga danas više nema, kao ni spomenika Zulfikar-kapetana u Stocu.

10. Kapetani vrše i druge službe. Nekim su kapetanima povjeravane i druge službe, koje su inače bile potpuno samoktalne. Od tih su službi neke po kompetenciji istovjetne s administrativno-policajnim poslovima, što su ih vršili kapetani, o čemu je već bilo govora. To su službe muslimana i vojvoda. Kapetani su također postavljani za emine carskih hasova.

a) Muslim ili muteselim zvao se u većim mjestima policajno-administrativni povjerenik vezira neke pokrajine. Njih je bujrukdijom postavljao svaki novi vezir po svojoj volji i mogao ih je uvijek skinuti.

Od kapetana vršili su tu službu u Hlivnu Firdusi, i to Ahmed-beg 1751 i Ibrahim-beg 1835.⁶²⁾

b) Vojvoda. Tako se službeno zvali policajno-administrativni organi u manjim mjestima. Godine 1735 postavljen je za vojvodu Ljubinja viduški (stolački) kapetan Smail-aga Šarić.⁶³⁾

c) Emini se zvali povjerenici koji su upravljali carskim hasovima i državnim dobrima i s njih pobirali prihode i novac predavali državnoj blagajni, a ako je jedan dio od tih prihoda bio određen za nečiju plaću, emini su vršili isplate kao i zakupnici.

Kapetan Tuzle Derviš Hasan-beg bio je oko 1750 g. čmin čup-nukate solana u Tuzli.⁶⁴⁾

11. Kapetani dužnici. Kapetani su se podmirivali raznom robom kod domaćih trgovaca, a neki — Dubrovniku bliži — kupovali su robu u Dubrovniku. Za neke znamo da su išli u Stambol i bez svake sumnje otuda donosili razne stvari za kućne potrebe. I pored njihove velike zgode, ostajali su oni dužni trgovcima. Po onome što znam, kapetani su bili mušterije najuglednijih sarajevskih trgovaca, koji su ih sigurno snabdijevali i onom robom, kojom nisu sami trgovali, nego su tu robu kupovali kod raznih zanatlija za račun svojih mušterija, kao što je obuća i odjeća i razno kuhinjsko i kafeno posuđe. Od sarajevskih trgovaca, kod kojih su se kapetani podmirivali, poznati su mi Ahmed-aga Dženečić, Hadži Mustafa-aga Bešlija i Hadži Abdulah-aga Kaučija. Oni su tim trgovcima ostajali i dužni veće i manje svote novaca.

Kapetan Novog Pazara Ferhad ostao je dužan od jedne kupnje raznih kućnih stvari i nešto nakita 2.100 esedi groša Ahmed-agi Dženečiću i pismenom obveznicom od 1 X 1139 (25 XII 1726) obavezao se platiti taj dug u roku od 311 dana.⁶⁵⁾

Za Rizvanbegoviće znam da su bili mušterije Hadžidurakovića, kasnijih Mašića.

12. Kapetani i knjiga. Iako je, bez sumnje, bilo kapetana potpuno nepismenih, bilo ih je i obrazovanih na orijentalni način. Oni su nabavljali i čitali razne knjige na turskom, arapskom i perzijskom jeziku. Među te rijetke iznimke spadaju kozarački, tuzlanski i gradačački kapetani i Sulejman-kapetan od Ljubuškog. O nabavci knjiga Murat-kapetana iz Gradačca govori i jedno pismo iz 1819. U biblioteci bivšeg Balkanskog instituta bio je jedan rukopis s više bilježaka jednog tuzlanskog kapetana, s podacima o čitanju *sijákata* (vrsta pisma). Lijepu biblioteku imao je posljednji počiteljski kapetan. Za ljubuškog kapetana Sulejmana znamo, da je na jednoj rasprodaji u Sarajevu bio među kupcima knjiga. To svakako nisu osamljeni primjeri.

13. Kapetani i narodni pjevači. Brojne pjesme o bojevima, mejdanima, ženidbama poodavno pjevaju slaveći razne junake XVI i XVII stoljeća. Prvu vijest o pjevanju junačkih pjesama na našoj Krajini, u Kamengradu, nalazimo u Itinerariumu Slovenca Beneditka Kuripešića, koji je onuda prošao 1530 u pratnji jednog poslanstva kralja Ferdinanda Habsburga sultanu Sulejmanu. Te su se pjesme pjevale po sijelima, a od XVII stoljeća i po kafanama. Ali bilo je i feudalne gospode, koja je rado slušala ove pjesme i pozivala na svoje odžake i kule narodne pjevače, da joj pjevaju.

Od kapetana znam samo dvojicu koji su držali pri svome odžaku stalna pjevača, koji je iz godine u godinu njima pjevao. Pjevač Murat-bega Beširovića, kapetana od Ostrošca, zvao se Čerim Čaić. O Čerimu se pričalo u cazinskom kraju još 1934, kako je znao 336 pjesama i da je kapetanu svaki dan pjevao drugu pjesmu. Koliko je u tome istine, naravno, ne zna se. I gradačački Murat-kapetan imao je svoga pjevača. S Beširevićem išao je jednom Čerim u pohode u Gradačac. Tu su se dva pjevača natjecala u pjevanju. Čaića je zaustavljao Murat kapetan, da ostane u Gradačcu i da u njega pjeva. Ali on nije htio ni uz koju cijenu da ostavi svoga kapetana i svoju Krajinu.

Bez sumnje bilo je i drugih kapetana, na čijim su odžacima pjevali stalni i povremeni pjevači, ali o njima nisam našio nikakvih podataka.

14. Kapetani u tradicionalnoj književnosti. U tradicionalnoj književnosti turskog feudalnog doba, naročito u pjesmi, očuvao se spomen kapetanima. Više takvih pjesama zabilježili su stariji i mlađi sakupljači našeg narodnog blaga, ali ih ima, koje nisu ni zapisane. Zapisane su pjesme razasute po raznim zbirkama, časopisima i kalendarima. Prelistao sam vrlo malen broj tih zbiraka i časopisa, jer mi nije namjera bila proučavati kapetane po narodnoj pjesmi, nego samo da pokažem, da i njih nije mimošla tradicionalna književnost, kao ni sve drugo, što je iole znatnije u vremenu njena postajanja, i da ima dosta toga, što se u tim pjesmama pjeva i s historijom djelimično ili potpuno podudara.

U Erlangenskom rukopisu nalazimo jednu pjesmu u kojoj se govori o *bih a č k o m k a p e t a n u*. I to je najstarija zapisana pjesma te vrste. Kako se u toj pjesmi spominje banjolučki paša, ona nas potsjeća na vrijeme, kada je Banja Luka bila rezidencija bosanskog vezira

(1580—1639) i sigurno joj postanak pada u XVII stoljeće. Prema tome su još tada bili kapetani predmetom narodne pjesme.

Već je bilo govora o 36 kapetana u narodnoj pjesmi, a toliko ih je zaista bilo oko 1760 g. Ali ima pjesama koje znaju i za 30 kapetana, koliko ih je moglo biti oko 1730 g.

U pjesmama se spominju kapetani Bišća, Krupe, Novog, Tuzle, Tešnja, Maglaja, Dervente, Hlivna, Nikšića, Gacka (Ključa).

Po imenu pjesme znaju za Firdusa, Tuzlu Derviš-bega, tešanjskog Aliju, bihačkog Aliju, Huseina od Gradačca, Mahmuta od Dervente, Osmana od Nikšića, Gavrana od Počitelja, Mahmuta od Ljubuškog, Hadžibega od Hutova. Od kapetanskih porodica znaju pjesme za Bešireviće, Ceriće, Kulinoviće, Fidahiće, Rizvanbegoviće, Bijediće i Mušoviće.

Od svih kapetana najviše dolaze u pjesmi Firdusi i Tuzle.

Firdusi dolaze u pjesmi najviše u vezi sa djevojkama, udajom i ženidbom. Oko dvora ovih kapetana šetaju se djevojke. Oni i nose djevojke. U jednoj pjesmi ženi se Firdus-kapetan od Kulinovića. U Hörmannovoj zbirci ženi se Mehmed-beg Firdus od Kulinovića. Rodbinska je veza postojala između ovih dviju porodica, ali nije bilo kapetana Firdusa Mehmed-bega.

Tuzla dolazi još češće u pjesmama. Jedna od tih pjesama zna za Tuzlu kapetana, da je bio u boju pod Ozijom 1737, što je i istina. Iz jedne druge pjesme saznajemo da je Tuzla Derviš-beg sa sinom krenuo u Bihać i zanočio u Tešnju kod A'i-kapetana, gdje mu je sin umro od uroka. Historijska je činjenica da je Derviš Hasan-beg bio savremenik tešanjskog Ali-kapetana. U više se pjesama spominju bubnji i paripi Tuzle kapetana. Prema jednoj pjesmi kod Kurta, Tuzlić kapetan vodio je ljubav s Fatimom Turalića. Na glas da se Fatimin babo primiće kući, pobjegao je Tuzlić i ostavio kod djevojke konja, dvije male puške, sablju, dolamu, sahat i džuzdan. Kada je Husein kapetan išao s vojskom na Kosovo 1831, pjevale su djevojke u Novom Pazaru:

»I Ti s Tuzle, care od Stambola«.

Ima više pjesama o pogibiji Kulin-kapetana na Mišaru 1806.

Jukić je zabilježio u svom »Bosanskom prijatelju« jednu pjesmu, u kojoj su, osim Murat-bega od Gradačca, nabrojeni svi ostali kapetani, što ih je dao pogubiti 1821 Ali-Dželaludin-paša u Travniku.

U istom je časopisu zapisana i jedna pjesma o Husein-kapetanu i njegovu pokretu, koja se mnogo udaljuje od istine.

Pjesma »Ženidba novskog kapetana« u X godištu »Behara« može se uzeti donekle kao varijanta Vukove pjesme »Ženidba bega Ljubovića« iz III knjige br. 82 i prema tome nema veze s prošlošću novskih kapetana. U raznim zbornicima ima više pjesama o ropstvu ličkog Mustajbega. Te se pjesme sigurno odnose na bihačkog kapetana Mustajbega Hasumovića, koji je uistinu bio u jednom okršaju zarobljen i oko godine 1660 iz ropstva otkupljen.

U »Srpsko-hrvatskim junačkim pjesmama« koje je sabrao Milman Parry, a uredio ih i preveo na engleski Albert Bates Lord i izdali Harvard University Press i Srpska akademija nauka (Cambridge i Beograd

1954) od 21 do 45 strane su pobrojeni naslovi pojedinih narodnih junačkih pjesama i njihovi pjevači ili kazivači, pa se vidi da ih ima velik broj koje pjevaju o kapetanima hercegovačkih kapetanija koje su graničile s Crnom Gorom. Tako je Kučinar Trifko u Stocu godine 1933 i 1934 kazivao M. Parry-u pjesme, od kojih jedna ima naslov »Smrt bega Mušovića«, a u Parry-evoj zbirci nosi broj 6624. Dalje je pod brojem 6581 zabilježio pjesme »Ključki kapetan i Vuk Rašović« od Džafera Tanovića u Gacku (1933—1935), »Meka Kolašinac i kapetan Murat« od Hasana Čustovića, također u Gacku i u isto vrijeme, (br. 956), »Kapetan Hamza i Čenčić Samil-aga« od istog pjevača (broj 6565), »Beg Ljubović osvećuje ključkog kapetana« od Bećira Hrustanovića (u Gacku, u isto vrijeme, broj 3076), »Čevljanin Rade i spuški kapetan« od Antonija Četkovića (u Kolašinu, godine 1934—1935, broj 6718), pjesmu pod istim naslovom od Milana Četkovića (u istom mjestu i u isto vrijeme, broj 6714), »Kapetan Hamza i Nika od Rovice« od Šeće Kolića (u Bijelom Polju, 1935, broj 6837), »Kapetan Hamza i Nika Crnogorac« od Ahmeda Mušovića (u Bijelom Polju, godine 1935, broj 12.377) i »Smrt Hamze Mušovića« od Mihajla Brkića (u Stocu, 1934—1935, broj 879). Kako će se vidjeti u obradi pojedinih kapetanija, sve su ovo historijske osobe.

O kapetanima ima više raznih anegdota, ali ne znam, da li ih je ko bilježio. Najviše ih govori — koliko znam — o Bišćevićima, majdanskim Cerićima, Kulinovićima i Krupa-kapetanu.

Vrijedno je uzgred spomenuti da su se kapetana dodirnuti i neki naši stariji, a i noviji pisci i književnici, kao Ahmed ef. Karahodža, fra Grga Martić, fra Martin Nedić, Josip Eugen Tomić, Safvet-beg Bašagić i Ivo Andrić.

Karahodža je bio muderis i imam jedne džamije u Žepču. Živio je krajem XVIII i prvih godina XIX stoljeća. Autor je »Bošnjakuše«, nabožne pjesme, u kojoj poziva vjernike na molitvu. Tu čitamo:

Kapudani — kapurani
i age su mumini,
ako idu na namaz.⁽⁶⁾

U vremenu, kada je autor živio, mnogi su kapetani (kapudani) bili silnici, među koje je spadao i njegov susjed Tahir kapetan od Maglaja i koga je zbog toga dao pogubiti Ali-paša Dželalija. To je njihovo nasilje morao Karahodža osuđivati i jedino je smatrao muslimanima od njih one, koji idu na namaz.

U spjevu »Kiko i Zelić«, koji čini IV dio »Osvetnika«, Martić crta hajdukovanje i pogibiju one dvojice hajduka 1832 godine i zulume Mahmut-kapetana od Dervente. Nedić se dotiče kapetana u djelu »Poraz bašah i zavedenje nizama«, Tomić je s mnogo simpatija u romanu »Zmaj od Bosne« iznio pokret feudalne aristokracije pod vodstvom Husein-kapetana. Taj je pokret bio u sebi skroz nazadan, ali je Turcima kao gospodarima, makar na kraće vrijeme, zadao prilično glavobolje. — U nekoliko svojih pjesama Bašagić spominje bosanske kapetane, a Andrić ih se dodiruje u svojoj »Travničkoj hronici«.

U narodnim pjesmama možemo makar malo zagledati kapetane u vrijeme njihova opstanka, kao i u doba njihove propasti, dok se iz djela spomenutih pisaca, osim Karahodže, ogleda ova institucija u danima njena rasula i posvemašnjeg poraza u borbi za opstanak protiv reforama Mahmuta II.

15. Kapetan u geografskoj nomenklaturi Bosne i Hercegovine. — Danas nema nijednog kraja u Bosni i Hercegovini, koji bi se zvao kapetanija ili kapetanluk. Taj je naziv brzo iščezao zbog čestih promjena naziva manjih oblasti. On se gubi pri raspodjeli zemlje u musulmuke 1835, onda pri zamjeni ovog pojma pojmom k a z a 1851, koji je opet 1878 zamijenjen pojmom k o t a r. Ali u imenima naselja ima nekoliko naziva izvedenih od riječi kapetan, kao Kapetanov Do, Kapetanovac, Kapetanov Han, Kapetanovina, Kapetanovo Brdo i Kapetanovo Selo. Prema popisu stanovništva od 1910 godine, bila su ta naselja u šest kotareva.

Kapetanov Do je selo u općini Vranovina, kotar Bosanski Petrovac. God. 1910 bila su ovdje 242 stanovnika. Kako je kapetanija u Petrovcu osnovana u XVIII stoljeću, držim da ni ime ovog sela neće biti starije.

Kapetanovac je selo u općini Mrazovo, Bos. Krupa. Spomenute godine živjelo je ovdje 126 stanovnika. O starosti ovog imena ne bih umio ništa reći.

Kapetanovina. Tako se zove jedan dio Mostara i jedno selo u općini Prenj, srez Stolac. Godine 1910 bi'o je u selu 70 stanovnika. Ne znam, kad se prvi put spominje. Stolac je prvih godina XVIII stoljeća sjedište kapetana. U predjelu Mostara, koji nosi ovo ime, stanovali su kapetani Vučijakovići još prvih godina XVIII st.

Kapetanovo Brdo je zaselak (1910 god. 47 stanovnika) u općini Ribnici (Tuzla). Tu su oko 1780 g. imali tuzlanski kapetani svoga posjeda.

Jedno selo u općini Čitluk kod Bos. Kastajnice zove se Kapetanovo Selo ili Čitluk. U tome selu bilo je 1910 god. 186 stanovnika u 24 kuće. Tu je bio posjed dubičkih kapetana Cerića početkom prošlog stoljeća, ali otkada su mu oni bili vlasnici nije znao ni pokojni Hašim Šerić, koji mi je ovo kazao.

Kapetanov Han zvao se jedan lokalitet nedaleko od Ivanjske (srez Banja Luka), a dobio je ime po hanu, kome je bio vlasnik neki kapetan. U popisu stanovništva od 1910 g. nema mu spomena.⁶⁷⁾

V.

KONAC KAPETANIJA I POSLJEDNJI KAPETANI

Sve do konca XVII stoljeća kapetanije su odgovarale potpuno svojoj svrsi. Kapetani su vršili svoju službu sasma predano i najspremnije izvršavali naloge bosanskog vezira kao prvog im pretpostavljenog komandanta. Za slavu sultana i carstva oni su ginuli i u ropstvo padali.

U miru su podržavali srdačne veze sa sebi raznim zapovjednicima s one strane granice i posjećivali jedni druge. Uvijek su držali »viru krajišku«. Njihovu vjernost i odanost cijenili su bosanski veziri, a za to se je znalo i u Stambolu.

Krajiški su se kapetani osobito istakli u Bečkom ratu (1683—1699). Od novskih kapetana Čačilovića nije ostao ni jedan muški član u životu. Svi su u tom ratu izginu'i. Nakon sklopljenog mira opunomoćila je Porta, sigurno po predlogu bosanskog vezira, više aga i jednog kapetana za povlačenje novih granica i odmah je pristupljeno organiziranju novih kapetanija za čuvanje i odbranu.

Novim kapetanima sigurno je dobro bila poznata prošlost starijih kapetanija i oni su im mogli biti primjerom. Novi kapetani su nastojali da opravdaju poklonjeno im pojerjenje. To je došlo do potpunog izražaja u drugom ratu Karla VI s Turcima, 1737—1739. Granice Bosne bile su odbranjene i povraćen teritorij, što je bio ustupljen Austriji 1718 u Požarevcu. U ovom ratu, uz jeničare i prave feudalce (zaima i spahije) osobito su se istakli kapetani sa svojim jerlukuli neferima na svim bojištima u Bosni i u Srbiji, a naročito u boju pod Banjom Lukom 4 kolovoza 1737.

Poslije rata minulo je pola stoljeća, kada se opet javila austrijska vojska na granici Bosne. Kroz tih pet decenija nastala je velika promjena kod kapetana. Oni doduše polaze kroz to vrijeme na vojsku što ih vode pojedini sultani izvan Bosne i pokoravaju se nalogima Porte. Čine to, kako izgleda, da očuvaju svoj položaj, a ne kao prije zbog s'lave carstva koja je počela tamnjeti.

U miru od pola stoljeća kapetani su se dali na sticanje imetka zakupom državnih prihoda i drugim sličnim poslovima, dok o tome nema nikakvih podataka u XII stoljeću. Oni se bave čiflučenjem i postaju srednji i veliki feudalci.

Kao članovi ajanskog vijeća ušli su kapetani i u politički život zemlje. I kako god se ugled centralne vlasti srozavao, tako su kapetani postajali sve silniji. Ugled bosanskih vezira padao je uporedo s ugledom Porte. To vide i jeničari i feudalci. Neki veziri počinju otvoreno da tlače sirotinju. Zbog toga ustaju Sarajlije na odbranu siromaha. Nastaje doba buna i nemira, koje potraja punih deset godina (1747—1756). Iz Sarajeva preniješe se neredi i na ostalu zemlju. Dolazi do potpune anarhije. Nakon navale na jednu stražu u Sarajevu, u kojoj pogine čokadar, ostala mu se družina razbjegne. Nakon ovog događaja, priča suvremeni kroničar Mula Mustafa Bašćeskija, — »kroz punih deset godina nije se poštivao ni paša ni zabit, ni kadija ni ulema, već su se počeli ajani i bašeskije miješati u upravne poslove, tobož da štite narod od pašinskih nasilja, da ne daju pristupa mubaširima, pa su po svoj Bosni uvrstili malo i veliko kao i neke serhadlije (graničare), dapače i neke kapetane u jeničare i pod imenom jagmurluk akče, sakupiše od naroda silu novca«. Dalje kaže: »Nažalost pojedini kapetani počеше među sobom ratovati, a uzrok tome bijaše: da oni kapetani, koji se ne bijahu uvrstili

u jeničarsko kolo, počeše otimati vojnike i čifluke od onih, koji su se uvrstili u jeničare. Ovi bi se pritužili bašeskijama, koji bi bajagi dizali vojsku i opsjedali tvrđave, te ratovali s kapetanima nejenjičarima«. ¹⁸⁾ Ugled vezira je dotle pao, da vezir ovoga vremena u Travniku nije bio kadar, da iz Tuzle makne Derviš-Hasan-bega, tuzlanskog kapetana, koji je bio na strani buntovnika i došao u sukob s kadijom Tuzle. Zbog toga je bio osuđen na izgon iz bosanskog ejaleta.

Ovoj je anarhiji napokon stao u kraj energični bosanski vezir Mehmed-paša Kukavica. Njegovu upravu karakterišu ovi stihovi:

»Dok bijaše Kukavica paša,
Ne znade se ko bijaše baša.
Sve saruke zbiše u sanduke,
Jatagane skriše na tavane«.

Priča se da je u Kukavičino doba bio travnički kadija iz porodice Kos. On je bio desna ruka ovog vezira. Neko iz prikrivene opozicije je obilježio to vrijeme ovako:

»Jadna Bosno, što si dočekala,
Da u tebi dvije ptice sude —
Kos kadija, paša Kukavica«.

Iz riječi Mula-Mustafe Bašeski je jasno se vidi kako je trebalo da kapetani stoje van politike.

Godine 1788 zaratila je Austrija kao saveznica Katarine II protiv Turske. Taj rat je u Bosni poznat pod imenom Dubičkog rata, a u Srbiji Kočine Krajine. Za nj se Austrija temeljito spremala i uspjela pridobiti jedan dio bosanske raje na svoju stranu. Iz poznatih razloga ovaj je rat završen gotovo s nikakvim uspjehom, premda odbrana s bosanske strane nije bila ni sjena one iz prošlog rata. U ovome ratu nije se naročito proslavio nijedan kapetan, dok su se korumpirani jeničari u beogradskom pašaluku ponijeli tako kukavno, da se nakon sklopljenog mira u Svištovu 1791 radilo na Porti o njihovu potpunom uklanjanju iz beogradskog pašaluka i organizaciji kapetanija po primjeru ovih u Bosni. U tome je smislu bio izdan naročiti carski ferman. Iz njega se jasno i bistro vidi, da su i ovako mlitavi kapetani bili još uvijek vredniji od jeničarske rulje.

Svištovskim je mirom izgubila Ostrožačka kapetanija grad Cetin, a Ostrovička Lapac s okolinom. Zbog povlačenja nove granice došlo je u Ostrovičkoj kapetaniji do velikih nemira i nereda. To je prvi put da se posada buni protiv uglavljenog mira.

Ovaj rat bio je ujedno i posljednji u kome su kapetani branili Bosnu i gdje se već započinje njihova mlitavost.

Bez sumnje među kapetanima je nestalo jednodušnosti još od vremena onih nemira i nereda iz sredine XVIII stoljeća, iako za to nemamo direktnih dokaza sve do početka XIX stoljeća.

Poslije Dubičkog rata prvi je veliki događaj Srpski ustanak. U gušenju ustanka Porta je dizala vojsku i iz Bosne, u kojoj su, naravno, učestvovali i kapetani sa svojim neferima. U vojsci na Drini u pitanju

obračuna s ustanicima dolazi 1806 do razmimoilaženja među vodama. Kapetan novski Mehmed-beg pristaje uz pomirljivu struju, koju je poveo Sinan-paša Sijerčić, a Kulin-kapetan kao zapovjednik sve konjice na stranu Ali-age Fidahića, pretstavnika radikalnije struje obračuna.

U razbijanju rusko-crnogorske opsade Klobuka 1807 sudjelovalo je nekoliko kapetana. Pod silom Ali-paše Derendeliije krenuli su gotovo svi kapetani 1813 na Srbiju.

Nakon 1813 započinju ili, pravije, nastavljaju se borbe između pojedinih kapetana i aga na Krajini. Oni se zatiru međusobno. Ponovilo se ono isto, što se zbivalo među feudalcima pred pad bosanske samostalnosti.

Ukidanje jenjičara i zavođenje redovne vojske u Turskoj udarilo je na jak otpor u Bosni. God. 1827 ugušio je bunu jenjičara u vlastitoj krvi Abdurahim-paša. To je zastrašilo kapetane. Sigurno su razboritiji među njima bili potpuno svjesni, da su i njihovu kapetanstvu dani odbrojeni. U tim, po njih teškim danima dali su oni iz svojih kapetanija u dva maha (1826, 1829) nešto vojske sultanu, koji je ratovao s Rusijom. Da spasu svoja prava i privilegije, sastadoše se mnogi feudaltci u Tuzli, prvih dana 1831, na dogovor i izabraše za vođu Husein-kapetana od Gradačca. Ali se tu otvoreno pocijepaše: Bosna za borbu protiv refo-rama, a Hercegovina za reforme. Ni svi bosanski kapetani od prvog dana nisu bili uz Gradašćevića. Sto godina prije ustaje svih trideset kapetana kao jedan, protiv uzurpacije jedne kapetanije, a sada zbog ličnih razmi-rica razilaze se u tako važnom pitanju njihova opstanka.

Pa i oni što su ostali uz Gradašćevića stadoše se odvajati od njega nakon poraza Sultanove vojske na Kosovu. Nakon sloma samoga pokreta pred Sarajevom 4 lipnja 1832 prebjegao je Husein-kapetan u Slavoniju. S njim su od kapetana umakli jedino derventski Mahmut-beg, dobojski Sinan-beg, maglajski Emin-beg i krupski Mehmed-beg. Tada je nastala pjesma:

»Vel'ka jada Huse kapetana
Jer on nema drugoga jarana,
Doli šure Mahmut-kapetana.«

Huseinovi protivnici, kapetani pohitaše prvih dana u Sarajevo da se poklone njegovu pobjedniku Kara-Mahmut-paši. Sve nam to jasno kaže, ovakvu društvu nema duga života.

U životu ove institucije bilo je nekoliko kapetana teško kažnjeno, ali razlozi tome kažnjavanju slabo su poznati. Krajem XVII stoljeća izgubili su kapetanstvo Šerići u Dubici, a kako je do toga došlo, tačno se ne zna. Ako se to desilo po kazni, onda bi to bio prvi poznati slučaj teže kazne za jednog kapetana. Godine 1722 pogubljen je u Travniku Salih-paša Kulinović, kapetan Bihaća. Govorilo se kako nije htio potpisati neki mahzar. Usljed nekih spleetaka krajiške gospode, u koje je po pričanju kroničara fra Nikole Lašvanina bila umiješana čak i Marija Terezija, platio je životom novski kapetan Cerić u Jezeru 1746. Okrutni Ali Dželaludin paša dao je pogubiti pored drugih i kapetane

Stare Ostrovice, Krupe, Dervente, Maglaja i Gradačca. Isti je vezir dao prognati kapetane Bišća, Ostrošca i Džisri Sane, zajedno sa porodicama, pod uvjetom da se niko njihov ne smije vratiti u Bosnu. Vezir je htio da stane u kraj samovolji feudalaca, pa ih je bezobzirno trijebio i progonio. Posljednja kazna zadesila je Husein-kapetana od Gradačca. Njega je sultan oglasio u posebnom fermanu izdajicom naroda i države. On je jedini grešnik kome je bila imovina zaplijenjena.

Mjesto one trojice kapetana postavio je vezir bujruđijom nove kapetane. To je bila jedna novost. Ne znam kako se to dojmilo ostalih kapetana kao ni to, da li su novi zasjeli na kapetansku stolicu, jer je uskoro umro Dželaludin paša, a stare prognane kapetane nalazimo kasnije na njihovu mjestu.

Do kraja XVII stoljeća kapetani predano slušaju cara i vezire, u XVIII stoljeću vrše oni carsku zapovijed i pokoravaju se samo energičnim vezirima, dok se u prvim decenijama XIX stoljeća međusobno bore i ustaju protiv vezira, pa i samog cara.

Većina kapetana posljednjih decenija svoga opstanka bila je zaista prisvojila najveći dio vlasti u svojim kapetanijama i vršljala kako je htjela, ne obazirući se ni desno, ni lijevo. To je zapazio jedan francuski oficir, putujući Bosnom i Hercegovinom 1806. Pored ostalog on kaže, kako su kapetani u najviše slučajeva nezavisni u svojim kapetanijama i samo se prividno podvrgavaju paši, koji upravlja provincijom. U takvim kapetanijama nije bilo toplo ni muslimanima kao ni kršćanima. Iz tih vremena potječe najviše zala, što su ih oni počinili.

I kao što su oni bili uzurpirali vlast, isto tako uzurpirali i titulu bega, da se tako usporede s pravim feudalcima. Njima je, kako znamo, po beratu pripadala titula age. I oni kapetani XVI, XVII i XVIII stoljeća, koji su potjecali iz begovskih porodica, i oni su kao kapetani nosili titulu age. Ali od kraja XVIII stoljeća svi su oni bez. I spomenuti francuski oficir kaže, kako gradovima upravljaju paše ili age, koji nose naziv kapetana.

Kraj kapetanijama i gospodstvu kapetana učinio je Mehmed Salih-paša Vedžihija 1835 g. Ovaj je vezir imenovan iste godine carskim namjesnikom u Bosni, od koje je 1833 bila cdvojena Hercegovina kao zasebna provincija. Vedžihija je došao u Sarajevo, tada privremenu rezidenciju, 15 listopada 1835 i odmah sazvao ajansko vijeće i saopćio mu da se ukidaju kapetanije i jerlukul neferi i prema tome nema više kapetana. Vijeću je saopćio da se zavodi nova administrativna podjela zemlje na muselimluke. To je ujedno bio posljednji sastanak ajanskog vijeća. Tako nestade i vojničkog plemstva.

Kako se to sve dojmilo kapetana, ne zna se. U Sarajevu nije tada došlo ni do kakva protesta. Vedžihija je imao uza se vojsku, sastavljenu od Arnauta i moderne topove.

Sljedeće godine podigoše na Krajini ustanak Murat-beg Beširević, kao član najstarije kapetanske porodice, Mehmed-beg Arnautović, kape-

tan Krupe, jedne od najstarijih kapetanija u Bosni, i Mustaj-beg Kulenović-Sinikčić, kapetan Petrovca. Uz njih je pristao brat ključkog kapetana Jašar-beg. Ustanak je bio ugušen i vođe opremljene u progonstvo u Malu Aziju, a kuća Beširevića stjerana na prosjački štap.

Kako je već naglašeno, Bosna je bila jedina pokrajina u Osmanskom Carstvu, u kojoj su postojale kapetanije. Turski putopisac Evlija Čelebija prošao je cijelo tursko carstvo i kako nije bilo nigdje kapetana, nije ih ni poznao, dok 1660 nije putovao Bosnom i baš zbog toga kaže on na jednom mjestu u svom putopisu, kako u Dubici zovu dizdara kapetanom. Bez sumnje kapetanije u Bosni kopija su vojne Krajine u Hrvatskoj, kad je ova bila u začetku. Turci su ih zatekli u osvojenim gradovima oko Une i zadržali onakve, kakve su zatekli. Bitna je razlika u tome, što kapetanije nisu ovamo sačinjavale zasebnu teritoriju kao vojna Krajina, niti su imale zajedničkog zapovjednika, nego je i njima, kao i ostalom pokrajinom, zapovijedao bosanski vezir.

Nakon ukinuća kapetana mnogi su kapetani postavljeni za muslimane — upravitelje muslimluka. Između muslimana i kapetana razlika je u tome, što ih postavlja, otpušta i premješta vezir po svojoj volji, — oni dakle nisu stalni i nasljedni, — i što muslimani nemaju svoje vojske. Njihov položaj nije odgovarao ni položaju vojvode, ni vezirskih muslimana, čija se vlast trnula s odlaskom vezira iz Bosne, koji ih je postavio. To su činovnici pokrajinske vlade.

Na položaju muslimana dočekali su pojedini kapetani i Omer-pašu Latasa (1850—1852). Sada, nakon četvrt stoljeća opstanka redovne vojske i 16 godina nakon ukinuća kapetanija, dižu se oni na ustanak. To je bilo prekasno. Omer-paša je konačno slomio feudalnu aristokraciju u bitci na ravnici uz lijevu obalu Une, pod zidinama Krupe. Svi su nekadanji kapetani pali u šake Latasove, s Ali-pašom Rizvanbegovićem i Mehmed-pašom Bišćevićem, posljednjim kapetanom Bišća, inače dobrim pehlivanom. Svi su oni bili protivnici Zmaja od Bosne osim jedinog Krupe Mehmed-bega i sviju ih je stigla ista sudbina kao i Huseina — progon u Malu Aziju. Brusa je bila koncentracioni logor tih posljednjih velikih feudalaca.

Neki ostaviše kosti u tuđini, a ostale je sultan oko 1857 pomilovao i oni se vratiše u domovinu i zatekoše na svim višim i nižim položajima gotovo sve same Turkuše kao činovnike.

Od kapetana najduže su proživjeli derventske, bihaćke, tuzlanske i jajačke. Od žena svoje žene napustio je Derventu Mahmud-beg Begović i sklonio se u Žepče, gdje ga je zatekla smrt 1281 (1864/65). Njegov se grob i danas vidi u dvorištu Hadži-Ali-begove džamije. Mehmed paša Bišćević, povrativši se iz Bruse, nastanio se u Sarajevu, jer su ga Krajišnici toliko zamrzili, da se nije mogao povratiti u Bihać. U Sarajevu je bio ugledna ličnost. Njega je 1864 posjetio turski državnik Ahmed Dževdet i s njim konferisao. Pred smrt koju godinu potpuno je oslijepio. Kao slijepac otišao je na hadžiluk u Meku. Umro je u Sarajevu 21 II 1874 i pokopan na Alifakovcu, gdje mu se i sada grob zna. Iste godine umro je u Tuzli Hadži Osman-beg Tuzlić. Sve je kapetane nadživio i

posljednji u grob legao u svom rodnom mjestu jajački kapetan Mehmed-beg. Umro je 27 I 1875, četrdeset ravnih godina nakon što je čuo iz Vedžihijih usta da kapetanija i kapetana nema više.

- 1) Manuscripta turcica u arhivu Orijentalnog instituta u Sarajevu.
- 2) Original u Gazi Husrevbegovoj biblioteci.
- 3) Salihagića zbirka.
- 4) Rukopis bivšeg Balkanskog instituta broj 1792.
- 5) Sarajevski sidžil broj 67, str. 79.
- 6) Kronika u Hasan ef. Nametka u Mostaru.
- 7) Originalni spisak u mene.
- 8) Sarajevski sidžil 67, str. 80.
- 9) Lopašić, o. c. 98.
- 10) Lopašić, o. c. 99.
- 11) Lopašić, o. c. 100.
- 12) Vidi Gradišku kapetaniju!
- 13) H. Kreševljaković, Bitka pod Banjom Lukom 4 VIII 1737, Sarajevo, 1936, str. 8.
- 14) H. Kreševljaković, o. c. str. 6 i dalje.
- 15) Kadića kronika, VI, str. 95.
- 16) Blagajski sidžil, IV, u arhivu Orijentalnog instituta u Sarajevu.
- 17) S. Bašagić, Kratka uputa u prošlost BiH, Sarajevo, 1900, str. 118.
Dr. M. Prelog, Povijest Bosne II, str. 19.
- 18) Kadića Kronika, XIII, str. 165—6.
- 19) Salihagića zbirka.
- 20) Manuscripta turcica, 4771.
- 21) H. Kapidžić, Prilozi istoriji grada Klobuka, »Gajret«, XXI (1940) — str. 247.
- 22) Original u mene.
- 23) Dr. J. Matasović, Fojnička regesta, broj 1413.
- 24) Dr. Č. Truhelka, Nekoliko mladih pisama hercegovačke gospode pisanih bosanicom, GZM, XXVI (1914), str. 489.
- 25) Dr. J. Matasović, Dr. Imbro Ignjatijević-Tkalac, Uspomene iz mladosti u Hrvatskoj, Beograd 1925, str. 100.
- 26) Isporedi o tome V. Skarić, Trebinje u 18-vijeku, GZM, XLV, (1933), str. 57—8.
- 27) V. Skarić, o. c. 60.
- 28) Mostarski sidžil.
- 29) Salihagića zbirka.
- 30) Salihagića zbirka.
- 31) Originalna murasela u mene.
- 32) R. Muderizović, GZM, XLIV, (1932), str. 78.
- 33) Mostarski sidžil.
- 34) Salihagića zbirka.
- 35) Tuzlanski sidžil u Historijskom institutu Jugoslavenske akademije.
F. Spaho, Pobune u tuzlanskom srezu, GZM, XLV, (1933), str. 71—76.
- 36) Bujruldiju sam vidio 1934 u Krpe u Mostaru.
- 37) Original u mene.
- 38) O Ali-begu Grošiću vidi R. Lopašić, o. c. 103.
- 39) Original murašele u mene.
- 40) H. Kapidžić, Grad Klobuk, »Gajret« XXI, 245—247.
- 41) Vidi u posebnom dijelu Trebinjsku kapetaniju.
- 42) J. Matasović, Fojnička regesta, str. 210—211.
- 43) Originalnu ispravu sam vidio u Mehmed ef. Hulusije u Žepču 1939.
- 44) Dr. Č. Truhelka, Nekoliko mladih pisama bosanske gospode pisane bosanicom, GZM, XXVI, (1914), str. 491 i

Historička podloga agrarnog pitanja u Bosni, GZM, XXVII, (1914), str. 148

⁴⁵⁾ R. Mudezirović, o. c. 76.

⁴⁶⁾ H. Kreševljaković, Počitelj na Neretvi, Narodna Uzdanica, Kalendar za 1934, str. 36.

⁴⁷⁾ O malikani i arpaluku, vidi Truhelkinu studiju »Historijska podloga agrarnog pitanja u Bosni«, u GZM, XXVII, (1915).

⁴⁸⁾ Tuzlanski sidžil u Orijentalnoj zbirci Jugosl. akademije.

⁴⁹⁾ Prema jednom rukopisu bivšeg Balkanskog instituta, koji je bio vlasništvo ovog kapetana.

⁵⁰⁾ Manuscripta turcica br. 3271, 3367 i 3389.

⁵¹⁾ O tome ima više bilježaka u sarajevskim sidžilima.

⁵²⁾ H. Kapidžić, Stolac u XVIII vijeku, »Gajret«, Kalendar za 1941, str. 131—133.

Dr. Ć. Truhelka, GZM, XXVI, (1914), str. 491.

⁵³⁾ Kulenvakufska medžua u mene.

⁵⁴⁾ »Bosanska Vila«, II, (1887), str. 23. (ćir.)

⁵⁵⁾ Po pripovijedanju S. Bašagića.

⁵⁶⁾ R. Mudezirović, o. c. 73.

⁵⁷⁾ Dr. V. Ćorović, Nekoliko fojničkih pisama, GZM, XXI, (1909), str. 483.

⁵⁸⁾ Dr. J. Matasović, o. c. 1477 br.

⁵⁹⁾ Kulenvakufska medžua u mene.

⁶⁰⁾ H. Kreševljaković, Dževdet-pašina pisma o Bosni iz 1864, str. 16.

⁶¹⁾ Dr. fra J. Jelenić, Kultura i bosanski franjevci II, str. 306.

⁶²⁾ Dr. V. Ćorović, o. c. 493 i Dr. J. Matasović, o. c. broj 1477.

⁶³⁾ Rukopis broj 1792 bivšeg Balkanskog instituta.

⁶⁴⁾ Tuzlanski sidžil u Orijentalnoj zbirci Jugosl. akademije.

⁶⁵⁾ Arhiv M. E. Kadića, broj 523.

⁶⁶⁾ Kemura-Ćorović, o. c. 61.

⁶⁷⁾ Dr. M. Mandić, Banjaluka i okolina, Školski Vjesnik.

⁶⁸⁾ R. Mudezirović, Kronika Mula Mustafe Bašeskije, GZM, XXX, (1918), str. 30.

II.
POSEBNI DIO

KAPETANIJE XVI i XVII STOLJEĆA

1. GRADIŠKA KAPETANIJA

Bosanska Gradiška zvaše se i Berbir. Turci su je zauzeli 1537 godine. Najprije je pripadala kobaškom, a od kraja XVI. stoljeća banjolučkom kadiluku. Gradiška bijaše polazna tačka za četovanje i pljačkanje onih odreda, koji su u doba turske agresije plovili na malim ladama (šajkama) po Savi i Uni. Znamo da je Ibrahim-aga, zapovjednik šajkaša, sa svojim ljudima sudjelovao pri zauzeću Bišća 1592 godine.¹⁾ Gradiški kapetan je s 1000 momaka učestvovao u sisačkom boju 1593 godine.²⁾

Prema jednom izvještaju od travnja 1617 o provalama i zulumima Turaka u okolini grada Ivanića čitamo, kako su 83 čovjeka na 13 šajki krenula iz Gradiške pod zapovjednikom harambašom Mustafa-agaom »pod jednim bajrakom«. Od onih 13 šajka 3 su iz Gradiške, a 5 iz Dubice i Jasenovca.³⁾

Kada je postala Gradiška sjedište kapetana, tačno se ne zna. Isto tako se ne zna odakle su gradiški vojnici primali svoje plaće. Jedno vrijeme bio je odžakluk gradiških aga kobaška filurija, kako se to vidi iz jednog akta od sredine ramazana 1049 (oko 10 I 1640).⁴⁾ U Gradiškoj je bilo mustahfiza, konjanika, azapa, topčija, a sigurno i drugih rodova vojske. Jedan zapovjednik konjanika, reisul-farisan, zvao se Ahmed. On je 1554 držao pod zakup dvije parcele Sofi Mehmed Pašina vakufa u Banjoj Luci.⁵⁾ Na teritoriju današnjeg sreza Gradiške zove se jedno selo Azapi, sigurno je dobilo svoje ime po istoimenom rodu vojske. Mustahfizi Gradiške bili su timarije. Njihovih timara bilo je u selu Putiš i okolnim selima u nahiji Lašvi,⁶⁾ u selu Romanovcima u banjolučkom kadiluku,⁷⁾ dok je timar gradiškog dizdara bio u selu Dođuški(?).⁸⁾

Prvi podatak o kapetanu u Gradiškoj potječe iz 1558 godine. Dne 8 srpnja te godine pisao je Petar Erdedy, kasniji ban, i zgrada Zeline u Turopolju (koga danas nema) list Jurju Siglstarfferu i Martinu Gallu⁹⁾ kako je došlo 5000 Turaka u Čazmu da utvrde grad, ali nastoje da održe mir. Pita, šta da se radi, bi li ih čovjek ostavio da na miru utvrđuju ili ne bi, jer ako ih ostave, oni će nas lako iz one varoši, da ne kažem štale, s vremenom istjerati. Inače bosanski čehaja i kapetan iz Gradiškoga (Gradysckay capitaneus) žele se s nama sastati ovdje u Ivaniću.¹⁰⁾

Taj kapetan u Gradiškoj bio je Džafer-beg, najstariji sin kliškog sandžakbega Malkoč-bega Karaosmanovića. On je s ocem ratovao po Hrvatskoj i Slavoniji i najposlije je i poginuo u blizini Čazme u mjesecu rujnu 1560 godine.¹¹⁾ Prenesen je i pokopan u Banjoj Luci nedaľeko od Halil-pašina turbeta.¹²⁾ To je bio prvi poznati gradiški kapetan i upće prvi bosanski kapetan, i po tome je Gradiška zasad najstarija bosanska kapetanija. Po smrti ovoga Džafer-bega nastojao je njegov otac Malkoč-beg da na to mjesto postavi Huseina, drugog svog sina, i da li je u tome uspio, za sada se ne zna. Jedan gradiški kapetan sudjelovao je u sisačkom boju 1593 godine, ali mu imena ne znamo.¹³⁾

Evlija Čelebija prošao je kroz Gradišku 1660 god. On piše, kako ovdje zovu dizdara kapetanom, što će reći, da njemu nije bila jasna ova funkcija.

Koji je teritorij obuhvatala ova kapetanija ne zna se, ali je gotovo posve sigurno, da u njoj nije bilo drugog grada osim Gradiške. Taj je grad imao svoga dizdara.

Od daljih kapetana poznati su nam po imenu: Džafer-aga, Muhamed-beg, Mustafa-beg, Džino, Ibrahim-beg i Salih-beg.

Džafer-aga i beg bio je kapetan početkom XVII stoljeća, što se vidi iz jednog nedatiranog pisma, što ga je ovaj kapetan uputio vicebanu Berislaviću i zagrebačkom kanoniku Stefanu povodom jednog sužnja.¹⁴⁾

Njegov nasljednik ili jedan od njegovih nasljednika je

Mehmed kapetan. Za nj znamo da je bio kapetan godine 1654 i 1655. Za njegova vremena došlo je do jedne pobune u Gradiškoj, kojoj za razlog ne znamo. Neke potankosti o toj pobuni očuvale su se u jednoj banjolučkoj, turskim jezikom pisanoj kronici iz sredine XVII stoljeća. Tu čitamo kako je 11 muharema 1065 (21 studenog 1654) gradiški kajmekan Ahmed-aga zatvorio u gradišku tvrđavu kapetana Mehmed-bega i mnogo prvaka. Kapetan Mehmed-beg i Alaj-beg pušteni su na slobodu uz kauciju od 5¹/₂ tovara akči, koji nakon oslobođenja nagovoriše neke age od tvrđave i ostale vojnike koji iznenada navališe na konak (sudsku zgradu) gdje zatekoše kajmekama Ahmed-aga i još 27 ljudi, od kojih ubiše haznarada (blagajnika) Mehmed-Čelebiju, računovođu Huseina i još osam ljudi, a kajmekam se na neki način spasi, te izbježe smrtnoj kazni. Ova je buna trajala i dalje. Na 14 reb. II 1065 (25 veljače 1655) došao je u Banju Luku zapovjednik straže i čuvar obale u Gradiškoj i saopćio kadiji Husein-efendiji, da je eškija porušila mehkjemu (sudsku zgradu), napala mnogo građanstvo te izvadila iz groba mrtvo tijelo haznadara Mehmed-Čelebije i rizničara Huseina, te ih bacila u vodu. Ovaj je zapovjednik pobjegao u šumu, gdje je ostao 14 dana.

Nemirima u Gradiškoj učinio je kraj bosanski vezir Fazli-paša. On je došao s jeničarima i ostalim dobrovoljcima u Banju Luku i odavde

krenuo u Gradišku 20 redžepa 1065 (1 lipnja 1655). U Gradiškoj je mnoge ljude poubijao, a nekima je i oprostio i onda se povratio u Banju Luku.¹⁵⁾

Ovoga vremena (oko 1655) bio je u Gradiškoj neki Husein kao odobaša, a drugi Husein ćehaja, a oko godine 1670 bili su među zapovjednicima Ibrahim i Reis Karalić. Husein odobaša pisao je nedatiran list Janku Filipoviću, sisačkom kapetanu, povodom sužnja Blaža, koji je sam sebe ucijenio za dvije »jezere« (2.000) groša i dvije puške i ovaj ga bez te ucjene ne pušta.¹⁶⁾ Husein ćehaja pisao je Tomici Stankoviću, vojvodi, povodom njegova duga, koji mu je pripreman platiti.¹⁷⁾ Karalići javljaju kapetanu Ivanu Babiću da je umro sužanj Bećir Čović.¹⁸⁾

Da li je kapetan Mehmed-beg identičan s gradiškim kapetanom Muhamed-begom ne znam, ali znam da se u jednom pismu spominju gradiški kapetan i brat mu, a imena se ne navode. To je pismo pisao kostajnički bajraktar Mustafa Akvalović oko 1669, te bi moglo biti da se to odnosi na gradiškog kapetana Muhamed-bega i njegova brata Mustafa-bega.¹⁹⁾

M u h a m e d - b e g s bratom Mustafa-begom i sinovima Ahmed-agom i Mustafa-begom Abdulahagićem na čelu jednog odreda vojske branio je Ujvar od ožujka 1683 do kolovoza 1684 godine. Ujvar je bio opsjednut kroz cijelo to vrijeme. Posadi nije dolazila pomoć, niti hrana i ona je grad branila. Konačno je grad na juriš zauzet i posada zarobljena i pobijena.²⁰⁾

Ko je naslijedio Muhamed-bega u gradiškoj kapetaniji, ne zna se. Ali je u ovom ratu pala i Gradiška, pa i Banja Luka na kraće vrijeme, u austrijske ruke. Gradiški su se bjegunci stanili čak do Jajca. Godine 1104 (1692/93) pozvali su gradiški kapetani i age bjegunce iz Jajca, da se vrate u Gradišku.²¹⁾

Početak XVIII stoljeća bio je gradiški kapetan

M u s t a f a - b e g. Kada su Austrijanci ponovo zauzeli Gradišku 1717 kapetan se s preostalom posadom povukao u Banju Luku. Tu je ostao i nakon Požarevačkog mira sve do 1737 i vršio službu m u h á f i z a.²²⁾ Kada je u srpnju 1737 pošao general Hildburghausen na Banju Luku, dočekao ga je Mustafa-beg s jednim odredom vojske pred Banjom Lukom i tu poginuo. Iza sebe nije ostavio muških potomaka, pa je kapetansko mjesto u Gradiškoj ostalo upražnjeno. Da li su svi dosada spomenuti kapetani bili iz iste porodice, ne zna se.

Nakon Beogradskog mira (1739) ponovo je Gradiška pripala Porti. Onovremeni vezir Ali-paša Hekim-oglu postavio je odmah poslije bitke pod Banjom Lukom za kapetana u Gradiškoj Džinu, čovjeka iz svoje svite, koji se u tome boju naročito istakao. Po predanju, ovaj se oženio udovicom bivšeg kapetana Mustafa-bega, vrlo bogatom ženom. Ne znam kako mu je bilo ime. On je ponovno organizirao Gradišku kapetaniju, a dizdar Jusuf-aga gradsku posadu. Iz jednog berata iz 1744 saznajemo da je u selu Putišu i njegovoj okolini bilo 14 gedik-timara gradiških mustahfiza. Kako je Požarevačkim mirom nestalo posade u Gradiškoj, to su mustahfizi prestali uživati prihode od tih timara. God. 1744 izašao je berat kojim se naređuje da uživaoci tih gedik-timara, ukoliko su

živi, i dalje služe u gradu Gradiškoj i uživaju svoje timare, a da se na mjesto umrlih uživalaca predlože novi za službu sposobni mustahfizi.²³⁾

Iza sebe ostavio je dva sina: Ibrahim-bega i Mehmed-bega. Ovaj potonji zvao se Džino kapudan-zade (Džino Kapetanović). Ne znam kada je umro Džino kapetan. Na kapetaniji ga je naslijedio stariji sin

Ibrahim-beg. Za njegova vremena, t. j. 1767, sagrađen je u Gradiškoj grad od kamena. Kroničar Bašeskija piše, kako je prvi dan kubran-bajrama 1182 (18 IV 1769) krenuo gradiški kapetan Džino s vojskom na Rusiju.²⁴⁾ Ovaj Ibrahim-beg u društvu s prijedorskim kapetanom Hadži-Šaban-agom kupio je jedan čifluk od Derviš-Salih-bega, sina Omer-bega Mušića, za 1800 groša u selu Romanovci. Taj je čifluk ležao u timaru mustahfiza gradiškog grada Omer-spahije i Derviš-Saliha i oni su 20 muharema 1180 (29 VI 1766) odobrili ovu kupoprodaju.²⁵⁾

Ibrahim-beg Džino umro je u Gradiškoj nepoznate godine. Grob sam mu vidio, ali spomenik s natpisom bio je razbijen. Njegova žena zvala se Ajiša. Bila je kći nekog Hadži Mehmed-age. Umrkla je 1198 (1783/84) u Gradiškoj. Ona je majka

Salih-kapetana. Sva je prilika, da je Salih kapetan ostao iza očeve smrti malodoban i da je kapetanijom upravljao njegov zamjenik. Za vrijeme te zamjene ponovno su Austrijanci zauzeli Gradišku 29 srpnja 1781 i napustili je tek 1797 godine. Iz dva akta znamo da je Salih-beg bio na ovome položaju 1811 i 1818 godine. Ali on je na ovom mjestu bio i prije 1808 godine.²⁶⁾

Nemiri što su buknuili nakon ubijstva banjolučkog kapetana u proljeće 1808- doprli su do u Gradišku kapetaniju. Salih-kapetan obilazio je sela i trudio se da umiri narod i u tome je uspio. On je lijepo primio osamnaest srpskih porodica, progranih iz Banje Luke.²⁷⁾

D. Pavlović piše, kako je Husein kapetan Gradašćević kao bosanski vezir dao pogubiti među inim protivnicima i gradiškog kapetana.²⁸⁾ Ali to nije tačno. Salih-beg je umro u Banjoj Luci oko 1836 godine. Iz nepoznatih razloga pobunila se protiv njega Gradiška i on se povukao u Banja Luku. U ševalu 1251 (iza 20 I 1836) spominje se u jednom popisu kao dužnik.²⁹⁾

Što se zna, Salih-beg je imao dva sina: Ibrahim-bega i Ragib-bega; prvi je umro u Gradiškoj kao dijete, a drugi u Banjoj Luci. Ragib-begov je sin Ali-beg Džinić.

Od gradiških dizdara poznati su mi: Jusuf-aga 1744, Jusuf-aga 1804, Mehmed-aga 1806 i Osman prije 1815 godine.

1) R. Lopašić: Bihać i Bihaćka Krajina, str. 90.

2) Starine, XIX, str. 65.

3) Starine, XXXV, str. 355.

4) Originalna isprava u mene.

5) Sofi Mehmed-pašina zakladnica u Vakufskoj direkciji u Sarajevu, broj 708.

6) Zenički sidžil u Čaršimamovića u Zenici.

7) Manuscripta turcica br. 125.

- 8) Manuscripta turcica br. 597.
- 9) Ovaj Gal biće identičan s Galom kapetanom jedne narodne junačke pjesme u Matičinom zborniku Hrv. nar. pjesama, sv. III., strana 252.
- 10) E. Laszowski: Monumenta Habsburgica, III, str. 457.
- 11) V. Klaić: Povjest Hrvata V, str. 231. Klaić piše da je Džafer-beg bio oženjen kćerkom velikog vezira Rustem-paše, a unukom sultanovom. Ako je tako, onda je Džafer-begovica ostala vrlo mlada udovica, jer se Rustem-paša vjenčao sa kćerkom sultana Sulejmana, Mihrimah-sultanijom god. 1539.
- 12) H. Šabanović: Natpisi na nadgrobnim spomenicima Malkoč-bega i njegova sina Džafer-bega, 'Prilozi« Orijent. instituta u Sarajevu, II (1951), Sarajevo, 1952, str. 249—257.
- 13) Starine, XIX, str. 65.
- 14) Dr. A. Ivić: Nekoliko ćirilskih spomenika iz XVI i XVII veka, Vjesnik Zemaljskog arhiva, XV, Zagreb 1913, str. 101.
- 15) Drž. arhiv u Sarajevu, Akv. br. 142.
- 16) Starine, XI, str. 96.
- 17) Isto djelo, str. 100.
- 18) Isto djelo, str. 113.
- 19) B. Čerović: Nekoliko pisama sa stare Krajine, GZM, XVII, (1905), str. 229.
- 20) Ovu bilješku sam našao u jednoj knjizi što je bila 1934 g. u posjedu Kozarčanina, mualima u Ferhat-pašinu mektebu u Banjoj Luci.
- 21) Č. Truhelka: Pabirci iz jednog jajačkog sidžila, str. 164.
- 22) Mostarski mahzar.
- 23) Zenički sidžil u Čaršimamovića, Zenica.
- 24) GZM, XXX, (1918), str. 33.
- 25) Manuscripta turcica br. 125.
- 26) Po listama austrijskih konzula u Travniku Mittessera i Simbschena.
- 27) Dr. Vasa Čubrilović, Prvi srpski ustanak i bosanski Srbi, Beograd 1939, str. 96.
- 28) D. Pavlović: Pokret u Bosni i Albaniji protiv reforama Mahmuta II, Beograd 1913, str. 26.
- 29) Muzejski rukopis br. 921.

2. JASENOVAČKA KAPETANIJA

Jasenovac zvao se grad blizu ušća Une u Savu, u današnjem selu Donja Gradina, gdje mu se još i danas vide tragovi. Do grada je bila varošica. Jedan lokalitet u spomenutom selu zove se i sada Čaršija. U Memibegovića opisu Bosne iz 1624 g. čitamo da je Jasenovac obzidan grad s malo tvrđave i da u njemu ima 30 kuća i 40 vojnika.¹⁾ Godine 1660 prošao je kroz Jasenovac Evlija Čelebija. On piše kako je to grad četverast, da leži kraj Save, da ima dizdara i 150 vojnika, 40—50 slabih gradskih kuća, kulu za municiju i kulu za bubnjara, ambar za pšenicu. Osim toga spominje da se tu salijeva Una u Savu.²⁾

Grad ili kaštel Jasenovac spominje se prvi put u dosad poznatim izvorima tek 1536. Tada je bio u vlasti plemića Svetačkih. Ne zna se da li su ga oni podigli ili dobili. Zbog sutoka dviju rijeka smatrao se sa strategijskog stanovišta najznatnijim gradom i uspoređivali su ga, kaže Klaić, s istim Beogradom. Kada je Husrev-beg 1536 zauzeo Požešku županiju, pao je i Jasenovac u turske ruke. Uzalud se snovalo i radilo sljedećih godina, da se grad povrati. Delegati hrvatskih i slavonskih staleža predlagali su, među ostalim, kralju Ferdinandu u studenom 1537, neka svim silama nastoji zapriječiti Turcima utvrđenje Jasenovca, jer ako oni to učine, propašće čitava Hrvatska i Slavonija uz Unu i Savu.³⁾

Kako se tačno ne zna, kada je ovaj grad nastao, isto se tako tačno ne zna kako je propao. Spomena mu nema iza 1718 godine, pa je najvjerovatnije, da je propao za prvog rata Karla VI. s Turcima (1716—1718 godine).

Po Memibegovićevu opisu bosanskog ejaleta iz 1624 godine znamo, da je u Jasenovcu bilo 40 vojnika i, prema tome, tada ne bi moglo biti ovdje sjedište kapetana, a ni Evlija Čelebija ga ne spominje. Ali je 1660 bilo u Jasenovcu 150 vojnika. Iz dva meni poznata izvora između 1624 i 1660 vidi se, da je postojala Jasenovačka kapetanija. U bujruhdiji Abaza Mehmed-paše od 6 ševala 1038 (3 III 1629) spominje se među drugim krajiškim kapetanima i kapetan Jasenovca.⁴⁾

Neki Ibrahim-aga bio je jasenovački kapetan nepoznate godine. On je potpisan na jednoj molbi kao trgovac i bivši kapetan Jasenovca. Kako je ta molba napisana 1647 ili nešto prije ove godine, to je i Ibrahim-aga bio jasenovački kapetan između 1629 i 1647 god.⁵⁾

Iz izloženog se vidi da je Jasenovac bio sjedište kapetana u drugoj četvrtini XVII stoljeća.

Iz pisama raznih zapovjednika bosanske i hrvatske Krajine znamo, da su u jasenovačkoj posadi bili u službi između 1678 i 1692 godine odobaša Mustafa Selmanović, odobaša Husein Horvaćanin i bajraktar Švrakić.⁶⁾

¹⁾ Dr. F. Rački, Prilozi za geografsko-statistički opis bosanskog pašaluka, Starine, XIV, 188.

²⁾ GZM, XX, (1908), str. 296.

³⁾ V. Klaić, Plemići Svetački ili Nobiles de Zempche (997—1719), Zagreb, 1913, (Preštampano iz 199 knjige Rada, str. 52 i dalje.

⁴⁾ Rukopis br. 84, folio 60 b, u Orijent. zb. Jug. Akademije u Zagrebu.

⁵⁾ N. Filipović, Nekoliko dokumenata o trgovini za vrijeme turske vladavine u našim zemljama. Prilozi Orijentalnog instituta u Sarajevu, II, (1951), str. 62 i 77.

⁶⁾ Dr. F. Rački, Dopisi između krajiških, turskih i hrvatskih časnika, Starine, XI, str. 124, 125, 139 i 151.

3. DUBIČKA KAPETANIJA

Dubička kapetanija sterala se u donjem toku rijeke Une. Graničila je s Hrvatskom i kapetanijama Kostajničkom i Gradiškom. Sjedište je kapetana bilo u Dubici. Do pada Kostajnice pod Austriju 1687 god. bila je ova kapetanija u sastavu Kostajničkog kadiluka, a iza toga u kadiluku Kostajničke bekije sa sjedištem kadije u Kozarcu. Kapetani Dubice u XVII stoljeću bili su Šerići iz Dubice, a iza 1739 Cerići iz Novog. Dubica kao sjedište kapetana spominje se prvi put 1611.¹⁾ Prema tome ova je kapetanija osnovana prije te godine i spada u red najstarijih kapetanija.

Dubica se prvi put spominje 1258 g. Jedno vrijeme bila je Dubica sjedište istoimene županije. Turci su zauzeli grad 1538 g. Za turske uprave tri puta je pala pod austrijsku vlast, i to: u Velikom ratu, u prvom ratu Karla VI i u Dubičkom ratu. Godine 1687 zauzeli su Austrijanci Dubicu. Turci je napadoše 1690 i zauzeše 1692 godine, ali je već sljedeće godine ponovno izgubiše. Od 1693 do 1701 godine ostala je u austrijskoj vlasti. Pod austrijskom vlasti bila je Dubica i od kolovoza 1716 do 1741 i od 26 VIII 1788 do 1791, odnosno 1796 g. Prema tome od 1687 do 1796 ili 1797 bila je Dubica 47 godina pod Austrijom. Tvrđavom je zapovijedao dizdar.²⁾

Kako je već rečeno, dubički su kapetani bili Šerići i Cerići.

Dubička je kapetanija bila u upravi Šerića od prije 1611 do iza 1687 godine. I Šerići su izgubili kapetansku čast za vrijeme Velikog rata (1683—1699) kao i neke druge kapetanske porodice na Krajini. Dubički je kapetan, kako predanje kaže, sa cijelom posadom pritekao u pomoć napadnutoj Kostajnici, a u međuvremenu su Siščani zaposjeli Dubicu. Kako je kapetan učinio to na svoju ruku, i kako je to urodilo rđavom posljedicom, oduzeta je kapetanija od Šerića. Do 1648 godine ne spominje se nijedan Šerić kapetan po imenu. Iz izvještaja od 1611 do 1648 vidi se, da su Šerići četovali po susjednoj Hrvatskoj.³⁾

Prvi po imenu poznati kapetan Šerić bio je

Mustafa-aga. Očuvala su se tri njegova pisma pisana između 1648 i 1655 godine kapetanima Siska povodom sužnjeva.⁴⁾ U jednom pismu zove on sisačkog kapetana Županića bratom. I to je sve što se o njegovu kapetanovanju zna. Naslijedio ga je sin

Ali-beg, za koga iz sličnih pisama znamo da je bio kapetan između 1662 i 1667 g. Ni o njemu nema drugih pisanih izvora.

Prema tradiciji, koja se čuva u porodici Šerića, Ali-beg je na plemićku živio, podržavao najtješnje veze s plemićima u Hrvatskoj, odlazio im u posjetu, a i oni su njemu dolazili. Posljednji po imenu poznati Šerić kapetan bio je Ali-begov sin

Mustaj-beg oko 1679 godine.

Tada su u sisačkoj krajini počeli zaustavljati blago što je na vjeru dolazilo iz Dubičke kapetanije. To su Dubičani neko vrijeme trpjeli. Kada je neki Petar Koskar zaustavio neko blago »na viri«, Dubičani zaustaviše sve sužnje, koji su u njih bili, »bez obzira na

viru«, i to sve javi Mustaj-beg Šerić Tomašu Augustinčiću, zagrebačkom kanoniku i sisačkom kapetanu. Mustaj-beg se kune vjerom Muhamedovom da nijedan sužanj neće iz Dubice dok se blago, što ga je zaustavio Koskar, ne vrati.⁵⁾

Kao posljednji dokumenat po kome se vidi, da su Šerići bili kapetani, jest jedna slika Dubice iz 1685, na kojoj je označena kuća Šerić-kapetana.⁶⁾ Od te godine pa sve do iza Beogradskog mira 1739 nema uopće spomena Dubičkoj kapetaniji. Od požarevačkog do beogradskog mira Dubica je bila, kao i Bos. Gradiška i Kobaš kao sjedište kapetana, pod austrijskom okupacijom. I dok znamo da je kroz to vrijeme kapetan Gradiške sjedio u Banjoj Luci, a Kobaški u Kotoru (danas Kotor Varoš), dubičkom kapetanu ne nadoh nigdje traga. Predanje zna da su Dubičani nakon 1717 godine do povratka u Dubicu živjeli u Trnu kod Banje Luke. I kako je već rečeno, iza beogradskog mira do ukinuća kapetanija, pa i kasnije, kao muselimi Dubice bili su Cerići.

Ali u doba posljednjeg po imenu poznatog Šerića spominje se nekoliko dubičkih odobaša. I oni se dopisuju s kapetanima u Hrvatskoj povodom sužnjeva. Iz tih pisama poznat nam je odobaša Ibrahim Sajtović⁷⁾, Hasan Čirkinagić⁸⁾, Osman Kestić⁹⁾ i Ahmed Gluhić, bajraktar.¹⁰⁾

S Cerićima kapetanima sretamo se prvi put u Bosanskom Novom 1717 g.¹¹⁾ Prvi Cerić kapetan u Dubici bio je

Omer. To saznajemo iz jednog pisma bosanskog vezira Hadži Muhameda, upućenog 24 VIII 1742 na zagrebačkog biskupa Jurja Branjuga, o komisiji koja se ima sastati u Kostajnici radi uručenja otoka Struge kraj Gradiške Turcima i radi izmjene sužanja. U tu komisiju određeni su s turske strane, pored drugih, dubički kapetan Omer i novski Džafer.¹²⁾ Kapetan je Omer morao iz temelja organizirati kapetaniju. Drugih vijesti o Omer-kapetanu nema. Po kućnom predanju umro je u Dubici i pokopan na Seferovića mezarlukima. Iza njega je bio kapetan

Bahtijar Alija. Prema njegovu muhuru na jednoj ispravi postao je kapetanom 1189 (1775) g. Ne zna se, da li je on bio sin ili brat Omer-kapetana. Za nj ne zna kućnje predanje da je uopće bio kapetan. Po tom predanju Omera je naslijedio sin

Džafer-kapetan. Za nj se u Cerića kući zna, da je bio na ovome mjestu za Dubičkog rata i da je ranjen u pleća. Bio je oženjen od begova Filipovića iz Ključa. Umro je 1234 (1818/19) u Dubici i pokopan je na Bećirovića mezarluku. To je zemljište kupio Džafer-beg i uvakufio za groblje u kome je on prvi zakopan. Zemljište je pripalo kasnije gradskoj džamiji. Na tome groblju stoji i danas nadgrobni spomenik s natpisom.

Kapetani su obično bili age prvog džemata konjanika u svojoj kapetaniji. Iz jednog berata od kraja zilhidže 1221 (prva dekada ožujka 1807) vidi se, da je dubički kapetan Džafer-beg bio aga prvog džemata azebana, slično kao kapetan Mostara, i da je do tada imao 43 akče dnevno. Ovim beratom njegov džemat broji 60 prvih azebana,

dnevnica im je po 18 akči, a kapetanu se povisuje dnevnicu na 150 akči.¹³⁾

Godine 1805 držap je Džafer-beg pod zakup neku filuriju iz koje je primao plaću gradiški dizdar. To se vidi iz potvrde gradiškog dizdara Muhameda, sina Mehmedova, koju je dao Džafer-begu 27 ševala 1219 (27 V 1805) g.¹⁴⁾

Godine 1811 kupio je ovaj kapetan od nekog Mula-Alije trećinu naslijeđenog dijela od majke u čiflucima i njivama u okolini Dubice i u jednoj kući u gradu Dubici za 1000 groša.¹⁵⁾

Po Simbschenovoj listi, Džafer-beg je bio brat novskog kapetana Mustaj-bega Cerića. To su još 1931 pamtili dubički Cerići. Džafer-beg je imao sina Mustaj-bega koji je naslijedio kapetaniju.

Mustaj-beg je kapetanovao od 1234 do 1242 (1818/1819—1826). Bio je oženjen od Begovića iz Dervente. Umro je vrlo mlad. Pokopan je uz oca, a na nišanu mu je uklesana 1242 g. S njim je izumrla dubička porodica Cerića u muškoj lozi. Iza sebe je ostavio vrlo staru majku od Filipovića, ženu i dvije kćeri. Naslijedio ga je stričević

Mehmed-beg. Tako je Novi po treći put opremio Dubici kapetana, iako je stara kapetanska porodica Šerića živjela u Dubici. Po predanju, novski su kapetani imali neku nadzornu vlast nad Prijedorškom i Dubičkom kapetanijom. Po predanju, Dubičanima je bio još otprije dobro poznat Mehmed-beg, jer je često dolazio u goste svome stricu Džafer-kapetanu. Zauzimanjem novskog kapetana Huseina, dobio je Mehmed berat na Dubičku kapetaniju. Polazeći na ovaj po'ložaj uva-kufio je on u Novom svoje zemljište od nekih 60 dunuma, zvano Jablanica, za groblje. U Dubicu je doveo svoja dva sina, koje je kasnije vjenčao s one dvije kćeri svoga prethodnika. Htio je valjda da na taj način učvrsti svoju porodicu u Dubici i kod onih Dubičana, koji nisu bili skloni novskom tutorstvu. On je posljednji dubički kapetan i prvi muslim.

Za vremena ovog kapetana održan je u Dubici 17 safera 1246 (19 kolovoza 1830) sastanak turskih i austrijskih delegata i napisan sened.

Povod pisanju ovoga seneda bili su učestali obostrani prekršaji postojećih mirovnih ugovora između Turske i Austrije u pograničnim mjestima Krajine. Na osnovu carskog fermata odredio je bosanski valija Mora'i Ali Namik paša činovnike s turske strane, a austrijska vlada sa svoje strane, da se dogovore, kako da se to onemogući. Sastanak je održan u Dubici. Rezultat razgovora bio je ovaj sened, koji se sastoji od trinaest tačaka, kojima se preciziraju postojeći mirovni ugovori i njihova primjena u pograničnim mjestima. Tako na pr. pozivom na 18 tačku beogradskog mirovnog ugovora od 18 rujna 1739, kojim su Sava i Una postale mede između Turske i Hrvatske, ovim se snečcm uplavljuje (tačka 7) da rijeka Una postaje granicom između Turske i Hrvatske i ne dopušta se prelaz sa jedne strane na drugu u većoj udaljenosti od dvanaest sati hoda. Sened je potpisalo šesnaest Dubičana, i to:

- 1) Mehmed, džebedžija,
- 2) Osman, drugi faris,
- 3) Ahmed, četvrti (?) faris.
- 4) Džafer, drugi topčija,
- 5) Mehmed, četvrti faris,
- 6) Salih, II mustahfiz,
- 7) Mustafa, dizdar,
- 8) Mehmed, sadanji kapetan,
- 9) Mustafa, odoša,
- 10) Mehmed, odoša,
- 11) Mehmed, alëmdar,
- 12) Osman, alemdar,
- 13) Alija, čehaja,
- 14) Mustafa, čehaja,
- 15) Husein-hodža, čehaja,
- 16) Hasan, prvi faris dubičke tvrđave.

Sa strane su na ovome senedu upisani svjedoci sa turske i austrijske strane, i to:

- 1) Ismail Efendija, komisar za pitanje Krajine,
- 2) Husein Hajri ispred šerijatskog suda iz Stare Ostrovice,
- 3) Njegova ekselencija Ahmed Sejid-beg Efendi, bivši čehaja bosanskog defterdara,
- 4) Mustaj-beg Efendi, sadašnji timar-defterdar bosanskog ejaleta,
- 5) Ismail-aga, travnički islam-zabit i jedan od pribranih dvorjanika valije.

U ime Austrije ovaj su sened kao svjedoci potpisali:

- 1) General Rukavina beg, sadašnji banski general,
- 3) Huszar beg, savjetnik ili potsekretar u Ministarstvu vanjskih poslova austrijske vlade,
- 3) Atanasković (Atanasko-beg), tajnik i tumač zagrebačkog generala.¹⁶⁾

Godine 1846 išao je Mehmed-beg na hadž i otada je poznatiji pod imenom Hadži-beg. Umro je 1869 godine.

Kao i drugi kapetani, primjerice Fidahići iz Zvornika i Gradašćević Husein kapetan, i Mehmed je pristao uz Abdurahim-pašu, koji je 1827 satrao bosanske jeničare. Na ovo nas navodi jedna potvrda na pozajmljenih 3071 groš iz državne blagajne sa znanjem Abdurahim-paše. Rok je bio mjesec dana. Ta je zadužnica datirana 25 II 1243 (17 IX 1827), a novac je povraćen 26. VI. iste godine (1243), dakle nakon četiri mjeseca.¹⁷⁾

Za nj znamo da je pod zakup držao geberan džiziju Dervente i Fethi-džedida.¹⁸⁾ Isti prihod držao je pod zakup i 1835 godine. Iz potvrde bosanske blagajne izdane 23 XII 1250 (22 IV 1835) na iznos od 197.892 groša vidi se da je Mehmed-beg unaprijed položio toj blagajni 122.142 groša, a spomenutog dana 75.750 groša za primljenih 5.050 listića po 600 para (15 groša).¹⁹⁾ Ove listiće zakupnici državnih prihoda kupi-

vali su od državne blagajne i izdavali kao potvrde pri naplati džizije. (Ti su listići bili nešto veći od današnjih taksenih biljega predviđenih potrebnim tekstom i muhurom). Na ovoj potvrdi Mehmed-beg nije kapetan nego muselim. Kao muselim ostao je do 1851, do dolaska Omer-paše Latasa i reorganizacije uprave.

Hadži Mehmed-beg je ostavio jedan vakuf i prihod odredio za službenike dviju dubičkih džamija.

Od dubičkih dizdara poznati su mi po imenu Hadži-Mehmed-aga (umro u Sarajevu 1216 (1801), Džafer-aga 1813²⁰⁾ i Hadži-Selim-aga 1827.²¹⁾

Dubički zapovjednici i vojnici primali su svoje plaće iz raznih državnih prihoda u bosanskom pašaluku. Što se zna, njihov su odžakluk bili 1814 godine tuzlanska slana vrela, željezni majdan Jeleč i prihodi od stoke.²²⁾ Zatim su primali jedan dio svoje plaće iz Carigrada 1220 (1805).²³⁾

Očuvala se jedna potvrda dubičkog kapetana Mustafe i aga Mehmeda, Osmana, Ahmeda i bajraktara Mustafe od 1239 (1823) da su primili svoje plaće od Salih-age Kaukčije, sarajevskog trgovca, kao zakupnika nekih državnih prihoda.²⁴⁾

¹⁾ Starine, XXXV, str. 356.

²⁾ Starine, XIV, str. 188. — GZM, XX, (1908), str. 297. — Đ. Szabot Sredovječni gradovi u Hrvatskoj i Slavoniji, str. 66. — Hašim Šerić: Iz prošlosti Dubice, Novi Behar XI, str. 161, 176 i 239, XII, 29, 68 i 108, XIV, 215 i 240. — Dubički rat, Kalendar »Gajret« za 1939, str. 109—125, Borbe između Hrvata i Turaka oko Dubice, Kalendar »Gajret« za 1940, str. 149 do 156. — Arhiv M. E. Kadića br. 136. — Manuscripta turcica br. 4394.

³⁾ Starine, XXXV, str. 356—357, Lopašić: Spomenici Hrvatske Krajine, II, str. 106.

⁴⁾ Starine, XI, str. 86, 97 i 98.

⁵⁾ Starine, XI, str. 135 i 136.

⁶⁾ Slika u ostavini iza pok. Hašima Šerića, veterinarskog natsavjetnika u Sarajevu.

⁷⁾ Starine, XI, str. 117—121.

⁸⁾ Starine, XI, str. 125—129.

⁹⁾ Starine, XI, str. 132—134, 141, 149 i 156.

¹⁰⁾ Starine, XI, str. 149.

¹¹⁾ Vaniček: Specialgeschichte der Militärgrenze, I, str. 388.

¹²⁾ Vjesnik Zem. Arhiva, god. VIII, Zagreb, 1906, str. 191.

¹³⁾ Manuscripta turcica br. 3532.

¹⁴⁾ Manuscripta turcica broj 3528.

¹⁵⁾ Manuscripta turcica broj 3524.

¹⁶⁾ H. Šabanović: Novi turski dokumeiti, GZM, LIV, (1942), s. 362.

¹⁷⁾ Manuscripta turcica br. 3512.

¹⁸⁾ Manuscripta turcica br. 3518.

¹⁹⁾ Manuscripta turcica br. 3531.

²⁰⁾ Manuscripta turcica br. 780

²¹⁾ Manuscripta turcica br. 1063.

²²⁾ Manuscripta turcica br. 1200.

²³⁾ Manuscripta turcica br. 3517.

²⁴⁾ Manuscripta turcica br. 4200.

4. KOSTAJNIČKA KAPETANIJA

Današnja Hrvatska Kostajnica na lijevoj obali Une bijaše u turskoj vlasti od 1556 do 1689 godine. I pod Turcima Kostajnica je ostala važan pogranični grad zbog prelaza na Uni. Tu je bilo sjedište dizdara, kapetana i kadije kostajničkog kadiluka.

Koliko je vojnika brojila ova kapetanija, ne zna se. Zna se, da je u Kostajnici 1577 bilo 400 konjanika, 200 pješaka i 50 martoloza.¹ Vrlo je vjerovatno da je ovaj broj osnutkom kapetanije bio nešto veći. Iz jednog nedatiranog pisma vidi se, da je po plaće kostajničkih vojnika otišao u Sarajevo bajraktar Mustafa Akvalović, što znači, da im je bio odžakluk u Sarajevu. Iz istog se izvora vidi, da mu je za taj posao trebalo mjesec dana.²)

Pored gradske posade i kapetanijskih vojnika nalazilo se ovdje prigodice i vojnika iz unutrašnjosti Bosne, pa i iz ostale turske carevine. Tako je tu boravilo od godine 1669 mnogo pašalija i Tatara, koji su pripadali konjici.³)

Kostajnička je kapetanija postojala 1624⁴), a s obzirom na važnost ovoga grada, vrlo je vjerovatno, da je osnovana među prvim kapetanijama u Bosni. Oko godine 1567 vršio je policajno-administrativne poslove kostajnički vojvoda. Tome prvom poznatom vojvodi bilo je ime Jusuf. Očuvano se jedno njegovo pismo pisano Krištofu Mikuliću i ostaloj sisačkoj i zagrebačkoj gospodi povodom jednog sužnja.⁵) Nema sumnje da je od zauzeća Kostajnice gradom zapovijedao dizdar. Za kostajnički grad kaže Evlija Čelebija, da ga je sagradio Zrinović pomoću ugarskoga kralja Ferdinanda,⁶) što nije tačno, ali je ipak zanimljivo, da se godine 1660, kada je ovaj putopisac onuda prošao, dakle sto i tri godine nakon pada Kostajnice u turske ruke, znalo da je njena prošlost vezana uz Zrinske i kralja Ferdinanda.

Prvi po imenu poznati kostajnički kapetan bio je

Omer-aga. On se spominje 1637 u onoj poznatoj utrci Krajišnika oko zarobljenog Petra Jankovića, sina kapetana Križanić-grada, Gašpara Jankovića.⁷)

Drugi također po imenu poznati kapetan je

Ali-beg. Spomen su mu sačuvala dva pisma, što ih je pisao 1669 Mikloušu Erdedu, velikom kapetanu Petrinje, povodom jednog paripa, zatim daje vjeru, da se njegovim ljudima neće ništa dogoditi i govori o nekoj pošiljci novca.⁸)

Kostajnički kapetani napadali su fratre i otimali im lemozinu. To je s fratarske strane prijavljeno bosanskom veziru Mehmed-paši Vuči i ovaj je 1638 izdao bujruhdiju, kojom to zabranjuje.⁹)

Iz pisama, što su ih pisale age i drugi zapovjednici ove kapetanije zapovjednicima Hrvatske Krajine, gdje se radi ponajviše o sužnjevima i njihovu otkupu na ovoj i onoj strani, spominju se čehaje: Muharem (oko 1648),¹⁰) Fazli (1684),¹¹) Šaban Momković (1655),¹²) Durmiš 1669),¹³) i Muharem (1688)¹⁴); o doba še: Redžep Momković, brat čehaje Šabana (1650), umro oko 1655,¹⁵) Hadži Šaban (1655)¹⁶) i Bećir (1655 i 1665)¹⁷);

bajraktar Mustafa Akvalović¹⁸⁾; age bez oznake džemata: Hasan-aga Čekić¹⁹⁾ i Mustafa-aga (oko 1703),²⁰⁾ koji je bio po svoj prilici tada nastanjen u Bužimu.

Iz istih izvora znamo da su bili diždari kostajničkog grada Hasan-aga oko 1600²¹⁾ i Omer-aga 1655 godine.²²⁾

Zapovjednici i vojnici, koji su preživjeli ona burna vremena, bili su nakon pada Kostajnice raspoređeni po drugim gradovima, a po svoj prilici najviše ih se sleglo u Kozarac, gdje je ustrojena nova kapetanija. Porodicu Čekića nalazimo kasnije u Sanskom Mostu.

1) R. Lopašić, Spomenici Hrvatske Krajine, I, str. 44.

2) GZM, XVII, (1905), str. 230.

3) GZM, XVII, (1905) str. 223.

4) Starine, XIV, 188.

5) Starine, XI, str. 78.

6) GZM, XX, (1908), str. 297.

7) S. Bašagić, Kratka uputa, str. 68.

8) GZM, XVII, (1905), str. 223 i 226.

9) Dr. J. Matasović, Fojnička regesta, br. 382.

10) Starine, XI, str. 82 i 104.

11) Isto djelo str. 87.

12) Isto djelo, str. 95 i 99.

13) GZM, XVII, (1905), str. 227 i 228.

14) Starine, XI, 148.

15) Isto djelo, 88.

16) Isto djelo, 99.

17) Isto djelo, 92, 102 i 103.

18) GZM, XVII, (1905), 228 i 229.

19) Starine, XI, 101, 102 i 103.

20) Starine, XII, 30 i 32.

21) Starine, XI, 76.

22) Isto djelo, 93.

5. NOVSKA KAPETANIJA

Ime je dobila po gradu Novom na ušću Sane u Unu. To je po redu peta kapetnija niz Unu, a spominje se prvi put oko 1624¹⁾). Ova je kapetanija ležala na teritoriju kostajničkog kadiluka, a graničila je s kostajničkom, krupskom, kamengradskom i od sredine XVIII stoljeća s prijedorskom kapetanijom.

Novi i Kostajnica prvi su gradovi u Pounju, koje su Turci zauzeli. Godine 1577 bila je ovdje plaćenička posada od 200 pješaka i isto toliko konjanika.²⁾ Toga vremena bio je zapovjednik u Novom Veličanaga. On je 1576 s kostajničkim vojvodom prodro do Steničnjaka. Nakon organizacije kapetanije, meni nepoznate godine, u Novom je bilo svih rodova vojske. Godine 1788 bio je u Novom 591 nefer i zabit. Taj je broj nakon 1795, na predlog bosanskog vezira, povišen na 928, s dnevnom plaćom od 11.595 akči.³⁾ Plaće su tekle iz državnih prihoda kao i drugdje, ali o odžakluku nemam podataka. Znamo samo da je jedan dio posade 1785 godine primio 616 groša iz džizije Pljevalja i Prijepolja,⁴⁾ a godine 1228 (1814) od džizije Višegrada.⁵⁾ Jedan dio zaostale plaće tražio je kapetan Mustafa početkom safera 1230 (1815) od bosanskog defterdara.⁶⁾

Teritorij kapetanije nije se mnogo mijenjao.

Novi, jedini grad kapetanije, spominje se prvi put 1280 godine. Grad je pripadao knezovima Blagajskim. Početkom XVI stoljeća došao je u vlast Nikole Zrinjskog. Turci su ga zauzeli 1557, ali ga sljedeće godine izgubiše na kratko vrijeme. Grad su dva puta zauzele i napustile čete austrijskog cara, i to 1691—1703 i 1788 do 1795 godine. Karlovačkim i Svištovskim mirom. Novi je povraćen Porti, ali u oba puta Beč je otezao sa predajom. Pad Novoga 1788 registrirao je i sarajevski kroničar Mula Mustafa Bašeskija i kaže da je pao Austrijancima u ruke 30 dana prije Dmitrova dne.

O ovom događaju ima i jedna narodna pjesma, koja počinje:

Knjigu piše Laudoñ generale,
Knjigu šalje Novom bijelome,
a na ruke Cerić kapetanu:
»Oj komšija, Cerić kapetane,
Pošljider mi od Novoga ključe,
Da ne trošim praha ni olova
I ne rušim grada od kamena
I ne kvarim mjesta gospodskoga,
Ne cvijelim po gradu sirota«.

Godine 1717 odbranio se Novi od navale bana Draškovića.⁸⁾

Tada je bio Novski grad od drveta, jer su stari grad razorili Austrijanci između 1691 i 1703 godine.

Uvidjevši krajiški kapetani i age važnost Novog, zamole Portu, da o svome trošku sagrađe grad od kamena, što im je dopušteno bilo 1726 godine. I zaista je grad sagrađen od tesanog kamena s pet kula na prostoru od 18.051 četvorni aršin. Taj grad je popravljen i dograđivan 1766 i 1783 godine. Pri pregledu bosanskih gradova 1838 g. našlo je povje-

renstvo novski grad u dobrom stanju. Porušen je nakon 1878 kao nepotreban i kao smetnja razvoju varoši.

Kapetani Novog bili su do kraja XVII stoljeća Čačilovići, a onda Cerići.

Džafer-beg je prvi po imenu poznati novski kapetan. Spomen mu se sačuvao u jednom hudžetu od 11 redžepa 1043 (11 I 1634) o kupnji čifluka od 10 baština u selu Mlakoči (?) (kostajnički kadiluk), što ga je naslijedila Mejra od oca Ferhat-bega i za 200 esedi groša prodala novskom kapetanu Džafer-begu.⁹⁾ Ovaj je čifluk graničio sa Gakonom, zijametom Donji Bistam (?) i Sanom.

Sulejman-aga Čačilović bio je kapetan u doba Velikog rata. Preživio je pad Novog i povukao se u Stari Majdan, a kad je i ovaj pao, onda se povukao dalje u unutrašnjost. Njegov sin nepoznatog imena pao je u sužanjstvo, što se jasno vidi iz jednog pisma banjolučkog muselima Mustafe Alaj-bega Ferhatpašića grofu Petru Kegleviću.¹⁰⁾ Keglević je bio zapovjednik Pounja i Kostajnice (1694—1702). Očuvalo se i nekoliko pisama, što ih je povodom sužnjeva pisao Sulejman-aga grofu Kegleviću.¹¹⁾ Sulejman-agin pobratim bio je neki vojvoda Filip.

Prije 30 travnja 1708 g. bio je novski kapetan

Ibrahim-aga, Alijagin sin, jer se u jednoj ispravi o dugu novskih aga, sastavljenoj toga dana, izričito kaže da je bivši kapetan. Ne zna se da li je Ibrahim-aga bio član porodice Čačilovića.

Tačno se ne zna kada su Cerići postali kapetani Novog, ali svakako se to desilo prije 1717 g.

Cerići su slavonski plemići i nakon izгона Turaka iz Slavonije prešli su u Bosnu, po svojoj prilici najprije u Donji Vakuf, a onda u Novi. Osim Novog bili su članovi ove porodice od XVIII stoljeća također kapetani Dubice i Kamengrada, odnosno Starog Majdana. Prvi kapetan iz ove porodice u Novom bio je

Alaj-beg Cerić. On je godine 1717 odbio vojsku grofa Ivana Draškovića i spasio Novi od sudbine, koja je zadesila sva mjesta od Novog niz Unu i Savu do Beograda.¹²⁾ Sigurno je on pokrenuo i pitanje gradnje grada od kamena. Što je kasnije bilo s Alaj-begom, zasada se ne zna. Nisam siguran, da li je ovome kapetanu bilo ime Alaj-beg, ili je to njegovo prijašnje zvanje, i da je tako, onda bi on mogao biti indentičan sa

Džafer-kapetanom, koji je bio na ovome položaju oko 1730, a čiji se muhur nalazi na poznatom mostarskom mahzaru. Ovaj je kapetan bio član komisije koja se je sastala u Kostajnici da od Austrije primi adu Strugu na Savi kod Gradiške i da se dogovori s Austrijancima o izmjeni sužanja.¹³⁾ Po Lašvaninu, a na osnovu vezirova naloga, pogubljen je u Jezeru kod Jajca 1746 godine. O tome Lašvanin piše ovo: »U isto vrijeme (rujan 1746 g.) zovnu kapetana, koji kad dođe u Jajce susrite ga čohadar i pašina buruntija u kojoj mu zapovida, da se vrati u Novi, zašto će, veli, tamo paša doći. On se vrati, ali ga stiže u Jezeru drugi čohadar govori mu: poziva te kavtanči-baša pašin i veli da ga počekaš

ter će te zajedno poč. Pričeka a ide 20 konjanika; tu jih lipo dočeka kapetan i ispeče kavu i govori mu aga: aide da popijemo kavu na čardaku! Gdi odoše i sidoše a staše oko njih čohadari. Čini zlamen aga čohadarem, da ulože ruke na kapetana, ali ne smiju ući. Uze aga ibrik kao da će poč u halu, međuto reče čohadarem: uđrite iz pušakah! I uđriše sedam pušakah, a kod njega sidjaše zahirečija jezerski, koji skoči da ga pritisne. Osvisti se ranjen Cerić i uze zahirečiju poda se. Ele skočiv odrizaše kapetanu glavu svrhu zahirečije; a doljnjemu bi dosta, da non plus ultra! I rekoše, da su ga mrtva u Jajce donili; i da se bude štogod od oružja dokopao, načinio bi dosta posla oko sebe. I rekoše da su mu to pripravlila gospoda kraine bosanske s kraljicom mađarskom Marijom Therezijom kod cara.¹⁴⁾

Nasljednik Džafer-kapetanov bio je sin

Derviš Husein-beg, koji je imao jedno vrijeme svog zastupnika nekog Rustem-bega. Ovaj Rustem-beg kao kapetanov zastupnik izdao je 30 siječnja 1753 godine jednu tapiju.¹⁵⁾ Iz jednog turskog rukopisa napisanog poslije 1750, a prije 1758 g., vidi se da je bio novski kapetan Derviš Husein-beg.¹⁶⁾ Njegov je nasljednik

Bahtijar Mehmed. Kapetanom je postao 1173 (poslije 25. kolovoza 1759). Ova je godina urezana na njegovu muhuru.¹⁷⁾

Za vremena ovog kapetana popravljen je novski grad, a on je fungirao kao povjerenik. Na 11 studenog 1762 isplatio je radnike, koji su bili zaposleni u Novom. Iza toga podugo nema spomena novskom kapetanu. Biće da je Bahtijar Mehmed obavio iza 1762 hadž i kasnije sve zvao Hadži-Mehmed-beg.

Za Hadži-Mehmed-begova kapetanovanja započeo je tzv. Dubički rat. Iz raznih krajeva Bosne opremana je vojska pod Novi i Dubicu. Prema jednoj muraseli od 5 I 1202 (17 X 1787) godine, naređeno je Ali-hodži, imamu Zagrada (Travnik), da opremi pod Novi za rat spremne muslimane iz 10 okolnih sela.¹⁸⁾ Maršal Gedeon Laudon udario je na Novi. On je do nogu porazio tursku vojsku 4 listopada 1788 pred Novim na lijevoj obali Une, i iza toga zauzeo Novi zarobivši cijelu posadu s kapetanom Hadži Mehmed-begom. Novi je ostao u austrijskoj vlasti sedam godina.

I dok je Novi bio pod austrijskom okupacijom (1788—1795), postojala je novska kapetanija. Iz popisa o podjeli mesa vojsci pod Kladušom vidi se, da je ondje bio u kolovozu 1790 godine novski kapetan

Mustaj-beg Begović sa 30 nefera.¹⁹⁾ Ovaj kapetan nije bio iz porodice Cerića, niti je dugo ostao na ovome mjestu, jer kratko iza toga spominje se kao novski kapetan

Mehmed-beg. On je bio na ovome mjestu od 1790 do iza 1806 godine i nakon predaje Novog Porti 1795 g. ponovo organizovao znatno povećanu posadu.

S jednim dijelom novske posade sudjelovao je Mehmed-beg u boju na Mišaru 1806 g. On je pristajao uz pomirljivu struju u bosan-

skoj vojsci koju je predvodio Sinan-paša Sijerčić i njegov sin, bosanski alajbeg.²⁰⁾

Godine 1811 i 1818 bio je novski kapetan

Mustaj-beg Cerić, po jednom izvoru brat dubičkog kapetana Džafer-bega.

Kratko vrijeme bio je na ovome mjestu

Mehmed-beg. Kao zulumčar smaknut je 1821 godine u Travniku s ostalim bosanskim kapetanima. Njega ne spominje narodna pjesma o Dželaludin-pašinoj sječi bosanskih kapetana 1821 godine.²¹⁾ Njegov je sin

Husein posljednji novski kapetan (1821—1835).

Već je na jednom mjestu ove radnje spomenuto, kako je do nas dopro vrlo malen broj akata koji su u vezi s funkcijom kapetana. Od tih rijetkih akata dopro je do nas jedan za ona vremena vrlo karakterističin nalog bosanskog vezira ovom kapetanu i kadiji kostajničke bekije, u čiju je kompetenciju spadala novska kapetanija. Džafer-aga, sin Husein-begov, jedan od aga novske kapetanije, uzurpirao je zemlju Muhamed-age Pašagića, dakle aga agi. Pašagić se dva puta sporio zbog te zemlje pred kadijom kostajničke bekije i oba puta dosuđeno mu je pravo na tu zemlju, ali se Džafer-aga tim osudama nije htio pokoriti. Zbog toga tužio ga je Pašagić sudu bosanskog vezira. Vezir je uputio u svibnju 1825 godine nalog kadiji kostajničke bekije i novskom kapetanu, da stvar ispita i o tome podnesu izvještaj. Kako se ova stvar svršila ne znamo.

Husein kapetan bio je pristaša pokreta, kome je bio na čelu njegov imenjak Gradašević, a nakon njegova sloma on je nešto kasnije dočekao kod Banje Luke vojsku Kara Mahmut-pašinu i doživio težak poraz.

Iza ukinuća kapetanija 1835 živio je Husein-beg u Novom. Između 1843 i 1851 g. s puncem Krupa-kapetanom držao je pod zakup carinu na Uni i Savi (vidi Krupsku kapetaniju). I njega je 1851 godine internirao Omer paša Latas. Ta je internacija bila kratka i Husein-beg je opet došao u Novi, gdje je i umro 1855 g. i pokopan na groblju Jablanici. Iza njega su ostala tri sina: Ali-beg, Mustaj-beg i Džafer-beg i kći Vafija. Džafer-beg je jedini sin iz braka s nekom Travanjkom, dok su ostala djeca od Krupičeve. Potomci ove trojice Husein-begovih sinova su današnji novski Kapetanovići.

Cerić-kapetane i kapetane od Novoga spominju naše junačke pjesme. Prema tim pjesmama, kod Cerića konače junaci kad putuju sa Krajine. Zapisana je i jedna lijepa pjesma o ženidbi novskog kapetana.²²⁾

U raznim ispravama spominju se ove novske age:

Godine 1706 Ibrahim-aga, sin Sulejman-agin kao topčaga, Alijaga, sin Abdulah-agin kao mustahfiz, Mehmed, sin Mustafin, kao azbanski aga i Mehmed, sin Arslanov, kao konjanički aga.

Godine 1752 Mahmut-aga Cerić, Ibrahim-aga Delić, čehaja Halil Džankić, Mustafa Hrnjica, bajraktar Husein, Salih Rakan, čehaja Mešin, Fazlija Kovačević i Mehmed-aga Ago.²³⁾

Godine 1796 Mehmed Bahtijar, aga V džemata martoloza. Novski dizdari: Arslan-aga (1693) i Halil-aga (1737).

- 1) Starine, XIV, str. 189.
- 2) R. Lopašić: Spomenici Hrv. Krajine, I, str. 44.
- 3) Manuscripta turcica br. 3554.
- 4) Manuscripta turcica br. 3683.
- 5) Manuscripta turcica br. 571.
- 6) Manuscripta turcica br. 589.
- 7) GZM, XXX, (1918), str. 84.
- 8) Dr. Č. Truhelka: Naši gradovi, str. 15.
- 9) Kronika M. E. Kadića, III, str. 323.
- 10) Starine, XII, str. 26.
- 11) Starine, XII, str. 19 i 20.
- 12) Prema Vaničeku, I, str. 355—358, potukle su hrvatske čete kod Blagaja na Sani 15 siječnja 1717 novskog kapetana Cerića, što ne odgovara istini.
- 13) Vidi Dubičku kapetaniju!
- 14) GZM, II, (1890), str. 223—224.
- 15) Manuscripta turcica br. 3520.
- 16) Ovaj je rukopis bio vlasništvo H. Mehmeda Handžića.
- 17) Original isprave u mene.
- 18) Original isprave u mene.
- 19) Kronika M. E. Kadića XIII.
- 20) J. Tošković: Odnosi između Bosne i Srbije 1805-6 i Boj na Mišaru, Subotica 1927, str. 119.
- 21) Bos. Prijatelj, II, str. 97—100.
- 22) »Behar«, X, (1909/10), str. 365.
- 23) Mehmed-aga Ago uzeo je 25 III 1166 (30 I 1753) od Fejzulaha, zaima Dobrog Polja, zemlju pod tapiju. Tu se pored ostalog spominje Vodićevo, fratrova zemlja (fratar-topragi) i Kata Crkva. — Manuscripta turcica br. 3520.

6. GVOZDANSKA KAPETANIJA

Iznad današnjeg sela Gvozdanskog, što leži uz cestu Dvor—Glina, stoje razvaline nekadašnjeg grada istog imena na brijegu, što se diže iznad ovog sela. Taj se grad prvi put spominje 1488, a pripadao je Zrinskim, kao i okolni rudnici gvožđa, olova, srebra i mjedi. U Gvozdanskom su imali Zrinski kovnicu srebrenog novca.

Ovaj grad zauzeo je 1578 Ferhat-beg Sokolović. Grad je pao, kad su svi izginuli. U turskoj je vlasti ostao grad do iza 1635.

Kapetan Gvozdanskog bio je

A h m e d - a g a V e l e t a n l i ć, nepoznate godine. Njemu i ovoj kapetaniji očuvala su spomen četiri njegova nedatirana pisma. Ta pisma govore o otkupu dvaju sužanja, koji su bili u zarobljeništvu kod l e t o v a n i č k o g porkulaba V u k s a n a. Jedan od te dvojice nevoljnika bio je neki Halil, a drugi se zvao A l i j a K o z l o d e r o v i ć. Za Aliju jamči ovaj kapetanu Vuksanu. Kapetan je jamčio i za Halila, i čini se da je bio pušten na slobodu, jer je Veletanlić molio Vuksana da se strpi s otkupom Halila, a onda javlja Vuksanu, kako mu se Halil iznevjerio.¹⁾

¹⁾ Arhiv Jugoslavenske Akademije, Ćir. X., 54, 55, 56 i 57.

7. KRUPSKA KAPETANIJA

Iz jednog fermana od 2 IX 1265 (5 V 1791) vidi se da se Krupska kapetanija sastojala od gradova Krupe, Otoke, Bužima, Jezerskog, Vrnograča i Todorova.¹⁾ Zapremala je jedan dio teritorija kamengradskog kadiluka, a od 1851 taj je teritorij postao samostalan kadiluk. Graničila je s Hrvatskom i kapetanijama Ostrožačkom, Bihaćkom, Kamengradskom, Novskom i kasnije Prijedorskom.

Krupu su Turci zauzeli 1565 i tu odmah postavili posebnog zapovjednika u časti kapetana, a kasnije katkad i sandžaka. Glavari Krupe zvali su se sandžaci, dok nije osvojen Ostrožac (1578) i kasnije Bihać, ali kapetani ostadoše u Krupi i nadalje.²⁾ Prema tome Krupska je kapetanija osnovana 1565 i spada u red prvih kapetanija koje su Turci osnovali. U Krupi je zametak i kasnijem Bihaćkom sandžaku.³⁾ Njoj, u poznatim savremenim turskim izvorima, nema spomena. I to ne treba da nas smeta, jer je Lopašić dobro poznao ovu instituciju na turskoj strani. Što se zna, kapetani Krupe bili su najprije iz porodice Badanjkovića ili Badnjevića, a onda Arnaudovići, kasnije prozvani Krupići. Sjedište kapetana bila je najprije Krupa, onda jedno vrijeme Bužim i ponovo Krupa.

Turci su odmah utvrdili Krupu i učinili je logorom za dalje prodiranje u Hrvatsku, naročito na Bihać. Do pada Bišća 1592, pored Kamengrada, Krupa je glavno ishodište manjim i većim provalama. Godine 1577 brojila je posada u Krupi 300 konjanika i 400 pješaka.⁴⁾ Godine 1580 Krupljani su prodrli do Karlovca i vratili se s bogatim plijenom, a slijedeće godine vratili su Karlovčani šilo za ognjilo: oni su popalili Krupu i Bosanski Novi. Osobito je bio, piše Lopašić, goropadan sandžak krupski Hidris-beg Karačović, koji je u bitci kod Slunja vojevao s banom Tomom Erdedom.

U ovo je doba postojao ostrožački sandžak, pa je teško vjerovati da je u isto doba postojao i krupski sandžak. Ime Karačoviću moglo je biti Idris ili Hidr, a nikako Hidris.

Nisu mi poznata imena prvih krupskih kapetana.

Po Ratkaju, Badanjkovići su poislamljeni hrvatski plemići. O njihovu prezimenu zapisao je jedno predanje Milan Karanović.⁵⁾ I ovo predanje zna, da su Badnjevići poislamljeni starinci. Badnjevići su age. Godine 1627 bio je krupski dizdar Turhan-aga, a uza nj se spominju braća mu Omer-aga i Safr-aga.⁶⁾ Biće ono Safer-aga, ne Safr-aga. Godine 1641 spominje se u Bužimu Muhamed-aga, brat kapetanov, a u Krupi Redžep-aga i Deli-baša Badanjković.⁷⁾ Godine 1694 zapovjednik je Bile Stine i Krupe Ramadan-aga, a oko iste godine imali su svoj odžak (kuriju) u Buševiću kod Otoke Alaga i Čor-aga Badnjević, koji je tada spalila banska vojska.⁸⁾ Osim kapetana iz iste porodice bili su dizdari Krupe. Tu je službu vršio 1638 već spomenuti Redžep-aga, a kapetansku Sulejman-aga. Nije baš rijetkost da kapetansku i dizdarsku službu vrše članovi iste porodice; na pr. Beširevići u Ostrošcu, Kulenovići u Kulen-Vakufu. Jedan Badnjević bio je sandžakbeg u Bišću 1695 godine i taj

mu je položaj donio titulu beg (Mustaj-beg). Na groblju u Krupi vidio sam 1934 g. jedan upadno povelik nišan, a natpis na njemu kaže, da tu leži Mustafa Badanjković (Badan- zade) i da je umro 1177 (1763/64) g. U XVII stoljeću kapetani su nosili titulu ponajviše aga.

Prvi po imenu poznati kapetan bio je

Sulejman-aga Badanjković. Za nj i njegova brata Redžep-agu, krupskog dizdara, kaže Vuk Frankapan Tržački, da su bili veliki neprijatelji kršćana i da su često četovali. I to je jedini spomen ovome kapetanu. Izgleda, da Sulejman-aga nije bio u životu 20 studenog 1641 godine, jer Krsto Frankapan u svome izvještaju navodi kao četovođe iz Krupe samo Redžep-agu i Deli-bašu Badanjkovića.⁹⁾

Ne zna se tko je naslijedio Sulejman-agu. Ako ovu službu nije vršio Mustaj-beg Badanjković prije nego je postao bihački sandžak, onda nam ne bi bio poznat nijedan drugi krupski kapetan do kraja XVII stoljeća. Da bi Mustaj-beg mogao biti prije 1695 g. kapetan, naslućujem samo po tome, što on u jednom svom pismu ističe, pored toga što je sandžak bihački, serdar i zapovjednik sve plemenite »Bihačke i Krupske pokrajine«. Ovog dodatka »krupske pokrajine« nema u naslovu ni jednog bihačkog sandžakbega. Bilo je i drugih kapetana, koji su postali sandžakbezi i muselimi. Poslije Mustaj-bega pisao se još samo Ahmed-beg kapetan bihački i zapovjednik Bišća i Krupe (godine 1723).

Oko godine 1692 bio je krupski kapetan

Džafer-beg. On je bio kapetan u doba Velikog rata, što je započeo drugom opsadom Beča. U njemu je postradala i Krupa. Do nje su više puta doprli Banovci. Novljanski vojvoda Mihajlo Vidaković popalio je i porobio Krupu i njenu Krajinu i odveo više ljudi u sužanjstvo. Godine 1692 razbio je svatove i četu koja ih je pratila. U ropstvo je pala mlada, kći Ali-bega iz Krupe, mladoženja, još jedna djevojka i 30 ljudi iz pratnje, pa sav čez. Pri navali na Krupu 1690 i 1691 palo je u sužanjstvo više Krupljana. Svi su ti sužnjevi držani koje u bana, koje u novljanskog zapovjednika i pukovnika baruna Ivana Andrije Makara i nešto u kapetana Novakovića, zvanog Vujice. O izbavljenju tih sužanja nastalo je dopisivanje između zapovjednika Bišća i Krupe s Makarom. Pri tome je sudjelovao i krupski kapetan Džafer-beg. Bihački sandžakbeg Badanjković, kapetan Idris Kapetanović i krupski Džafer-beg pritužili su se na mrski i na Krajini neobični postupak pukovnika baruna Makara i novljanskih madžara (katolika) s onim nevoljnim sužnjima. Kršćani su bili osokoljeni ratnim uspjesima, pa su hrvatski krajišnici smatrali najprečim poslom nesmiljeno se svetiti Turcima za toliko pretrpljeno zlo.⁴⁰⁾

Vrlo je vjerovatno da je ovaj Džafer-beg bio posljednji krupski kapetan iz porodice Badnjevića.

Početkom XVIII stoljeća javljaju se u starim kapetanijama nove kapetanske porodice. Predanje kaže da je po smrti jednog kapetana Badnjevića jednostavno zasjeo na vlast neki Arnaut, koji je živio u

Krupi i isposlovaao berat. On je sigurno morao biti poznatiji čovjek i svakako nije mogao biti bez ikakvih zasluga.

Oko godine 1730 bio je krupski kapetan

Omer, po svoj prilici iz porodice Arnautovića, kasnije Krupića. Spomen mu se sačuvao u mostarskom mahzaru.

Poslije Omera poznat mi je

Mustaj-beg Arnautović, sigurno sin Omerov, a i on je imao sina također Omera, a ovaj opet Mustafu. Za Mustaj-bega znam, da je kapetansku službu vršio 1784. Njegov drugi sin zvao se Husein, a umro je u Krupi 1198 (1783). Do njega je pokopana Hatidža, kći Mehmed-age Kulenovića-Muhmutpašića, umrla 1193 (1779) i najvjerovatnije je da je to bila majka Huseinova.

Mustaj-beg je potpisan na jednom mahzaru sa još 17 kapetana. U njemu je traženo da se ustanovi jedan čardak u klancu Visovcu. I ovaj je mahzar kao i svi drugi bez datuma, ali po podacima kojim raspolazem o potpisnicima, napisan je poslije 1774, a prije 1783. Na jednom pasošu također bez datuma, potpisan je krupski kapetan Mustaj-beg Arnautović. Na ovoj je ispravi i njegov muhur i turski potpis. Kako su muhuri na mahzaru i pasošu različiti, to se vidi da su bila dva krupska kapetana istog imena. Za ovoga Mustaj-bega znamo da je 1778 zamijenio svoju zemlju u Polju Sanskog Mosta i jednu njivu kod Sanskog Mosta za zemlju, bašću i druge nekretnine na brdu u Dugom Polju što su pripadale Hadžiću Huseinu i njegovim bratićima Aliji i Ibrahimu.¹¹⁾

5 I 1791 bio je kapetan

Omer-beg Arnautović. To saznajemo iz dva akta u Dubrovačkom arhivu. Spomen mu se sačuvao u jednom izvještaju austrijskog konzula u Travniku Jozefa v. Mittessera. Po tome aktu on je pripadao trećem vojnom koru. Za nj se zna, da je bio sin Mustaj-begov i da je imao sina Mustafu, koji je umro mlad i prije očeve smrti.

Po predanju Omer-bega su nadživjela dva sina, Derviš-beg i Ibrahim-beg. Ali on je morao imati i trećeg sina Husein-bega, a ovaj opet Ahmed-bega. Svakako je Husein-beg bio stariji od ostala dva brata, pa je iza očeve smrti kao najstariji naslijedio kapetaniju. Vrlo kratko vrijeme bio je

Husein-beg kapetan, i to iza 1811, a umro je prije 1818, jer je ove godine bio na tome mjestu

Ahmed-beg. Godine 1821 pogubio je Ali Dželaludin paša u Travniku Krupu kapetana. To zna i narodno predanje. Taj Krupa kapetan biće ovaj Ahmed-beg. Ime mu se sačuvalo u izvještaju konzula Simbschena od 8 I 1818.

Posljednji krupski kapetan bio je

Mehmed-beg Krupić-Arnautović, sin Derviš-begov. Ne znam da li je Derviš-beg bio kapetan, kao ni to, kada je Mehmed-beg postao kapetanom.

Ali on je na tome mjestu bio godine 1830. Na 13 rujna te godine održan je u Vrnograču sastanak turskih i austrijskih delegata povodom

pograničnih pitanja i sastavljen sened na kome je potpisan i ovaj kape-
tan. Osim njega potpisali su istu ispravu iz Krupe: topčibaša Mehmed,
Mustafa-aga, Murat-beg, Ismail-beg, Mustaj-beg, Ibrahim-beg, Osman-
beg, musthafiz Mustafa i age Mehmed, Ahmed, Hasan i Mustafa; iz Bu-
žima: Ibrahim-aga i mustahfiz Mehmed; iz Otoke: age Alija i Hasan;
iz Todorova: mustahfiz Husein i age Salih i Selim; iz Vrnograča: mu-
stahfiz Hasan i age Mehmed i Ibrahim. Povod ovom sastanku i senedu
bili su učestali obostrani prekršaji mirovnih ugovora između Austrije
i Turske, dakle isti slučaj kao i u Dubici.¹²⁾

Pored brojnih epizoda na Krajini desila se jedna i 1831 godine u
Krupi, o kojoj se i danas priča. U Krupi je živio već spomenuti Ibrahim-
beg, sin Omer-kapetanov. Bio je zet dobro poznatog Hasan-age Pečkog.
U Krupi i cijeloj kapetaniji bio je vrlo popularan. Jedan starac, koji mi
je o njemu pripovijedao 1943, reče, da je bio duša od čovjeka. Njega,
kao svoga strica, ubio je usred bijela dana i nasred Krupe krupski kape-
tan. Iz jednog austrijskog graničarskog izvora zna se, da se to desilo
3 veljače 1831.¹³⁾ Pravi razlog nije nam poznat. Po jednoj verziji, desilo
se to zbog svađe oko krupske kapetanije, a po drugoj, zbog velike
popularnosti, pa se kapetan bojao, da mu Ibrahim-beg ne otme kape-
taniju. Kapetan je pobirao neke državne prihode i nije ih slao državnoj
blagajni, pa je taj posao bio povjeren Ibrahim-begu. Kapetan je vidio
u njemu svoga takmaca i uklonio ga.

Vijest o ovome događaju stigla je tastu Hasan-agi sigurno već
sljedeći dan, jer je i Otočac tu vijest primio 5 veljače. Sa svojim
Krajišnicima stigao je Hasan-aga u Krupu i popalio sve ono što je bilo
kapetanovo. Hasan-aga je spalio i kapetanovo selo Dubovik. Požar je
zahvatio i sirotinjsku imovinu. Kapetan je pred Hasan-agom umakao u
Travnik. To se sve zbilo prije 14 veljače. Po vijestima što su stigle u
Otočac 22 istog mjeseca, popalio je Hasan-aga 45 muslimanskih i 12
kršćanskih kuća. Mnoge su kuće bile opljačkane.¹⁴⁾

Za Mehmed-bega se zna, da je bio oženjen iz Sarajeva. Toj je ženi
bilo ime Fatima, a kći je spahije Mustafe, stanovnika Bakr-babine ma-
hale. Vjenčanje je obavljeno 5 šabana 1249 (18 XII 1833) godine.¹⁵⁾

Zna se, da je s kapetanima od Ostrošca i Petrovca digao bunu na
Krajini zbog ukidanja kapetanija, te da je bio poražen i s Murat-begom
Beširevićem uhvaćen, i u travnju 1837 doveden u Sarajevo. Iz Sarajeva
je opremljen s ostalim bezima u Trapezund, odakle se povratio tek
1843 godine.¹⁶⁾

Mehmed-beg se vratio u svoju Krupu i tu je živio do 1850, do
dolaska Omer-paše. S bivšim kapetanom od Novog uzeo je u zakup sve
carine od Kostajnice do Rače. Bio je to unosan posao. Istim poslom bavio
se i Mehmed-paša Bišćević. U njihovo društvo ušao je Jevrej Amaz,
zanimanjem mjenjač. Pored toga on je bio i ostao protivnik reformama
i zbog toga ga vidimo već u studenom u logoru u Sarajevu s još nekim
ljudima od upliva, ali se još smatrao slobodnim. Po Omer-pašinu nalogu
bio je 8 V 1851 uhapšen i otpremljen u njegov glavni stan u Travnik.¹⁷⁾

Tu je i umro prije 15 VI 1851 godine.¹⁵⁾ Smrt ga je spasila da nije ponovno prešao Bospor. Konzul Atanacković izvijestio je 21 VIII 1851 svoju vladu da su opremljeni u progonstvu i posljednji ljudi od upliva u Bosni, i da se među njima nalazi i Krupa kapetan.¹⁶⁾

U Krupskoj kapetaniji bilo je svih rodova vojske. Age i vojnici primali su svoje plaće od raznih državnih prihoda. U XVIII stoljeću primali su plaću od neretvanske mukate, dubrovačke skele, a početkom XIX stoljeća i od prihoda sarajevske voskarnice. O tome sam našao i nešto podataka.²⁰⁾

1) Sidžil u Orijent. institutu br. 591.

2) R. Lopašić: Bihać i Bihaćka Krajina, str. 217.

3) R. Rački: Prilozi za geografsko-statistički opis bos. pašaluka, Starine XIV, str. 184.

4) R. Lopašić: Spomenici Hrvatske Krajine, I, str. 44.

5) Milan Karanović: Pounje u Bosanskoj Krajini, Etnografski zbornik »Naselja«, knj. 20, str. 327.

6) R. Lopašić, o. c. str. 218.

7) Dr. A. Ivić: Prilozi za povijest Hrvatske i Slavonije u XVI i XVII vijeku, Starine, XXXV, str. 362.

8) R. Lopašić, o. c. III, str. 11.

9) Dr. A. Ivić, o. c. str. 362.

10) R. Lopašić: Bihać i Bihaćka Krajina, str. 219.

11) Manuscripta turcica br. 4804.

12) H. Šabanović: Novi turski dokumenti GIZM, LIV (1942) str. 364.

13) Obzor, LXIX, (1939), br. 343.

14) Ovu epizodu književno obradio Husein Šehić u VI godištu »Novog Behara«, str. 206.

15) Sarajevski sidžil br. 73.

16) R. Lopašić, o. c., str. 114 115, GIZM, XXVII, str. 180.

17) F. Šišić: Bosna i Hercegovina za vezirovanja Omer-paše Latasa (1850 do 1852), Subotica, 1938, str. 190 i 311.

18) GIZM., XLV, (1933), str. 89.

19) F. Šišić, o. c. str. 268.

20) Manuscripta turcica br. 149; sarajevski sidžil br. 42, str. 50; — Skarić: Trebinje u XVIII vijeku, GZM, XLV, (1933), str. 58.

8. BIHAČKA KAPETANIJA

Turci su zauzeli Bihać ili Bišće 19 VI 1592 godine i učinili ga odmah sjedištem bihaćkog sandžakata, kadiluka i kapetanije. Krajem XVIII i prvih godina XIX stoljeća u sastavu ove kapetanije bili su gradovi: Bihać, Sokolac, Ripač, Brekovica, Izačić, Mutnik, Tržac i Jasenica i kako su svi ovi gradovi bili zauzeti nekako u isto doba kad i Bihać, to su sigurno bili ovi gradovi u njenom sastavu od prvih godina postanka te kapetanije. U njima su sjedile age bihaćkog kapetana. Bihać, Ripač i Brekovica imali su svoje dizdare. Kako je Bihać bio sjedište kapetana i prije 1592, to je bihaćka kapetanija produžila svoj život pod Turcima. Mjesto Josipa Lamberga, posljednjeg hrvatskog kapetana, postavili su Turci svoga čovjeka i svoje vojnike. Kako je otada Bihać glavna bosanska tvrđava, tako se smatrao i bihaćki kapetan prvakom među svim kapetanima bosanskog ajaleta. On je sjedio u ajan-skom vijeću na prvom mjestu na strani kapetana.

Koliko je iznosio broj nefera prvih godina u ovoj kapetaniji, ne zna se. Taj je broj od zgode do zgode povećavan osnivanjem novih džemata. U Bišću je bilo svih rodova nefera. Oko godine 1830 brojila je ova kapetanija 2760 nefera i u tome je zaostajala samo za ostrožačkom kapetanijom (4150). Cije'a bihaćka Krajina (Bihać, Ostrožac, Krupa i Ostrovica) brojila je toga vremena 8970 nefera.¹⁾

Četiri puta se uzaludno nastojalo povratiti Bihać. Dok je ovaj grad bio u turskoj vlasti, nekoliko puta je gorio. Izgleda da je najveći požar zadesio Bihać 1749 godine.

Kroz 244 godine opstanka bihaćke kapetanije (1592—1835) izmijenila su se, što se zna, 23 kapetana. Neki su od tih kapetana nosili titulu aga, neki beg, a bilo ih je i s titulom paša. Ovi se potonji javljaju početkom XVIII stoljeća, kada je ukinut bihaćki sandžak, a njegov teritorij priključen bosanskom sandžaku. Bihaćki je sandžak obuhvatao uglavnom današnja mjesta: Bihać, Cazin, Krupu i Sanski Most (Kamengrad).²⁾

Bihaćki vojnici i zapovjednici dobivali su svoje plaće iz raznih državnih prihoda. O tomu sam našao malo podataka, ali znam da je jedan manji dio tih plaća naplaćivan od prihoda visoke i tešanjско-maglajske džizije.³⁾ Mimo sve druge kapetane bihaćki kapetan je uživao ispočetka jedan zijamet, ali i on je postao alufedžija prije 1708 godine, jer je taj zijamet bio te godine u vlasti zaima, koji nije bio kapetan, kako se to jasno vidi iz jednog berata, što se čuva u Orijentalnom institutu u Sarajevu.

Osim odbrane Bihaća i Bihaćke Krajine vojnici su ove kapetanije, u većem ili manjem broju, sudjelovali u svim vojnama što su ih pozimali Turci od 1592 do ukinuća kapetanija.

Prvi bihaćki kapetan bio je neki

M u r a t - a g a. Za ovu službu dobio je u Kliškom sandžaku, u nahiji Blagaj, zijamet od 20 560 akči. Taj se zijamet sastojao od osam česti, a ležao je oko Ključa. Već 1632 to se selo zvalo Čifluk Murat,

Već u proljeće 1593 krenuo je Murat-aga sa 100 konjanika na prvo četovanje preko turske granice i dopro do Ogulina.⁴⁾ U jesen sljedeće godine, napao je general Lenković Bihać sa 1000 vojnika. Noću, 5 studenog uđu Lenkovićevi ljudi u grad te ga opljačkaju, stanovništvo pobiju, njihovu imovinu porobe, a grad zapale. Izgleda da je tada poginuo i Murat-aga.⁵⁾ Murat-agu je naslijedio sin

Mehmed-aga, za čijeg je kapetaganja krenula 1602 godine druga četa u Hrvatsku.⁶⁾ O njemu nemamo drugih podataka. Mehmed-agin sin i nasljednik bio je

Ahmed kapetan. Na nepoznat način uzurpirao je ovom kapetanu njegov zijamet i kapetaniju Derviš. Ahmed je lično otišao u Stambol i pritužio se Porti. Dokazao je da je od fetha Bišća bila bihaćka kapetanija i već spomenuti zijamet u rukama njegova djeda, oca i po očevoj smrti prešao je na nj. On je kapetansku službu dan i noć vršio savjesno i bez ikakva prigovora. Na Portu je međutim stigao i arz (izvještaj) bihaćkog sandžakbega Muhameda, u kome su Ahmedovi navodi potvrđeni, i predlog, da se Ahmedu povrati i kapetanija i zijamet. Sve je to kao istinito ustanovljeno u roznamčetu i ahkjami-kajdu, pa je izdan ferman sredinom ramazana 1041 (oko 5. travnja 1632), kojim se Ahmedu vraća i kapetanija i zijamet i naređuje, da mu se pretrpljena šteta namiri.⁷⁾ Tako je Ahmed s potpunim uspjehom obavio posao u Stambolu i s fermanom stigao u Bihać, ali ne znam, da li je ikad došao do vlasti. Na kapetanskoj stolici sjedio je još u prosincu 1634 godine

Derviš-aga Hadugarić, koji će vjerovatno biti identičan s onim Dervišem, koji je kapetaniju bio uzurpirao. Derviš-aga je u prosincu 1634 poginuo na čelu jedne čete u polju zavaljskom, o čemu priča Lopašić.⁸⁾ Derviš-agu je naslijedio

Idriz-aga Velagić. Kao bihaćkog kapetana sretamo ga prvi put u poznatim ispravama od 23 travnja 1635 godine. Toga je dana, svakako po nekom poslu, bio u Banjoj Luci i potpisao je Hadži Pervizovu zakladnicu.⁹⁾ Na spomenutoj zakladnici potpisan je bez prezimena, kako je to onda bio običaj, ali iz izvještaja Vuka Frankapana od 20 XI 1641 saznajemo, da se zvao Velagić.¹⁰⁾ Ovo prezime dolazi u više junačkih pjesama, koje pjevaju o čarkanju i četovanju na našoj Krajini. Ovaj se kapetan spominje i u dobro poznatoj krajiškoj aferi oko otkupa Petra Jankovića u godinama 1637, 1638 i 1639.¹¹⁾

Idriz-aga je kapetanovao do 1642. Te godine poginuo je Idriz-aga sa sinom Aziz-agom i mnogim drugim agama na Pešćenom Brdu. S njima zajedno pao je i Vinko Malogrudić, bivši časnik u Karlovcu, koji je pobjegao u Tursku, primio islam i služio kao časnik u Bišću. Idriz-agino kapetanovanje ispunjeno je ratovanjem na granici između istokrvne i vjerom razdvojene braće. U ovo doba bilo je više gradskih zapovjednika, koji su često s većim i manjim četama prelazili granicu, da robe i pale i da bivaju robljeni i paljeni s kršćanske strane. U spomenutom izvještaju Vuka Frankapana navode se kao četovođe: Idriz-aga Velagić i Ibrahim-aga Čirkić iz Bihaća; Uzeir bajraktar i Kurt Haram-

baša iz Izačića; Mumin i Mustafa Beširević, braća i harambaše iz Ostrošca; Muharem, harambaša iz Stine; Redžep-aga Badanjковиć i delibaša Badanjковиć iz Krupe; Husein-aga Šehović i zastavnik Kličković iz Cazina; harambaša Mujo Hrnjica i brat mu, pa Kozličić Mustafa, koji najčešće četuje iz Vel. Kladuše; Ibrahim-aga iz Todorova; Muhamed-aga, kapetanov brat iz Bužima; dizdar Elezović iz Vrnograča; Bojčić s Udbine; Derviš-aga Filipović i Ahmed-aga Kurtić iz Bunića; Alaga Kurtagić i Kurt-aga Zenković iz Ribnika. Pored ovih bilo je i drugih harambaša i buljubaša.

Idriz-agu Velagića naslijedio je

Mustaj-beg Hasumović od roda Lipovača. Bio je bihački kapetan od 1642 do 1676. Kroz cijelo to vrijeme on je ratovao i najposlije u jednom pohodu poginuo. Jednom je bio i ropstva dopadnuo. O svemu tome govori Lopašić.¹²⁾ Ali i Lopašić identificira ovog Mustaj-bega s njegovim imenjakom koji je bio lički sandžakbeg i sjedio na Udbini, po čemu je prozvan Lika ili Lički Mustaj-beg naših narodnih pjesama. Obojica su savremenici. Lički Mustaj-beg zvao se po djedu Mustaj-begu Mustajbegović, dok im je porodično ime Hurakalović. Lički Mustaj-beg Hurakalović bio je lički sandžakbeg 1653; on je inače živio na Udbini kao i njegov brat Mehmed-beg, koji je također bio lički sandžakbeg 1648 godine.¹³⁾

Na 5 rujna 1656 bio je naš kapetan Mustaj-beg poražen kod Križanić Tornja i tom prilikom pao je u sužanjstvo. Zarobio ga je knez Juraj Frankapan i predao hrvatskom generalu grofu Herbardu Auerspergu, od koga je kasnije otkupljen za veliku sumu dukata.¹⁴⁾

Iz Sejahatname Evlije Čelebije znamo, da je on po nalogu sultana i bosanskog vezira bio opremljen u studenom 1660 u Čakovec Nikoli Zrinskom da izbavi iz sužanjstva bihačkog kapetana. Evlija je odnio otkupninu i izbavio bihačkog kapetana. Za čudo, Evlija ne spominje kapetanovo ime. Po Lopašiću i drugim, Mustaj-beg je bio sužanj generala Auersperga, a ne Zrinskog. O predaji njegovoj Zrinskom ništa se ne zna, a isto tako se ne zna za nekog drugog bihačkog kapetana koji bi bio zarobljen. Bihački kapetan nije bio sitna ličnost, jer o njemu, kako vidimo, vodi brigu i sultan i vezir. O kakvom drugom opet kapetanu Bišća ovoga vremena ne može biti govora. Doduše ne znamo, ko je sjedio na kapetanskoj stolici u Bišću dok je Mustaj-beg bio u ropstvu, ali taj nije mogao biti kapetan nego samo vekil (zamjenik). Imajući sve to na umu, držim, da je Zrinski na neki način dobio Mustaj-bega od Auersperga i da ga je od njega iskupio Evlija Čelebija.¹⁵⁾

Mustaj-beg je kapetanovao još lijep niz godina. U jednom okršaju porazi mu vojsku Krištof Delišimunović 3 I 1676, a Mikulica Orišković otsiječe mu glavu. Tako je Mustaj-beg treći bihački kapetan, koji završi život na bojištu. Vrijeme ove trojice kapetana i onih brojnih nižih zapovjednika po gradovima najkrvavije je doba na Krajini. Najveći broj krajiških pjesama nastao je u njihovo doba.

Ko je naslijedio Mustaj-bega tačno se ne zna. Osam godina iza njegove smrti započeo je drugom opsadom Beča (1683) Veliki rat, u kome je uzaludno napadan Bihać tri puta (1689, 1692 i 1698). U tome vremenu spominju se tri kapetana:

Osman-aga Poprženović 1689, neki Ahmed-beg 1691 i Tatar Mustaj-beg Idrizkapetanović 1696 godine. Prvi i treći su Biščani. Poprženoviće spominje i narodna pjesma. Ovaj Ahmed-beg jamčio je 16 XII 1691 pukovniku Makaru za sužnja Šabana. Na poledini ovoga pisma nalazi se bilješka koja nam kaže da je pismo stiglo iz Banje Luke, što znači da je tamo bio i Ahmed-beg po nekom poslu. Tatar Mustaj-beg sin je Idriz-age Velagića. Biće da je iza oca ostao vrlo nejak. Kasnije je postao paša. S tom titulom spominje se 1717 i 1719 godine. Ova dvojica odbili su navale na Bihać preduzete za vrijeme Velikog rata (1683—1699). Najveća je navala na Bihać bila u lipnju 1698. Preko 13.000 kršćana sa svom ratnom opremom navalilo je na ovaj grad, koji je snažno odbranio bihaćki kapetan s 3000 svojih Krajišnika. Grad je tom prilikom znatno oštećen i popaljen. Tek 1707 grad je temeljito popravljen i utvrđen. Poslije 1698 pa sve do 1878 nije Austrija udarala na Bihać, ma da je u XVIII stoljeću vodila tri veća rata s Portom i u svakom je i Bosna bila dio bojišta.

Godine 1706 i 1707 oko Bišća se kretao Josip Vojnović, pouzdanik Franje II Rakocija, čiju su akciju Turci pomagali.

Očuvala su se dva pisma Tatar Mustafa-paše. Ta su pisma pisana oko 1719 križevačkom potkapetanu Stanislavu Orehaciju. U prvom pismu preporučuje mu Bajram-agu Skopijančića, koji ište da naplati pola otkupa od svoga sužnja, a drugim opet u istoj stvari preporučuje Zulfikar-agu dizdara od Brekovice.¹⁶⁾

Sačuvalo se još jedno nedatirano pismo u Zadarskom arhivu (F. CXXXII), pisano zadarskom providuru povodom nekog sužnja Mahmud-bega Ibrahimpašića. Ovo je pismo osobito zanimljivo, što se Tatar Mustaj-paša Idrizkapetanović potpisuje »kapitan bihaćki i zapovidnik sve bosanske i hercegovačke krajine«.

Da li je koji od ove trojice bihaćkih kapetana sudjelovao sa svojim neferima negdje na bojištu u Ugarskoj ili Slavoniji, zasada se ne zna, ali se zna, da je Mustaj-paša s majdanskim kapetanom porazio Austrijance kod Novog 1716 godine.¹⁷⁾

Vrlo je vjerovatno da je sin Ahmed-bega Jusufbegovića

Derviš-beg Ahmedbegović »kapetan bihaćki i zapovidnik sve bihaćke krajine«. Njegovo kapetanovanje pada između 1727 i 1741, kada je bio komandantom Like i Krbave Josip Pučić, s kojim se Derviš-beg dopisivao. Očuvala su se dva Derviš-begova pisma bez oznake vremena, adresirana na Pučića. Jedno pismo govori o naplati duga turskog podanika Marka Đurića na slunjskoj strani i Derviš-beg moli Pučića da mu u tome poslu bude od pomoći kao što to čine i njihovim ljudima kapetani u Bosni. Drugo je pismo mnogo zanimljivije. Iz Tršća je prešao Alija Šukić preko granice »i otišao pravim putem na miru dva

jutara radi svojih dugova, pak ga je zatvorio Hlepac ni kriva ni dužna, te ga okolo i nagonio, da se pokristi na silu, pak nije ktio pak čujemo, da ga je vami poslo«. Derviš-beg moli da se pusti ako nije uhvaćen u kakvom zlu, a ako jest, da mu piše. »Mogli bi smo i mi — piše dalje Derviš-beg — vaše ljude ubivati, ali to ne činimo, jer je...«

Ova su dva pisma za sada jedini izvor u kome se očuvalo ime ovog kapetana. Iz njih se vidi kako su u doba mira pojedini Krajišnici stajali i u poslovnim vezama.¹⁸⁾ Kako u Bišću nalazimo novog kapetana 1733 godine, to su gornja pisma pisana prije, a poslije 1727 godine.

Biće da je Tatar Mustafa-pašu naslijedio kapetan Stare Ostrovice

Salih-paša Kulinović i na ovome položaju ostao kratko vrijeme. Njega je dao pogubiti u Travniku 13 lipnja 1722 bosanski vezir Abdulah-paša. Kažu da je izgubio glavu, što nije htio potpisati neki mahzar koji je sastavio ovaj vezir.¹⁹⁾ Pokopan je kod Jeni džamije u Travniku.

Poslije Kulinovića spominje Lopašić Ahmed-bega 1723 kao kapetana Bišća i Krupe, za koga znamo iz jednog akta, da je iste godine molio karlovačkog generala da njegovim ljudima dopusti slobodan prolaz do Gospića radi preuzimanja robe. Ovaj Ahmed-beg javlja iste godine karlovačkom generalu da će poslati pismo novom bosanskom paši i ujedno moli da se puste tri Turčina koji su zatvoreni u Gospiću. Sljedeće godine (1724) navodi Lopašić nekog Idrisovića kao kapetana Bišća.

Godine 1727 bio je kapetan Bišća i sve Bihačke Krajine

Ahmed-beg Jusufbegović. Koju godinu vršio je tu službu. Ne znam da li je ovaj Ahmed-beg i onaj iz 1723 ista osoba.

Hadži Mehmed-aga, sin Hadži Smailov, rodom iz Mostara. Na tome položaju bio je 1733, kako se vidi iz jedne bujruldijske bosanskog vezira Abdulah-paše. Bujruldijska je upućena na mostarskog kadiju i muselima. U njoj im vezir nalaže da čuvaju prava ovog kapetana na nekom posjedu. Posjed je pripadao čehaji čauša Mehmedu Madžareviću, konfisciran je i onda prodan Hadži Mehmed-agi i sada ga je u posjedu stao ometati Madžarević, bivši vlasnik.²⁰⁾

Godine 1737 imao sam u ruci jednu rukom napisanu knjigu, na kojoj stoji, da joj je vlasnik ovaj kapetan. Tu je pored imena napisano i ime oca toga kapetana.

Iz jednog pisma, napisanog 24 XII 1152 (23 III 1740) vidi se, da je i tada bio ovaj Mehmed-aga bihački kapetan. Poslije toga datuma on je zakupio od Sulejmana, čehaje carskih kilera, šemiasel mukatu oko Soluna, Drača, Skadra te dubrovačke i splitske skele. Ovim pismom Sulejman požuruje kapetana na isplatu.²¹⁾

Po Lopašiću bio je 1739 bihački kapetan neki

Ibrahim-paša. Ovome kapetanu ne nadoh drugdje spomena. Ako ovaj nije vršio kakvu drugu službu u Bišću, onda je Hadži Mehmed-aga bio u dva maha bihački kapetan.

Kako je Mostarac došao do bihaćke kapetanije, ostaje zasada tajnom kao i to, iz koje je mostarske porodice bio.

Između 1741 i 1772 spominje se kao kapetan neki

Ahmed-beg. Po Muvekitu, on je bio na ovome mjestu 1154 (1741).²²⁾ Posljednji put se spominje 15 VIII 1185 (23 XI 1771) povodom popravka grada u Petrovcu.²³⁾ On se još spominje 1174 (1760/61) kao jamac jednom Trebinjcu (vidi Trebinje).²⁴⁾

Za njegova vremena Bihać je zadesio 1749 godine jedan katastrofalan požar. Godine 1762 popravljena je Fadil-pašina kula u bihaćkom gradu.

U ovom razdoblju Lopašić spominje 1769 bihaćkog kapetana Hasan-bega Ibrahimpašića. Da li je ovaj Hasan-beg bio uistinu kapetan ili kapetanov zamjenik, ne znam. Ovdje bi se moglo postaviti više kombinacija, i kako nijedna ne bi dovela do sigurnog rezultata, neka ovo pitanje ostane neriješeno, dok se ne dođe do brojnih izvora. Ovaj je Hasan-beg bio sigurno član ripačke porodice Ibrahimpašića, u kojoj je bilo više članova istoga imena.

Poslije godine 1772 do 1784 ne znamo, ko je bio na ovome mjestu. Između 1784 i 1789 spominje se kao kapetan

Ibrahim-beg Džaferpašić. On je potpisan na jednom mahzaru s više drugih kapetana sastavljenom 12 IX 1784 i to mu je prvi spomen.²⁵⁾ Drugi i posljednji spomen ovome Ibrahim-begu je u popisu vojske pod Kladušom 1789.²⁶⁾ Tu je i zapisano da se zove Džaferpašić. Jedini poznati Džafer-paša druge polovine XVIII stoljeća jest jedan Čengić toga imena. On je bivao kajmekanom bosanskih valiija i kliški mutesarif. Ali se ne zna da li mu je ovaj Ibrahim-beg bio sin.

Njegov je nasljednik neki

Derviš Ahmed-beg. Odzakluk bihaćkih nefera i aga bila je džizija Skoplja, Čustendila i Kruševca i kako je ukinuta, to ovaj kapetan moli Portu da mu se mevadžib isplaćuje iz državne blagajne. Ova je molba pisana 1790.²⁷⁾ I to je jedina vijest o ovome kapetanu.

Oko godine 1810 bio je vice-kapetan

Rustem-beg. Njega nazivaju austrijski izvori vice-kapetanom, a to znači da je bio vekil (zamjenik) nekog malodobnog kapetana.²⁸⁾ Biće da je Rustem-beg nakon svog poraza godine 1809 pod Bišćem napustio ovo mjesto, jer izvještaj austrijskog konzula Mittessera od 23-IV-1811 spominje ga kao vicekapetana, a osam godina kasnije konzul Simbschen, spominjući bihaćkog kapetana i age na Krajini, ističe kako se osjeća jak utjecaj Rustem-begov na događaje.

Godine 1814 bio je kapetan

Mustaj-beg Osmanbegović, kojega i Simbschen navodi u svojoj listi s prezimenom. Sva je prilika da je bio kapetan od pada Rustem-begova, i da je Rustem-beg bio njegov vekil. Ne zna se, ni kojoj je krajiškoj porodici pripadao, jer je Simbschen kod najvećeg broja kapetana izvodio njihova prezimena od očevih imena. Njegova kći Fatima bila je udata za nekog Cerića iz Starog Majdana. Umrla je

1242 (1826) i pokopana na Brdarima. Na nadgrobnom spomeniku stoji da je kći bihačkog kapetana Mustaj-bega. Godine 1814 prisustvovao je izvanrednom zasjedanju ajanskog vijeća u Travniku i potpisao jedno pismo što su ga učesnici ovoga vijeća uputili Visočacima, u kome im svjetuju da se ne priključuju buntovnicima iz Sarajeva suprotno čitavom ejaletu koji je pokoran i odan vlasti.²⁹⁾

Iz zasada nepoznatih razloga združili su se kapetani nepoznatih imena iz Bišća, Ostrošca i Sanskog Mosta i udarili na grad Tržac. To je prouzročilo smutnju i nesigurnost u ovim kapetanijama. Na opći zahtjev svrgnuta su sva tri kapetana na predlog Ali-Dželaludin-paše, bosanskog vezira, i posebnim fermanom naređeno da se sva tri kapetana sa svojim porodicama prognaju zauvijek iz Bosne. Ferman o tome izdan je 10 I 1238 (27 IX 1822). Istim fermanom naređeno je da se postave na njihova mjesta novi kapetani, i to za Bihać neki

Hasan-beg, sin Mustaj-begov.³⁰⁾ Ne zna se, da li je ovaj kapetan uopće zasio na kapetansku stolicu, pa ako i jest, onda je njegovo kapetanovanje bilo kratko, jer je krajem novembra iste godine bio premješten Ali-Dželaludin-paša s Bosne i brzo iza toga umro u Travniku. Iza njegove smrti popustila je strogost u zemlji i oni kapetani koji su preživjeli smrt Dželaludinovu nastavili su staru pjesmu.

U kolovožu 1824 bio je bihački kapetan poznati

Mehmed-beg Bišćević, kasniji Mehmed-paša. On je ujedno i posljednji bihački kapetan. Prije kolovoza 1824 udruži se Bišćević s Murat-begom Beširevićem i Hasan-agom Pečkim i udare na Havalu i Džisri-Kebir. To je i opet prouzročilo nove neredе. To se kvalificiralo veleizdajom i na izvještaj o tome, što ga je podnio bosanski vezir Selim Siri-paša Porti, stigao je ovome veziru ferman, kojim mu se daje istiklal da na njih digne vojsku. Bujruldijom od 27 XII 1239 javio je Selim Siri-paša, da je stigao spomenuti ferman i da on kreće lično s vojskom 11 I 1240 (9 IX 1824) protiv spomenutih buntovnika.³¹⁾ Po Muvekitu, on je na Krajini zaveo red. Oba kapetana i Hasan-aga Pečki ostali su i dalje na svome mjestu.

Za vrijeme Gradašćevićeva pokreta bio je Bišćević na strani Porte. U lipnju boravio je nekim poslom u Travniku.³²⁾

Kao posljednji važniji događaj za kapetanovanja Mehmed-bega Bišćevića bijaše navala na austrijsku granicu kod Tršca u lipnju 1835, odakle se pobijeden vratio kući.

Kako je makar prividno bio Portin pristaša, ostao je u Bišću nakon ukinuća kapetanija i postao bihački muslim. Na tome je položaju ostao sve do 1851, kada ga je svrgao Omer-paša Latas i 17 kolovoza opremio u progonstvo u Brusu s ostalim glavnim feudalcima. U Brusi se oženio Almasom, kćerkom također prognanog Mustafa-paše Babića. Godine 1856 dozvoljeno mu je da se povрати u Bosnu. Bišćević se nije vratio u Bihać, nego u Sarajevo i nastanio se u punčevoj kući, gdje je i umro 21 veljače 1874 godine. Pokopan je na velikom groblju na Alifakovcu. Iza sebe nije ostavio potomstva. Dva sina što ih spominje

Imbro Tkalac u svojim »Uspomenama« umrla su prije oca.³³⁾ Prije 1851 godine sagradio je u Bišću jednu džamiju i medresu. Poslije progona iz Bišća 1851 nikad se više nije navratio u svoj zavičaj, niti se za nj zanimao. Svoje je sumještane prosto mrzio. Jukić prikazuje Mehmed-pašu Bišćevića kao zulumčara u mnogo većoj mjeri nego je bio.³⁴⁾ Kao musliman nastojao je da vrši naloge Porte i bosanskih vezira u punoj mjeri i u tome se zamjerio mnogim Krajišnicima, koji su ga zamrzili, a i on njih.

Iz jednog mahzara stanovnika Sanskog Mosta saznajemo sljedeće: »Arzuhal čine stanovnici Sanskog Mosta, i to ulema, dobri ljudi, imami, hatibi, age, vojnici, mektebska djeca i ostala muslimanska fukara u slijedećem:

U Sanskom Mostu postoji džamija Hamza-begova i oko nje sa sve četiri strane vakufsko zemljište sa zgradama i mlinovima, i nije poznato, da je itko od fetha pokušao to prisvojiti i na svoju ruku obrađivati, već je samo služilo kao šuma i ispašiste. A sada bihački kapetan Muhamed-beg, čiji čifluk graniči sa spomenutim vakufom, namjerava vakufsko zemljište sebi prisvojiti. Pozvali ga na raspravu u kamenogradsku mehkemu, ali on oteže doći na raspravu. Sada on moli ferman da se odrede po 3 starija čovjeka od svojih komšija kamengradske, ključke i novske kapetanije, koji bi sa dva-tri starija čovjeka ispred spomenutog kapetana odredili granice vakufskog i njegova zemljišta i došli pred sadašnjeg kamengradske kadiju, kako bi se ova svađa okončala.

Arzuhal se šalje Visokoj Porti«.

U bihačkoj kapetaniji izmijenilo se najviše kapetana. Oni su pripadali raznim porodicama. I u tome se ova kapetanija razlikuje od drugih. Do početka XIX stoljeća i do opće anarhije u Bosni vladao je u njoj priličan red.

Plaće. Neferi i njihovi zapovjednici primali su plaće iz najrazličitijih državnih prihoda. Iz neznatnog broja dokumenata o plaćama, što je do nas dopro, ne da se ni približno odrediti, koliko je iznosila ukupna svota. Iz jedne se potvrde vidi, da je deseti džemat prvih azebana od 50 ljudi, koji su služili u Bišću na tabiji Bendbaši, primio za 1192 godine 221.340 akči ili 1383 groša i 15 para iz bosanske kršćanske džizije. Kao havaladžije fungirali su čehaja Osman, bajraktar Šaban i neki Fazlija, a kao svjedoci šejh Redžep, imam Fethije, Ibrahim-efendija, imam gradske džamije, i H. Jusuf, također imam.

181 nefer i zabit grada Izačića primio je za 1184 godine iz kreševske mukate 1430 groša i 10 i po para od emina Mehmed-age. Kao havaladžija fungirao je Hasan-aga, sin Emin-agin. Godine 1211 (1796) brojila je posada u istom gradu 246 nefera i 22 zapovjednika.

¹⁾ R. Lopašić: Bihać i Bihačka Krajina, Zagreb, 1890, str. 114.

²⁾ Starine, XVII, str. 145.

³⁾ Manuscripta turcica br. 266, 285 i 308.

⁴⁾ R. Lopašić, o. c., p. 98.

- 5) Ibid.
- 6) R. Lopašić, o. c., p. 99.
- 7) Berat sam vidio 1939 g. u d-ra Stanka Sielskog u Bihaću.
- 8) R. Lopašić, o. c., p. 100.
- 9) Originalna zakladnica u Vakufskoj direkciji u Sarajevu br. 358.
- 10) Starine, XXXV, str. 362.
- 11) R. Lopašić, o. c., p. 101; — Bašagić: Kratka uputa u prošlost BiH (1463—1850), Sarajevo, 1900, str. 68; — Hammer, G. O. R., II, str. 198—200.
- 12) Lopašić: o. c., p. 102 i dalje.
- 13) Dr. L. Jelić: Lički sandžakat i postanje mletačke krajine, Nar. kalendar za 1898, Zadar, str. 91.
- 14) Lopašić: o. c., p. 104.
- 15) F. Spaho: Evlija Čelebija kod Zrinskog, Kalendar Napredak za 1932, str. 58—66.
- 16) Starine, XII, str. 39—40.
- 17) Muvekit, I, str. 476.
- 18) R. Strohal: Nekoliko ćirilskih iprava o dopisivanju turskih begova sa hrv. komandantima vojske, Vjesnik Hrvat. slav. dalm. zem. arhiva, XVI, (1914), str. 50.
- 19) Dr. fra J. Jelenić, Ljetopis fra Nikole Lašvanina, Sarajevo, 1916, (separat iz GZM), str. 72.
- 20) Mostarski sidžil u Orijent. institutu u Sarajevu.
- 21) Mostarska međžuma u Hasan ef. Nametka.
- 22) Muvekit, I, 536.
- 23) Inša u mene.
- 24) Ne sjećam se gdje sam našao ovaj podatak.
- 25) Original u mene.
- 26) Kadić XIII.
- 27) Po jednoj međžumi koja je bila u M. E. Kadića.
- 28) Mitterserov izvještaj iz bečkog arhiva u prepisu kod prof. Kapi-
džića; — A. Makanec: Hasanaga Pečki, »Obzor«, XIX, (1939), broj 43.
H. Kreševljaković i H. Kapidžić: Sudsko-administrativna podjela
BiH početkom XIX stoljeća, Istrorijsko-pravni zbornik, sveska 3—4.
- 29) Originalno pismo u mene.
- 30) Sarajevski sidžil, 62, str. 22.
- 31) Sidžil u Orijent. institutu br. 589.
- 32) Sidžil u Orijent. institutu br. 920.
- 33) Dr. J. Matasović: »Uspomene Imbre Tkalca Ignjatijevića«.
- 34) Slavoljub Bošnjak (I. F. Jukić): Zemljopis i poviestnica Bosne, Zagreb, 1851, str. 51.
- 35) Manuscripta turcica br. 4476.

9. OSTROŽAČKA KAPETANIJA

Ova kapetanija sa središtem u Ostrošcu zapremaše krajnji sjeverozapadni kut Bosanskog ejaleta, a sterala se na jednom dijelu kamenogradskog kadiluka. Graničila je s Hrvatskom i kapetanijom Bihaćkom i Krupskom. Početkom XIX stoljeća pripadali su joj gradovi: Ostrožac, Bila Stina, Cazin, Šturlić, Pećigrad (Peći Mihajlo Turka), Velika i Mala Kladuša i Podzvizd. Pored tih gradova pripadali su joj u XVIII stoljeću još Furjan, Drežnik i Cetin. Godine 1703 spominje se i grad Sv. Juraj negdje u Ostrožačkom Polju. Sve su ove gradove zauzeli Turci između 1575 i 1670. Furjan su izgubili 1718, a Cetin 1790, dok Sv. Jurju poslije 1703 nema spomena. Biće da je napušten. Mnoge su od ovih gradova Turci dogradili i proširili. Po broju gradova i po broju nefera bila je ostrožačka kapetanija prva. Oko godine 1830 bilo je u njoj 4150 vojnika i zapovjednika¹⁾ od svih rodova. Što se zna, kroz cijelo vrijeme opstanka ove kapetanije bili su kapetani iz porodice Beširevića.

Ostrožac se prvi put spominje 1286. Bio je to grad knezova Blagajskih sve do godine 1552, kada je došao u vlast Antuna Bakšića. Iza toga dobio je krajišku posadu od 40 momaka. Na 13 studenog 1577 zauzeo ga je onovremeni bosanski sandžak Ferhat-beg Sokolović.

Kada je osnovana Ostrožačka kapetanija, tačno se ne zna. S porodicom Beširevića u Ostrošcu sretamo se prvi put 1641 godine u izvještaju Vuka Krste Frankapana. On navodi braću Mumina i Mustafu Beširoviće i kaže da su oba harambaše. U našim pjesmama kad se nabrajaju junaci na Krajini, uvijek se pjeva:

»Od Ostrošca dva Beširevića«.

Ove godine, t. j. 1641, Ostrožac nije bio sjedište kapetana. Ali ovdje nije sjedio kapetan ni godine 1629, jer se ova kapetanija ne navodi u jednoj bujruddiji novog bosanskog vezira Abaza Mehmed-paše od 6 šabana 1038 (3 III 1629). Ali u istoj bujruddiji navodi se Stina, kao sjedište kapetana. Prema tome u ovom je kraju bila organizirana kapetanija prije godine 1629, a sjedište kapetana bila je Stina. U ovom gradu ne spominje Vuk Frankapan kapetana, nego nekog harambašu Muharema²⁾ što bi, po mom mišljenju, značilo da on nije učestvovao u četovanju ili da Stijena nije bila tada sjedište kapetana. Vuku Frankapanu bile su i prilike i ljudi na Bosanskoj Krajini dobro poznati. Svi ostali gradovi što su navedeni u spomenutoj bujruddiji (Gradiška, Kostajnica, Dubica, Novi, Jasenovac, Krupa i Bihać) imali su tada zaista svoje kapetane.³⁾ Prema tome, Ostrožac je postao sjedištem kapetana poslije 1641, a prije 1690, ili najkasnije te godine.

Prvi po imenu poznati kapetan bio je

Osman-aga Beširević, jedini kapetan Ostrošca o kome govori Lopašić i o njemu se vrlo pohvalno izražava. Trideset sedam godina (1690—1727) vršio je tu službu. Za njegova vremena vođena su dva rata između bečkog česara i stambolskog sultana i sklopljena dva mirovna ugovora i oba za Portu nepovoljna. Osman-agina je zasluga,

da su Turskoj ostali pogranični gradovi: Šturlić, Cetin i Podzvizd. Oko 1700 g. ističu se uz njega još dizdar ovoga grada Muhamed-aga, čehaja Sefer Kalauzović, odobaša Omer Kapić, Hodža Mehmed i harambaša Hajdar-aga Hokić.⁵⁾ U jednom pismu zadaje Osman-aga »čistu viru Muhamedovu«, da će platiti neki dug dvojici kršćana. Gore spomenuta gospoda ostrožačka spominju se u više pisama, koja govore o otkupu sužanja kršćana i muslimana. Ovdje donosim jedno Osman-agino pismo, koje je priopćio Lopašić, a glasi: »Od mene, Osman-age Beširevića, plemenitom i uzvišenom i svake gospodске dike i časti dostojnom gospodinu Karli Gušiću vice-kapetanu Ogulinske, lipi poklon i veliko drago pozdravljenje kao junaku na poštenoj Krajini.

A po tom toga ne mogu drugačije učiniti, nego ti još sada pisati za ovi put, jere ti evo šaljem četrtu ali petu knjigu, da mi nisi pošao odpisa, nego jedan po Vuku Striki. Ali, gospodine, meni nije hasne od tvojih knjiga, kad mi nije moga sužnja na sridu, niti moga blaga, koje sam pustio na tvojoj slobodnoj viri. Nego, gospodine, eto ti šaljem još sada knjigu zaradi moga sužnja Marka Tatalovića, da mi ga šalješ glavom na sridu onako, kako je zakon krajički, da nečinimo na Krajini nezakonje, što nije bilo do sada od take gospode, niti od tebe, gospodine. I ja se ufam, da nećeš ni meni na svojoj viri moga blaga ustaviti, nego mi kali (postavi) na sridu glavom Marka. Ako mi ga sada nepošalješ, veće ti posle ove knjige pisati neću, veće hoću učiniti, što ja znao budem. Ali hoću još sada počekati, jere se nadam, da nećeš svoju viru ostaviti za jednog Vlaha (?) jer nisu to ni tvoji stari činili, nećeš ni ti izgubiti glasa svoga. I da si zdravo na toj Krajini. Amen.«⁶⁾

Grad Ostrožac imao je dva dijela: južni se zvao gospodski, a sjeverni — narodni grad. U gospodskom je bio kapetanov odžak i, po pričanju, taj je dio sagradio Osman-aga. Istina je, da je taj dio Ostrošca nastao za turske vladavine. U onom drugom dijelu bila je do 1898 džamija, pa kako je pristup bio svakom slobodan, zvao se narodni grad.

Osman-agin brat Hajdar-aga bio je jedan od aga u Ostrošcu oko 1703, a u isto vrijeme njihov stric Derviš-aga dizdar u Sv. Jurju. Toga vremena i kasnije bili su Beširevići dizdari i grada Cetina.

Oko godine 1703 boravili su Osman-aga i Hajdar-aga u Sarajevu zbog ulefe.

Godine 1934 obišao sam prvi put Ostrožac i grobove starih Beširevića. Tu mi pokazaše Osman-agin grob, na kome je bio spomenik s natpisom razbijen, pa tako ne znam ni godine smrti, ni očeva mu imena. Svakako je umro oko 1727 g. Što se zna, ostavio je dva sina: Ibšir-bega i Husein-bega (umro u Ostrošcu 1199 (1784). Vjerovatno mu je bio sin i Hasan-beg (umro 1200/1785). Na nadgrobnom spomeniku kod Husein-bega piše da je sin Osman-kapetanov, dok kod Hasan-bega stoji samo Beširević. Biće da je Ibšir bio najstariji sin Osman-agin, pa je on naslijedio kapetaniju. I dok je njihov otac kao kapetan nosio titulu age, sinovi su mu bez i.

Ibšir-kapetan ili, kako se on pisao u našim jezikom pisanim ispravama, »Ibšir-beg Beširević, kapitan orstorsčkoga i zapovjednik

sve Krajine ostorske«, rođen je oko 1695, kapetanom je postao oko 1727 i tu službu vršio do iza 1760 g. Sigurno zbog starosti ustupio je kapetaniju sinu Bešir-begu. Umro je 1199 (1785) u 90-toj godini života.⁷⁾

Oko 1730 potpisao je s ostalim kapetanima, dizdarima i drugim odličnicima mahzar protiv uzurpatora Mostarske kapetanije. Godine 1737 proslavio se kao junak u odbrani Bosne od Austrijanaca pod princom Hildburghausenom. Učestvovao je i u poznatoj bitci pod Banjom Lukom 4 kolovoza iste godine.

Očuvalo se nekoliko pisama, što ih je pisao Ibšir-beg i njegov rođak Merdan Beširević, čehaja u Glamoču, već poznatom Josipu Pučiću, komandantu Like i Krbave. Pisma su bez datuma, ali su pisana između 1727 i 1741 godine. Iz jednog od tih pisama vidi se da je Hadži-Šaban iz Bile Stine trgovao stokom i drugom robom s ljudima u Hrvatskoj. Neki Holjevac zaustavio mu je 40 ovaca s janjcima, a još otprije dugovao je jednu kravu, pet cekina, neko oružje i neku robu. Sada Ibšir-beg šalje Pučiću svoga čovjeka da se to naplati. Isto tako traži da se povрати 16 i po oka voska, kobila, kabanica i puška, što je sve oduzeo Pučićev kapetan Milaneza od nekog Ibšir-begova čovjeka. Ibšir-beg piše Pučiću, da bi mu još prije bio opremio ovo pismo, ali ga je smeo u tome dolazak vezirova čehaje. Njih dvojica su dali pohvatati i povješati sve hrsuze (kradljivce) i zločince za koje mu je pisao Pučić. On predlaže Pučiću, da i on to učini na svojoj strani, pa će nastati mir i sigurnost na Krajini.

Ostala pisma rade o ucjeni i otkupu sužanja muslimana na Pučićevu području. Merdan Beširević, sigurno bliži rođak Ibšir-begov, bio je čehaja u Glamoču. On daje vjeru Muhamedovu Pučiću za sužnja Huseina Džaferovića, da će biti isplaćeno sve od novca do konca, a to svjedoče Ibšir Beširević, Muhamed-aga Poprženović, gospoda kapiteni Knežević i Vukasović i gospodin šindik (sindicus) Like i Krbave. Ovakvu jednu obavezu uzima na se i Ibšir-beg za Ibrahima Kanalića.⁸⁾

Bešir-beg je primio još za očeva života upravu kapetanije. Bilo je to oko godine 1766, kada se Ibšir-beg, sigurno zbog starosti, povukao u mir. Tu je službu vršio do iza jeseni 1771 god. Kako je u arapskom pisanju imena Ibšir i Bešir neznatna razlika, to se neki događaji iz vremena Bešir-begova pripisuju Ibšir-begu kod nekih naših pisaca. Bešir-beg je išao na hodočašće u Meku, što je velika rijetkost kod kapetana, i tako postao hadžija (Hadži-Bešir-beg). Biće, da je bio prije u Meki, no je postao kapetan. Kao hadžija spominje se 1768 g. Na 28. travnja 1768 vjenčao se u Sarajevu sa Zejnebom, kćerkom nekog Omer-bega iz Čokadži Hadži-Sulejman mahale. Pri vjenčanju zastupao ga je Mustafa-aga, sin Alijin, iz Cazina.⁹⁾ Ovo mu svakako nije bila prva žena.

Bešir-beg je po nalogu bosanskog vezira Mehmed-paše Muhsinovića sagradio u Pećigradu 1768 novi grad s tabijama i džamiju, kako se to čita na ploči, što je nekad stajala iznad gradskih vrata.

Kada je Porta odlučila, da pošto poto povрати izgubljene gradove u Besarabiji, stade kupiti veliku vojsku. S jednim odjelom od 3000 Besarabjaka

krenuo je i Bešir-beg podjesen 1771 na Rusiju. Pod njegovim zapovjedištvom išla su dva bosanska kapetana, Ahmed-beg i Mehmed-beg.¹⁰⁾

Godine 1777 buknula je buna u ovoj kapetaniji protiv kapetana zbog plaća i nekog novog poreza pod imenom »ješil akče«. Centar te bune bio je Cazin. Dobri ljudi sa strane primirili su buntovnike. Plaće su isplaćene. Potankosti nedostaju o ovoj buni, ali je o njoj stigao glas i u Sarajevo. Kroničar Bašeskija zabilježio je, sub 1191: »Stiže glas, da se je zatvorio u tvrđavu ostrožački kapetan Beširević, koga opsjede 10.000 vojnika«. Koliki je zapravo bio broj buntovnika ne zna se. Ali po drugim vijestima moglo je u toj buni učestvovati preko 4000 ljudi.¹¹⁾

Što je konačno bilo s Bešir-begom nije mi poznato. Njegova groba na Ostrošcu nema. Iza sebe nije ostavio muških potomaka, pa je kapetaniju naslijedio njegov brat

Abdul Mumin-beg. Godine 1765 potpisan je na jednom aktu kao svjedok i tu je navedeno da je sin Ibšir-begov. S više kapetana potpisao je 12. rujna 1784 jedan mahzar i tu stoji da je kapetan Ostrošca. I to je sve što se o njemu zna.

Iz oskudnih podataka nikako se ne vidi, ko je bio ostrožački kapetan u doba austro-turskog rata, što je završen mirom u Svištovu 1791 godine. Tim mirom izgubila je Bosna jedan neznatan dio svoga teritorija i to baš u ovoj kapetniji. Bili su to gradovi Cetin i Drežnik. Tačno ne znam ko je tada bio ostrožački kapetan, da li Abdul-Mumin ili Mehmed.

Kada je provedeno razgraničenje između Porte i Austrije u ovome kraju, izdao je bosanski vezir Salih paša 21 I 1207 (8 IX 1792) bujruddiju na ostrožačkog kapetana, čije se ime ne navodi, na age i ostale zapovjednike, u kojoj im se daje na znanje, da je povučena nova granica uz sudjelovanje obostranih povjerenika za taj posao, te da taj sporazum poštuju.¹²⁾ Za posadu Cetina od 72 nefera i zapovjednika znam, da je premještena u Kladušu i da je pitanje njihovih plaća uređeno po predlogu bosanskog vezira Husamudin-paše 22 zilhidžeta 1211 (18 VI 1797), a kao odžakluk navedena je džizija Starog Majdana i Vučitrna. Toga je vremena bio ostrožački kapetan

Mehmed-beg Beširević,¹³⁾ a kako je na poledini spomenute bujruddije od 21 I 1207 (8 IX 1792) napisao ime ovoga kapetana, to je vrlo vjerovatno, da je i tada bio na tome položaju. Umro je kao kapetan poslije 8 I, a prije 31 X 1818 godine. Bio je u rodbinskoj vezi s Gradašćevićima i Firdusima. Njegova kći Ajiša bila je udata za hlivanjskog kapetana Ibrahim-bega Firdusa.

Mehmed-beg je opasao bedemom grad u Velikoj Kladuši. To se desilo svakako nakon gubitka Cetingrada.

On je doživio i onu najveću drskost pećigradskog zapovjednika Hasan-age Pečkog, koji je usred mira zaposio grad Cetin 1809 i u nj se zatvorio. Maršal Marmont za odmazdu spalio je cijeli Izačić i opsjeo

Bihać. Među krajiškim kapetanima, koji su morali sagnuti glavu pred Francuzima i pokoriti se pod zidinama Bišća, bio je bez svake sumnje i Mehmed-beg Beširević. Ovakvu sramotu nije doživio nijedan njegov predak. Mehmed-bega je naslijedio sin

M u r a t - b e g, posljednji ostrožački kapetan i posljednji član kuće Beširevića, koji je nešto značio na Krajini. On je bio zet Hasan-age Pećkog, s kojim nije živio u osobitom dosluku. Osim Gradašćevića i Firdusa bio je još u rodbinskim vezama s krupskim Arnautovićima. Kapetansku je službu vršio od godine 1818 do ukinuća kapetanija. Još njegov otac bio je član nekog tajnog pokreta među feudalnom gospodom toga vremena i u tome ga je naslijedio i Murat. O čemu se tu radilo ne zna se. Njegov rodak i imenjак Murat-beg, kapetan Gradačca, bojao se je za još neiskusnog Murat-bega Beširevića, što saznajemo iz dva njegova pisma; jedno je pisao petrovačkom kapetanu Mustaj-begu Šinikčiću-Kulenoviću, a drugo samom Murat-begu. U tom pismu čitamo, »kako je odavna iščekivao od njega vijest, te pošto nije dobio, da se veoma čudi i brine, a ujedno i uznemiruje. Ističe kako je u velikoj brizi za onamošnje stanje, te mu ovaj put šalje pismo po svojem pouzdaniku, u kojem ga pita za zdravlje i daje mu nekoje savjete. Kaže, kada primi njegovo pismo i pročita ga, da će saznati i njegovu namjeru. Savjetuje mu da se zasad ne osvrće na zle namjere njegovih neprijatelja i ne zalazi s njima u sukob, već da se strpi i oprezno prati tok događaja. A ako mu njegovi neprijatelji uznemire njegovu raju (privrženike), da i u tom slučaju ne ulazi s njima u sukob, nego da se opet po mogućnosti strpi, jer će to po njega biti mnogo korisnije. Da o svemu onome što mu neprijatelji učine odmah obavijesti novog valiju. Napominje mu da se ne povjerava riječima svakojakih osoba, već prvo da se posavjetuje s onim ljudima, koji su bili upućeni u te tajne umrlog njegova oca, te da se ravna po njihovim savjetima. Upozoruje ga, da se u svakom poslu posavjetuje i dogovara sa starijim pametnim osobama, što će biti od koristi kako za njega tako isto i za njegovu raju, a ne da radi po svojoj pameti. Piše, kada shvati njegovu namjeru, nada se da će se ravnati po njoj i da će ljubazno postupati s narodom i okolinom.«¹⁴⁾

Iz ovoga se pisma daje naslutiti da se ovdje nešto spremalo. Zna se da je Beširović prije ili poslije ovog pisma bio u posjeti kod Murat-kapetana u Gradačcu i da je pored drugih svojih vodio i svoga pjevača Čerima Čaića. Godine 1821 dao je bosanski vezir pogubiti Kulin-kapetana i njegova strica Bajbuta, pa kapetane Krupe, Dervente, Maglaja i Murat-kapetana od Gradačca. Pravi se razlog ne zna, ali je sigurno posrijedi neka urota. O tome ima jedna narodna pjesmazabilježena nakon trideset godina, u kojoj se navodi kao razlog namjeravana izdaja zemlje kaurima. U njoj se ne spominje Murat-kapetan od Gradačca. Izdaja zemlje kaurima sigurno nije bila uzrokom pogibiji ovih kapetana, nego nešto drugo. Najprije bi mogao biti razlogom neki pokret protivu onovremenog bosanskog vezira Ali-Dželaludin-paše, koji

je bio ustao protiv svake samovolje, i neposlušne i nepokorne prvake slao na stratište i u progonstvo. Po ovoj pjesmi Dželalija je predočio pismo Kulin-kapetanu s njegovim muhurom, kojim ovaj s ostalim izdaje zemlju kaurima, što svakako nije moglo biti, ali da se nešto spremalo, o tome nema sumnje.¹⁵⁾

Ovaj je put naš Murat-beg Beširević sretno prošao. Godinu dana kasnije stigla je i njega kazna s još dvojicom krajiških kapetana: kape-tanom Bišća i Sanskog Mosta. Njih je Dželalija svrgao i s porodicama iz zemlje prognao, jer su se bili dogovorili da podignu ustanak. Na njegovo je mjesto u rujnu 1822 postavljen neki

Salih-beg sin Ibrahim-begov.¹⁶⁾ Tačno se ne zna, da li je ovaj put Murat-beg morao napustiti svoj zavičaj, jer je Dželalija, kako je već prije rečeno, ubrzo iza toga bio premješten iz Bosne i kratko iza toga premještaja umro u Travniku, a Murat-beg je i opet kapetanom Ostrošca.

Dvije godine kasnije i opet se odlučio i podigoše bunu na Krajini Murat-beg Beširević, Mehmed-beg Bišćević i Hasan-aga Pečki. Iz poglavlja o Bihačkoj kapetaniji znamo, da je protiv njih po fermanu digao vojsku bosanski vezir Selim Siri-paša i da su sva trojica ostali na svome mjestu. Mora da su se s vezirom izmirili.

I nakon toga Murat-beg nije mirovao. On je s Hasan-agom Pečkim uznemirivao stanovništvo i vlasti s one strane granice u Hrvatskoj. Sigurno na intervenciju Austrije u Stambolu, izdan je ferman krajem redžeba 1246 (siječanj 1831), kojim se to zabranjuje.¹⁷⁾

Kako se odnosio Murat-beg Beširević prema pokretu Husein-kapetanovu, tačno se ne zna, ali se zna da je njegov tašt Hasan-aga Pečki pristao uz Gradašćevića. Tek kada je došlo do ukidanja kape-tanija i uvođenja musulmuka, ustadoše 1835 na otvorenu bunu tri krajiška kapetana: petrovački Mustaj-beg Kulenović-Sinikčić, ostro-žački Murat-beg Beširović i krupski Mehmed-beg Arnautović-Krupić. Prvi i pravi udarac ovoj buni zadao je karlovački general Waldstätten porazom Murat-bega kod Velike Kladuše godine 1836. Ovaj je poraz uzrokom, da buna nije zauzela šire dimenzije. Novi bosanski vezir Mehmed Salih-paša Vedžihija, koji je ukinuo kapetanije, porazio je konačno vojsku spomenute trojice kapetana kod Lipnika blizu Starog Majdana i uhvatio kapetane Krupe i Ostrošca. Obojicu ih je doveo u Sarajevo u travnju 1837. Vedžihija je opljačkao Ostrožac tako da je rod Beširevića stjerao na prosjački štap. Oba kapetana poslao je u progonstvo u Malu Aziju. Godine 1843 dozvoljen im je povratak u Bosnu. Beširević se više nije vratio u Ostrožac, nego je otišao sestri Ajiši, udovi iza Ibrahim-bega Firdusa, u Hlivno i ondje umro 1846. Tako je pod tuđim krovom završio svoj život posljednji ostrožački kape-tan. Godinu dana prije njega umro je u Cazinu njegov pjevač Čerim Čaić, ali je još 1844 dospio, da u Hlivnu vidi svoga gospodara i da mu ondje otpjeva posljednju pjesmu.

- 1) R. Lopašić, Bihać i Bihaćka Krajina, str. 114.
- 2) R. Lopašić, o. c., 232—243, Dr. Č. Truhelka, Naši gradovi, Sarajevo, 1904, H. Kreševljaković, Cazin i okolina, Narodna Uzdanica, kalendar za 1935, str. 95—97.
- 3) Dr. A. Ivić, Prilozi za povijest Hrvatske i Slavonije u XVI i XVII vijeku, Starine, XXXV, str. 362.
- 4) Rukopis br. 84, folio 60 b u Orijent. zbirci Jug. akademije u Zagrebu.
- 5) Starine, XII, str. 10, 11, 12, 14, 15, 16 i 31.
- 6) R. Lopašić, o. c., 242.
- 7) R. Mudezirović: Kronika Mula Mustafe Bašeskije, GZM, XXX, (1918), str. 72.
- 8) R. Strohal, Nekoliko ćirilskih pisama o dopisivanju sa hrvatskim komandantima, Vijesnik Hrv. slav. dalmat. Zemalj. arhiva, XVI, (1914), str. 45—51.
- 9) Sarajevski sidžil, br. 9, str. 4.
- 10) S. Bašagić, Kratka uputa, str. 107.
- 11) R. Mudezirović, o. c., 55.
- 12) Originalna bujrukdija u arhivu Orijent. instituta br. 2965.
- 13) Isprava u mene.
- 14) R. Muderizović, Biografija Mule Mestvice i korespondencija Muratkapetana Gradaševića iz 1818—1819, GZM, XLIV, (1932), str. 76.
- 15) Bosanski Prijatelj, II, str. 97.
- 16) Sarajevki sidžil, 62, str. 22.
- 17) Mostarski sidžil u arhivu Orijent. instituta,

KAPETANIJE LIČKOG SANDŽAKA

U Ličkom sandžaku bilo je sedam kapetanija. Kako je ovaj sandžak izgubila Porta mirom u Karlovcima 1699 g., tako je nestalo i tih kapetanija, kao i onih u požeškom, bosanskom i hercegovačkom sandžaku, gubitkom cijelog požeškog i jednog dijela drugih dvaju sandžaka (Hrv. Kostajnica, Gabela i Herceg-Novi).

Za neke od ličkih i požeških kapetanija znam iz Memibegovićeve opisa Bosanskog pašaluka samo toliko da su postojale, dok za neke ima još i po koji sitniji podatak.

Lički je sandžak organiziran oko godine 1580 otcjepljenjem jednog dijela sela, varoši i gradova od Kliškog i Bosanskog sandžaka, što su ih Turci osvojili između 1522 i 1570, t. j. od zauzeća Knina i Skradina do zauzeća Zemunika. Ovaj se sandžak sastojao od Like, Krbave i krajeva između Zrmanje i Krke, gdje se prije sterala županija Luka (Gornji i Donji Kotari). Teritorij županije Luke zove se u Ličkom sandžaku *n a h i j a K o t a r .*¹⁾ U ovome je sandžaku oko 1620 godine bilo pored brojnih sela 28 tvrdih gradova i varoši. *K n i n*²⁾ je bio glavni grad sandžaka. U jednom na našem jeziku pisanom pismu potpisuje se 1613 sandžakbeg Lički Halil-beg »sančak lički i krbavski i zakrčki i kotarski«.³⁾

Gradovi Knin, Skradin, Nadin, Zemunik, Islam, Donji Obrovac i Udbina bijahu sjedišta kapetanâ Ličkog sandžaka.

Za Kandijskog rata izgubili su Turci jedan dio ovoga sandžaka. Tom prilikom nestalo je i nekih ličkih kapetanija, a ostale su propale u Velikom ratu (1683—1699).

10. KNINSKA KAPETANIJA

Knin je bio sjedište ličkog sandžakbega.⁴⁾ Po Memibegovića opisu bilo je 1620 godine u Kninu 300 kuća i isto toliko ljudi za oružje, dok su kninska sela mogla dati 1000 ljudi. Grad je bio obzidan s tvrdom na brežuljku u kojoj su bila 2—3 velika topa i više periera (mužara iz kojih su se bacale kamene kugle). Opseg grada iznosio je preko dvije milje.⁵⁾

Bosanski sandžak Gazi Husrev-beg i hercegovački Mahmud-beg osvojili su Knin 28 V 1522.⁶⁾ Turci su vladali Kninom do 1688. Od 1649 do 1653 bio je Knin u mletačkoj vlasti, a toga vremena sjedio je sandžakbeg na Udbini. Od 1648 do 1653 vodile su se žestoke borbe oko ovog grada.

Prvi po imenu poznati kapetan Knina bio je Mustaj-beg Firdusović, koji je na ovom mjestu bio 1662 godine. On je ponovno na ovo mjesto zasio iza Mehmed-bega Atlagića.

Godine 1664 do iza 26 veljače 1677 bio je kapetan Knina *M e h m e d - b e g A t l a g i ć*,⁷⁾ sin Mustafin, kasniji bosanski vezir,

On je krajem kolovoza 1675 požurio od dalmatinskog providura Marina Zorzi odgovor na pisma bosanskog defterdara i mletačkog baila koje mu je on dostavio, a ujedno ga moli da zabrani mletačkim podanicima, koji su obrađivali zemlje u Zemunik i Islamu, da dohotke sa tih zemalja predaju sandžakbegu Durakbegoviću, jer je dohotke sultan njemu darovao. (B. Desnica, Istorija Kotarskih uskoka, I, Beograd, 1950, str. 171).

Poslije ovoga Atlagića došla je kapetanija u vlast hlivanjskih begova Firdusovića (Firdusa) i ostala do pada Knina pod Veneciju u rujnu 1688. Po imenu poznata su nam dva Firdusovića, Mustaj-beg i Ali-beg.

S kninskim dizdarom Mehmed-ago m pisao je oko 1684 Mustaj-beg odmetnutim knezovima, da su oni prijavili serdaru Mehmed-begu Durakbegoviću sve one, koje su uskoci prisilili da se odmetnu kao i one koji su se dobrovoljno odmetnuli, a on je to saopćio paši. Sad ih pozivaju da se pokore i budu careva raja kao i prije, pa im se neće ništa nažao učiniti. Neka s donosiocem pisma opreme nekoliko ljudi, kojima daju tvrdu vjeru, da im se neće ništa dogoditi i da će se moći slobodno vratiti. Ako ne dođu, neka grijeh što će im porodice pasti u ropstvo i što će im biti oduzeta stoka padne na njihovu dušu. I nek ne reknu, da im nije javljeno i sad neka biraju šta vole.“)

Mustaj-beg je umro prije rujna 1688 od rana što ih je zadobio pri obrani Knina.

Ali-beg je bio samo nekoliko dana kapetan i nakon pada Knina opremljen je s Mehmed-pašom Atlagićem i ostalim uglednim zapovjednicima u Veneciju.

11. SKRADINSKA KAPETANIJA

sa središtem u gradu Skradinu. Taj je grad bio u turskoj vlasti od 1522 do 1684 godine. Skradin je zauzeo Gazi-Husrev-beg uz pomoć hercegovačkog sandžaka Mahmud-bega.⁹⁾ Iz Memibegovića opisa znamo, da je 1620 bio Skradin grad, s jedne strane opasan bedemima; jedan mu je kastil na glavici van gradskog opsega, a drugi blizu rijeke Krke, oba podređene važnosti; podalje pak ima nekoliko mlinova. U gradu i predgrađu bilo je oko 200 kuća i 300 za oružje sposobnih ljudi. Gradu pripada više sela sa 300 kuća i toliko ljudi za oružje.

Skradinski kadija stolovao je u Hlivnu. U Skradinu je sjedio sandžakov kapetan s više aga i dizdar.¹⁰⁾

Prvi po imenu poznati kapetan bio je neki Mehmed-aga. On je 1639 uputio jedno pismo šibenskom kapetanu da pusti nekog sužnja Vukasa, kmeta Ahmet-age Ljubunčića.¹¹⁾

Iz dvaju nedatiranih turskih akata franjevačkog samostana u Visovcu vidi se, da je bio skradinski kapetan i neki Mustafa i dizdar neki Mehmed.

12. NADINSKA KAPETANIJA

nosila je ime po gradu Nadinu. Taj je grad zauzeo 1538 godine bosanski sandžak Gazi Husrev-beg¹²⁾ Turci su ga izgubili 1647 godine.

Nadin je bio 1620 obzidano mjesto, utvrđeno malim kastelom, sa nekim kamenim topom. Predgrade s gradom brojilo je 100 kuća i 130 ljudi za oružje. Nekoliko sela imalo je 200 kuća i 300 ljudi za oružje. U gradu je bio dizdar, pet aga i kadija.¹³⁾ Prema tome, ovoga vremena nije Nadin imao kapetana.

Poput Zemunika i Nadin je utvrđen 1637 tako, da je bio najjača utvrda, jača i od samog Knina, i snabdjeven svom ratnom spremom.¹⁴⁾ Najvjerovatnije je da je u Nadinu baš ovoga vremena organizirana kapetanija. Godine 1645 bio je nadinski kapetan jedan Ferhadpašić. Jedan od nadinskih aga bio je 1641 Mehmed-aga Beširagić.¹⁵⁾ U to isto doba bili su Beširagići kapetni Islama i age Obrovca. Po jednom nedatiranom aktu u Drž. arhivu u Zadru bio je neki Fadlulah-aga azapa (filza CXXIII, dok. 1/3).

Osim azapa bilo je i po gradovima ličkog sandžakata i drugih rodova vojske, naročito martoloza. U gradu Vrani spominju se age azapa, martoloza i prešlija. Prešlije nisu nikakav rod vojske. To je očito pogrešno napisano u Memibegovića opisu, a odnosi se sigurno na bešlije. Kod nas ima prezimena Bešlić i Bešlagić, a nastala su tako, što su im predi bili bešlije i bešlijage.

13. ZEMUNIČKA KAPETANIJA

zvaše se po gradu Zemuniku, čije se ruševine vide još i danas na humku kraj današnjeg mjesta istog imena. Zemunik je bio u turskoj vlasti od 1570 do 1648 godine. Ovaj je grad zauzeo Ferhat-beg Sokolović, sandžak kliški. On je ovdje sagrađio jednu džamiju prije veljače 1578.¹⁶⁾

Godine 1620 sjedio je u Zemuniku kapetan, dva dizdara i kadija. U gradu je bilo do 200 boraca, a isto toliko davala je okolica.¹⁷⁾ Kad se sultan Murat IV spremao da zauzme Zadar, pretvoren je Zemunik u čvrstu stratešku tačku. Oko 1637 sagrađen je uz stari grad Tome Veniera u Zemuniku novi grad. Za tu osnovu Murata IV imao je biti Zemunik glavno uporište. Zemunik je kroz to vrijeme naglo porastao. Dok za Zemunik kaže Memibegovićev opis: »Zemunik, zidan grad s tvrdom, mala topa dva, nekoliko havana s kamenim duletima, kuća ima, što u gradu što u varošu, sto pedeset na broj, ljudi za oružje dvjesta«, iz mletačkog izvora znamo, da je grad s predgradima brojio 830 kuća, 1200 posadnih vojnika i 3000 duša, tako da nije ni u čemu zaostajao za Zadrom, glavnim gradom mletačke Dalmacije.¹⁸⁾ Iako ovako piše dr. L. Jelić, čini se da je pretjerano.

Od zapovjednika ove kapetanije poznat mi je samo neki Hasan-aga. On se spominje u jednom aktu od 1051 (1641) bez dalje oznake, pa tako ne znamo, da li je bio kapetan ili samo aga nekog roda vojske.¹⁹⁾

U obližnjem gradu Vrani boravio je godine 1639 kapetan Durak-aga. Koliko se zna, Vrana nije bila sjedište kapetana, pa je Durak-aga mogao biti zemunički kapetan ili kapetan neke druge kapetanije (Zadarski arhiv, F. C. XXXI, br. 29).

14. ISLAMSKA (SEDDI-ISLAMSKA) KAPETANIJA

zvaše se po gradu Islamu. Danas je ondje selo Islami s ruševinama starog grada. Prije se grad po L. Jeliću zvao Vespolja c.²⁰⁾ Antun Simčik prima ovo s oprezom i pomišlja na Vrpolja c. Zauzeo ga je kliški sandžak Ferhat-beg Sokolović 1570 i otada se zvao Islam. Po opisu od 1620 bilo je u Islamu oko 200 pješaka, dizdar i 3 age. Uoči kandijskog rata bio je grad tako utvrđen, da je zaostajao samo za Nadinom, Zemunikom i Udbinom, gradovima prvog reda. To je tražio njegov pogranični položaj. U turskim izvorima zove se Seddi-islam (zid islama). Islam je bio središte Gornje Krajine, koja se zvaše i Islamska kapetanija. Ovoj je kapetaniji pripadao i gradić Cetiglavac, negdanji dvor ninske biskupske mense, koji je nakon izгона Turaka bio dodijeljen kao leno junačkoj porodici Mitrović-Janković, danas kula Stojana Jankovića. Tu je bio uoči kandijskog rata spahiluk Jusuf-age Turića.²¹⁾

U kuli u Gornjim Biljanima sjedio je kapetan Gornje Krajine.

Poznata su mi imena trojice kapetana Islama. Ibrahim-aga je bio kapetan Islama godine 1639,²¹⁾ a i sredinom šabana 1051 (oko 20 XI 1641).²²⁾ On je umro u ožujku 1644 i naslijedio ga je brat Sinan-beg Beširagić.²³⁾ Prije ove dvojice bio je na tome mjestu nepoznate godine Mahmud-aga, ali ne znamo, da li je i on bio iz iste porodice.²⁴⁾

Sinan-beg je sjedio u kuli u Biljanima. Bio je vrlo ugledna ličnost. Mlečani su nastojali da ga mitom pridobiju na svoju stranu, jer su samo tako mogli imati mir na granici. Oni ga zovu kapetan-begom, smatraju ga poglavitom pograničnom osobom na turskoj strani, jer on drži na uzdi sve ostale spahije i age. Po mletačkim izvorima izgleda, da je kapetan Islama ili Gornje Krajine bio gospodar i zapovjednik nad ostalim kapetanima ovoga kraja.

Zbog jednog okršaja na granici, u kome je palo sedam Turaka, tražio je Sinan-beg oštetu od providura, ali pogranične age prekinuli su veze i prijetili osvetom. Zadraniin Grisogono, Sinan-begov prijatelj, donio je ovome providurove darove, deset glava šećera, jedno ogledalo, nekoliko moškovnica, uz ponudu da li je sklon i nadalje primati darove, kao i njegovi prešasnici. U zboru gdje se od generalnog providura predložena pomirba pretresala, većina aga povelala se za kapetanovim mišljenjem, te je providur dobio sljedeći odgovor:

»Primismo liste Vaše Preuzvišenosti i vidimo što nam pišete, da svatko ko hoće doći na skelu, dolazi slobodno, da će biti dobro viden od Vaše Preuzvišenosti i Vaših podanika.

Zahvaljujemo V. P. na Vašoj dobroj volji i ljubavi i tako treba činiti da se prilagodimo volji čestitoga cara i privedre gospode mletačke,

koji hoće ljubav i mir na Krajini, da daće careve i duždeve ne pomanjaju.

Jer budući tako i videći mi ljubav Vašega gospodstva govorimo Vam da unapredak hoćemo živjeti u miru i ljubavi, i nećemo dopustiti da naši čine protiv dužnosti i nećemo davati slobodu ni braniti one koji bi htjeli pomutiti pokoj i ljubav i dobar mir na ovoj Krajini. i Bog veseli Vaše Gospodstvo«. ²⁵⁾

Dizdar Islama bio je Jakub-aga. On je tu službu vršio od prije početka svibnja 1635 do iza studenog 1641. ²⁶⁾

Padom Islama pod Mletke 1647 godine nestalo je ove kapetnije.

15. OBROVAČKA KAPETANIJA

zvaše se po gradu Obrovcu na rijeci Zrmanji. Taj se grad zvao Donji Obrovac, a zauzeo ga je 1527 Gazi-Husrev-beg izdajom Jurka Posedarskog. ²⁷⁾

Godine 1620 sjedio je ovdje kapetan. Tada je bilo u Obrovcu 200 boraca. Prvi kapetani su bili iz porodice Piragića ili Beširagića. Međuagama Obrovca bio je 1641 Osman-aga Beširagić i nepoznate godine Selam-aga Matusović (Abduse'am bin Husejn). ²⁸⁾ Pismom od 28 II 1639 bez oznake mjesta izvijestio je Osman-aga Beširagić mletačkog providura u Zadru o odredbama donesenim na sastanku krajiških aga i knezova u Bukovici i Bruški. Dalje obećaje ispuniti neku želju providurevu. ²⁹⁾ Padom Obrovca pod Mletke 1647 nije nestalo Obrovačke kapetanije i nije mi poznato gdje je kasnije sjedio obrovački kapetan. Te je kapetanije nestalo za vrijeme Velikog rata.

Posljednji obrovački kapetan bio je Jusuf-aga Hadžagić, sin ribničkog dizdara Osman-age, koji je na ovom mjestu bio već godine 1080 (1669/1670). On je preostalim dijelom kapetanije upravljao sve do njena pada pod Mletke. Bio je u životu godine 1707 i boravio u Staroj Ostrovici. Zajedno s ostrovičkim kapetanom Salih-agom Kulinovićem postavljen je 15 svibnja pomenute godine ,kao bivši obrovački kapetan, eminom zadarske skele. ³⁰⁾

Dizdar Obrovca bio je god. 1680 Mehmed-aga. (Zadarski arhiv, F. CXXXI, 6/1).

Obrovačkoj je kapetaniji pripadala Jasenica s tvrđavicom Dračevac, ³¹⁾

16. UDBINSKA ILI LIČKA KAPETANIJA

Ono što je bio Zemunik uoči Kandijskog rata spram mletačkih posjeda i Zadra, to je bila Udbina spram preostale Hrvatske i Senja. Iz opisa od 1620 vidi se, da je Udbina bila tvrđava prvog reda. U gradu i predgradu bilo je 300 kuća, a mogle su dati 500 što pješaka, što konjanika. Okolna sela po Krbavi brojila su 1000 kuća i mogla su dati 1500 boraca. U Udbini je sjedio kadija, kapetan, dizdar i više aga. ³²⁾ Godine 1577 bila je u Udbini posada od 300 konjanika i 500 pješaka.

Od 1527 do 27 VII 1689 bila je Udbina u turskoj vlasti. I kao što je Senj baza četovanja na kršćanskoj strani, to je isto bila na turskoj Udbina. Udbina je posljednji grad Ličkog sandžaka, koji se, prisiljen žedu, predao karlovačkom generalu Ivanu Herbersteinu.

Premda prvi spomen o Udbinskoj ili Ličkoj kapetaniji pada u godinu 1620, držim da je ovo jedna od najstarijih kapetanija. Koji su gradovi pripadali u njen sastav ne zna se, no držim da je Udbini svakako spadao Ribnik, Bunić, Perušić i Ploča.

Od udbinsko-ličkih kapetana u poznatim mi izvorima očuvao se spomen, Aliji, Huseinu, Hali-begu (?) i Mustafi. Ovaj posljednji bio je kapetan oko 1648 dok se ona dvojica spominju u nedatiranim aktima.

Ali-kapetan je potpisan na jednom aktu zadarskog arhiva. Da je kojom srećom ovaj akt datiran, možda bi se moglo ustanoviti, da li je ovaj Alija identičan s onim Alijom Bojičićem, junakom naših narodnih pjesama, jer sigurno znamo, da je jedan Bojčić živio na Udbini 1641 godine. On je naveden u izvještaju Vuka Frankapana.³³⁾

Husein-kapetan izdao je gvardijanu samostana Visovca ispravu, da ga na putovanju niko ne uznemiruje.³⁴⁾

Hali-beg je u jednom aktu Zadarskog arhiva (F. CXXXI, 30/24) potpisan kao »kapitan udbinski i lički i krbavski«.

Mustafa-kapetan udbinski i lički uputio je jedno pismo harambaši Petru Smiljaniću bez datuma, ali svakako nešto prije 1648 godine. To pismo glasi:

»Od nas gospodina Mustafage, kapetana udivinskoga i ličkoga, harambaši Petru Smiljaniću poklon i vele drago i lubeznivo pozdravljenje kako bratu i prijatelju našem.

Čudimo se Vašemu gospodstvu, da nam nigdir list ne dodjo (!) od vas, budući s našim ovem priatel. Toliko li mlite, da mi nismo ništa posli oca vridni (9)? Molim Vaše gospodstvo, ako ne bude koje oprave, ča smo vam bili pisali da opravite pri gospodinu djeneralu, molimo vašu milost, ako ča vidite da ne bude mira, dajte (e) nam na glas po priatelsku skrovito, molimo vašu milost. I pozdravlaše vas naša mati i molaše za jednu tursku robinicu, a ča bude pravo, hoćemo vam uslati. Molimo vašu milost, pozdravite nam od naše strane sina vašega harambaše Iliju. Čuli smo, da je junak na toj Kraini. Bog znade da nam je drago, jere je naš. I eto mu uslasmo jedno pero sokolovo, zač je za nj. Hoće ga nositi prid junaci. I molimo ga za jedni signu karabinu, ča znate, da tribuje. Vira moja, hoćemo mu pošteno jizpraviti. I Bog vas veseli. I molimo vas, harambaša Ilija, da nam ušale jednu bocu rakije, ča ćemo se napiti. I da ste veseli. Amin«.³⁵⁾

I ovaj nam list potvrđuje onu narodnu poslovicu: Krv nije pura.

Ovaj Mustafa-aga je identičan s pjesmom proslavljenim Mustaj-begom Ličkim, a suvremenik je bihačkog kapetana Mustaj-bega. Zvao se Hurakalović. Kako ga ne spominje Vuk Frankapan u svome izvještaju od 1641, biće da je kapetanom postao nešto kasnije. Mustaj-begov brat Mehmed-beg ili Muhamed-beg bio je lički sandžakbeg 1648.

Naš Mustaj-beg postao je također lički sandžak 1653. I kao kapetan i kao sandžakbeg često je vojevao sa svojim Udbinjanima i Ličanima. Bio je u boju pod Kninom 1648 godine. Kod Križanića Turnja 1656 razbio je vojsku Mustaj-begovu Juraj Frankapan Tržački. U kreševu je Mustaj-beg bio ranjen i zarobljen, i nakon kratkog vremena je umro kao zarobljenik.³⁶⁾

Mustaj-beg je bio zet ličkog alajbega Jusuf-bega Filipovića.³⁷⁾

Lopašić karakteriše Mustaj-bega ovako:

»Dok je Mustaj-beg u Lici živio, nije bez njega bilo većeg boja, niti zamašnjega četovanja, a bogme niti svatovanja. Zlo je prošao, tko se bez njega ili njegova znanja s kršćani i najmanje pokresao i u boj upustio. Često puta dolazi on u pomoć, kao da je s neba pao. Njegova se riječ čula i poštovala kao riječ korana. Sve mu se pokoravalo, ali i on je, što je bilo vrijedno, nagrađivao, a kaznio zlo, bivši uzor pravedna i hrabra tirana«.

Posljednji udbinski ili lički kapetan, kome imena ne znam, uzet je nakon predaje Udbine kao talac s ostalim agama. Šta je kasnije bilo s tim taocima, ne zna se.³⁸⁾

Godine 1641 bile su age u Buniću Derviš-aga Filipović i Ahmed-aga Kurtić, u Ribniku Alaga Kurtagić i Kurt-aga Zenković, u Perušiću Salih-aga Nasufagić, dizdar, i Sule Furenković.³⁹⁾

1) U Ferhad-pašinoj zakladnici iz 1537 stoji da je Zemunik u nahiji Kotar.

2) V. Klaić, Knin za turskog vladanja (1522—1688), Vijesnik Hrvatskog arheološkog društva, 1928 str. 257—262.

3) V. Klaić, o. c. 260.

4) Do sada nemamo nijedne liste sandžakbega ovoga sandžaka. Zbog toga ovdje donosim imena onih, za koje znam iz raznih isprava i štampanih djela: Mustafa 996 (1588), Ibrahim-beg Memibegović 1593, Halil-beg 1606 i 1613, Sahman 9 VII 1019 (27 IX 1610), Ahmed, Šaban 1037 (travanj 1628), Derviš, početak ramazana 1045 (veljača 1636), Hajdarbeg 1639, Halilbeg Duraković 26 II 1639 i kraj safera 1056 (16 IV 1646), Mehmed-beg 1648, Mustaj-beg Lički (1653—1656), Muhamed-beg Durakbegović (1657), Alija 1089 (1678). Muhamed Durakbegović 1681 bio je sandžak kninski; on je spomenute godine pozvao šibenskog vlastelina Divnića na neko veselje. On je bio kapetan i 1684 i 1685. Posljednji sandžakbeg bio je Muhamed-beg Crnić (1688). U nedatiranim izvorima spominju se još Muhamed sin Mustafin i Osman.

5) F. Rački, Prilozi za geografsko statistički opis bosanskog pašaluka, Starine XIV, str. 184.

6) Dr. Č. Truhelka, Gazi Husrefbeg, GZM, XXIV, (1912), str. 110.

7) Zadaski arhiv, filza VIII, dok. 44. Ovaj i sve daljnje podatke iz Zadarskog arhiva ustupio mi je najpripravnije prof. Nedin Filipović, na čemu mu i ovdje toplo zahvaljujem.

8) Dr. B. Desnica, Istorija kotarskih uskoka, Beograd, 1950, I, str. 107, 108, 335; Beograd, II, str. 239, 246.

9) Dr. Č. Truhelka, o. c. 110.

10) F. Rački o. c. 182

11) Čir. X, akt br. 18.

12) Dr. Č. Truhelka Gazi Husrefbeg, GZM, XXIV 1912, str. 146.

13) F. Rački o. c. 183.

¹⁴⁾ Dr. L. Jelić, Lički sandžakat i postanje Mletačke Krajine, Narodni kalendar za prostu godinu 1898, Zadar, str. 84. Od ove radnje postoji separat.

¹⁵⁾ Zadarski arhiv, filza CXXVI, dok. 10/9.

¹⁶⁾ Iz Ferhad-pašine zakladnice od safera 995 (veljače 1587) znamo, da je Ferhad-paša uvakufio svoj posjed oko Tinja i odredio, da se od prihoda uzdržava njegova džamija, što ju je sagradio u tvrđavi Zemuniku kao i škola u gradu Vrani, koju je on također podigao, i da se plaćaju službenici tih zadužbina. Isto tako odredio je neki doprinos za jednu džamiju u mjestu zvanom Hrvatice. Ovaj posjed u Tinju bio je vakuf Ferhad-pašin, a ne zijamet, kako piše dr. Luka Jelić (o. c., 90). Po Jeliću taj je zijamet zahvatao Tinj, Goricu, Prkos, Hrašćane (danas Raštani, kotar biogradski), Bubbjane i Sišane (tačno Lišane, kotar Benkovac), dok se u zakladnici spominje samo Tinj. Godine 1620 sjedio je u Tinju mutvelija (upravitelj) ovoga vakufa (Starine, XIV, št. 183). O ovim zadužbinama i vakufu vidi dr. A. Muftić, *Moschee und Stiftung Ferhad Paša's in Banja Luka, Grafenhainichen*, 1941, str. 21—22 i str. 62—64. Hrvatice su bez sumnje Hrvatci, veliko selo u krajini sinjskoj, koje se pisalo i Ervace i koje je 1866 imalo 1168 duša i župu Svih Svetih u mjestu, i područno mjesto Čitluk sa 1421 dušom. V. Sabljar, *Miestopisni riječnik Kraljevinah Dalmacie, Hrvatske i Slavonije*, str. 101.

¹⁷⁾ F. Rački, o. c. 183.

¹⁸⁾ Dr. L. Jelić, o. c. 84.

¹⁹⁾ Zadarski arhiv, filza CXXVI, dok. 10/9.

²⁰⁾ Dr. L. Jelić o. c. 85.

²¹⁾ Ibid.

²²⁾ Zadarski arhiv, filza CXXVI, dok. 10/9.

²³⁾ Dr. L. Jelić, o. c. 95.

²⁴⁾ Zadarski arhiv, filza III. dok. 70.

²⁵⁾ »Ricevessimo le lettere di V. E. e vedemo quanto si scrive, che ogni uno chi vole venire alla scala che venga benissimamente, che sera bene visto da V. E. e da suoi sudditi.

Noi ringratiamo V. E. della sua bona volonte amorevole et cosi e bisogno fare per aufrontarsi ad la Volonta del Gran Signore e della Serma Republica Veneta. quali volno amore e quiete alli confini accio li detij Regij e del Principe non pattiscano.

Poiche essendo cosi e vedendo noi l' amore di V. E. le dicemo che nell' avvenire voremo vivere in pace, et in amore, ne saremo contenti, che li nostri facino contro il dovere ne meno noi daremo licenza, ne diffenderemo auelli che vorano torbidare la quiete e l' amore e la bona paca a questo confine et il Signor Iddio allegri V. E.» Dr. L. Jelić, o. c. 96.

²⁶⁾ Zadarski arhiv filza CXXVI, dok. 10/9.

²⁷⁾ Dr. Č. Truhelka, o. c. 127.

²⁸⁾ Zadarski arhiv, filza CXXVI, dok. 10/9.

²⁹⁾ *Miscellanea I*, izdanje Drž. arhiva u Zadru, 1949, str. 50.

³⁰⁾ Zadarski arhiv, filza CXXVII, dok. 12/6.

³¹⁾ Dr. L. Jelić, o. c. 86.

³²⁾ F. Rački, o. c. 184.

³³⁾ »1663 miseca travnja na 26 harambaše primorske zatekoše Aliju Bojičića s bratom i još ji 8 š njime u Vrulji u spilji i jedva ji izvadiše. Aliju pogubiše i još ji š njime 5, a 4 živa dovedoše. Turci naša 3 ubiše«, a dva dana prije toga iste godine uhitio je u Bašku Polju (t. j. Bast kod Makarske) »5 frataru živih a šestom glavu osiće i dvoje dice i mamko, sve ji proda na Livno janičarom za 500 groša«. O. S. Zlatović, *Kronika O. Pavla Šilobadovića o četovanju u Primorju*, Starine XXI, Zagreb 1889. Toga mrkog vuka Bojičić Aliju i brata mu Ibrahima pogubi Juriša Lekić, harambaša primorski, kako zna Kačić u 131 pjesmi, kojom slavi »turske glavare i silne junake koji pogiboše rata Kandijskog, Bečkoga i Maloga, oliti Sinjskoga«. Vrulja je niže Zadvarja, blizu sela Brela, na zapad od Makarske. Možda ima pravo pjesma

koja zna Aliju Bojičića u Z a d v a r j u, t. j. u Zadvarju više Omiša na cesti s lijeve strane Cetine. Zadvarje uzeše Mlečani 1646 godine.

³⁴⁾ Originalna isprava u arhivu franjevačkog samostana u Visovcu. Ovaj i neke druge podatke iz istog samostana ustupio mi je prof. Seid M. Traljić, na čemu mu se i ovdje zahvaljujem.

³⁵⁾ Miscellanea, I, (1949), str. 55.

³⁶⁾ R. Lopašić, Dva hrvatska junaka: Marko Mesić i Luka Ibrišimović Zagreb, 1888, str. 23, Dr. L. Jelić, o. c. 91.

³⁷⁾ Dr. L. Jelić, o. c., 92.

³⁸⁾ R. Lopašić, o. c., 45.

³⁹⁾ Starine XXXV, str. 362.

17 KLIŠKA KAPETANIJA

Klis bijaše znamenit grad zbog svog strateškog položaja. On leži uz cestu koja spaja Split sa zaledem i ovdje prelazi između planina Mosora i Kozjaka. Klis su zauzeli Turci 12 ožujka 1537 nakon duže opsade. Pri odbrani grada osobito se istakao kapetan Petar Kružić.¹⁾ U vlasti Porte ostao je Klis do 30 ožujka 1648.

Klis je postao odmah sjedište novoosnovanog Kliškog sandžaka. Osim sandžakbega sjedio je tu alajbeg, dizdar i kadija. Od druge polvine XVI stoljeća kliški sandžakbezi često borave u Hlivnu, a stalno nakon 1648. Gradska posada brojila je do 400 ratnika.²⁾ Među vojnicima bilo je sredinom XVI stoljeća i mustahfiza i azapa alufedžija. Njihove plaće tekle su 1550 godine iz prihoda solana i drugih daća u zborničkom sandžaku. U spomenutoj godini bio im je havaledžija neki Mostarac Mehmed. (Sidžil CXXXIX, str. 152 i 163). Prije 1596 postao je Klis sjedište kapetana. Toj kapetaniji pripadao je i Solin. Po imenu su mi poznata samo dva kliška kapetana: Ibrahim i Alija, i oba su age.

Ibrahim-aga se spominje 1596, kada su uskoci na kraće vrijeme zauzeli Klis. U to vrijeme boravio je on u Solinu i kad je čuo da su uskoci ušli u Klis, pohitao je da ga povрати, pa kako je bio odbijen, povukao se prema Hlivnu.³⁾

Ali-aga je vršio službu kapetana početkom XVII stoljeća. Bio je sin nekog Mustafe. On je bio i n á z o r P o l j i c a. Očuvala su se dva njegova pisma upućena omiškom providuru. U pismu od 22 listopada 1602, pisanom u Klisu, žali se Ali-aga, što se Poljićanima ne dozvoljava prevoziti stvari po moru i što su Lucetići njima odveli tri brava. U drugom pismu iz Klisa bez datuma izvještava Ali-aga omiškog providura radi sakupljanja careva harača od baština mletačkih podložnika u župi.⁴⁾

Među istaknutijim osobama koje se navode pri zauzeću grada Klisa od strane generala Foscola 1648 ne spominje se kliški kapetan.

¹⁾ M. Perojević, Petar Kružić, Zagreb, 1931. Izdanje Matice Hrvatske.

²⁾ Starine, XIV, str. 179.

³⁾ M. Perojević, Klis u turskoj vlasti, Sarajevo, 1936, str. 52—54.

⁴⁾ Dr. A. Solovjev, Bogišićeva zbirka omiških isprava XVI—XVII veka, Spomenik XCIII, Beograd 1940, br. 14 i 15.

18. KAMENSKA KAPETANIJA

K a m e n se zove selo 3 km istočno od Splita, lijevo od ceste Split—Omiš. Tu je nekada bila mala utvrda, a pripadala je nizu utvrda oko Klisa. Kamen je došao pod vlast Porte kod i Klis (1537). Mlečani su ga zauzeli 1647.

Po Memibegovića opisu Kamen je obzidan grad usred jednog polja gotovo na jednom kamenu, s malo stanovnika, boraca jedva 20. Tri kamena topa u jednoj maloj tvrđavi, 3 age, jedan stoji stalno, a dva su u Cetini i Hlivanjskom Polju. Isti aga je dizdar, ali onaj koji stalno boravi ima pod sobom selo Žrnovnicu, koja ima 80 ognjišta. Boraca je u rečenom gradu 100. Izvan bedema ima naokolo pet kuća, gdje žive Livanovići iz Trogirskih kaštela, koji su prognani iz republike (mletačke).¹⁾

Prema tome ova je kapetanija osnovana poslije 1624, a prije 1636, a ugasnula je 1647.

Od prije 1636 do 1647 bio je kamenski kapetan

A h m e d-a g a O m e r b a š i ć. On se ponekad piše »kapetan kamenski i nazor poljički«. Očuvao se 17 njegovih pisama pisanih omiškom providuru. Ta pisma govore o manjim sporovima turskih i venecijanskih podanika. U dva se govori i o tapiji na zemlju.²⁾

U dva pisma splitskog trgovca Marka Kavanjina iz 1641 spominje se Ahmed Omerbašić kao spahija. On je stajao u nekoj poslovnoj vezi sa sarajevskim trgovcem Mustafa-čelebijom Rafom.³⁾

Poslije pada i razaranja Kamena povukao se u Klis, gdje mu se 1648 gubi trag.

¹⁾ Starine, XIV, str. 179.

²⁾ Dr. A. Solovjev, Bogišićeva zbirka omiških isprava XIV—XVII veka, Spomenik SAN, XCIII, Beograd, 1940, broj 77, 80, 90, 94, 95, 96, 129, 130, 135, 139, 140, 174, 176, 179, 183, 184 i 185.

³⁾ Kavanjinova pisma u Muzeju grada Splita.

19. HLIVANJSKA KAPETANIJA

Hlivanjska kapetanija je prozvana po gradu Hlivnu, sredovječnoj Bistrici, a zahvatala je dio nekadanjeg skradinskog, a nakon gubitka Skradina 1684, hlivanjskog kadiluka. U ovoj je kapetaniji bio jedini grad Hlivno, sjedište kapetana. Osim toga pod ovu je kapetaniju potpala i pogranična kula Prolog. Još prije 1626 bilo je u ovoj kuli 40 čuvara.¹⁾

Osim Dalmacije graničila je ta kapetanija s Duvanjskom, Kupreškom, Glamočkom i Ostrovičkom kapetanijom. Njena je posada brojila oko 700 ljudi. Grad je imao svog dizdara i svoje mustahfize.

U jednom opisu Bosanskog pašaluka iz trećeg decenija XVII stoljeća navodi se Hlivno kao sjedište kapetana sandžaka, ali pod tim, držim, ima se razumjeti alajbeg kliški, a ne kapetan u našem smislu.²⁾ Međutim u istom je stoljeću postojala Hlivanjska kapetanija, jer prema jednom drugom izvoru vidi se, da je Hlivno imalo svoga kapetana prije 1691 godine, ali se ni približno ne da odrediti kada je nastala ova kapetanija.

Hlivanjski su kapetani bili iz triju dobro poznatih feudalnih porodica. U XVII stoljeću upravljali su tom kapetanijom Atlagići, u prvoj polovini XVIII stoljeća Ljubunčići i iza njih Firdusi.

Atlagići su po svoj prilici bili potomci nekog Ali-age, koji se istakao pri zauzeću Klisa 1536 godine. Ova je porodica dala turskom carstvu više državnika i ratnika do kraja XVII stoljeća, kada je njihova slava posve potamnijela zbog neuspjeha u Velikom ratu. Od tog vremena oni su bili samo zaimi. U muškoj su lozi izumrli 1861, a u ženskoj 1919.

Prema jednom odžaluk-beratu iz 1131 (1718), hlivanjski su neferi i zapovjednici dobivali plaću od prihoda splitske carine i imotske bekije u iznosu od 5000 groša i od bosanske blagajne 7287 i po groša.

Pri pregledu (joklami) posada po kapetanijama ustanovljeno je 20 I 1144 (25 VII 1731), da u Hlivnu nedostaje 116 nefera s dnevnicom od 1031 akče. Dalje je ustanovljeno, kako zakupnici raznih mukata nisu isplaćivali plaće odmah po isteku godine, nego 7—8 mjeseci kasnije, a osim toga isplaćivali su plaće u čuruk-akčama i time oštećivali sirotinju.³⁾ Iz jedne potvrde vidi se, da su zakupnici prihoda splitske carine i imotske bekije stolački kapetan Smail-beg Šarić i brat mu Sulejman-beg isplatili hlivanjskim neferima 3020 groša za 1160 godinu tek u šabanu 1161 (kolovoz 1748) mjesto u muharemu. Ovdje je dakle zakašnjenje od sedam mjeseci, ali ono je bivalo i po koju godinu.

Po nalogu bosanskog vezira, iz Hlivna je u Jasenovac premješten džemat džebedžija i konjanika, a to se moglo desiti prije 1718 godine.

Hlivanjski su vojnici sudjelovali u svim vojnim pohodima. Obično su išli uvijek zajedno hlivanjski, duvanjski i glamočki vojnici ili hlivanjski i duvanjski. Godine 1714 postavljen je Salih-aga Čurčić bašbogom vojsci koja je išla na Crnu Goru, a sastojala se od sarajevskih jeničara i vojnika kapetanije Dervente, Bišća, Hlivna i Duv-

na.⁴⁾ I pod Kladušom 1790 bili su vojnici Hlivna, Duvna i Glamoča zajedno.⁵⁾

Godine 1103 (1691) bio je hlivanjski kapetan

Salih-aga. On se spominje 1115 (1702) kao bivši hlivanjski kapetan. Držim da je ovaj Salih-aga bio iz porodice Atlagića.

Husein Ljubunčić postao je kapetanom Hlivna najkasnije 1695 godine. Kao svi kapetani ove kapetanije, bio je i aga prvog džemata azešana s dnevnicom od 60 akči. Pored toga on je primao od 1695 g. dnevno još 21 akču za neke druge poslove koje je vršio kao kapetan.

Muhamed-beg Atlibegović (Atlagić), sin Mehmed-pašin, radio je početkom XVIII stoljeća da prisvoji ovu kapetaniju, iako je Ljubunčić vršio sve kapetanske i druge povjerene mu poslove bez ikakva prigovora. I u tome je i uspio. Ali je sada neferat hlivanjske kapetanije podnio mahzar, a beogradski muhafiz ilam u prilog Ljubunčića, pa je konačno izdan Ljubunčiću novi berat u ordiji na Prutu 1123 (1711), kojim se Atlagiću izdani berat poništava i ponovno postavlja Ljubunčić.⁷⁾

Prema mostarskom mahzaru oko 1730 bio je hlivanjski kapetan

Hasan Ljubunčić. Po bilješki u jednom hlivanjskom rukopisu⁸⁾, sudjelovao je hlivanjski kapetan sa svojim neferima u boju pod Banjom Lukom 1737 godine. Kapetanovo ime nije navedeno, ali to će svakako biti Hasan-kapetan.

Ovaj je kapetan bio ubijen. Po jednoj verziji platio je glavom zbog neke djevojke, a po drugoj protiv njega pobunili su se Hlivnjaci, udarili na njegov odžak i ubili ga. O tome nema ništa zapisano. Po njegovoj smrti prešla je kapetanija u vlast porodice Firdusa.

Firdusi pripadaju među najuglednije plemićke porodice Bosne za turske uprave. Vrlo je vjerovatno, da su Firdusi potomci sredovječne bosanske vlasteoske porodice Rajčić. Stari odžak (kurija) begova Firdusa stajao je u predjelu Hlivna koji se i danas zove Rajčevac.

Prvi spomen Firdusima nalazimo u jednom zadarskom aktu od 18 veljače 1662, gdje je naveden kao kapetan Knina jedan Firdusović. Nešto mlađi spomen Firdusima nalazi se u kronici popa Šilobadovića. Po toj kronici bio je 21 veljače 1686 zarobljen beg Firdusović.⁹⁾ Od sredine XVIII stoljeća bili su Firdusi gospodari Hlivna i hlivanjskog kadiluka. Oni su bili kapetani do 1835, a vršili su kroz to vrijeme ponajviše i čast muselima. Prvi kapetan Hlivna iz ove porodice bio je

Ahmed-beg I Firdus. U arhivu franjevačkog samostana u Fojnici očuvalo se jedno pismo ovoga kapetana fojničkom gvardijanu od 26 rujna 1751, kojim traži da u Hlivnu oстане i dalje fra Stipan Kovačević koji je bio nekamo premješten. Kovačević je bio sin jednog Firdusova kmeta »koji je od starine, još moj stari«. Ovo je pismo ujedno i prvi poznati spomen Firdusima kao kapetanima u Hlivnu.¹⁰⁾

Godine 1752 bila je jedna pobuna baša, koji su navalili na Hlivno i ubili ovog kapetana i više njegovih ljudi.¹¹⁾

Ahmed-begov je sin i nasljednik

Ahmed-beg II, koji je ovu službu vršio do smrti. Umro je u Hlivnu 1188 (1774/75), kako piše na nadgrobnom spomeniku. Za ovoga kapetana znamo da je s drugim bosanskim kapetanima vodio vojsku protiv Mostara 1760 godine. Iza njega su ostala dva sina: Ibrahim i Jusuf.

Za vrijeme ovoga kapetana hajdukovao je Stanko Sočivica, m'etački podanik u kraju oko Prologa. On je s nekim drugim Dalmatincima, među kojim je bilo i mletačkih vojnika, napadao na karavane koje su išle iz Splita u Bosnu i to onda kad bi karavana prešla na teritoriju Hlivanjske kapetnije. Nešto podataka o dva takva napadaja iznijećemo ovdje da se vidi kako se to zbivalo.

Jedan napadaj desio se u mjesecu srpnju, a drugi 24 kolovoza 1766 godine.

Od 5 kolovoza do 6 listopada 1766 boravio je u Travniku dragoman zadarskog providura Franjo Medun, koji je donio neke darove novom bosanskom veziru i tom prilikom trebao je raspraviti s vezicom neka pitanja, a među njima i pitanje hajdukovanja na granici. Na putu iz Zadra u Travnik zadržao se jedno vrijeme u Splitu i tu je saznao za jedan napadaj na tursku karavanu, koji se desio u Prologu, i odmah je to iz Splita javio providuru. Među ostalim piše on providuru da je karavana bila stigla u Bili Brig i izručena pograničnoj pratnji turskih pandura iz prološke kule, pa kad je bila pola sata daleko u turskom teritoriju, nabasala je u šumi na sedam ljudi, koji su s napetim puškama zaustavili nekog Hadži Mustafu, koji je htio bježati, ali ga je jedan hajduk ubio hicem iz puške. Hajduci su od mrtvoga uzeli što su htjeli, a također i od ostalih, ali su ih pustili da produ. Doznajući paša za sve to, pozvao je agu iz Prološke kule. Medun kaže da će paša baciti krivnju na Mlečane, jer da puštaju karavane da mirno produ mletačku granicu, a onda ih hajduci slijede i napadaju na turskoj teritoriji.

9 kolovoza bio je Medun u audijenciji kod vezira i pored ostalog razgovarali su i o ovoj hajdučiji. Medun je izložio veziru mjere koje je Republika poduzela za istrebljenje hajduka, pričao mu o pogibiji sinovca Sočivičina, a i da je sam Sočivica bio ranjen i da je uspio u mrkloj noći pobjeći, ali da su mletačke vlasti izdale potjernicu i obećale veliku nagradu ko ga dovede živu ili mrtvu. Providur će istrijebiti hajduke, koji nanose štetu turskim podanicima. Paša je na to odgovorio, da je i on sa svoje strane dao naredbu pograničnoj vojsci da pazi na one razbojнике i nada se da će u sporazumu s providurom osigurati putnike.

Iz Medunova izvještaja od 28 kolovoza saznajemo neke detalje o novom napadu na karavanu, koji se desio 24 kolovoza, i o ulozi hlivanjskog kapetana. Medun piše da su dan prije došli iz Hlivna neke age i časnici posade i da su na divanu pred pašom iznijeli ilam hlivanjskog kadije i arz-mahzar svih starješina i stanovnika, kako se je 24 kolovoza dogodio onaj tragičan slučaj, kakva nije bilo od pedeset

godina. Medun je odmah kasno uveče pozvan čehaji. Čehaja mu je dao da sjedne i neko je vrijeme šutio, a onda mu je izvadio tri spisa, od kojih je dva (ilam i mahzar) dao pisaru da ih pročita. Oba su pričala kako se je slučaj dogodio, kako je, naime, prolazila karavana iz Splita za Hlivno, te prošavši Bili Brig jedan sat prema Bukovu Klancu na turskom teritoriju, a u pratnji Turaka i proloških pandura bila napadnuta. U Bukovu Klancu nastala puškaranja i s prvim hicima pade mrtav aga prološke kule, a onda bajraktar prološke straže i harambaša, dok su jedan kalauz, kiridžija i jedan kršćanin, turski podanik, bili ranjeni. Na lice mjesta došli su hlivanjski kadija, kapetan, neki oficiri i age, koji su na mrtvima ustanovili po 13—14 rana. Oštećeni su tražili od travničkog vezira oštetu i molili da se potuži sultanu zbog takvog narušavanja mira.

Medun se teško zabrinuo i poplašio čuvši sve to. Svom izvještaju je priklopio i popis odnešenih i izgubljenih stvari bez popisa štete nanesene sarajevskim trgovcima, zbog čega su bili išli u Sarajevo i još neki da sastave drugi ilam i mahzar, te da ga preko divana pošalju velikom veziru u Carigrad. U ovim tužbama se tvrdilo da su karavanu napali mletački vojnici na straži u Bilom Brigu, i da su trojica od njih bili u uniformi, po čemu su pripoznati. Oni su opljačkali karavanu i sa 11 konja krenuli niz Bili Brig u selo Gljev kod rijeke Cetine. U karavani je bilo 40 konja bez onih iz Sarajeva.

Čehaja je onda pitao Meduna, što misli o stvari, a on mu je odgovorio da će stvar javiti providuru i, ako bude istina, da će krivce kazniti. Čehaja je rekao da će čekati providurov odgovor i u tom smislu da će obavijestiti one iz Hlivna. Medun dodaje da se govori da će oštećeni trgovci tražiti oštetu od providura i Republike.

Istoga dana javio je Medun providuru kako mu je čehaja rekao u ime pašino da piše providuru neka obavijesti, kad krivci one pljačke budu uhapšeni, pa će na granicu poslati jednog kadiju i oštećene, da im se sudi.

Pismom od 4 rujna izvijestio je Medun providura kako je čehaji predočio sve mjere, koje su mletačke vlasti poduzele za istrebljenje hajduka. Za to Meduna u Travniku dobro gledaju. Mletački predstavnik iz Sinja javio je Medunu da turski graničari prijete mletačkoj posadi u Bilom Brigu, te da su kapetani iz Hlivna i Duvna htjeli provaliti u mletački teritorij, popaliti kuće i poubijati ljude u svim selima s onu stranu Cetine. No kasnije je hlivanjski kapetan rekao, da radije njega ubiju, nego da počine toliko zlo. Tako se je narod primirio, a u Travniku su kapetana pohvalili.

Zbog slučaja s karavanom bilo se je stanovništvo u Hlivnu pobunilo i htjelo je poslati u Carigrad poslanike da se potuže. Zato je iz Travnika poslat u Hlivno čohadar pašin da ih umiri, što je zaslugom hlivanjskog kapetana i postignuto. Medun taj uspjeh pripisuje svom ličnom prijateljstvu s kapetanom, kome je bio darovao nekoliko limu-

nova, pa će mu i sada na povratku nešto darovati, pošto je spriječio veliko zlo.

Dalje Medun javlja providuru kako je na povratku iz Travnika u Zadar svratio u Hlivno i kako se ovdje razgovarao s kapetanom o pljački one karavane. Kapetan ga je uvjeravao da su razbojnici prešli s plijenom na mletački teritorij i, da se nije radilo o povredi mletačke granice, bio bi ih stigao u Gljevu (kod Sinja), gdje su se bili zaustavili. Kapetan mu je pokazao i popis sa preko 15 imena, koji su sudjelovali, a većina ih je od Aržana do Vrgorca. U Hlivnu je bio u tamnici neki turski podanik, koji je priznao, da je bio u društvu onih, koji su pred više od tri godine ubili glamočkog kapetana, te da je bio pri pljački one prve karavane, a očitovao one, koji su navalili na drugu karavanu. Ima'i su ga nabiti na kolac, ali su ga preko reda držali u životu da sve prizna. Kolonel Sinjske krajine Anton Surić kazao je Medunu, da su poslije one pljačke u Prologu čobani vidjeli 29 ljudi da idu put Aržana, da su im dali ovna, koga su ovi ispekli i pojeli i otišli punih bisaga. I Mehmed-beg Atlagić iz hlivanjskog polja kazao mu je u Travniku, da su dva njegova kmeta vidjela napadače na karavanu, koji su išli u kuću harambaše Ledića kod Imotskog, blizu Buškog blata, gdje su ostali cio dan, a među njima da je bilo 15 Vrgorčana. Nož poginulog Mustaf-age iz prološke kule vidjeli su Atlagićeve ljudi u ruci Stanka Sočivice nedaleko od Grahova. Atlagić mu je još rekao da su Okraboglu Vanadžija ubili Batčići iz Sitnoga i Grbešići, Božan sin Jerka Merdenića iz trogirskog teritorija. Svi bosanski kapetani traže zadovoljštinu zbog ubijenog age u Prologu i više ne idu karavane iz Sarajeva za Split, niti dozvoljavaju izvoz žita. Hlivanjski je kapetan rekao Medunu da se stvar neće poravnati s novcem paši, jer da kapetani traže kaznu krivaca. Na pašinu dvoru u Travniku doznao je da glavni viši mletački zapovjednici ne odobravaju zločinstva protiv mira, ali da niži časnici za malu dobit puštaju svoje ljude da krađu.¹²⁾

Kako se ova stvar konačno završila za sada ne znam.

Ibrahim-beg I, kao stariji sin Ahmed-bega II, naslijedio je kapetaniju. Ni o njegovu kapetanovanju nema potanjih vijesti. Na jednom mahzaru potpis mu glasi: Hlivanjski kapetan Firdus, dok u muhuru stoji Ibrahim. Umro je u Hlivnu 1197 (1783). Naslijedio ga je sin

Ahmed-beg III., i kako je bio maloljetan, postavljen mu je stric Jusuf-beg za zastupnika. Po tradiciji, koja se očuvala u porodici Firdusa ostao je Ahmed-beg III iza oca od godinu dana. Teško da je ovo predanje tačno. Sigurno je da je to zastupstvo trajalo preko 10 godina, jer je novi bosanski vezir Hasamudin-paša potvrdio Jusuf-bega kao zastupnika dana 7 redžepa 1207 (8 II 1793) god. Po predanju, oženila je majka Ahmed-bega kad je navršio 17 godinu. Žena mu je bila Zejna, kći Idris-bega Smailpašića iz Vrila kod Kupresa, a zvahu je i Hanka. Sam je kapetanovao kratko vrijeme, jer je umro 1804 godine. Sin mu je

Ibrahim-beg II, posljednji hlivanjski kapetan. I njega je do punoljetnosti zastupao Jusuf-beg, koji mu je bio po svoj prilici i tutor. jer mu se majka ubrzo preudala za Mustafa-bega Kulenovića Bajbuta.

Kada je Ibrahim-beg počeo upravljati kapetanijom, nisam mogao ustanoviti. I on je bio musliman u Hlivnu. Pristajao je uz sultana kao i svi Firdusi prije njega. On je pristao i uz reforme Mahmuda II. Husein-paša Gradašćević imenovao ga je 21. ševala 1247 (24. III 1832) seraskerom (vojskovođom) vojske iz Hlivna, Duvna i Glamoča, koju je on predvodio protiv Stoca, odnosno protiv Ali-age Rizvanbegovića, ali taj je pohod ostao bez uspjeha.¹⁴⁾ Nakon poraza Gradašćevića došao je, pored bihačkog, tuzlanskog i ljubušskog kapetana kao i nekih dizdara, i Ibrahim-beg Firdus u Sarajevo i poklonio se pobjedniku Kara-Mahmud-paši. Na 5. srpnja izdata mu je propusnica za povratak u Hlivno.¹⁵⁾ Za vjernost caru dobio je naslov carskog kapudžibaše.

On je temeljito popravio onaj poznati vodovod koji opskrbljava vodom Prusac. Za njegova vremena ili za jednog od njegovih pretšasnika počeo se sijati kukuruz u hlivanjskom kraju i, kako kaže Jukić, kapetan je svijet silio batinom na taj korisni rad. Evo šta o tom piše Jukić: »Čuo sam pripovijedati kako je bivši lijevanjski kapetan Firduzbeg dao besplatno sjeme svojim kmetima, da posiju kukuruz, a oni ga obare i posiju, te kažu begu, da u njihovoj zemlji ne može niknuti. Beg se dosjeti tomu, da je njima mrsko oko njega — kukuruza — ugibati leđa, te im izpravi tabane«.¹⁶⁾

Očuvala se i jedna Ibrahim-begova molba na bosanski divan od 7. džum. II 1230 (17. V 1815) kojom moli da mu se kao zakupniku hlivanjske džizije pošalju potvrde za naplatu harača kao i potvrda za poslatu svotu za zeleni bajrak (koja pripada divanu) i za plaće koje pripadaju njegovim vojnicima.¹⁷⁾

Iste godine prodali su Firdusi Alija, Ibrahim i Sulejman jedan svoj posjed u selu Vinici duvanjskom ajanu Mustafa-begu Teskere-džiću.¹⁸⁾ Alija Firdus imao je zajednički posjed u spomenutom selu u ljubuškom kadiluku s Mustafa-begom Teskerdžićem i prodao mu ga 3. džum. II 1225 (6. VII 1810) za 94,5 groša.¹⁹⁾

Godine 1831 pripremao se u hlivanjskom kraju ustanak raje, a glavne su vođe bili Luka Cverk i Luka Kujundžić, hlivanjski trgovci. Kad je vlast za to saznala, dala je obojicu pogubiti. Koliko je u ovome imao udjela kapetan, ne znam.²⁰⁾

Za ustanka u Hlivnu koji je planuo 1836, a kome su bili kolovođe Hadži Halil-aga Čizmić, Ahmed-beg Ljubunčić, Ibrahim-beg Bušatlija i hlivanjski dizdar, odrekao se 21. ožujka Firdus i kapetanluka i muslimanluka i povukao se na svoje imanje Čelebić²¹⁾ i zamolio dalmatinskog namjesnika grofa Lilienberga za intervenciju u Carigradu. Iz Čelebića prebjegao je na drugo svoje imanje u Crnom Lugu, a 8. travnja prebjegao je u Vrliku u Dalmaciji. I za Gradašćevićeva pokreta 1831 do 1832 bježao je u Dalmaciju. Iz Sinja je pisao opet 13. IV Lilienbergu.²²⁾ Iz Dalmacije je otišao u Carigrad i kad se 1837 povratio

u Bosnu, zaustavio ga je bosanski vezir Salih-paša Vedžihija u Travniku, ne puštajući ga u Hlivno da ondje ne dode do ponovnog ustanka. U Travniku je i umro 1837 g. i pokopan u groblju na Lončarici. Misli se da je bio otrovan. Nedić piše da ga je tuga ubila. Za vrijeme ustanka u Hlivnu stradao je Firdusov imetak.

Na Ravnima (Firdusove Ravni) sagradio je Ibrahim-beg veliki konak i tabiju, a u Čelebiću nadozidao staru kulu. Konak je izgorio 1836 za vrijeme ustanka. Druga kula Firdusova bila je u Hlivnu, a sagradio ju je Ahmed-beg II. Porušena je 1927 g. I do nje je bio veliki odžak, koji je također propao nakon 1920 godine.

Ibrahim-beg je ostao dužan 300 kesa državi, a oko 500 kesa privatnicima. Fermanom od 25 zilhidže 1253 (22 II 1838) godine naređeno je, da stanovništvo plati 400 kesa za počinjenu štetu, a ostatak se poklanja u ime vjernosti prema sultanu.

Ibrahim-beg je nastojao oko dozvole za gradnju franjevačke kuće u Hlivnu. On je našao i zemljište i na nj pribavio sve isprave, i to s lijepim pozdravima uputio u Fojnicu, da fratri isposluju još bujrukdiju. U pismu ističe kako je on uvijek bio dobar prijatelj kršćanima i volio više njima nego arkačima (hristjanima).²³⁾

Iza Ibrahim-bega ostala je u životu mati i tri žene: Ajiša, kći Mehmed-bega Beširevića, kapetana u Ostrošcu, Hatidža, kći Sunulah-pašina iz Travnika, i Zejneba Čizmić iz Hlivna, dva punoljetna sina, Abdurahman-beg i Muhamed-beg, 5 punoljetnih kćeri: Zejneba, Umi-hana, Umidulsuma, Hatidža i Emina i 4 maloljetne: Rukija, Zulejha, Alijja i Fatima. Ostavinska rasprava provedena je tek 13 safera 1277 (31 kolovoza 1860) godine.²⁴⁾

Firdusi se često spominju i u narodnim pjesmama.

Godine 1822 bio je čehaja prvog džemata azebana u Hlivnu neki Šaban s 15 akči dnevnicе. Aga topčija (sertopi) bio je 15. šaban 1172 (13. IV. 1759) neki Ali-aga.

Dizdar hlivanjske tvrđave bio je 1021 (1612) Ahmed-aga, a posljednji dizdar Hadži Mahmut-aga.

Ovoj je kapetaniji pripadala i Šuica, u kojoj je bila mala posada s agom na čelu.

1) Dr. F. Rački, Prilozi za geografsko statistički opis bosanskog pašaluka, Starine XIV, str. 182.

2) Ibid.

3) Manuscripta turcica, br. 82.

4) Arhiv M. E. Kadića br. 1026 i 1028. — Nedim Filipović: Tri bujrukdije Numan-paše Čuprilića, Kalendar »Gajret« za 1941, str. 203—226.

5) Kronika M. E. Kadića, sv. XIII, str. 167.

6) Zadarski arhiv.

7) Originalni berat u mene.

8) Rukopis sam vidio 1935 u tada još živoga Hafiz ef. Fehimovića u Hlivnu.

9) Fra S. Zlatović: Kronika Pavla Šilobadovića o četovanju u primorju (1662—1686), Starine, XXI, str. 113.

10) Dr. J. Matasović, Fojnička regesta, str. 201.

- ¹¹⁾ Vidi bilješku broj 8.
- ¹²⁾ J. Tomić, Pisma dragomana Frana Meduna u Travnik 1766 godine. Spomenik SKA, LXXIV, str. 44—59. — Marko Perojević: Mletačko poslanstvo veziru u Travniku 1766 g. »Jugoslavenski list« od 1935., br. 223, 226.
- ¹³⁾ Isprava u Abasa Firdusa u Sarajevu.
- ¹⁴⁾ M. Mujić: Jedna bujruđija Husein-bega Gradašćevića, Prilozi Orientalnog instituta u Sarajevu II, (1951), str. 195—199.
- ¹⁵⁾ Arhiv M. E. Kadića, br. 964.
- ¹⁶⁾ Slavoljub Bošnjak: Zemljopis i poviestnica Bosne, Zagreb, 1851, str. 29.
- ¹⁷⁾ Manuscripta turcica, br. 593.
- ¹⁸⁾ Manuscripta turcica, br. 3433.
- ¹⁹⁾ Manuscripta turcica, br. 3427.
- ²⁰⁾ Dr. fra B. Badrov, Fra Lovro Karaula, Sarajevo, 1925, str. 11.
- ²¹⁾ Kulu u Čelebiću sagradio je Ibrahim-beg hidž. god. 1229 (1814), kako je to pisalo na ploči iznad ulaza.
- ²²⁾ Dim. Nikolajević: Prilozi bosanskoj istoriji iz 1836 god., GZM, XXII, (1910), str. 646 i dalje. — Hasan Haćam: Hlivanjska buna 1836, Kalendar »Narodna uzdanica« za 1940 g. str. 168—176.
- ²³⁾ Dr. J. Matasović, o. c., str. 254.
- ²⁴⁾ Kassam u Abasa Firdusa.

20. IMOTSKA KAPETANIJA

Imotski je došao pod vlast Pörte oko 1519 i ostao do 1717. Po sadašnjem imotskom i ljubuškom srezu sterao se imotski kadiluk. O gradu Imotskom početkom XVII stoljeća daje nam Memibegovića opis ove podatke:

Imotski, mala varoš bez zidova, zapravo mali kaštel s gradom naokolo, može imati oko 130 kuća zajedno s nekoliko sela, s kojim se nalazi blizu rijeke nazvane Imotski, koja svršava u jednom jezeru, i ima u svemu 1000 duša. Nema artilerije niti ikakve vrste oružja sposobne za obranu. Ima dizdara, ali nema aga. Sa zapada je Neretve. Tu sjedi kadija koji sudi i vrši potpunu sudbenost, čak i smrtnu.¹⁾

Prema tim podacima, 1624 u Imotskom nije sjedio kapetan. Kapetanija je osnovana prije 1636. Jedini meni poznati kapetan bio je neki

Omer-aga. Ime su mu sačuvala tri pisma pisana omiškom providuru. U prvom piše, kako mu knez Niko Dorić nije platio uzdarje za baštinu u Zakušcu. U drugom se žali providuru na Niku Dorića i Zana Franu, što su mu ubili bedeviju i moli da mu se ona plati.²⁾ Iz posljednjeg poznatog pisma znamo, da je Omer-aga bio 1640 u Sarajevu kod bosanskog beglerbega i da mu je uručio providurovo pismo.³⁾

U prvom od ova tri pisma piše se »kapetan imockog, ljubuškog, prološkog i dvarskog«. Prema tome su u ovoj kapetaniji osim Imotskog bili još gradovi Ljubuški, Proložac i Dvari.

Oko 1641 bio je dizdar Imotskog neki Mehmed, čehaja neki Alija, aga azapa Mehmed, a dvarski dizdar Mustafa-aga.⁴⁾

¹⁾ Starine, XIV, str. 175.

²⁾ Dr. A. Solovjev, Bogišićeva zbirka omiških isprava XVI—XVII veka, Spomenik SKA, XCII, Beograd, 1940, br. 88 i 93.

³⁾ Miscellanea Državnog arhiva u Zadru, II—IV, broj 56.

⁴⁾ Dr. A. Solovjev, o. c., br. 115.

21. GABEOSKA KAPETANIJA

Turci su zauzeli Gabelu 1529 i utvrdili je 1558 g. Grad u Gabeli imao je dizdara, a prije 1591 godine organizirana je Gabeoska kapetanija.

U ratu što se započeo drugom opsadom Beča 1683 g. na ovoj su strani postigli Mlečani 1693 g. lijep uspjeh osvojivši Gabelu, Počitelj i Podgoricu. Mlečanima je naročito dobro došlo to, što su u Donjoj Neretvi kršćani tada digli ustanak zbog nasilnog pobiranja filurije.¹⁾ U sljedećoj godini ostali su uzaludni svi turski naponi da se povрати ovaj grad. Oni su ovamo vukli ogromne topove baljemeze, šahi-topove i željezne surma-topove iz Jajca, Hlivna, Sarajeva i Prusca.²⁾ Pod Gabelu je stigla velika vojska, ali sav napor ostade uzaludan. Gabela je ostala u vlasti Mlečana do 1715 godine, kada je digoše samovoljno lagumom u zrak. Podor Gabele pripao je Porti 1718 godine.³⁾

O ovoj kapetaniji i njenim kapetanima našao sam vrlo malo podataka. Bila je to pogranična kapetanija kakve bijahu i sve druge ovoga vremena. Po dubrovačkom arhivu navodi V. Skarić poimence ove kapetane:

Sulejman bio je kapetan krajem XVI i prvih godina XVII stoljeća (1591—1605). Skinut je 1605. Skarić ne navodi razlog zbog koga se to desilo.

Godine 1613 bio je

Omer, a godine 1617

Ahmed. Od 1620 do 1630 kapetan je

Selim-aga.⁴⁾ Kći ovoga Selim-age, Neslihana, živjela je god. 1081 u Babai Atiku u Maloj Aziji i ove godine poklonila je svoj imetak u Vitini mužu Zulfikar-agi.

Prema jednom temesuku napisanom početkom zilhidže 1064 (oko 15 listopada 1654) godine vidi se, da je kapetan Gabele bio

Kemal-aga i na toj ispravi potpisan je kao svjedok.⁵⁾ Njegov sin bio je Mustafa-aga, a unuk Fehmi Ali-ef., blagajski kadija. U muhuru ovog potonjeg urezana je godina 1182 (1768/69).

Poznati su mi još gabeoski kapetani:

Jusuuf. Nepoznate godine bio je novski kapetan, pa je premješten u istom svojstvu u Gabelu. Taj premještaj javlja Dubrovčanima iz Gabele pismom bez datuma.⁶⁾

Alija, sin Hamzin, kapetan je i nazir Gabele nepoznate godine.

Po kronici popa Šilobadovića, sedamdesetih godina XVII stoljeća zalijetao se iz Gabele u Mletačko Primorje neki Ahbegović.

S padom Gabele 1693 godine ugasnula je ova kapetanija. Nije isključeno da je njena kapetanska porodica dobila koju od novoustrojenih kapetanija onoga kraja.

¹⁾ Dr. Truhelka: Pabirci iz jednog Jajačkog sidžila, GZM, XXX, (1918), (1918), str. 168.

²⁾ Dr. Č. Truhelka, o. c., str. 169.

³⁾ Dr. Č. Truhelka, o. c., str. 168—170.

- ¹⁾ GZM, XLIII, (1931), str. 67.
⁵⁾ Isprava o tome poklonu bila je u Kasima Gujića u Ljubuškom.
⁶⁾ Arhiv M. E. Kadića, br. 943.
⁷⁾ Blagajski sidžil u Orijentalnom institutu u Sarajevu, br. 58, str. 26a.
⁸⁾ Zadarski arhiv, C. T. VII. Dobrotom Hazima Šabanovića došao sam do ovoga podatka.

22. TREBINJSKA KAPETANIJA

U cijeloj Hercegovini do Karlovačkog mira bile su samo četiri kapetanije: Novska, Gabeoska, Imotska i Trebinjska, a nakon pada Novog, Imotskog i Gabele pod Veneciju, ostala je samo Trebinjska kapetanija i, prema tome, ona je po postanku bila najstarija među kasnijim hercegovačkim kapetanijama. Ova je kapetanija osnovana prije 1664 godine.

Gotovo sve hercegovačke kapetanije, a naročito one s lijeve strane Neretve, bile su u vezi s Dubrovnikom. Osobito se te veze bile žive između Trebinja i Dubrovnika kao neposrednih susjeda.

Iza 1699 godine Trebinje je postalo najvažnija utvrda u Hercegovini. Osim kapetana sjedio je u Trebinju miri-miran muhafiz u rangu paše, pod čiju su vlast spadali vojni poslovi Novske Bekije, Cernice i Ljubinja, dakle triju kadiluka.¹⁾

Ova se kapetanija sterala na teritoriju ljubinjskog kadiluka. Osim Trebinja bio je grad i u Ljubinju. Osim ovih dvaju gradova bilo je još i utvrđenih kula, na pr. u Slanom, Tvrdošu i nekim drugim mjestima koja su bila u sklopu Trebinjske kapetanije.

Trebinje je imalo svoj grad (tvrđavu) i u XVII stoljeću, koji se također zvao Trebinje, a po tome se prozvala i kapetanija. Toga grada danas nema. Sadašnji stari grad u ovome mjestu sagrađen je 1706 i kasnije više puta dograđivan, utvrđivan i popravlján. Hendek je iskopan 1715 godine. Ovaj se grad službeno zvaše Banjvir. Prvih godina XVIII stoljeća sagrađen je grad u Ljubinju.

U ovoj je kapetaniji bilo svih rodova vojske osim gonunlija. Po jednom beratu od 11 muharema 1210 (28 VII 1795), kako piše V. Skarić, bilo je tada stanje vojske po broju i vrsti ovako:

1 džemat mustahfiza	33	vojnika
8 starih i novih džemata azapa	397	„
1 džemat pasbana	25	„
8 starih i novih džemata konjanika	390	„
3 stara i nova džemata martoloza	47	„

Prema tome bila bi u ovoj kapetaniji u svemu 892 zapovjednika i vojnika.²⁾ Ali taj broj još ne odgovara pravom stanju, jer se u ovom beratu ne spominju topčije i džebedžije, a i njih je bezuvjetno bilo. Iz istoga se berata vidi, da je broj vojnika od 1795 povećan, jer se spominju stari i novi džemati.

Iz koje su porodice bili trebinjski kapetani do 1712 ne znam, a od ove godine po do 1835 vršili su tu službu Resulbegovići.

Age i vojnici isplaćivani su iz prihoda filurije Ljubinja, dubrovačke skele, stonske solane i od klančarine.

Age i vojnici nisu samo čuvali ovaj kraj nego je ponekad, kao i iz drugih kapetanija, određivani dio vojnika odlazio na razna bojišta s ostalom vojskom bosanskog pašaluka.

Nemamo podataka o učestvovanju vojnika ove kapetanije u Velikom ratu, ali su svakako i trebinjski u njemu učestvovali. Poznato je da je ovaj kraj tuda vojska opustošila 1690 godine.

Ibrahim-paša Resulbegović, bivši trebinjski kapetan, sudjelovao je s vojskom svoga kraja u boju pod Banjom Lukom 1737 i za zasluge imenovan kliškim sandžakbegom.

Jedan dio vojnika krenuo je s turskom vojskom na Crnu Goru 1756 godine.

Godine 1772 vodio je nešto vojnika Jusuf-kapetan na Rusiju.³⁾

U vojsci pod Kladušom 1789 bilo je 96 vojnika iz ove kapetanije.

U odbrani Klobuka i Trebinja 1807 učestvovala je sva vojska ovoga kraja.

Kapetani. Prvi po imenu poznati kapetan bio je neki Jusuf oko 1664 i 1665.⁵⁾ Prije 1701 bio je kapetan

Kasum, kasniji muhafiz.

Osman Begović bio je na ovome mjestu u svibnju 1701, ali se 31 svibnja 1712 godine spominje kao bivši kapetan. Biće da je tu službu vršio do 1710 godine.

Mehmed-aga je bio kapetan kratko vrijeme; on se spominje prvi put 1 listopada 1710, a posljednji put 31 svibnja 1712, a već 21 rujna iste godine kapetan je

Osman-aga Resulbegović i ostao je do 1716, kada je u lipnju postao miri-muhafiz, a onda miri-miran-muhafiz (paša). Na položaju je ostao do 1728, kada se povukao u miran život. Za nj kaže V. Skarić da je bio »vrlo vrijedan i energičan čovjek. U prepisci između Dubrovčana i trebinjske gospode najviše ima njegovih pisama; ima ih više od stotine. Na svakom položaju koji je zauzimao, interesovao se i brinuo za sve. I narod i podložne mu age držao je vrlo strogo. S Dubrovčanima je podržavao prijateljske veze, ali je znao i energično progovoriti s njima, kada je mislio, da su mu učinili krivo. U Dubrovnik je često poručivao da mu se šalju krečari i drugi zidarski radnici, kada je što zidao, ili je koji put poručivao, da mu se pošalje mletačkog pirinča, kada se nadao gostima. Trošio je dvije vrste pirinča, mletački i arbanski.

Osim građenja i popravljanja Banjvira Osman je gradio i na drugim mjestima. Godine 1721 išao je u Ljubinje da gradi džamiju. Jednu je džamiju sagradio i u Trebinju. Godine 1723, kada je kapudan-baša Mustafa htio graditi džamiju u Počitelju, umolio je Osman-pašu, da nadzire građenje. Nekako u isto vrijeme gradio je Osman svoje saraje (dvore) u Ljubinju. Godine 1725 dobio je od Porte zapovijest, da iznova gradi palanku u ljubinjskoj kasabi.

U svojim sarajima u Ljubinju provodio je Osman često. Tamo se povukao posve 1728 godine, kada je prestao biti paša.

Osman-paša umro je u Carigradu oko 1730 godine.⁶⁾

Ibrahim kapetan, najstariji je sin Osman-age (Osman-paše) Resulbegovića. Kao kapetan spominje se prvi put 18 siječnja 1719 g. i u tome je zvanju do iza 29 lipnja 1726 god. I kasnije je on bio kapetan i to 1730 i 1731 — i to 15 travnja.

U međuvremenu od 1726 do 1729 spominju se dva kapetana, koji po svoj prilici nisu Resulbegovići, i to: Jahja i Zahir-beg.

Po V. Skariću

Jahja kapetan se spominje prvi put 17 VII 1728, a posljednji put 23 IX 1729 godine. Ali prof. H. Kapidžić našao je u dubrovačkoj arhivi spomen nekom

Zahir-begu 8 IV 1729, koji je morao biti na tome mjestu vrlo kratko vrijeme. Isto tako prof. Kapidžić našao je spomen Ibrahim-kapetanu 15 IV 1731.⁷⁾ Po očevoj smrti postao je Ibrahim miri-miran 1732. U tome je svojstvu i umro. Godine 1750 bio je Ibrahim težak bolesnik i uzalud je tražio od Dubrovnika, da mu pošalju liječnika Marka.⁸⁾ Umro je u zimi 1750 godine. I on je bio u živoj prepisci s Dubrovnikom. Čini se, da nije bio onako vrijedan i energičan kao Osman-paša. Ali je bio dobar čovjek.

Sulejman kapetan sin je Ibrahim-paše. Na kapetaniji se spominje od 1735 do 1750, t. j. do očeve smrti. O njemu kao kapetanu nisam našao nikakvih podataka. On je kapetanovao u sjeni svoga oca, koji je po podacima i u Skarića i u Kapidžića bio vrlo istaknuta ličnost kao trebinjski paša i kliški sandžakbeg. Početkom 1750 g. bio je Sulejman-kapetan u Dubrovniku i tražio uzalud liječnika bolesnom ocu.

Po očevoj smrti postao je paša od Trebinja. Kao paša nije ostavio iza sebe lijepu uspomenu. On je bio gramziv za novcem i u tome je bio pravi antipod svoga oca i djeda.

Sulejman-kapetana nije odmah naslijedio njegov sin

Jusuf. Sigurno je bio malodoban i tek 1761 nalazimo ga na kapetaniji. Godine 1750 spominje se kao vekil (zamjenik) kapetanov,

Hasan-beg. Iz jedne bujruadije od 19 safera 1172 (22 X 1758) Hasan-beg je i kapetan i ajan. Tom mu se bujruadijom nalaže da u Travnik opremi neke krijumčare marve. Iz iste bujruadije vidi se da je on Osmanpašić.

Jusuf-aga bio je kapetan od 1761 do 1791 godine. Sin je Sulejman-pašin i izgleda da je došao na ovo mjesto dosta mlad i neiskusn. Prvi put se spominje 22 veljače 1761 godine. U početku kapetanstva stupio je u spor s trebinjskim agama zbog prihoda od maličane na dubrovačku i stonsku skelu. Jedna trećina od tih prihoda pripadala je posjedniku maličane, a dvije trećine išle su kao plaća agama trebinjske kapetanije. »Jusuf-agi se obraćaju Dubrovčani prvi put 22. II 1761, i vele da su čuli da je maličana u njegovim rukama. U pogledu prihoda maličane, pišu mu sljedeće: »Mi nećemo dati nijedan dohodak ni ove skele ni stonske slanice, nego onezajem koji budu po kanunu ukazat da su posesuri (gospodari) od skele oli vekili pravijeh posesura po carskom beratu«. U istoj stvari su pisale i trebinjske age Dubrovčanima, pa im oni 25 II 1761, kao agama »aghe della citta di Trebigne« odgovaraju: »Što smo družijem rekli, to i vama govorimo, mi nećemo dati ni jedan dohodak ni ove skele ni stonske slanice, nego onijem koji uzbude s tvrdnjom po kanunu ukazat da su posesuri od skele, ili veći. i pravijeh posesura po carskom beratu«. Dubrovčani su u ovom sporu bili zauzeli objektivno stanovište, tražeći od obiju strana da dokažu svoja

prava na dubrovačku skelu i stonsku slanicu. Po istom sporu pišu Dubrovčani Jusuf-agi, trebinjskom kapetanu, 25 III 1761 godine sljedeće: »Mi smo vam skoro pisali da dohotke od ove skele i od slanice stonske nećemo nikome davati nego onezijem koji budu s tvrdnjom po kanunu ukazali da su posesuri od skele. I bivši došli ovde emini, koji su nam prikazali i carski berat i da su oni vekili pravijeh posesura i cesion Sulejman-paše i temesuć s muhurima od aga, mi smo ih rikognoskali i njima ćemo po kanunu s hudžetom od kadije, kako je običajno, dati u svoje doba dinare od ove skele i od slanice od Stona, kako onezijem koji se atenjaju za iskupunjenje i izvršenje carskijeh zapovijedi«. Iz ovog pisma jasno izlazi da su Dubrovčani u ovom sporu između trebinjskog kapetana i aga stali na stranu aga, koji su imali u rukama sigurne i na zakonu osnovane dokumnete o maličani na dubrovačku skelu i stonsku slanicu. U istoj stvari Dubrovčani pišu Jusuf-agi u maju 1761 godine sljedeće: »Kako ste nam pisali prvu knjigu da ne bismo dali dohotke od ove skele agami od Trebinja, bivši imali s njima neke difference, mi vam odgovorismo da ih nećemo dati nikomu, nego onezijem koji bi pokazali da imaju tvrde pred sobom i da su posesuri od ove skele«. Emini su došli i prikazali potrebne dokumente. Pošto je Jusuf-aga bio otišao iz Trebinja, Dubrovčani su poslali za njim kurira, koji ga je stigao i predao mu pismo. Kapetan, međutim, na to pismo nije uopće odgovorio. Dubrovčani su to tumačili kao kapetanovo povlačenje i priznanje prava trebinjskim agama na dubrovačku skelu, pa su eminima trebinjskih aga dali prihode za godinu 1760. Na to je opet pisao trebinjski kapetan da se dohoci ne daju agama dok on s njima ne likvidira neke račune i neke »difference« pred vezirom bosanskim. Kapetan nije, međutim, ništa učinio kod bosanskog vezira, pa mu Dubrovčani zamjeraju tu aljkavost i vele ako nije bilo vezira u Bosni, bio je njegov zamjenik (vekil), pred kojim je mogao da riješi taj spor s agama. Dubrovčani završavaju pismo ovako: »Zato ako imate kakve konte (račune) s agama, vidite ih pred vekilom bosanskog paše, a dotle, dok ne bude naredba, davaće dohodke onemu koji ima berat i koji su posesuri od rečene skele, kako je po adetu i kanunu«.

Iz dubrovačkog pisma jasno izlazi da su trebinjske age bile u pravu i da su im to pravo Dubrovčani priznavali.¹⁰⁾

Već je rečeno kako je na ovo mjesto došao kao mlad i neiskusan čovjek i zbog toga malo da nije izgubio kapetaniju. To saznajemo iz jedne bujrukdije od 17 reb. II 1179 (13 X 1765) upućene ljubinjskom kadiji i Hasan-begu Osmanpašiću, koja glasi:

»Ljubinjskom kadiji i u trebinjskom gradu nastanjenom Hasan-begu Osmanpašiću saopćava se:

Kapetan trebinjskog grada spada u mladiće, pa nema sposobnosti da upravlja poslovima kapetanije. Tako ne izvršava sadržaje, koji se tiču prava iz visokih naloga i naših bujrukdija, što se pojave u pogledu spomenutog kadiluka, te tako nastaju nedopuštena stanja, da se krnje nečija prava. Čak je tu prije osoba imenom Hadži Alija Fočak, radi

tužbe u pogledu nekog emlaća protiv Omera Čate iz trebinjskog grada sa šeriatskim hudžetom podnijela bosanskom divanu arzuhal, zamolivši da se predvede Čato, kako bi se pred nama parničio po šeriatu i dobio svoje pravo. Na to je izdana naša bujruldiya da se on predvede preko šeriata, kapetana i ostalih koji su za to određeni. Kad je tamo stigla bujruldiya, dva puta je od strane šeriata izdavana murasela i on pozivan, ali nije poslušao, a kapetan se pokazao nemoćnim da ga predvede. O svemu ovome si ti, spomenuti mulla, izvijestio nas jednim Tvojim ilamom. Pošto spomenuti kapetan ne zaslužuje kapetan'luka, jer spada među nesposobne, trebalo je za ibret drugima odmah postaviti drugog sposobnog. Ali je to još odgođeno, a kao razlog, da se vidi njegova aljkavost, obziri i nesposobnost, zatraženo je još jedanput predvođenje spomenutog. Nama su neki pouzdani ljudi javili, da si ti, spomenuti beže, sposoban da upravljaš poslovima, a da je teško vršiti naloge i dijeliti pravdu, dok se ne uloži sav trud, da se izvršavaju visoki nalozi i valijine bujruldiye, što se izdaju. Stoga ćeš ti otsada biti ajan u spomenutom kadiluku, te ćeš ulagati sav trud, da se vrše visoki nalozi i bujruldiye, i od tebe će se pitati i tražiti i dobro i zlo, koje se tiče spomenutog kadiluka. Kada ti to bude poznato, pohiti da na bosanski divan pošalješ preko šeriata po mubaširu i zabitima, koji su za to određeni, spomenutog Omera Čatu, čije je predvođenje naredeno. Ako se ikako opazi da zatežete i zancemarujete, znajte kao sigurno da će se svi dohoci kapetanovi i tvoji i džebedži-age, koji je njegov zabit, dati drugome.«¹¹⁾

Izgleda, da se Jusuf-aga vremenom popravio, jer je pored kapetanluka imenovam i a j a n o m, što saznajemo iz jedne bujruldiye od 7 I 1187 (31 III 1773) godine. Po ovoj bujruldiyi on ima titulu beg a.¹²⁾ Godinu dana prije (1772) išao je s jednim odredom svojih vojnika i drugom vojskom iz Bosne na Rusiju.¹³⁾ Kao kapetan naplatio je plaće trebinjskih aga i vojnika za hidžretske godine 1192 i 1193 (1778 i 1779) iz prihoda dubrovačke skele i stonske solane.

Iz kasnijeg vremena nisam našao nikakvih podataka o ovom kapetanu. Po Skariću, on se posljednji put spominje 1791 godine.

Ne znam ni koga je naslijedio. Posljednji meni poznati trebinjski kapetan bio je

M u s t a f a - b e g Resulbegović Njegovi potomci prozvaše se K a p e t a n o v i ć i. Po jednom njegovu pismu Daut-begu Redžepašiću vidi se, da je bio na ovome mjestu 1815 godine. I u Simbschenovoj listi od 8 I 1818 on je kapetan Trebinja. Simbschen ga zove Huseinbegović. O njemu kao kapetanu ne znamo ništa reći.

Mustafa-beg je bio šura Daut-bega Redžepašića. Iza 1815 došlo je među njima do prekida dobrih odnosa i do međusobne mržnje. Daut-beg je bio velika nabodica i pijanica. Nije bio u dobrim odnosima s Ljubovićima, a kad mu se kći udala za Zulfikar-bega Ljubovića bez njegova znanja, Daut-beg je za ovu udaju smatrao odgovornom svoju ženu i

da je ponizi, oženio se pored nje od ključkog kapetana Mustafa Tanovića. To je bio razlog svadi i prekida odnosa između zeta i šure.¹⁴⁾

Godine 1829 bio je trebinjski kapetan Ahmed-beg, što saznajemo i zbujrudije Ali-Namik-paše od 29 IX 1244 (4 IV 1829), kojom traži da Trebinje opremi 119 vojnika u carsku ordiju. Da li je on bio posljednji kapetan Trebinja kao ni to, da li je tu službu vršio Hasan-beg Resulbegović, ne znam.

Dizdari. V. Skarić našao je spomena nekolicini dizdara Banjvira. Prije 1711 bio je na tome mjestu Hajdar-aga, a u kolovozu 1711 Hasan-aga. Godine 1714 u ovom su gradu dva dizdara: Hasan-aga i Mehmed-aga. Godine 1719 bio je Ahmed ili Mehmed, a 1831 Hasan-aga Resulbegović. Osman-aga i Husein-aga spominju se 1775 godine.

U raznim aktima našao sam još sedam dizdara Banjvira. Oko godine 1730 bio je Mustafa-aga, a 1732 Salih-aga. Ovaj ili neki drugi Salih-aga umro je oko 1178 (1764) i na njegovo mjesto postavljen je 1179 (1765) Mehmed-aga i podijeljen mu timar od 3168 akči u Ralorini (?). Ali-aga, sin Arslanov, bio je 1812 i 1813, a Ahmed 1829 godine.

Više trebinjskih aga spominje se u radnjama Kapidžića i Skarića, ali bez oznake roda vojske i džemata, pa ih s tog razloga ne navodim.

Više godina bio je aga šestog džemata azapa neki Mehmed. On je godine 1174 (počinje 13 kolovoza 1760) dugovao bosanskoj blagajni 15.180 groša od džizije Ljubinja i Novske Bekije za 10 godina. Spomenu te godine dao je na taj dug temesuk, a jamci su bili: Ahmed, kapetan Bihaća, kadija Hadži Alija Kasumbegović iz Sarajeva, IV faris Alija iz Trebinja i neki Jusuf iz trebinjske tvrđave. Iz temesuka se ne vidi, da li je dužnik bio sakupljač ili zakupnik džizije.¹⁵⁾

Godine 1170 bio je zakupnik resmi-filurije Ljubinja Zulfikar-kapetan Rizvanbegović, što se vidi iz jedne bilješke u ljubinjskom sidžilu od 18 muharema 1170 (13 studenog 1756).

1) V. Skarić, Trebinje u 18 vijeku, GZM, XLV, (1933), str. 39—70.

2) V. Skarić, o. c., p. 45.

3) Ibid.

4) Kronika M. E. Kadića, XIII, str. 165/II.

5) V. Skarić, Podaci za historiju Hercegovine od 1566 do sredine 17. vijeka GZM, XLIII, str. 63.

6) V. Skarić, Trebinje, str. 66—67.

7) H. Kapidžić, Veze Dubrovnika i Hercegovine u XVIII vijeku, »Gajret« kalendar za 1940, str. 89.

8) H. Kapidžić, o. c., p. 106.

9) V. Skarić, Trebinje, str. 67.

10) H. Kapidžić, o. c., p. 109—110.

11) Ljubinjski sidžil u Orijentalnom institutu br. 597.

12) Ljubinjski sidžil broj 597.

13) Muvekit, I, str. 587.

14) O ovoj svadi govori jedno pismo kapetana Osman-bega Mušovića, pisano Daut-begu. Arhiv dra S. Bašagića, sada u dra Enise Bašagić.

15) Ova je isprava bila 1939 godine u Resulbegovića u Trebinju.

23. NOVSKA KAPETANIJA U BOKI KOTORSKOJ

Novi ili Herceg-Novio bio je najveća i najjača hercegovačka tvrđava za turskog vladanja. Padom Novog pod Turke 1482 pao je i posljednji grad zemlje Hercegovine. Odmah po zauzeću Novog smještena je u grad turska posada. U Novom je sjedište turskog vojvode¹⁾ i kadije novskog kadiluka. Prvi spomen kadiji nalazimo već 1485.²⁾ U ovome je kadiluku bio i Nikšić kao nahija.³⁾

Gradu Novom udario je temelje bosanski kralj Tvrtko I. godine 1382, a dogradio ga je herceg-Stjepan i po njemu se prozvaio Herceg-Novio. U turskim izvorima zove se ovaj grad samo Nova.

Kroz sve vrijeme turskog vladanja Novi je imao tursku posadu, kojom je zapovijedao dizdar. Osim gradske posade bilo je u Novom i jeničara. Od kraja XVI stoljeća, ili nešto kasnije, ali svakako prije 1604, organizirana je Novska kapetanija.

Za turske uprave spominju se ovdje dva grada i to stari i novi Novi. Stari Novi zvao se i Gornji, a novi Novi Donji grad. Svaki od ova dva grada imao je zasebnog dizdara. I jedna kula u Novom gradu imala je također zasebnog dizdara. Prostor između ova dva grada nije bio utvrđen. On je bio zasaden voćem i vinovom lozom. Taj prostor zove Evlija Čelebija Vranica.⁴⁾

Memibegovića opis Bosne daje nam nešto podataka o Novom prema stanju kakvo je bilo godine 1620. To mjesto glasi:

»Hercegnovi je obzidan grad s tvrđavom dobro opskrbljenom velikom i malom artilerijom u velikom broju, isto kao i grad, tj. borgo utvrđeni grad), ali nenaseljen, budući da sav svijet stanuje u gradu sa strane Neretve prema Istoku. Tu ima malo aga, jedan kadija, dizdar i kapetan, koji je stariji od njih sviju. Daleko je od Splita oko 5 dana, a od Sarajeva i Banje Luke 6 dana hoda. Varoš i kaštel s nekojom kućom izvan bedema može imati otprilike 1000 boraca, a možda i manje. Pod njim stoji mnogo sela, koja mogu dati dobar broj vojnika. Artileriju su ostavili Španjolci. U posljednjim opisima nalazim samo 500 vojnika ili boraca.«⁵⁾

Ima nešto podataka i kod Evlije,⁶⁾

Oko Novog vodili su se ljuti bojevi 1538 i 1539 g. između Turaka i Španjolaca. Španjolci su zauzeli Novi na kraće vrijeme i već 10 kolovoza 1539 moradoše ga predati Hajrudinu Barbarosi. Uz pomoć malteških vitezova osvojili su Mlečići Novi 1687 g.

U Novskoj kapetaniji bilo je 1606 najmanje sedam aga. Toliko ih je bar potpisano na jednom pismu od 3 kolovoza 1606.⁷⁾ I Memibegovićev opis ističe, da u Novom ima malo aga. Prema tome mora da su ovdje džemati bili brojem vojnika jači nego drugdje. Koliko je vojnika brojila ova kapetanija ne znamo, ali je Novi imao oko 1000 boraca. No o njihovim plaćama nije mi ništa poznato. Sigurno o tome ima podataka u Dubrovačkom arhivu, ali ja to nisam tražio.

Od novskih kapetana poimence poznati su mi;

Husein, 1604,

Mehmed, 1605 i 1606,
Muslibegović, 1613,
Begzade, 1625,
Ali-beg, 1630,
Ali-aga, 1635,
Osman i Jusuf, 1668,
Daut-aga Sulejmanagić, 1673, i
Hurem-beg i Muharem-aga bez oznake vremena.

Sve ove kapetane osim Mehmeda, Jusufa i Daut-age navodi po dubrovačkim aktima Vlado Skarić.⁸⁾ Za Ali-bega kaže da je po svoj prilici Begzadić, a za Osmana, kako je kapetan starog i novog Novog, dok je Hasan-beg bio kapetan starog Novog. O drugim kapetanima ne kaže Skarić ništa.

Iz dva pisma

Mehmed-kapetana vidi se da su ga Dubrovčani obavještavali o kretanju uskoka i neprijateljske vojske i kapetan s ostalim agama zahvaljuje im se i nada se, da će to i u buduću činiti, kao što su to i prije činili. Osim toga traži Mehmed kapetan od Dubrovčana, da ne propuštaju uskoke preko svoga teritorija.

Iz pisma od 12 rujna 1605 vidi se, da je iz Makarske otplovalo osamnaest ormarica⁹⁾ uskoka, a iz pisma od 3. kolovoza 1606, da se na blizu ukazala neprijateljska¹⁰⁾ (španjolska) armada.

U Novom je bio kapetan i neki

Jusuf nepoznate godine. On je bio u istom svojstvu premješten u Gabelu i to javlja Dubrovčanima pismom bez datuma.¹¹⁾

Po jednom aktu u Zadarskom arhivu bio je ovome Skarićeve kapetanu Ali-agi ili nekom drugom novskom kapetanu istog imena čehaja neki Hasan.¹²⁾

U Dona Turcarum našao je V. Skarić spomen ovim dizdarima:

1579 Resul-aga
1582 Jusuf-Čelebija i Ahmed-aga od Donje kule ,
1589 Ali-aga,
1594 Bali-aga,
1595 Resul-aga,
1609 Ali-aga, novi dizdar,
1613 Mustafa-aga u gornjem (starom) gradu
poslije 1614 Mustafa-aga u starom gradu,
1614 Jusuf-aga u novom gradu,
1618 Mehmed-aga Behlilović,
1624 Pašo Bardonjić,
1625 Mustafa-aga Hajdarović,
1628 Mustafa-aga Hajdarović,
1629 Pašo Bardonjić,
1632 Sulejman-aga Jusufagić,
Poslije 1634 Mehmed-aga u donjem gradu,
1634 Sulejman-aga u novom gradu,

1636 Sulejman-aga Jusufagić,
1647 Omer-aga,
1649 Omer-aga,
1668 Ibrahim-aga u donjem gradu,
1668 Jusuf-aga u novom gradu,
1668 Omer-aga u starom gradu.¹³⁾

U jednom nedatiranom dokumentu nalazim imena trojice savremenih dizdara u Novom. Ali-aga je potpisan kao dizdar novog Novog, Sulejman-aga kao dizdar starog Novog, a Husein-aga kao dizdar kule donjeg Novog (Kullei zir Nova).¹⁴⁾

¹⁾ Dr. Č. Truhelka: Tursko-slovenski spomenici drubrovačke arhive, Sarajevo, 1911, (separat iz Gl. Z. M.), str. 178.

²⁾ Dr. Č. Truhelka, o. c., p. 77.

³⁾ H. Kreševljaković i H. Kapidžić: Sudsko-administrativna podjela Bosne i Hercegovine početkom XIX stoljeća, Istorisko-pravni zbornik, 3—4, Sarajevo, 1950, str. 249.

⁴⁾ V. Skarić: Podaci za historiju Hercegovine od 1566 do sredine 17 vijeka, GZM, XLIII, (1931), str. 63.

⁵⁾ Dr. F. Rački: Prilozi za geografsko-statistički opis bosanskog pašaluka, Starine XIV, str. 175.

⁶⁾ Evlija Čelebija, Sejahatnamesi, VI, str. 453—461.

⁷⁾ Dr. F. Rački: Dopisi između turskih i hrvatskih časnika, Starine, XI, str. 81.

⁸⁾ V. Skarić, o. c., p. 63.

⁹⁾ Dr. F. Rački, o. c., p. 79.

¹⁰⁾ Dr. F. Rački, o. c., p. 81.

¹¹⁾ Zadarski arhiv, C. T. VII.

¹²⁾ Zadarski arhiv, Filza CXVI, dok. 21.

¹³⁾ V. Skarić, o. c., p. 64.

¹⁴⁾ Zadarski arhiv, Filza CXVI, dok. 21.

24. KAMENGRADSKA KAPETANIJA

Ime je svoje kapetanija dobila po istoimenom sredovječnom gradu, udaljenom kojih 11 km od današnjeg Sanskog Mosta idući prema Krupi, a zapremala je najveći dio današnjeg sreza Sanski Most. U doba opstanka ove kapetnije bio je njen teritorij samo mali dio kamengradskog kadiluka. Osim Kamengrada bila su na teritoriju ove kapetanije veća naselja Majdan (danas Stari Majdan) i Vakuf (danas Sanski Most). U XVIII stoljeću graničila je ova kapetanija s Banjolučkom, Prijedorskom, Novskom, Krupskom i Petrovačkom. Ni približno ne znam kada je osnovana, ali znam da nije postojala 1624 godine, jer je Memibegovića opis Bosne ne spominje.

Kamengrad se spominje prvi put 1374 god. Gospodari su mu bili blagajski knezovi Babonezi. Turci su ga zauzeli 1463 godine. U oba tursko-ugarska ugovora (1503 i 1519) spominje se među bosanskim gradovima, koji pripadaju Turcima. U XVI i XVII stoljeću sjedište je kadije i vojvode u varošici ispod grada, gdje je danas selo Donji Kamengrad. Prije no su Turci zauzeli Krupu i Bihać, Kamengrad je polazna tačka turskom vojevanju po Hrvatskoj i dalje. Još 1933 vidjeli su se ostaci kapetanove kule i odžaka i podor grada na visokom brdu iznad Donjeg Kamengrada. Ova je varošica propala krajem XVII stoljeća. Sjedište kadije i kapetana preneseno je u Majdan.

Majdan je dobio svoje ime po bogatim rudokopima dobre gvozdeno rude, koja se ondje eksploatisala još u srednjem vijeku. U jednom rukopisu iz XVI stoljeća zove se ovo naselje *Madeni Ahen* (željezni majdan). Taj rukopis napisao je neki Hasan, a bio je 1934 u posjedu Hadži-Mehmeda Handžića. Poslije 1699 preneseno je ovamo sjedište kapetana i kadije iz Kamengrada.

Vakuf se prvi put spominje 1624 g.¹⁾ Ime je dobio po vakufu (zadužbini) nekog Hamza-bega, koji je podigao jednu džamiju u današnjem Sanskom Mostu. Sve do 1878 zvao se današnji Sanski Most Vakuf.²⁾

Stanovnici ovoga kraja, naročito katolici, živjeli su ovdje znatno bolje nego drugdje, kako je to opazio i jedan papin izaslanik druge polovine XVII stoljeća,³⁾ a to je stoga, što su oni bili rudari, topioničari i kovači. On primjećuje kako su ovi obrtnici udarili u poligamiju.

Preselivši se kapetan u Majdan, sagradio je ondje jednu kulu i odžak, a drugu opet na Brdarima.⁴⁾ Kapetanija se i dalje službeno zvala Kamengradska, a u narodu *Majdanska* i *Majdan-kapetan*.

Kapetani Kamengrada bili su do iza 1700 iz nepoznate ili nepoznatih porodica, a onda je kapetanija došla u ruke jedne grane novskih Cerića.

Prvi po imenu poznati kapetan bio je

Omer-aga. Spomen mu se sačuvao u jednom jajačkom sidžilu.⁵⁾ On je 11 redžepa 1105 (5 III 1694) prisustvovao kao svjedok na jednom vjenčanju. Nešto prije toga, t. j. 24 zilkade 1104 (27 VII 1693), izdao je bosanski vezir bujrukdiju jajačkom kadiji, da se pobrine za konje,

koji će prenijeti četiri tovara baruta u Kamengrad i palanke njegova područja.⁶⁾ Baš ovoga vremena harale su hrvatske čete Vakuf, Majdan i druga mjesta oko Kamengrada,⁷⁾ pa će s ovim u vezi biti slanje municije i boravak kapetana Omer-age i novskog dizdara Arslan-age u Jajcu. Godine 1692 hrvatske su čete popalile Majdan, a sljedeće su ga godine i zauzele na kraće vrijeme.

Godine 1699 bio je zapovjednik kamengradske krajine od Sane do Krke

Ibrahim-aga. On je te godine pisao Makaru povodom dvojice sužnjeva.⁸⁾

Poslije ove dvojice u poznatim izvorima nema spomena kamengradskim (majdanskim) kapetanima sve do u drugu polovinu XVIII stoljeća, ali se iz više isprava vidi, da postoji kapetanija.

Što se zna, iz porodice Cerića bila su četiri kamengradska (majdanska) kapetana i to: Mehmed, sin mu Alija, unuk Salih i praunuk Derviš. Njihova imena očuvala su se u predanju ove porodice i djelomično na nadgrobnim im spomenicima. Zabilježio sam ih zimi 1932 po kazivanju Husein-begovice Alajbegović iz Sanskog Mosta i provjerio od Ali-kapetana dalje, u ljetu 1934 godine, po nadgrobnim spomenicima na Brdarima i u Starom Majdanu. Osim toga provjerio sam na istom mjestu i dalje predanje o potomcima Salih-kapetana i njegova sina Derviš-kapetana.

Za prvog Cerića

Mehmed-kapetana zna samo predanje. Kako mu nema groba ni u Starom Majdanu ni na Brdarima, moglo bi biti, da je poginuo u Dubičkom ratu, kako i predanje kaže. Svakako je on bio kamengradski kapetan negdje u drugoj polovini XVIII stoljeća kao i njegov sin i nasljednik

Ali-kapetan. Njegovo je ime zapisano na nišanu njegova sina Salih-kapetana. Svakako neću puno pogriješiti, ako kažem, da je on završio svoje kapetanovanje 1800 godine. Predanje kaže da je pokopan na Brdarima, ali njegova nadgrobnog spomenika nije bilo 1934 godine.

Ali-kapetanov je sin i nasljednik.

Salih-kapetan. Sigurno se zna, da je bio kapetan 1811, ali on je bio kapetan i prije te godine pa sve do smrti, 1827 g. Umro je na svome imanju u Lušci Palanki i odande je prevučen na kolima u Stari Majdan i pokopan desno od ulaza u džamiju. To je put preko 30 km. Svijet ovoga kraja rado je davao volove da tegle kola s mrtvim mu tijelom, jer se svak, bez razlike na vjeru, veselio, što je nestalo jednog teškog zulumčara. Uzalud sam raspitivao da nešto konkretno saznam o njemu kao zulumčaru. U ljetu g. 1934 reče mi jedan starac od kojih 70 godina, pred kamengradskom džamijom, kako je i njegov otac sudjelovao u prevozu kapetanova tijela. Ali kad ga upitah, kakve je sve zulumce radio, on odvrati: »Svakakve. Dosta ti je, kad ti kažem da je svijetu bilo drago što ga je nestalo. Znaš, da se niko ne veseli kad dobra nestaje.«⁹⁾

Što se zna, Salih-kapetan je imao tri sina: Derviša, Ahmeda i Aliju, od kojih su posljednja dvojica pokopani na Brdarima. Ali-beg je umro 1880. Kapetaniju je naslijedio

Derviš-beg, u narodu zvan i Dedo kapetan. Nije bio ništa bolji čovjek od oca. U Starom Majdanu sam slušao, da je bio pošao da ubije rođenog brata Ali-bega, s kojim se nije nikako pazio, pa ni govorio. 'Tome je bio razlog, što je Ali-beg na svoju novu kuću postavio šiljak, znak da je otvoren konak putniku namjerniku, i taj je šiljak nadvisio isti znak na kapetanovoj kući. Čim je Ali-beg ugledao da se njegovoj kući približava Dedo, on je iz svoje kuće iskočio kroz prozor i pobjegao. Kad je Dedo stao dozivati Alu, reče mu Alina žena da ga nema doma. »Zakuni se da ga nema, jer ako ga nadem u kući, nema ni tvoje ni njegove glave«, povikao je Dedo. Alibegovica se zakune i on se vrati, ali naredi, da se šiljak skine, što je i učinjeno.

Derviš-beg je bio pristaša reforama i zbog toga je Zmaj od Bosne naredio da mu se spali odžak.¹⁰⁾ On je ostao vjeran sultanu i pokoravao se bosanskom veziru. Nakon ukinuća kapetanija postao je muselim i u svojoj nahiji i nadalje provodio zulume. Tek kada je bosanski vezir Čerkez Hadži Čamil-paša 1846 izdao naredbu o nizamskoj nošnji i zabranio upotrebu naziva kapetana, koji se i nakon ukinuća kapetanija upotrebljavao u privatnom razgovoru, diže se Krajina zbog toga na ustanak.¹¹⁾ Kažu da je tada bio prognan kao jedan od vođa i Derviš-beg u Janjinu, dok Jukić zna da ga je prognao Omer-paša Latas 1851.¹²⁾ Tako je i posljednji kamengradski kapetan ostavio kosti izvan Bosne.

Derviš-beg je imao tri sina, od kojih je Ibrahim-beg umro 1846, a Tosun-beg i Hrustem-beg doživješe okupaciju Bosne 1878. Sva trojica su umrla na Brdarima i ondje su pokopana u porodičnom groblju. U istom je groblju ukopana i Fatima, kći Mustafe, bihačkog kapetana. Umrla je 1242 (1826). Ona je bila žena Salih-kapetana Cerića.¹³⁾

Tradicija zna da je Derviš-kapetan imao ogroman posjed, koji se sterao od Sane do Iline Vode i da ga je uglavnom pribavio svojoj kući kupnjom, tako da bi prodavaocu pošteno platio ugovorenu sumu, a kad bi ovaj otišao, on bi za njim ponekad opremio svoje ljude, koji bi mu novac oteli i kapetanu predali

¹⁾ Starine, XIV, str. 185.

²⁾ P. S. Ivančević, Sanski Most s okolicom, Bosanska Vila, VII, (1892), str. 426.

³⁾ Dr. fra J. Jelenić: Spomenici kulturnog rada bos. franjevac (1437—1878). — Starine Jugoslovenske akademije, XXXVI, str. 136.

⁴⁾ GZM, XLIII, (1931), str. 415.

⁵⁾ Jajački sidžil u Orijentalnom institutu u Sarajevu.

⁶⁾ GZM, XXX, (1918), str. 165.

⁷⁾ R. Lopašić: Spomenici Hrvatske Krajine, III, str. 12.

⁸⁾ Starine, XII, str. 6.

⁹⁾ U ovome se kraju pripovijeda, kako se za uprave Salih-kapetana desio ramazan i katolički božić u isto vrijeme i kako je neki katolik uoči božića ubio krme, kad su muslimani klanjali teraviju. Čika krmeta čula se u džamiji. Sutradan je imam tužio toga kršćanina kapetanu i on ga je odmah

pozvao da ga sudi. U prisustvu imama i drugih ljudi pitao je kapetan toga kršćanina, šta je on prošle noći uradio, i kad je on odgovorio da ne zna, da je išta rdavo učinio, kaže mu kapetan, zašto ga imam tuži. »Jesam, kapetane — odgovori kršćanin — nama je Isus zapovjedio da o božiću nešto zakoljemo, pa ja eto učinio, kako je zapovjedbno«. Kapetan pogledao imama i odgovorio: »Ovdje nema suđenja, jer se krst krije za jaka leda. Idi, krstu, i slušaj Isusa!« (Ovo sam pričanje čuo od trojice muslimana). Ovo je za ona vremena akt tolerancije prvog reda i treba dvaput podvući, jer je došao od čovjeka, čijoj se smrti radovala cijela kapetanija.

¹⁰⁾ Rukopis u Orijentalnom institutu br. 923.

¹¹⁾ S. Bašagić, Kratka uputa, str. 160. — R. Lopašić, Bihać i Bihaćka Krajina, str. 115.

¹²⁾ Bosanski Prijatelj, sv. III, str. 68.

¹³⁾ Ovu su Fatimu zvali Naja. Protiv očeve volje udala se za majdanskog kapetana. Kad je njen otac saznao da ona voli toga kapetana, koga je on mrzio i nipošto nije htio da mu se zove zetom, zatvorio ju je u jednu sobu u bihaćkoj kuli i tu je čamila duže vremena. Najposlije je majdanski kapetan potplatio ženu, koja je Naji donosila jelo i vodu, i ova je žena dobacila Naji u dugumu užu, niz koje se spustila s kule, pod kojom ju je čekao majdanski kapetan. Ovo mi je pripovijedala Husein-begovica Alajbegović u Sarajevu, kao i Adem-beg Cerić u Starom Majdanu.

25. KLJUČKA KAPETANIJA (u sandžaku Klis)

Ključka kapetanija sa sjedištem u gradu Kijuču na Sani obuhvatala je dva kadiluka kliškog sandžaka i to Ključ i Jezero s gradovima Ključ, Kamičak i Jezero (Göhlisar) a graničila je s Kamengradskom (majdanskom), Džisri-Sanskom, Petrovačkom i Jajačkom kapetanijom. Ona je pripadala unutrašnjem lancu kapetanija. Prihodi splitske i zadarske skele (carina) bijahu odžakluk ključkih aga i vojnika. Ali oni su jedan dio svojih plaća primali i od drugog i trećeg teksida rogatičke¹⁾ i III i IV sarajevske džizije.²⁾

Ključka se kapetanija spominje prvi put u poznatim mi izvorima 1694 godine, ali ona mora biti mnogo starija. Spominje se i u jednoj junačkoj narodnoj pjesmi, u kojoj se radi o jednom događaju iz XVI st., ali ona ipak neće biti tako stara.³⁾ Ključki su kapetani nepoznate porodice ili porodica, a njihovi se potomci zovu danas Kapetanovići. Godine 1935 pripovijedao mi je Muharem-beg Kapetanović u Ključu, da su sve do 1878 čuvali njihovi stari svoje berate i da su pri zauzeću Ključa propali.

Grad Ključ i događaje iz 1463 obradio je Dr. Ć. Truhelka.⁴⁾ Sredinom XVII stoljeća bili su u ovome gradu zaslužnjeni Karlovčani po imenu Grgo Martić, Ivica Capanj, Mate Krivačić, Ivica Vuković, Mate Pivelić i Mikula Keser. Oni pišu hrvatskom vicebanu u Turopolje i mole ga da im pošalje jednu sablju zagrepkinju, golo željezo, da je daruju nekom Šaban-agi, koji im je bio prijatelj u teškoj nevolji.⁵⁾

Kada je 1698 prijetila opasnost Krajini od Austrijanaca, naredio je bosanski vezir Mustafa-paša Daltaban jajačkom kadiji i ostalim, 16 X 1109 (27 IV 1698), da pribavi deset komora koje će prenijeti 1000 oka peksimeta u grad Ključ za prehranu vojske.⁶⁾

Podaci o ključkim kapetanima su također nedostatni. Prvi i jedini kapetan XVII stoljeća, kome znamo ime, bio je neki

Dž a f e r - a g a. Spomen mu se sačuvao u jednom jajačkom sidžilu. Džafer-aga je bio kapetan 1694 godine.⁷⁾

Sljedeći kapetan je opet neki

M e h m e d. Njegov muhur i potpis nalazimo na mostarskom mahzaru, napisanom oko 1730. Da li je ovaj kapetan ili njegov nasljednik nepoznatog imena vodio vojsku na Rusiju 1736, nije mi poznato, jer Muvekit ne spominje imena kapetana.⁸⁾

Iz XVIII stoljeća znamo još za jednog ključkog kapetana imenom

M e h m e d. U gradu Jezeru bio je aga konjaničkog džemata Ali Bizader-zade sa 30 akči dnevno i umro je bez djece. Njegov brat Ebu Bekir predao je mo bu na upražnjeno mjesto. Ključki kapetan Mehmed sastavio je ilam na bosanskog vezira, u kome kaže, da molitelj po svojim sposobnostima odgovara za ovo mjesto. Na osnovu te molbe i ilama izdao je bosanski vezir Ali-paša bujruldiyu 4 šabana 1178 (27 I 1765), kojom postavlja Ebu Bekira, da tu službu može vršiti, dok mu stigne berat.⁹⁾

Iz XIX stoljeća poznata su mi dva kapetana. Po Mittesserovoj listi bio je kapetan 1811 g.

M e h m e d - b e g , a p o S i m b s c h e n o v o j 1818

M u s t a j - b e g O s m a n b e g o v i ć .

Prema bujruhdiji od 30. V. 1226 (22. V. 1811) išao je tih dana ključki kapetan sa 60 nefera svoje kapetanije u Prijepolje. U srpnju 1812 otišlo je iz iste kapetanije, pod vodstvom Ibrahim-age, 150 nefera i opet u Prijepolje da čuvaju put.¹⁰⁾

Već je spomenuto, da je Jašar-beg, brat posljednjeg ključkog kapetana (Mustaj-bega?), sudjelovao u ustanku na Krajini, što ga je organizirao petrovački kapetan. (Vidi Petrovačku kapetaniju!)

¹⁾ Arhiv M. E. Kadića, br. 503.

²⁾ Arhiv M. E. Kadića, br. 497.

³⁾ Matičin zbornik hrv. nar. pjesama, knj. III., str. 41.

⁴⁾ Dr. Č. Truhelka: Naši gradovi, Sarajevo, 1904, str. 59—63.

⁵⁾ Dr. B. Čerović: Nekoliko pisama sa stare Krajine, GZM, XVII, (1905), str. 223.

⁶⁾ R. Muderizović: Nešto o valinskim pečatima i bujruhdijama, GZM, XXVIII, (1916), str. 8.

⁷⁾ GZM, XXX, (1918), str. 167.

⁸⁾ A. Olesnicki: Bosanska vojska pod zapovjedništvom Bećir-paše Čengića u Rusko-Turskom ratu god. 1737, Zagreb, 1940, strana 16.

⁹⁾ Manuscripta turcica u arhivu Orijentalnog instituta u Sarajevu.

¹⁰⁾ S. Kemura: Prvi srpski ustanak pod Karadordem, str. 284 i 310.

26. BANJOLUČKA KAPETANIJA

Banjolučka kapetanija zapremala je jedan dio banjolučkog kadiluka, a graničila je s Gradiškom, koja je bila u istom kadiluku, onda Jajačkom, Kobaškom (Kotorskom), Ncvskom (kasnije Pridorskom), Kozaračkom i Ključkom kapetanijom, a osnovana je poslije 1660. Te godine boravio je u Banjoj Luci Evlija Čelebija i tada ovdje nije bilo kapetana. Krajem XVIII stoljeća bilo je u ovoj kapetaniji 5 džemata azapa, 9 konjanika, 2 martoloza, a uz to je bio velik broj topčija i mustahfiza. Drugi se rodovi vojske ne spominju. Kapetan je bio aga prvog džemata azapa.¹⁾

Ali u ovoj kapetaniji bilo je po koji put i vojnika drugih kapetanija. Tako je, primjerice, krajem XVII stoljeća bilo ovdje vojnika iz kapetanija sa Save i Une, čiji su vojnici za vrijeme Velikog rata umakli u unutrašnjost.

Uspjeh što ga je u godini 1693 polučila hrvatska vojska na bosanskoj Krajini bijaše toliki, da je ne samo među stanovništvom, nego i među posadama najbližih turskih gradova u Krajini nastala prava panika, a age, vojnici i svirači pograničnih gradova Gradiške, Cernice, Pakraca, Požege, Jasenovca, Kostajnice i Novoga ostaviše svoja mjesta te se porazbjegoše. Mnogo ih se nastanilo u Jajcu, te se, računajući i na ratnu konjukturu, bavilo preкупom, mešetarstvom i lihvarstvom, a svirači (mehteri) bavili su se glazbom. Kada je to dojavljeno Mehmed-paši, poslao 22 džum. I 1105 (9 I 1694) oštru bujruđiju kadiji u Jajce, kojom nalaže, da sve vojne bjegunce sa granice, koji su se sakrili u njegovu kadiluku, pošalje na službovanje u Banju Luku.²⁾

Iz jedne druge bujruđije od 9 ramazana 1105 (4 svibnja 1694) vidi se da je naredeno jajačkom kadiji, da banjolučkom muteselimu pošalje kirurga Izeta iz Kostajnice da liječi ranjenike, koji leže u Banjoj Luci.³⁾

Poslije gubitka Gradiške 1718 sjedio je u Banjoj Luci gradiški kapetan s nekim dijelom svoje posade i vršio službu muhafiza u banjolučkom gradu.

Današnji banjolučki grad sagradili su Turci za vlade sultana Mehmeda III (1595—1603). Nešto prije stajala je na istom mjestu tophana (arsenal). Taj je grad proširivan i popravljan više puta (oko 1639, 1714, 1738, 1809 i 1868). I prije osnutka kapetanije grad je imao dizdara i posadu.

O plaćama zapovjednika i vojnika našao sam vrlo malo podataka. Zna se, da je prihod od jedne skele carskog hasa u kobaškoj nahiji bio odžakluk banjolučkih vojnika,⁴⁾ (oko 1747) i da su topčije Bijeje tabije u Banjoj Luci primale između 1763 i 1781 jedan mali dio (3300 akči ili 27 i po esedi groša, groš po 120 akči) svih plaća od prihoda sarajevskog tahmisa, što se vidi iz jednog berata iz 1781 godine, upućenog zakupniku sarajevskog tahmisa, nekom Omeru.⁵⁾ Iz jedne nedatirane murasele banjolučkog kadije Ibrahima znamo, da su se vojnici ove kapetanije pritužili na kapetana Mustafa-bega zbog svojih plaća. Zbog

toga je kadija naložio Husein-efendiji, da s nekoliko ljudi od uleme i nekoliko gradskih aga svidi račune s kapetanom o plaćama vojnika ⁶⁾)

U raznim izvorima spominje se više banjolučkih kapetana, ali su podaci o njima vrlo mršavi. Pregledao sam i sva banjalučka grobja, pa je i taj trud bio gotovo potpuno uzalud.

Prvi po imenu poznati kapetan bio je

Ibrahim-aga. Imenovan je 4 džum. II 1104 (10 veljače 1693) i ubrzo iza toga umro, a na njegovo mjesto postavljen je

Sulejman-aga ⁷⁾) 17 ševala 1104 (1 srpnja 1693). Kratko vrijeme bio je banjolučki kapetan

Mustafa-beg Ferhadpašić-Sokolović, koji se proslavio u ratovima s Austrijancima i za zasluge postao namjesnik u Tripolisu u rangü paše. Godine 1708 postao je namjesnik na Bosni i kratko iza toga umro. ⁸⁾) Njega je naslijedio na kapetaniji njegov sin

Muhmed ili Mehmed kapetan, koji je ovu službu vršio do iza 1736 g. I on je bio jedan od potpisnika mostarskog mahzara. O njemu znamo još samo to, da je s 80 vojnika krenuo u borbu protiv Rusije. Banju Luku je ostavio 22 džum. I 1149 (28 rujna 1736), a tri dana prije otišao je u istom pravcu i banjolučki zapovjednik jeničara sa svojim ljudima, kojih je bilo nešto više od 100. U bilješci se kaže da je ovaj kapetan sin Mustafa-pašin. ⁹⁾) Što je bilo s ovim kapetanom kasnije, ne zna se. On se ne spominje za vrijeme banjolučke bitke od 4 VIII 1737 g., ali se spominje kao njegov zamjenik ili vicekapetan Salih-aga, bivši čehaja Mustafa-paše Ferhatpašića, koji je poginuo pred Banjom Lukom. On je smrtno ranio generala Müfflinga. ¹⁰⁾) Od prije 1730 i 1737 bio je gradiški kapetan kao muhafiz Banje Luke i za prodora princa Hildburghausena se istakao kao junak.

Između 1736 i 1762 nisam našao spomena ni jednom banjolučkom kapetanu. Godine 1762 vršio je tu službu

Husein. On se spominje u jednom hudžetu napisanom u reb. II 1176 (listopada 1762). ¹¹⁾) On je umro sljedeće godine i pokopan je u groblju na Majdanu, gdje mu se i danas grob vidi. U natpisu na nišanu uklesana je g. 1177. Oko god. 1784 bio je na tome mjestu

Mustafa-beg, koji se spominje i posljednjih godina XVIII stoljeća. ¹²⁾) Njegov čehaja bio je neki Hasan.

Njega je naslijedio

Sulejman-kapetan. On je na ovom mjestu bio 1802., što saznamo iz njegova podneska bosanskom valiji od 23 džum. II 1217 (4 V 1802), kojim predlaže da se na mjesto umrlog zimije Cvije imenuje nadglednik graditelja za popravak banjolučke tvrđave i drugih državnih zgrada Mustafa Šejh-oglu, što valija odobrava. ¹³⁾)

Da li je ovaj Sulejman bio onaj kapetan, koga je nešto prije 30 lipnja 1808 ubio iz zasjede neki pravoslavac, ne znam. U ljetu godine 1934, dakle nakon punih 126 godina, propitkivao sam se za razlog kao i za ime ovog kapetana kod starih ljudi. Imena mu niko nije znao, a stari, sada već pokojni Ali-hodža znao je za ovo ubijstvo i reče mi

kako je kapetan čosao sa ženom ubice, čije ime nije znao. Ovo je ubijstvo javio onovremeni francuski konzul u Travniku David 30 lipnja 1808 svojoj vladi, ilustrirajući pali ugled bosanskog vezira Ibrahim-paše. Tu se među ostalim navodi, kako je varoš Banja Luka dala još očitiji dokaz svoje nepokornosti. Pošto je banjolučki kapetan iz zasjede ubijen od pravoslavnog, tamošnji muslimani, iako brojno slabiji, digli su se na oružje i protjerali iz Banje Luke sve hrišćane, izuzevši d.ije porodice, 64 kuće sa zemljom i vrtovima bile su zaplijenjene i prodane. Uzalud je vezir spremio u Banju Luku travničkog defterdara, da umiri muslimanski narod i da obrazloži, kako udara po nevinima. Na ubijstvo kapetana osvrnuo se konzul još u dva svoja izvještaja.

O istom događaju govori i dr. Vaso Čubrilović u svom djelu »Prvi srpski ustanak i bosanski Srbi« (Beograd 1929).¹⁴⁾

Ubijstvo kapetana desilo se prije 30 lipnja 1808. Prije prosinca bio je banjolučkim kapetanom

Muharem-beg, po svoj prilici stariji sin ubijenog kapetana. Toga dana (19 ševala 1223) uputio je ovom kapetanu banjolučki kadija Smail mraselu, kojom mu nalaže da naplati 7-godišnju desetinu s jednog timara.¹⁵⁾ Deset godina kasnije bio je kapetan

Osman-beg, sin Mustafa-begov, koji je naveden u Simbschenovoj listi.

Jednog od ove dvojice kapetana bio je sin i posljednji kapetan Banje Luke

Mustafa-beg. Muraselom kadije Banje Luke od 21 II 1247 (1 VIII 1831) naređeno mu je da uruči desetinu hatibu Sultan-Sulejmanove džamije u Gornjoj Banjoj Luci, Mula Muhamedu.¹⁶⁾ Žena ovog kapetana, Hasnija, umrla je 1288 (1871), a i sin Sulejman-beg iste godine. Oboje je pokopano u dvorištu Medresanske džamije u Banjoj Luci. Sa Sulejman-begom se upoznao Ivan Kukuljević Sakcinski putujući po Bosni 1857 god.

Godine 1836 došlo je do pobune u Banjoj Luci, koju je ubrzo ugušio mudri i okretni muslim Hivz-aga. Saopćavajući to dalmatinski namjesnik u Zadru grof Lilienberg ministru policije grofu Sedlickcm 2 ožujka 1836 kaže, da je Imzaga (Hivzaga) muslim i kapetan, što ne stoji, jer tada više nije bilo kapetana.¹⁷⁾

Od ostalih aga ove kapetanije poznati su po imenu: topčaga Mustafa Alajbeg Svetačković (1719)¹⁸⁾ i Bahtijar-aga (oko 1798), age I džemata konjanika Mehmed-beg (oko 1798) i VIII džemata Salih-aga Ibširagić (1831), odobaša Mustafa i Jusuf (1719). Ovu dvojicu preporučuje muslim Ali-beg Grošić 22 ožujka 1719 generalu Haiseru za putnice.¹⁹⁾ Grošić i Svetačković bili su plemići.

Iz kraja XVIII stoljeća očuvala se jedna lista u kojoj je navedeno 17 aga raznih džemata u Banjoj Luci s oznakom godišnjih plaća pojedinog džemata. Ta lista glasi:

1) Mustafa, kapetan i aga I džemata azapa . . .	114.263
s dodatkom od	4.430
2) Hasan, aga II džemata azapa	54.292
3) Mehmed, aga IV džemata azapa	40.528
4) Ali, aga V džemata azapa	56.979
5) Mehmed-beg, aga I džemata konjanika . . .	79.663
6) Mustafa, aga II džemata konjanika	79.658
7) Ali, aga III džemata konjanika	79.520
8) Ali, aga IV džemata konjanika	109.350
9) Mustafa, aga V džemata konjanika	103.950
10) Mustafa ef., aga VI džemata konjanika . .	81.200
11) Pašo Ali, aga VII džemata konjanika . . .	106.800
12) Hadži Ibrahim, aga VIII džemata konjanika .	101.405
13) Halil, aga IX džemata konjanika	79.800
14) Bahtijar, aga topčija	55.330
15) Jusufaga I. džemata martoloza	24.426
16) Hasan, aga I džemata martoloza	23.869
17) Ali, aga musthafiza u kuli kraj vrata i mosta	65.610 ²⁰⁾

Godine 1758 bio je neki Hasan odobaša I ode azapa s dnevnom plaćom od 20 akči.²¹⁾ Izgleda da su i druge odobaše imale istu plaću,²²⁾ dok su obični azapi dobivali 10 akči dnevno.²³⁾

Iz Banje Luke na Kozaru vodio je jedan put preko Ivanjske i Kapetanova hana. Ovo je naselje dobilo svoje ime sigurno po hanu, što ga je podigao jedan od banjolučkih kapetana.²⁴⁾

1) Manuscripta turcica, br. 4504.

2) Dr. Č. Truhelka: Pabirci iz jajačkog sidžila, GZM, XXX (1918), strana 166.

3) Ibid.

4) Isprava u ostavštini iza Ing. Suljage Salihagića.

5) Manuscripta turcica, br. 35.

6) Isprava u mene.

7) Jajački sidžil u Orijentalnom institutu u Sarajevu.

8) Dr. S. Bašagić: Znameniti Hrvati Bošnjica i Hercegovci u Turskoj carevini, Zagreb 1931, str. 56.

9) Medžmua u Drž. arhivu BiH u Sarajevu, otkupljena od Muhameda Garčevića, Akv. 141.

10) H. Kreševljaković: Bitka pod Banjom Lukom 4 VIII 1737, Sarajevo, 1936, str. 8.

11) Isprava u mene.

12) Muvekit, II, str. 68.

13) Isprava Histor. inst. Jugoslav. akad., orijentalni dokumenti, br. 10.

14) V. Jelavić: I prepiske francuskog konzula Davida u Travniku, GZM, XVI, (1904), str. 465—474.

15) Originalna isprava u mene.

16) Originalna isprava u mene.

17) Dim. Nikolajević: Prilozi bosanskoj istoriji iz 1836 god., GZM, XXII, (1910), str. 650.

18) Dr. F. Rački: Dopisi između krajiških, turskih i hrvatskih častnika, Starine, XII, str. 38.

19) Ibid.

²⁰⁾ Manuscripta turcica, br. 4504.

²¹⁾ Berat u Hist. inst. Jugoslavenske akademije.

²²⁾ Berat na istom mjestu.

²³⁾ Berat na istom mjestu.

²⁴⁾ Dr. M. Mandić: Banja Luka i banjolučka okolica, Školski vjesnik, god. XII, (1905), str. 79 (bilješka).

27. JAJAČKA KAPETANIJA

Jajačka je kapetanija spadala među one, što stajahu u zaleđu pograničnim kapetanijama. Ime joj je po glavnoj utvrdi Jajcu, gdje je bilo sjedište kapetana. Jajački je grad imao i s.oga dizdara. Ovoj je kapetaniji pripadao grad Vinac na Vrbasu, kojim je zapovijedao čehaja jajačkog kapetana. Ne znamo da li su u njenom sastavu bili gradovi Bočac na Vrbasu i Sokol na Plivi koji su imali svoje dizdare do prvih decenija XIX stoljeća.

Jajačka je kapetanija zapremala veći dio istoimenog kadiluka, dok je njegov manji dio s Kotorom pripadao Kobaškoj kapetaniji. Graničila je u posljednje doba s Kobaškom, Banjolučkom, Ključkom, Glamočkom i Kupreškom kapetanijom.

Ova je kapetanija postojala još početkom XVII stoljeća.¹⁾ Poznato mi je nekoliko jajačkih kapetana, ali sam o njima našao vrlo malo podataka.

Prvi po imenu poznati kapetan

Ibrahim-aga bio je na ovom mjestu krajem XVII stoljeća. Ponekad ga pišu i Ibrahim-beg, i to 1105 (1693/94) god. Prvi mu se spomen očuvao u jednoj bujruđiji vezirova čehaje Murata iz 1104 (1692/3) godine, kojom se naređuje jajačkom kadiji, da pošalje s vojskom kapetana paši, koji se nalazio kod Bužima. Ovoga vremena nalazimo ga kao dužnika, a jamac mu je neki Ibrahim kahvedžija.²⁾

Sljedeći poznati kapetan bio je

Mehmed-beg, unuk gornjeg Ibrahim-bega, a sin nekog Hasan-paše, o kojem mi nije ništa poznato. Istakao se u suzbijanju austrijskih navala na Bosnu godine 1737, a naročito pri oslobođenju Ostrovice. Omer-efendija iz Novoga piše, da je taj isti Mehmed-beg postao u tome ratu gazija i da je imenovan banjolučkim muselimom. Kasnije, nakon sklopljenog mira godine 1739 za zasluge postao je paša. Po Muvekitu, bio je kao paša sandžakbeg, najprije zbornički, a onda kliški. Smrt ga je zatekla na putu, po svoj prilici na povratku iz Carigrada kući, u Čurčića hanu u Sarajevu, nešto prije 22 ramazana 1180 (21 II 1767).³⁾ Iza sebe je ostavio sinove Mehmed-bega i Derviš Abdulah-bega i brata Derviš-bega, koji je toga vremena boravio u Carigradu. Ali tada nije bilo poznato, gdje se nalazi Derviš Abdulah-beg. Ko je bio jajački kapetan nakon što je 1739 Mehmed-beg postao paša, zasad se ne zna, a isto tako ni to, kada je postao jajačkim kapetanom njegov sin,

Derviš Abdulah-aga. Njegovo se kapetanovanje završilo nešto prije 1796 godine, jer se te godine spominje kao pokojnik. Iz jednog izvještaja jajačkog kadije Derviš-Jusufa od 23 III 1211 (26 IX 1796) vidi se, da je imao u svom tesarufu čaire na Kupresu. Tim predlogom kadija traži od bosanskog divana bujruđiju za jajačkog kapetana Mehmed-agu, da ovaj može primiti i za god. 1210 (1795/96) prihod od pašnjaka na Kupresu, kao što je primao i za god. 1207, 1208 i 1209, i to u ime duga bivšeg jajačkog kapetana, a svoga strica Derviš Abdulah-age. To su mu, naime, sprečavali nasljednici umrlog kapetana,

tvrdeći da je bio ugovor samo za 3 godine. Sudom je dokazano, da je ugovor bio na četiri godine, a tako glasi i temesuk. Divan rješava u korist Mehmed-age 25 šabana 1211 (23 II 1797).⁴⁾

U Jajcu je napravio mekteb. Godine 1256 (1840) odredio je bosanski vezir Mehmed Salih-paša Vedžihija plaću mualimu toga mekteba.⁵⁾ Nije imao djece, pa je kapetanija prešla na njegova bratića

Mehmed-aga. On je bio na tome položaju 1796 godine.⁶⁾

Prije 1806 postao je kapetanom

Mustaj-beg i ostao na tom mjestu do 1833 godine. Po kućnoj tradiciji jajačkih Kapetanovića, Mustaj-beg je sin nekog Šah-bega i unuk nekog Mustaj-paše, i po njemu su se zvali Pašići. Godine 1806 potpisan je kao svjedok na zakladnici Hadži Abdurahim-spahije kao Mustafa-efendija, a to će reći, da je bio osobito obrazovan.⁷⁾ U Mittesserovoj listi naveden je pod imenom Mustafa Mehmed-beg i pripadao je III vojnom korpusu. Bio je oženjen Zulfom, sestrom Beg-efendije Gradašćevića. Iz jednog pisma Murat-kapetana Gradašćevića iz 1819 godine, u kome odgovara Mustaj-begu, vidi se, da je tražio da bude zakupnik harača u jajačkoj kapetaniji.⁸⁾

Dizdari Jajca bili su tada Kulenovići. Mustaj-beg se nije slagao s ondašnjim dizdarom Osman-begom i njegovim nasljednikom Sulejman-begom Kulenovićem. Sulejman-beg je 1831 godine pristao uz pokret, a kapetan za reforme. Iza sloma pokreta otišao je i jajački kapetan s još nekim na vojnu protiv Mehmed-Alije u Egiptu, i na putu umro u Konji. Iza njega su ostala dva sina, Mehmed-beg i Osman-beg. Kapetanom je postavljen stariji,

Mehmed-beg. Njegovo kapetanovanje bilo je kratko, ali kako je bio za reforme, postao je musliman u Jajcu i u tome svojstvu ostao sve dok ga nije Omer-paša Latas 1851 godine svrgnuo i u progonstvo poslao s ostalom feudalnom aristokracijom. Povrativši se kasnije iz progonstva, živio je u Jajcu sve do smrti, 9 zilhidžeta 1291 (17 I 1875) godine. Pokopan je u dvorištu Ramadan-begove džamije. On je nadživio sve bosansko-hercegovačke kapetane i posljednji sklopio oči. Nadživjela su ga dva sina, Mustaj-beg i Mehmed-beg; prvi je umro mlad, a Mehmed-beg 11 XI 1931 godine.

Godinu dana pred smrt došao je Mehmed-beg u sukob s onovremenim jajačkim kajmekamom Rehu-begom i u srdžbi, zaboravivši da nije ni kapetan ni musliman, izmlatio je kajmekama i zbog toga je odležao šest mjeseci u zatvoru.

Dizdari. Po Evliji Čelebiji prvi je dizdar u Jajcu bio Husam-kapetan. Godine 1690 do iza 1696 bio Mehmed-aga. Zadnji dizdar bio je Sulejman-beg Kulenović. Poginuo je 1832 godine. On je sagradio 1248 (1829) onu malu džamiju pred jajačkom citadelom. Mustahfizi jajačkog grada bili su mahom seljaci iz Dnoluke.

Vinac, gradić uz desnu obalu Vrbasa, 13 km daleko od Jajca na jug, prvi se put spominje 1453 god. Turci su ga zauzeli 1498 godine.

Posada je u Vincu brojila 50 vojnika i zapovjednika. Godine 1693 gradom je zapovijedao čehaja jajačkog kapetana. Među vojnicima bilo je i mehtera (svirača). Grad je napušten nešto prije 1833 godine.

¹⁾ F. Rački: Prilozi geografsko-statističkom opisu bosanskog pašaluka, Starine, XIV, str. 187.

²⁾ Dr. Č. Truhelka: Pabirci iz jednog jajačkog sidžila, GZM, XXX, (1918), str. 105.

³⁾ Sarajevski sidžil br. 8, str 5. — S. Bašagić: Znameniti Hrvati Bošnjaci i Hercegovci u turskoj carevini, str. 44.

⁴⁾ Arhiv M. E. Kadića, br. 236.

⁵⁾ Sarajevski sidžil, 78.

⁶⁾ Arhiv M. E. Kadića, br. 236.

⁷⁾ Po podatku Alije Bejtića.

⁸⁾ GZM, XLIX, (1932), str. 76.

KAPETANIJE POŽEŠKOG SANDŽAKA
28 i 29 OSJEČKA I VIROVITIČKA KAPETANIJA

Kako je već spomenuto, ovaj je sandžak bio u bosanskom ejaletu od 1580 do 1600 godine.

Po Memibegovića opisu, u ovom su sandžaku bile samo dvije kapetanije, a sjedišta su im gradovi Osijek i Virovitica. Spomenuti opis jedini je izvor za opstanak tih kapetanija.

Osijek je bio u turskoj vlasti od 1526 do 1687, a Virovitica od 1553 do 1684. Godine 1577 brojila je posada Virovitice 300 pješaka i 300 konjanika.¹⁾

¹⁾ R. Lopašić, Spomenici Hrvatske Krajine, I, str. 44.

B. KAPETANIJE OSNOVANE NAKON MIRA U KARLOVCIMA
a) U SANDŽAKU BOSNA

30. Kobaška Kapetanija

Središte je kapetanije Kobaš na desnoj obali Save. Na njenom teritoriju bio je i grad Kotor. Graničila je sa Slavonijom, Gradiškom, Banjolučkom, Jajačkom, Tešanjskom i Vrandučkom (Derventskom) kapetanijom. Kobaška je kapetanija zahvatala manje dijelove banjolučkog i jajačkog kadiluka.

Kobaška kapetanija spada među one, što su osnovane iza karlovačkog mira i, koliko znam, spominje se prvi put 1136 (1723/24).

K o b a š bijaše krajem srednjeg vijeka u posjedu onda najčjuvenijih slavonskih plemića Berislavića. Ime je dobio po kobašima, majstorima što su pravili kobe (lade). Prije je to bilo selo Giletić s benediktinskom opatijom¹⁾ iz XIII stoljeća. Turci su ga zauzeli oko 1536 godine. Gazi-Hesrev-beg sagradi ondje gradić i u nj stavi posadu.²⁾ S turskim napredovanjem izgubio je stratešku važnost i oko 1626 bio je grad prazan, a u njegovu borganu bilo je oko 100 kuća s jednim agom.³⁾ Kobaš je bio sredinom XVI stoljeća samostalan kadiluk, na čijem je teritoriju bila i Banja Luka. U ovom je kadiluku bila nahija Lijeveće.⁴⁾ Aga Kobaša Hasan-aga Kobašlija pao je 6 XII 1586 kod Ivanića.⁵⁾ U Kobašu je sjedio beg Svetačković, potomak plemića Svetačkih.⁶⁾ Kobaš je stradao u Velikom ratu (1683—1699), a između 1717 i 1739 pripadao je Austriji. Iz jednog berata od 1741 razabire se, da su Austrijanci nakon sklopljenog mira spravili Kobaš sa zemljom. Od Porte je stigao nalog da se Kobaš obnovi po starom planu.⁷⁾ Iz Koz-kale (Orahova?) premješten je 231 vojnik i zapovjednik u palanku Kobaš.⁸⁾ Dok je Kobaš bio pod austrijskom okupacijom, kobaški kapetan je sjedio u Kotoru.

K o t o r (Kotorgrad) stajao je iznad lijeve obale Vrbanje i današnje Kotor-Varoši, a pripadao je župi Vrbanji. Prvi se put spominje oko 1322 godine. Tu je često boravio Hrvoje Vukčić Hrvatinić. Turci su ga zauzeli najkasnije 1528 i pripojili jajačkom kadiluku, u kome ga je zatekla i okupacija 1878 godine. Turska je posada sjedila u Kotoru do 1838 godine.

U Kobaškoj se kapetaniji izmijenilo više kapetana meni nepoznate porodice.

Prvi po imenu poznati kapetan bio je

M u s t a f a, ali se ne zna, da li je on bio i prvi kapetan ove kapetanije. Iz raznih isprava vidi se da je bio na ovome položaju od prije 1723 do iza 1744 g. Prema jednoj tapiji, kupio je ovaj kapetan 1136 (1723) s još trojicom aga dio baštine u Bilicama od Alage Šaramića za 316 groša. Tapiju je izdao kobaški emin Mustafa-aga.⁹⁾ O njemu još znam da je potpisao mostarski mahzar i da je bio i 1744 u životu.

Sljedeći poznati kapetan bio je neki

A h m e d - a g a. U društvu kotorskog dizdara Avdage i drugih aga kapetanije tražio je 1777 isplatu zaostalih plaća nefera i aga ove kape-

tanije.¹⁰⁾ Nije bila rijetka pojava u XVIII stoljeću, ča su plaće zaostajale i po koju godinu. S tom je praksom produženo i u sljedećem stoljeću. I to je jedan od znakova gospodarskog nazatka turskog carstva.

Poslije Ahmed-age bio je kapetan

Mustafa-aga. I njega je mučila ista stvar, pa je 1196 morao uzeti zajam od Avdage iz Kotora u iznosu od 175 esedi groša. U obveznici se izričito kaže, da će se zajam vratiti, čim stignu plaće iz Stambola. Uz kapetana obveznicu su potpisali Hasan odobaša, Hasan-hodža, čehaja Mustafa i Mustafa bajraktar.¹¹⁾

Možda su ga te neprilike natjerale pa je 1203 prodao Smajinu Luku bratu Avdagi za 105 esedi groša.¹²⁾

Godine 1204 (1789/90) izdao je ovaj kapetan s Muhamedagom, Alagom i Avdagom punomoć Salih-agi i Husein-čehaji, da u Stambu na plate plaće nefera i aga Kobaške kapetanije za 1202 i 1203 godinu.¹³⁾

Ovoga je vremena pozajmio aga grada Kotora, Halil-aga Avdagić ili Kotorlija, potčinjenim neferima i zapovjednicima 191 i 121 groš na 361 dan.¹⁴⁾ Kratko rečeno, ovih je godina u ovome kraju vladala oskudica u novcu kod većine vojnika i zapovjednika u službi ove kapetanije.

Kako je ovoga vremena vođen Dubički rat, mora da je kapetan Mustafa-aga boravio negdje izvan svoje kapetanije, jer je Avdaga kao dizdar Kotora postavljen, bujruclijom bosanskog vezira od 27 II 1788. zamjenikom kobaškog kapetana Mustafa-age.¹⁵⁾

Isti dan, 25 zilkade 1202 (27 VII 1788) izdao je bosanski vezir Ebu Bekir paša drugu bujrucliju Avdagi kao zastupniku kobaškog kapetana, da on rasporedi onih 1000 nefera što stoje pod zapovjedništvom kobaškog kapetana, tako da 500 čuva sela i gradove, 250 da dađe nekom Hadži-Zulfikaru, koji čuva obalu Save, a ostatak od 250 odmah opremi u bosansku vojsku pod zapovjedništvom kotorskog age Saliha.¹⁶⁾

Bilo je i drugih nevo'ja. Kao primjer navodim jedan slučaj u nahiji Bihorini (Vrhovine, kraj oko Skender-Vakufa, kadiluk Jajce, ali je spadao izgleda kao i Kotor pod vlast kobaškog, a ne jajačkog kapetana). Stanovnici sela Bi'lice, Čipke i Zabrda u spomenutoj nahiji tužili su se bosanskom veziru u prosincu 1788 protiv Omer-baše Bešića, brata mu Mehmeda, Abdurahmana Surutke, Huseina Kadrića, Zukana Bahtića i Hasana Kanića iz Zabrda, kako se skitaju po selima i od ehalije traže jelo i piće na silu. Oni mole valiju, da izda nalog kotorskom dizdaru i kapetanovu zastupniku Avdagi, da ih pohvata, i, ako bi se opirali, da ih i pobije. Inače, da se pošalju na bosanski divan i ondje sude. Na ovu tužbu izdao je vezir nalog jajačkom kadiji i Avdagi.¹⁷⁾

Mora da je ovaj nalog Avdaga shvatio previše strogo i uz krivce progonio i prave, pa je kroz kratko vrijeme stigla tužba i na nj kao na kakva odmetnika ili je njegov položaj bio nekom u oku, pa ga je kod vezira optužio. U bujrucliji od 9 V 1203 (7 I 1789) konstatira isti vezir, Ebu Bekir paša, koji ga je učinio zamjenikom kobaškog kapetana i naredio mu da one iz Zabrda progoni, kako Avdaga sa 70—80 druga hoda po selima i nahijama, ubija ljude i kinji sirotinju i

raju, pa ovaj put nalaže jajačkom kadiji i kapetanu da se pohvata Avdaga i njegova družina i dovede po mubaširu na bosanski divan radi kazne.

Kako su se ove stvari dokončale, ne sna se. Ako je Avdaga bio priveden na bosanski divan, on se i opravdao. To zaključujemo po tome, što je on bio kotorski dizdar još punih pet godina.

Isto tako nema više nikakvih vijesti o kobaškom kapetanu Mustafagi. Njega je naslijedio

Ali-beg. On je prvi beg kapetan u Kobašu. Za njegava vremena opremljena je jedna vojska iz Bosne protiv Osmana Pazvanoglu-a u Vidinu. Na 17 ramazana 1212 (5 III 1789) izdana je i upućena bujrukdija bosanskog vezira na kobaškog kapetana i ostale age da kapetan s vojskom i vitezovima mora odmah krenuti i treći dan bajrama (21 ožujka) biti u Beogradu, odakle polazi bosanski vezir taj dan na Vidin. Ova je bujrukdija puna prijekora i prijetnji. Ko se odmah ne odazove, oduzeće mu se sva prava i povlastice. U kolovozu povratila se bosanska vojska kući.¹⁹⁾ Ali-beg je na povratku krenuo preko Sarajeva. Tu je bio gost poznatog age Hadži Bešlije i u njegovu konaku u Vekilharč mahali i umro nešto prije 30 rujna, jer je taj dan sastavljen popis ostavine. Kako je od onoga što je iza Ali-bega nađeno i popisano naslijedila žena Umihana četvrtinu, a braća Mustaj-beg i Muharem-beg ostatak, to se vidi da nije uopće imao djece.²⁰⁾

Alibegov je nasljednik

Ahmed-kapetan. Na tome je položaju bio do iza 1815 godiie. Podnio je predlog, da se iza umrlog Saliha, age drugog džemata farisana u Kobašu, postavi sin Halil s dnevnicom od 40 akči (1215). Isti takav predlog podnio je i po smrti age kotorskih azapa Mustafe u korist njegova sina Ibrahima s istom dnevnicom (1230).²¹⁾ Pod vodstvom nekog Ibrahim-age opremila je Kobaška kapetanija 1220 (1806) godine 25 ljudi u Stari Vlah.²²⁾ Ovakve čete opremaju iste godine i druge kapetanije i gradovi na Srbiju.

I to je sve što znam o ovome kapetanu i prema tome nije mi poznato, da li je on doživio likvidaciju kapetanija ili je poslije njega bio još koji kapetan.

Ostale age i zapovjednici. U raznim izvorima spominju se dizdari: 1) kotorski: Husein 1557,²³⁾ Salih-ağa 1758, Avdaga od 1758 do iza 1794, Mehmed-aga 1801 i sin mu Abdurahman 1816; 2) kobaški: Hasan-aga 1744 i Ahmed-aga 1766 godine.²⁴⁾

¹⁹⁾ J. Koprivčević: Slavonski velikaši kao politički faktor u Bosni na kraju Srednjeg vijeka, »Napredak« kalendar za 1936, str. 206.

²⁰⁾ V. Klaić: V, str. 113.

²¹⁾ Starine, XVII, str. 148.

²²⁾ Sarajevski sidžil iz hidžretske godine 963/64, str. 138.

²³⁾ V. Klaić: V, str. 359.

²⁴⁾ V. Klaić: Plemići Svetački ili Nobiles de Zempche (997—1719), Zagreb, 1913, str. 63.

²⁵⁾ Berat u Bekira, sina ing. Suljage Salihagića, u Banjoj Luci.

- 8) Berat na istom mjestu.
- 9) Isprava na istom mjestu.
- 10) Isprava na istom mjestu.
- 11) Obveznica na istom mjestu.
- 12) Isprava na istom mjestu.
- 13) Punomoć na istom mjestu.
- 14) Isprava na istom mjestu.
- 15) Bujrukdija na istom mjestu.
- 16) Isprava na istom mjestu.
- 17) Isprava na istom mjestu.
- 18) Isprava na istom mjestu.
- 19) S. Bašagić: Kratka uputa, str. 118. — Prelog: Povijest Bosne, II, str. 19.
- 20) Sarajevski sidžil, br. 38, str. 108.
- 21) Isprave u Bekira, sina ing. Suljage Salihagića, u B. Luci.
- 22) S. Kemura: Prvi srpski ustanak pod Karadordem, Sarajevo, 1914, strana 59.
- 23) Sarajevski sidžil iz hidžr. godine 963/4, str. 138.
- 24) Po ispravama u Bekira, sina ing. Suljage Salihagića, u Banjoj Luci.

31. BRODSKA KAPETANIJA

Od svih naših kapetanija bila je ova najkraćeg vijeka; osnovana je oko 1700, a nestala je u prvom ratu Karla VI s Turcima. Osim Bos. Broda u sastavu su Brodske kapetanije još Derventa, Dubočac i Ravna Kula. U Brodu je bila palanka, a u Derventi je ovoga vremena sagrađen grad.

Po Požarevačkom miru pripado je Bos. Brod i Dubočac Austriji, a Derventa s preostalim dijelovima ove kapetanije priključena je Vran-dučkoj kapetaniji.

Brodskom kapetanu ne nadoh spomena. Biće da je on poginuo u ovome ratu i da iza njega nije ostalo potomaka, pa je tako nestalo i kapetanije, jer se za njenu obnovu nije niko imao brinuti nakon Beo-gradskog mira.

Hasanu Halepu, agi azapa u Derventi, bilo je uspjelo da na teri-toriju bivše Brodske kapetanije osnuje novu kapetaniju 1756 g. sa sjedištem u Derventi, ali je to bilo 1760 g. opozvano.

32. TEŠANJSKA KAPETANIJA

Na teritoriju tešanjskog kadiluka bile su tri kapetanije: Tešanjska, Dobojska i Maglajska i palanka u Novom Šeheru, koja je pripadala Vrandučkoj kapetaniji, kao i grad Žepče. Sve su ove kapetanije nastale poslije 1699 godine.

Grad Tešanj u župi Usori prvi put se spominje 1461. Sagrađen je na strmom brežuljku, što se diže u sredini današnje varošice istoga imena. Grad se sastoji od dva dijela: gornji i donji. Gornji je grad nastao u srednjem vijeku, donji su grad sagradili Turci 1115 (1703) za vlade sultana Mustafe i bosanskog vezira Mehmed-paše, kako se to čita na ploči iznad ulaza. Još u drugoj polovini XVIII stoljeća zove se donji grad »Novi grad«. Od turske okupacije Tešnja oko 1512 do sredine XIX stoljeća imao je tešanjski grad svoju posadu, kojom je zapovijedao dizdar. U gradu je bila džamija sagrađena na ime sultana Selima (1512—1520).¹⁾

Od rodova vojske spominju se mustahfizi, topčije, azapi, konjanici i dobrovoljci (gönüllije). Odžakluk vojnika i zapovjednika Tešanjske kapetanije bijaše carina Jenişehir u Tesaliji. To saznajemo iz punomoći što su je izdali zapovjednici ove kapetanije nekom muderizu Smail-efendiji, da im naplati plaće (mevadžib) iz 1192 (1778) i kako je ovaj umro, opunomoćuju oni nekog Mula-Jusufa.²⁾

Tešanjskoj kapetaniji pripadala je i jedna palanka, kojoj se ime ne navodi. U toj palanki godine 1778 bio je aga mustahfiza (čuvara) Mahmud-aga i, prema tome, bila je ovdje tvrđava od drveta.³⁾

Kula tešanjskih kapetana bila je u selu Logobare, udaljenom oko 3 km od Tešnja.

Porodično ime tešanjskih kapetana nije mi poznato. Njihovi potomci zovu se danas Kapetanovići. Ovi kapetani imaju titulu age do početka XIX stoljeća, a kasnije su bezi. Svi su tešanjski kapetani iz iste porodice.

Prvi je po imenu poznati tešanjski kapetan

Jahja. Pouzdano se o njemu zna samo to, da je vršio službu u trećem deceniju XVIII stoljeća. Njegov je nasljednik

Hadži-Hasan kapetan. On je 1144 (6 VII 1731—23 VI 1732) izdao tapiju, kojom ovjerava i dopušta prodaju baštine zvane Vajs (?) u Snjegotini sa šumom, šikarom i mlinom, što ju je prodala Mihmana Ahmed-agi iz grada Kotora za 9600 akči. Ova je tapija jedina poznata isprava u kojoj se očuvao spomen ovome kapetanu.⁴⁾ Sljedeći poznati kapetan bio je

Ali-kapetan. Iz isprava koje su u vezi s ovim kapetanom vidi se, da je kapetanovao između 1745 i 1753 god. Ali on je svakako bio i prije 1745 i poslije 1753 g. na ovom mjestu. Za druge vlade Hekim-oglu Ali-paše i njegova nasljednika na stolici bosanskog vezira Sulejman-paše i u doba Ali-kapetana sagrađena je jedna kula u tešanjskom gradu.

Tom je prilikom i sam grad popravljen. Te su gradnje završene 1158 (1745), kako se čita na ploči koja je u kulu uzidana.

U doba ovog kapetana haračio je po nekim kotarevima sjeverne Bosne odmetnik Mehremija. Stanovnici Tešnja i okolnih sela očitovali su se pred tešanjskim kadijom, da će i dalje čuvati i braniti svoj kadiuk od Mehremije i drugih nevaljalaca. Među prvacima Tešnja očitovao je to kapetan Ali-aga s još četvoricom aga svoje kapetanije. Sve su to posvjedočili ugledni svjedoci, među kojima su i tri kapetana: Hasan, kamengradski, Hadži Šaban, pridorski, i Ibšir, bihački. Zašto su se ova tri kapetana tih dana nalazila u Tešnju, ne zna se.³⁾

Iz jedne bilježnice vidi se, da je Ali-kapetan s nekim Mehmed-begom sakupljao po tešanskom kadiluku neke državne prihode (filurija, avariz i resmi tapu) i iz tih prihoda plaćao, pored ostalog, i plaće vojnika grada Žepča.⁴⁾

Spomen Ali-kapetanu očuvao se u jednoj narodnoj pjesmi. U toj se pjesmi pjeva kako je Tuzla Derviš-beg pošao sa sinom u Bihać i zanoćio u Tešnju kod Ali-kapetana i da mu se tu sin razbolio i umro. Istina je, da je tuzlanski kapetan Derviš-beg (Derviš Hasan-beg) bio suvremenik Ali-kapetanov i da mu je sin umro, ali ne u Tešnju nego u Banjoj Luci.

Godine 1756 opremila je ova kapetanija 150 vojnika u Moraču, prema bujrulđiji bosanskog vezira od 13 I 1170 (8 X 1756) godine.⁷⁾

Sljedeći poznati kapetan bio je

Hasan I. Ne zna se, kada je postao kapetan, ali je na tome mjestu bio 1771 i kao kapetan potpisao punomoć za naplatu plaća dobrovoljačkog džemata, kome je bio zapovjednik Mehmed-aga.⁸⁾ Legenda u njegovu muhuru u prijevodu glasi: »Bože! Okiti me dobrim djelima«, »Hasan«. Godine u muhuru nema.

Njegov je nasljednik bio

Hasan II. Iz njegova muhura se vidi, da je postao kapetanom 1191 (1777). Potpisan je na jednoj punomoći za naplatu plaća za godinu 1192.⁹⁾ Na tome je položaju bio i 20 reb. I 1220 (18 lipnja 1805) godine. Toga je dana pozajmio od Abdul-Baki-efendije Džine 200 groša za 91 dan.

Sin i nasljednik Hasan-kapetanov

Mehmed-beg naveden je 1818 u Simbschenovoj listi kao tešanski kapetan. Po predanju koje sam čuo u Tešnju u lipnju 1939 g., bio je ovaj kapetan veliki zulumčar i zbog toga ga je pogubio 1821 u Travniku bosanski vezir Ali-paša Dželalija. Nasljednik mu je brat

Bećir-beg. Naredeno je da se isplate plaće tešanskih zapovjednika i vojnika ovom kapetanu za godinu 1237 i 1238 (28 IX 1821 do 6 IX 1823). Te su plaće iznosile nakon svih odbitaka 19.111 groša.¹⁰⁾ Bećir-beg se vjenčao 7 safera 1245 (8 kolovoza 1829) u Travniku s Hatidžom, kćerkom Derviš-Mustafinom.¹¹⁾ Bećir-beg je pripadao protivnicima Zmaja od Bosne i ovaj je naredio da se on pogubi.

Posljednji je kapetan bio

Murad-beg (1832—1835). U Tešnju je ostao u vrlo lijepoj uspomeni.

Od ostalih zapovjednika Tešanske kapetanije spominju se 1735 Mustafa kao aga azapa na velikoj tabiji, Isa, aga III džemata konjanika, Ahmed, aga III džemata azapa, i Ibrahim, aga dobrovoljaca. Godine 1771 bio je aga dobrovoljaca Mehmed. Godine 1778 bile su age: Ahmed, aga mustahiza, Mustafa, I džemata azapa u novom gradu, Husein, I džemata konjanika, Hadži Mustafa, azapa, i Husein, II džemata konjanika.

Oko 1820 bile su u Tešnju age: Ibrahim, Akil, Sulejman, Osman, Sišo, Šahdar, Mehmed, Šajh, Bešija, Mahmud, Kučuk Emin i Ibrahim Sirkalo.

Od tešanskih dizdara poznata su mi samo dvojica, i to: Hasan-aga (1639—1641) i Husein-aga (1753). U tešanskom gradu bila su zatvorena 32 odmetnika (eškija) i naređeno je dizdaru da ih drži u pritvoru. Neke je od njih Husein-aga puštao, da se kreću slobodno, primajući od njih mito. Vezir je naložio bujruđijom od 15 II 1167 (12 XII 1753), da se ovaj dizdar uputi zbog toga u Travnik na odgovornost, a Ali-kapetanu je naređeno, da privremeno vrši i dizdarsku službu kao zastupnik.¹²⁾

Potomci tešanskih dizdara stanovali su u gradu i nakon okupacije 1878 godine.

U Tešnju živi porodica Đonlagić. Njeni predci bili su zapovjednici dobrovoljaca (gönüllü).

1) Tešanski sidžil bio u Mehmed ef. Hulusije u Žepču god. 1940.

2) Manuscripta turcica broj 171 i 214.

3) Manuscripta turcica, broj 214.

4) Tapija u arhivu Salihagića u Banjoj Luci.

5) Tešanski sidžil kao u bilješci 1).

6) Medžmua u Orijentalnom institutu broj 982, str. 28.

7) Isti sidžil.

8) Manuscripta turcica, broj 171.

9) Manuscripta turcica, broj 214.

10) Arhiv M. E. Kadića, broj 299.

11) Travnički sidžil u Orijentalnom institutu, broj 917.

12) Isti sidžil kao u bilješci 1).

33. DOBOJSKA KAPETANIJA

Dobojska je kapetanija osnovana prvih godina XVIII stoljeća. Po teritoriju i broju vojnika spadala je među male kapetanije. Obuhvatala je grad Doboj i najbližu okolinu, a brojila je 171 zapovjednika i vojnika. Doboj je pripadao tešanjskom kadiluku.

Grad Doboj spominje se prvi put za građanskog rata u Bosni 1415. Turci su ga zauzeli prije 22 veljače 1503 g. Od toga vremena do 1835 sjedio je u Doboju dizdar s malom posadom od tridesetak momaka. Kroz to vrijeme dva puta su Doboj zauzeli Austrijanci, 1697 i 1718 godine. Doboj se uvijek računao među tvrde bosanske gradove.

Vrlo su rijetki izvori o ovoj kapetaniji. Prvi poznati kapetan bio je

Džafer-aga. Prvi se put spominje oko 1730 godine. Prema bujruhdži bosanskog vezira od 13 I 1170 (8 X 1756) naređeno je da od 200 vojnika tešanskog kadiluka, koji su imali poći na Moraču, pođe 80 dobojskih i njihov kapetan Džafer-aga.¹⁾

Sinan-kapetan bio je na ovom mjestu od prije 13 I 1815. To saznajemo iz jednog njegova predloga bosanskom divanu od 1 safera 1230 (13 I 1815), kojim predlaže da se gedik timar od 3000 akči u Dolini i drugim selima, što ga je posjedovao čehaja u dobojskom gradu, ustupi Mehmedu, jer se Omer dragovoljno odrekao svoje službe.²⁾ Sinan je bio vjeran drug Zmaja od Bosne i njegova pokreta. S njim je prebjegao u Slavoniju i iz Osijeka se povratio prije kraja listopada 1832 kući. On je posljednji dobojski kapetan. Sinan-kapetan se odao kasnije pobožnosti i stupio u neki derviški red i u tome je ustrajao do smrti. Umro je u Doboju 1270 (1853/54). Nad grobom mu je bilo podignuto turbe, koje je izgorjelo za velikog požara u Doboju 1906 godine. Na nadgrobnom spomeniku ne stoji da je bio kapetan, nego po dervišku piše Sinan-dede. On je bio oženjen jednom seljankom iz Kotorskog, kojoj je bilo ime Ziba. Vrijedno je spomenuti, da je dobojski dizdar pristajao uz reforme, dakle bio je protivnik pokreta Gradašćevića i osobno je došao u Sarajevo da pozdravi Kara-Mahmud-Hamdi-pašu, koji je slomio Gradašćevića, i 26 lipnja dobio propusnicu za povratak iz Sarajeva u Doboj.³⁾

Od dobojskih dizdara spominju se: Mustafa-aga 1503,⁴⁾ drugi Mustafa-aga 1750, Halil 1798,⁵⁾ i Omer-aga 1832 godine.

Mustahfizi grada Doboja bili su timarlije. Njihov čehaja uživao je gedik timar u Dolini, u nahiji Brod. Gdje je bio odžakluk ostalih dobojskih vojnika i zapovjednika zasada se ne zna. Čehaje dobojskih mustahfiza bili su Mehmed do prije 13 VIII 1798, onda njegov sin, također Mehmed, od 1798—1814 i Omer 1815 godine.⁶⁾

Po Simbschenovoj listi bio je 1818 godine dobojski kapetan Osman-beg sin Hasan-begov, ali to nije tačno, jer je tada bio kapetan Doboja Sinan-beg.

Dobojski građani Kapetanovići, Dizdarevići i Topčagići potomci su kapetana, dizdara i topčaga dobojskog grada.

1) Tešanjski sidžil bio je 1940 godine u posjedu pokojnog Mehmed ef. Hulusije u Žepču.

2) Manuscripta turcica, br. 609.

3) Arhiv M. E. Kadića, broj 964.

4) Isprava broskog kadije, faksimil u mene.

5) Manuscripta turcica, br. 604.

6) Manuscripta turcica, br. 604.

34. VRANDUČKA KAPETANIJA

Vrandučka je kapetanija osnovana 1715 godine. Pored grada Vranduka obuhvatala je Žepče i Novu Palanku. Nakon požarevačkog mira pripojena je ovoj kapetaniji Derventa s okolinom kao ostatak Brodske kapetanije, jer je Bosanski Brod potpao pod Austriju. Beogradskim mirom 1739 povraćen je Bos. Brod Porti, pa je i on pripojen Vranduku, jer Brodska kapetanija nije obnovljena.

Kako se iz jednog berata vidi, Brodska se kapetanija sastojala od grada Dervente, Ravne Kule i palanke Bos. Broda i Dubočca. Po želji stanovništva ovog kraja i na predlog bosanskog vezira Mehmed-paše Kukavice bio je odvojen teritorij nekadašnje Brodske kapetanije od Vranduka i ponovo ureden kao Brodska kapetanija. U izvještaju, koji je opremio paša Kukavica Porti, kaže se, kako je potrebno i korisno po državu, da se obnovi Brodska kapetanija i uspostavi stanje, kakvo je bilo prije 41 godinu, jer je ovaj kraj uz Savu u blizini austrijskih gradova Požege, Kobaša i Dubočca. Dalje se kaže, kako to neće biti ni na štetu državnoj blagajni, jer će se jedan dio vojnika uzeti iz Vrandučke kapetanije i jednostavno sa svojim starim plaćama prenijeti na Brodsku kapetaniju. Prema tome izvještaju treba od 833 zapovjednika i vojnika Vrandučke kapetanije odvojiti njih 615 raspoređenih u 32 džemata i prema tome rastaviti i onovremenu dnevnicu od 19.122 akče. Pored toga imaju se spojiti dva džemata, jedan konjanički i jedan azbanski, u jedan, kome će biti aga, i ujedno kapetan, Hasan Haleb, sin Mehmedov,¹⁾ aga azapa u Derventi sa 40 akči dnevno, čija će plaća biti otsele 80 akči. Za nj se kaže da je dostojan kapetanskog položaja, jer je sposoban za vršenje vojnih dužnosti; on je učestvovao u više vojna, junak je i odvažan čovjek i svake požnje vrijedan.

Ovaj je izvještaj u cijelosti Porta prihvatila te je izdan i berat, kojim se obnavlja Brodska kapetanija i za kapetana se postavlja Hasan Haleb, sin Mehmedov. Od 1 muharema 1170 (26 rujna 1756) isplaćivaće se plaće zapovjednicima i vojnicima Brodske kapetanije. Naređeno je Velikoj kancelariji gradova, da se izdaju novi berati svima vojnicima i zapovjednicima kao i odžakluk-berati za obje kapetanije. Sve je to i provedeno.²⁾

Protiv ovog odvajanja ustao je vrandučki kapetan Hasan, potpomognut drugim kapetanima i agama. To je odvajanje protuzakonito, i Hasan Haleb, aga I azbana u Derventi, došao je nezakonitim putem do berata za kapetaniju. O tome je donio i odluku travnički kadija Mustafa Hafiz-zade. Bosanski vezir Mehmed-paša Muhsinović podnio je o svemu izvještaj Porti 5 ramazana 1174. Beratom od 1 zilhidže 1174 (4 srpnja 1761) poništen je berat Hasana Haleba i povraćeno staro stanje.³⁾

Desetak godina kasnije (oko 1773) preneseno je sjedište kapetana iz Vranduka u Derventu, ali se kapetanija i dalje zvala službeno Vrandučka, dok narod zvaše kapetana derventskim.

U ovoj su kapetaniji bila tri grada: Vranduk, Žepče i Derventa, jedna palanka, više čardaka na Savi i, što se zna, jedna kula (Ravna Kula), kojoj se potpuno trag zametnuo.

Vranduk je grad u istoimenom klancu uz lijevu obalu Bosne, između Zenice i Žepča; prvi se put spominje 1410. To je bio grad bosanskih kraljeva i imao je svoga kneza. Turci su ga zauzeli 1463 i u njemu držali posadu sve do okupacije 1878. Ovaj grad nije mogao zauzeti ni princ Eugen Savojski idući na Sarajevo 1697, nego ga je morao zaobići.⁴⁾

Žepče se prvi put spominje 1458 godine. Prve podatke o žepačkom gradu nalazimo u dnevniku princa Eugena Savojskog. Prema tim podacima, bio je taj grad 1697 opasan palisadama i princ ga je zapalio 18. X. Iza toga je grad sagrađen od kamena. U osnovici je bio pravokutnik s kulom u sredini dvorišta. Porušen je 1891 godine.⁵⁾

Derventa, varoš i grad, nastadoše u tursko doba. U XVII stoljeću sjedio je u Derventi kadija. Tačno se ne zna kada je grad sagrađen, ali se to desilo prije 1716, jer je te godine pred samu navalu carevaca utvrđen. Carevci su ga zauzeli i razorili, a onda se povukli. Brzo iza toga grad je obnovljen. Popravljan je više puta (1750, 1777 i 1778). U anonimnom opisu Bosne derventski se grad dva puta spominje i oba se puta kaže, da je nedavno popravljan i topovima prilično opskrbljen, te da je tu sjedište kapetana. Budući da je Derventa postala sjedište kapetana oko 1773, to je jasno da je i onaj anonimni opis nastao iza ove godine. Godine 1838 ovaj je grad bio dobru stanju. Porušen je oko 1890 godine.⁶⁾

Nova Palanka, danas Novi Šeher, na starom je putu između Žepča i Tešnja. Tu je u XVIII stoljeću bila palanka i napuštena je prije 1833 godine.⁷⁾

U Vrandučkoj kapetaniji bilo je naročito mnogo konjanika. Od drugih rodova spominju se topčije, azapi, mustahfizi i martolozi. Poznato je da je u Brodu, Derventi i Novoj Palanci bilo 6 džemata konjanika, 1 azapa i 1 martoloza, ali to nije bila sva vojska tih mjesta. U Vranduku je bilo mnogo topčija.

Pri odjeljivanju Dervente od Vranduka brojila je Vrandučka kapetanija preko 800 vojnika. U Derventskoj je kapetaniji tada povišena vojska za 480 momaka, te je u svemu brojila 1095 momaka. Što je bilo s ovim novim vojnicima nakon ponovnog pridruženja Dervente Vranduku, nije mi poznato.

Dok je i po više kapetanija primalo svoje plaće od jednog državnog prihoda, na pr. od zadarske skele, ovdje skupina od 118 vojnika (5 džemata) primala svoje plaće u iznosu od 2283 groša i 32 pare od raznih prihoda u deset raznih mjesta. Ti su vojnici služili u Brodu, Derventi i Novoj Palanci, a odžakluk im bijaše Gostin, Trvenika (?), Derventa, Gračanica, neki prelazi na Savi, Goranci, Solun, Prizren, Dukadin i Skoplje (Üsküp).⁸⁾

U Vrandučkoj je kapetaniji bilo u svemu šest kapetana iz dvije porodice; tri su kapetana iz nepoznate porodice (Hadži Hasan, Husein i Hasan) sjedili u Vranduku, a tri iz porodice Begovića (Salih-beg, Mustafa-beg i Mahmud-beg) u Derventi.

Hadži-Hasan kapetan spominje se u više raznih berata: kapetanom je postao 1715, a na tome je mjestu bio 12 II 1736 godine. Toga dana izdana je presuda, iz koje se vidi da je Hadži-Hasan-aga dugovao 3020 groša poznatom sarajevskom veletrgovcu Ahmed-agi Džetniću i njegovu zetu Mustafa-begu.⁹⁾ Njegov sin

Husein postaje vrandučkim kapetanom najkasnije krajem 1740, jer je 22 I 1154 (9 IV 1741) na njegov predlog postavljen vrandučkim topčibašom Hasan.¹⁰⁾ Iz poznatih izvora se ne da ustanoviti kada je ovog kapetana naslijedio sin

Hasan, koji je vršio tu službu, kada je od Vranduka odvojena i opet povraćena Derventa, t. j. 1756 i 1760 g. Hasan kapetan je posjedovao pravo pobiranja nekih prihoda u tešanjskom kadiluku, pa je krajem rujna 1756 postavio za sakupljače Hadži-Ibrahimove sinove Hadži-Ibrahima i Mula-Smaila iz Tešnja.¹¹⁾ Ne zna se koliko je još dugo vršio svoju dužnost Hasan kapetan, ali je sigurno, da je on zadnji kapetan svoje porodice i posljednji sa sjedištem u Vranduku.

Hasan kapetan je potpisan na jednom mahzaru, napisanom između 1774 i 1783 godine.

Ne zna se kako je kapetanska služba prešla s ove porodice na derventske Begoviće, kao ni to, zašto je sjedište kapetanije preneseno u Derventu. Biće tome po svoj prilici glavni razlog, što je Derventa od granice bila udaljena kojih 25, a Vranduk 143 km.

Prvi kapetan iz porodice Begovića bio je

Salih-beg. Tu je službu počeo vršiti oko 1773. Prvu sigurnu vijest o ovom kapetanu nalazimo u beratu izdanom u džum. I 1200 (ožujak 1786).¹²⁾ Sudjelovao je u dubičkom ratu i kod sela Korača na Savi bio ranjen u okršaju s carevcima. Umro je u Derventi 1790 od rana, što ih je zadobio kod Korača i pokopan kod gradske džamije.

Salih-beg je posjedovao trećinu mukate havasi-humajuna kao malićanu u tešanjskom kadiluku i taj prihod prodao je maglajskom kapetanu Mahmud-begu, kao suvlasniku, nešto prije 27 XI 1788 god.¹³⁾

Pisac anonimnog opisa Bosne kaže za derventskog kapetana da je »von Geburth ein Begh«.¹⁴⁾

Salih-begov je nasljednik

Mustafa-beg (1790—1806). Poginuo je u boju na Mišaru 13 VIII 1806 g.¹⁵⁾ Ostao je dužan sarajevskom trgovcu Hadži Mustafa-agi Bešliji 2500 groša.¹⁶⁾

Iza Mustafa-bega ostao je malodoban sin

Mahmud-beg. Za njegove malodobnosti zastupao ga je rodak Osman-beg, zvan i Derventa i Osman-beg Veliki. Bio je to čovjek pravedan i energičan; tje esno krupan i po tome prozvan Veliki. Ovo je onaj Osman-beg, koji je 1808 g. oko dva mjeseca zadržao austrij-

skog konzula Mittersera na putu u Travnik, ma da je ovaj imao sve potrebne isprave. Godine 1814 prisustvovao je izvanrednom zasjedanju ajanskog vijeća u Travniku.¹⁷⁾

Godine 1820 izdao je Osman-beg teskeru fratrima, da ni on ni njegovi ljudi neće napastovati fratre, koji prelaze preko Save u Brodu i obratno.¹⁸⁾

Iz nepoznatih razloga pogubio je Osman-bega bosanski vezir Ali-paša Dželalija u Travniku 1822 godine. Po Osman-begovoj smrti zasio je na kapetansku stolicu Mahmud-beg, kome je moglo biti oko dvadesetak godina. Njegova sestra bila je udata za gradačačkog kapetana Huseina Gradaševića. Zet i šura bili su vršnjaci i do glave prijatelji. Za to njihovo prijateljstvo, kako smo već rekli, zna i narodna pjesma.

Ovoga kapetana napravio je kadijom i kapetanom u Derventi pjesnik »Osvetnika«, Martić, u spjevu »Kiko i Zelić« i prikazao ga kao pravog zulumčara, kakvih je kapetana zaista bilo, ali Mahmud-beg nije bio takav. Mahmud-beg je po svojoj dužnosti uhvatio hajduke Kiku i Zelića i opremio u Sarajevo, gdje su bili pogubljeni.

Martić je zabilježio kako su se Bošnjaci u Stambolu na vijeću, kome je pretsjedao sam sultan, pokorili i primili reforme, a za ovog kapetana kaže, da nije htio skinuti čalmu i, kad mu je sultan rekao, da mu on može i glavu skinuti, kapetan je jednom rukom pritisnuo čalmu na glavu, a drugom pokazujući na vrat rekao: »Čuješ care, ovako je s glavom skupa možeš skinuti, ali s glave ne možeš«. ¹⁹⁾ Savremena vrela ne znaju uopće za kakvo ovako vijećanje. Činjenica je, da je Mahmud-beg bio protivnik reforama i da je pristao uz pokret protiv njih, da je bio vjeran drug Gradaševića i da je s njime prebjegao u Slavoniju, te se povratio u Bosnu nakon što je on odlučio poći u Carigrad. Kao kapetan ostao je do ukinuća kapetanija.

Očuvao se berat topčibaše u Vranduku Ibrahima, koji je izdan na pred'og Mahmud-begov 3 III 1240 (26 X 1824) g.²⁰⁾

Nakon rasula kapetanija živio je još neko vrijeme u Derventi, a onda se preselio u Žepče, gdje je i umro 1281 g (1864/65). Pokopan je u dvorištu Hadži-Ali-begove džamije. Predanje kaže, da se Mahmud-beg preselio u Žepče, da se ukloni od zla svoje žene, koje nije mogao više podnositi. Mahmud-begovi su potomci derventski Kapetanovići.

Poznato je i nekoliko drugih zapovjednika. Kao d i z d a r i spominju se u V r a n d u k u: Ali-aga, sin Osman-agin, 1678, Ebu Bekir-aga 1736 i 1741, Hadži Mehmed-aga 1760, Ahmed-aga 1764, Hasan-aga 1789, Bećir-beg 1840, Mehmed-aga 1825, 1836 i 1851; u D e r v e n t i: Ali-aga 1760 godine.

Kao zapovjednici topčija u Vranduku s 35 akči dnevnicke bili su: Osman 1737, njegov sin Hasan 1741, Mustafa Vereš 1775 i 1784, Hasan 1786 do 1823 i Ibrahim 1824 g.

A g e u D e r v e n t i: Hasan Haleb 1756, Mahmud, sin Ali-agin, i Smail, sin Ahmed-agin, 1759 i bajraktar Ahmed 1771 i 1775, te Čurt

Mustafa, bez oznake zvanja; u B r o d u: Derviš Mustafa, azabanski aga 1778 godine, u N o v o j P a l a n c i: dizdar Mahmud-aga, čehaja Mehmed i čauš Alija g. 1756.²¹⁾

- ¹⁾ Potomci ovoga Hasana Halepa su današnji Halepovići u Derventi.
- ²⁾ Originalni berat u Halepovića u Derventi.
- ³⁾ Ovjerovljen berat u Orijentalnom institutu, broj 106 i 108. Kod Resulbegovića u Trebinju bio je također jedan ovjerovljen berat 1940 g.
- ⁴⁾ Dr. Č. Truhelka: Naši gradovi, Sarajevo, 1904, str. 87.
- ⁵⁾ H. Kreševljaković: Žepče, Sarajevo 1936, (separat iz kalendara »Napredak«, za 1927 god.
- ⁶⁾ Dr. G. Bodenstein: Povijest naselja u Posavini god. 1718 do 1739, strana 97 i 108.
- ⁷⁾ Alija Bejtić: Prosvjetne prilike u Novom Šeheru polovicom osamnaestog stoljeća, El-Hidaje, VII, str. 132—135.
- ⁸⁾ Manuscripta turcica, br. 98.
- ⁹⁾ Arhiv M. E. Kadića, br. 907.
- ¹⁰⁾ Berat u mene.
- ¹¹⁾ Tešanjski sidžil bio je 1940 vlasništvo Mehmed ef. Hulusije u Žepču.
- ¹²⁾ Berat u mene.
- ¹³⁾ Tešanjski sidžil na istom mjestu. Druga trećina bila je u vlasti Džino-kapudan-zade Mehmed-bega iz Gradiške.
- ¹⁴⁾ Dr. G. Bodenstein: o. c., p. 108.
- ¹⁵⁾ Dr. Č. Truhelka: Bošnjaci i Prvi srpski ustanak, GZM, XXIX, (1917), strana 273.
- ¹⁶⁾ Sarajvski sidžil, br. 50, str. 37—38.
- ¹⁷⁾ Isprava u mene.
- ¹⁸⁾ Dr. J. Matasović: Fojnička regesta, broj 1413.
- ¹⁹⁾ Fra Grga Martić: Zapamćenja, (1829—1878), Zagreb, 1906, str. 5.
- ²⁰⁾ Berat u mene.
- ²¹⁾ Alija Bejtić, o. c., str. 134 i 135.

35. MAGLAJSKA KAPETANIJA

Maglajsko se kapetanija spominje prvi put u poznatim mi izvorima 25 listopada 1753.¹⁾ Kako maglajski kapetan nije potpisan na mostarskom mahzaru, držim da je ova kapetanija nastala iza 1730 g. Granice Maglajske kapetanije bile su Spreča od ušća u Bosnu do Sapave, Turija, Krivaja i Gostović.²⁾

Grad Maglaj se prvi put spominje 1503. u ugovoru između sultana Bajazida II i ugarsko-hrvatskog kralja Vladislava II i to među gradovima, koji su u turskoj vlasti, ali se maglajska nahija spominje još godine 1489. Godine 1697 predao se Maglaj bez otpora princu Eugenu Savojskom. Tada je u gradu bilo 200 vojnika, dva bega i pet aga. Ta je okupacija trajala samo nekoliko dana.

Za vrijeme Abdulah-paše Defterdarevića popravljeno je više bosanskih gradova, a među njima i Maglaj. Na 13 veljače 1782 pregledalo je povjerenstvo, u kome su pored drugih bili bosanski graditelji Hasan-aga i kapetan, maglajski grad i ustanovilo da je potrebno sagraditi barutanu i popraviti 5 kula i 5 karaula i o tome izvijestilo bosanskog vezira. Vezir je o tome opet izvijestio Portu 12 ožujka. Posebnim fermandom naloženo je da pristupi poslu.

Osim martoloza u ovom je gradu bilo, koliko znam, svih ostalih rodova vojske. Godine 1790 opremila je ova kapetanija pod Kladušu 125 vojnika s više buljubaša, od kojih se po imenu spominju samo Mahmud i Husein;³⁾ 1829 bila su određena 72 vojnika da podu na Rusiju.⁴⁾ Sudeći po ovim brojevima Maglajska je kapetanija brojila preko 500 vojnika. U nepoznatom broju sudjelovali su Maglajci u bojevima u Srbiji 1806 i 1813 godine.

Plaće su primali vojnici i zapovjednici od raznih državnih prihoda. Iz poznatih izvora se vidi, da su razni džemati imali i razne odžakluke, a ti su se sastojali opet od raznih prihoda. Tako je na pr. jedan džemat posade od 36 čuvara primao u svemu 694 groša i 6 para od 5 raznih državnih prihoda, i to 66 i po groša od banjolučke krčmarine, 138 i po groša od jenišehirske carine, 70 groša od gusinjskih sela, 374 i po groša od golovske carine i 44 i po groša od neke druge carine.⁵⁾ Mustahfizi šarampova primili su za 1235 (1819/20) od Salih-age Kaukčije iz Sarajeva 3112 groša.⁶⁾

Kapetani Maglaja bili su iz dviju različitih porodica, kojima se za prezimena ne zna, kao ni za imena kapetana iz prve porodice. Potomci ove druge porodice prozvaše se kasnije Uzeirbegovići. U porodici ovih sačuvalo se predanje, da je jedan od njihovih predaka bio imam Kalauz Jusuf-pašine džamije u Maglaju i da je on uzurpirao Maglajsku kapetaniju na nepoznat način. Taj imam zvao se

M u s t a f a i prema tome on je prvi kapetan iz te druge porodice. Nije mi došao do ruke ni jedan dokument, koji bi zajamčio ovog Mustafu kao kapetana. Njegov je sin

M a h m u d kapetan, koji se uvijek spominje kao beg. Kasnije je postao kliški sandžak s titulom paša i u tome je svojstvu umro.

Tešanjska mukata kao carinski has bila je malikjana derventskeg kapetana Saliha, Mehmed-bega Džino-Kapetanovića (Džino-kapudan-zade) i maglajskog Mahmud-bega. Prva dvojica prodala su svoje trećine potonjem. Bujruđijom od 23 safera 1203 (23 studenog 1788) priznata je ova prodaja i dozvoljeno Mahmud-begu, da pobira tu mukatu, dok stigne carski ferman.⁷⁾

Tešanjski kadija naredio je muraselom od 25 šabana 1204 (10 V 1790) da Mahmud-beg kao kapetan spriječi dizdara da ne ometa pobiranje prihoda nekim vlasnicima čifluka.⁸⁾

Beratom od 4 ševala 1213 (11 ožujka 1799) imenovan je Mahmud-beg kliškim sandžakbegom⁹⁾ i ubrzo iza toga je umro u Žepču putujući na svoje novo mjesto. Mrtvo tijelo prenesoše u Maglaj i pokopaše pred Kalauz Jusuf-pašinom ili Kuršumljom džamijom. Na nadgrobnom spomeniku koji je mnogo kasnije podignut uklesana je godina 1212, a to je pogreška. Da je Mahmud-beg umro upravo posljednji dan godine 1212, onda bi između njegove smrti i imenovanja za kliškog sandžakbega prošlo preko devet mjeseci i da kroz to vrijeme ne bi stigla vijest o njegovoj smrti u Stambol, to je teško vjerovati. Osim toga se zna da je on primio berat o imenovanju i uputio se na novo mjesto službovanja. Na kapetaniji ga je naslijedio sin, zvani

Tahir-kapetan, a puno mu je ime Ibrahim Tahir, koji je kao kapetan obavio hadž, pa se zvao i Hadži-Tahir kapetan. Kapetanovao je od 1799 do 1821 godine. I njega je dao pogubiti Ali-paša Dželalija. Po jednoj verziji pogubljen je kao veliki zulumčar, a po drugoj stoga, što je tražio i silio kadiju, da ga vjenča sa mladom sestrom njegove žene, dok je ova još živjela.

Ovaj je kapetan uživao po carskom beratu jednu malikjanu u maglajskoj nahiji, u kojoj je bilo selo Mihovac. To saznajemo iz jedne tapije što ju je izdao ovaj kapetan 29 I 1232 (19 XII 1816) godine.¹⁰⁾ Njegov najstariji sin je

Emin-kapetan (1821—1835). Pored njega ostala su još dva punoljetna sina. Uzeir-beg i Abas-beg, i 4 kćeri. Tri su mu se kćeri udale za trojicu kapetana, i to tuzlanskog Mahmud-bega, zborničkog također Mahmud-bega i ostrožačkog Beširevića. Što se zna, Emin kapetan je bio vrlo naprasit čovjek, ali sirotinji nije bio zao. Sagradio je kulu u selu Brdarima. Bio je pristaša Husein-kapetana Gradašćevića i s njim je pobjegao u Slavoniju. S Gradašćevićem se rastao u Osijeku, kod je ovaj odlučio poći u Stambol. Zbog odlaska u Slavoniju nije izgubio kapetaniju, jer je nakon povratka pristao uz reforme, uviđajući da je stvar za koju se borio Gradašćević izgubljena. Nakon ukinuća kapetanija uputio se na hadžiluk u Meku i na putu umro 1837 godine. Njegov brat Uzeir-beg postao je po ukinuću kapetanija maglajski muselim. Umro je u Maglaju 18 XII 1288 (28 II 1872). Po njemu se prozvaše potomci maglajskih kapetana Uzeirbegovići.

Još i danas se zove jedna kula u maglajskom gradu kapetanova kula. Pored te kule imali su ovi kapetani još po jednu kulu u Brdarima i Krtovu.

Osim već gore spomenutih buljubaša spominju se kao age mustahfiz: 1820 Ibrahim-aga, Ahmed-aga, Osman-aga i Mustafa-aga.

12 safera 1189 (14 IV 1775) obnovljen je berat Ibrahim-agi II džemata azapa s dnevnicom od 30 akči.

Od maglajskih dizdara poznati su mi samo Sulejman-aga 1790 i Mahmud Atif 1834/35. Sulejman-aga htio je prisvojiti čifluk Mehmeda, sina Huseinova, u maglajskoj nahiji, što su ga uživa'a dvojica spahija, Mehmed i Mustafa. Ovi su se obratili bosanskom veziru s potrebnim ispravama i dokazali svoje pravo, pa je vezir i dao nalog tešanjskom kadiji Isa-efendiji, da to spriječi. Kadija je svojom muraselom od 25 šabana 1204 (10 V 1790) naredio maglajskom kapetanu kao izvršnom organu, da izvrši taj vezirov nalog.¹¹⁾

1) Tešanjski sidžil u Mehmed ef. Hulusije u Žepču bio 1940 god.

2) Po podacima Mustaj-bega Uzeirbegovića iz Maglaja, koji je bio živa historija Maglaja i Maglajske kapetanije.

3) Kronika M. E. Kadića, XIII, str. 167.

4) Sarajevski sidžil, broj 67, str. 80.

5) Manuscripta turcica, broj 92.

6) Manuscripta turcica, 4210.

7) Tešanjski sidžil kao u bilješci 1.

8) Manuscripta turcica, broj 4998.

9) Ovjerovljen prepis berata vidio sam 1940 godine u Uzeir-bega Uzeirbegovića u Maglaju.

10) Originalna tapija u mene.

11) Manuscripta turcica, broj 4998.

36. KOZARAČKA KAPETANIJA

Podor grada Kozarca vidi se još i danas u mjestu istog imena, što leži 42 km sjeverozapadno od Banje Luke, nedaleko od Kozare planine. Grad se nekada zvao K o z a r a. Pod tim gradom bila je varoš, koja se prvi put spominje 10 veljače 1360. Kozara je bila središte Sanske župe. Godine 1518 Kozarac je u turskim rukama.

Od 1518 do pod konac XVII stoljeća nema pouzdanih vijesti o Kozarcu. Padom Kostajnice pod Austriju 1687 povukao se jedan dio njena stanovništva u Kozarac, koji je postao sjedište kadije kostajničke bekije. U kolovozu 1717 zauzeli su carevci na kratko vrijeme i Kozarac. Iza toga kozarački je grad temeljito popravljen, providen s 12 topova, i sagrađena kula, u kojoj su sjedili kozarački kapetani. Kroz to vrijeme imao je grad svoga dizdara. Godine 1838 ustanovilo je povjerenstvo koje je pregledalo gradove, da je Kozarac ruševan i nepotreban, pa je tada i napušten.

U Kozarcu je bilo sijelo kapetana. Kozaračka je kapetanija brojila 227 zapovjednika i vojnika. Prema jednom beratu što je bio u Resulbegovića, 198 vojnika i zapovjednika primalo je plaću u iznosu od 3.871 groš i 70 para. Ti su vojnici bili raspoređeni u 7 džemata. Iz prihoda džizije visočkog kadiluka plaćao se jedan dio ovih vojnika. Godine 1179 (1783) primili su u četiri obroka 1279 groša.¹⁾ Oko god. 1814 primali su zapovjednici i vojnici Kozarca svoje plaće od prihoda Prijedora, Novog i Dubice, i u tomu ih je neko priječio, pa su se oni molbom obratili povodom toga bosanskom divanu.²⁾

Prvi dokumentarno zajamčeni kapetan ove kapetanije bio je

M u s t a f a k a p e t a n, sin Muratov, a spominje se u jednoj ispravi napisanoj početkom redžeba 1121 (oko 6 rujna 1709.³⁾ Prema narodnom predanju, koje još živi u Kozarcu, prvi je kozarački kapetan bio Murat, sin Mustafa-bega Ćore, koji je ovamo doselio iz Kostajnice. Mustafa-beg je, po predanju, bio nešto caru zgriješio i sa svoja dva sina, Murat-begom i Omer-begom, prebjegao u Austriju i ondje dao djecu u školu. Kasnije je učinio sultanu veliku uslugu, pogubivši nekog »grčkog komandanta«, car mu oprostio i kao nagradu dao je Mustafa-begovu sinu, Murat-begu, Kozaračku kapetaniju. Ovo se predanje slaže s historijom utoliko, što je ocu Mustafa-kapetana bilo ime Murat, a vrlo je vjerovatno da mu se djed zvao Mustafa-beg i da je identičan s onim Mustafa-begom, koji je došao u Kozarac nakon pada Kostajnice, u kojoj je imao biti službenik kapetanije kostajničke, ako ne i kapetan. Kozaračku kapetaniju možemo smatrati nastavkom Kostajničke kapetanije, kao što je i kadiluk kostajničke bekije nastavak kostajničkog kadiluka.

Mustafa kapetan bio je na ovom mjestu u svibnju 1721. Na 27 travnja izdao je dubički kapetan Juraj Branjug sprovedni list Vučini Gvozdanoviću, koji je također potpisao i kozarački kapetan Mustafa.⁴⁾

Okolo godine 1730 bio je

M u r a t - k a p e t a n, sin i nasljednik Mustafa-kapetana. Od poznatih mi izvora osim mostarskog mahzara, u kome se spominje ovaj kape-

tan, spominje se on također i u jednom turskim jezikom pisanom djelu.⁶⁾ On je bio na ovom mjestu 1737, kad je za provale austrijske vojske u Bosnu napadnut i Kozarac. U odbrani ovoga grada osobito se istakao Ibrahim-aga Memković. Jedan izvor kaže, da je ovaj Ibrahim-aga bio brat kozaračkog kapetana, kome se ime ne spominje. Zna se, da je 1655 bio u Kostajnici Saban-ćehaja Momković.⁶⁾ Memković i Momković biće jedno te isto prezime, samo ne znamo koje je tačno, ili bolje rečeno, koje je krivo napisano. Ako je zaista Ibrahim-aga bio brat kozaračkog kapetana, onda su se ti kapetani zvali Memkovići ili Momkovići. Njihovi s potomci sada zovu Kapetanovići.

U drugoj polovini XVIII stoljeća bio je u Kozarcu

Omer-kapetan, sin Murat-kapetanov. Potpisan je na jednom mahzaru, napisanom oko 1780 godine.⁷⁾ Hadži-Mustafi Bešliji dugovao je 20 groša i u popisu dužnika od 9 rujna 1810 zapisano je da je umro. Umro je oko 1798, jer se već 1800 godine spominje njegov sin

Mustafa-beg, kozarački kapetan, kao svjedok na jednoj ispravi kozaračkog (kostajničkog) kadije.⁸⁾ Dugovao je Hadži-Bešliji 4400 groša (9 V 1810). U Simbschenovoj listi naveden je kao Mustaj-beg Mustaj-begović. Prema tome bio je na tome mjestu i 1818 godine. Imao je sina Ahmeda (rođen 21 IV 1805), koji je umro prije oca, i, kako iza Mustaj-bega nije ostalo muških potomaka, kapetaniju je naslijedio brat mu

Mehmed-beg, posljednji kapetan koji je bio na tome položaju i 1829.⁹⁾ Oko 40 dunuma zemlje ostavio je kao zadužbinu, da se od prihoda popravlja i uzdržava turbe (mauzolej) nekog neznalog junaka i žehita u Kozarcu, a ostatak da se troši za džamiju džemata Konićani kod Kozarca. Na nadgrobnom mu spomeniku, pored ostalog, stoji da je sin Omer-begov.

Bajraktar ovog kapetana, po imenu Sejdo, boravio je u studenom 1826 u Sarajevu i tom se prilikom vjenčao s Hatidžom iz Jahja-Pašine mahale 10 studenog.¹⁰⁾

1) Manuscripta turcica, 248, 262, 265 i 271.

2) Manuscripta turcica, br. 587.

3) Isprava u Orijentalnoj zbirci Jug. akademije.

4) E. Laszowski: Prilozi za povijest hrv. kraljevine, Vjesnik Zem. arhiva, god. VII, (1906), str. 187.

5) To djelo zove se »Muhammedijja«, a prepisano je u Kostajnici. Prepis je dovršen u nedjelju krajem džum. II 995 (10 V 1587). Prepisivač je bio neki Ahmed, sin Osmanov. Na knjizi je napisano kasnije da joj je vlasnik kozarački kapetan Mustafa, sin Muratov, onda Murat-kapetan, sin Mustafin, onda Murat kapetan, sin Omer-kapetana.

6) Dr. F. Rački: Dopisi između krajiških turskih i hrvatskih časnika, Starine Jug. akad., XI, str. 95.

7) Isprava u mene.

8) Isprava u Orijentalnoj zbirci Jug. akademije.

9) Hudžet u Orijentalnoj zbirci Jug. akademije.

10) Sarajevski sidžil, br. 66, str. 262.

37. PRIDORSKA KAPETANIJA

Džamija u pridorskom gradu nosila je ime sultana Mahmuta I (1730—1754) i prema tome i pridorski grad sagrađen je za vlade toga sultana, a u tome je vremenu osnovana ondje i kapetanija. Najstariji spomen toj kapetaniji, odnosno njenom kapetanu, nalazimo u jednoj tapiji, izdanoj 20 I 1171 (4 listopada 1757.).¹⁾ Tako bar približno znamo, kada je nastao i Pridor. Grad je izgrađen na jednom otoku koji je pasala rijeka Sana i ljudskom rukom iskopani kanal. Godine 1181 (1767) radilo se ili na popravku ili na dogradnji pridorskog grada. Iz jedne pretstavke što su je 5 reb. I 1195 (19 veljače 1781) uputili sultanu pridorski kapetan, age, vaiz (propovjednik) i drugi, vidi se, da je džamija sultana Mahmuta I nastradala od potresa, pa se moli da se popravi.²⁾

Pridorski grad imao je svoga dizdara i posadu. Bosanski vezir Ibrahim Hilmi-paša izvijestio je 20 rujna 1809 Partu, da je pridorski dizdar Alija s posadom premješten u Dubicu, a kako je Pridor važno mjesto i na udarcu, predložio je da se postavi nanovo aga sa 55 akči dnevnicе i ostali zapovjednici, te 40 mustahfiza s dnevnom plaćom od 1055 akči (godišnje 251.090 akči ili 1569 groša i 12 i po para), što će im isplaćivati sakupljači džizije Visokog i Fojnice počev od početka 1225 6 II 1810) god., što je i usvojeno.³⁾ Pridorski je grad bio u dobrom stanju za vrijeme okupacije Bosne i kao nepotreban porušen oko 1890 godine.

Pridor je od svoga postanka do sredine prošlog stoljeća bio u sastavu kadiluka Kostajničke bekije, a onda je postao samostalan kadiluk.

Pridorska se kapetanija sterala između triju kapetanija: Kamenogradske (staromajdanske), Novske i Kozaračke; njen teritorij nastao je otcjepljenjem od spomenutih kapetanija. Na mjestu današnjeg Pridora bila je, kako predanje kaže, šuma zvana Lug. Taj je kraj naseljen iseljenicima iz Like. Po predanju, nastanio se tu prvi Hadži-Pašo, bivši aga na Udbini. Njegovi potomci prozvaše se Pašići, a kako su Pašin sin, unuk i praunuk bili pridorski kapetani, prozvaše se njihovi potomci Kapetanovići.

U Pridorskoj kapetaniji bili su zastupani svi rodovi vojske,⁴⁾ među kojima je bio i dobrovoljački desni džemat (gönüllü-jemin džemat).⁵⁾ Broj vojnika je povećavan, jer se spominju i novi džemati. Mustahfizi (čuvari grada) nisu uživali timara, nego su bili plaćeni.

U Pridoru su bila u svemu tri kapetana i to: Hadži Šaban, sin mu Ibrahim i unuk Mehmed.

Hadži Šaban je, po predanju, sin bivšeg udbinskog age Hadži-Paše. Kao kapetan spominje se prvi put 1757. S gradiškim kapetanom Ibrahim-begom kupio je Hadži-Šaban čifluk u selu Romanovci od nekog Salih-bega, a prodaju su odobrili Omer spahija kao mustahfiz Gradiške i Derviš Salih i o tome izdali tapiju 20 I 1171 (4 listopada 1757.).⁶⁾

Sa 16 zapovjednika i vojnika svoje kapetanije uputio je mahzar (pretstavku) na Portu, u kome se moli, da se ostavi Mustafa Muhlisi Muftić na položaju kadije kostajničke bekije.⁷⁾ Mahzar nije datiran, ali

po najmlađem muhuru vidi se, da se to desilo poslije 1781, a prije 1795 godine. Hadži-Šaban kapetan potpisan je i na mahzaru od 1783 godine. S vojnicima svoje kapetanije sudjelovao je Hadži-Šaban u Dubičkom ratu.⁷⁾ Šest mjeseci boravio je s vojskom u Kulen-Vakufu i ondje ga je zatekla smrt. Umro je nešto prije 19 prosinca 1795 i pokopan je na Havalu poviše Kulen-Vakufa.⁸⁾ Ovaj kapetan bio je jedan od onih rijetkih, koji su bili hadžije.

Hadži Šaban je bio oženjen iz Travnika i iz toga braka, koliko se zna, imao je jedinca sina, koji ga je naslijedio.

Ibrahim-kapetan imenovan je po očevoj smrti bujruđijom bosanskog vezira 7 džum. 11 1210 (19 prosinca 1795)¹⁰⁾ i potvrđen beratom od 5 I 1214 (11 lipnja 1799). Ovaj se kapetan uvijek spominje kao beg. Dnevnicu mu je bila 100 akči, za njegova vremena uspostavljen je novi džemat mustahfiza 1809 godine, kako je već spomenuto. Ovoga je kapetana godine 1810 posjetio francuski konzul Furkad Stariji. On je bio i u kapetanovoj kući, za koju kaže da je od drveta kao i ostale u Prijedoru, ali primjećuje da je kuća čista.¹¹⁾ Umro je od kuge u Pridoru 1815 i pokopan u tzv. Kapetanovu groblju, gdje se još 1936 vidio sarkofag, dok su nišani bili uništeni. Sarkofag je ukusno izrađen, a po stranama ispisan ajetima (rečcnice iz Kur'ana). Bio je oženjen kćerkom bihačkog kapetana. Naslijedio ga je jedinac sin,

Mehmed kapetan. On je i posljednji pridorski kapetan. I on je beg. Sva je prilika da se Pridor nije priključio pokretu Husein-bega Gradaševića i, kada je on počeo progoniti svoje protivnike, pobjegli su iz Pridora najugledniji ljudi, ali se ne zna, da li je među njima bio i kapetan.¹²⁾ Po ukinuću kapetanija živio je Mehmed-beg u Pridoru, gdje je i umro 1860 godine.

Mehmed-beg se oženio pet puta i izrodio sedam sinova. Prva mu je žena bila iz hlivanjske porodice Bušatlija i s njom je imao dva sina: Ibrahima i Huseina; druga je bila iz Ostrošca od Beširevića (sin Sejfija); treća žena Saiba, kći nekog Hadži Ali-bega iz Travnika,¹³⁾ s kojom se vjenčao 27 VII 1829; četvrta je bila kći jajačkog kapetana Mustafa-bega; peti put je bio oženjen od siromašne porodice Kišmića. Dva sina ovoga kapetana borila su se kod Kozarca protiv Omer-paše Latasa.¹⁴⁾

Godine 1789 bio je bajraktar neki Jusuf u prvom džematu konjanika, kome je bio aga kapetan s dnevnicom od 20 akči.¹⁵⁾ U džematu desnih dobrovoljaca služio je osamdesetih i devedesetih godina XVIII stoljeća kao pisar Alija s dnevnicom od 25 akči.¹⁶⁾

Odžakluk pridorskih zapovjednika i vojnika bila je vojnugan mukata Hercegovine, džizija Visokog i Fojnice. Od zakupnika hercegovačke vojnuganske mukate primali su vojnici i zapovjednici kapetanije Ključa i Tešnja također jedan dio svojih plaća. Pripadajući dio svojih plaća primili su pridorski vojnici 15 VIII 1220 za godinu 1219.¹⁷⁾

1) Vidi Gradišku kapetaniju!

2) Isprava je bila 1936 u H. hafiza Kenjovića.

3) Berat sam vidio u Ćirkinagića u Prijedoru 1940 godine.

- 4) Manuscripta turcica, br. 4776.
- 5) Isprava u orijentalnoj zbirci Jug. akademije.
- 6) Vidi bilješku 1).
- 7) Manuscripta turcica, br. 4776.
- 8) Kronika M. E. Kadića, XIII.
- 9) Godine 1938 tražio sam njegov grob u oba groblja, ali ga nisam našao. Pokojni Hafiz Ahmed-beg Kulenović tvrdio mi je da je i on znao za taj grob, ali ga nismo mogli naći.
- 10) Berat sam vidio 1940 godine u Ćirkinagića u Prijedoru.
- 11) St. Novaković: Francuske službene beleške o zapadnim zemljama iz 1806—1813. Spomenik SKA, LXIX.
- 12) Draža Pavlović: Pokret u Bosni i Albaniji protiv reforama, Beograd, 1913, strana 27.
- 13) Rukopis u Orijentalnom institutu u Sarajevu, br. 917.
- 14) Jukić: Bosanski Prijatelj, III, str. 66.
- 15) Berat u mene.
- 16) Berat u Orijentalnoj zbirci Jugoslov. akademije, br. 78 i 79.
- 17) Rukopis u bivšem Balkanskom institutu.

Isa-beg Ishaković, osnivač Sarajeva i brojnih zadužbina u Skoplju i Sarajevu, osnovao je i Novi Pazar (Jeni Pazar). Prvi put se spominje 1461 godine. U Novom Pazaru su dva grada: jedan u sredini današnje varoši, a drugi na jednom brežuljku sjeveroistočno od varoši.

Ova je kapetanija organizirana nepoznate godine, a spominje se prvi put 25 prosinca 1726. Brojila je 960 vojnika i zapovjednika. Nije mi poznato, koji su rodovi vojske bili ovdje zastupani, ali, bez sumnje, bilo je ovdje svih rodova vojske. Godine 1829 određeno je da Novi Pazar opremi na Rusiju 227 vojnika. Veći broj vojnika opremio je ovaj put samo Bihać i Ostrožac.

Iz raznih isprava poznato mi je poimence šest kapetana Novog Pazara.

Ferhat-kapetan bio je mušterija onda najuglednijeg sarajevskog trgovca Ahmed-age Dženetića. Očuvana se jedna njegova obveznica od 1 V 1139 (25 XII 1726), iz koje se vidi, da je kupio razne stvari u Dženetića i ostao mu dužan 2100 esedi-groša,¹⁾ koje će platiti nakon 311 dana, a to je za ona vremena bila velika svota.

Krajem trećeg decenija XVIII stoljeća zamijenio je Ferhata

Jahja kapetan. Spomen mu se očuvao kao potpisniku poznatog mostarskog mahzara. I to je sve što se o njemu zna.

U prosincu 1758 spominje se kao kapetan Novog Pazara

Kurt Mehmed-beg, sin nekog Mehmed-paše. Imao je brata Derviš-Abdulah-bega. Godine 1761 uzeo je Kurt Mehmed-beg pod zakup harač fočanskog kadiluka. To je saopćio bosanski vezir Mehmed-paša Muhsinović fočanskom kadiji i skrenuo mu pažnju, da se ta šeriatska daća pokupi prema šeriatskim propisima, bez ikakve zloupotrebe i nasilja.²⁾

Godine 1771 radili su neki ljudi da se ovaj kapetan skine i on se pritužio u Stambol, odakle je stiglo rješenje izdano 7 I 1186 (10 IV 1772), da se ostavlja i dalje na svome mjestu.³⁾ Sljedeće godine otišao je ovaj kapetan kao zapovjednik s 1000 vojnika iz Bosne (20 bajraka po 50 momaka) na Rusiju, kao što su prije godinu dana otišli u istom svojstvu kapetani Tuzle i Zvornika.⁴⁾ Nakon mira u Kučuk Kajnardži povratio se u Novi Pazar, gdje ga nalazimo i 29 svibnja 1777 godine.

Ne znamo kada je postao kapetanom

Smail, koji se kasnije, t. j. 1806, postao zvornički mutesarif⁵⁾ i dobio naslov paše. To se desilo odmah nakon bitke na Mišaru (13 kolovoza 1806). Na ovo mjesto zasjeo je iza starog Mehmed-paše Fidahića, koji je sa svoja dva sina pao na Mišaru. Smail-paša ostao je vrlo kratko vrijeme na stolici zvorničkog mutesarifa, jer je na taj položaj došao Zvorničanin Ali-paša 4 listopada 1806 g. Po Muvekitu, bio je ovaj Smail 1802 bosanski defterdar.

Iz Mittesserove liste kapetana i paša u Bosni i Hercegovini znamo da je u Novom Pazaru bio 1811 godine kapetan-paša od dva tuga. Taj kapetan bio je novopazarski kapetan

Ejub, kasniji Ejub-paša. Naslov paše dobio je prije 1811 godine postavši zborničkim muslimom. Kao kapetan s naslovom paše ostao je u Novom Pazaru sve do smrti. Umro je 1827 ili 1828 god. Muslimansku službu vršio je jedno vrijeme i u Novom Pazaru. Ukinuće jeničara pro-uzrokovalo je pobunu u Sarajevu. Ejub-paša je savjetovao sarajevskim agama, da ne dižu bunu. Godine 1827 bio je imenovan za zapovjednika bosanske vojsci, koja je bila određena da čuva Beograd, Šabac, Užice i Sokol.⁶⁾

Njegov je nasljednik bio

Mahmud-beg, koji je bio na ovome mjestu u prvoj polovini 1830 godine.⁷⁾ On je valjda bio i posljednji kapetan u Novom Pazaru.

O plaćama aga i vojnika Novog Pazara kao i njihovu odžakluku nije mi ništa poznato.

¹⁾ Arhiv M. E. Kadića, br. 523.

²⁾ Ovu sam ispravu vidio 1940 godine u Hafiza Kenjovića.

³⁾ Berat kod istoga.

⁴⁾ Dr. S. Bašagić: Kratka uputa, str. 108.

⁵⁾ Dr. Č. Truhelka: Bošnjaci i Prvi srpski ustanak, GZM, XIX, (1917), str. 254.

⁶⁾ Muvekit, II, str. 463.

⁷⁾ Sidžil u Orijentalnom institutu, br. 917.

b) U SANDŽAKU KLIS:

39. KAPETANIJA STARA OSTROVICA

Ova se kapetanija sterala s obje strane gornjeg toka Une, od njena izvora pa do kojih 15 km ispod današnjeg Kulen-Vakufa. Ime je dobila po sredovječnom gradu Stara Ostrovica, čiji se podor i danas vidi na brijegu iznad lijeve obale Une i varošice Kulen-Vakuf. Njen je teritorij zapremao jedan dio kadiluka Novosel. Pored grada Stare Ostrovice bili su u sastavu ove kapetanije još gradovi: Orašac, Havala, Džisri-kebir, onda palanka Čovka i Donji Lapac. Nakon Karlovačkog mira znatno je proširen i utvrđen grad Stara Ostrovica, a uz okruglu kulu u Orašcu prizidan je malen gradić, dok su gradovi Havala i Džisri-kebir (Veliki most), danas Kulen-Vakuf, iz temelja sagrađeni. Svištovskim mirom otpao je jedan dio teritorija ove kapetanije s Lapcem.

Kapetanija se spominje prvi put 1699, pa valjda neće biti mnogo starija od ove godine.

Po jednom beratu bila su u ovoj kapetaniji 1786 g. 583 vojnika i zapovjednika s dnevnom plaćom od 9919 akči. Iz prihoda zadarske carine¹⁾ i jedno vrijeme od džizije Skoplja²⁾ plaćala se posada. To je bilo prije 1788 g. U više navrata tražili su vojnici i zapovjednici da im se doznači plaća iz nekih drugih prihoda, jer im je Skoplje daleko i troškovi oko naplate zbog toga znatni.

Lopašić navodi da je u ovoj kapetaniji bilo oko 1830 g. samo 310 oružnika³⁾, ali taj broj nikako ne odgovara pravom stanju, jer broj posade nije nigdje opao, nego je u mnogim kapetanijama rastao. U ovoj su kapetaniji bili kapetani Kulinovići s pridjevkom Haračlije. O porijeklu Kulinovića ili Kulenovića postoje dvije tradicije. Po prvoj, Kulinovići vuku lozu od Kulina bana, a po drugoj od Mihajla Kulina, brata dužda mletačkog »Kulina«. Prvu tradiciju zabilježio je fra Filip Lastrić u svom djelu »Epitome vetustatum Bosnensis provinciae etc.«, štampanom u Ankoni 1776, a drugu Kosta Hörmann u dodatku svoje zbirke »Narodne pjesme muhamedovaca u Bosni i Hercegovini«. Iako je prva tradicija dosta stara, ona je neosnovana, a ni druga se ne da ničim dokazati. Isto tako ni genealogija begova Kulinovića koju donosi Hörmann niti je tačna, niti potpuna makar za XVIII i XIX stoljeće. Kulinovići su morali doći u Staru Ostrovicu nešto prije 1699, a poslije 1683 godine iz nekog grada ili kraja, koji je pao pod Veneciju.

Članovi ove brojne porodice bili su kapetani Stare Ostrovice, Petrovca, dizdari Havale i Jajca. Oni su zapovijedali i palankom Čovkom.

Kapetani ove kapetanije sjedili su do iza 1791 g. u Staroj Ostrovici. Pred glavnim ulazom u ovaj grad bio je njihov odžak. Nakon gubitka Lapca i pomicanja granice u neposrednu blizinu Stare Ostrovice prenio je kapetan svoje sjedište na Prkose, sagrađiv ondje odžak i do njega kulu.

Salih-aga Kulinović prvi je po imenu poznati kapetan Stare Ostrovice i ujedno prvi dokumentarno zajamčeni član kuće Kulinovića. On se spominje u zapisniku od 16 safera 1111 (13 VIII 1699) o ustanov-

ljenju tromede između Turske, Austrije i Venecije kao turski opunomoćenik s više poganičnih aga i drugih državnih funkcionera.⁴⁾ Oko godine 1707 bio je Salih-aga kao kapetan i emin zadarske skele.⁵⁾ Za nj još znamo, da je 1131 (1718/19) bio mirimiran (paša) i muhafiz Ostrovice i oko 1722 kapetan Bišća i da ga je dao pogubiti bosanski vezir u Travniku 13 lipnja 1722 godine.⁶⁾ Izgleda da je sve do smrti bio kapetan Stare Ostrovice. To naslućujem po muhuru njegova sina i kapetana Stare Ostrovice,

Mahmuta. U njegovu je muhuru urezana godina 1135, koja je započela 12 listopada 1722 i prema tome on je postao kapetanom najranije u listopadu 1722 godine.

Mahmut-beg je također postao paša i, kako kažu, poginuo je 1741 pod Hemedanom u boju protiv Perzijanaca. Dok je on zapovijedao Ostrovicom, navalila je austrijska vojska sa tri strane na Bosnu 8 srpnja 1737 i to na Ostrovicu, Banju Luku i Zvornik. Još prije nego što se bosanska vojska sakupila, stigao je bosanskom veziru Ali-paši Hećimoviću mahzar iz Ostrovice i Kulen-Vakufa za pomoć. Ali-paša je odmah opremio Prušćane, Jezerane i Travnjake pod vodstvom Ali-bega Osmanpašića i bivšeg zvorničkog kapetana Mehmed-bega. Ali-begu se usput pridruži lijep broj krajišnika. Austrijski general Raunnach, koji je počeo 16 srpnja bombardirati Ostrovicu, bude od Bošnjaka poražen. Među zarobljenim časnicima bio je i grof Serens. U boju su pali Ali-beg Osmanpašić i Salih-aga, čehaja Mustaj-paše Sokolovića. Krajem srpnja stigao je glas o ovoj sjajnoj pobjedi Ali-paši Hećimoviću.⁷⁾

Za ove dvojice prvih Kulinovića u Staroj Ostrovici izgrađeni su gradovi Džisri-kebir, Havala i po svoj prilici palanka Čovka, a prošireni gradovi Stara Ostrovica i Orašac. U tome je kraju sagrađeno mnogo stambenih zgrada, a na ime Sultana Ahmeda III sagrađene su četiri džamije (u Staroj Ostrovici, Džisri-kebiru, Havali i Orašcu).

Grad na umjetno stvorenom otoku uz lijevu obalu Une službeno se zvao sve do ukinuća kapetanija Džisri-kebir. Malo naselje na desnoj obali do mosta zvaše se jedno vrijeme Palanka Mahmut-paše Kulenovića. Tu je on sagrađio jednu džamiju koje podavno nema. Njegov vakuf za tu džamiju dao je kasnije ime Palanki i Džisri-kebiru Kulen-Vakuf.

Po već spomenutoj genealogiji kod Hörmanna, što se gotovo podudara i s drugim pouzdanijim podacima, iza Mahmut-paše ostalo je šest sinova, od kojih je

Muhamed-beg bio kapetan Stare Ostrovice, a Smail-beg dizdar Havale. Od one četvorice (Mehmed-beg, Abdi-beg, Murat-beg i Halil-beg) jedan je bio hajduk. Tu je činjenicu unio u svoju kroniku fra Nikola Lašvanin sub 1748 i 1749.

O kapetanima Stare Ostrovice nema ništa u poznatim mi izvorima i literaturi od 1744 do 1766. Iz te godine ima jedan ferman, koji govori o sporu zbog postavljanja jednog topčibaše u Džisri-kebiru na upražnjeno mjesto po smrti jednog džebedži-baše, a za ovo je podnio predlog Muhamed-kapetan. Iz iste godine ima još jedan ferman koji

govori o popravku grada Stare Ostrovice, a izdan je na predlog istog kapetana. Po ovom fermandu treba Mostar da odmah opremi 20 konja i 20 komordžija i isto toliko čerahora, koji će ostati u Staroj Ostrovici do Dmitrova.⁸⁾

Godine 1777 bio je kapetan

Mehmed-beg. Za nj se zna, da je te godine vodio vojsku na Ismail. Iz jedne nedatirane bilješke u jednoj bilježnici iz Kulen-Vakufa vidi se, da je on s ostalim suvlasnicima poklonio jednu kuću imamu Ibrahim-efendiji Derviševiću.⁹⁾

Njegov je nasljednik bio

Ahmed-beg koji je bio kratko vrijeme kapetan. Spomen mu se sačuvao u muraseli od 3 reb. II 1193 (20 IV 1779), kojom mu kadija nalaže da naplati neki dug.¹⁰⁾

Prije 22 siječnja 1783 zasjeo je na kapetansku stolicu

Ibrahim-beg, kasnije Hadži-Ibrahim-beg. Za njegova vremena pojavili su se u ovoj i susjednim kapetanijama neredi protivni šeriatu i ugovorima s Austrijom i Venecijom. Sigurno na intervenciju Austrije i Venecije stigao je ferman bosanskom veziru Abdulah-paši Defterdareviću. Na osnovu ovog fermana pozvao je vezir u Travnik Hadži-Ibrahim-bega, dizdara od Havale Smail-bega i od Orašca Ahmed-agu, age ove kapetanije: H. Ahmed-agu, Redžep-agu, Sinan-agu, Hasan-agu Begića, Mustafa-agu i topčijskog Ahmed-agu. Svi su se odazvali i došli u Travnik u svoje ime i u ime cijele posade. Pred čitavim vijećem kome je bio na čelu vezir saopćen im je sadržaj fermana i naređeno da se imaju lijepo vladati s prijateljima Porte, poštivati sklopljene ugovore sa susjednim državama i da ne smiju činiti nikakva nasilja ni muslimanima ni raji, kao ni susjedima. Ako se što desi protiv postojećih ugovora, krivac se ima odmah kazniti, i to treba javiti bosanskoj vladi. Ko se ne bude držao ove naredbe, služba će mu se odmah oduzeti i dati drugome (U vijeću uz vezira sjedili su travnički kadija Seid Abdulah, kapudžibaša Ibrahim-aga Čair-zade, više kapetana, aga, drugi zapovjednika i ljudi od časti). Bez prigovora obavezaše se age Ostrovičke kapetanije, da će sve zapovijedi točno vršiti i očitovoše, ako što zanemare, da će dati svoju godišnju plaću državnoj blagajni. O svemu tome sastavljen je zapisnik 17 safera 1197 (22 I 1783) godine. Kao svjedoci potpisali su ovaj zapisnik: Džafer paša, kliški Mustafa paša, i Mehmed paša Miralem, bivši kliški mutesarif, onda kadije Mustafa ef. Hafizadić i Rifali ef., bosanski tefterdar Hasan ef, i njegov čehaja Bekir-beg, timarski tefterdar Mehmed ef., čehaja čauša Mehmed-beg, bivši čehaja čauša Smail-beg i napokon alajbezi: bosanski Ahmed-beg, hercegovački Abdulah-beg i kliški Sulejman-beg.¹¹⁾ Po svemu se vidi, da se ovo smatralo važnim činom, kao i to, kako je Porti bilo stalo da se održi mir s Austrijom i Venecijom.

Za rata Josipa II protiv Porte navaljivali su Austrijanci duže vremena na Ostrovicu. Nakon poduže odbrane, 17 ševala 1203 (11 VII 1789), uputili su na muslimane Bosne i na bosanskog vezira kapetan Ibrahim-beg i mustahfiz Džisri-kebira Halil mahzar za pomoć. U mahzaru

se kaže, kako je uz Austrijance pristala i carska raja triju nahija. Vezir je opremio Ostrovici u pomoć 500 ljudi, hranu i municiju i to javio bujrukdijom od 10 zilkade (2 kolovoza).¹²⁾

Pri austrijskim navalama bio je grad Ostrovica nešto oštećen. Kapetan Hadži Ibrahim-beg zatražio je od bosanskog vezira nedatiranim pismom da se to popravi. To je posljednji spomen ovom kapetanu, koji je, eto, odbranio Ostrovicu od Austrijanaca.

Rat što ga je započeo Josip II završen je 4 kolovoza 1791 mirom u Svištovu. Tim je mirom ustupila Porta Austriji od ove kapetanije Lapac, Srb i još nekoliko sela i nakon razgraničenja nastala je ona pogranična linija, koja i danas ondje dijeli NR Bosnu i Hrvatsku. Kad su došle komisije, turska i austrijska, da odrede novu granicu, buknuše nemiri u ovoj kapetaniji. Glava pobune bio je Abdi-beg Kulenović, a uza nj se još spaminju Smail-beg, dizdar Havale, i Halil-beg iz grada Ostrovice.¹³⁾ Carski povjerenici uhvatiše Abdi-bega i udaviše u Havalu, a Smail-bega opremiše u travnički zatvor, iz koga je bio pušten nakon svršena posla. On je iza toga umro u Havalu i ondje je pokopan. On je jedini Kulenović, kome je nad grobom podignuto turbe. Za vrijeme ovih događaja spominje se 1792 kapetan

Mehmed-beg, bolje poznat kao Kulin-kapetan. Kapetanijom je upravljao do 1806. Po predanju, on je sagradio kulu i odžak na Prkosima i onamo prenio sjedište kapetanije, jer je Ostrovica nakon povlačenja nove granice na puškomet od nje bila udaljena.

U jednoj međzmući očuvao se prepis jednog podneska Mehmed-kapetana iz 1792, kojim predlaže da se jednom mustahfizu podijeli jedan gedik-timar. Iz istog izvora saznajemo, da je bio s bratom Mustafom zakupnik jedne malikjane.¹⁴⁾ Ostrovički kapetani zakupljivali su i harač i po tome se ova grana Kulenovića i prozvala Haračlije. Godine 1794 potpisan je mahzar protiv ustupa nekih mjesta Austriji. On je vodio vojsku na Srbiju 1806 godine. Još devedesetih godina prošloga stoljeća bila je živa uspomena u Čečavi na taj pohod i povratak. U boju na Mišaru zapovijedao je Kulin-kapetan lijevim krilom i to je poginuo 13 kolovoza 1806 godine.¹⁵⁾ Mrtvo tijelo Kulin-kapetana preneseše u Janju i ondje ga zakopaše.¹⁶⁾

Kulin-kapetana je naslijedio po svoj prilici sin

Ahmed-beg. U Mittesserovu popisu bosanskih kadiluka od 1811 naveden je pod imenom Beg Kulenović, a u Simbschenovom 1818 kao Ahmed-beg Kulenović. Pogubio ga je Ali-Dželaludin-paša u Travniku 1821 s amidžom mu Bajbutom i ostalim kapetanima. Za njegova vremena zauzeo je Hasan-aga Pečki Havalu i odanle bez uspjeha tukao punih šest sedmica grad Ostrovicu. U narodu ovoga kraja ostavio je ružnu uspomenu. Naslijedio ga je sin i ujedno zadnji kapetan

Mehmed-beg (1821—1835). Još od 1820 kušalo se s provođenjem reforama. Godine 1827 došlo je do ukinuća jeničara u Bosni, a iza njih je uslijedilo ukidanje kapetanija. To je dobro znao i Mehmed-beg Kulenović i zbog toga je bio protivnik svih novotarija. Ne zna se kako se odnosio prema pokretu Zmaja od Bosne. On je poput svoga oca bio

pravi zulumčar. Umro je uoči službenog ukidanja kapetanija i poslije njega nije više postavljen kapetan. On je umro 1250 (1834/35) i pokopan je na Havali u desnom groblju dolazeći iz Kulen-Vakufa, gdje mu se još 1934 vidio nadgrobni spomenik s natpisom.

Na jednog od ove posljednje dvojice kapetana zbog njihova zuluma izvršio je atentat Mumin Kurtagić, stanovik Kulen-Vakufa. Metak je promašio cilj. Mumin je bio uhvaćen i kapetan ga je dao posjeći. Otsjekli su mu glavu i, po nalogu kapetana, nabili je na kolac. Kolac sa glavom zasadiše na tabiju Čošaliju u Ostrovici. Ta je glava služila nekoliko dana kao nišan. Kad je kod Vakufaca tihi revolt trebalo da pređe u bunu, uputi se nekoliko pučana s Bećir-agom Handžićem kapetanu na Prkose i zatraže da se ona sramota s Čošalijske ukloni. Pošto se kapetan uvjerio da bi moglo do gusta doći, naredi da se glava skine.

Ovo sam predanje 1934 g. čuo od trojice staraca u Kulen-Vakufu. To mi je potvrdio i tada još živi Hafiz Ahmed-beg Kulenović, beg po rodu, a demokrata po shvaćanju.¹⁷⁾

Spomenute godine bilo je još dosta živo predanje o ovoj posljednjoj dvojici kapetana. Nešto sam od toga i ja pobilježio, a pobilježio je i prota Kosta Kovačević. Kovačević je pobilježio i to, kako je Kulin-kapetan objesio jednog pravoslavnog svećenika na Prkosima i kako njegov grob narod posjećea kao kakva sveca. Ali ovo neće biti istina. O tome mi 1934 godine na Prkosima nije umio ništa kazati nijedan pravoslavac, kao nijedan musliman u Kulen-Vakufu. Hafiz Ahmed-beg Kulenović reče mi, da to prvi put od mene čuje. Članak K. Kovačevića ima dobar opis kule na Prkosima,¹⁸⁾ koja je 1934 bila u sasvim ruševnom stanju kao i njeno dvorište. Tim ruševinama bio je tada vlasnik Simo Zorić, vrlo siromašan seljak.

Posljednji direktni potomak Kulin-kapetanov bio je Alaj-beg Kulenović, najbolji beg za svoje kmetove ovoga kraja. Umro je 1887 god.

Još ću spomenem ovo. Plaće (ulefa) što ih je posada kapetanijske dobivala prestale su kao i drugdje ukinućem kapetanijske. Muharem-aga Dizdarević iz Orašca pričao mi je, kako niko nije mogao shvatiti da ulefe više nema, te opreme trojicu ljudi u Stambol po ulefu. Iz Orašca je poslan Jusuf-aga Sinanagić, a iz Vakufa Husaga Handžić i Ahmed-aga Palić. Palić je bio vješt turskom jeziku. Ovi naši Krajišnici sa sto muka dogurali su se nekako do divan-efendije, koji je po njihovu pričanju bio Bošnjak, i to Rogatičanin, i on im je nekako isposlovao posljednju ulefu, lijepo im stvar objasnio, nagradio ih od sebe kao junake i rekao im, da je to posljednje što im Porta u to ime daje.

Gradovi Stara Ostrovica, Orašac i Havala imali su svoje dizdare, Džisri-kebirom i palankom Čovkom zapovijedale su kapetanove čehaje.

¹⁾ Manuscripta turcica, br. 130, 159, 186, 229, 235, 247, 270, 290 i 430.

²⁾ Manuscripta turcica, br. 256.

³⁾ R. Lopašić: Bihać i bihaćka krajina.

⁴⁾ Kronika M. E. Kadića, V, str. 22—23.

⁵⁾ Zadarski arhiv, filza CXXVI, dokumenat 5/3 i 14/5. Ovaj mi je podatak ustupio prof. Nedim Filipović.

- ⁶⁾ Pokopan je u groblju Jenji-džamije, gdje mu se i sada grob vidi.
- ⁷⁾ J. N. Dulsky: Die Kriege in Bosnien in den Feldzügen 1737, 1738 und 1739, Wien 1789, str. 38—50.
- ⁸⁾ Sarajevski sidžil, 5, str. 48.
- ⁹⁾ Kulenvakufska medžmua u mene.
- ¹⁰⁾ Rukopis u bivšem Balkanskom institutu, broj 1789.
- ¹¹⁾ Kronika M. E. Kadića, XXI, str. 134.
- ¹²⁾ Medžmua kod mene.
- ¹³⁾ Muvekit, II, 47.
- ¹⁴⁾ Kulenvakufska medžmua kod mene.
- ¹⁵⁾ Dr. Č. Truhelka: Bošnjaci i Prvi srpski ustanak, GZM, XXIX, 1917, str. 253.
- ¹⁶⁾ »Pravda«, Sarajevo, 1940. broj 35.
- ¹⁷⁾ H. Krcševljaković, Kulen-Vakuf, Sarajevo 1935, str. 25, (separat iz kalendara »Narodne uzdanice«, god. IV.)
- ¹⁸⁾ K. Kovačević: Kula Kulina-kapetana, »Javor«, 1888, str. 395.

40. PETROVAČKA KAPETANIJA

Petrovac spada među mlada gradska naselja na našoj Krajini kao i Prijedor, Kulen-Vakuf, Orašac itd. Grad u Petrovcu sagrađen je za vlade sultana Ahmeda III (1703—1730). U gradu je bila jedna tabija i jedna kula na više katova, a spadala je među najviše na Krajini. Bujrulđijom od 8 II 1178 (7 VIII 1764) naređeno je da se petrovački grad popravi. Taj je popravak obavljen prije 15 VIII 1185 (23 II 1771), jer je toga dana sastavljen obračun o popravku. Trošak je snosila država, a narod je kulućio. Petrovački je grad u dobrom stanju dočekao 1878 godinu. Do temelja je porušen oko 1905 godine.

Da je Petrovac novo naselje zna i jedna narodna pjesma, u kojoj se govori o jednom događaju, koji se mogao desiti prije pada Bihaća (1793). Iz Bišća su, po toj pjesmi, pošla dva sužnja Krupljanina, dva bega Badnjevića, i idući od Bilaja prema Kijuču, pjevač kaže:

Otiskoše uz polje bilajsko,
Kraj Petrova vrila udariše —
Tad Petrovca, kažu, nije bilo.¹⁾

Petrovačka je kapetanija zapremala jedan dio novoselskog kadiluka, dok je drugi zahvatala Ostrožačka kapetanija. U njoj su bili gradovi Petrovac i Bilaj. Sjedište je kapetana bilo u Petrovcu. Graničila je s Krupskom, Bihaćkom, Ostrovičkom, Ključkom, Glamočkom i Kamengradskom kapetanijom.

Odžakluk vojnika i zapovjednika bila je carina zadarske skele. To saznajemo iz dviju potvrda o naplati mevadžiba. Iz prve se potvrde vidi da je kapetan Mehmed ovlastio Travnjaka Abdulah-bega Hadžimehmedovića da naplati zaostatak plaća iz 1768/69 godine od zakupnika zadarske skele.²⁾ Druga potvrda govori o naplati mevadžiba za 1195 (1781) u iznosu od 1586 i po groša i 4 i po pare. Tu je svotu primio havaledžija Mehmed bajraktar.³⁾ I bilajska je posada primala svoj mevadžib od iste skele.

Što se zna, kapetani u Petrovcu bili su Kulenovići s pridjevkom Šinikčići. Kapetanija je osnovana poslije 1730, a prije 1753 god. Posadom u Bilaju zapovijedao je dizdar.

Iako se pouzdano zna da je ova kapetanija postojala prije 1753, to ipak najstariji, meni poznati akt, koji govori o njezinu kapetanu, potječe tek iz 1768 g. Tada je bio kapetan

Mehmed-beg, sin ostrovičkog kapetana Mahmut-bega, kasnije Mahmut-paše, brat ostrovičkog kapetana Muhamed-bega i dizdara od Havale Smail-bega. Njegova žena Fatima bila je po ocu iz porodice Repovaca, a majka joj je bila iz hlivanjske porodice Atlagića, jer je on i njegov sin Ali-beg imao zajedničkih posjeda u Neretvi s Repovcima, a u Karaormanu (Crna Gora) s Atlagićima. U više isprava očuvao se otisak Mehmed-begova muhura. Pored imena Mehmed, nema godine, a legenda u prijevodu glasi: »Zagovaraj, Muhamede! Tvoj pouzdanik Mehmed«. Iz jedne teskere što ju je izdao ovaj kapetan 26 IV 1194 (1 svibnja 1780) Ajiši, supruzi Nuh-bega Repovca, a kćeri Zulfikar-bega Atlagića,

na zemlje u selima Karaormanu (Crna Gora) i Čaprazliji vidi se, da su prihodi i tih sela bili jednim dijelom odžakluk bilajskih nefera.⁵⁾

Iz jednog ilama hlivanjskog kadije Hulusi-Mustafe od safera 1191 11 III — 8 IV 1777) znamo, da su u ovu kapetaniju uskočile age Alija, Husein, Šaban, Halil i nekoliko vojnika iz kapetanije Stara Ostrovica. Oni prave smutnju među petrovačkom posadom, mjesto da čuvaju svoj grad, pa se traži da se vrate na svoja mjesta.

Za nahiju Bilaj bio je 1787 previsoko razrezan taksid, pa je Mehmed kapetan zamolio bosanskog vezira da se snizi. Na osnovu te molbe i izvještaja novoseškog kadije naredio je vezir 9 VI 1201 (20 III 1787) da se molbi udovolji.⁶⁾

Za njegova vremena popravljen je grad u Petrovcu 1771 god.

Drugi po imenu poznati kapetan bio je

Ali-kapetan (Ali-beg) i preko 30 godina vršio je ovu službu. Kapetanom je postao iza 20 ožujka 1787. I njega je pogubio Ali-Dželaludin-paša u Travniku 1821. Po narodnoj pjesmi, on je beg Alajbeg.⁷⁾

Na 15 travnja 1796 lično je prisustvovao raspravi što se vodi'a pred sarajevskim kadijom povodom prihoda od zemlje u Neretvi i kadiluku Konjicu, a pripadala je umrloj mu majci Fatimi. Ali-kapetan je tužio Ali-ef., kadiju iz Konjica, za isp'atu zaostataka zakupnine. Navodi se da je to bio posjed njegove majke Fatime, a kad je ona umrla prije devet godina, tapija na te zemlje prešla je na sina joj Ali-bega. Tada je, kad je Ali-beg bio maloljetan, spomenuti kadija dac ocu mu Mehmed-kapetanu 80 groša na ime zakupnine na dvije godine. Zakup je 40 groša i 2 tovara grožđa godišnje. Iz prošlih devet godina ostao je dužan prema tome 360 groša i 18 tovara grožđa. Kadija izjavljuje da mu je Fatima dragovoljno ustupila obradu zemlje. Svjedoci svjedoče u korist Ali-begovu, te kadija izdaje osudu da se isplati 360 groša i 18 tovara grožđa.⁸⁾

Ali-kapetana je naslijedio brat mu

Mustaj-beg, i po tome se vidi da nije imao muškog poroda. Još prije nego je postao kapetan, bio je, čini se, ugledna ličnost. Sva je prilika da je hidžretske godine 1234 (trajala od 31 X 1818 do 19 X 1819) boravio u Travniku. Te godine pisao mu je list Murat-kapetan iz Gradačca, u kome mu saopćuje, kako se Muratov sluga povratio iz Travnika i izvijestio ga, da su se protiv njega urotili bihački banditi i Ahmed kapetan. Murata je to zabrinulo, premda ne zna, da li je to istina ili nije, i moli Mustaj-bega da ga odmah o svemu obavijesti kao i o svim novim događajima, naročito o Beširevićima i Austriji.⁹⁾ Sudeći po ovom pismu, Mustaj-beg je bio dobro upućen u prilike ovoga vremena. On se, čini se, dobro snalazio i u najtežim prilikama. U nj je imao povjerenja i okrutni Ali-Dželaludin-paša, jer je baš na njegov predlog postao kapetanom.

Za njegova kapetanovanja od 1821—1835 desili su se u Bosni krupni događaji i Mustaj-begu je uspjelo da održi svoju kapetaniju u potpunom redu i miru. Tek kad su kapetanije ukinute, on je istupio i stao na čelo ustanika na Krajini, o čemu je već bilo govora. Pored

ostrožačkog i krupskog kapetana uza nj je pristao i Jašar-beg, brat ključkog kapetana, onda najpismeniji beg u Bosni, odličan stilist i kaligraf. Nakon poraza kod Lipnika on je sretno umakao i, što je s njim kasnije bilo, nije mi poznato.

Bilaj. Bilaj se prvi put spominje 1495. Turci su ga zauzeli 1577. Godine 1699 bio je bilajski zapovjednik (dizdar) neki Ali-aga. Dekretom Porte od 13 VIII iste godine imenovan je članom turske komisije za razgraničenje s Venecijom.

Pod Bilajem porazio je 19 VII 1737 austrijsku vojsku Ali-beg Osmanpašić, ali je i on tu poginuo.

Posada u Bilaju sastojala se od mustahfiza, konjanika i azapa. Godine 1743 bio je dizdar Hasan-aga sa 30 mustahfiza. Džematom konjanika zapovijedao je drugi Hasan-aga, a džematom azapa Muhamed-beg. Njih trojica opunomoćili su nekog Hasan-agu za naplatu plaća za 1159 godinu od zakupnika zadarske carine.¹⁰⁾

Prema beratu od 7 redžepa 1228 (6 VII 1813) iznosile su naplate bilajskih nefera 664 groša i 36 i po para i to 418 groša i 15 para od bosanske kršćanske džizije i 246 i po groša i 1 i po paru od carine splitske skele. Koncem ožujka 1816 bio je zakupnik splitske carine Mustaj-beg Defterdarević iz Trebinja i njegov zet, ali mu se ime ne navodi. Od njih je primio jedan dio plaća za godine 1222 do 1230 Omer odobaša kao havaledžija bilajskih nefera. Prepis berata i potvrdu ovjerio je novoselski kadija Mustafa.¹¹⁾

1) Matičine hrvatske narodne pjesme, knj. III, str. 41.

2) Manuscripta turcica, broj 135.

3) Manuscripta turcica, broj 135.

4) Arhiv M. E. Kadića, br. 437.

5) Manuscripta turcica, broj 3983.

6) Dokument broj 8 iz Kemurine ostavštine u Orijental. institutu.

7) Manuscripta turcica.

8) Bosanski Prijatelj, II, str. 99.

9) Sarajevski sidžil, broj 36, str. 79.

10) GZM, XLIV, (1923), str. 75.

11) Arhiv M. E. Kadića, br. 437.

12) Ova isprava bila je u Resulbegovića u Trebinju 1937 god.

41. GLAMOČKA KAPETANIJA

Ova kapetanija pripada među one, koje su osnovane poslije 1624 godine. Prije ove godine glamočki je grad imao dizdara. Grad se zvao Biograd, a u turskim dokumentima piše se Be'grad i Belgradčik.¹⁾ Krajem XVIII stoljeća bilo je u ovoj kapetaniji 5 džemata azapa, 6 konjanika i po jedan topčija i musthafiza. Drugi se rodovi vojske ne spominju, ali to ne znači, da ih nije bilo. Jedan dio svojih plaća dobivali su vojnici i age od prihoda zadarske skele. Među mustahfizima bilo je 15 timarlija.²⁾

Sve do dvadesetih godina XVIII stoljeća nije mi poznat nijedan glamočki kapetan. Predanje kaže, da su najprije bili kapetani Čirići. Do samog glamočkog grada je selo istog imena. Po jednoj predaji Čirići su prodali kapetaniju Jakirlićima, a po drugoj Čirići su nešto zgriješili i kapetanija je od njih oduzeta i predana Jakirlićima.

Jakirlići su dobili svoje ime po selu Jakiru (3 km od Glamoča prema Kupresu). U tome selu vidi se i danas ostatak kapetanova odžaka i kule, koja je do 1931 bila prilično uspravo. I odžak i kula sagrađeni su 1192 (1778) u vrijeme Ejub-kapetana. Kao graditelj fungirao je neki mimar Mihajlo.³⁾ U tome selu živjela je stara porodica Bašići, koja je bila mnogo uglednija od kapetana Jakirlića. Okolni stanovnici pričali su mi u ljeto 1935 o tome i kao dokaz tome navodili, da su se Bašići kopali uz džamiju u Jakiru, a kapetani podalje u seoskom groblju. To je tačno. Uz džamiju u Jakiru nema nijednog kapetana pokopana. Najstariji datirani nadgrobni spomenik je Jahja-a Bašića iz 1066 g. (1655/56), pa nekog Ali-age 1126 (1714) i kojih 200 m zapadno od Jakira pokopan je Omer-aga Bašić, umro 1213 (1798/99) s nadgrobnim spomenikom od ljutca kamena, najvećim u Bosni. Mora da su Bašići vršili neku službu u glamočkom gradu.

Mustafa je prvi po imenu poznati kapetan u Glamoču. Da li je on bio Čirić ili Jakirlić ne zna se, a na tome je mjestu bio 1132 (1719), kako to svjedoči pismo kliškog mutesarifa Ali-paše, pisano zadarskom providuru povodom nekih sužnjeva kršćana.⁴⁾ On je bio na ovom mjestu i oko 1730 godine.⁵⁾

Oko godine 1763 ubili su hajduci glamočkog kapetana nepoznatog imena. Ovo se ubijstvo desilo izvan Glamoča. O tome govori Franjo Medun, dragoman zadarskog providura, u jednom svom pismu.

Ahmed kapetan prvi je poznati Jakirlić. Njega je naslijedio sin

Ejub kapetan prije 1789. Oko godine 1789 oteo je Ejub-kapetanu kapetaniju neki Mustafa, sin Jusufov, iz Glamoča, čovjek vrlo bogat, ali za to mjesto nepodesan. Mustafa se dočepao kapetanije tako, što je potplatio bosanskog vezira Hadži-Salih-pašu u času, kad je ovaj bio svrgnut sa svoga položaja. Protiv ove uzurpacije uložili su protest Ibrahim, kapetan Stare Ostrovice, Mehmed, kapetan Ostrošca, i Mehmed, kapetan Bišća. Taj je protest uspio, i kapetanija je povraćena Ejub-kapetanu, koji je kapetanovao do iza 3 studenog 1798 godine.

Za Ejjub-kapetanova vremena prebacilo se u ljeto 1788 nešto austrijske vojske u planinu Crnu Goru.

Za rata Rusije i Austrije s Turskom (1787—1791) prodrlo je nešto Austrijanaca u planinu Crnu Goru u kapetaniji glamočkoj. Njima su se pridružili seljaci iz Nuglašića, Crnog Luga i Grkovaca, prebjegli u Grahovo i Unac i počeli četovati. Naročitim mahzarom, koji je potpisao Ejjub-kapetan s agama i drugim uglednim ljudima, zatražena je pomoć i vezir je naredio 9 lipnja 1788 Hlivnjacima i drugima da priteknu u pomoć Glamoču.⁸⁾ Izgleda da je taj pokret bio skršen u začetku, jer o njemu nema spomena u povjesti Bosne. Ovaj je kapetan bio dobro pismen čovjek.

Godine 1811 bio je glamočki kapetan

Ibrahim-beg. Spomen mu se očuvao u Mittesserovoj listi.

Godine 1814 bio je u ajanskom vijeću u Travniku neki Husein kao zastupnik glamočkog kapetana. Ne znam, da li je on kapetana zastupao samo u ovom vijeću ili je bio kapetanov zastupnik i u Glamoču.⁹⁾

Hasan-kapetan spominje se 1818 kao sin Ahmed-begov.¹⁰⁾ On je, koliko se zna, i zadnji kapetan Glamoča. Njegov sin Muharem-beg Kapetanović otišao je 1878 u Albaniju. Tako je u Glamoču nestalo direktnih potomaka glamočkih kapetana.

Ostali zapovjednici (age). Godine 1778 bio je u Glamoču dizdar Sa'ih-aga, topčibaša Hadži Alija, age azapa: Murat, Omer, Alija i Mustafa, age konjanika: Salih, Mehmed, Alija i Osman, čehaje: Mehmed, Hasan, Omer, Durak, Smail, Salim, Mahmud, Salih i Nuž, bajraktari: Abdul-Kadir, Hasan, Jusuf, Omer, Redžeb, Hasan, odoabaše: Jusuf, Husein, Mehmed, Salih, Ibrahim, drugi Mehmed i Alija.¹¹⁾

1) F. Rački: Prilozi za geografsko-statistički opis bosanskog pašaluka, Starine, XIV, str. 181.

2) Manuscripta turcica, br. 4778.

3) Ime Ejjub-kapetana i mimara Mihajla uklesano je na kapiji dvorišta ovih dviju zgrada.

4) Mostarski mahzar.

5) Vidi Hlivanjsku kapetaniju.

6) Prepis mahzara u mene.

7) Manuscripta turcica, br. 4778.

8) Isprava u mene.

9) Simbschenova lista u Državnom arhivu u Sarajevu.

10) Manuscripta turcica, br. 4778.

42. KUPREŠKA KAPETANIJA

Ovoj je kapetaniji bilo sjedište u Kupresu, palanci prusačkog kadiluka u sandžaku Klis. U istom kadiluku bila su još dva samostalna grada, Susid i Prusac. Ovaj drugi imao je, osim mustahfiza, i onih rodova vojske koji su bili po kapetanijama, ali Susid nije imao svoga kapetana, niti je pripadao, koliko znam, kojoj kapetaniji. Vojnici Kupreške kapetanije čuvali su prelaze tzv. Velika i Mala Kupreška Vrata i osiguravali put preko Kupreškog Polja.

Današnja varošica Kupres nastala je u XVII stoljeću,¹⁾ a u XVIII opasana je ogradom od borovine (palisada) i dubokim opkopom (šarampo). Takav grad imao je tri tabije ozidane od kamena i jednu kulu za municiju. U grad se ulazilo na dvojna vrata; glavna i sporedna. Iznad glavnih vrata bio je čardak također od borovine. Taj je grad porušen oko 1885 godine.

U poznatim izvorima spominje se ova kapetanija prvi put 28. rujna 1757,²⁾ ali je ona i prije toga postojala. Kupreški je kapetan bio aga prvog džemata azapa. U oskudnim izvorima koji se odnose na Kuprešku kapetaniju spominju se samo dva roda vojske; azapi i konjanici, ali u ovoj je kapetaniji moralo biti i topčija. Prvi džemat konjanika brojio je 50, a drugi 51 vojnika i zapovjednika. Dnevnicu I džemata iznosila je 1067, a II džemata 949 akči. Dnevnicu pojedinog azapa I džemata iznosila je 10 akči. Godine 1770 bio je u Kupresu novi džemat od 50 konjanika. Godine 1829 određena su za carevu vojsku iz ove kapetanije 34 vojnika.

Kupreški konjanici dobivali su svoje plaće od bosanske blagajne, zadarske skele i od adeti-agnama Vučitrna. Te su plaće I džemata konjanika iznosile godišnje 253.946 akči ili 1587 groša i 6 i po para; od bosanske blagajne i zadarske skele 658 groša i 19 i po para, od Vučitrna 928 i po groša i 7 para.³⁾

Poznata su mi samo tri kupreška kapetana i to:

Ibrahim, sin Osman-begov, (1818).

Sulejman-aga (1819 i 1820) i

Omer-aga (1832). Prvog od ovih nalazimo u Simbschenovoj listi, koja, kako znamo, nije uvijek pouzdana, drugi je spomenut u jednom rukopisu Orijent. instituta (br. 595), a treći se navodi među dužnicima umrlog bosanskog defterdara Malkoč-bega.⁴⁾

Kao aga I džemata konjanika bio je Osman-aga (1777), II džemata Sulejman, aga i beg (1793 i 1797) i Davud-aga (1805), I džemata novih konjanika Mustafa-aga kao agin zastupnik, dok je 1770 u ovom džematu bio aga neki Daut-beg.

¹⁾ Dr. G. Bodenstein: Povijest naselja u Posavini god. 1717—1739, GZM, XX, (1908), str. 103.

²⁾ Ibid.

³⁾ Kronika M. E. Kadića, XIII, str. 167.

⁴⁾ Sarajevski sidžil, br. 67. str. 80.

⁵⁾ Manuscripta turcica, br. 246 i 254.

43. DŽISRI-SANSKA KAPETANIJA

Kojih 14 km uz Sanu iznad varošice Sanski Most leži selo Tomina, koje se zove i Palanka. Danas pripada Sanskom Mostu, a do 1851 bila je u sastavu kamengradskog kadiluka. Tu je i prije bio most preko Sane. Taj most zove se u turskim ispravama uvijek Džisri-Sana (džisrun, arapski — most). Pokraj toga mosta stajale su kule na četiri kata i zvale se nekad Miral-begova kula.¹⁾ Podor joj mještani razoriše 1934 godine. Uz kulu je bio veliki konak bega Kurbegovića. O Tomini govori jedan anonimni, njemački jezikom pisani, izvještaj o Bosni, kojemu je pisac neki austrijski uhoda u doba cara Josipa II.²⁾

Od prvih godina XVIII stoljeća sjedio je u Tomini kapetan s nekih stotinu vojnika i čuvao most preko Sane. Po tome mostu zvale se i kapetanija Džisri-Sanska. Kapetani do prvih godina XIX stoljeća bili su Kurbegovići, koji su, po predanju došli ovamo nakon pada Knina. U spomenutom se izvještaju kaže, da su na kuli bila četiri gvozdena topa. Grad Kamičak, u neposrednoj blizini Tomine, pripadao je Ključkoj a današnja varošica Sanski Most, s okolnim selima, Kamengradskoj kapetaniji, pa je prema tome područje Džisri-sanske kapetanije bilo vrlo maleno. Iako je u ovoj kapetaniji bio malen broj vojnika, ipak je davala u teškim časovima svoj dio u zajedničku vojsku. Tako je, što se zna, godine 1790 bio džisri-sanski kapetan sa 21 vojnikom pod Kladušom,³⁾ a 1829 određeno je 10 vojnika u carsku vojsku na Rusiju.⁴⁾ Zapovjednici i vojnici primali su svoje plaće od prihoda zadarske skele. Tako je bar bilo u godinama 1196 i 1197 (1782 i 1783).⁵⁾ Podaci o džisri-sanskim kapetanima su skoro nedostatni. Oko godine 1730 bio je, prema mostarskom mahzaru,

Sulejman kapetan.

Godine 1784 bio je kapetanov zastupnik neki

Sulejman-beg. U rujnu te godine bio je u Sarajevu s ostalim krajiškim kapetanima pri čitanju fermana, koji govori o zahtjevu Austrije, da joj se izruči 26 gradova, što leže s lijeve strane Une. Ne zna se ime kapetana, čiji je bio zastupnik ovaj Sulejman-beg.

Mustafa-beg bio je kapetan, a spominje se 1796 i 1812. Već sljedeće godine spominje se kao mrtav. Njegov je nasljednik bio Murat-beg, sin bihačkog Rustem-bega, kako kaže Simbschenova lista. U društvu s bihačkim i ostrožačkim kapetanom navalio je, kako je već rečeno, na Tržac, zbog čega je bio zbačen s kapetanije, a na osnovu naročitog fermana od 10 I 1238 (27 IX 1822) imenovan je

Husein-beg, sin Hasan-begov (Čekić), koji je, sva je prilika, bio zadnji kapetan. Nešto prije nestanka kapetanija nastanili su se Kurbegovići u Prijedoru, a Čekići, iza ukinuća kapetanija, u Vakufu, današnjem Sanskom Mostu.

¹⁾ Dr. G. Bodenstein: Povijest naselja u Posavini godine 1718—1739, GZM, XX, (1908), str. 103.

²⁾ Ibidem.

³⁾ Kronika M. E. Kadića, XIII, str. 167.

⁴⁾ Sarajevski sidžil, br. 67, str. 80.

⁵⁾ Manuscripta turcica, br. 246 i 254.

c) U SANDŽAKU ZVORNIK:

44. GRADAČAČKA KAPETANIJA

Odmah iza Karlovačkog mira osnovan je na jednom dijelu teritorija kasnije Gradačačke kapetanije, agaluk, iz koga se ubrzo razvila kapetanija.

Još prije 10 travnja 1702 bila je u Gradačcu straža od 20 azapa, kojom je zapovijedao neki Bajram-aga, sin Ibrahim-agin. Toga dana očitovao je Bajram-aga pred sarajevskim kadijom Sabitom Alaudinom i u prisutnosti divanskog čauša Abdul-Kadira, sina Abdul-Bakiye, kao opunomoćenika bosanskog vezira Halil-paše, da se prima časti agaluka nad novoustrojenim džematom konjanika i obavezao se da će prema mirovnom ugovoru, što je sklopljen nakon dugog ratovanja između sultana i cesara i utvrđena granica, održavati red i mir, da mogu slobodno prolazili trgovci s obje strane, što je i državna i vjerska potreba kao i nalog bosanskog vezira. Dalje se obvezuje Bajram-aga da će sagraditi čardake i iskopati hendeke uz Savu od skele Skočča do ušća Tolise uza Savu u duljini od 5 i po sati hoda. Bajram-aga kao stari aga azapa prima na se svu odgovornost za održavanje reda i sigurnosti.¹⁾

Spomenuti konjanički džemat imao je 50 vojnika i časnika s dnevnim plaćom od 602 akče.

Prije 1730 pretvoren je gradačački agaluk u kapetaniju, u kojoj su bili, pored Gradačca, i gradovi Sokol i Srebrenik. Sva tri ova grada pripadahu kadiluku Gračanici. Pored ova tri grada bilo je u ovoj kapetaniji više kula i čardaka. Sva tri grada bila su providena s dovoljnim brojem topova. Tačan sastav ove vojske nije mi poznat, ali iz raznih dokumenata se vidi, da je tu bilo svih rodova vojske.

Gradačac se po prvi put spominje 1634. Samo ime kaže, da je to bio malen gradić. Današnji svoj oblik zadobio je između 1756 i 1820. U gradu je kula u kojoj je sjedio kapetan. Osim ove kule u gradu bila je još jedna u Gradačcu, koje danas nema, a druga u današnjem selu Bijela, koja je još upravno.

Sokol prvi put spominje 2 lipnja 1449. Turci su ga zauzeli 1512 zajedno s Usorskom banovinom. Zna se, da je od početka XVIII stoljeća imao dizdara i posadu. Godine 1777 grad je popravljan.²⁾

Srebrenik se prvi put spominje 15 ožujka 1333. Bio je to najtvrdi bosanski grad, koji još uvijek odolijeva zubu vremena. Turci su ga zauzeli kad i Sokol (1512).³⁾ Od Mohačke bitke do Karlovačkog mira Srebrenik i Sokol su gradovi bez strateške važnosti, ali ne znam, jesu li bili bez posade. Godine 1777 grad je popravljen. U njemu je sjedio kapetanov čehaja.

Ko je bio prvi kapetan u ovoj kapetaniji tačno se ne zna. Po genealoškoj tabli Gradašćevića vuku oni lozu od Čose Ahmed-kapetana. Koliko je ova tablica sigurna, ne znam. Mogu reći da je tačna onoliko, koliko imam sigurnih podataka o ovoj porodici. Sastavljena je oko 1878 godine.⁴⁾

I naravno predanje u Gradačcu kaže da je Čose Ahmed bio prvi kapetan. To je predanje zabilježio Muvekit, a po njemu i Bašagić. Muvekit ga zove Čose-kapetan. Čosu zna i narodna pjesma »Petar đeneral osvaja Zvornik«. ⁵⁾ Po toj je pjesmi Čoso Osman paša. Ako je Čoso uopće bio kapetan, onda bi bilo vjerovatnije, da mu je bilo ime Osman nego Ahmed, jer se ime Osman u ovoj porodici i kasnije javlja, dok se ime Ahmed ne ponavlja.

Oko godine 1730 bio je kapetan

M u h a m e d. ⁶⁾

Njegov nasljednik ili jedan od nasljednika je

M e h m e d k a p e t a n, koji se spominje kao aga između 1749 i 1781, ali on je bio kapetan i prije i poslije tih godina. Kao kapetan posjedovao je malikjanu u visorskoj mukati u zvorničkim sandžaku i povodom te malikjane podnio je prije 6 studenog 1749 mahzar bosanskom veziru, a ovaj je opet zatražio od bosanskog tefterdara izvještaj povodom spomenutog mahzara. Iz tefterdareva izvještaja vidi se da je nastao spor između kapetana Mehmed-age i dvojice aga (Sulejman-age i Husein-age) oko pobiranja carine i drugih prihoda na rijekama Drini, Bosni i na Savi između ušća ovih dviju rijeka. Biće da su ova dvojica zadirala u pravo kapetanovo i on se pritužio veziru. Na osnovu tefterdareva izvještaja izdao je vezir nalog 24 zilkade 1162 8 XI (1749), neka postupaju po te hisu i neka ne zadiru u prihode jedan drugoga. Prihodi o kojima se tu radi pripadali su Mehmed-agi po zvanju, dakle kao kapetanu. ⁷⁾

Za vremena ovog kapetana gradio se grad u Gradačcu 1765, ⁸⁾ a popravljani su gradovi Soko i Srebrenik. Po nalogu bosanskog vezira od 17 redžepa 1191 (21 VIII 1777) postavljen je Mehmed-aga za povjerenika tih popravaka.

Posljednji put se spominje ovaj kapetan 1781 u izvještaju derentskog kadije veziru povodom hvatanja hajduka Mijata Radovanova. Tu se navodi kao beg ⁹⁾, i to, po tituli sudeći, moglo bi biti, da je postao zaim.

Mehmed-kapetan bio je aga prvog džemata konjanika, što se vidi iz predloga za imenovanje jednog konjanika. ¹⁰⁾

Mehmed-kapetana naslijedio je sin

O s m a n- k a p e t a n, i to prije 1795. Ovaj je kapetan znatno proširio tvrđavu u Gradačcu i taj rad završio godine 1808, kako to kaže natpis nad kapijom do Husejnije džamije. U toj je kapiji uklesan lik Osman-kapetan.

Francuski konzul u Travniku David javio je 15 IV 1807 svojoj vladi, kako je Osman, jedan od najmoćnijih bosanskih kapetana, s još četiri ili pet drugih poglavica, odgovorio bosanskom veziru, da mu mogu poslati samo malen broj vojnika, pošto su njima samim potrebni, jer žele imati na okupu svoje čete za slučaj, da Francuzi provale u Bosnu. ¹¹⁾ Vezir se tada spremao da uguši ustanak u Srbiji. I on je 1806 godine

sudjelovao u boju na Mišaru, a iza toga nalazimo ga s nekim drugim zapovjednicima u Zvorniku. Osman-kapetan je u Modriču obnovio t. zv. Bijelu džamiju i u njenoj blizini sagradio velik han,¹²⁾ a isto tako i jednu džamiju u Gračanici. U Gradačcu i Gračanici podigao je po jednu medresu i češme pred medresom u Gračanici.

Osman-kapetan umro je nešto prije 6 prosinca 1812, jer je toga dana gračanički kadija popisao njegovu ostavštinu. Iz ove isprave saznajemo, da je iza Osman-kapetana ostalo šest sinova i to Murat i Osman-beg kao punoljetni, a maloljetni Muharem-beg, Husein-beg, Ibrahim-beg i Bećir-beg. Prije popisa ostavine, dakle prije 6 XII, umro je i Ibrahim-beg¹³⁾, kako je u ispravi zapisano.¹⁴⁾ Bio je oženjen jednom Đurdijankom, koja se u spomenutoj ispravi ne spominje, što znači, da je umrla prije njega.

Osman-kapetana naslijedio je najstariji sin

Murat-kapetan, koji se i u spomenutoj ispravi od 6 XII 1812 navodi u tome zvanju. S bratom Osman-begom sudjelovao je Murat kapetan u vojsci bosanskog vezira Ali-paše Derendelije pri ugušenju prvog srpskog ustanka i tom prilikom bio je ranjen u ruku.¹⁵⁾ Za njegov pohod na Srbiju zna i narodna pjesma. (Vidi Tuzlansku kapetaniju!)

I Murat-kapetan je nastavio izgradnju tvrđave u Gradačcu, koja je konačno i završena za njegove uprave.

Poput svoga oca Murat kapetan je sagradio dvije medrese u istim mjestima i 1818 popravio češme u Gračanici, zadužbinu svoga oca, o čemu svjedoči natpis uklesan na kamenu. Za uzdržavanje svojih zadužbina ostavio je lijep vakuf. Murat-kapetan je bio lijepo obrazovan čovjek, imao je lijepu biblioteku, u kojoj je bilo i rukopisa i štampanih knjiga. Knjige je i vakufio. Tu i tamo nađe se pokoja knjiga, a njegov potpis kaže da joj je on bio vlasnik. Oko sebe je okupljao učene ljude i zaštićivao ih. Njegov lični pisar bio je jedno vrijeme Mulo Mestvica, vanredno interesantna ličnost onoga vremena. Po dosad publiciranim pismima, što ih je pisao Murat-kapetan, vidi se, da je podržavao veze s raznim uglednim osobama onoga vremena.¹⁶⁾

Poput kapetana Beširevića držao je i Murat-kapetan na svome odžaku stalnog guslara. Usprkos orijentalnoj naobrazbi ostao je vjeran našoj tradiciji.

Murat-kapetana pogubio je Dželaludin-paša u Travniku 1821 godine s još nekoliko bosanskih kapetana. Što je tome bio razlog, nije mi poznato. On nije bio ni silnik ni odmetnik, kakvih je bilo onoga vremena.

Kako Murat-kapetan nije ostavio muškog potomka, toje kapetanija trebala preći na Osman-bega, prvog mlađeg brata, no budući da je ovaj bio već od 1813 paša, dakle u višem rangu od kapetana, a treći im brat Muharem-beg tada već mrtav, to je kapetanom postao četvrti sin Osman-kapetanov,

Husein kapetan, bolje poznat pod imenom Zmaj od Bosne. On je ujedno posljednji kapetan Gradačca. U Gradačcu je sagradio lijepu i prostranu kupolom presvođenu džamiju 1826) i do nje sahat-kulu (1824). O gradnji džamije sačuvala nam se i jedna narodna pjesma, koja se i sada pjeva, a glasi:

U Gradačcu, gradu bijelome,
Hair čini Husejn kapetane,
Hair čini bijelu džamiju.
Nju mi gradi Salko Sarajlija,
Alem meće, alem stati neće.
»Stan', aleme, stan', dragi kamene,
Dobru sam te hajru namjenio,
Da s' udaju cure Begzadića,
Da se žene momci Fidahića«.

U selu Čardaku (8 km sjeverno od Gradačca) pretvorio je Husein-kapetan jedan poveći dio svoga posjeda u otok (ada) iskopavši dosta dubok i do 100 m širok i nekoliko kilometara dug hendek, u koji se napuštala voda. Na tom otoku sagradio je dvorac u kojem je najradije boravio. Tu je imao veliki pčelinjak, zvjerinjak i lovište. Bila je tu na brežuljku kula, zvana Čardak. Pjesma kaže:

Kulu gradi Huso kapetane,
Kulu gradi, prkosi veziru,
Alem diže, biserom ga niže.

Te dvore dao je Husein spaliti 1832, kada se spremao na bijeg u Slavoniju.

Njegova je kapetanija bila najbolje upravljana i najsretnija u Bosni. Kršćansku je raju pazio kao ni jedan drugi kapetan. Baš u njegovoj kapetaniji u Tolisi podignuta je 1823 prva zgrada za katoličku pučku školu. Zauzimanjem fra Ilije Starčevića, prisnog prijatelja Husein-kapetana, sagrađena je crkva za 1500 duša, te prostran župni stan od 8 soba, i to sve bez carskog berata, jedino uz odobrenje Husein-kapetanovo. On je pomagao katolike svoje kapetanije i podržavao dobre veze sa župnicima, premada je u vršenju svih islamskih propisa išao u skrajnost.

Godine 1827 proveo je devet mjeseci uz novog bosanskog vezira Abdurahim-pašu u Zvorniku i Sarajevu. Tom prilikom upoznao je šta se sprema bosanskom plemstvu i Bosni i zbog toga je Husein postao protivnik Porte i njenih reformama.

Na sastanku prvaka u Tuzli, održanom u siječnju 1831 g., izabran je Husein-kapetan za vođu bosanskog pokreta i stvoreno je više zaključaka, od kojih su najvažniji, da Bosna bude potpuno autonomna pokrajina i da plemstvo bira između sebe bosanskog vezira, a da se Porta ne miješa ni u kakve poslove u Bosni. Bosna će davati Porti godišnje 4000 kesa ili 2.000.000 groša. Razumije se, o uvođenju kakvih reformama u Bosni nema ni govora.

U ožujku iste godine potukao je Husein-kapetan, kao vođa bosanskog pokreta, vojsku sultanova vezira u Bosni. Ali-Namik-paše, i pristaoše reforama, zarobio vezira i zauzeo Travnik, glavni grad Bosne. Husein je s nekim kapetanima krenuo s vojskom od 25.000 momaka put Carigrada i na Kosovu porazio sultanovu vojsku pod vodstvom velikog vezina Rešid paše. Tu pobjedu Bošnjaci nisu umjeli iskoristiti, nego se vrate kući, a Husein kapetan bude izabran u Sarajevu u prvoj polovici listopada 1831 za bosanskog vezira s naslovom paše. U toj je časti ostao do 2 lipnja 1832, kada ga je konačno porazila sultanova vojska pod zidinama Sarajeva. Kao vezir sjedio je u Travniku. Njegovu porazu mnogo su doprinjeli hercegovački prvaci. Nakon poraza prebjegao je u Slavoniju s najvjernijim svojim suradnicima. Husein je prešao u Slavoniju kod Županje 16 lipnja. I njega i njegovu pratnju uhvate austrijske vlasti i otpreme u Osijek. Tu je ostao pod paskom sve do druge polovine listopada. Kroz to vrijeme razvila se cijela prepiska između Huseina i Beča, te Beča i Carigrada. Konačno se Husein privolio da pade u Carigrad, ne znajući šta ga ondje čeka, samo da se riješi austrijskih vlasti. Na 1 listopada ostavio je Zemun, a nakon dužeg bolovanja u Beogradu uputio se u Carigrad. Liječio ga je liječnik Kunibert. Porti se nije htio pokoriti niti se htio primiti nudenih mu položaja u novoj vojsci. U Carigradu je i umro 17 kolovoza 1834 g. i pokopan je na »Ejjubu«, gdje mu se i sada grob zna. Iz natpisa na spomeniku saznali smo tačan datum njegove smrti. Izgleda, da je bio otrovan. On je bio posljednji kapetan Gradačca. Njegov je imetak konfiscirala država.

Husein je bio oženjen od derventskeg kapetana Mustafa-bega, oca posljednjeg derventskeg kapetana Mahmuda. Pjesma kaže:

Čudna jada Huse-kapetana,
Gdje on nema drugoga jarana
Doli šure Mahmud-kapetana.¹⁷⁾

U Sokolu je bio dizdar prvih decenija XVIII stoljeća neki Hasan-aga, u ovom kraju poznat pod imenom Mali Hasan-aga. Potomci mu žive i danas u istom selu.

Godine 1760 bio je u Srebreniku čehaja konjanika neki Alija.

1) M. E. Kadić: Kronika, sv. V, str. 39—40.

2) Lj. Thalloczy: Studien zur Geschichte Bosniens und Serbiens im Mittelalter, 80.

3) Dr. Č. Truhelka: Naši gradovi, Sarajevo, 1904, str. 69—74.

4) Jedan primjerak ima Orijentalni institut, a jedan drugi Seid M. Traljić. Genealoška tablica ove porodice, što ju donosi S. Bašagić u svojoj »Kratkoj uputi« na str. 148, nije potpuna.

5) K. Hörmann: Narodne pjesme Muhamedovaca u BiH, knj. I., Sarajevo, 1888, str. 189.

6) Njegov potpis i muhur nalazi se na mostarskom mahzaru.

7) Tuzlanski sidžil u Hist. inst. Jug. akademije u Zagrebu.

8) R. Muderizović: Bos. majdani za turske uprave, GZM, XXX, (1918), str. 24.

- ⁹⁾ Rukopis bivšeg Balkanskog instituta, br. 1787.
¹⁰⁾ Rukopis bivšeg Balkanskog instituta, br. 1803.
¹¹⁾ V. Jelavić: Iz prepiske francuskog konzula Davida u Travniku, GZM, XVI, (1904), str. 273. — Dr. Č. Truhelka: Bošnjaci i Prvi srpski ustanak, GZM, XXIX, (1917), str. 280.
¹²⁾ Dr. M. Filipović: Modriča, Skoplje, 1932, str. 32.
¹³⁾ Isprta u ostavini M. E. Kadića, bez oznake broja.
¹⁴⁾ D. Pavlović: Pokret u Bosni i Albaniji protiv reforama Mahmuta II, Beograd, 1911, navodi da je Ibrahim-beg bio u životu 1831, što je pogrešno.
¹⁵⁾ Salih Sidki Mahmudkadić opisao je na turskom jeziku učešće Bošnjaka u gušenju ovog ustanka. Rukopis se nalazi u Gazi Husrevbegovoj biblioteci u Sarajevu.
¹⁶⁾ R. Muderizović: Biografija Mulle Mestvice i korespondencija Murat-kapetana Gradaševića iz 1818—1819 g., GZM, XL IV (2), strana 69.
¹⁷⁾ Vidi gore spomenuto djelo Pavlovića. — H. Hreševljaković: Iusein kapetan Gradašević (Uz 100-godišnjicu njegova pokreta), Sarajevo 1931 (separat iz kalendara »Napretka« za 1932 g.) — Letopis Matice Srpske za 1935 godinu. — A. Ivić: Spomenica prof. Lozanića.

45. ZVORNIČKA KAPETANIJA

Ovoj kapetaniji nalazimo prvi spomen u mostarskom mahzaru. Osnovana je između Karlovačkog i Požarevačkog mira, ili odmah poslije ovog drugog. U njenom je sastavu bio pored zborničkog grada i grad Kušlat, dok se ne zna, da li joj je pripadao i Teočak, koji je još i početkom XIX stoljeća imao svoju posadu. Kapetani zbornički, koliko se zna, bili su kroz čitavo vrijeme iz begovske porodice Fidahića.

Zbornik se prvi put spominje 1412. Turci su ga zauzeli 1463. Sljedeće godine uzaludno je opsjedao Zbornik kralj Matija Korvin. Od 1463/64 do 1851 bio je Zbornik sjedište zborničkog sandžaka. Zbornički grad imao je dva dijela: gornji i donji grad. Još i u drugoj polovini XVII stoljeća oba su grada pod upravom jednog dizdara, a od druge polovine XVIII stoljeća spominju se dizdari gornjeg i donjeg grada. Godine 1660 bila je ondje posada od 150 momaka.¹⁾ Po jednoj vijesti iz 1558 bio je grad u slabom stanju,²⁾ jer je već dugo vremena bio bez ikakve strateške važnosti s obzirom na udaljenost od granice i nije čudo, da su ga na kraće vrijeme zauzeli Austrijanci 1688 i zadržali ga u svojoj vlasti od 25 rujna te godine do 1 kolovoza 1689. Nakon 1699 grad je zadobio posve drugu stratešku važnost, pa je popravljen i utvrđen tako, da je i 1717 i 1737 izdržao austrijske navae. Od ovog vremena pazili su Turci na ovaj grad i, kad god se ukazala potreba da se popravi, popravljen je. Pri temeljitom pregledu bosanskih gradova 1838 pronađen je Zbornik u dobrom stanju, da mu nije potreban nikakav popravak. Od XVIII stoljeća smatra se Zbornik najjačim bosanskim gradom. Prema sačuvanim podacima zna se, da je popravljan i dograđivan ovaj grad 1762, 1765 i 1777. Godine 1762 bio je nadzornik popravka neki Omer, radilo je 26 majstora od Srebrenice i isplaćeno im je 202 groša istom 24 šabana 1180 (25 I 1767).³⁾

Povjerenik Omer izjavio je odmah nakon dovršenog posla, da im država duguje iznos i u oskudici novca čekali su četiri godine na isplatu.

Pri popravku godine 1765 bio je povjerenik Abdulah kapetan. Radilo se od 20 lipnja do 3 listopada, utrošeno je 1481 nadnica po 11 para i već 18 listopada isplaćena je radnicima sva zarada u iznosu od 407 groša i 11 para. Novac su primili majstori: Risto Sandić (Sanda-oglu), Đuro Tripko, Ivan, Đurđe, Jovan, Radoslav, Mihajlo i Nikola kao lagumdžije, koji su kamen lagumali.⁴⁾ Poslije dvije godine isplaćeno je 37 i po groša trgovcima za gvožđe (listopad 1767).⁵⁾ Prema tome, radilo se i 1766. Godine 1777 isplaćeno je Jovanu 57 i po groša za 230 nadnica.⁶⁾

Od rodova vojske spominju se u raznim ispravama osim gradskih čuvara i topčija još azapi, konjanici i džebedžije.

Jedan dio posade u Kušlatu, koliko znam, primao je svoju plaću od prihoda mukate Birča,⁷⁾ dok je posada u Zborniku primala svoje plaće od prihoda zadarske skele, državne blagajne i mukate Birča.⁸⁾ U oba grada bilo je mustahfiza timarlija.⁹⁾

O zborničkim kapetanima ima vrlo malo podataka. Prvi je po imenu poznat

Mehmed-kapetan, a bio je na tome mjestu oko 1730. Uz njegovo je ime vezan i prvi spomen ovoj kapetaniji. God. 1737 spominje se kao bivši kapetan. Kao junak i vojskovođa istakao se u obrani Bosne u bojevima 1737 do 1739. Za zasluge imenovan je pašom i dobio časni naslov gazi. Umro je 1747 kao zbornički sandžakbeg. Ne zna se, zašto je skinut s kapetanije, kao ni to, ko ga je naslijedio.¹⁰⁾ Jedan od njegovih nasljednika bio je

Abdulah-kapetan, sin Ibrahim-agin. Kapetanovao je prije 1759 do iza 1777 najprije s titulom aga, a kasnije beg. S tuzlanskim kapetanom Derviš-Ahmedom i 2000 bosanskih vojnika sudjelovao je u turskoj vojsci, koja je ratovala protiv Rusa 1773 godine.

Posjedovao je prihod od carine zborničke skele i trećinu ustupio 22 muharema 1181 (20 lipnja 1767) Sarajliji Abdul-Fettah-agi za 900 groša. I ciganska džizija u Bosni i Hercegovini bila je malikjana ovog kapetana. Fermanom od 7 XI 1189 (30 XII 1775) zabranjuje se da tu džiziju iko drugi pobira osim Abdulah-kapetana.¹¹⁾ Sve do kraja XVIII stoljeća raspolagali su Fidahići ovom džizijom kao malikjanom.

Pri popravku zborničkog grada fungirao je Abdulah-kapetan kao građevni povjerenik 1765. Uza nj se spominje i stric mu Ali-beg. Jedan manji popravak obavljen je pod nadzorom istog kapetana i 1777 godine.

Abdulah-bega je naslijedio

Mehmed II. U kakvoj su rodbinskoj vezi bila njih dvojica ne znamo. Mehmed II postao je kapetanom poslije 1777. Tu je službu vršio do 1806. Kao kapetan bio je do 14 travnja 1802 i zbornički mutesarif, ali je on tu službu vršio po svoj prilici i prije s naslovom paše.

U listopadu 1789 stajalo je u Loznici 5000 vojnika pod zapovjedištvom ovog kapetana (von Vidaich) i kapetana Gradačca, Tuzle, Srebrenika i paše od Zvornika.²¹ Prema tome, gornja je vojska bila pokupljena po Zborničkom sandžaku.

U početku Prvog srpskog ustanka pomagali su ustanike savjetom i municijom Mehmed, kapetan zbornički, Sinan-paša Sirčić i Hadži-beg iz Srebrenice. Činili su to kao protivnici dahija, ali su ustanike ostavili, kad su se razbili pregovori između ustanika i Bećir-paše.

Kada su ustanici opsjeli Višegrad, zamoljeno je da Mehmed-kapetan pođe s vojskom u pomoć ovom gradu. Toj je molbi udovoljeno.¹³⁾ Već tada (1805 godine) bio je Mehmed- kapetan vremešan čovjek.

S bosanskom vojskom sudjelovao je Mehmed-kapetan u boju na Mišaru i ondje je i poginuo s dva sina i više uglednih prvaka 13 kolovoza 1806.¹⁴⁾

U časti mutesarifa naslijedio ga je Ali-paša Fidahić 21. redžepa 1221 (4 X 1806), dok je mjesto kapetana ostalo upražnjeno sve do iza 1811, a službu kapetana vršio je isti Ali-paša.

Također se ne zna u kakvoj su rodbinskoj vezi bili Mehmed II i Ali-paša. U isto je vrijeme u Zvorniku živio i Ali-beg Fidahić, koji je postao paša 1829 godine

Mahmud-kapetan Alipašić Fidahić, sin je zborničkog mutesarifa Ali-paše i kao kapetan naveden je u Simbschenovoj listi od 8 siječnja 1818. Prema tome on je postao kapetan poslije 1811, a prije 1818. Za zasluge što ih je učinio Abdurahim-paši postao je zborničkim mutesarifom s naslovom paše. I tako se opet našla zbornička kapetanija i zbornički sandžak pod upravom jednog čovjeka. Bio je vrlo bogat. Još danas se zove jedan dio Zbornika Mahmud-pašin konak, a i jedno polje nosi njegovo ime.

Ali-beg, Mahmud-pašin stričević, a ne brat, kako se dosad pisalo, stavio se također u službu Abdurahim-paše, novog bosanskog vezira, koji se nije usudio poći u pobunjeno Sarajevo, nego se zaustavio u Zborniku. Sa 1000 vojnika prodro je Ali-beg u Sarajevo, pohvatao kolovođe pobune protiv ukidanja jeničara i opremio ih u Zbornik, gdje ih je Abdurahim pogubio 8 ožujka 1827, i onda se zaputio u Sarajevo. Uz ovoga vezira ostao je i dalje Ali-beg, a s njim je u društvu bio i Husein-kapetan Gradašćević. Za ove zasluge data je Ali-begu zbornička kapetanija posebnim beratom od ožujka 1829. Protiv toga je ustao Mahmud-paša, jer se kapetanije nasljeđuju, a ne daju beratom. Tako je došlo do svađe između Ali-bega i Mahmud-paše. Ni intervencija Ali-Namik-paše, novog vezira i nasljednika Abdurrahim-pašina, nije pomogla. Taj je spor bio razlogom, da je Mahmud-paša bio skinut s položaja mutesarifa zborničkog prije 1 kolovoza 1829 i dozvoljeno mu, da stanuje u svome konaku u Zborniku ili ra kojem od svojih imanja u okolini Zbornika. Ali-Namik-paša postavio je nekog Salih-agu za zborničkog muselima. Mahmud-paša se nato zatvorio u zbornički grad i spremao se sa svojim ljudima na otpor. Ni Ali-beg nije mirovao. I on je okupio oko sebe svoje pristaše, rasporedio ih po kućama i hanovima i svaki se čas očekivalo da puška pukne. Zbog toga nastalo je u Zborniku teško stanje.

Bosanski vezir uputio je koncem muharema 1245 (kok 1 kolovoza 1829) bujruldiyu na kapetana Ali-bega, bivšeg mutesarifa Mahmud-pašu i na sve ljude u Zborniku, čija riječ vrijedi, u kojoj se to sve konstatira i nalaže uglednim ljudima, da izmire zavađene. Vezir ističe kako je potreban red i mir svuda, pa i u zborničkom sandžaku, i kako je ovakav postupak štetan ne samo po državu nego i po ugled svih koljenovića.

Iz ponovne bujruldiye od 25 safera (27 kolovoza) vidi se, da se stanje u Zborniku nije promijenilo. Vezir nalaže muselimu Salih-agi, da se povuče u Skočić i ondje stanuje i da pokupi vojsku i okruži Mahmud-pašu u gradu tako, da mu ni zrno hrane ne može doći. U istoj se bujruldiyi prijeti Mahmud-paši, da će mu biti oduzet i naslov paše.¹⁵⁾

Tako su u to doba bila dva zbornička kapetana.

Između 27 kolovoza 1829 i 8 lipnja 1830 postao je Ali-beg Fidahić paša i, što je vrlo vjerovatno, postavljen je mutesarifom. Ali u tome vremenu na nepoznati način i Mahmud-paša je reaktiviran.

Ali-paši Fidahiću došlo je u pomoć nešto mladih ljudi iz Gračanice, Srebrenice i Sarajeva i on je u utorak 8 lipnja, započeo boj s Mahmud-

pašom, koji je trajao i 22 istog mjeseca. Toga se dana obratio Mahmud-paša zborničkom kadiji, da ovaj s nekim Ibrahim-agom sakupi u 49 sela 9800 oka kukuruza, isto toliko pšenice i 19.550 oka mesa. Ta je hrana bila potrebna vojsci od 5000 ljudi koja je imala doći iz Gračanice i Tuzle u Zvornik, da obračuna s Ali-pašom.¹⁶⁾ Prema tome, uz Mahmud-pašu stajao je tuzlanski kapetan.

Daljnijih potanjih vijesti nema, ali se zna, da je Mahmud-paša zarobio Ali-pašu i opremio ga kao zatočenika u Gradačac Husein-kapetanu. To je on bez sumnje učinio s onom vojskom, za koju je tražena hrana.

Na ovaj događaj pottsjeća nas jedna narodna pjesma koja je nastala u ovo doba. Ta pjesma glasi:

U Zvorniku u donjemu gradu,
U njem sjedi paša Mahmud-paša,
A u gornjem Turan Begoviću,
Na Jaliji paša Fidaiću,
A na skeli Avdo Buljubaša,
A cvilila zbornička fukara:

»Mahmud paša, naša mila majko,
Ne daj grada bez velika jada
Ni topova brez mrtvijen glava!«

Govorio paša Mahmud-paša:
»Dok je meni Tuzla-kapetana,
I njegova Husein-Pašića,
I Sarajlije, stare gazije,
Ne bojim se posavskog vezira,
I njegova paše Ali-paše,
I njegova Avde Buljubaše«. ¹⁷⁾

Husein-kapetan, koji se s Ali-pašom i prije poznao, postupao je s njim kao s drugom. Od toga vremena njih su dvojica ostali najbolji prijatelji i zajednički dijelili i zlo i dobro, sve dok Husein nije sklopio oči. Ali-paša je ostao i dalje protivnik cara i reforama, dok nije i on ponovno prognan iz Bosne. Nakon poraza Husein-kapetana 1832, prebjegao je s njime i Ali-paša u Slavoniju i odande otišao u Stambol. Godine 1835 bio mu je dozvoljen povratak u Bosnu, ali ne i u Zvornik. Od 1835 do 1840 živio je u Bijeljini, gdje je sagradio prostranu kuću, koja i danas postoji. Njegovi su potomci bijeljinski Pašići. Kad se podigao protiv bosanskog vezira Vedžihije, uhvaćen je i opremljen na otok Cipar, gdje je i umro oko 1845.

Mahmud-paša je ostao i dalje kapetan i mutesarif u Zvorniku i, kad su ukinute kapetanije, kao čovjek Portin ostao je kao musliman do 1850 vršeći sve naloge bosanskih vezira.

Kad se Posavina pobunila protiv Omer-paše Latasa, priključio se i Mahmud-paša toj pobuni, i nakon što su Posavljani bili poraženi,

prebjegao je u Srbiju prije 12 prosinca 1850 i odande u Stambol, kamo je prispio negdje iza 18 siječnja 1851 godine.

Od ostalih zapovjednika zborničke kapetanije spominju se u raznim izvorima: Tursun (1777) i Hadži-Omer (1792 i 1807) kao čehaje, Abdul-Mumin-aga (1777) i Mustafa čauš (1781) .

Kušlat na ušću Jadrta u Drinjaču prvi se put spominje 1345. Turci su ga zauzeli 1463 i u njemu do osnutka zborničke kapetanije držali malu posadu, do dvadesetak čuvara. Napušten je prije 1833. Od prvih godina XVIII stoljeća bilo je u Kušlatu, pored čuvara i topčija, još i konjanika i azapa.

Godine 1791 bio je u Kušlatu aga azapskog džemata neki Hasan-aga.

¹⁾ Kemura: Iz Sejahatname Evlije Čelebije, GZM, XX, (1908), str. 335.

²⁾ V. Jelavić: Opis Dubrovnika i Bosne iz god. 1658. GZM, XVII, (1905), str. 436.

³⁾ Manuscripta turcica, br. 3587.

⁴⁾ Manuscripta turcica, br. 3592.

⁵⁾ Manuscripta turcica, br. 3565.

⁶⁾ Manuscripta turcica, br. 3588.

⁷⁾ Manuscripta turcica, br. 4458.

⁸⁾ Manuscripta turcica, br. 51, 66, 250, 299, 334, 337, 338, 378, 382, 394, 408, 453, 482, 875, 1203, 1227, 1608, 1610 i 1614.

⁹⁾ Manuscripta turcica, br. 594.

¹⁰⁾ S. Bašagić: Kratka uputa, str. 97—99.

¹¹⁾ Sarajevski sidžil, br. 29, str. 101.

¹²⁾ Die freiwillige Theilnahme der Serben u. Kroaten an den vier letzten österreich.-türkischen Kriegen, Wien, 1854, str. 299.

¹³⁾ Rukopis bivšeg Balkanskog instituta, Sarajevo, br. 1792.

¹⁴⁾ GZM, XXIX, (1917), str. 253. — Za vrijeme ovoga kapetana bio je zbornički sandžakbeg kapudan Mehmed-paša. Neki Mustafa pisao je 27. redžepa 1210 (6 II 1796) bosanskom valiji za ovoga Mehmed-pašu, kako bi opet i nadalje ostao na svome mjestu prilikom novih imenovanja, jer da on nema nikoga u Carigradu, ko bi se za njega zauzeo.

¹⁵⁾ Manuscripta turcica, br. 3663.

¹⁶⁾ Manuscripta turcica, br. 4524.

¹⁷⁾ Ova je pjesma zapisana u jednom starom jevrejskom rukopisu pisanom na španjolskom jeziku, a špansko-jevrejskim kurzivom, starom 183 godine. Pjesmu mi je ustupio mgr. ph. Elazar iz Sarajeva, na čemu mu se i ovdje zahvaljujem.

47. TUZLANSKA KAPETANIJA

Tuzlanska kapetanija sterala se između Zvorničke i Gradačacke, obuhvatala je obje Tuzle, a sterala se i s one strane Majevica i izlazila na Savu kod Brčkog, koje je kao palanka bilo u sastavu ove kapetanije.

Kada je ova kapetanija osnovana, tačno se ne zna. Prvi put se spominje kapetan Tuzle u poznatom mostarskom mahzaru i, prema tome, postojala je oko godine 1730, ali je nije bilo 1717 godine. Prije ove godine, a i kasnije, bila je Tuzla palanka, t. j. imala je utvrdu sagrađenu od drveta, a njome je zapovijedao dizdar. U toj palanci bio je jedan džemat azapa, što saznajemo iz jednog berata od početka reb. I 1129 (veljače 1717), a bilo je tu svakako i mustahfiza, a možda i drugih rodova vojske.¹⁾ I kada je Tuzla postala kapetanijom, služila je jedno vrijeme ova stara utvrda, i tek godine 1760 porušena je a mjesto nje sagrađen je, na osnovu carskog fermana, grad od kamena. Tada je jedan veći dio varoši opasan bedemima.

U ovoj kapetaniji bilo je više rodova vojske. Iz raznih isprava vidi se da je tu bilo farisa, starih i novih azapa i topčija. Koliko je vojnika brojila ova kapetanija, ne znam. Godine 1829 određeno je da ova kapetanija opremi u carsku vojsku 132 vojnika. Sudeći po ovom broju, spadala je Tuzla među kapetanije s jačim brojem vojnika.

Plaće vojnika tekle su iz prihoda tuzlanske solane, dok je posada palanke Brčko prima'a svoju plaću iz ciganske džizije.

Iz jednog naloga bosanskog tefterdara Sulejmana vidi se da su plaće, valjda jednog dijela posade, isplaćene za godinu 1200 (1785) iz prihoda džizija Pljevalja, Prijepolja i Kolašina u iznosu od 1010 groša i 10 para²⁾ Za godine 1213—1216 primali su jedan dio svojih plaća od sarajevske voskarnice u iznosu od 714 groša.³⁾

Tuzlanski su vojnici sudjelovali u raznim bojevima, što ih je Porta vodila u XVIII stoljeću i prvim godinama XIX stoljeća. Zna se da je tuzlanski kapetan bio s vojskom u Oziji 1737.⁴⁾ Tuzlanski bašaga Kebirija bio je sa 25 vojnika u vojsci pod Kladušom god. 1790,⁵⁾ a godinu dana prije bio je veći broj tuzlanskih vojnika pod Loznicom.⁶⁾ Godine 1829 došao je tuzlanski kapetan u pomoć zvorničkom Mahmut-paši.⁷⁾ Za vrijeme Prvog srpskog ustanka učestvovali su također tuzlanski vojnici s ostalom bosanskom vojskom u više navrata protiv pobunjene Srbije.

Prvi poznati tuzlanski kapetan bio je oko 1730 neki Sulejman, o kome nemamo nikakvih podataka. Spomen mu se sačuvao u mostarskom mahzaru.

Prije 1735 postao je tuzlanskim kapetanom

Derviš Hasan-beg, koji se kasnije spominje kao hadžija. On je sin Topal-Osman-pašin. Vrlo je vjerovatno, da je ovaj paša identičan s bosanskim veziirom, koji je tu čast nosio tri puta između 1719 i 1730 godine. Na koji je način doveo sina na ovaj položaj, ne

zna se. Nije isključeno, da je Topal-Osman-paša uzurpirao kapetaniju Sulejmanu u korist svoga sina, ili je ovaj umro bez muških potomaka.⁸⁾

Derviš Hasan-beg bio je s vojskom pod Ozijom i ondje je zarobljen s ostalim prvacima Bosne. U ruskom zarobljeništvu proveo je osam godina. Kroz to vrijeme vršio je službu kapetana neki Osman, koji se u tome svojstvu spominje u listopadu 1740 godine.⁹⁾

Ovaj je kapetan bio uzrokom nemira, što su izbili u tuzlanskom kraju sredinom XVIII stoljeća.

Iz jednog arzuhala izvorničkog mutesarifa Sulejman-paše, što ga je podnio bosanskom valiji Hadži-Ebu-Bekir-paši, a koji je zabilježen odmah na početku jednog tuzlanskog sidžila,¹⁰⁾ vidi se, da je prve nemire potaknuo tuzlanski kapetan Derviš Hasan-beg. U tome arzuhalu izvještava Sulejman-paša, kako je neka kršćanska djevojka iz sela Hrgova u srezu tuzlanskom prešla u selu Vučkovcu, sreza gračaničkog, na islam i dobila ime Fatima, ali se onda opet povratila u kršćanstvo, pa su je nekoji od raje iz Hrgova prebacili u inostranstvo. Njezin je staratelj Halil-baša prijavio to šeriatskom sucu u Gračanici, koji je o tome podnio ilam valiji. Ovaj je poslao Sulejman-paši bujrukdiju i mubašira, čohadara Hadži-Smaila, kojemu je Sulejman-paša dao svoje ljude, da odu na lice mjesta te da stvar urede i krivce privedu. Međutim, kako je odnosno selo maličana tuzlanskog kapetana Derviš-Hasana, to su njegov sin Ahmed i zet Bećir s njegovim ljudima Ibšiom i Hadži-Osmanom poslali nekoliko nevaljalaca (eškije), koji su Sulejman-pašine ljude istukli i izranili, a onda ih vezane doveli u Tuzlu i uhapsili, dok su im još prije toga sve stvari popljačkali. Oslanjajući se na kapetana Derviš-Hasana, oni su pobunili seljake, koji vrše razna nasilja nad sirotinjom i čine nezakonita djela. Ako im se na vrijeme ne stane na put, zaključuje Sulejman-paša svoj arzuhal, pobuniće sve seljake izreda, a onda neće pomoći nikakve bujrukdije, da se zaštiti zakon i narodna prava.

Odmah ispod ovoga arzuhala unesena je jedna Hadži-Ebu-Bekir-pašina bujrukdija, kojom se još prije izaslani mubašir Ahmed-aga požuruje, da što prije privede na bosanski divan ljude, po koje je poslan.

Zanimljiva je u ovom pogledu Ebu-Bekir-pašina bujrukdija od 11 safera 1163 (19 siječnja 1750), što je poslana kao urgencija nekoj ranijoj bujrukdiji, koje u sidžilu nema. U njoj se kaže, kako je kapetan Derviš Hasan prouzrokovao nemire i bunu, pa mu je stoga naredeno, da u roku od dvadeset dana ostavi zemlju i da se preseli u drugi kraj. Kako je ovaj rok prošao, a kapetan se nije pokorio naredenju, to se poziva kadija, da mu priprijeti i naredi, neka bez ikakva zadržavanja odmah ustane i napusti bosanski vilajet i neka ide u drugi kraj. Kadija treba naročito naglasiti kapetanu, da će se kajati, ako ne posluša nalog i odmah ne otpuče.

Izgleda da od ovoga nije ništa bilo, jer već bujrukdijom od 14 safera 1163 (22 siječnja 1750) naređuje Ebu-Bekir-paša tuzlanskom kadiji, da odredi sebi zamjenika u šeriatskom sudu, a da on odmah krene s

mubaširom valiji. Ako međutim ne bude kapetan Derviš već otišao u drugi kraj, neka i njega povede sa sobom na bosanski divan.

Ali kapetan nije poslušao ni jedno ni drugo: niti je otišao, niti je otišao na divan u Travnik. To vidimo iz bujrukdije od 4 rebia I 1163 (11 veljače 1750), koju je Hadži-Ebu-Bekir-paša uputio tuzlanskom kadiji, mubaširu Sulejman-agi i kapetanu. U njoj se konstatuje, kako je još prije naređeno da kapetan ostavi Tuzlu i da ide, ali da on još uvijek tamo sjedi. Mubaširu se naređuje, da bez otezanja istjera kapetana iz Tuzle i da o tome uzme ilam od kadije i da dode valiji. Kapetanu se opet naređuje da više ne oteže sa svojim odlaskom, već da odmah ide.

Je li se najzad kapetan pokorio ovim mnogobrojnim nalogima ili nije, o tome nemamo podataka. Ali ako je to za neko vrijeme i učinio, on se opet vratio, jer ga i kasnije, sve do smrti, nalazimo na kapetanskom položaju.

Biće da je ovo bio povod jednom mahzaru prvaka cijele Bosne, koji se zauzeše za ovoga kapetana kao i za Sarajlije. Tu se kaže da je on dobar čovjek i kao takvoga ga hvale, kao i Sarajlije, a udaraju na kadiju Abdurahmana, kapetanova protivnika, koji je bio zaveo i Sarajlije.¹¹⁾

Za vremena ovog kapetana sagrađen je tuzlanski grad od kamena.¹²⁾

Osim spomenute maličane Hrgovi bio je ovaj kapetan povjerenik tuzlanskih solana i iz tih prihoda isplaćivao vojnike tuzlanske kapetanije, a isto tako i sebe kao kapetana. O tome nam se očuvala i jedna isprava, u kojoj age i neferi kapetanije izjavljuju pred tuzlanskim kadijom, da su im plaće potpuno isplaćene.¹³⁾ Uz ove solane bilo je vezano selo Poljice, carski has, kojim je također upravljao ovaj kapetan kao emin, a to su isto vršili i njegovi nasljednici. Oni su kao emini izdavali i tapije na pojedine zemlje u Poljicama.¹⁴⁾

Iz već spomenutog tuzlanskog sidžila znamo iz jedne bujrukdije bosanskog vezira Ebu-Bekir-paše od 5 ševala 1162 na tuzlanskog kadiju, da je ovome kapetanu bilo povjereno sakupljanje glavarine (harača). Tu se kaže:

»Tuzlanskom kadiji saopćava se: Pobiranje glavarine od nemuslimana povjereno je i predano za 1163 godinu nosiocu ove bujrukdije, tuzlanskom kapetanu Derviš-Hasan-kapetanu. Ako Bog da, na 1 zilkade ove godine, 1162, neka se pečat (muhur) na bošči sa spisima, zapečaćenoj vilajetskim pečatom, rasiječe pred kadijom, pa stavi u jednu kesu i zapečati, a onda s ilamom pošalje na bosanski divan; spisi neka se otvore, a prepis berata, koji je spomenutom dat u ruke, neka se ukajti u sudski sidžil«. (Dalje se u bujrukdiji prijeti, da se glavarina kupi po šeriatu i prema beratu).

Derviš Hasan-beg umro je u Tuzli godine 1180 (1766/67) i pokopan u groblju kod Jalske džamije. U istom groblju ukopan je i njegov nasljednik, koji je umro 1187 (1773/74), ali mu se ime na spomeniku ne da pročitati. Ovoga je kapetana naslijedio Derviš-Hasan-begov sin,

Derviš Ahmed-beg. I on i njegov otac zvali se Osmanpašići (Osman-paša-zade). Na jednom rukopisu što se nalazio u orijentalnoj

zbirci bivšeg Balkanskog instituta u Sarajevu stoji, da joj je vlasnik tuzlanski kapetan Ahmed, sin Derviš-Hadži-Hasan-begov, unuk Topal-Osman-pašin.

Godine 1767 popravljao se u Zvorniku konak, u kome je rezidirao sandžakbeg zvornički, i kako je tada umro bosanski mimar Mehmed, određen je, naročitom bujruđijom, Derviš Ahmed-beg kao čovjek vješt građevnim poslovima da nadzire taj popravak.¹⁵⁾

Godine 1772 opremljen je Derviš Ahmed-beg, sa zvorničkim kapetanom Abdulah-begom na čelu, sa 2000 Bošnjaka na Rusiju.¹⁶⁾ Na istu je vojnu otišao i Mustafa-paša Skopljak i pao u ropstvo. Iz jednog pisma što se čuva u arhivu M. E. Kadića (br. 929) od 1 muharema 1189 (4 III 1775) znamo za ovo ropstvo. Ali-aga Dagić, dalkilič, pisao je Mustafa-paši Skopljaku, koji je tada bio u Hoćimu, i preporučio je njegovoj pažnji nekog Saiha iz Sarajeva, koji je također bio kao zarobljenik u Hoćimu.

Ovaj je kapetan iz nepoznatog razloga zavojštio 1787 godine na jeničare u Gornjoj Tuzli. S nešto vojnika i jednim topom krenuo je na Gornju Tuzlu i u okršaju je palo nekoliko ljudi, a među njima i kapetanov sin Mehmed-beg. Jeničari su pobijedili, a izgleda da su bili i krivi, jer su nakon pobjede došli u Sarajevo agi i u Travnik veziru da se tuže na kapetana. Ovaj je događaj zabilježio sarajevski kroničar Bašeskija.¹⁷⁾

Više puta nalazimo ga kao havaledžiju aga i vojnika palanke Brčko.

Očuvana se i jedna putnica, što ju je ovaj kapetan izdao jednom tuzlanskom trgovcu 7 ševala 1193 (21 srpnja 1779), da može putovati u Austriju.¹⁸⁾

Izvori slane vode u Tuzli i prelazi preko rijeke u Zvorniku, Jenikjōju (Novo Selo), Smrdanu i Čukinu bijahu malikjana tuzlanskih kapetana. Te prelaze izdao je kapetan pod zakup za godinu 1195 Mustafa baši Pašiću (Paša-zade), a za 1196 tuzlanskom bašagi.

Derviš Ahmed-beg umro je 1202 (1787/88) u Tuzli i pokopan u groblju, gdje mu je i otac pokopan. Osim spomenutog Mehmed-bega, koji je pao kod Gornje Tuzle, imao je Derviš-Ahmed-beg još pet sinova, i to: Sulejman-bega, Hasan-bega (umro 20 kolovoza 1790), Derviš-Selim-bega (umro u kolovozu 1789), Ibrahim-bega (umro 18 siječnja 1779) i Murad-bega.¹⁹⁾ Prema tome, nadživjeli su oca najstariji i najmlađi sin i oba su bili tuzlanski kapetani.

Sulejman-beg je kapetanovao dvadeset godina. Za njegova vremena bio je jedan veći dio tuzlanske vojske pod Loznicom i manji pod Kladušom, kako je to već spomenuto.

Godine 1791 trebalo je izraditi u Tuzli, pod nazorom ovoga kapetana, 20 tumbasa (pontona). U to ime naručeni su u Fojnici klinci i klanfe, a kadijama od Fojnice i Tuzle naloženo je da se ovaj materijal ima hitno prenijeti i predati tuzlanskom kapetanu. U bujruđiji od 9 šabana 1205 (13 IV 1791) ističe se da je to važan i hitan posao i, ako bi to neko zanemario, biće kažnjen.²⁰⁾

Do ruke mi je došlo i nekoliko isprava ovoga kapetana, koje se odnose na Poljica. Sulejman-beg je umro u Tuzli 1804 godine.

M u r a d - b e g je vršio kapetansku službu oko godinu dana, jer je već sljedeće godine umro (1805). Biće da on i nije bio kapetan, nego samo kapetanov zastupnik, budući da je iza Sulejman-bega ostao sin Mahmud-beg, a u ovakvom slučaju nije mogla preći kapetanija na brata.

M a h m u d - b e g je onaj poznati Tuzia-kapetan. I on je s drugim bosanskim kapetanima sudjelovao u ugušenju Prvog srpskog ustanka. Iz jednog njegova pisma bosanskom valiji saznajemo, da je 1230 (1815) harala u Tuzli kuga, zbog koje se i kapetan povukao u neko selo, i time se ispričava što ne može da izvrši jedan vezirov nalog.²¹⁾ Godinu dana prije nije lično prisustvovao izvanrednom zasjedanju ajanskog vijeća u Travniku, nego je tamo opremio svoga zastupnika, nekog Mehmed-Sabita.²²⁾ Ovo se je vijeće sastalo zbog pobune u Sarajevu.

Kao i neki drugi kapetani i on je bio pristaša reforama i priskočio s vojskom u pomoć Abdurahim-paši da svlada otpor Sarajlija i druge protivnike, ali je kasnije i on donek e skrenuo na lijevo kao i Fidahić i Gradašćević. Baš u njegovu domu održan je sastanak bosansko-hercegovačkih prvaka krajem 1830 i prvih dana 1831 godine, na kome je Husein kapetan izabran za vođu pokreta protiv reforama. S Bošnjacima je sudjelovao na Kosovu u boju s carskom vojskom. Njega je obmanuo veliki vezir Rešid-paša, da bi on bio za bosanskog vezira, a ne Gradašćević. Svojom neodlučnošću doprinio je slomu bosanskog pokreta i konačnom porazu Gradašćevića 2 lipnja 1832 godine. Krajem lipnja, dakle odmah nakon ulaska Kara-Mahmud-paše u Sarajevo, opremio je Tuzla-kapetan ovome svoga čovjeka, da mu utre put do Kara-Mahmuda. Turudija je dobio 3 srpnja proputnicu da može izaći iz Sarajeva i poći u susret Tuzla-kapetanu, koji se uputio prema Sarajevu. Za svoje pasivno držanje prema Gradašćeviću, nakon Kosova, i za prijašnje zasluge dobio je Tuzla-kapetan titulu paše nešto poslije 1 svibnja 1834 godine. Još prije ovoga dana on se odrekao kapetanije u korist sina Osman-bega.

Godine 1826 desila se u Tuzli otmica neke djevojke. U gradu je nastalo uzrujanje i to je doprlo do ušiju sarajevskog mulle, a ovaj se obratio pismom od 7 džum. II 1242 (6 I 1827) na Tuzlu-kapetana i moli ga, da umiri stanovnike, kako ne bi došlo do građanskog rata.²³⁾

Iako je Tuzla kapetan bio vrlo bogat čovjek, trošio je više nego što su bili njegovi prihodi. On je 1 rujna 1810 godine bio dužan Hadži-Bešliji 31.313 groša, što je za ono vrijeme ogromna svota. Taj dug povlačio se više godina.²⁴⁾

O s m a n - b e g T u z l i ć posljednji je tuzlanski kapetan. Tu je službu vršio oko dvije godine. Nakon ukinuća kapetanija 1835 godine živio je uz svoga oca u Tuzli, provodeći život u velikoj pobožnosti. Dva puta je išao na hadž. Oženjen je bio Atijom, kćerkom Mustafa-Nuri-efendije Šerifije, s kojom se vjenčao u Sarajevu 1 svibnja 1834 godine.²⁵⁾ Umro je u Tuzli 1874 godine.

Za pašovanja Omera Latasa pobunila se i Posavina 1850 godine. Mahmud-paša prebjegao je u Slavoniju, jer se, kaže Bašagić, nije htio miješati u ustanak. Ovo neće biti tačno. Njegov sin Osman-beg i rođak Mahmud-beg-efendija Gradašćević bili su glavne kolovode. Oni su sigurno spremili ovaj ustanak u dogovoru sa starim Tuzla-pašom i Mahmud-pašom Fidahićem iz Zvornika. Latas je razbio Posavljake u dva boja, i to 30 listopada 1850 između Vranduka i Žepča i nešto kasnije na podnožju Vučjak-planine. Nakon ovih poraza prebjegao je i Gradašćević u Slavoniju, a Osman-beg Tuzlić i Fidahić u Loznicu, i odavde u Carigrad. Latas je krenuo u Tuzlu i opljačkao kuću Tuzla-paše. Na vjeru povratili su se Tuzla-paša i Gradašćević u Bosnu. U Tuzli ih je Latas dao zatvoriti i otpremiti s ostalim kompromitiranim Posavljacima u Sarajevo. U Sarajevo su stigli 17 prosinca. Gradašćević je umro u zatvoru 2 siječnja 1851 godine,²⁶⁾ a ostali su u okovima opremljeni preko Tuzle i Brčkog u progonstvo. Ta žalosna povorka ostavila je Sarajevo 9 siječnja 1851 godine. Tuzla-paša umro je na Rodosu 1858 godine. S njim je na Rodosu živjela i njegova porodica i sin mu Osman-beg. Po smrti Tuzla-pašinoj bio je svima dozvoljen povratak u zavičaj.

Posljednji muški potomak ove porodice bio je Bakir-beg Tuzlić, koji je umro u Tuzli u mjesecu svibnju 1910 godine.

Tuzlanski kapetani spominju se u narodnim pjesmama. Poimence spominje se, koliko znam, samo Tuzla-Derviš-beg, a inače Tuzla-kapetani:

Igraju l' se ati Atlagića,
I paripi Šestokrilovića,
Buba l' bubanj Tuzle kapetana?

Po jednoj pjesmi, koja se i danas pjeva, budila je ljuba Stojana Čupića i pričala mu, kako na njega ide bosanski vezir s trideset kapetana, od kojih spominje Murat-kapetana od Gradačca i njegova Ibru bajraktara i Tuzlu kapetana i njegova Osmu bajraktara. Stojan se ne boji nikog od njih

»već se bojim Tuzla-kapetana,
a još više Osme bajraktara«.

Iz originalnih berata vidi se da su age starih azapa u Tuzli bili Jahja (do 1717), Ibrahim (od 1717 do iza 1755), njegov sin Osman (1768), njegov sin Mustafa (od 1794) i IV džemata Sulejman (do 1740) i ovoga rođak Osman (od 1740). Njihovi su potomci današnji Azapagići u Tuzli i Sarajevu.

¹⁾ Originalni berat u bivšeg kadije Azapagića u Tuzli.

²⁾ Manuscripta turcica, br. 301.

³⁾ Sarajevski sidžil, 42, str. 50.

⁴⁾ A. Olesnicki: Bosanska vojska pod zapovjedništvom Bećir-paše Čenigića u rusko-turskom ratu godine 1737, »Rad« Jug. akademije knj. 269, (Zagreb, 1940), str. 116.

⁵⁾ M. E. Kadić: Kronika.

⁶⁾ Vidi Zvorničku kapetaniju!

⁷⁾ Vidi na istom mjestu!

- 8) Muzejski rukopis br. 907 u Orijentalnom institutu u Sarajevu.
9) Berat u Azapagića.
10) Sidžil u orijentalnoj zbirci rukopisa Jug. akad. Na osnovu ovoga sidžila napisao je Fehim ef. Spaho jednu radnju pod naslovom »Pobune u tuzlanskom srezu polovinom XVIII vijeka«, GZM, XLV, (1933), str. 71—76.
11) Vidi gornju radnju F. Spahe.
12) F. Spaho, o. c., str. 73.
13) Tuzlanski sidžil na gore označenom mjestu.
14) O tome više dokumenata u prepisu kod Osmana A. Sokolovića, bivšeg sekretara Trg. obrt. komore u Sarajevu.
15) Arhiv M. E. Kadića, br. 938.
16) S. Bašagić: Kratka uputa, str. 108.
17) R. Muderizović: Kronika Mula Mustafe Bešeskije, GZM, XXX, (1918), str. 76.
18) Godišnjak Istorijskog društva BiH, god. II, str. 120.
19) Muzejski rukopis u Orijentalnom institutu br. 907.
20) Prepis bujruldiye u jednom zeničkom sidžilu.
21) Manuscripta turcica, br. 599.
22) Isprava u mene.
23) Manuscripta turcica br. 3623.
24) Sarajevski sidžil br. 50, str. 37—38.
25) Sarajevski sidžil, br. 73, str. 17.
26) Pokopan je u groblju na Hambinoj carini, gdje mu se i danas grob vidi.

d) U SANDŽAKU HERCEGOVINA

47. ONOGOŠTСКА KAPETANIJA

Onogošt se zvao sredovječni grad u Nikšiću. Dok je Novi u Boci Kotorskoj bio u turskoj vlasti (1482—1687) bio je sjedište istoimenog kadiluka, kome je pripadao Nikšić kao središte Nikšićke nahije.

Poslije pada Novog pod Veneciju ostatak novskog kadiluka prozvan je Bekijjei-Nova, a sjedište toga kadiluka je Nikšić.¹⁾ U Nikšiću je 1702 Redžep-paša Nevesinjac²⁾ obnovio stari grad Onogošt, a organizirana je i kapetanija, koja nosi ime ovog grada. Kadiluk Bekijjei-Nova nastavak je Novskog kadiluka, a Onogoštsku kapetaniju možemo smatrati nastavkom Novske kapetanije. Isti primjer imamo u kadiluku Bekijjei-Kostajnica i Kozaračkoj kapetaniji.

Nakon pada Risna 1684 i Novog 1687 doselilo se iz tih mjesta u Nikšić oko 20 muslimanskih porodica.³⁾

Na teritoriju ovog kadiluka bio je i grad Klobuk kao i Klobučka kapetanija. Ova je kapetanija osnovana nešto prije 1703. Te godine bio je onogoštski kapetan neki

Muhamed, sin Alijin. U isto je vrijeme organizirana gradska posada i postavljen prvi dizdar. Oko 1730. godine bilo je u Onogoštskoj kapetaniji 18 aga i 700 vojnika.⁴⁾ Da li je ubrojena i gradska posada, ne znam. Prema tome ovdje je bilo 18 džemata od raznih rodova vojske.

Prof. Petar Šobajić je zabilježio, da je po jednom predanju bio prvi kapetan u Nikšiću neki Kumrija, a po drugoj opet Salih-beg Danović. Iz iste porodice bio je i prvi dizdar. Mušovići su došli u Nikšić s Numan-pašom 1714 i proslavili se, pa je ovaj paša dao kapetaniju Mušoviću. Protiv toga su se borili Danovići i najposlije su bili prognani u Hercegovinu.⁵⁾ Tako kaže predanje.

Iz raznih izvora znamo sigurno da su onogoštski kapetani bili: Muhamed, Hamza-aga, Salih-aga, Bekir, Osman i Mustafa-beg Mušović. Da li su svi ovi kapetani bili iz porodice Mušovića, ne znam. To mi nije umio kazati ni pokojni Dr. S. Bašagić. On je sigurno samo znao za zadnju dvojicu da su Mušovići. Šobajić opet navodi, da je u Kolašinu bio kapetan Muše i da je njegov sin Bećir-beg bio kapetan u Nikšiću i da ga je na to mjesto postavio Mahmut-paša Mahmutbegović iz Peći. I ovo je Šobajić zapisao kao predanje. Istina je, da je jedan kapetan imenom Bećir bio u Onogoštu. Ne znam čiji je sin bio ovaj Bećir, ali znam da ga nije mogao postaviti Mahmut-paša, jer to nije spadalo u njegovu kompetenciju.

Prvi onogoštski kapetan bio je

Muhamed, sin Alijin. Tu je službu vršio 1703. a i 1730. godine. On je, svakako, organizirao ovu kapetaniju. Za vremena Muhamedkapetana desila se 1711. navala Crnogoraca na Onogošt. To je bilo za rata između Turske i Rusije. Car Petar Veliki izdao je 3. III 1711.

proglas na hrišćane u Turskoj, da se dižu na oružje. To se naročito očekivalo od Hercegovaca i Crnogoraca. Proglas, adresiran na vladiku Danila i brata mu Luku Petrovića, donesoše u Crnu Goru, valjda na izmaku mjeseca maja, pukovnik Mihajlo Miloradović (sin Ilije Miloradovića iz stolačkih Dubrava, koji je emigrirao u Rusiju za Velikog rata) i kapetan Ivan Lukačević, Podgoričanin. Vladika sazva Crnogorce na zbor, pa im pročita proglas, a oni ga s oduševljenjem primiše.

Zećani i obližnji Hercegovci se odazvaše, pa združeni s Crnogorcima i Brdanima popališe muslimanske kuće u okolini Onogošta, Špuža, Podgorice i Žabljaka i muslimane stjeraše u tvrđave. Boj, koji se zametnuo kod Onogošta, bio je krvav. Tu je bio i Miloradović. Mnogi u boju izgiboše, a Onogošt muslimani odbraniše, pa napadači uzmakoh. Kako je Petar Veliki rdavo prošao s Turcima na Prutu, na brzu ruku uglavi mir s Turcima 21 lipnja i o tome obavijesti crnogorskog vladiku, preporučivši mu, da se okani svega i da se povuče u svoja brda. Vladika to učini, pa ratna akcija protiv Turaka na ovaj strani bi obustavljena. Miloradović se ipak zadržu u Crnoj Gori duže vremena.⁶⁾

Hamza-aga je drugi po imenu poznati kapetan. On je postavljen 1172 (1758/59) za džabiju (sakupljača) džizije novskog i ljubinskog kadiluka.⁷⁾ Sjedeće godine vodio je vojsku na Mostar. Ovaj Hamza-aga bio je početkom godine 1760 s drugim kapetanima u Blagaju, što saznajemo iz bujruđije bosanskog vezira od 13 ševala 1173 (1 II 1760) koja glasi:

»Mome selam-agi Ali-agi, kapetanu Onogošta Hamza-kapetanu, stolačkom kapetanu Zulfikar-kapetanu, ostalim kapetanima i agama, koji su određeni u moj mejjet iz Kolašina, Klobuka, Ključa i Korita saopćuje se:

13 ovoga mjeseca, ševala, u srijedu pali smo na konak u najsret-niji čas sa zaimima i spahijama Kliškog sandžaka, s kapetanima hlivanjskim, glamočkim i duvanjskim, s njihovim neferima i ostalim memurima, koji su u našem mejjetu. Samo kako je sada stigao haber da su kapetani od Banje Luke, Prijedora, Bihaća, Kraljevske Ostrovice — Stare Ostrovice sa svojim neferima stigli taj dan u Duvno, pa je prema tome sigurno da će se priključiti našoj ordiji u četvrtak, to vi s pješadijom, koja je u Vašem mejjetu, u poznatom broju, ostanite u Blagaju, dok stignu u ordiju kapetani i age spomenutog grada i odmore se nekoliko sati. Ako Bog da, kada spomenuta vojska dođe, očekujte našu bujruđiju kojom će se odrediti, koji dan i u koji sat ćemo mi s Božijom pomoći krenuti s vojskom, što je u našem mejjetu, s ove strane, a vi opet s vojskom što je u vašem mejjetu, s te strane, u koji sat i na koji način da krenete na Mostar«.⁸⁾

Ne znam, da li je za ovog kapetana ili njegova nasljednika održano vijeće kapetana u Onogoštu 12 VI 1182 (24 X 1768), kome su prisustvovali kapetani Klobuka i Trebinja. Zaključeno je da se uzme 14

talaca iz Crne Gore i stavi u trebinjsku tvrđavu. Uzimanje ovih talaca svakako je u vezi s ratom između Turske i Rusije.

Salih-aga se spominje kao kapetan 1775 godine.

Bećir-kapetan uputio je 1201 (1786) jednu arizu Sarajlijama. Ovaj je kapetan bio na ovome mjestu oko 1786. U to doba desili su se neki neredi u ovoj kapetaniji, a prouzrokovali su ih članovi same posade. Pravi razlog nije mi poznat. Za krivce su se zauzele Sarajlije kod bosanskog vezira i on im je oprostio i izdao im u to ime naročitu bujruđiju. Više članova ove posade kao i kadija Novske bekije uputili su Sarajlijama arizu sljedećeg sadržaja:

»Ariza upućena sarajevskim kadijama, ostaloj ulemi, imamima, hatibima, agi serdengenčdija, čaršu-čehaji, esnafskom čehaji i svoj ostaloj braći u vjeri.

Nakon izraza poštovanja i pozdrava (potpisani) javljaju da im je Osman-aga donio pismo, u kome im se savjetuje da još više postupaju u smislu bujruđije, kojom se od njih traži odanost i pokornost, i da sprečavaju svako neprijateljsko djelovanje, ulažući tako svoj trud u službi sultana više nego što su dosada činili, pa je to u njihovu interesu na ovome i budućem svijetu.

Javljaju da je bujruđija pročitana pred svima, da su saslušali njen sadržaj a zatim svi, malo i veliko, povikali: »Čuli smo i pokoravamo se!« Razumjeli smo također da ste se i vi u smislu one »Zagovarajte, bićete nagrađeni« — iskreno zauzeli za nas. Vijest da nam je sadašnji bosanski valija oprostio, obradovala nas je sve. Stoga molimo Boga, da nas zaštiti od svakog zla i nesreće. Otsad ćemo postupati u smislu Božijih riječi: »Pokoravajte se Bogu, Njegovu poslaniku i predstavnicima vlasti!« Mi ćemo ustrajati u zahvalnosti sultanu i valijama i nastojaćemo da se glavom i dušom bcrimo u službi sultana, da budemo složni s ostalim bosanskom ajaletom i da čuvamo koliko možemo carske gradove i okolinu od štete i eškije, da — ne daj Bože — ne dođe na islamskoj krajini ili u bosanskom vilajetu do buna, nanošenja štete imetku i životu ljudi i poremećaja javne sigurnosti.

Hvala Bogu, pored svih grešaka i slučajeva mi smo ipak najviše vremena čuvali da ne učinimo nešto protiv naredbe cara i vezira. Svima je poznato da mi nismo čak ni u kritičnim časovima ništa uzimali ni otimali protivno šeriatu i kanunu. A što je sada došlo do svađe i pobune, to su svojim zulumom, nasiljem i narušavanjem javne sigurnosti izazvali neki neobuzdani nasilnici, koji su nam se ranije bili nametnuli sa zlim namjerama u odnosu na naš život i čast.

Sada, kada je pročitana i u sidžil zavedena bujruđija kojom nam valija, na vaše zauzimanje, oprašta prestupe, s time da se našem imetku ni životu ne će dogoditi nikakva šteta, cijelom je narodu nanovo povraćen duševni mir, spokojstvo i sigurnost i svi su prožeti sviješću i pokornošću.

Mi se nadamo da ćete za ljubav Boga i zagovor (šefaata) pejgambera uvijek biti naklonjeni prema ovoj krajini, koja se bori protiv neprijatelja, i da ćete nam pružiti svoju podršku i pomoć kad ustreba.

Ahmed, II, stari azap,
Osman, mustahfiz spomenutog grada,
Derviš, mustahfiz spomenutog grada,
Ebu-Bekir, kapetan grada Onogošta,
Mahmud, kadija Bekijje-i-Nova,
Ebu-Bekir, II novi azap,
Ali, II stari azap,
Sulejman, IV azap,
Kurt Murteza, stari azap,
Ahmed na novoj tabiji,
Osman, konjanik,
Hasan, konjanik,
Abdulah, konjanik,
Murteza, azap iza zatvorenih vrata,
Osman, džebedžija,
Omer, topčija,
Alija, IV novi azap,
Salih, čehaja,
Omer, čehaja,
Mustafa, čehaja,
Mahmud, azap kule,
Alija, martoloz spomenute palanke,
Ibrahim, azap spomenute palanke,
Salih, II azap palanke Humić⁹⁾».

Osman-kapetan je bio sigurno iz porodice Mušovića. Bio je u rodbinskoj vezi s Redžepašićima s Nevesinja. Dopisivao se s Dautbegom Redžepašićem. Iz sačuvanih pisama vidi se, da je Osman bio kapetan od prije 1815 do iza 1816 godine. Ta su pisma čisto privatne naravi.¹⁰⁾ I po jednoj narodnoj pjesmi, Osman je kapetan u Nikšiću u doba navale Crnogoraca i Rusa na Klobuk 1807 godine. Iste godine on je odbio rusku i crnogorsku navalu na Nikšić.

Godine 1808 kupio je Osman harač po Grahovu, i tom prilikom dao je uhvatiti i u tamnicu baciti Savu Bulajića, jednog od grahovskih prvaka, koji je 1807, za opsade Klobuka, posjekao klobučkog kapetana Begovića. Grahovljani moliše kapetana da pusti Bulajića, jer nema prava kriviti ga za ono što je bilo za vrijeme rata. Mušović je otklonio njihovu molbu. »Kad Grahovljani vidoše da molba ništa ne pomaže, okupi se stotinu biranih momaka, te udariše na tamnicu, razbiše vrata i pustiše Bulajića. Poslije ovoga događaja kapetan Osman vratio se je u Nikšić, zaklevši se, da će se žestoko osvetiti Peru Jakovovu za sve što čine Grahovljani protivu Turaka. Kako je rekao, tako je i učinio. Godine 1826 glavari nikšićki podmitiše nekoga Nikolu Ivanova, Grahovljanina,

a pri tom i rodaka Perova, te ovaj ubi istoga Pera, pa zatijem pobježe k Turcima u Nikšiće«. ¹¹⁾)

Po Simbschenovoj listi bio je kapetan Nikšića 1818 godine Ibrahim-beg Huseinbegović. To nije tačno, jer kapetana toga imena nije bilo.

Posljednji kapetan bio je

Mustafa-beg Mušović, sin Osman-kapetanov. On je bio suvremenik Bašage Redžepašića (1800—1851), s kojim se dobro pazio i dopisivao.

Mustafa-beg je bio ugledan čovjek u svome kraju i nakon ukinuća kapetanija. I on je smetao Ali-paši Rizvanbegoviću i s ostalim njegovim protivnicima izgubio je glavu u poznatoj pogibiji pod Ostrogom 1843 g.

Dizdari. Po imenu poznati su mi samo Bajram-aga i Salih-aga. Bajram-aga je bio dizdar oko 1730 i potpisao je mostarski mahzar. — Salih-aga, sin Ahmed-agin, došao je godine 1189 (1775) nekim poslom u Sarajevo, otsjeo u hanu Kolobari i tu umro. ¹²⁾) Držim da je i njegov otac Ahmed-aga vršio istu službu, jer je i on bio aga, a dizdarska je služba bila nasljedna.

¹⁾ H. Kreševljaković i H. Kapidžić, Sudsko-administrativna podjela Bosne i Hercegovine početkom XIX stoljeća, Istorijsko-pravni zbornik, II, (1950), sv. 3—4, str. 249.

²⁾ P. Šobajić, Nikšić—Onogošt, 1938, str. 36.

³⁾ P. Šobajić, o. c., str. 12.

⁴⁾ H. Kapidžić, Prilozi istoriji grada Klobuka, »Gajret«, XXI, (1940), str. 247.

⁵⁾ P. Šobajić, o. c., str. 65.

⁶⁾ V. Skarić, Trebinje u XVIII vijeku, GZM, XLV, (1933), str. 51—52.

⁷⁾ Ljubinjski sidžil u Orijentalnom institutu u Sarajevu.

⁸⁾ Blagajski sidžil u Orijentalnom institutu, br. 1063.

⁹⁾ Sarajevski sidžil, br. 26, str. 61.

¹⁰⁾ Arhiv dra S. Bašagića, danas u dra Enise Bašagić.

¹¹⁾ M. Dragović, Borba Crnogoraca s Turcima oko prevlasti nad Grahom. Starine, XX, str. 246.

¹²⁾ Kronika M. E. Kadića, sv. IX, str. 112/II.

48. KLOBUČKA KAPETANIJA

Klobuk je postao strateški važan grad nakon pada Risna pod Mletke 1684 godine. Deset godina kasnije, 1694, zauzeli su Mlečani Klobuk, ali je on ostao u turskoj vlasti nakon mira u Karlovcima. Turci su ga utvrdili, u nj stavili jaču posadu i osnovali Klobučku kapetaniju. Teritorij ove kapetanije bio je u sastavu kadiluka Novske bekije.

Klobuk leži istočno od Trebinja, u kraju, koji se zove Korjenici, a u Srednjem vijeku bijaše to župa V r m. Grad je sagrađen na teško pristupnom mjestu, na nadmorskoj visini od 962 m. Danas je u ruševnom stanju. Vide se još tragovi kapetanove i dizdareve kule i gradskih bedema. Prvi se put spominje 29 svibnja 1420. Župa Vrm pripadala je Sankovićima (do 1391), onda Jablanićima (Pavlovićima) i napokon Hercegu Stjepanu (1448), a po njegovoj smrti (1466) došla je i župa i grad u turske ruke. Turci su držali svoju posadu u Klobuku do iza 1835. Više su puta popravljali i proširivali grad.¹⁾

Kapetanija je organizirana odmah iza Karlovačkog mira, kao i ona u Onogoštu. Kapetani su iz porodice A k b a b i ć a koji se ovamo doseliše iz Risna.²⁾ Koliko je vojnika i zapovjednika bilo u ovoj kapetaniji, ne znam točno, ali je svakako imala znatno manje od Onogoštске i Trebinjske. To sudim po tome, što je Onogošt opremio 1829 godine na vojsku 128 momaka, Trebinje 119, a Klobuk samo 28. Plaće su išle, što se zna, od raznih prihoda: od džizije Skadra i Gacka, onda od voska, pa dubrovačke skele i stonske slanice. Tako je na pr. novi džemat pasbana, koji je brojio 40 vojnika i zapovjednika, primao godišnje 968 groša i 14 para od mukate voska, kojoj je bio 1202 (1787/8) zakupnik Salih-aga Defterdarević iz Trebinja.³⁾ Jedno vrijeme bio je odžakluk aga i vojnika Klobuka prihod dubrovačke skele i stonske slanice.⁴⁾

Dizdari Klobuka od organizacije kapetanije bili su B e g o v i ć i. I oni su se doselili iz Risna. U Risnu su se zvali Rizvanagići.⁵⁾ To nam prezime kaže da su Begovići bili age i u Risnu i u vojsci vršili neku službu.

Iz sigurnih izvora znamo da su u Klobuku bili kapetani: Murat, Selim, Alija i Sulejman, dok je, po predanju, posljednji kapetan bio Pašo.

M u r a t-k a p e t a n. Iz dubrovačkih izvora zna se, da je ovaj bio u Klobuku 1713, 1715 i 1729,⁶⁾ a iz dvaju sidžila u Orijentalnom institutu vidi se, da je bio na istom mjestu i 1736 i 1737.⁷⁾ Prema tome ovaj je kapetan vršio tu službu između 1713 i 1737, ali je valjda bio na tome mjestu i prije i poslije ovih godina. Da li je on bio i prvi kapetan Klobuka ne znam, ali je Klobuk imao kapetana još i 1703 godine.⁸⁾ Te godine, 26 maja, piše kapetan vladi Dubrovačke republike, da je dobio bujrucliju »čestitog paše bosanskog« kao i dubrovačke »knjige«. Radilo se o kretanju turske vojske na Crnu Goru. Ne zna, veli kapetan, da li vojska kreće preko Gacka, Rudina ili od konavoske strane. Vidimo, dakle, da su klobučki kapetani izvještavali Republiku i o pokretima turske vojne sile.

Godine 1713 Murat je boravio u Carigradu i povratio se u Klobuk prije 29 IV iste godine. Toga dana pisao je on jedno pismo Dubrovčanima, u kom im javlja da se povratio iz Carigrada i, kako se tada radilo o utvrđenju Klobuka, traži od Dubrovnika da mu pošalje majstore. Grad se popravljia na osnovu carskog fermana. Ovaj put Dubrovčani nisu izašli u susret Murat-kapetanu, pa ih on nastoji pridobiti na drugi način. U pismu od 17 V 1713 ističe on Dubrovčanima, kako je na putu i kod Porte činio usluge dubrovačkim elčijama (poslanicima) i kako su ga ovi rekli preporučiti svojim u Dubrovniku. On za ovu uslugu traži protuuslugu, t j. traži da mu pošalju »dva kamenara, koji izbijaju kamenje, i dva kamenara, koji mine umjeđu činiti, i 10 ljudi argata«. Ni na ovo pismo Dubrovčani nisu reagirali, jer majstori nisu stigli ni pod jesen. Zato im opet piše Murat kapetan 25 X 1713 i to ne u svoje, nego u ime svih funkcionera klobučkog grada. To pismo glasi:

»Od nas, Murat-kapetana i dizdara i ostalih aga i čehaja i nefera klobučkih knezu dubrovačkom i ostalijem begovima, koji su u vijeću V. P. G. časnom i časne hvale dostojnom — a potom molim vašu milost kako čestiti car zapovide hercegovačkom Bećir-paši da gradi Klobuk, carev grad, s fermanom carevijem i da žeže klačine i mene kape-tana posla i po njegovoj bujruldiji vama da mi date majstore i argate i rekoste mi poslati majstore da se grade klačine za plaću, ne bi od vas majstora, molimo vas pošaljite ih s tijem čovjekam koji donese knjigu, ako li nam ne pošaljete, molimo vas odpišite nam knjigu da znamo, er idemo na careva vrata, da plaćemo, jer nam nije grad dograđen«. Postoji još jedno Murat-kapetanovo pismo gotovo iste sadržine iz godine 1713, snabdjeveno sa 5 muhura, svakako klobučkih funkcionera. Ovdje prestaje trag Murat-kapetanovoj akciji za gradnju klobučkog grada.⁹⁾

Iz godine 1715 ima također jedno pismo ovoga kapetana Dubrovniku u vezi s jednim muhurom.

Do proljeća 1729 nema vijesti o Murat-kapetanu. Te je godine kapetan u velikoj opasnosti. U pitanju je i njegov život. Razloge toj kapetanovoj opasnosti, na žalost, ne nalazim.

Iz pisma Dubrovačke republike Murat-kapetanu od 6 V 1729 vidimo, da je kapetan na slobodi, žale da je mnogo propatio i nadaju se da će zato dobiti nagradu. U istom mjesecu, 24 V 1729, Dubrovčani opravdavaju Murat-kapetana čehaji velikog vezira. Za njega vele da je izvršavao carska naređenja, ali je ipak »bio metnut u zindan i potego puno truda i nevolje«. Pošto su saznali da Murat kapetan namjerava da ide u Carigrad, preporučuju ga čehaji, jer kapetan »hoće doći prid uzvišeno prijestolje za ljubiti pred njim zemlju, spovidjeti sve što istinito se ovamo zbiva i plakat grozno svoje nevolje, mi ga srdačno priporučujemo V. gospodstvu«. Kapetan je doista namjeravao da ide u Carigrad i da se žali na nevolje koje je pretrpio, ali je zato trebalo novaca, pe se obratio Republici za zajam. Zato je želio da se sastane s pretstavnicima dubrovačke vlade, ali samo »natajno«. Odgovaraju

mu da, kad se već mora da krije od svojih neprijatelja, neka dođe u Kcnavle ili u Župu i tu neka se sastane s dubrovačkim knezovima i njima povjeri svoje nevolje, a oni će ih dostaviti vladi. Poslali su mu dvije »knjige«, jednu za čehaju velikog vezira, a drugu za dubrovačkog konzula Lukaču, koji će mu, po dolasku u Carigrad, dati kao dar dubrovačke vlade 50 reala. Kapetan nije htio, međutim, pomoć u Carigradu, nego zajam u Dubrovniku. U pismu od 17 VI 1729 Dubrovčani se žale da ne mogu dati zajam, jer se približuje vrijeme predaje harača, pa su i sami u nezgodi radi »tjeskoće od vremena i smuća od skele«. Kapetan nije otišao u Carigrad, ma da je i dalje tražio od Dubrovčana zajam.

Umjesto u Carigrad Murat-kapetan je otišao u Sarajevo po zapovijedi bosanskog vezira Ahmed-paše. Iz pisma upućenog Republici 17 VII 1729 vidi se, da je Murat-kapetan stradao od Rustem-paše. Veli da je bio mjesec dana u Sarajevu i kod vezirova čehaje sastao se s kapidžijom, »koji je vidio kakav sam zor potegao od Rustem-paše, ako je razumio bosanski, već me kurtariše Ahmet-paša i Ahmet-pašin čehaja. A prije šćaše da mi udare pet stotina darva (štapa) i da zatvori u grad, ja da me posiječe« Dalje veli da nije imao prilike da se sastane s kapidžijom i da mu objasni svoj položaj, jer, nastavlja, »bojim se paše i jednoga i drugoga, jer je mučno nokat i meso rastavit, er se mučno s vilajetom nositi«. Prema ovom izlazi, da ga je spasio Ahmet-paša. Ne znamo funkciju kapidžijinu, ali pretpostavljamo da je bio viši carski činovnik, jer je iz Sarajeva otišao u Mostar, kako javlja u istom pismu Murat kapetan Dubrovčanima.

Murat-kapetan je bio važan po interese Dubrovčana. Poznato je da su Dubrovčani imali naročito prava, da sva roba i trgovina ide na njihovu skelu u Dubrovnik. Risanska i hercegnovska skela bile su zabranjene za trgovinu iz susjednih turskih zemalja. Međutim, krijumčarenja je bilo uvijek. Klobučki kapetani su obavještavali Dubrovčane o kretanju trgovaca i njihovu odlasku na risansku skelu. Tako, u istom pismu veli Murat kapetan, da je išao na Viluse i vidio da Rišnjani gone 18 konja (tovara) iz Nikšića u Risan. Veli da je čuo da »u prvi ponedjeljak ili utorak velik će sir preći preko Grahova u Risan«. Preporučuje Dubrovčanima da pošalju jednu barku (kaik) sa dva čovjeka pod Risan, pa će utvrditi, koji su to trgovci. Napominje da se krijumčarenjem robe u Risan bave Hasan Jakupović i Sava Vuković iz Rudina. Od njih bi dvojice mogli saznati sve konce trgovanja s Risnom. Kapetan, dalje, smatra krivcima za ovo nikšićke age i nefere. Nikšić, veli, ima 18 aga i 700 nefera, i oni propuštaju da trgovačka roba ide preko Grahova u Risan. Kad bi im se oduzela ulefa (plaća) za jedno 3—4 godine, ne bi to činili. Kao što vidimo, Murat-kapetan je bio od koristi Dubrovčanima.¹⁰⁾

Biće da je Murat-kapetan i previše išao na ruku Dubrovčanima i štitio njihove interese i u toj revnosti zaboravljao interese države kojoj služi, pa je zbog toga i dopao »zindana i ostalih nevolja«. Ali

on se ipak održao na svome mjestu, jer ga kao kapetana nalazimo i 1737 godine.

Murat-kapetan se spominje još i u bujrucliji od 10 reb. II 1149 (18 VIII 1736), kojom se zabranjuje izvoz stoke iz bosanskog ajaleta.¹¹⁾

Ako Murat nije bio prvi kapetan Klobuka, onda je vjerovatno na tome mjestu bio

Selim-kapetan. Spomen mu se očuvao u jednom njegovu pismu Dubrovčanima. Oni su tražili od Selima da zatvori put u Risan, na osnovu jedne bujruclije, čiji su prepis poslali Selimu. Iz odgovora se vidi, da je Selim bio kod paše u Gacku i, kad se povratio u Klobuk, da je zatekao dubrovački list s prepisom bujruclije. Selim kaže, kako je dvije-tri turme vratio, a dvije-tri razbio i robu im oteo. Zbog toga tužila su se risanska gospoda novskom providuru. Put u Novi može samo trebinjski beg zabraniti.¹²⁾

Kako ovo pismo nije datirano, to ne znamo, je li on bio prije ili poslije Murata klobučkim kapetanom. Njegovo kapetanovanje spada svakako u prve decenije opstanka ove kapetanije, jer se tu radi o zabrani izvoza preko Risna. Od 1703 do iza 1750 borili su se Dubrovčani protiv izvoza robe preko Risna i Novoga.

Ali-kapetan bio je godine 1754 na ovom mjestu, jer je iz te godine jedna pretstavka hercegovačkih kapetana Dubrovniku s njegovim muhurom. On je bio 20 veljače spomenute godine u gradu Trebinju s drugim kapetanima i ajanima na jednoj mušaveri.¹³⁾ Njega nalazimo i u vijeću u Onogoštu, gdje je 12 VI 1182 (24 X 1768) zaključeno, da se uzme iz Crne Gore 14 talaca i opremi u Trebinje. Uzimanje ovih talaca biće svakako u vezi s ratom između Turske i Rusije.

Sulejman se spominje dva puta kao kapetan, i to 1785 i 1788 godine. On je imao mukatu od voska, kako se to vidi iz bujruclije od 6 reb. I. 1203 (5 XII 1788) godine.¹⁴⁾

Arslan je bio za vrijeme navale Crnogoraca i Rusa na Klobuk. Opsada je trajala od 7 do 16 juna 1807 i u tome vremenu posjekao je ovog kapetana Sava Bulajić, jedan od glavara Grahova.¹⁵⁾

Po Simbschenovoj listi, sastavljenoj 8 I 1818, bio je klobučki kapetan

Osman-beg Ahmedbegović. Ukoliko je ovaj navod tačan, ne znam, jer drugog izvora nemam, a za Simbschenovu listu znam da nje uvijek pouzdana.

Po predanju, koje je zabilježio i prof. H. Kapidžić, posljednji je kapetan bio Pašo.

Od klobučkih dizdara po imenu su mi poznati Arslan-aga (1781), Omer, Rustem-beg (1794), Arslan (1807), Rustem, Osman i Alija. U kući Begovića, iz koje su bili svi klobučki dizdari, zna se da je prvi dizdar bio Hadžo, poznat iz narodne pjesme Rišnjaniin Hadžija, i da je imao kuću u Risnu na staroj slanci kao i u Herceg-Novom.

¹⁾ H. Kapidžić, Prilozi istoriji grada Klobuka, »Gajret«, XXI, (1940), br. 10 i 12, i XXII, (1941), br. 1—3. — M. Dinić: Zemlje hercega sv. Save, Glas SKA, CLXXXII.

²⁾ H. Kapidžić, »Gajret«, XXII, str. 267.

³⁾ Ispravu sam vidio u Resulbegovića u Trebinju 1936.

⁴⁾ V. S. Skarić, Trebinje u 18 vijeku, GZM, XLV, (1933), str. 58.

⁵⁾ P. Šobajić, Nikšić—Onogošt, Beograd, 1936, str. 64.

⁶⁾ H. Kapidžić o. c., p. 245.

⁷⁾ Sidžil, broj 292 i 601.

⁸⁾ H. Kapidžić, na istom mjestu, str. 245.

⁹⁾ H. Kapidžić, str. 246.

¹⁰⁾ H. Kapidžić, na istom mjestu.

¹¹⁾ Sidžil u Orijentalnom institutu, broj 512.

¹²⁾ Dr. Č. Truhelka, Nekoliko mladih pisama bosanske gospode pisanih bosanicom, GZM, XVI, (1914), str. 493

¹³⁾ Dubrovački arhiv, Prepiska, 18 vijek. Ovaj mi je podatak ustupio H. Kapidžić.

¹⁴⁾ Sidžil u Orijentalnom institutu, broj 592.

¹⁵⁾ H. Kapidžić, »Gajret«, XXI, str. 246 i XXII, str. 20.

49. KLJUČKA KAPETANIJA U HERCEGOVINI

Najveći dio teritorija današnjih srezova Gacka i Bi'će obuhvatala je Ključka kapetanija, a ustrojena je u prvoj polovini XVIII stoljeća

Grad Ključ sazidan je na teško pristupnom mjestu na jednom ogranku Babe planine, a nastao je najkasnije u XIV stoljeću. Bio je u vlasti Sandalja Hranića i njegova nasljednika Stjepana Vukčića, koji su u njemu često boravili. Tu je Sandalj izdao jednu povelju 10 prosinca 1410 g. i u njoj se prvi put spominje Ključ. Ključ je jedini naš grad čije je ime uklesano na stečku pod kojim je pokopan R a d o j e R a t k o - v i ć. Turci su ga zauzeli 1479 i u njem držali posadu do polovine XIX stoljeća.¹⁾

Ispod Ključa udarao je sredovječni drum od Dubrovnika put Foče i dalje prema Nišu, i u tome je bila naročita važnost grada.

Ključ je postao sjedište kapetana prije 1740. Godine 1823 određeno je da Ključ pošalje na Rusiju 17 vojnika. Odžakluk ključkih aga i vojnika bila je stonska slanica i dubrovačka skela,²⁾ dok su mustahfizi grada Ključa uživali gedik-timare.

Predanje kaže da se u Ključu izmijenilo sedam kapetana roda Tanovića, ali se samo pamte imena četvorice: Omera, Alije, Mustafe i Hasana. Iz raznih se isprava zaista vidi, da su imena četvorice dobro upamćena, dok ostaloj trojici predanje ne zna ni imena. Ovo je predanje zabilježio i St. Delić.³⁾

Godine 1740 bio je ključki kapetan

A b d u l - B a k i - a g a. Iz pisma trebinjskog kapetana Sulejman-bega dubrovačkoj vladi od 10 rujna 1740 vidi se, da je odžak (odžakluk) po carskom fermanu agama i vojnicima grada Ključa slanica od Stona i da je »od potrebe vidjeti conat od soli što pada miriji, što je dosle prodato i uzeti jaspri; otišo je put tamo od naše strane od svijeh aga od Trebanja naš Mustafa-beg i također od grada od Ključa kapetan Abdul-Baki-aga.«⁴⁾

N a m u š a v e r i (dogovoru) u gradu Trebinju 1754 pored drugih kapetana i ajana bio je kao vekil (zastupnik) ključkog kapetana A b d u l - B a k i .⁵⁾ No da li su ovaj Abdul-Baki i ključki kapetan istog imena jedna te ista osoba, ne znam.

O O m e r - k a p e t a n u se zna samo to da je bio ključki kapetan sredinom XVIII stoljeća i da je umro u Ključu i pokopan pred džamijom, gdje mu i sada grob pokazuju. Njegova kći Sultana, udata u Kulu za Hasan-bega, sina Sulejman-pašina, bila je u životu kao udovica 21 ožujka 1780 godine.⁶⁾

Na poziv bosanskog vezira pošli su kapetani Nikšića, Vidoške, Kolašina, Klobuka i Ključa te mnoge age, protiv pobunjenog Mostara i stigli u Blagaj. Vezir im je naložio 29 svibnja 1760 da ondje sačekaju njegov nalog za navalu. Kako se u ovom nalogu ne spominje ključki kapetan po imenu, to se ne zna da li je to bio Omer ili njegov nasljednik

Ali-kapetan. Bez dvojbe ovaj je kapetan dao povoda pisanju jedne pretstavke na bosanskog vezira, kojom se traži da se polovataju ubice Ali-bega Hasanbegovića iz Kule⁷⁾ i bajraktara Mustafe, koji su ubijeni i opljačkani u selu Štubici u Pivi, u kući Nikole i Marka Simonovića, sinova Todorovih. To se neobično ubijstvo desilo 1768 godine, a mahzar (pretstavka) je napisana tek u veljači 1780 g. Nikola Simonović izvršio je to djelo s još 7 drugova i nakon toga prebjegao su u Imotski, a kasnije se nastanili u Vrhprači, u rogatičkom kadiluku. Na nepoznat način saznalo se, gdje se nalaze, i pretstavkom je zamoljeno da se Nikola i Marko zbave pred sud. Cernički kadija Jahja podnio je o tome izvještaj i po nalogu zbavljeni su Nikola i Marko u Sarajevo. Tužbu je podnio brat ubijenog Ali-bega, Murat-beg, u ime svoje, svoje majke Sultane i braće: Osman-bega, Derviš-Mehmed-bega i Sulejman-bega. Sarajevski je sud stvar ispitao, preslušao svjedoke i okrivljenika Nikolu osudio na smrt, dok se po šeriatu ta kazna nije mogla primijeniti na brata mu Marka.⁸⁾ Ali-kapetan je bio ili brat ili bliži rođak Sultane, majke ubijenog Ali-bega. Pored Ali-kapetana potpisano je na pretstavci više zapovjednika Ključa s dizdarom Zulfikar-agom, imama i hatiba, te nekoliko zapovjednika grada Krstaca.

I Ali-kapetan je pokopan pred ključkom džamijom.

Mustafa kapetan vršio je službu prije 1818. Jedna njegova kći bila je udata za Daut-bega Redžepašića, koji je bio cernički (gatački) musliman (1805—1814).

Po nalogu bosanskog vezira od 17 džum. I 1226 (9 VI 1811) išao je ključki kapetan sa 60 vojnika da brani Prijepolje.⁹⁾

Po predanju prenio je Mustafa-kapetan za života kapetaniju na mlađeg sina Hasana, jer se stariji sin nije nikako slagao s ocem. To je kapetan dao oglasiti narodu s kamena pred džamijom u Ključu, odakle su oglašavane naredbe ključkih kapetana.

Hasan-kapetan bio je, sva je prilika, pristaša Gradašćevićev, jer se samo tako može shvatiti, da se u Ključ povukao s vojskom Mehmed-beg Turhanija pred Smail-agom Čengićem.¹⁰⁾ Čengić je bio musliman gatački, pristaša reforama i zakleti protivnik Gradašćevićev. Gradašćević je bio opremio Turhaniju za musliman gatačkog, ali ga je odbio Čengić. Hasan je ujedno i posljednji kapetan.

Ključke kapetane Tanoviće spominju i narodne pjesme. Prezime Tanović nastalo je, po porodičnom predanju, od Kapetanović, odbacivanjem prvih dvaju slogova.

Godine 1780 bili su u ovoj kapetaniji age: Husein, drugoga, Smail četvrtoga i drugi Smail petog džemata azapa; Husein musthafiza; Bećir Salih, Hasan, Husein i Omer čehaje; Alija, Mustafa, Sulejman i drugi Alija bajraktari.¹¹⁾

Godine 1518 bio je dizdar Hasan,¹²⁾ a 1780 i 1792 Zulfikar. Ovaj Zulfikar dao je 17 džum. II 1206 (11 II 1792) predlog, da se iza umrlag čehaje mustahfiza, Saliha, dodijeli gedik-timar njegovim sinovima: Rustemu, Sulejmanu i Huseinu.¹³⁾

- 1) St. Delić, Ključ, GZM, XXIII, (1911), str. 491—502. — M. Dinić, Zemlje hercega sv. Save, Glas SKA, CLXXXII, str. 229.
- 2) V. Skarić: Trebinje u XVIII vijeku, GZM, XLV, (1933), str. 58 i 59.
- 3) St. Delić, o. c., p. 502.
- 4) Dubrovački arhiv, Acta Turcarum, 131—286.
- 5) Dubrovački arhiv, Prepiska XVIII vijeka. Oba ova podatka ustupio mi je prof. H. Kapidžić.
- 6) Sarajevski sidžil, br. 29, str. 60.
- 7) Danas Fazlagića kula.
- 8) Sarajvski sidžil, 29, str. 60.
- 9) Sarajevski sidžil, 51, str. 18.
- 10) St. Delić, o. c., p. 502.
- 11) Sarajevski sidžil, 29, str. 60.
- 12) Dr. C. Truhelka, Tursko-slovenski spomenici dubrovačke arhive, GZM, XXIII, (1911), str. 318.
- 13) Arhiv M. E. Kadića, br. 1229.

50. KOLAŠINSKA KAPETANIJA

Kolašin, varoš i tvrđavu na rijeci Tari, osnovali su Turci sredinom XVII stoljeća.

Kolašinska kapetanija osnovana je najkasnije u trećem deceniju XVIII stoljeća. Krajem toga stoljeća brojila je ova kapetanija 217 zapovjednika i vojnika. Koji su rodovi vojske bili ovdje zastupani i odakle su primali plaće, nije mi poznato.

Godine 1761 ili 1762 stigli su u kolašinski grad topovi iz Travnik. Iz zapisnika, koji je tom prilikom napisan 15 VI 1175 (11 siječnja 1765) saznajemo, da je topove primio kolašinski dizdar Bektaš-aga, koji je tu službu vršio i 1755 godine.¹⁾

Prvi poznati kapetan bio je

Ibrahim-aga. U toj je službi bio prije 1730²⁾ i poslije 1755 godine. Bratstva u Kolašinu, Kući Herceg i Zatrivce (?) izabrali su ovog kapetana svojom vojvodom 28 safera 1169 (2 prosinca 1755).³⁾

Na Ibrahim-agu kao kapetana i vojvodu bilo je u godini 1756 više tužba. Izgleda da je bio zulumčar.⁴⁾

Biće da je Ibrahim-agu naslijedio

Mehmed-kapetan. S više drugova zakupio je on džizju prijepoljskog kadiluka. Povodom sakupljanja te džizje pozivao ga je prijepoljski kadija više puta i, kako se pozivima nije odazivao, izdao je kadija nalog 11 reb. I 1179 (8 rujna 1765) da se po mubaširu dobavi pred sud. Kao zakupnik iste džizje bio je 1766 godine.⁵⁾

Posljednji kolašinski kapetan, što se zna, bio je

Mehmed-beg, spominje se kao svjedok s džisri-tarskim kapetanom 21 siječnja 1829 godine.⁶⁾

Sva je prilika da je od ove kapetanije otcijepljen jedan dio vojske, koji je čuvao most na Tari, i osnovana Džisri-tarska kapetanija.

Predanje zna, da je u Kolašinu bio kapetan neki Muše i da je njegov sin Bećir (Bekir) postao kapetanom u Nikšiću. (Vidi Onogoštku kapetaniju!)

¹⁾ Rukopis bivšeg Balkanskog instituta, br. 1794.

²⁾ Mostarski mahzar.

³⁾ Rukopis bivšeg Balkanskog instituta, br. 1794.

⁴⁾ Isti rukopis.

⁵⁾ Isti rukopis.

⁶⁾ Rukopis u Orijentalnom institutu, br. 916.

51. DŽISR-TARSKA KAPETANIJA

Kapetan i vojnici ove kapetnije čuvali su most (džisr) na rijeci Tari, kao što je bilo i na Sani. Gdje je bio taj most, nije mi poznato. Pri raspisu, koliko će koja kapetanija opremiti vojnika u carevu vojsku. određeno je 1829, da iz ove kapetanije pode 7 vojnika i, prema tome, ova je kapetanija imala najmanje vojnika i zapovjednika.¹⁾

Točno se ne zna, kada je osnovana ova kapetanija. Kako se ne spominje u popisu od 1753, to je osnovana poslije ove, a prije godine 1790, i, prema tome, od nje je mlada samo Hutovska kapetanija. Ove godine bilo je 6 vojnika iz ove kapetanije u vojsci pod Kladušom.²⁾ Držim da je ovaj most najprije čuvao jedan aga Kolašinske kapetanije, a iza toga je taj agaluk pretvoren u posebnu kapetaniju.

Od kapetana poznati su mi poimence samo

Selim i Selman. Jedini spomen Selim-kapetanu našao sam u popisu Hadži-Bešlijinih dužnika, sastavljenom 9 rujna 1810. Dugovao je 50 groša, a naveden je kao beg i kapetan Tare.³⁾ Kako je ovaj dug mogao nastati najkasnije 1796, u kojoj je godini umro Hadži-Bešlija, to je on postao kapetanom prije ove godine.⁴⁾ Dokle je kapetanovao, ne znam.

Selman-kapetan spominje se kao svjedok 15 redžeba 1244 (21. siječnja 1829).⁵⁾

¹⁾ Sarajevski sidžil, br. 67, str. 80.

²⁾ M. E. Kadić: Kronika, XIII.

³⁾ Sarajevski sidžil, br. 50, str. 37.

⁴⁾ R. Muđezirović: Sarajevski nekrologij Mula-Mustafe Bašeskije, GZM. XXXI, (1919), str. 57.

⁵⁾ Sidžil u Orijent. institutu u Sarajevu, br. 916.

52. VIDOŠKA KAPETANIJA

Grad u Stocu zvao se Vidoška, i po njemu se zvaše službeno kapetanija.¹⁾ To je bila pogranična kapetanija na teritoriju stolačkog kadi-luka. Graničila je s mletačkom Dalmacijom i Republikom sv. Vlaha, Trebinjskom, Ljubuškom i, od 1802 godine, Hutovskom kapetanijom. U njoj je bio grad Vidoška i kula u Hutovu do 1802 g.

Kapetanija je osnovana nešto prije 1706, jer te godine pada prvi spomen kapetanu. Od ove je kapetanije oduzeto 1782 g. nekoliko sela i pripojeno Počitelju. Poveći dio njena teritorija otcijepljen je 1802 s Hutovom i od njega organizirana nova, po starosti najmlađa kapetanija.

Kapetani Vidoške bili su najprije Šarići kao age, a iza 1750 godine Rizvanbegovići kao bezi.

Vidoška se prvi put spominje 18 II 1444 godine. Čini se da Turci nisu držali posade u gradu sve do početka XVIII stoljeća, jer je grad bio oko 1624 skoro prazan, a Evlija Čelebija ga uopće ne spominje. Odmah iza Karlovačkog mira ovaj je grad popravljen i u nj stavljena posada, kojom zapovijeda dizdar.

Tačno se ne zna kada je ovaj grad pao pod Turke, ali, kako je već rečeno, oni u njemu nisu držali posade do 1699 godine. Na Stolac je navaljivala strana vojska za vrijeme Kandijskog i Velikog rata (1683—1699). U jednoj mostarskoj kronici zabilježeno je, kako je Nikola Novković sa 5800 ljudi udario na Stolac na Ilindan (Alidun), u srijedu, 20 dan ramazana 1098 (30 srpnja 1687) i kako su ga odbili Stočani.²⁾ Zabilježena je i druga navala 1106 (1694/95), u kojoj su i opet Stočani razbili neprijatelja kod Ravnice (Radnice), zarobili serdara, zaplijenili topove, bajrake itd. U tim bilješkama nema spomena gradu.

Pošto su Turci obnovili grad, dva puta je u nj udario grom i oba puta je grad stradao usljed eksplozije baruta. To se desilo prvi put 1171 (počela 15 rujna 1757). Deset je godina prošlo dok je tvrđava potpuno popravljena. To čitamo u jednoj bujruddiji od 15. zilhidže 1181 (3. V. 1768), kojom je naređeno da se iz Sarajeva prenese u Stolac 50 kantara crnog baruta. I 1735 opskrbljena je Vidoška sa 120 sanduka baruta, koji je onamo dopremio neki Salih-aga kao mubašir, a primio kapetan Smail-aga 20 redžepa 1147 (15 XII 1735). Tri dana kasnije napisana je isprava o toj primopredaji.³⁾ Drugi je put udario grom 1256 (počela 5 III 1840). Kroz tri godine obnovio je grad Ali-paša Rizvanbegović. Ploča na kojoj je sve to ispisano razbijena je prije nekoliko godina.

O ovoj tvrđavi čitamo u izvještaju jednog Napoleonova časnika iz 1806, kako stoji na jednoj stijeni, kojoj se može pristupiti samo s jedne strane, a sastoji se od više četvrtastih kula spojenih jakim zidom.⁴⁾

U borbama između vidoških kapetana s počiteljskim Gavranom i između sinova Zulfikar-kapetanovih bila je ova tvrđava više puta opsjednuta. Posljednja opsada iz 1831 trajala je četiri mjeseca.

Iste godine tri je mjeseca proboravio u Vidoški Ali-Namik-paša, koga je svrgao Husein-kapetan Gradašćević, i odavde je Ali-Namik uma-kao u Stambol.

U prilično dobrom stanju zatekla je Vidošku godina 1878.

Vidoška je kapetanija brojila preko 300 nefera i aga. Njihova plaća je tekla iz prihoda stolačkih hasova.⁵⁾

Kako je već rečeno, kapetani prve polovine XVIII stoljeća bili su Šarići, a druge i dalje Rizvanbegovići, ali ni prvi ni drugi kapetan ove kapetanije nije bio ni Šarić, ni Rizvanbegović, nego neki

Ali-aga, sin Abdulah-begov, kako to navodi Bašagić po Muvekitu.⁶⁾ On je tu službu vršio godine 1706. Po jednom kupoprodajnom ugovoru bio je isti kapetan 1121 (1709) g.⁷⁾

Iz jednog pisma što je prispjelo u Dubrovnik 2 travnja 1716, vidi se da je tada bio vidoški kapetan

Ahmed. On piše Dubrovčanima da su mu došli majstori lada i da dobro rade, samo im treba jedna velika testera, pa moli da mu to pošalju, a on će im vrijednost platiti.⁸⁾ Prije 25 VII 1729 bio je na ovome mjestu neki

Mustafa kapetan. I on je potpisao mostarski mahzar, napisan po svoj prilici kratko vrijeme prije spomenutog datuma. Ovaj Mustafa biće po svoj prilici Rizvanbegović i to otac Zulfikar-kapetana.

Poslije ovog Mustafe bio je kapetan 1729 i 1731 godine

Osman-aga Šarić. Kako su Šarići, kao i Rizvanbegovići, došli do kapetanije, ne zna se. Šarići su bili vrlo ugledna stolačka plemićka porodica, kao i Rizvanbegovići. Šarići su bili u nekoj rodbinskoj vezi sa Silihdar-Husein-pašom, vâkifom Stoca. Osobito su bili ugledni i moćni ovoga vremena i, da je neko od njih htio, mogao je postati bosanskim veziirom. Osman-aga je imao četiri sina: Smaila, kasnije kapetana, Ali-bega, Jašar-bega i Sulejman-bega.⁹⁾ Ali-beg je bio karakulak na sultanovu dvoru, t. j. šef tajne policije, koja je imala naročiti zadatak, da uhodi velikog vezira i podnosi izvještaje ravno samome sultanu.

Između Ali-bega i njegovih u Stocu bio je živ saobraćaj. Pisma su donosili i odnosili usput dubrovački kuriri. I u tome je bila velika moć i ugled Šarića kod kuće, u Dubrovniku i Stambolu, piše prof. H. Kapidžić.

Ali-bega su posjećivali u Stambolu i otac i braća, a što se zna, i on je jednom dolazio službenim poslom u Travnik veziru i tom prilikom navratio kući. Pred njegov dolazak zatražio je brat Sulejman-beg od Dubrovčana limunova i jedno ogledalo. Od naročite je važnosti bio Ali-beg po dubrovačke interese.

U proljeće 1729 bio je kapetan Osman-aga kod sina Ali-bega u Stambolu, a na kapetaniji ga je zastupao imenjak Osman-beg Rizvanbegović. To je prvi po imenu poznati Rizvanbegović.¹⁰⁾

Ovaj Ali-beg Šarić postao je prije 2 I 1748 hadžija i pod ovim datumom piše on Dubrovčanima jedno pismo, ali ovaj put kao »bivši karakulak«.

Izgleda, da je Osman-aga Šarić išao u Stambol povodom kapetanije. Biće da je prijašnji kapetan bio nešto poduzeo u toj stvari i da je bio dobio ponovo kapetanski berat. To se dade naslutiti iz jednog Osman-agina pisma Dubrovčanima, u kome im javlja, kako je »u gospodstvu

moj kapetanluk, kako i prije potvrdio se i moguć hati-šerif dopustio mi se«. To je pismo datirano 26 V 1731.¹¹⁾ Potvrda berata, kako se zna, vršila se pri promjeni na prijestolju. I zaista je 1730 bio taj slučaj. Na 28 rujna 1730 pobunili su se jeničari u Stambu i skinuli Ahmeda III, a postavili Mahmuda I. Pri ovakvim prilikama potvrda berata bila je najobičnija stvar. To je vršila Velika kancelarija gradova i s tim sultan nije imao posla. Nisu izdavani hati-šerifi. Osim toga Osman-aga je išao u Stambul u proljeće 1729, a hati-šerif mu je stigao svakako oko ovoga datuma, kada se on njime hvalio Dubrovniku. Po svemu izgleda, da se i ovdje radilo o nekoj uzurpaciji.

Osman-aga Šarić bio je 1727 zastupnik (vekil) stolačke malićane. Sudeći po četvorici punoljetnih sinova, morao je biti stariji čovjek. Izgleda da se odrekao kapetanije 1731 u korist svoga sina Smaila.

Smail kapetan vršio je ovu službu od 1731 do 1761 godine. Majci mu je bio ime Saliha. To saznajemo iz njegove zakladnice kojom je uvakufio jedno zemljište u stolačkoj čaršiji, da se na njemu sagradi dvadesetak dućana, i 83.000 akči u gotovu, da se daju na rebah (kamate) sigurnim ljudima uz jamca. Prihodom od dućana i gotovine ima se izdržavati džamija, što ju je on podigao u Stocu 1154 (1741) i u njoj zaveo službe slične onima u Gazi-Husrev-begovoj džamiji.¹²⁾ Oko ove godine nastale su u Stocu na Bregavi tabhane, t. j. radionice za učinjanje kože, i u to doba udomaćio se taj obrt, što je svakako bilo od ekonomskog značaja za ovu varoš.

Šarići su bili u rodu s nekim Silihdar-Husein-pašom, koji je živio poslije 1520 i odredio da njegovi rodaci budu mutevelije njegova vakufa. Iz jednog berata od 16 II 1226 (12 III 1811) saznajemo, da je Silihdar Husein-paša ostavio više dućana u Stocu i odredio, da se prihodom izdržava han za konačenje putnika, dakle musafirhana, i da se daje mualimu (učitelju) u mektebu uz Sultan-Selimovu džamiju po 11 groša godišnje kao pripomoć. Taj nam berat kaže, da su tim vakufom upravljali stolački kapetani Šarići: Osman, Smail i Husein.

Smail kapetan je jedno vrijeme bio vojvoda u Ljubinju. Na to je mjesto postavljen kao kapetan Vidoške i sigurno je za tu drugu službu imao vekila (zamjenika).¹³⁾

Posljednjih godina njegova kapetanovanja nastale su borbe oko kapetanije između Šarića i Rizvanbegovića ili, tačnije, između Smail-kapetana i Zulfikara.

Zulfikar-kapetan je najvažnija ličnost Stoca u XVIII stoljeću. On je sin Mustafa-kapetana Rizvanbegovića. Pravo mu je ime Mehmed Zulfikar, a nakon što je obavio hadž, zove se i Hadžikapetan. Njegov otac Mustafa spominje se kao kapetan 1730, i mora da je bio vrlo kratko vrijeme na tome položaju. U šestom deceniju XVIII stoljeća vodila se žestoka borba između Šarića i Rizvanbegovića za kapetaniju. Godine 1940 vidio sam na brzu ruku jednu stolačku kroniku u knjižnici franjevačkog samostana u Mostaru, iz koje se razabira da je kapetanska vlast samo u jednoj godini prelazila 6—7 puta od Šarića

na Rizvanbegoviće i obratno. Prof. Kapidžić ustanovio je, da je Stolac imao od kolovoza 1758 do svibnja 1761 dva kapetana, a po spomenutoj kronici, to je stanje potrajalo više od tri godine. Po dokumentima dubrovačke arhive, Zulfikar kapetan spominje se prvi put 22. siječnja 1755, a Smair-aga Sarić zadnji put 17. svibnja 1761.

Biće da je Zulfikar dobio berat na ovu kapetaniju hidžretske godine 1171, koja je trajala od 15. IX 1757 do 3. IX 1758, jer je ova godina urezana na njegovu muhuru. Na tome mjestu ostao je sve do 1802, kada se je zahvalio na kapetaniji u korist svojih sinova. Umro je u Stocu 1220 (počinje 1. IV 1805) i pokopan je u groblju Sultan-Seimove džamije.

Dva puta je išao s vojskom na Rusiju, i to prvi put kao bašbog 1769,¹⁴⁾ a drugi put kao bimbaša 1773. god.¹⁵⁾ Iz jednog fermana od početka džum. I 1185 (sredina kolovoza 1771) vidi se, da su iz njegova odjela odbjegli 84 vojnika. On je to prijavio, pa se naređuje gornjim fermanom da se vrate.

Za vrijeme ovoga kapetana postavljen je u Stocu 1785. godine ser-lar, koga, kako se čini, prije nije bilo. To nije bilo po volji kapetanu, te zatraži od paše da ga svrgne, ali to ne dopustiše sarajevski jeničari.¹⁶⁾

Po Kadićevoj kronici, spominje se godine 1789 kao stolački kapetan Mustafa-beg Begović. To je bio najstariji sin Zulfikar-kapetanov, koji je tada bio u vojsci pod kladušom,¹⁷⁾ ali on tada nije bio kapetan.

Zulfikar kapetan pratio je bosanskog vezira Husamudin-pašu, kada je ovaj išao na Krajinu zbog uredjenja granice nakon Svištovskog mira. Taj je put trajao od 13. VIII 1795 do sredine siječnja 1796. godine.¹⁸⁾

U stolačkom kraju pojavila se eškija u godini 1796 i, u vezi s tim, izašao je ferman u kome se spominje Zulfikar kapetan i stolački dizdar Mustafa.¹⁹⁾

Vidoški kapetan imao je pravo kupiti marvu kojoj se ne zna vlasnik. Svojim zastupnikom u Ljubinju postavio je Zulfikar kapetan nekog Teparića 2. redžepa 1214 (30. XI 1799) godine.²⁰⁾

Zulfikar kapetan je bio u živoj prepisci s Dubrovnikom. Te veze obradio je prof. Kapidžić po dokumentima dubrovačkog arhiva u svojoj studiji »Stolac u XVIII vijeku«. Ovdje iznosim iz te studije ono što je najznačajnije za ličnost Zulfikar-kapetana i onovremene prilike:

Od 1757 do 1758 Dubrovčani se jedino obraćaju Zulfikar-kapetanu i Osman-agi Rizvanbegoviću. Često razlozi za intervenciju su manji pogranični sporovi, dugovi, naplata dumruka i dr. Interesantno je spomenuti da je Zulfikar-kapetan imao i trgovačkih veza s Dubrovčanima. Trgovački ortak bio mu je neki Nikola Tvorko. Bilo je u tom poslu i spora koji je imala da riješi Republika. Kapetan je, kao i njegova majka, prodavao vunu Dubrovčanima.

Zulfikar kapetan je bio ozbiljan, staložen i tolerantan čovjek. Do ugleda svog plemena mnogo je držao. Dubrovački biskup je, po fermanima, imao pravo nadzora nad katolicima stolačkog kadiluka. U svibnju (4. V) 1758 obraća se Zulfikar kapetan Velikom vijeću i »biskupu od

careve raje«. Kapetan demantuje lažne glasove, po kojima je on prijetio »životu i malu« Filipa Konzula, katoličkog svećenika. Taj svećenik se branio kod Dubrovčana da zbog kapetanovih prijetnja ne može vršiti svoju dužnost. Kapetan nastavlja: »Zato znajte da niti je moje pleme niti sam ja da razgonimo carevu raj, nego da je vriježimo. I zato zapovijedite mu, dum Filipu, neka slobodno amo dode. Na ovi način nije istina, već dum Filip uzlago se, niti mu ima zla od mene ni od ostalih Turaka«. ²¹⁾

Ima još jedno pismo što ga je objavio Kosta Hörmann, iz koga se vidi odnos Zulfikar-kapetana prema svećenstvu. To je pismo upućeno Dum-Filipu Đurišiću, župniku Smridana u Dalmaciji, a glasi:

»Pozdrav Dum Filipu od mene, Zulfikar-kapetana, zapovjednika Stoca. A iza toga što si mi pisao, da Bećo Glasov tamo po kraju zapovjedja i da Vas bihuzur čini, razumio sam svekoliko; ali ko po sebi hoće da zapovijeda imaće krepiti kakono bijesan kućak i dok ga ja ufatim imaću mu kazati, kako će po sebi zapovjedati. A Vi od sada brez naše knjige nemojte slušati što ko po sebi bali, jera je čestiti car meni dao na ovi kraje zapovijed, a i bosanski vezijer malo i vele od mene pita. A i prije jedni ljudi kako se bijahu polavili, ali kako su obrišili, imali ste čuti ta i prohesabi komu je data zapovijed. I ostajem i zdravo na komšiluku«. ²²⁾

Iz jednog nedatiranog pisma Zulfikar-kapetana znamo da je jedan Smail'-kapetanov sin išao u Meku. Vjerovatno da je to bio Husein-kapetan. Naime, stolačke hadžije, topčija Hadži-Mehmed-aga od aga iz Stoca i Behmenović, čato Hadži-Husein čehaja pogodili su s Dubrovčanima da ih na njihovoj ladi odvezu na Istok. Vrijeme odlaska hadžija se približilo, hadžije se iskupile na dubrovačkoj skeli, a Dubrovčani zatežu s lađom. Zato Zulfikar kapetan šalje pismo po kuriru ekspresu i traži da se hadžije što prije upute lađom u Kairo. ²³⁾

Iz jednog drugog pisma Zulfikar-kapetanova vidimo karakterne osobine vidoškog kapetana. U dubrovačkom selu Trnovici oborena je carska kuća i han i neke zemlje uzurpirane. Povodom toga piše Zulfikar kapetan svom prijatelju Bošku Mršiću, 23 II 1764. Čudi se da dubrovački podanici »razbijaju carske granice i čine silu i bespuće koje ne čine na miru sve sedam kraljevina, kod vas se čini malo rabota, a nami je prema našijem glavama Što mu piše za hudut, vižline i hudžet, »treba da zna da nisam sciarik olli pugier da prodajem carevu zemlju i svoj obraz za vižline«. Kapetan veli da ne bi rad da se omrazi s dubrovačkim begovima i da »se glase po Stambolu takijem nevaljalijem stvarima, ere čestiti car i šejh-islam i ostali riciali (ministri) i devlet neće zavijedjeti da Trnovčani četuju i da obaraju carske kuće«. Traži da se šteta naknadi, pa da ostanu na staroj ljubavi i komšiluku. ²⁴⁾

U godini 1781 vidimo Zulfikar-kapetana u sporu sa Dubrovačkom Republikom radi hutovske klančarine. Kapetan je tražio da se plaća i klančarina i đumruk na svu robu koja prolazi kroz hutovski kalanac. Dubrovčani zbog toga šalju kapetanu svog poslanika (elčiju) da inter-

venira. Poslanik je ukazao Zulfikar-kapetanu na privilegije koje se nalaze u kapitulacijama i upozorio ga na carske fermane koji se odnose na carine. Dalje je poslanik izjavio tom prilikom, da Dubrovčani plaćaju Porti harač za slobodu trgovanja po cijeloj carevini i da na to dobivaju svake treće godine posebne carske berate. Međutim Zulfikar kapetan je naglasio da je uzimanje k' ančarine i ranije vršeno i da je to ušlo »u adet« i da od ubranog novca plaća ulefu (plaću) neferima. Dubrovčani i ovo odbijaju, tvrdeći da se neferi plaćaju iz carske mirije (kase) Ne znamo kako se završio ovaj spor.²⁵⁾

U jednom nedatiranom pismu upućuje Zulfikar kapetan Dubrovčane u plaćanje tapijske pristojbe. U pismu poriče da je kom Dubrovčaninu učinjena nepravda, jer je on postavio na Hutovu svoga sina, da čuva raju, a on mu o kakvoj nepravdi nije javio. Kaže da i njihovi ljudi, kao i Turci, kada drže carevu zemlju, kada ko umre, ne mogu držati zemlju po staroj tapiji, već im valja uzeti novu. Buconjićima, kojim je vlasnik zemlje umro, a nisu uze' i tapije, poručeno je, da dodu i da uzmu, te da daju miriju, jer on drži carevu malićanu i od toga mora da daje ulefu stolačkim i počiteljskim agama. Moli Dubrovčane da upute svoje podanike, da se povodom posjeda zemlje vladaju kao ostala raja i Turci i neka, ako ko umre, uzimlju novu tapiju.

Zulfikar-kapetan izdavao je tapije. Evo za to dva primjera iz godine 1179 (1765):

»Tapija zaima Zulfikar-kapetana i Sulejmana Jašar-kapetana (nije sigurno da je kapetan) izdana na zemlju u malićani u ljubinjskom kadiluku u selima Rspas, Žironi(?), Dol, Devas(?) i Danski Dol, koje su ostale upražnjene iza umrlog H. Husein-bega iz Ljubinja, njegovim nasljednicima u mulćevima, Mehmed-aginim sinovima Aliji, Sulejmanu, Hasanu i Mustafi, jer nije bilo rodbine, koji su imali pravo na tapiju.«²⁶⁾

»Tapija Zulfikar-kapetana Kalajdziji Mihajlu iz sela Digute (?) na zemlju u Popovu Polju, koju je kupio od Mihajla Nalića iz sela Trebimlja, kotar Stolac, za 13.000 akči.«²⁷⁾

Profesor Kapidžić završava poglavlje o Zulfikar kapetanu u svojoj studiji ovako: »Po narodnoj tradiciji, koja se slaže s izvorima, Zulfikar kapetan je bio energičan, pravičan i oštar čovjek. Gotovo pola vijeka vladao je Stocem (1755—1802) i tim udario čvrste temelje porodici Rizvanbegovića, koja je i Hercegovinom upravljala za vladanja sina mu Ali-paše«.

Zulfikar kapetan se dva puta ženio i to oba puta od Omer-bega Babića iz Sarajeva. Kad mu je umrla prva žena, oženi se on njenom sestrom Melikhanom, s kojom se vjenčao 27 VI 1782 godine.²⁸⁾ Iza Zulfikar-kapetana ostalo je pet sinova i to: Mustaj-beg i Hadži-Mehmed-beg iz prvog braka, a Omer-beg, Ali-aga i Halil iz drugog.

Kako je Zulfikar kapetan bio vrlo bogat čovjek i kako je dobro poznao narav svojih sinova, naročito Hadži-Mehmed-bega, da po njegovoj smrti ne dođe do svade oko kapetanije među braćom, od koje bi mogao imati i neko treći korist, to se on još 1802 godine odrekao

kapetanske časti i podijelio kapetaniju, naravno s privolom bosanskog vezira, među svoja dva sina, tako da je Mustafa-begu zapala Vidoška, s većim dije'om stolačkog kadiluka, a Hadži-Mehmed-begu preostali dio s kulom na Hutovu i okolnim selima.

Mustaj-beg je kapetanovao od 1802 do smrti, koja ga je zadesila hidžretske godine 1233, koja počinje 11 studenog 1817 godine. Kako je kao kapetan naveden u Simbschenovoj listi od 8 siječnja 1818 kao živ, to ga je zadesila smrt poslije ovoga datuma, a prije 30 listopada 1818. Pokopan je u t. zv. Askerskom groblju u Stocu.

Ovaj je kapetan stupio na dužnost kao iskusan čovjek u poslovima kapetanije, jer je više puta zamjenjivao oca ne samo u poslovima kapetanije nego i u predvođenju vojske.

Mustafa-bega je posjetio u stolačkoj tvrđavi 1806 g. jedan francuski časnik, koji, kako je već spomenuto, govori o tvrđavi, a za kapetana kaže da je čovjek bogat i kao Turčin prilično obrazovan, i primjećuje da doprinosi nešto i od svog imetka za uzdržavanje tvrđave.

Mustaj-beg je ostao u dosta rdavoj uspomeni kod Stočana. Po predanju, što ga je devedesetih godina prošlog stoljeća zabilježio Mehmed ef. Šarić, jedan od najinteligentnijih građana Stoca svoga vremena, Mustaj-beg je bio čovjek bez razbora, neprijazan i ohol, i zbog toga došlo je do bune u Stocu i do progona ovog kapetana.²⁰⁾ To se zbilo ovako:

Negdje u drugoj polovini god. 1807 išao je Mustaj-beg u Carigrad, da kod Porte izradi povratak onih sela Stolačkog kadiluka, što su bila 1782 pripojena Počitelju. Kada se povratio u Stolac, dodoše mu na dobrodošlicu prvaci Stoca. Ali-aga Šarić, Mehmed-aga Mehmedbašić i Ahmed ef. Žujo, i da čuju šta je u Porte izradio. Mustaj-beg od oholosti ne htjede da dočeka goste u svojoj sobi, jer bi trebalo pred njima ustati na noge i takvom ih časti primiti. Videći gdje ta trojica dolaze, otiđe brže u haremluk, u namjeri da se odande povрати, kad budu gosti njegovi u konak došli i posjedali, pa da oni pred njim ustanu i na nogama stojeći da ga dočekaju.

Kad rečeni prvaci dođu i od sluge razumiju, da Mustaj-beg još nije izašao iz haremluka, dosjete se namjeri Mustaj-begovoj i jedan od njih opipa mjesto gdje Mustajbeg obično sjedi i nađe mu mjesto mlako; drugi puhne u Mustaj-begov čibuk, prislonjen u kutu, a iz pune lule zasvrkla dim, jer se vatra u luli još ne bijaše ugasila. Kad je Mustaj-beg došao svojim gostima, ovi ga hladno dočekaju te ubrzo podu govoreći, da se ovakvo ponašanje Mustaj-begovo već ne može trpjeti. Za tim učine vijeće i dokonaju, da najprije zavade braću od dvije majke, to jest Omer-bega, Ali-agu i Halil-agu od jedne, s Mustaj-begom i Hadži-Mehmed-begom od druge majke, pak da onda Mustaj-bega svrgnu s kapetanije. Kako uglaviše, tako i učiniše; brzo zavade braću i, okrenuvši k sebi sav narod stolački s okolinom, ponude Omer-begu kapetaniju stolačku. Omer-beg rado primi ovu ponudu, a narod se digne na oružje. Opsjednu stolačku tvrđavu u kojoj bijaše Mustaj-beg, a jedan odjel opreme u Hutovo, te opsjednu Hadži-bega u njegovu gradu; sad

nastane s obje strane puškaranje. Hadži-beg se pomoću Francuza riješi svojih neprijatelja, ostavi u Hutovu svog bratića Selim-bega, sina Mustaj-begova, a on se s nešto društva uputi u Stolac, uđe noću u tvrđavu, i stane se zajedno s Mustaj-begom braniti. Opsada stolačke tvrđave trajala je dvije godine i 3 mjeseca, pa kad se braća već ne moguše dalje držati, ostave jedne noći tvrđavu i pobjegnu u Trebinje. No Hadži-beg prije bijega namjesti u tvrđavi nekoliko laguma, koji, kad su protivnici uljegli u tvrđavu, prskoše; mnogo je ljudi onda zaglavilo, a neki dopadoše grdnih rana.

U Trebinju probave Mustaj-beg i Hadži-beg neko vrijeme, pa onda krenu preko Dubrovnika u Hutovo. Međutim njihov polubrat Omer-beg postane muslim stolački, a Hadži-bega ostave na miru u njegovu gradu Hutovu.

S ostalom bosanskom vojskom krenuo je i Omer-beg 1813 g. na Srbiju. U više okršaja sa Srbima pokazao je Omer-beg veliku hrabrost i bude zbog toga imenovan pašom i muslimom u Mostaru, a mladi njegov brat Ali-aga muslimom u Stocu. Omer-paša je zbog svojih nedjela bio prognan iz Mostara i sklonio se u Beogradu kod svog odličnog prijatelja Mustaj-paše Skopljaka, gdje je bio i umoren prema carskom fermandu.³⁰⁾

Ne znam na koji se način domogao Mustaj-beg svoje kapetanije i na tome mjestu ostao je sve do smrti. Očuvala se jedna tapija koju je izdao Mustaj-beg Ibrahim-baši Basariću 15 džum. I. 1230 (25 IV 1815) na zemlju u selu Brigu (kadiluk Počitelj) i na onu u selu Trebimlju, koju je založio Mato Kovač za 801 groš i 10 para, a koju je kupio od Ali-age Behmena. Zalog je uvjetovan time, da se zemlja vrati od strane vjerovnika, čim Mato vrati dug.³¹⁾

Iz jedne druge tapije od 1806 godine vidi se da je on bio memur jedne malićane. (Vidi Počiteljsku kapetaniju!)

Pa i nakon što su se prilike u Stocu naoko smirile, pravog mira i poretka nije bilo. To se vidi iz jednog pisma u arhivu d-ra S. Bašagića, što su ga 1817 uputili Daut-begu Redžepašiću stolački građani Sulejman-aga Šarić, Salih-aga Behmen i Mehmed-aga Mehmedbašić. Oni se tuže Daut-begu na Rizvanbegoviće, boje se njihove navale i mole Daut-bega da im u tom slučaju bude od pomoći. Poslije Mustaj-begove smrti prešla je Vidoška kapetanija na

Ali-aga Rizvanbegovića, kasnijeg Ali-pašu, kao najstarijeg sina Zulfikar-kapetanova, a Hadži Mehmed-beg i dalje je upravljao hutovskom kapetanijom. Njih dvojica ostali su i dalje krvni neprijatelji, i kada je došlo do pokreta Huseina Gradašćevića, priključio se Hadži-beg Gradašćeviću, a Ali-aga sultanovoj stranci. Sada je ponovo došlo do borbe oko vidoškog grada. Ali-aga je naime još otprije bio u opreci s Husein-kapetanom. Kod Ali-age sklonio se, kako je već rečeno, i prognani bosanski vezir Namik paša i u Stocu ostao tri mjeseca. Kada je Husein kapetan opremio vojsku protiv Stoca, priskoči toj vojsci

u pomoć i Hadži-beg. Opsada je trajala oko četiri mjeseca i Ali-aga je ostao pobjednik. Tom zgodom platio je životom i Hadži-beg.

Kada je Husein kapetan Gradašćević svrgnuo bosanskog vezira Ali Namik-pašu i ovaj preko Stoca pobjegao prema Carigradu, sigurno na preporuku Ali-Namik-pašinu, izdao je carev muhur-sahibija bujrucliju, kojom je postavljen Ali-aga Rizvanbegović kajmekamom (zamjenikom) bosanskog vezira, dok na Bosnu ne dođe novoimenovani valiija Ibrahim-paša. U tom svojstvu izdao je Ali-aga 24 kolovoza 1831 g. bujrucliju na župnike, kapelane i 12 knezova ljubušskog kadiluka, kojom ih poziva da odvrćaju raju od Husein-kapetana, jer su Huseinovi ljudi agitirali među katoličkim svijetom za pokret.

Napominjem da nisam našao rijednog dokumenta iz koga se vidi da je Ali-aga bio kapetan Vidoške, ali on je svakako tu službu vršio poslije Mustaj-begove smrti, jer na n koga drugog kapetanija nije mogla preći. Pošto je on bio jedini pravi nasljednik, to bi pravo prešlo na Omer-bega, ali on je pogubljen prije 1818 godine.

Nakon sloma Gradašćevićeva pokreta postao je Ali-aga početkom godine 1833 vezirem na Hercegovini. Da li je tada imenovan novi kapetan u Stocu, nije mi poznato.

Od topčijskih aga poznati su mi Mehmed-aga, koji je na ovom mjestu bio u doba Zulfikar-kapetana, i Ahmed, sin Smailov, 1811 godine. Te godine obratio se on nekoj ličnosti povodom muteveliluka hana u Stocu, koji je pripadao vakufu Silihdar-pašinu, i tražio to mjesto za se, nakon smrti sestre Mejreme.³²⁾

¹⁾ Dr. M. Dinić, Zemlje Hercega sv. Save, Glas SKA, CLXXXII, Beograd, 1940, str. 182—184. — H. Kapidžić, Stolac u XVIII vijeku, Sarajevo, 1940.

²⁾ Mostarska kronika u Hasan ef. Nametka u Mostaru.

³⁾ Rukopis bivšeg Balkanskog instituta u Sarajevu, br. 1792.

⁴⁾ V. Jelavić, Francuska izvješća o Bosni, GZM, XVIII, (1906) str. 332—333.

⁵⁾ Dr. Č. Truhelka, Historijska podloga agrarnog pitanja u Bosni, GZM XXVII, (1915), str. 148.

⁶⁾ S. Bašagić, Znameniti Hrvati Bošnjaci i Hercegovci u Turskoj carevini, str. 8.

⁷⁾ Rukopis bivšeg Balkanskog instituta, broj 1793.

⁸⁾ Zadarski arhiv, carte Turche, VI.

⁹⁾ H. Kapidžić, o. c., p. 4.

¹⁰⁾ H. Kapidžić, o. c. 5.

¹¹⁾ H. Kapidžić, o. c., p. 6.

¹²⁾ Prepis Zakladnice bez datuma u Vakufskoj direkciji u Sarajevu.

¹³⁾ Ljubinjanski sidžil u Orijentalnom institutu, broj 592.

¹⁴⁾ Blagajski sidžil u Orijentalnom institutu, br. IV, str. 6.

¹⁵⁾ Isti sidžil, str. 105.

¹⁶⁾ R. Muderizović, Kronika Mula-Mustafe Bašeksije, GZM, XXX, (1918), str. 73.

¹⁷⁾ Kronika M. E. Kadića, XIII, str. 169.

¹⁸⁾ Rukopis u Orijentalnom institutu, broj 907. — Dr. S. Bašagić, Hrvati Bošnjaci i Hercegovci u Turskoj carevini, str. 76.

- 19) Rukopis u Orijentalnom institutu, broj 601.
- 20) Ljubinjski sidžil u Orijentalnom institutu, broj 598.
- 21) H. Kapidžić, o. c., p. 16—20.
- 22) GZM, XIV (1903), str. 549, i XV (1903), str. 183.
- 23) H. Kapidžić, o. c., p. 19.
- 24) Ibid.
- 25) Ibid.
- 26) Manuscripta turcica, broj 4281.
- 27) Manuscripta turcica, broj 4303.
- 28) Sarajevski sidžil, 21, str. 176. — H. Kreševljaković, Prilog genealogiji Rizvanbegovića, »Novi Behar«, VIII. (1934—35), str. 366—367.
- 29) K. Hörmann, Hadžibegova kula u Hutovu, GZM, II, 1890, str. 173.
- 30) K. Hörmann, o. c., p. 268.
- 31) Manuscripta turcica, broj 4329.
- 32) Arhiv M. E. Kadića, broj 274.

53. MOSTARSKA KAPETANIJA

Ova je kapetanija osnovana između 1700 i 1706 god. U njenom je sastavu bila kula Lipeta na starom drumu Mostar—Konjic, a od 1739 i novosagrađeni grad u klancu (bogaz) Prinam (?). Kroz cijelo vrijeme njena opstanka bili su kapetani i age prvog džemata azapa iz porodice Vučkovića. Prvi poznati član ove porodice i dobrotvor Ljubuškog i Mostara bio je Nesuh-aga, sin Abdulahov. Iz Ljubuškog se naselio u Mostar oko 1550 godine. Jedan od Nesuh-aginih potomaka, Ahmed (Ahmed-aga, Ahmed-beg) bio je prvi kapetan Mostara. Krajem ožujka 1773 bilo je u Mostaru oko 560, a u kuli Lipeti oko 420 zapovjednika i vojnika, i to: oram džemata azapa sa oko 320 zapovjednika i vojnika; 1 džemat topčija sa oko 40 zapovjednika i vojnika; 1 džemat mustahfiza sa oko 40 zapovjednika i vojnika; 3 džemata konjanika sa oko 120 zapovjednika i vojnika; 1 džemat martoloza sa oko 20 zapovjednika i vojnika i 1 džemat pasbana sa oko 20 zapovjednika i vojnika

Posada u kuli Lipeti dobivala je jedan dio svojih plaća od prihoda Neretve, Rame i majdana u Kreševu, dok je Mostar bar jedno vrijeme primao svoje plaće od prihoda Zadarske skele. To saznajemo iz potvrde Mustafe, većila mostarskog kapetana, i Osman-age iz mostarske tvrđave od 7 safera 1185 (22 V 1771), prema kojoj su potvrdi ova dvojica prodala Hasan-agi Kolaniji svoje pravo na prihode zadarske skele.²⁾

U isto doba kada je osnovana ova kapetanija znatno je proširen i popravljen grad u Mostaru, koji je i prije toga, kao i kasnije, imao svoju posadu i svoga dizdara.

Kako je već spomenuto, prvi je mostarski kapetan bio

A h m e d - a g a V u č i j a k o v i ć. Po Muvekitu, bio je on kapetan 1706.³⁾ Po bilješci od 27 safera 1121 (8 IV 1709) u jednom sidžilu odredio je narak mesu u Mostaru. Idući oko 1720 na hadž u Meku, umro je na putu u nepoznatom mjestu. Iza njega ostala su tri sina: Mehmed-beg, Abdulah-beg (umro u Mostaru 1187) i Osman-aga (umro 1186 u Mostaru).⁴⁾ Naslijedio ga je najstariji sin

M e h m e d - b e g. Ovome je uzurpirao kapetaniju neki Hasan oko 1730 g. Protiv te uzurpacije upućen je Porti mahzar, koji su potpisali brojni ugledni ljudi Herceg-Bosne. Kako je taj mahzar svojim sadržajem lijep prilog povijesti ove kapetanije, to ga donosim u doslovnom prijevodu:

»Mahzar što ga podnose miri-mirani, miri-live, defterdari, alajbezi, šejhovi, ulema, zaimi, spahije, gradski kapetani, age i neferi bosanskog ajaleta. A h m e d - b e g V u č i j a k o v i ć iz Mostara pokazao se još prije no su na nj prešle prinadležnosti kapetanije kao spreman (husni tetbir) i junak i proslavio se na ovoj junačkoj krajini kao koljenović, pobožan i spreman u uređenju krajiških poslova kupeći vojsku da potuče i upokori neprijatelje vjere i kao bašbog te vojske pobijedio je u više mahova neprijatelje. Kako je tu prije za vrijeme ratova u Ugarskoj neprijatelj zaposio neka mjesta u ovim krajevima, to je zbog toga u spomenutoj varoši sagrađena nova velika tvrđava. I kad je iza toga naumljeno u nju

postaviti stražu i nefere, to su gradovi iz ovog kraja, mostarski stanovnici i bosanski valija našli za shodno, da se spomenuti Ahmed kapetan imenuje bašbugom i kapetanom nove tvrđave, pa je spomenuti milostivo postavljen sa 60 akči dnevno pod imenom *azabani-evvel*. Iza toga je on vršio carsku službu u spomenutoj tvrđavi ispravno i koliko puta vojevao za spas prave vjere, a osim toga provaljivao i pustošio po neprijateljskim zemljama, sa stanovnicima vilajeta lijepo se držao i sa rajom se dobro pazio. U vrijeme mira otišao je s dopuštom na hadž i Božijom voljom na tom putu umro. Kad je glas o njegovoj smrti ovamo stigao, izbio je na površinu neki stranac imenom *Hasan* i prije nego su sinovi spomenutog umrlog stigli u Carigrad, spomenuti je Hasan s blagajničkim popisom imena džebedžija zadro u dirlik umrlog i s nekim približenjem protiv predloga uzeo na se berat spomenute kapetanije. Pošto je Visokoj Porti izvješteno i dokazano, da je time djeci spomenutoga učinjena velika šteta i nepravda i kad je Visoka Porta milostivo uvidjela, da je to njihov stari dirlik i očigledno pravo, onda se smilovala na najstarijeg njegova sina *Mehmeda* i izdala mu berat, premda nije imao nikakovih nedostataka u vršenju carske službe, već je za sreću vjere i padišaha pokazao toliko zasluga i junaštva i premda pri njem nije bilo ništa što bi bilo razlogom da se svrgne, opet je na površinu izbio spomenuti Hasan i spletkama Muhamed-Emina, koji je prije pet godina bio kadija u Mostaru, podnio krivotvoren mahzar i nekim približenjem, kao da je to dirlik njegova odžaka, oduzeo kapetaniju od Mehmeda i proti predloga na se uberatio. Osim toga *Hasan* na svoju službu u junačkoj krajini i ne dolazi, već je otišao prema Iranu, a na svoje mjesto postavio jednog mladića iz Mostara i izvadio ferman za to zamjenjivanje, a tim je učinjena velika šteta spomenutom Mehmedu. Ako se ne smiluje na stanje spomenutog Mehmeda i ubuduće se njegov dirlik ne utvrdi, to će među dirlicima gradova i palanaka u ovom ajaletu pojaviti suprotnosti i neredi.

Ovaj mahzar podnosi se pred podnožje previšnjeg prijestolja u dokaz, da je pravo stanje ovakovo i da je spomenuti vrlo dostojan carske milosti, s molbom, da mu se milostivo udijeli dirlik njegova starog odžaka⁵⁾

Pod ovim je mahzarom 106 potpisa i muhura.

Kada je ovaj mahzar napisan, tačno se ne zna, ali se zna, da je kapetansku službu u Mostaru u drugoj polovini 1732 i prvoj 1733 vršio kapetanov zamjenik, pa je toga vremena i napisan. Kao što se u mahzaru ne navodi ime kapetanova zastupnika, tako se isto ne navodi ni u jednoj kronici, gdje se od kapetanova zastupnika traži da se u Travnik pred vezira zbave ubice sedmorice ljudi iz Mostara, koji su prebjegli u Imotski i neki od njih bili uhvaćeni, ali im je ljubuški kapetan ponovno omogućio bijeg.⁶⁾

Porta je uvažila ovaj mahzar i ponovno povratila kapetaniju Vučjakoviću. To se desilo svakako prije siječnja 1748 god. U ovoj godini došlo je do uzbune u Mostaru. Kroničar Lašvanin piše, kako je došao iz Carigrada temin i donio plaću (ulefu) vojnicima u toj godini i kad je dijelio, navalili su na nj baše tražeći svoju ulefu. »Temin budući sa svojim

u kući kapetana Vučijakovića tvrdi kuću i kulu, to videći baše da mu ne mogu ništa skočiše se i osvojiše topove, koje s grada okrenuše protiv rečenim, i toliko bi učinjeno, da najposlije poginu temin i drugi s obe strane oko deset, a toliko ranjeni«.7) Da li je ovaj kapetan bio Mehmed

Mostarski mahzar

ili njegov sin Zejnul-abidin, ne zna se, jer nam nije poznata godina Mehmedove smrti. Sva je prilika da je Mehmed umro izvan Mostara, jer mu nema groba među grobovima drugih Vučijakovića. Mehmedov sin

Zejnul-abidin-kapetan spominje se u poznatim izvorima prvi put 1754,⁸⁾ a umro je u Mostaru kao kapetan s titulom aga 1176 (1762/63). kako piše na nadgrobnom spomeniku. Drugih vijesti o njemu nema. Njegov je sin

Mehmed II kapetan. Izgleda da je ostao iza oca malodoban, pa ga je zastupao neki Mustafa, koji mu je vjerovatno bio stric. Na jednoj priznanici od 7 safera 1185 (22 V 1771) potpisan je kao kapetanov zastupnik.⁹⁾ S njim je supotpisan i Osman-aga, jedan od gradskih aga. Već 3 I 1187 (27 ožujka 1773) vršio je Mehmed službu kapetana. Toga dana uputio je on, po nalogu bosanskog vezira Mehmed-paše, u carsku vojsku 28 vojnika iz Mostara i 21 iz kule Lipete.¹⁰⁾

Prema jednom sačuvanom beratu predložio je Mehmed-kapetan za agu drugog džemata azapa Ahmeda, sina umrlog age Abdulaha.¹¹⁾

Prema bilješki u jednoj kronici, došle su godine 1186 (1772/73) age s kapetanom na čelu pred šeriatski sud u Mostaru i izjavili, da su tri topa baljemeza u gradu pokvarena, da je krov na sedam kula novog grada otruhnuo, da su gradska vrata također pokvarena i u slučaju navale neprijatelja ne bi se mogla zatvoriti, pa traže da se to sve popravi. To je isto uzaludno traženo i za vezirovanja Silihdar-Mehmed-paše (1766—1770). Po proračunu stručnjaka i mimara Luke, potrebno je za taj popravak 400 groša. Zatraženo je da se nadzor oko popravka povjeri kapetanu. Tu se ne spominje ime kapetana, ali se jasno vidi, da je tada službu vršio kapetan, a ne njegov zastupnik, pa je taj kapetan svakako bio Mehmed II. Kako bilješka nema datuma nego samo godinu 1186, koja se završava 24 ožujka 1773, to je ovaj kapetan preuzeo službu između 22 svibnja 1771 i najkasnije 24 III 1773 godine.¹²⁾

Sva je prilika, da se na ovog Mehmed-kapetana odnose bilješke u spomenutoj Kronici u kojoj se kaže, kako je Mehmed kapetan velika pijanica, kako pije dan i noć i ne trijezni se nikad. U takvom stanju čini nasilja i zulume usprkos brojnim muraselama od kadije. Zbog toga bašbog Osman traži naročitim mahzarom ferman protiv ovog kapetana. Ni ova bilješka nema datuma.

Mehmed II kapetan bio je jamac za nekog Mahmuda, koji je i opet nešto pogriješio 14 I 1195 (10 I 1781). Naročitim nalogom bosanskog vezira pozvan je ovaj kapetan 18 kolovoza 1781 na odgovornost u Travnik, a 24 istog mjeseca došao je u Mostar mubašir, da ga sprovede. Šta se dalje desilo, ne zna se.¹³⁾

Da li je ovaj kapetan Mehmed II istovjetan s mostarskim kapetanom Mehmed-begom, koji je umro pri sakupljanju hrane oko 20. džum. II 1237 (ožujak 1822), ne zna se. Mehmed II ostao je iza oca maloljetan, kapetansku je službu počeo vršiti, kako je rečeno, između 22 V 1771 i 24 ožujka 1773, i tada mu je moglo biti oko 20 godina, pa je mogao kapetanovati pedeset godina i u tom slučaju doživio bi 70 godina. Sestra Mehmeda II Đulsuma umrla je 1815, a po pričanju Haki-bega Kapetanovića, bila je od brata nešto starija. Dok je Haki-beg znao, da su Mehmed-beg i Đulsuma brat i sestra, nije mi znao reći, kako im je bilo ocu

ime. U Đulsume stoji na nadgrobnom spomeniku, da je kći Zejnil-kapetanova, ali Mehmed-begova groba ne nadoh.

Posljednji je mostarski kapetan bio Mehmed-begov sin

M u h a m e d - b e g , a umro je 1272 (1855/56). U jednom mostarskom sidžilu spominje se kao kapetan među svjedocima na jednom vjenčanju (svibanj 1827).

U Mostaru je dolazilo više puta do nemira, ali u njima mostarski kapetani nisu igrali nikakve uloge. Ta činjenica pokazuje da su oni svojoj službi bili predani.

Danas se jedan dio Mostara zove Kapetanovina. Tu je stara i tvrđava slična kuća, u kojoj su od davnina stanovali kapetani Vučijakovići, čiji se potomci od druge polovine prošlog stoljeća prozvaše Kapetanovići.

K u l a L i p e t a . Po Evliji Čelebiji kulu Lipetu sagradio je Ibrahim-aga iz Mostara, koji je šezdesetih godina XVII stoljeća bio čehaja velikog vezira Čuprilića, da učini sigurnim put između Sarajeva i Mostara. U doba Evlije Čelebije sjedio je u toj kuli od pet katova dizdar sa 50 momaka.¹⁴⁾ Osnutkom mostarske kapetanije došla je i cva kuća u njen sastav. Nad posadom je bio zapovjednik sa 30 akči dnevno¹⁵⁾

Prije 10. rujna bio je zapovjednik neki Salih, a još prije neki Mustafa, koji je spomenutog dana ponovno postavljen, jer Salih nije valjao.

Godine 1769 bio je aga konjanika Muharem-aga, a 1770 jedan od aga Mehmed-aga.¹⁶⁾

1) Isprava u mene.

2) Manuscripta turcica, br. 172.

3) Muvekit I, str. 466.

4) Po natpisima na nadgrobnim spomenicima u mostarskom groblju kod bivše Nezir-agine džamije »na spilama«.

5) Original ovoga mahzara bio je u posjedu pokojnog Haki-bega Kapetanovića. Kod mene se nalazi fotografski snimak toga mahzara, koji donosimo na strani 245.

6) Vidi Ljubušku kapetaniju!

7) Dr. fra J. Jelenić: Ljetopis fra Nikole Lašvanina, str. 84.

8) Dr. S. Bašagić: Znameniti Hrvati Bošnjaci i Hercegovci u Turskoj carevini, str. 75.

9) Muvekit, I, str. 578.

10) Isprava u mene.

11) Berat u Sulejmana Krpe u Mostaru.

12) Mostarska kronika u Hasan ef. Nametka u Mostaru.

13) Ista kronika.

14) S. Kemura: Iz Sejahatname Evlije Čelebije, GZM, XX, (1908), str. 332—333.

15) Sarajevski sidžil, br. 58, str. 40.

16) GZM, XXX, (1918), str. 23 i 24.

54. POČITELJSKA KAPETANIJA

Gabelu, ključ Neretve, zauzeli su Mlečani 1693 (vidi Gabeosku kapetaniju). I kada je 1718 povraćena Porti, ona više nije ništa značila, jer su njenu utvrdu Mlečani digli u zrak 1715 godine. Uloga Gabele u strateškom pogledu prešla je na grad Počitelj, i to u znatno manjoj mjeri zbog njegova položaja.

Počitelj je ušao u istoriju 1444 godine. Bio je to grad Hercega Stjepana. Godine 1466 bila je tu posada Matije Korvina. Grad su zauzeli Turci 1471 i od tada do 1835 držali u njemu svoju posadu. Gornji dio grada nastao je prije 1466, a ostali dio izgrađen je nakon pada Gabele. Počitelj je bio na teritoriju blagajskog kadiluka do 1782, a onda je postao sjedište novoosnovanog kadiluka, sastavljenog od 31 sela, izdvojenih iz blagajskog, mostarskog i stolačkog kadiluka. To je učinjeno iz strateških razloga.

Prije nego što je Počitelj postao sjedište samostalnog kadiluka bio je to od sredine XVII stoljeća jedan mali kulturni centar, a u njemu je sjedio dizdar od 1471 i kapetan prije 1713 godine.¹⁾

Počiteljska je kapetanija osnovana početkom XVIII stoljeća. Iz više pisama počiteljskih aga Dubrovniku, pisanih u god. 1713, 1714, 1715 i 1716 vidi se, da je kapetan Počitelja bio

Jusu f-aga i da je imao brata Hadži-Mustafa-agu Tasovca, koji je također bio aga u Počitelju.²⁾ Toga vremena primali su počiteljske age i vojnici svoju plaću od dubrovačke skele i stonske slanice i na skelu slali su svoje emine, kao što su to radili age i vojnici drugih kapetanija onda, kad su dubrovačka skela i stonska slanica bili njihov odžakluk, na pr. Trebinjska i Ključka kapetanija.

Počiteljske su age dizale i zajam od Dubrovčana na svoje plaće. Jednom pišu da im je novac potreban jer hoće da šalju jednog ili dvojicu aga na Portu nekim poslom. Između 1714 i 1716 bile su age u Počitelju: Osman-aga 22 III 1714, Kasum-aga 12 VI 1714 prvih, Hadži Mustafa-aga drugih, Salih-aga trećih, Mahmut-aga četvrtih i Mehmed-aga petih azapa; Fazlulah-aga sejmena, Mehmed-aga konjanika, Hasan-aga topčija i Mustafa-aga pasbana (stražara), Mustafa-aga custode (biće to aga mustahfiza), Fazlulah-aga martoloza 6 III 1716; age u kuli Struge: Halil-aga 1714, a Mustafa-aga 1716 god.³⁾

Prema beratu od reb. I 1196 (veljača 1782) sastojala se posada o.e kapetanije od 354 vojnika i zapovjednika s dnevnom plaćom od 3677 akči. Tu su posadu sačinjavala dva džemata konjanika (35 i 37 vojnika), 36 mustahfiza, 17 mjesnih (jerli) topčija, pet džemata azapa (34, 34, 33, 31 i 33 vojnika), 29 martoloza, 24 pasbana i 25 azapa u Čučukovića kuli u Strugama.⁴⁾ Iz sačuvanih izvora vidi se, da su im plaće ovoga vremena tekle od stolačke mukate⁵⁾ i iz prihoda Novog Risna.⁶⁾

U godinama 1213—1216 (1798—1801) primali su jerli neferi Počitelja od prihoda sarajevske voskarnice po 2363 groša godišnje.⁷⁾

Kapetani Počitelja pripadali su po svoj prilici trima porodicama. Prvi i po svoj prilici drugi kapetan bili su iz porodice Tasovac. Potomci

druge dvojice su Kapetanovići u Čapljini, a potomci treće trojice su počiteljska Gavran-Kapetanovići. Po predanju Gavran-kapetan je došao uzurpacijom do kapetanije i bio je u rodu s porodicom Taso, a prvi kapetani zvali su Tasovci. Jusuf-aga je vršio tu službu i 1736. Njemu je poklonio Lubo-zade (Ljubović) Mehmed-beg jednu njivu od 4 dana oranja, koja je ležala pri brežuljku u blizini grada Počitelja i zvala se Alagnovac (?). Timar u kome je bila ta njiva bio je u posjedu nekog Mustafe i on je taj prenos odobrio 1 II 1149 (11 VI 1736). Meci je ovu tapiju ustupio počiteljski imam Bećir Kapić.

Poslije već spomenutog Jusuf-age bio je godine 1741 kapetan

Ibrahim-aga. Imao je dva sina: Mustafa-agu i Omer-agu. U njihovoj su kući 1741 ubijeni trgovci Jako i Ivan i o tome se vodila rasprava na bosanskom divanu u Travniku.⁸⁾ Izgleda da je zbog gornjeg ubistva Ibrahim-aga izgubio kapetaniju, jer drugi poznati kapetan Omer potječe iz sasvim druge porodice.

Omer-kapetan ili Omer-aga sin je Ahmed-agin i unuk Ibrahimov. On je prepisao Šeh Jujin⁹⁾ komentar Šahidije. Prepis je završen 10 redžepa 1168 (23 IV 1755) i tada je prepisivač vršio službu kapetana.¹⁰⁾ Omer-kapetan bio je dobar poznavalac perzijskog jezika. I sam je bio pjesnik. Učestvovao je kraće vrijeme u tursko-ruskom ratu (1768—1774). Za vrijeme rata izdavani su fermani o zabrani izvoza žita i drugih životnih namirnica. Dolazilo bi onda do krijumčarenja. Krijumčari su kažnjavali smrću. O tome je već bilo govora, kako su za uprave ovoga kapetana bila u Počitelju zatvorena i nakon presude obješena dva krijumčara životnih namirnica 1768 godine.

Očuvao se jedan berat u Čapljini, kojim je na predlog Omer-kapetana imenovan 28 džum. I 1183 (29 rujna 1769) agom III džemata azapa s plaćom od 32 akče dnevno neki Mustafa mjesto Ahmeda, koji je umro i iza sebe nije ostavio muške djece.

Omer-aga je bio mušterija sarajevskog veletrgovca Hadži-Mustafe Bešlije i ostao mu dužan 60 groša. Taj dug nije bio plaćen ni 1810 godine.¹¹⁾

Po predanju ovoga je kapetana zatekla smrt u Dubravama. Umro je oko 1771, jer je oko ove godine postao počiteljskim kapetanom njegov sin

Ibrahim. U njegovu je muhuru urezana godina 1185, koja je trajala od 16 IV 1771 do 3 IV 1772 godine. Otisak muhura sačuvao se na jednom mahzaru napisanom između 1774 i 1783 godine. Na njegov predlog postavljen je agom džemata martoloza sa 30 akči alufe Mustafa, bliži rođak Saħ-agin, koji je umro bez muških potomaka. Berat je datiran 15 ševala 1186 (9 I 1773) god. I to je sve, što se o njemu zna.

Osim Ibrahima imao je Omer-kapetan, što se zna, još dva sina: Mustafu i Jusufa; obojica su bili age. Mustafa je držao pod tapiju obradivu zemlju i ispaše u selima (Dračevo, Sjekose, Donje Hrasno, Tasovčići, Prenj, Habatnica ili Stojčin Do i Jasoč, jedne maličane, kojoj je 1806 bio memur Mustafa, kapetan Stoca. I kako je Mustafa-aga umro

nešto prije 19 IV 1221 (16 VII 1806) bez djece, prešla je polovina tih zemalja i ispaša na brata mu Jusuf-agu i o tome je kapetan Stoca Mustafa izdao kao memur spomenute malićane spomenutog datuma tapiju Jusuf-agi. Tu sam tapiju vidio u Bećira Kapića, imama u Počitelju.

Najznamenitiji je počiteljski kapetan bio

Smail-beg, Smail-kapetan, bolje poznat kao Gavran kapetan. Na ovome je mjestu bio prije 1782, ali ne znamo, kada je postao kapetan kao ni to, kada je umro. Sigurno je, da je bio u životu 1820 godine. Bašagić navodi po Muvekitu 1240 (1824/25) kao godinu njegove smrti. Prema tome, kapetanovao je oko četrdeset godina. Vodio je ratove s kapetanima Hutova, Stoca i Ljubuškog i borio se za opstanak počiteljskog kadiluka koji je na njegov predlog organiziran 1782 g. i kome je prijetila opasnost od susjednih kadiluka. Ta je borba potrajala 16 godina (1802—1818). I on je u toj borbi potpuno uspio.

Kako je već spomenuto, teritorij počiteljskog kadiluka sastavljen je od 31 sela koja su izdvojena iz stolačkog, blagajskog i mostarskog kadiluka.

Godine 1818 pisao je on jedno pismo Daut-begu Redžepašiću u Travnik da ga opravda kod vezira što zbog bolesti ne može doći u Travnik i mjesto sebe šalje sina Ibrahim-bega.¹²⁾

Ovaj je kapetan tražio od popova kaza-mesarif. Zbog toga optužili su ga popovi i vladika z oglasnom paši Dželaliji. I on je pozvan na raspravu. Radilo se o nekih 2000 groša. Rasprava je održana 27 šabana 1235 (11 lipnja 1820) i kako su popovi fermanom dokazali da su od toga oprošteni, obećao je Smail-beg da ih neće više uznemirivati, a za nj je jamčio i kliški mutesarif Mustafa.¹³⁾ Tradicija kaže, da je i ovu stvar potaknuo Ali-aga Rizvanbegović, kapetan Stoca.

Smail-kapetana je naslijedio sin

Ibrahim-aga. Kapetanovao je u svemu četiri godine. Smrt ga je zatekla u Sarajevu nešto prije 17 ramazana 1243 (2 IV 1828). Sigurno je došao nekim poslom k veziru Abdurahim-paši, koji je tada rezidirao u Sarajevu. Iza sebe je ostavio ženu Fatimu, kćer Salih-aginu, i nepunoljetnu djecu Mehmed-agu, Smaila, Hatidžu i Ajišu. Oženjen je bio od Rešulbegovića iz Trebinja.

Iz popisa ostavine koji je sastavio sarajevski kadija vidi se, da je ovaj kapetan sa sobom imao u Sarajevu sljedeće:

libada od žute čohe procijenjena	29.—	groša
šamski aladža jelek	50,—	„
kratka ćurdiya od čohe	32.10	„
mala stara sedžada	4.09	„
jemenija i fes	6.—	„
ćurak od bijele čohe, rabljen, ...	60.—	„
bensilah i stari pas	8.—	„
čibuk - takum	13.01	„
dolama od zelene čohe	36.02	„
stari šal	9.—	„

džube od čohē	31.—	„
sablja srebrom okićena	77.—	„
srebrēn takum pištolja	300.—	„
čit - jastuk	6.—	„
kratka anterija	16.—	„
šalvare od crvene čohē	52.—	„
1 engleski šal	28.—	„
1 par engleskih pištolja	100 —	„
crn tespih	6.—	„

Po Ibrahim-aginoj smrti navalio je Ali-aga Rizvanbegović na Fočitelj htijući zarobiti Ibrahim-aginu djecu, a stariju kćer, kako predanje kaže, udati za jednoga svoga kmeta muslimana, da na taj način što više ponizi Smail-kapetanove potomke. Majka je, međutim, opremila sinove Šarićima u Opuzen, a kćeri, preobučene u seoska odijela, braći svojoj u Trebinje. Mehmed i Smail ostadoše dvije godine u Opuzenu i kroz to vrijeme naučili su latinicu čitati i pisati i talijanski govoriti.¹⁵⁾

Ha d ž i-M e h m e d-b e g je posljednji počiteljski kapetan. Kako je iza oca ostao maloljetan i kako je dvije godine boravio u Opuzenu, to je do njegove punoljetnosti kapetanijom upravljao zastupnik (vekil), čijeg imena zasada ne znamo. Oko 1832 preuzeo je kapetaniju, pa je prema tome i njegova uprava bila kratkog vijeka. Po ukinuću kapetanija postavljen je za muselima. Ni Omer paša Latas nije u nj dirao. Godinu dana proživio je u Carigradu kao član ankete, koja je izradila poznati Ramazanski zakon i Safersku naredbu. Umro je u Počitelju poslije 1861 godine.

D i z d a r i. Prvi spomen počiteljskom dizdaru pada u 1475 godinu. Te godine opremili su Dubrovčani počiteljskom dizdaru, kome imena ne znamo, na dar sukna u vrijednosti od 25 perpera. Po imenu poznati su mi Mehmed-aga 1695, Mustafa 1764 i kao posijednji Omer-aga Halilagić (umro iza 1878). Mustahfizi Počitelja bili su timarlije.

Godine 1785 bile su u Počitelju ove age: Mustafa, prvih azapa, Omer drugih azapa, drugi Mustafa trećih azapa, drugi Omer četvrtih azapa, Halil petih azapa, Smail-kapetan prvih konjanika, Salih drugih konjanika, Osman topčibaša, Osman mustahfiza, Mustafa pazbana, Jusuf martoloza i Ahmed mustahfiza u kuli Struge.

Godine 1786 spominje se Hasan, sin Hajdar-begov, kao počiteljski aga bez oznake roda vojske.

¹⁾ H. Kreševljaković, Počitelj na Neretvi, Kalendar Narodne Uzdanice za god. 1934, str. 27—40.

²⁾ Ovaj se Mustafa-aga bavio jedno vrijeme godine 1714 u Travniku kod bosanskog vezira i na povratku iz Počitelja piše Dubrovčanima i šalje im tri pisma dubrovačkog elčibega, poslanika kod bosanskog vezira.

³⁾ Po dokumentima iz dubrovačkog arhiva, koje mi je ustupio prof. Hamdija Kapidžić, na čemu mu i ovdje najljepše zahvaljujem.

⁴⁾ Originalan berat u arhivu bivšeg Balk. instituta u Sarajevu.

⁵⁾ GZM, XXVII, 1915, str. 148.

- 6) Manuscripta turcica broj 298.
7) Sarajevski sidžil, 42, str. 50.
8) Rukopis bivšeg Balkanskog instituta, br. 1817.
9) Dr. S. Bašagić, Bošnjaci i Hercegovci u islamskoj književnosti, Sarajevo 1912, str. 118—123.
10) Ovaj prepis bio je vlasništvo jedne medrese u Travniku, odakle je prenesen u Gazi-Husrev-begovu biblioteku u Sarajevu.
11) Sarajevski sidžil, broj 50, str. 37—38.
12) Pismo u arhivu dra S. Bašagića, sada u dra E. Bašagić.
13) H. Kreševljaković o. c., p. 36.
14) Sarajevski sidžil, broj 66, str. 156.
15) H. Kreševljaković, o. c., p. 37.

55. LJUBUŠKA KAPETANIJA

Do pada Imotskog pod Veneciju 1717 bio je Ljubuški na teritoriju Imotskog kadiluka. Kadija je sjedio u Imotskom. Požarevačkim mirom i ovaj je kadiluk izgubio jedan dio svoga teritorija i od tada do nove administrativne podjele bosanskog ejaleta 1851 zvaše se *Bekijje-i Imotska*, a Ljubuški je sjedište kadije. Dok je još ovaj kadiluk bio cjelokupan, organizirana je u njemu *Ljubuška kapetanija*. Desilo se to nešto prije 1705, jer se te godine u dosad poznatim izvorima spominje prvi put *Ljubuški kapetan*. Ime je dobila kapetanija po gradu Ljubuškom.¹⁾

Grad Ljubuški spominje se prvi put 1 X 1452 godine u jednom pismu vojvode Vladislava Kosače Dubrovniku. Turci su zauzeli grad u lipnju 1436, ali im ga je preoteo vojvoda Vladislav prije 18 srpnja iste godine. Valjda je definitivno pao pod Turke kad i Počitelj, t. j. 1471 g. Sigurno je bio Ljubuški u vlasti Turaka 1503 g. Kula Herceguša u ovome gradu potječe iz Srednjeg vijeka, a osta'o su, kako nam tehnika kaže, gradili Turci. Godine 1767 nešto se popravljalo ili gradilo u ovome gradu. U tu svrhu su pozvani dunderi iz Mostara. Sigurno je Ljubuški imao tursku posadu u XVI stoljeću. Dizdar i mustahfizi bili su *timarlij*e. Među mustahfizima bilo je članova porodice *Vučijakovića*.²⁾

Iz kronike popa Šilobadovića znamo, da su između 1662 i 1669 do Vitine i Ljubuškog prodirali više puta Dalmatinci.³⁾

Ljubuška kapetanija spada u red onih kapetanija što su nastale nakon Karlovačkog mira, kada su nastale i sve ostale u Hercegovini, osim one u Trebinju, koja je najstarija, te Tare i Hutova, koje su organizirane znatno kasnije.

Ljubuška je kapetanija brojila preko 200 vojnika i zapovjednika, ali ne znam koji su rodovi vojske bili u njoj zastupani. Godine 1829 imala je opremiti na Rusiju 39 vojnika. Njen kapetan s nepoznatim brojem momaka išao je na Rusiju 1736. Isto tako bila su iz Ljubuškog 54 vojnika pod Kladašom 1789, a učestvovali su i u odbrani Klobuka 1807 godine.

Plaće su primali iz raznih državnih prihoda.⁴⁾

Jedan dio plaće primao je Ljubuški od mukate Gostina godine 1801 u iznosu od 437 i po groša.⁵⁾

Ljubuški Hadžalići potomci su prvih ljubuških kapetana, a vitinski Kapetanovići potomci su posljednjeg ljubuškog kapetana. U Vitini je imao svoj odžak posljednji kapetan. Uz odžak je bila i kula. Jedna kula u Vitini bila je još 1686 godine.

Prvi po imenu poznati kapetan bio je

Mahmut, a naveden je kao svjedok u jednom aktu od kraja safera 1117 (oko 19 lipnja 1705). Poslije njega spominje se

Alija, kasniji *Hadži-Alija*. Ovu službu vršio je prije 1716, pa do iza 1736 godine. On je potpisan na mostarskom mahzaru. Godine 1145 (1732/33) naloženo je zamjeniku mostarskog kapetana da zbavi u Travnik ljubuškog kapetana, jer je omogućio bijeg ubicama sedmorice

Mostaraca. Ubice su, naime, prebjegle u Imotski i kasnije su neki od njih bili pohvatani, ali im je ljubuški kapetan omogućio da ponovo pobjegnu. U nalogu se ne spominje ime ljubušskog kapetana, ali to je bio zasigurno ovaj Alija. Kako se on opravdao u Travniku na divanu, ne zna se, ali on je i nakon toga ostao na svome mjestu.

Između 1730 i 1736 išao je na Meku i postao hadžija.

Godine 1736 otišlo je više naših kapetana na Rusiju, a među njima bio je i ovaj Hadži-Alija. Kod Ozijske (Očakov) pao je u ropstvo. Ista je sudbina zadesila i Derviš-Hasan-bega, tuzlanskog kapetana, a od ostale feudalne gospode dopali su, što se zna, sužanjstva Mehmed-beg Dugačić iz sandžaka Klis, Rustem-beg Šahinpašić od Rogatice, Avdi-beg Korča iz Korče, neki Husein-beg, Avdi-zaim Džaferov iz Zvornika i neki Hadži-Alija iz Sarajeva. Nakon dugog ropstva povratio se tuzlanski kapetan u svoj zavičaj, dok mi nije poznato, šta je bilo s Hadži-Ali-kapetanom, kao ni to, ko su bili kapetani Ljubuškog sve do kraja XVIII stoljeća.

Godine 1807 bio je na ovom mjestu

Mahmut-kapetan. On je učestvovao u odbrani Klobuka. Još 1940 godine slušao sam kako se o tome priča u Ljubuškom. I to je sve, što o njemu znam.

Po predanju, u službi ovog kapetana kao upravitelj njegovih dobara bio je neki Sulejman. Za nj predanje kaže, da je bio kršćanin i da je primio islam. Kasim Gujić, rođeni Ljubušak, duže vremena je tragao za porijeklom ovog Sulejmana i našao je, da je on bio sin conte-Petra Cvitkovića iz Imotskog kotara, da mu je bilo ime Jozo i da je rođen 9 studenog 1788 godine. U Ljubuški je prebjegao kao učesnik neke pobune u Dalmaciji i tu primio islam i ime Sulejman. Po jednoj verziji učinio ga je svojim nasljednikom na kapetaniji Mahmut kapetan Hadžalić, jer nije imao muškog djeteta, a po drugoj, on je uzurpirao kapetaniju uz pomoć svojih odanih prijatelja. I stariji bezi Kapetanovići iz Vitine rodali su se s Cvitkovićima i obratno. Išli su jedni drugima u posjete. Za mene je najvažnije to, što ovi bezi nisu znali ni za jednog svoga pretka muslimana starijeg od Sulejman-kapetana. Osim toga u onim nezdravim prilikama mogao se lako i ovakav čovjek dograbiti berata na kapetaniju, ako je imao novaca i ako je bio okretan. Za nj piše Kasim Gujić, da je bio pismen, dobro odgojen i okretan čovjek.

Kako su izvori o ovoj kapetaniji vrlo malobrojni, to se ne da ni približno odrediti kada je umro Mahmut kapetan i kada je zasio na njegovo mjesto Sulejman. Simbschen navodi u Ljubuškom 1818 kapetana Ahmed-bega i, što je vrlo zanimljivo, ne kaže ni čiji je sin, što inače svuda ističe. Za ovog Ahmed-bega u Ljubuškom niko ništa ne zna, a ni drugdje mu nema spomena.

Najstariji spomen

Sulejman-kapetan u nalazimo u jednoj bujrulđiji od 5 srpnja 1827, kojom se obavješćuje ljubuški kadija i kapetan Sulejman-beg da fratri sela Grabovice u nahiji Buško Blato mogu sagraditi dvije sobe i da se tome ne smije niko protiviti niti se miješati u njihovu gradnju.⁶⁾

Prema jednom temesuku ovog kapetana, vidi se, da je on, kao posjednik resmova od voskarnice i bejtul-mala, 11 reb. II 1234 (31 X 1827) predao prihode Salih-begu, čehaji čauša u Sarajevu.⁷⁾

Iz jednog berata od 1829 znamo, da su sinovi ljubušskog kapetana Ali-beg i Mustaj-beg kupili na javnoj dražbi četvrtinu mukate od 2382 groša u nahiji duvanjskoj, što je ostala upražnjena smrću nekog Mehmed-bega. Ta mukata pripada bosanskoj blagajni, a sastoji se od resmi-filurije, tapuji-zemina i badihave. Sulejman-begovi sinovi kupili su tu mukatu za 2000 groša i nakon što su sve potrebno uplatili bosanskoj blagajni, uručuje im se ta mukata kao malicana te im se izdaje i berat datiran 15 safera 1245 (16 VIII 1829) godine.

Za vrijeme pokreta Husein-kapetana Gradaševića (1831—1832) Sulejman-kapetan se pridružio Ali-agi Rizvanbegoviću, tadašnjem kapetanu stolačkom, koji je poslije protjerivanja bosanskog namjesnika Namik-paše imenovan zamjenikom bosansko-hercegovačkog vezira, dok ne dođe novi vezir. U tom svojstvu Ali-aga Rizvanbegović šalje ljubuškim franjevcima i knezovima zapovijed 24 kolovoza 1831 godine, u kojoj im savjetuje, da »oni, kao i ostali svijet, ne slušaju one nevaljalce, koji carsku i virnu raju na zlo nameću (bune protiv cara), neka raja pazi na svoje poslove i neka ukaže virnost čestitom caru, pa će biti pomilovani«; nadalje se nalaže parosima, kapelanima i knezovima, da i otsada priznaju kapetanom i zapovjednikom Sulejman-bega: »kapetanbeg od Ljubuškog došao je k meni i itat učinio (poklonio mi se), ter sam mu iznova dao bujrulđiju na ajanluk da bude zabit (zapovjednik) od vas prave i virne carske raje, dakle priznajte ga za svoga zabita kao prije i budite mu poslušni«.⁸⁾

Iza velike bosanske pobjede na Kosovu Polju (u srpnju 1831 god.) Husein kapetan Gradašević vrati se u Bosnu i proglasi se vezirom. Odmah odluči kazniti Hercegovce (Smail-agu Čengića, Ali-agu Rizvanbegovića, Bašagu Redžepašića i ljubušskog Sulejman-kapetana), jer je sebe smatrao i gospodarom Hercegovine. Zato na spomenute hercegovačke kapetane i muselime pošalje svoju vojsku i imenuje nove muselime. Ljubuškim muselimom imenovao je Osman-bega Manova, kojega sa 2000 konjanika i pješaka pošalje na starog ljubušskog kapetana. Manov najprije navali na Ljubuški, opljačka i porobi ljubušku tvrđavu, pa onda krene u Vitinu, gdje je imao sjedište i svoja dobra Sulejman-kapetan. Manov je na Vitinu navalio 31 svibnja 1832 godine. Dvorac begova Kapetanovića zapali, ali tvrdoj kuli nije mogao ništa učiniti. Iz Vitine krene Manov s vojskom na Utvicu, mjesto 2 km. daleko od Vitine, jer ga je u Utvicama čekao ljubuški kapetan sa svojim pouzdanicima i kmetovima.

U Vitini se razdjelila vojska Osman-bega Manova u dva dijela: jedan manji dio vodio je Hadži-Ahmet Mesihović (oko 400 pješaka) preko brda, a drugi glavni dio (konjicu) vodio je ispod brda Osman-beg Manov. Istoga dana (31 V 1832) vojske se sudare i tako se zametne Utvički boj, koji se svrši velikim porazom Sulejman-kapetanovim. Za neko vrijeme morao se ljubuški kapetan skloniti u Dalmaciju (Vrgorac ili Makarsku). Ali i pored te pobjede kroz kratko vrijeme morao je Manov bježati iz Ljubuškoga, jer je sultanska vojska početkom lipanja 1832 godine pobijedila Husein-kapetanovu vojsku (kod Sarajeva). Nakon njegova odlaska povratio se iz Dalmacije u Ljubuški Sulejman-kapetan.

Među drugim došao je u Sarajevo i Sulejman-kapetan i poklonio se Kara-Mahmud-paši, a ovaj mu je izdao propusnicu da se slobodno može povratiti u Ljubuški.⁹⁾

Kasim Gajić piše kako se Sulejman-kapetan brinuo i za gospodarski napredak ljubuškog kotara. Ističe da je njegovim nastojanjem provedena kanalizacija Ljubuškog polja. Za njegova vremena i inicijativom Ali-paše Rizvanbegovića uvela se kultura riže u Veljačkom Polju nedaleko od Vitine (1834 g.). I maslinarstvu je bila posvećena velika pažnja. Prve masline zasadio je Sulejman-kapetan ispred svoga dvorca i kule, koje su i danas dobro sačuvane. Za gladnih godina, iz velikih gradskih hambara — u koje se sipala desetina — davalo se besplatno siromašnom svijetu žito za prehranu i sjeme za sijanje žita. Ti hambari su zapravo prvi početak današnjih kotarskih pripomoćnih zaklada, ali samo s tom razlikom, što se hambarsko žito nije plaćalo, već vraćalo, i to u rodnim godinama. Govori se, da je Sulejman-kapetan ostajao gotovo uvijek dužan porez ili desetinu sultanskoj blagajni, što znači, da za njegova doba narod nije bio opterećen porezom ili desetinom.

I zaista, Sulejman-kapetana nalazimo kao dužnika i to 7 I 1246 i 7 VIII 1249 godine.

I nakon ukinuća kapetanija, kao čovjek vjeran Ali-paši Rizvanbegoviću i sultanu, ostao je Sulejman-beg u Ljubuškom kao muslim i tu je službu obavljao sve do smrti. Umro je 18 prosinca 1848 g.⁷⁾

Ovome je kapetanu spjevao jednu pjesmu od 50 stihova sarajevski muftija Šakir-efendija Muidović. U toj se pjesmi slavi Sulejman-beg i grad Ljubuški.¹⁰⁾

Od ljubuških dizdara po imenu su mi poznati: Hasan oko 1730, Mahmut 1773 i 1781 i Hasan 1807 godine.

Od ljubuških aga spominju se Zulfikar-aga (1758) i 1801 Salih-aga Bakamović, rodom iz Mostara.

¹⁾ Zadarski arhiv, V, dok. 17-I.

²⁾ Tri berata o tome vidio sam 1940 godine u Muhameda Vučijakovića u Mostaru.

³⁾ Starine, XXI, str. 113.

⁴⁾ Manuscripta turcica, 87, 88, 379.

⁵⁾ Mostarska kronika u Hasan ef. Nametka u Mostaru.

⁶⁾ K. Gujić: Hrvatsko podrijetlo begovskih familija u zapadnoj Bosni i Hercegovini, »Napredak«, kalendar za god. 1941, str. 91—104.

⁷⁾ Sarajevski sidžil, br. 66, str. 53.

⁸⁾ Dr. fra Julijan Jelenić, Izvori za kulturnu povjest bosanskih franjevac, Sarajevo, 1913, str. 121. (Separat iz GZM).

⁹⁾ Arhiv M. E. Kadića, 968.

¹⁰⁾ Kronika M. E. Kadića, XX, str. 220.

56. ROŠKA KAPETANIJA

Grad Rog, po kome se zvaše ova kapetanija, stajao je na brežuljku što se diže na južnom rubu Roškog Polja. Preko toga brežuljka vodi put iz Roškog Polja u Dalmaciju. Desno od toga puta vide se ostaci toga grada. Na austrijskoj specijalkarti označeno je to mjesto »Ruine Rošac«.

Grad Rog spominje se prvi put 1444 g. U doba tursko-ugarskog ugovora iz 1503 i 1519 krivo je napisan; prvi put kao »Kog«, a drugi kao »Bog«. Godine 1513 došao je u Dubrovnik Gregorius Cherchich Bosnensis de Rog, da podigne dohodak za Balšu Vladisalića, unuka hercega Stjepana.¹⁾

U ovom su gradu bar jedno vrijeme držali Turci svoju posadu. Pačetkom XVIII stoljeća Rog je imao i kapetana i dizdara. To znamo iz dnevnika makarskog biskupa Nikole Bjankovića, koji je posjetio Roško polje u svibnju 1710 g, Tu čitamo:

»Ovo je (Roško Polje) mala krajina, kojom upravlja turski kapetan Zelilaga Sutlijašević i dizdar Ahmed Izakagić. U svrhu slobodnog djelovanja u korist duša dogovorismo se, da posjetimo ova dva zapovjednika, da im iskažemo poštovanje i dademo darove. Bili smo srdačno primljeni i, premda teško bolestan, zadrža nas (kapetan) uz svoj krevet u dugom razgovoru, nudeći nam za okrepu razna pića, koja primismo u znak zadovoljstva.

I dizdar nas je primio vanrednim poštovanjem i usrdnošću. On je pred dvije godine poslao u Makarsku na službu biskupu mladića Grgu Kardunovića, sina nekog kršćanskog kmeta, preporučujući ga velikim preporukama, da bude svećenik. U ovoj prilici, kad se je ponovno sastao s biskupom, ponovio je svoje preporuke, tražeći tvrd i siguran odgovor o vremenu, kad će biti zaređen. Mons. biskup, poznavajući sposobnosti i godine preporučenog mladića, udovolji molbama i obeća, da će mu ga za idući Uskrs poslati kao svećenika, samo ako bude imao dostatan patrimonij. Na to on odgovori, da će mu ga on dati i zahvaljujući na stotinu načina, obveza se u zamjenu odvratiti milošću u svakoj potrebi, čak i istim životom.«²⁾

I to je jedini spomen ovoj kapetaniji. Biće da je ubrzo ukinuta i Rog napušten, jer je godinu dana kasnije (8 svibnja 1711) osnovana Duvanjska kapetanija.

¹⁾ Dr. M. Dinić, Zemlje Hercega Svetoga Save, Glas SKA, CLXXXII, str. 196.

²⁾ Don R. Jerković, Pastirski pohodi Nikole Bjankovića, biskupa Makarskog po Dalmaciji, Bosni i Hercegovini (Izvješće godine 1703 i 1706 i dnevnici 1706 i 1710). Sarajevo, 1942, str. 26.

57. DUVANJSKA (SEDDI-DŽEDIDSKA) KAPETANIJA

Osnovano je 20 reb. I 1123 (8 svibnja 1711) godine. Sjedište kapetana bio je Županj-Potok, kasniji Županjac — danas Duvno. Ova se kapetanija stera'la između Hlivanjske i Ljubuške kapetanije i mletačke granice. Palanka Županj-Potok udaljena je od Hlivna i Ljubuškog po 6, a od onovremene mletačke granice samo 2 i po sata hoda. I prije osnutka kapetanije bio je u Županj-Potoku jedan agaluk, ali to nije bilo dostatno nakon novopovučene granice iza Karlovačkog mira. U beratu, izdanom na Drinopoljskom Polju pod gornjim datumom, kojim se postavlja neki Hasan agom prvog džemata konjanika i kapetanom novoustrojene kapetanije, čitamo, među ostalim, i ovo: »Palanka Županj-Potok u duvanjskoj nahiji i hercegovačkom sandžaku krajnja je granica (serhat), pa je malo vojnika, koji je čuvaju, a službe im je mnogo. Osim toga je na 4—5 sati blizu gradova Sinja, Makarske i Zadarja, pa je prema tome suviše skrajnja granica (serhat). Stoga je visokodostojni vezir, preuzvišeni mušir, redatelj svijeta, bosanski valija, moj vezir Ali-paša učinio predlog (arz) i zamolio, da se spomenuti grad nanovo popiše i da mu se još nešto pripoji, tako da bude najmanje stotinu nefera od tri agaluka, kojim plaća (mevadžib) neće biti iz carske blagajne, već da im se nanovo odredi odžakluk iz nekih zgodnih prihoda spomenutog sandžaka, te da se to na licu mjesta zabilježi i izda im se berat.

Pošto je nosilac ove uzvišene carske diplome, uzor svojih sličnih i jednakih, Hasan-aga i kapetan, sposoban i zaslužan, da bude kapetan sa 50 akči ulufe nad džematom prvih konjanika, koji su nanovo popisani i postavljeni u spomenutoj palanci, to sam mu ukazao svoju veliku carsku milost, pa sam po arzu i predlogu spomenutog vezira, počevši od 1 reb. I 1123 zabilježio na licu mjesta i nanovo izdao ovaj uzvišeni carski berat, te naredio ovo: Spomenuti Hasan — bila mu čast povišena — neka ode, pa neka bude aga i kapetan nad spomenutim džematom i neka vrši službu agaluka i kapetanluka«.¹)

U Županj-Potoku sagrađen je 1136 (1723) godine grad (tvrđava) i prozvan Seddi-džedid (Novi zid), a po njemu nazvana je i kapetanija. U grad je smještena i gradska posada s dizdarom na čelu. Vrlo je vjerovatno, da je ova posada premještena iz grada Roga u Roškom Polju u Seddi-džedid i da je toga vremena Rog napušten. Još 1706 godine imao je Rog svoga dizdara.²) U ovom gradu sagrađena je za gradsku posadu džamija na ime sultana Ahmeda III (1703—1730), za čije vlade je grad sagrađen. Ruševine ovog grada nedavno su potpuno srušene sa zemljom. Još 1878 godine bio je Seddi-džedid u dobrom stanju. Koliko je momaka brojila gradska posada, ne zna se, ali se iz raznih isprava vidi da se sastojala iz mustahfiza, topčija i džebedžija.

Iz gore navedenog berata znamo, da su bila uz kapetana još dvojica aga, dakle tri džemata, a kako se tražilo da se broj vojnika poviši na 100, to znači da ih je prije osnutka kapetanije bilo 17, jer su pod zapovjedništvom trojice aga bila 83 vojnika i časnika i to:

1 džemat konajnika brojio je svega 38 osoba s dnevnom plaćom od 575 akči, 1 džemat azapa od 24 osobe s plaćom od 240, a 3 džemat istog roda od 21 osobe sa 274 akče, svega 83 vojnika i zapovjednika s dnevnicom od 1093 akče; godišnje 193.668 akči t. j. 1210 groša i 17 para (gajri ezseb'in). Duvanjski prihodi bili su odžakluk spomenutih vojnika i časnika. Očuvao se i nekoliko potvrda o primitku plaća.

Pored ta tri džemata bio je u ovu kapetaniju pridijeljen IV džemat konjanika iz Prusca sa svojim plaćama iz vojnuganske mukate. Desilo se to nešto prije 1728 g. Na ovaj nas džemat potsjeća poznati »Duvanjski arzuhal« od nepoznatog pjesnika, u kome se onovremene životne prilike Duvna crtaju u najcrnjem svjetlu.³⁾

Danedži Silihdar Mehmed-paša predložio je 1777 godine, da se posada ove kapetanije poveća za 102 vojnika i časnika. Tome predlogu nije udovoljeno, pa ga je obnovio njegov nasljednik Ali-paša Dagistanlija. I nakon što je potreba utvrđena, stigao je ferman od 28 zilhidžeta 1191 (27 I 1778) godine, kojim je odobren gornji predlog. Prema tome fermanu određeno je, da se 102 vojnika i časnika s dnevnicom od 1890 akči ovako rasporede:

- 30 mjesnih džebedžija s dnevnicom od 502 akče;
- 60 drugih konjanika s dnevnicom od 1030 akči i
- 12 novih vojnika s dnevnicom od 185 akči.

Kao odžakluk određeni su suvišci od džizije kotare: a Duvna, Imotske bekije, Hlivna i Prusca. Za agu džemata mjesnih džebedžija postavljen je Ferhat sa 80 akči, a džematu drugih konjanika Mehmed-aga iz Prusca, koji je imao 60 akči, a sada mu je dnevnicica povećana na 80, a njegovu čehaji od 25 na 30 akči.⁴⁾

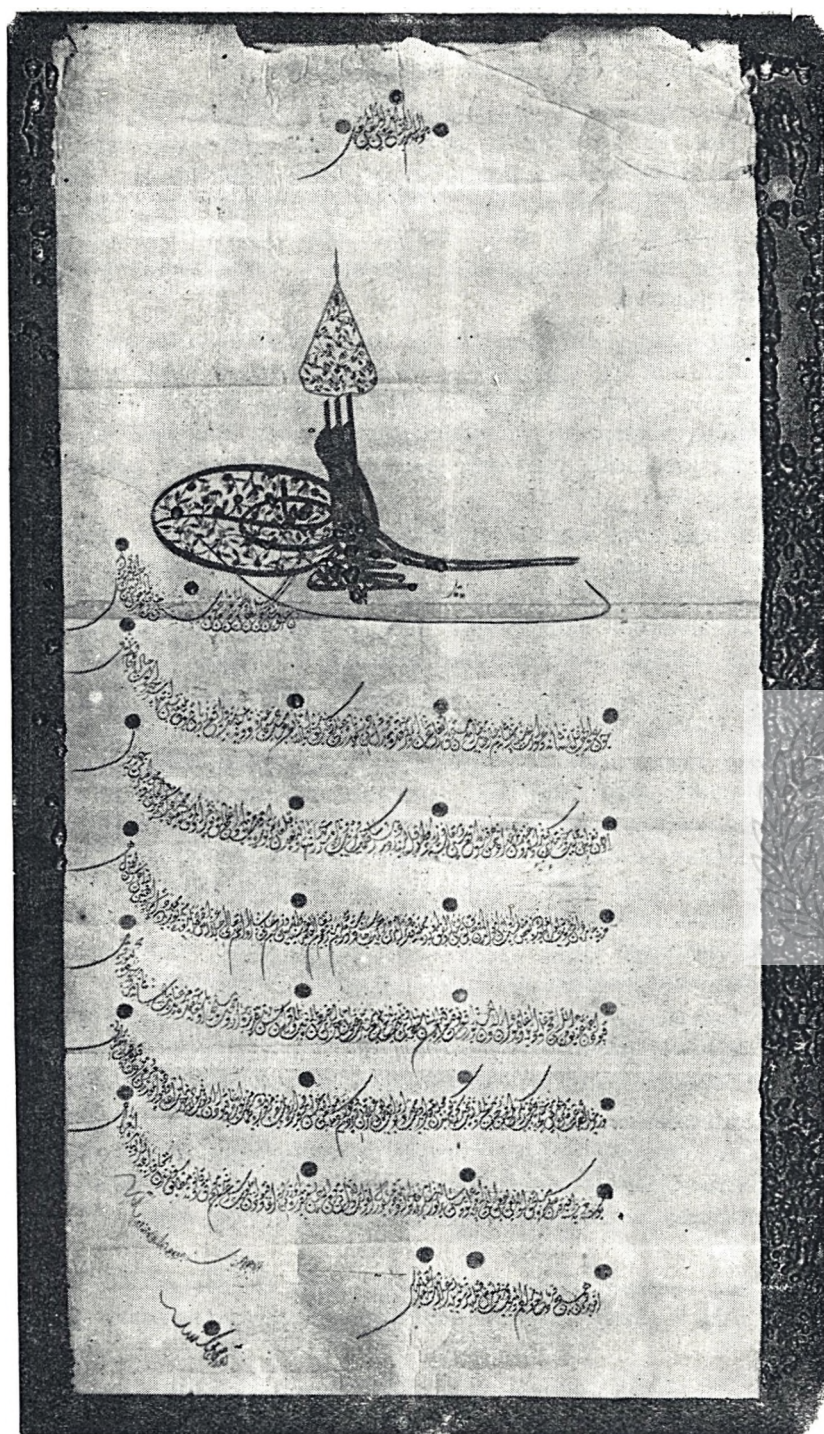
Između 1213 i 1216 primali su ovi vojnici i po 415 groša od sarajevske voskarnice.⁵⁾

Kapetani u ovoj kapetaniji bili su:

Hasan-kapetan koji je nosio ovu čast šest godina, od 8 svibnja 1711 do 20 travnja 1717 godine. On se zbog bolesti odrekao i agaluka i kapetanluka. S njegovim znanjem i privolom dat je agaluk nad prvim džematom konjanika i kapetanluk nad palankom s istom plaćom od 50 akči njegovu sinu.

Ibrahim-Hasanu 8 džum. I 1129 (20 travnja 1717). Do kada je bio kapetan ne zna se tačno, jer se nije očuvao berat o postavljanju njegova nasljednika. Povodom promjene na prijestolju godine 1730 obnovljen mu je berat 5 ševala 1144 (1 travnja 1732) godine.

Ovaj je kapetan bio posjednik jedne pole duvanjske mukate, dok je drugu posjedovao timarski tefterdar Hasan, i svoj dio prodao ovome kapetanu za godinu 1171. Međutim se timar-tefterdar Hasan odrekao svoga dijela u korist nekog Mahmuta i Mustafe u istoj godini i kad im je stigao berat pritužio se kapetan Ibrahim-Hasan na taj postupak. Dne 26 XI 1171 (1 kolovoza 1758 godine) izdan je ferman kojim se priznaje pravo kupnje kapetanu i dozvoljava mu se da pobere mukatu za god. 1171. Ovaj je ferman ujedno i posljednji spomen ovom kapetanu.

Carski berat o postavljanju duvanjskog kapetana Hasan-age

Za njegova vremena sagrađen je grad u Duvnu. Time je palanka Županj-Potok pretvorena u grad. Naslijedio ga je

Husein-kapetan, koji se spominje kao aga do 1799, a od ove godine kao beg. Iz potvrde o primitku plaća za 1194 godinu vidi se, da je tada bio kapetan.⁶⁾ Izgleda, da je ovaj kapetan bio nasilnik. Godine 1781 ili 1782 htio je prisvojiti timar gradskog čuvara Murata i ovaj se na nj pritužio u Carigrad. Naročitim fermanom naloženo je duvanjskom kadiji, da spriječi kapetana Huseina u tome nečasnom poslu i da ga odbije od timara.⁷⁾

Prema prepisu jedne nedatirane bujrukdije bosanskog vezira Selim-Sirri-paše (1785—1787), zatražio je Husein-kapetan vezirov nalog, kojim se opet zabranjuje nekom Osmanu da se miješa u dirlik nekog Ahmeda. Dirlik je Osman naslijedio iza umrlog mu djeda Hasana. Hasan se odrekao dirlika i spomenuti ga vezir dao Ahmedu. Sva je prilika, da i ovo neće biti čist posao.

Za vremena ovog kapetana zadesio je Županj-Potok velik požar oko 1792 godine. Izgorjelo je 75 kuća i munara Sultan-Ahmedove džamije, a tvrđava je oštećena usljed eksplozije. Godine 1792 požurivao je kapetan popravak grada i obrazlagao svoj prijedlog tim, što je grad samo dva i po sata udaljen od mletačke granice.⁸⁾ Njegov je nasljednik bio

Sulejman-kapetan, za koga se također ne zna, kad je započeo vršiti službu, koja nije bila duga vijeka. Umro je poslije travnja 1806, a prije rujna 1807 godine. Kako iza sebe nije ostavio muškog poroda, bosanski vezir Mehmed Husrev-paša imenovao je svojom bujrukdijom kapetanova rodaka Ahmeda i predložio u Carigrad, da mu se izda berat. Berat je datiran 24 ramazana 1222 (23 XI 1807). Ahmed-beg je posljednji duvanjski kapetan. Po Mittesseru pripadao je III vojnom korpusu. Čini se da je bio rasipnik. Njegovim dugovima nalazimo traga u zapiscima šeriatskog suda iz 1830 i 1831 godine. Uvijek se spominje kao beg, i po tome sudim, da je bio posjednik zijameta.

U Duvnu sam pregledao groblja i ne nadoh ni jednog groba ovih kapetana. Njihovi potomci su duvanjski Kapetanovići. Već poodavno porušena je kula u kojoj su sjedili seddi-džedidski kapetani.

Po imenu poznat mi je dizdar Mustafa-aga. On je 1812 godine prodao svoju kuću u Džudže-Džafer-mahali Mustaj-begu Teskeredžiji za 160 groša.⁹⁾ Uživao je timar u selu Budimlicima u Imotskoj nahiji. Po njegovoj smrti zatražio je i dobio ovaj timar njegov sin Ahmed 7 reb. I 1230 (17 II 1815).¹⁰⁾

Kao age II džemata konjanika spominju se Mehmed (1778) i Derviš Sunullah (1788 i 1822), koji se odrekao službe u travnju 1822 u korist Hasana.¹¹⁾

Od prvih azapa poznati su mi Rustem-aga i Salih-aga (1795); domaćih džebedžija (jerliaga) Ferhat (1778) i njegov čehaja Abdul-Mumin,¹²⁾ imami gradske džamije Mula Salih, sin Hasanov, (1795) i Salih ef. (1789).

1) Originalni berat vidio sam 1939 god. u Izet-bega Kapetanovića u Duvnu. I ostale berate, koji se u ovom poglavlju navode, a odnose se na kapetana, vidio sam na istom mjestu.

2) R. Jerković: Pastirski pohodi Nikole Bjankovića, biskupa makarskog, Sarajevo, 1942, str. 26.

3) M. Kapetanović-Ljubušak: Narodno blago, Sarajevo, 1888, str. 317-325.

4) Manuscripta turcica, br. 4713.

5) Sarajevski sidžil, 42, str. 50.

6) Potvrda je bila u Izet-bega Kapetanovića.

7) Na istom mjestu.

8) Medžmua u mene.

9) Manuscripta turcica, br. 3428.

10) Manuscripta turcica, br. 592.

11) Manuscripta turcica, br. 4714.

12) Manuscripta turcica, br. 4721.

58. HUTOVSKA KAPETANIJA

Ovo je najmlađa kapetanija i jedina koja je nastala u XIX stoljeću. Još početkom XVIII stoljeća spominje se kula u Hutovu u Vidoškoj kapetaniji kao derbend-kula. U njoj je sjedila mala posada od 7—8 vojnika i pobirala carinu od soli, koja je uvožena iz Dubrovačke Republike. Između 1796—1806 opasana je ova kula bedemima i pretvorena u malu tvrđavu. U dvorištu je izgrađeno više kuća.¹⁾

Govoreći o Vidoškoj kapetaniji, spomenuli smo, kako je 1802 godine odvojeno Hutovo s okolnim selima i osnovana nova kapetanija, a za kapetana je postavljen Hadži-Mehmed-beg Rizvanbegović, sin Zulfikar-kapetanov, zvan Hadži-beg i Hadžun. U toj je kapetaniji bilo najprije oko 170 vojnika i zapovjednika razdijeljenih u 3 džemata konjanika i 2 martoloza i pripadajući broj topčija i džebedžija. Godine 1814 popisana su još 2 džemata martoloza, i to III i IV. Četvrti od 48 vojnika ustrojen je beratom od 12 zilkade 1229 (26 X 1814). Dok su ostali vojnici primali plaću od filurije, ovome je džematu određena plaća od tovara soli i ostale robe koja prolazi kroz Stolac, Dabar i Hutovo.²⁾

Iz fermana od reb. I 1234 (prvih dana siječnja 1819) vidi se, da je filurija bila pretvorena u čistu desetinu i opet to povraćeno u staro stanje.

Kako je ovaj ferman važan za osnutak ove kapetanije i zasada jedini dokumenat koji je u vezi s ovom kapetanijom, to ga donosim ovdje u prijevodu :

»Bosanskom valiji, veziru Derviš-Mustafa-paši, bosanskom kadiji i defterdaru bosanske džizje, kada stigne carski ferman, neka znaju:

Iz sadržaja spisa koji su stigli od tebe, spomenutog vezira, na moju visoku Portu razumljelo se ovo:

Grad Hutovo je zapravo bila jedna derbend-kula, koju je čuvala stolačka kapetanija, držeći tamo po 7—8 vojnika. Spomenuta kula je bila unutar vlaške mukate nevesinjske, pa kako je četvrti dio mukate bio kao malićana u rukama Zulfikar-beg-zade Hadži-Mehmed-bega, to je spomenuta kula podizanjem zidova čko nje pretvorena u grad. Za vrijeme namjesnikovanja bosanskog valije umrlog Silahdar-Ali-paše, spomenuti je Hadži-Mehmed-beg postavljen kapetanom sa po prilici 170 nefera. Navodeći da je spomenuta mukata u rukama navedenog bega i njegove rodbine, isposlovaio je, da se njena filurija pretvori u pravu desetinu: i da se uredi kao odžakluk tako, da se odatle daju plaće (mevadžibi) kapetana i nefera u iznosu od 4760 groša i da se daje državi (mir:iji) 10.000 groša. Ali je onda pisar izvijestio, kako se spomenuta mukata proteže na sela od pet kotareva hercegovačkog sandžaka, a kako je na granici i zemlja krševita, a kako osim toga većina zemlje u Bosni daje filuriju, to je jasno da će biti poteškoća u pobiranju čiste desetine, pa ako izmjena filurije od spomenute mukate u čistu desetinu ostane na snazi i kao spomenuti Hadži-Mehmed-beg bude kupio čistu desetinu to sirotinja (fukara) neće moći podnositi, pa stoga neće biti kraja sporovima. Još je potvorio Smail-kapetana, pa je naveo da će se njihove

rasprave svršiti borbom na mač i koplje, a onda je prepustio mojoj carskoj volji, da bude onako, kako u tom pogledu izađe moja irada. Kada se iza toga obratilo u zabilješke (kajdove) i zapitano kako stvar stoji, ustanovilo se ovo:

Grad Hutovo u hercegovačkom sandžaku, koji pripada bosanskom ajaletu, leži na pogledu i na kraju mojih carskih krajina (serhad), pa ga treba čuvati. Stoga su u njega snova postavljeni neferi i imenovan kapetanom spomenuti Mehmed. Ovaj je još prije arzuhalom i mahzarima zamolio, da se njihove (njega i nefera) plaće urede tako, da se resmifiluri od mukate nevesinjskih vlaških resmova, koja leži u nahiji Gabela, a koja se nalazi u njegovim rukama i njegove rodbine, pretvori u desetinu, a da on šalje državi po 10.000 groša na godinu, kako se državni prihodi ne bi umanjili. Pošto je izdan moj visoki nalog, da se stvar izvidi kako treba na licu mjesta, kako bi se što bolje sredila, te pošto je zatražen izvještaj, onda je javljeno kaimom spomenutog umrlog Ali-paše, ilamom trebinjskog i stolačkog kadije, te mahzarima malije, da nema nikakve zapreke tome uređenju. Na to se je iz zabilježaka (kajdova) ustanovilo ovo:

Određeno je kao kabul odžakluk za plaće četrdeset i osam nefera džemata četvrtih martoloza, koji su prije određeni u grad Hutovo, što pripada kapetaniji Vidoška, u iznosu od 843 groša godišnje, osim sedamdeset (gajri ez seb'in), da se pobira od soli i drugih tovara, koji prolaze kroz Stolac, Dabar i Hutovo, kako ne bi državi bilo manjka. A prema mukabele-defteru proizlazi ovo:

Na temelju visokog naloga i ispravka, koji je izdan iz kancelarije moga carskog divana, ispravljene su odnosne bilješke u carskoj defterhانی hati-tevkiijom od 12 zulkade 1229. Gornji nalog je izdan u svrhu da se isprave: novi odžakluk-berat, potrebni ilmu-haberi i bilješka o čistoj desetini, a to sve pod ovim uvjetom: Plaće džemata od 178 nefera sa zabitima i to kapetana prvih farisana, drugih farisana, trećih farisana, prvih martoloza, drugih martoloza, mjesnih topčija i džebedžija, koji su snova uređeni s dnevnicom od 3200 akči, u ukupnom iznosu od 4760 groša godišnje, osim sedamdeset (gajri ez seb'in) imaju se dodati nevesinjskoj mukati vlašskog resuma, koja se nalazi u rukama spomenutog i njegove rodbine, pa je zajedno sa starim prihodima (države), koji zajedno s ovim dodatkom iznose 14.760 groša, da prime i naplate kao kabul i tedahul (zaostatak) iz prihoda spomneute mukate za 1230 godinu. A prema tvome dopisu stvar je ovako:

Pošto bi pobiranje čiste desetine prouzrokovalo poremećaj u poretku zemlje, traženo je da se stvar uredi na prijašnji način, pa da se pobire filurija a da se ovo odbije od prihoda mukate, i da se iznos, koji je bio dodan, pripoji drugoj mukati, koja ima prirasta (nemalu-mukata). Zato je, da bi se stvar na mjestu sredila i defter poslao na moju Visoku portu, traženo, da se izdaju drugi visoki nalozi i na potrebna mjesta pošalju ilmu-haberi, kako bi se stvar drukčije po starom ispravila. Ili, pošto je na traženi izvještaj javljeno, da nema zapreke pobi-

ranju čiste desetine, pa stvar po tome uređena, da se, kako je i prije bio izdan moj visoki nalog, ponovo dade moja uzvišena zapovijed, da se pobira čista desetina. To je ostavljeno mojoj volji da odlučim. O svemu tome su glavno računovodstvo (baš muhaseba) i carska defterhana učinili der-kenar (bilješka na margini) i s takrirom podnijeli izvještaj (arz). Kada je na to ovaj takrir podnesen mom carskom veličanstvu, izdan je moj uzvišeni hattī-humajun, kojim je naređeno, da se stvar uredi tako, da se ne pobira čista desetina, već po starom načinu filurija, pa da se od prihoda mukate odbije i pribije ostaloj nemalu-mukati, te da se u tome pravcu izdaju potrebni nalozi i ilmu-haberi. Na osnovu toga upućen je moj visoki nalog, da se čista desetina po starom preokrene u resmī-filuriju, pa da se po uzvišenom nalogu, koji je izdan iz kancelarije moga carskog divana, mjesto gdje je ta bilješka (kajd) u carskoj defterhani ispravi hattī-tevkijom, a da s ena mjestu uredi stvar i defter pošalje na moju Visoku portu tako, da se za plaće novopopisanih nefera odredi odžakluk u tom pravcu, da se spomenuti iznos od 14.760 groša, koji je bio pribijen na prihode mukate počevši od 1234 godine, pribije na zgodno (munasib) mjesto (nemalu) mukate od bosanske džizje. Na to je izašla moja carska irada, da se Velikoj kancelariji za gradove (bujuk kala-kalemi) i na ostala potrebna mjesta izdaju ilmu-haberi. Stoga je i tebi izdan ovaj visoki nalog u svrhu, da se mukata spomenutih sela s čiste desetine po starom načinu pretvori u resmī filuriju, pošto je iz kancelarije mog carskog divana izdan visoki nalog o ispravku i izdani na potrebna mjesta ilmu-haberi radi ispravka bilješke (kajda).

Sada, kad ti ovo stigne, poradi i uloži trud da se prema mome uzvišenom hattī-humajunu (ponavlja se tekst odozgo), te da podneseš mojoj Visokoj porti defter, providen pečatom i potpisom. A ti, spomenuti defterdaru, i tebi je izdan ovaj moj carski ferman, da po mom visokom nalogu radiš i postupaš. Naređujem, kad s mojim uzvišenim hućmom stigne, da radite i postupate po ovome mom visokodostojnom nalogu, koji treba vazda slušati Ovako znajte i oslonite se na uzvišeni znak.

Dano u reb. I 1234 godine.«³⁾

Hadži-Mehmed-beg ili Hadži-beg bio je jedini kapetan ove kapetanije. Kako je već rečeno, on je sin Zulfikar-kapetana. Još kao mladić, zbog svoje naprasite ćudi, došao je s ocem u sukob i otišao u svijet. Više godina proveo je u sviti Džezzâr-Ahmed-paše u Siriji. Odatle je obavio hadž i po tome se zvao Hadži-beg ili Hadžun. Viđeći Džezzar u njemu pehlivana, koji bi mu danas-sutra mogao biti opasan, otpusti ga iz službe. Odatle ode u Carigrad, gdje je ostao tri godine. Napokon mu dodije potucanje po svijetu pa se povрати u domovinu i pokori ocu.⁴⁾ Kako je već rečeno, pri diobi Vidoške kapetanije 1802, zapalo je Hadži-bega Hutovo. On je utvrdio Hutovo, odakle je kao vitez gospodovao okolicom sve do smrti. On je bio pravi i posljednji raubriter u našim krajevima.

Kako su u ono doba Francuzi zavlada li Dalmacijom i Dubrovnikom, on je s njima podržavao prijateljske veze i uzajamno su se pomagali.

Godine 1807 sudjelovao je s ostalom hercegovačkom vojskom u odbrani Klobuka. U njegovu odjelu bilo je naročito mnogo katolika seljaka iz Hrasna.

Kako nam je već poznato, došlo je do borbe između sinova Zulfi-kar-kapetanovih od dviju majki. Protivnici su opsjeli Mustaj-bega u Stocu i Hadži-bega u Hutovu. Opsada Hutova trajala je preko godinu dana i Hadži-beg se u nevolji obratio za pomoć francuskom generalu Marmontu. Tri puta pružili su Francuzi pomoć Hadži-begu. Iz pisma generala Marmonta Hadži-begu od 2 srpnja 1808 vidimo da se on pismom obratio za pomoć. Marmont piše:

»Pomislio sam da će Vam biti osobito drago, ako Vam pružim pomoć preko generala Launay-a, koji je jedan od Vaših prijatelja. Predao sam mu zapovjedništvo nad vojskom, koja polazi u Hutovo (Otovo), on će Vam u moje ime predati zahiru (živež) i džebanu (municiju), kako ćete se moći na nadalje opirati Vašim neprijateljima.«⁵⁾

O ovim događajima pisao je i francuski konzul u Travniku David svojoj vladi 14 srpnja 1808 godine. Iz toga pisma saznajemo i neke druge detalje o opsadi Hutova. Tu se kaže:

»U času mojeg dolaska u Bosnu veći je dio Hercegovine bio pozorište krvavog rata među članovima jedne moćne porodice. Od petero braće, koja sastavljaše ovu porodicu, trojica mladih vojevaše protiv dvojice starijih, protiv kapetana stolačkog i protiv gospodara od Hutova. Ovaj potonji bijaše vrlo lijepo primio žene i djecu Dubrovčana, koji su se za vrijeme opsade Dubrovnika bili sklonili na tursko zemljište. Taj se isti beg iz prijateljstva prema nama zaratio s Crnogorcima. Ova simpatija za Francuze škodila mu je mnogo u očima Bošnjaka. Unatoč koraka, što sam ih učinio kod vezira i unatoč pretstavki, što ih je general Sebastiani bio upravio Visokoj Porti, mir nije mogao biti uspostavljen u Hercegovini. Rat među braćom traje još uvijek, naročito zbog toga, što mladu braću u njihovoj borbi protiv starijih podupiru domaći begovi. Ovo nemirno stanje sprječavalo je mnogo prelaz naše opskrbe kroz Hercegovinu. Videći general Marmont, da se ne vrše niti vezirove, ni sultanove naredbe, smatrao je svojom dužnošću, da se okoristi susjedstvom dviju zemalja i da učini kraj svadi, koje u prvom redu pozvane vlasti nijesu u stanju da stišaju. General Marmont primio je od Hadžibega, gospodara od Hutova, dva pisma, u kojima mu saopćava kako mu je nakon šestomjesečne opsade sasvim ponestalo hrane i džebane. Primivši ta pisma, vojvoda od Dubrovnika požurio se da po jednoj regimenti vojnika pošalje u Hutovo u obilju živeža i streljiva. Francuski je odio ušao u Hercegovinu 4 jula i izišao 7, nakon što je obavio povjerenu mu zadaću. Na čitavom putu nije on zatekao ciglog jednog neprijatelja. Strah bijaše razagnao one, koji potsjedahu Hutovo.«⁶⁾

O drugoj ekspediciji Francuza u Hutovo izvijestio je svoju vladu isti konzul 5 listopada 1808 godine. On piše:

»Vrhovni zapovjednik Marmont, poznavajući mišljenje bosanskog paše o ovom ratu i umoljen od Hadžibega, poslao je ovomu u pomoć

strjeljiva i četu od 150 Arnauta muslimana, što su je sabrali sami Hadžibegovi pouzdanici. Ovu je pomoćnu četu dovelo jedno odjeljenje od 800 ljudi pod vodstvom generala de Viauxa. Taj je odio imao ovoga puta da svlada jednu poteškoću, na koju prva francuska ekspedicija nije naišla. Oni, koji potosjedahu Hutovo, bili su počeli pregovarati s francuskim odjeljenjem, te mu izjaviše, da mu neće dozvoliti da uvede u tvrđavu streljivo i pomoćnu četu, ali da za to samo francusko odjeljenje može slobodno unići. General odgovori na to, da mu je naredeno da dovede pomoć prijatelju Francuza. Kad je to začuo Omer-beg, vođa protivnika, sabra odmah svoje čete, zauze položaj iza zida i naredi da se puca na francusku četu. Jedan je od naših ubijen, a 15 ranjenih. Francuzi otvoriše vatru, ubiše oko trideset Turaka, osvojiše neprijateljsku poziciju, natjeraše protivnika u bijeg i udoše u Hutovo sa svojom pratnjom. Hadžibeg, koji raspolaže još sa ciglih 49 boraca i hranom još samo za tri dana, dočeka svoje osloboditelje s velikim iskazima veselja i blagodarnosti. On je dao svakom vojniku po četiri piastera.«⁷⁾

Prije 17 studenog iste godine stigla je i treća pomoć Hadži-begu koju mu je pružio general Clauzel.«⁸⁾

Francuzi su tražili od bosanskog paše za svoga štićenika Hadži-bega da mu se u Carigradu isposluje rang paše od dva tuga (repa), kako bi ovaj mogao uspostaviti red u Hercegovini. Na ovo je paša pristao. O tome je David izvijestio svoju vladu 20 prosinca 1808 godine.⁹⁾

Hadži-beg je bio opsjednut u Hutovu još i u mjesecu lipnju 1809 godine.

Ovoga vremena tražio je Hadži-begov brat Mustaj-beg od Francuza da preko njihova zemljišta provede vojsku u pomoć Hadži-begu. Da li je Mustaj-beg dobio dozvolu¹⁰⁾ ne znamo, kao ni to, kako se Hadži-beg riješio opsade.

Kad smo govorili o Stocu, rekli smo da je Hadži-beg s nešto vojske priskočio bratu Mustaj-begu u pomoć.

Godine 1813 išao je Hadži-beg s jednim dijelom svojih vojnika na Srbiju.

Iz naprijed navedenog fermana vidi se, da je bio u svađi s počiteljskim kapetanom Smail-begom, koji je dva puta udarao na Hutovo. Do spora je došlo zbog toga, što je Smail-kapetan htio pripojiti počiteljskom kadiluku Kiševo i Kolibicu sa još 42 sela stolačkog kadiluka, tvrdeći da su to mahale od onog 31 sela od kojih je sastavljen počiteljski kadiluk.

O ovoj stvari izdano je više fermana i bujrukdija i konačni ferman početkom sefera 1234 (oko 1 XII 1818) godine, kojim se novouspostavljeni kadiluk Počitelj iz strateških razloga ostavlja sa 32 sela, dok se ona 42 sela vraćaju stolačkom kadiluku. U tome fermanu čitamo o napadajima Smail-kapetana na Hutovo ovo:

»Bosanskom valiji, mom veziru Derviš-Mustafa-paši, bosanskom kadiji, nadalje kadijama mostarskom, blagajskom i stolačkom, te agama, zabitima, odličnicima i poslanicima kad stigne visoki carski nalog, neka znaju:

Pošto je grad Hutovo, koji spada bosanskom ajaletu, potreban kao tvrđava, to je prije nekog vremena postavljen visokodostojnim bera-
tom za kapetana Zulfikar-beg-zade Hadži-Mehmed sa 170 nefera i u
spomenuti grad stavljen potreban broj topova i muhimata. Usprkos
tome počiteljski kapetan Smail dao se na samovoljan postupak, pa je
oko sebe sakupio neki alaj raje i gamadi, te spalio kulu Kolibicu,
uzaptio šeriatske i upravne poslove od 43 sela stolačkog kotara, iz Po-
čite'ja razasijao murasele i udara silnu salijanu. Osim toga je zauzeo i
grad Hutovo, a uhapsio i kaznio kapetana, nefere i raju, koji su se
nalazili u derbendu. Stoga je na osnovu mog uzvišenog naloga bujrul-
dijom tvoga prethodnika navedeni Smail kapetan dobavljen pred bo-
sanski divan i putem šeriata def učinjeno njegovo zlo i šteta. Međutim
je podnesen ilam i mahzar, u kojemu se kaže, kako je on (Smail),
oslanjajući se na nekoja mjesta, opet zauzeo spomenuti grad Hutovo,
te mnogo ljudi od njegove posade i raje pogubio i razna rušenja i štetu
počinio, pa je zamoljeno za izdanje moga visokog naloga, po kojemu bi
se postavili na svoja dosadašnja mjesta kapetan spomenuti Hadži-Meh-
med i ostala raja, te upokorili spomenuti Smail-kapetan, njegovi pomoć-
nici i raja, koja mu se priključila, nadalje ako se oteći imetak i ostalo
ne bi moglo pronaći da se spomenuti Smail-kapetan, njegov sin i ostali
pomagači dobave na moju Visoku Portu radi rasprave».

Prije ovoga fermana izašla je jedna bujruldija bosanskog vezira
datirana 21 safera 1234 (20 XII 1818) a upućena kadijama mostarskom
blagajskom, nevesinjskom, cerničkom i ljubuškom, te ajanima, kapeta-
nima, zabitima, odličnicima i poslanicima. Ta bujruldija glasi:

»Počiteljski kapetan Smail-beg nije se zadovoljio s onim 31 selom,
koje je, prema visokom nalogu, izlučeno iz kotareva stolačkog, mo-
starskog i blagajskog i pripojeno Počitelju, već je protivno defteri-
hakaniji nasilno uzaptio Kolibicu, Kiševo i ostala 42 sela poznatih imena,
koja se smatraju kao sela u nahiji Gabele, sandžaka hercegovačkog,
tvrdeći da su to mahale od onog trideset i jednog sela, što je pripojeno
Počitelju, i da plaćaju tevziat-akču stolačkog kotara po jafti. Stoga su
radi ispravka i odlučanja spomenutih sela određeni, između erkjana bo-
sanskog ajaleta, timar-defterdar Alimed-beg i naš kapidžijski čehaja
Ali-beg, a njima su još pridodani neki vješti i nepristani ljudi iz okolnih
kotareva. Jasno je da je spomenuti kapetan navedena sela uzaptio silom,
protivno defteri-hakaniji, i na taj način su ostali neubrani mali-kirrija,
mali-mirija i ostali prihodi, koji se potražuju od stolačkog kotara. Stoga
je ovaj put izašao visoki nalog, da spomenuti kapetan ostavi spomenuta
42 sela, koja je protivno defteri-hakaniji uzaptio i da se u njih ne miješa
i ne preseže, već da se zadovolji s onim 31 selom, što je pripojeno Poči-
telju. Po tome nalogu je izdana naša bujruldija i poslan potpisan i
pečatom providen prepis spomenutog visokog naloga. Sada, ako se spo-
menuti kapetan ne pokori i ne posluša padišahove naloge i carske irade,
već ostane i dalje čvrsto uporan u neposluhu, onda treba da vi, efendije,

muteselimi, kapetani, ajani i ostali muhatabi odredite dovoljan broj ljudi u meiijet stolačkom muteselimu Ali-agi i da ih uputite u ona sela, koja je spomenuti kapetan silom uzaptio, pa da, kako bilo da bilo, tražene iznose uberete. Kad vam to stigne do znanja, onda učinite ovo: Ako se vidi i pokaže, da spomenuti kapetan neće poslušati visoki nalog i da neće ostaviti spomenuta sela, onda odredite i uredite dovoljan broj ljudi pod meiijet spomenutog muteselima, pa kako bilo da bilo moguće nastojte što više, da se sume u poznatoj visini uberu, a jako se čuvajte, da bi štogod obihmálii i kroz prste progledali, pa da se štogod dogodi protiv raziluka. U tu svrhu napisana je, izdana i poslana od bosanskog divana ova bujrukdija«. ¹¹⁾

Nakon dokončanja borbe s počiteljskim kapetanom Smailom živio je Hadži-beg u miru u Hutovu i upravljao svojom kapetanijom. Bio je i ostao kivan na svoga polubrata Ali-agu, muslima Stoca i kapetana Vidoške od 1818 godine. Istom za navale Gradašćevićevih ljudi na Stolac, pružila se prilika Hadži-begu da izlije svoj gnjev nad Ali-agom i, kako već znamo, to ga je glave stalo. Kad je malaksala snaga Gradašćevićevih ljudi, opsjede Ali-aga jedne noći kuću Mahmutćehajića u mahali Uzunovići u Stocu, u kojoj je bio ukonačen Hadži-beg, te ljuto nava'e. Hadži-beg pak branio se iz svog konaka junački, ali ne može odbiti napadaja. Kad ga još izraniše puščana zrna. klone sasvim te izdahnu. Druga verzija o koncu života Hadži-begova kaže, da je Ali-aga, muslim stolački, potkupio slugu Hadži-begova da ga ubije. U onaj čas, kad je Hadži-beg, već ranjen, htio da se sakrije u odžak svog konaka, da ga protivnici ne uhvate, nađe se njegov sluga te ga iz kubure ubije. No sluzi ovome bijaše rđava plaća, jer ga Ali-aga svojom rukom ubije, kad je spazio, da je taj sluga sebi prisvojio fes Hadži-begov i javno ga nosio. Mrtvo tijelo Hadži-begovo pokopaše u tzv. velikom haremu u Stocu. Na njegovu spomeniku uklesana je godina 1248 (1832). Hörmann kaže da je Hadži-beg umro krajem marta 1831 godine, ali ovaj datum nije tačan.

»Tako umre čovjek, koji je uz rijedak naravni dar uvelike utjecao na prilike, koje su u prvim godinama ovoga stoljeća nastale u Hercegovini i na njezinim granicama. Vele, da je u mladosti marljivo učio knjige i da se je kasnije zanimao naukom, pače da se malo paćao i u zvjezdarstvo, te bi po kretanju planeta žudio zaviriti u budućnost. Po planetama on bi često udešavao svoje poslove. Kad i kad pokazao se Hadžibeg i kao vrač; stoga su mladi njegovi mislili da može doznati nešto i o budućnosti i razmrsiti nadnaravnim svojim darom tajanstvene stvari«. Natpisi na hutovskoj tvrđavi, kojih su još 1890 bila četiri, dokaz su da je Hadži-beg bio mistik.

Smrću Hadži-bega pripojeno je Hutovo ponovo Vidoškoj kapetaniji.

¹⁾ K. Hörmann, Hadžibegova kula u Hutovu, GZM, II, (1890), str. 165 i dalje.

²⁾ Prepis berata u Resulbegovića u Trebinju.

³⁾ Mostarski sidžil broj 968 u Orijentalnom institutu u Sarajevu.

4) K. Hörmann, o. c., p. 170 i dalje.

5) Ibid.

6) V. Jelavić, Iz prepiske francuskog konzulata u Travniku u godinama 1807—1814, GZM, XVI, (1904), str. 465 i 466.

7) V. Jelavić o. c., p. 468.

8) V. Jelavić, o. c., p. 469.

9) V. Jelavić, o. c., p. 470.

10) V. Jelavić o. c., p. 471.

11) Mostarski sidžil broj 968 u Orijentalnom institutu u Sarajevu.

REGISTAR

geografskih imena

Alagnovac, 249.
 Albanija, 197.
 Alifakovac, mahala u Sarajevu, 69, 106.
 Ankona, 187.
 Aržano, 131.
 Askersko groblje u Stocu, 239.
 Austrija, 18, 19, 26, 27, 40, 48, 65, 66, 82, 90, 103, 114, 162, 172, 180, 188, 189, 190, 197, 199.
 Azapi, selo kod Gradiške, 26 79

Baba planina, 228.
 Babai-Atik (u Maloj Aziji), 136.
 Banja Luka, 9, 16, 18, 22, 25, 42, 43, 49, 50, 61, 65, 75, 76, 77, 78, 83, 92, 101, 103, 111, 128, 139, 144, 153—156, 158, 162, 166, 180, 188, 219.
 Banjviri, grad u Trebinju, 138, 139, 143.
 Bast kod Makarske, 123.
 Beč, 89, 96, 204.
 Bekijjei-Imotska, 253, 260.
 Bekijjei-Kostajnica, 180, 182, 218.
 Bekijjei-Nova, 138, 143, 218, 220, 223.
 Beograd, Beogradčik (Glamoč), 196
 Benkovac, 123.
 Beograd, 19, 27, 49, 80, 90, 164, 186, 204, 240.
 Berbir, 16, 17, 75.
 Besarabija, 111.
 Biberovo Polje, 59.
 Bihać (Bišće), 9, 10, 16, 17, 18, 22, 23, 28, 40, 41, 45, 53, 62, 67, 68, 69, 75, 95, 96, 100—107, 109, 113, 127, 143, 147, 168, 193, 219.
 Bihorina (Vrhovine), 163.
 Bijela, 55, 200.
 Bijeljina, 55, 209.
 Bila, 23.
 Bilaj, 193, 194, 195.
 Bila Stina, 95, 109, 111.
 Bileća, 228.
 Bilica, 51, 162, 163.
 Bili Brig, 129, 130.
 Biograd (Glamoč), 196.
 Bîrče, 22, 206.
 Bistrica (Hlivno), 127.
 Blagaj, 49, 141, 219, 228, 248, 250, 263.
 Bobovac, 26.
 Bočac, 158.
 Boka Kotorska, 218.

Borije, 17, 31.
 Bosanski Brod, 19, 22, 47, 48, 166, 170, 172, 173, 175.
 Bosna (rijeka), 55, 173, 177, 201.
 Bosna (vilajet), 9, 10, 13, 14, 15, 18, 19, 21, 34, 35, 40, 46, 47, 48, 56, 60, 65, 66, 67, 68, 69, 87, 90, 91, 103, 106, 114, 133, 142, 144, 147, 149, 154, 162, 164, 168, 175, 181, 187, 188, 189, 190, 195, 196, 199, 201, 202, 203, 204, 207, 209, 213, 216, 241, 255, 267.
 Bospor, 99.
 Brčko, 20, 23, 48, 50, 55, 56, 211, 216.
 Brdari, 106, 147, 148, 149, 178.
 Bregava, 235.
 Brekovica, 100, 103.
 Brela, 123.
 Bribir, 47.
 Brig, 240.
 Brusa, 69, 103.
 Bruška, 120.
 Bubjani, 123.
 Budim, 10.
 Budimlići, 262.
 Bugojno, 23.
 Bukovica, 120.
 Bukov Klanac, 130.
 Bunić, 102, 121, 122.
 Bušević, 95.
 Buško Blato, 131, 255.
 Bužim, 37, 40, 87, 95, 98, 102, 158.

Carigrad (v. Stambol).
 Cazin, 100, 102, 109, 111, 112.
 Cernica, 138, 153, 229, 269.
 Cernik, 9, 18, 19.
 Cetiglavac, 119.
 Cetin, Cetingrad, 66, 109, 110, 112.
 Cetina, 123, 126, 130.
 Cipar, 209.
 Crna Gora, 127, 139, 219, 220, 223, 226.
 Crni Lug, 132.

Čajniče, 10, 22.
 Čakovec, 102.
 Čapljina, 49, 249.
 Čaprazlija, 194.
 Čardak, 203.
 Čazma, 9, 75, 76.
 Čečeva, 56, 189.

Čelebić, 132, 133.
Čifluk Murat, 100.
Čipka, 51, 163.
Čitluk (općina kod Bos. Kostajnice),
64.
Čitluk kod Zemunika, 123.
Čovka, 23, 187, 188.

Čukin, 214.
Čustendil, 34, 105.

Dabar, 264, 265.
Dalmacija, 132, 233, 237, 254, 256,
258, 266.
Danski Dol, 238.
Derventa, 13, 16, 22, 62, 68, 69, 93,
127, 162, 172, 173—175.
Devas, 238.
Digute, 238.
Dnoluka, 159.
Doboj, 16, 19, 51, 170.
Doduška, 75.
Dol, 238.
Dolina, 170.
Donja Gradina, 80.
Donja Neretva, 136.
Donje Hrasno, 249.
Donji Bistam, 90.
Donji Kamengrad, 32, 145.
Donji Vakuf, 90.
Drač, 104.
Dračevac, 120.
Dračevci, 249.
Drežnik, 109, 112.
Drina, 55, 66, 201.
Drinopoljsko polje, 259.
Drinjača, 210.
Dubica, 16, 17, 18, 25, 33, 43, 59, 67,
69, 75, 82, 83, 84, 90, 91, 98, 109, 180,
182, 183.
Dubočac, 48, 171.
Dubovik, 98.
Dubrave (stolačke), 219, 249.
Dubrovnik (kod Visokog), 26.
Dubrovnik, 47, 60, 138, 139, 140, 223,
224, 225, 228, 233, 234, 236, 238, 240,
248, 258, 264, 266, 267.
Dukadjin, 173.
Duvno, 13, 16, 19, 23, 25, 33, 41, 43,
58, 127, 130, 132, 219, 258, 259—263.
Dvari, 135.
Dvor, 94.

Džisri Kebir, v. Kulen-Vakuf
Džisri Sana, v. Sanski Most
Džisri-Tara, 13, 20, 231, 232
Džudže-Džafer mahala u Duvnu, 262,

Ejjub, gradska četvrt u Stambolu,
204.
Ens, 27.
Ervace, 123.

Fethi-džedid, 85.
Foča, 228.
Fojnica, 34, 39, 59, 133, 182, 183, 214.
Furjan, 109.

Gabela, 9, 17, 49, 116, 136, 133, 145,
248, 265, 269.
Gacko, 62, 63, 223, 226, 228.
Gakon, 90.
Giletić, 162.
Glamoč, 16, 19, 23, 52, 58, 111, 127,
128, 132, 158, 192, 196—198.
Glina, 94.
Gljev kod Sinja, 130, 131.
Goranci, 173.
Gorica, 123.
Gornja Krajina (Islamska kapetani-
ja), 119.
Gornji Biljani, 119.
Gospić, 104.
Gostin, 173, 253.
Gostović, 177.
Grabovica, 255.
Gračanica, 59, 173, 200, 202, 208, 209,
212.
Gradačac, 17, 19, 23, 26, 29, 59, 61,
68, 194, 200—204, 207, 216.
Gradiška, 9, 16, 17, 18, 26, 48, 75—
79, 83, 90, 109, 153, 162, 176, 182.
Grahovo (u Bosni) 131, 197, 221, 225,
226.
Gvozdensko, 18, 19, 94.

Habatnica, 249.
Hambina carina, mahala u Saraje-
vu, 217.
Havala, 23, 106, 183, 187, 188, 190,
191.
Hemedan, 188.
Hercegovina, 9, 13, 14, 15, 18, 60,
67, 68, 138, 183, 187, 207, 218, 228,
238, 241, 253, 255, 257, 238.
Hlivanjsko Polje, 126.
Hlivno, 16, 18, 22, 23, 58, 59, 60,
62, 117, 125, 127—133, 136, 259, 260.
Hoćim, 214.
Hodidjed, 22.
Hrasno, 267.
Hrašćani, 123.
Hrgovi, 55, 212, 213.
Hrvatci, 123.
Hrvatice, 123.

Hrvatska, 19, 47, 48, 69, 76, 80, 82, 83, 84, 95, 101, 109, 111, 114, 120, 147, 190.
 Hrvatska Kostajnica, 116.
 Hutovo, 16, 20, 34, 58, 232, 233, 238, 239, 240, 250, 253, 264—270.
 Ilina Voda, 149.
 Imotska Bekija, v. Bekijjei-Imotska.
 Imotska nahija, 262.
 Imotski, 18, 50, 135, 138, 229, 244, 253, 254.
 Iran, 244.
 Islam, 18, 116—120.
 Islami, 119.
 Ismail, tvrđava na Dunavu, 191.
 Ivanić-grad, 75, 162.
 Ivanjska, 64, 156.
 Izačić, 26, 100, 102, 107, 112.
 Jablanica (kod B. Novog), 84, 92.
 Jadar, 210.
 Jajce, 16, 18, 45, 58, 77, 90, 136, 151, 153, 158—160, 162, 163, 187.
 Jakir, 196.
 Jališa, 209.
 Janja, 189.
 Janjina, 149.
 Jasenica (kod Bihaća), 100.
 Jasenica (kod Obrovca), 120.
 Jasenovac, 18, 19, 75, 80, 102, 127, 153.
 Jasoč, 249.
 Jenikjōj, 214.
 Jenišehar (u Tesiliji), 167.
 Jenji Pazar (v. Novi Pazar)
 Jezero, 22, 44, 67, 151.
 Jezersko, 95.
 Kairo, 237.
 Kamen, 18, 126.
 Kamengrad, 13, 18, 23, 28, 36, 52, 61, 90, 95, 100, 147, 148, 151, 182, 193, 199.
 Kamičak, 151, 199.
 Kandija, 233.
 Kapetanovac, 64.
 Kapetanov Do, 64.
 Kapetanov Han, 156.
 Kapetanovina, 64, 247.
 Kapetanovo Brdo, 64.
 Kapetanovo groblje u Prijedoru, 182.
 Kapetanovo Selo, 64.
 Karaorman, 193, 194.
 Karlovac, 95, 101.
 Karlovci, 19, 116, 200, 206, 223, 233, 253, 259.

Kata Crkva, 93.
 Kiševo, 268, 269.
 Kladanj, 22.
 Klis, 9, 10, 17, 18, 125, 198, 254.
 Klobuk, 16, 19, 27, 48, 58, 139, 218, 219, 221, 223—227, 228, 253, 254, 267.
 Ključ (u Hercegovini), 16, 20, 45, 48, 58, 62, 219, 228—230, 246.
 Ključ na Sani, 15, 18, 22, 83, 100, 151, 158, 183, 193, 199.
 Knežina, 22.
 Knin, 18, 116, 117, 122, 128, 199.
 Kobaš, 16, 19, 23, 32, 42, 45, 48, 49, 83, 158, 162—165, 172.
 Kolašin, 16, 20, 53, 211, 218, 219, 228, 231.
 Kolibica, 268, 269.
 Konavli, 223, 225.
 Konja, 47, 159.
 Konjic, 22, 23, 194, 243.
 Korač, 174.
 Korča, 254.
 Korita, 219.
 Korjenici, 223.
 Kosovo, 67, 204, 215, 255.
 Kostajnica, 18, 48, 82, 83, 87—90, 98, 109, 153, 180, 181.
 Kostajnička Bekija, v. Bekijjei-Kostajnica.
 Kotar (nahija), v. Luka (županija).
 Kotari Donji, 116.
 Kotari Gornji, 116.
 Kotor (na Vrbanji), Kotorgrad, 26, 32, 35, 42, 83, 158, 162.
 Kotorско, 170.
 Kozara, 156, 180.
 Kozarac, 16, 19, 82, 88, 180—183, 218.
 Kozjak, 125.
 Koz-Kal'a (Orahovo), 162.
 Kraljevska Ostrovica, 219.
 Krbava, 103, 111, 116, 120.
 Kreševo, 34, 243.
 Krivaja, 177.
 Križanić-grad, 87.
 Križanić-Toranj, 102, 122.
 Krka, 10, 18, 19, 116, 117, 148.
 Krstac, 229.
 Krtovo, 178.
 Krupa (Bosanska), 9, 16, 17, 18, 23, 40, 47, 48, 53, 62, 64, 68, 69, 95, 96, 98, 100, 109, 147, 193.
 Kruševac, 34, 105.
 Kuči Herceg, 231.
 Kučuk Kajnardža, 185.
 Kula (Kula Fazlagića), 228, 229, 230.
 Kulen Vakuf, 13, 52, 59, 95, 106, 183, 187—192, 193.

Kupres, 16, 19, 23, 127, 131, 152, 196, 198.
Kušlat, 206, 210.

Lapac (Donji), 66, 187, 190.
Lašva, 26, 75.
Lijevo, 162.
Lika, 10, 18, 19, 102, 103, 111, 116, 182.
Lipeta, 23, 243, 246, 247.
Lipnik kod Starog Majdana, 114, 195.
Lišani, 123.
Logobare, 167.
Lončarica, 133.
Loznica, 207, 211, 214, 216.
Lug, 182.
Luka (županija), 116.
Lušci-Palanka, 23, 148.

Ljubija, 23.
Ljubinja, 60, 138, 139, 143, 219, 235, 236, 238.
Ljubuški, 16, 19, 23, 135, 137, 233, 243, 250, 253—257, 259, 269.

Madeni Ahen, 147.
Maglaj, 16, 19, 20, 56, 59, 62, 63, 167, 177—179.
Mahmud-pašin konak, 208.
Majdan (Stari Majdan), 32, 147.
Majevica, 211.
Makarska, 43, 123, 145, 256, 258, 259.
Mala Kladuša, 109.
Mihovac, 178.
Miral-begova Kula, 199.
Mišar, 46, 56, 62, 91, 174, 185, 202.
Mlakoči, 90.
Mleci, v. Venecija.
Mletačko Primorje, 136.
Modrič, 59, 202.
Mohač, 200.
Morača, 168, 170.
Mosor, 125.
Mostar, 16, 19, 22, 23, 25, 41, 43, 49, 51, 64, 129, 189, 219, 225, 228, 235, 243—247, 248, 250, 253, 256, 268, 270.
Mrazovo, 64.
Mutnik, 100.

Nadin, 18, 116, 118, 119.
Neretva, 135, 138, 144, 193, 194, 243, 248.
Nevesinje, 221, 264, 269.
Nikšić, 16, 62, 144, 218, 225, 228, 231.
Niš, 228.
Nova, 144.
Nova Palanka, 172, 173, 176.

Novi (Bosanski), 16, 18, 53, 59, 62, 82, 84, 89, 90, 91, 92, 95, 109, 153, 180, 182.
Novi, Herceg-Novoi, 17, 18, 48, 62, 116, 138, 144—146, 218, 219, 225, 226.
Novi Pazar, 16, 20, 60, 185—186.
Novi Risan, 248.
Novi Šeher, 167.
Novosel, 187, 193—195.
Novska Bekija, v. Bekijei-Nova.

Obrovac, 18, 116, 118, 120.
Očakov, v. Ozija.
Odžak kod Bugojna, 23.
Ogulin, 27, 46, 101, 110.
Okorim, 28.
Omiš, 123, 126.
Onogošt, 19, 58, 218—222, 223, 226, 231.
Opuzen, 251.
Orahovo, 162.
Orašac, 23, 187, 188, 189, 191, 193.
Orašje, 48.
Orlovo Polje, 35.
Osijek, 18, 161, 170, 178, 204.
Ostrog, 222.
Ostrovica, 98, 158.
Ostrožac, 16, 18, 23, 36, 37, 39, 58, 60, 68, 95, 98, 100, 102, 106, 109, 112, 114, 133, 185, 193.
Ostrožacko Polje, 109.
Otočac, 98.
Otoka kod Krupe, 37, 95, 98.
Ozija, 46, 62, 211, 212, 254.

Pakrac, 9, 153.
Palančište, 23.
Palanka (Tomina), 199.
Palanka Mahmut-paše Kulenovića, v. Kulen-Vakuf.
Papari, 41.
Peč, 218.
Pećigrad (Peći Mihajlo Turka), 103, 111.
Perušić, 121, 122.
Pešćeno Brdo, 101.
Petrinja, 87.
Petrovac, 16, 20, 64, 98, 105, 151, 187, 193.
Piva, 229.
Ploča, 121.
Pljevlja, 89, 211.
Počitelj, 16, 19, 23, 29, 32, 45, 49, 58, 136, 139, 233, 239, 240, 248—252, 268, 269.
Podgorica, 136, 219.
Podvizič, 109, 110.
Poljica, 125, 213, 215.

Popovo Polje, 238.
 Posavina, 209, 216.
 Pounje, 89, 90.
 Požarevac, 19, 65, 206.
 Požega, 9, 18, 19, 153, 172.
 Prenj (stolački), 64, 249.
 Prijedor, 16, 17, 20, 23, 28, 32, 33, 180, 182—183, 193, 199, 219.
 Prijepolje, 89, 152, 211, 229, 231.
 Prinam, 243.
 Prizren, 10, 173.
 Prkosi, 16, 52, 56, 123, 187, 190.
 Prolog, 127, 129, 131.
 Iroložac, 135.
 Prusac, 22, 32, 33, 38, 59, 132, 136, 198, 260.
 Prut, 128, 219.
 Putiš, 75, 77.

 Rača, 48, 98.
 Rađnica (Ravnica), 233.
 Račevac, predjel u Hlivnu, 128.
 Rama, 243.
 Raspas, 238.
 Raštani (kod Biograda), 127.
 Ratorina, 143.
 Ravna Kula, 166, 172, 173.
 Ravni, 133.
 Republika sv. Vlah, v. Dubrovnik.
 Ribnica, 64.
 Ribnik, 102, 121, 122.
 Rijeka, 47.
 Ripač, 100.
 Risan, 48, 218, 223, 225, 226.
 Rodos, 216.
 Rog, 19, 258, 259.
 Pogatica, 22, 229, 254.
 Romanovci, 75, 78, 182.
 Rošac, 258.
 Roško Polje, 258, 259.
 Rudine, 223, 225.
 Rumelija, 10.
 Rusija, 197, 199, 218, 219, 220, 228, 236, 253, 254.

 Samobor, 22.
 Sana, 13, 90, 148, 149, 183, 199, 232.
 Sanska župa, 180.
 Sanski Most, 13, 19, 37, 51, 60, 68, 88, 97, 100, 106, 107, 147, 148, 151, 199.
 Sapava, 177.
 Sarajevo, 9, 10, 22, 38, 45, 50, 54, 65, 67, 68, 69, 87, 98, 106, 111, 112, 114, 130, 131, 132, 135, 136, 144, 150, 158, 164, 175, 177, 185, 186, 199, 203, 205, 208, 210, 214, 215,

222, 225, 229, 233, 238, 247, 250, 252, 254, 255, 256, 260.
 Sava, 9, 17, 19, 20, 23, 76, 80, 84, 89, 90, 92, 153, 162, 163, 172, 173, 174, 175, 200, 201.
 Seddi-Džedid, v. Duvno.
 Seddi-Islam, v. Islam.
 Senj, 47, 120, 121.
 Sinj, 43, 130, 132, 259.
 Sinjska Krajina, 131.
 Sirija, 266.
 Sisak, 45, 82.
 Sišani, 123.
 Sitno, 131.
 Sjekose, 249.
 Skadar, 104, 223.
 Skender-Vakuf, 163.
 Skočić, 208.
 Skoplje u Makedoniji, 34, 105, 173, 185, 187.
 Skovča, 200.
 Skradin, 18, 116, 117, 127.
 Slano, 138.
 Slavonija, 67, 76, 80, 162, 170, 175, 203, 204, 209, 216.
 Slunj, 95.
 Smrdan, 214.
 Smridan, 237.
 Snjegotina, 167.
 Sokol na Plivi, 158.
 Sokol kod Gračanice, 200.
 Sokol u Srbiji, 186.
 Sokolac kod Bišća, 100.
 Solin, 125.
 Solun, 104, 173.
 Split, 125, 126, 129, 130, 131, 144.
 Spreča, 177.
 Spuž, 219.
 Srb, 190.
 Srbija, 56, 65, 66, 201, 202, 210, 211, 240, 268.
 Srebrenica, 10, 22, 206, 207, 208.
 Srebrenik, 200, 207.
 Stambol, 33, 34, 35, 38, 40, 43, 60, 65, 101, 114, 130, 132, 158, 163, 175, 178, 185, 204, 209, 210, 216, 224, 225, 233, 234, 235, 237, 239, 241, 251, 262, 266.
 Stara Ostrovica, 13, 19, 22, 25, 30, 34, 53, 59, 68, 85, 104, 120, 127, 187—191, 193, 194, 219.
 Stari Majdan, 13, 16, 32, 34, 37, 90, 105, 112, 114, 148—150.
 Stari Vlah, 164.
 Steničnjak, 89.
 Stiena Rehan, 47.
 Stina, 102, 109.
 Stojčin Do, 249.

Stolac, 13, 16, 19, 23, 45, 47, 49, 58,
63, 64, 132, 233—242, 248, 250, 264,
265, 268, 270.
Ston, 223, 228, 248.
Strnica, 26.
Struga, otok kraj Gradiške, 83, 90.
Struge kod Čapljine, 248, 251.
Stubica, 229.
Susid, 198.
Sv. Juraj, 109, 110.
Svištovo, 10, 66, 112, 190, 236.

Sabac, 55, 186.
Šamac, 48.
Šturlić, 23, 109, 110.

Tabakovići, 17.
Tara, 13, 20, 231, 232.
Tara (Džisri-Tara), 253.
Tasovčići, 249.
Teočak, 206.
Tesalija, 167.
Tešanj, 16, 19, 23, 28, 62, 162, 167—
169, 173, 174, 183.
Tinj, 123.
Todorovo, 59, 95, 98, 102.
Tolisa, 200, 203.
Tomina (Palanka), 13, 16, 23, 199.
Trapezund, 98.
Travnik, 9, 14, 22, 35, 45, 50, 56, 59,
60, 91, 92, 98, 104, 106, 114, 129,
130, 131, 132, 140, 155, 175, 183,
189, 194, 197, 201, 204, 213, 214,
215, 231, 234, 244, 246, 249, 252,
253, 254, 267.
Trebimlje, 238, 240.
Trebinje, 16, 18, 23, 27, 58, 105, 138—
143, 176, 195, 219, 223, 226, 227,
233, 240, 248, 250, 251, 253, 270.
Tripolis, 154.
Trn kod Banje Luke, 83.
Trnovica, 237.
Trvenika, 173.
Trusina, 17, 31.
Tržac, 100, 103, 106, 199.
Turiya, 177.
Turopolje, 75, 151.
Turska, 19, 20, 45, 48, 66, 67, 84, 101,
188, 197, 218, 220.
Turska Hrvatska, 14, 15.
Tuzla, 17, 19, 20, 22, 23, 26, 36, 51,
54, 55, 58, 62, 67, 69, 185, 203, 207,
209, 211—217.
Tuzla Gornja, 211, 214.
Tvrdoš, 138.

Udbina, 10, 17, 18, 102, 116, 119, 120,
121, 182.

Ugarska, 19, 234.
Ujvar, 46, 77.
Una, 9, 17, 19, 20, 22, 69, 75, 80, 82,
84, 87, 89, 90, 91, 92, 153, 187, 199.
Unac, 197.
Usora, 56, 167.
Usorska banovina, 200.
Utvice, 255.
Uzunovići, 270.
Užice, 186.

Vakuf na Sani, v. Sanski Most.
Vareš, 34.
Vekil-harč mahala u Sarajevu 154.
Velika Kladuša, 23, 46, 91, 102, 105,
109, 112, 114, 128, 139, 177, 199,
211, 214, 232, 236, 253.
Veliki Most, 59.
Veljačko Polje, 256.
Venecija, 18, 19, 48, 117, 120, 144,
187, 189, 195, 218, 223, 248, 253.
Vespoljevac, 119.
Vidin, 31, 46, 164.
Vidoška (grad u Stocu), 13, 228, 233—
242, 264, 265, 270.
Vilusi, 225.
Vinac, 158, 159, 160.
Vinica, 132.
Virovitica, 18, 161.
Visoko, 22, 182, 183.
Visor, 201.
Visovac, 28, 32, 97, 117, 124.
Višegrad, 22, 89, 207.
Vitina, 136, 253, 255.
Vlaknica, 49.
Vodičevo, 93.
Vrana, 118, 119, 123.
Vranduk, 19, 22, 166, 172—174, 193.
Vranica, 144.
Vranovina, 64.
Vrbanja, 26, 162.
Vrbas, 158.
Vrgorac, 131, 256.
Vrhbosna, 9.
Vrhprača, 229.
Vrila kod Kupresa, 131.
Vrlika, 132.
Vrm, 223.
Vrnograč, 95, 97, 98, 102.
Vrpoljac, 119.
Vučitrn, 10, 34, 112, 198.
Vučkovac, 55, 212.

Zabrde, 51, 163.
Zaćesna, 9.
Zadar, 118, 120, 129, 131, 155, 243.
Zadvarje, 43, 123, 259.

Zagrade, 91.	Zvornik, 9, 17, 18, 19, 20, 22, 26, 45,
Zagreb, 39.	58, 85, 185, 188, 201, 203, 206—210,
Zalcm, 17, 23, 31, 56.	214, 254.
Zakušac, 135.	
Začivce, 231.	Žabljak, 219.
Zavaljsko Polje, 101	Željezni Majdan, 28.
Zelina, 75.	Žepče, 19, 42, 69, 71, 167, 168, 172,
Zemun, 204.	173, 175, 176, 178.
Zer-t-nik, 18, 116—120, 123.	Žironi, 238.
Zenica 173.	Žrnovnica, 126.
Zrin, 29.	Župa (Dubrovačka), 225.
Zrmanja, 10, 116, 120.	Županja, 204.
	Županjac, Županj-Potok, v. Duvno.

REGISTAR

osobnih imena

- Abas-beg, sin Emin-kapetana, 178.
 Abaza Mehmed paša, bosanski vezir, 80, 109.
 Abdi, aga Kobaške kapetanije, 35.
 Abdulah, donulija II buljuka u tvrđavi Pridor, 28.
 — kapetan Zvornika, 54.
 — konjanik u Onogoštu, 221.
 — beg, hercegovački alajbeg, 189.
 Abdulahagić Mustafa beg, 77.
 Abdul-Baki aga, kapetan u Ključu (Herceg.), 228.
 Abdul-Fettah aga, zakupnik zborničke skele, 207.
 Abdul-Hamid, sultan, 28.
 Abdul-Kadir, bajraktar u Glamoču, 197.
 — divanski čauš, 200.
 Abdul-Mumin, aga u Zvorniku, 210.
 — čehaja džebedžija u Duvnu, 262.
 Abdurahim paša, bosanski vezir, 67, 85, 203, 208, 215, 250.
 Abdurahman, tuzlanski kadija, 213.
 — kotorski dizdar, 164.
 — (Hadži), spahija, 159.
 Abduselam bin Husejn, 120.
 Ago Mehmed, aga u Novom (B.), 92.
 Aĥbegović, 136.
 Ahmed-aga, kotorski kapetan, 162—163.
 — aga, dizdar u Hlivnu, 133.
 — aga, gradiški kajmekan, 76.
 — aga, vrandučki dizdar, 175.
 — aga, dizdar Orašca, 189.
 — tuzlanski kapetan, 47.
 — zapovjednik konjanika u Gradiškoj, 75.
 — sandžak lički, 122.
 — dubički aga, 86.
 — bajraktar u Derventi, 175.
 — IV faris u Dubici, 85.
 — aga II džemata azapa u Počitelju, 45.
 — I čuvar kule kod Zrina, 29.
 — II, čuvar kule kod Zrina, 30.
 — topčibaša kule kod Zrina, 30.
 — serdžeda kule kod Zrina, 30.
 — aga iz Krupe, 98.
 — aga, hercegnovski dizdar, 145.
 — kapetan Kobaša, 164.
 — topčijski aga Ostrovičke kapetanije, 189.
 — aga mustahfiza u Maglaju, 173.
 — gabeoski kapetan, 136.
 — aga mustahfiza u Tešnju, 169.
 — aga III džemata azapa u Tešnju, 169.
 — II stari azap u Onogoštu, 221.
 — duvanjski kapetan, 262.
 — aga III džemata azapa u Počitelju, 249.
 — aga, kobaški dizdar, 164.
 — aga u Kotoru, 167.
 — aga, sin Mehmed-agin, kapetan Bišća, 101, 194.
 — aga, sin Muhamed-bega, gradiškog kapetana, 77.
 — vidoški kapetan, 234.
 — aga mustahfiza u Strugama, 251.
 — beg, ljubuški kapetan, 254.
 — beg, bosanski timardefterdar, 269.
 — beg, bosanski alajbeg, 188.
 — beg I, kapetan Bišća, 103.
 — beg II, kapetan Bišća, 93, 104, 143.
 — beg III, kapetan Bišća, 105.
 — beg, trebinjski kapetan, 143.
 — beg, kapetan, 112.
 — dizdar Banjvira, 143.
 — II, dizdar Banjvira, 143.
 — sin Abdulaha, aga II džemata azapa u Mostaru, 246.
 — sin Mustafa-age, duvanjskog dizdara, 262.
 — sin Osmanov, 181.
 — sin Smailov, topč. aga u Stocu, 241.
 — u Duvnu, 262.
 — u Onogoštu, 221.
 — (Hadži), aga Ostrovičke kapetanije, 189.
 — ef., hodža iz Biberova Polja, 59.
 — Dževdet, turski državnik, 69.
 — Sejid-begefendi, čehaja bosanskog defterdara, 85.
 — paša, bosanski vezir, 225.
 — III, sultan, 188, 193, 235, 259, 262.
 Ahmedbegović Derviš-beg, kapetan Bišća, 103.
 — Osman-beg, kapetan Klobuka, 226.
 Ajiša, žena Ibrahim-bega Džine, 78

— Firdus rođ. Beširević, 112, 114.
 Ajvaz-dedo, 59.
 Akbabići, 223.
 Akil, aga u Tešnju, 169.
 Akvalović Mustafa, bajraktar, 77, 87, 88.
 Alajbeg gradiški, 76.
 Alajbegović Husein-begovica, 148.
 Ali-aga, derventski dizdar, 175.
 — aga, vrandučki dizdar, 175.
 — aga I, hercegnovski dizdar, 145.
 — aga II, hercegnovski dizdar, 145.
 — aga III, hercegnovski dizdar, 146.
 — aga, hercegnovski kapetan, 145.
 — aga, bilajski dizdar, 195.
 — aga, sin Arslanov, dizdar Banjvira, 143.
 — aga, kliški kapetan, 125.
 — aga, sin Abdulah-agin, mustahfiz u Bos. Novom, 92.
 — aga, tešanjski kapetan, 53, 62, 167—169.
 — aga, sin Abdulah-begov, kapetan Vidoške, 234.
 — beg, sin Sulejmana, ljubuškog kapetana, 255.
 — beg, kapidžijski čehaja, 269.
 — beg, kobaški kapetan, 46, 164.
 — beg krupski, 96.
 — beg, hercegnovski kapetan, 145.
 — beg, kostajnički kapetan, 87.
 — beg (Hadži) iz Pridora, 183.
 — beg (Hadži), žepački vakif, 175.
 — efendija, kadija u Konjicu, 194.
 — hodža u Banjoj Luci, 154.
 — hodža, imam Zgrada, 91.
 Alija, II stari azap u Onogoštu, 221.
 — I, bajraktar u Ključu (Herc.), 229.
 — II, bajraktar u Ključu (Herc.), 229.
 — martoloz palanke Humić, 221.
 — IV novi azap u Onogoštu, 221.
 — aga konjanika u Glamoču, 197.
 — aga azapa u Glamoču, 197.
 — odobaša u Glamoču, 197.
 — čehaja konjanika u Srebreniku, 204.
 — aga ostrovičke kapetanije, 194.
 — čauš u Novoj Palanci, 176.
 — pridorski dizdar, 182.
 — čehaja Imotskog, 135.
 — IV faris u Trebinju, 143.
 — aga iz Otoke, 98.
 — čehaja u Dubici, 85.
 — udbinsko-lički kapetan, 121.
 — aga Kobaške kapetanije, 163.

— aga topčija u Hlivnu, 133.
 — sandžak lički, 123.
 — aga mustahfiza u Banjoj Luci, 156.
 — aga V džemata azapa u Banjoj Luci, 156.
 — aga III džemata konjanika u Banjoj Luci, 156.
 — aga IV džemata konjanika u Banjoj Luci, 156.
 — bihački kapetan, 62.
 — zapovjednik topčija kod Zrina, 30.
 — bajraktar u Otoci, 37.
 — I, čuvar kule kod Zrina, 29.
 — II, čuvar kule kod Zrina, 29.
 — kalauz, 38.
 — sin Hamzin, kapetan Gabele, 136.
 — sin Mehmed-agin, 238.
 — (Hadži), sužanj u Ozi, 254.
 — (Hadži), ljubuški kapetan, 46, 50, 253, 254.
 — (Hadži), topčija u Glamoču, 197.
 Ali-Dželaludin paša, bosanski vezir, 62, 63, 67, 68, 92, 106, 113, 114, 168, 175, 178, 190, 194, 202, 250.
 Ali-Namik paša, bosanski vezir, 45, 84, 143, 204, 208, 233, 240.
 — paša, bosanski vezir (1711 g.), 259.
 — paša, bosanski vezir (1765 g.), 151.
 Amaz Jevrej, mjenjač, 98.
 Ana, kraljica, 27.
 Andrić Ivo, književnik, 63.
 Arnautović Ahmed-beg (Krupa-kapetan), 97, 113.
 — Derviš-beg, sin krupskog kapetana, 97.
 — Husein-beg, krupski kapetan, 97.
 — Husein, sin krupskog kapetana, 97.
 — Ibrahim-beg, sin krupskog kapetana, 97, 98.
 — Mehmed-beg, krupski kapetan, 67, 69, 114.
 — Mehmed-beg, krupski, 68.
 — Mustafa-beg, krupski kapetan 47, 97.
 — Omer-beg, krupski kapetan, 97.
 Arnautovići, 95, 113.
 Arslan-aga, novski dizdar, 93, 148.
 Atanacković, konzul austrijski, 85, 99.
 Atija, žena Tuzlića Osman-bega, 215.
 Atlagić Mehmed-beg, 115.

— Mehmed-beg iz Hlivanjskog Polja, 131.
 — Mehmed-paša, 117.
 — Zultikar-beg, 193.
 Atlagići, 127, 193, 216.
 Atlibegović (Atlagić) Muhamed-beg, sin Mehmed-pašin, 128.
 Aueisberg Herbard grof, 102.
 Augustinčić Tomaš, zagrebački kanonik, 83.
 Avdaga, kotorski dizdar, 35, 51, 162, 163, 164.
 — brat kobaškog kapetana, 163.
 Avdagić (Kotorlija) Halil, kotorski aga, 163.
 Avdi-Zaim Džaferov, sužanj u Ozi-ji, 254.
 Avdo buljubaša, 209.
 Azapagić, kadija u Tuzli, 216, 217.
 Azapagići (tuzlanski i sarajevski), 216.
 Babić Almasa, kći Mustaj-pašina, 106.
 — Ivan, kapetan, 77.
 — Mustaj-paša, 106.
 — Omer-beg, 56, 238.
 Babonezi, blagajski knezovi, 147.
 Badanjeković Deli-baša, 93, 94, 95, 96, 100, 102.
 — Muhamed, aga u Bužimu, 95.
 — Mustafa, 96.
 — Omer-aga, 95.
 — Redžep-aga, dizdar u Krupi, 95, 96, 102.
 — Safr (Safer)-aga, 95.
 — Sulejman-aga, krupski kapetan, 96.
 — Turhan-aga, krupski dizdar, 95.
 Badanjeković, 95.
 Badnjević Alaga, 95.
 — Ćor-aga, 95.
 — Džafer-beg, krupski kapetan, 96.
 — Mustaj-beg, bihački sandžak-beg, 95, 96.
 — Sulejman-aga, krupski kapetan, 95.
 Badnjevići, 59, 95, 193.
 Bahtijar, aga u Banjoj Luci, 155.
 — aga topčija u Banjoj Luci, 156.
 — Alija, dubički kapetan, 83.
 — Mehmed (Hadži Mehmed-beg), bos. novski kapetan, 91.
 Bajazid II, sultan, 177.
 Bajbut, stric Kulin-kapetana, 111, 113, 187, 190.

Bajraktarević Ahmed, bajraktar u Bužimu, 37.
 Bajram, aga u Gradačcu, 29.
 — aga, dizdar Onogošta, 222.
 — sin Ibrahimov, aga azapa u Gradačcu, 200.
 Bajrić Mumin, 41.
 Bakamović Salih, aga u Ljubuškom, 256.
 Bakšić Antun, 109.
 Baktić Zukan, 51, 163.
 Bali-aga, hercegovski dizdar, 145.
 Barbarosa Hajrudin, 144.
 Bardonjić Pašo, hercegovski dizdar, 145.
 Basarić Ibrahim baša, 240.
 Bašagić Enisa d-r., 143, 222, 252.
 — Safvet-beg d-r., 15, 63, 71, 143, 201, 204, 216, 218, 222, 240, 250, 252.
 Bašeskija Mula Mustafa, 21, 37, 65, 66, 78, 89, 112, 214.
 Bašić Ali-aga, 196.
 — Jahja, 196.
 — Omer-aga, 196.
 Bašići (glamočki), 196.
 Batčići, 131.
 Bates Albert Lord, 62.
 Bećir, kostajnički odobaša, 87.
 — sin kapetana Muše, 231.
 — čehaja u Ključu (Herc.), 229.
 — zet tuzlanskog kapetana Der-viš-Hasan-bega, 212.
 — beg, vrandučki dizdar, 175.
 — beg, tešanjski dizdar, 168.
 — hercegovački paša, 224.
 — paša, bosanski vezir, 53.
 — paša, 207.
 Begić Hasan, aga Ostrovičke kape-tanije, 189.
 Begović Alija, klobučki dizdar, 226.
 — Arslan, klobučki kapetan, 221, 226.
 — Arslan I, klobučki dizdar, 226.
 — Arslan II, klobučki dizdar, 226.
 — Mahmud-beg, derventske kape-tan, 62, 63, 69, 173, 175, 204.
 — Mustafa-beg, derventske kape-tan, 174, 204.
 — Mustafa-beg, stolački kapetan, 236.
 — Mustaj-beg, bos. novski kape-tan, 91.
 — Omer, klobučki dizdar, 226.
 — Osman, klobučki dizdar, 226.
 — Osman-beg, zamjenik dervent-skog kapetana, 47, 113, 174, 175.
 — Osman, trebinjski kapetan 139.
 — Rustem, klobučki dizdar, 226.

— Salih-beg, derventski kapetan, 173, 174, 178.
 — Turan, 209.
 Begovići (derventski), 84, 174.
 — (klobučki), 223, 226.
 Begzade, hercegnovski kapetan, 145.
 Begzadići, 203.
 Behlilović Mehmed-aga, hercegnovski dizdar, 145.
 Behmen Ali-aga, 240.
 — Salih-aga, 240.
 Behmenović, aga iz Stoca, 237.
 Bejtić Alija, 160.
 Bekir (Ebu Bekr), kapetan Onogošta, 218, 220, 221.
 — mustahfiz grada u Zvorniku, 26.
 — beg, čehaja bosanskog defterdara, 189.
 Bektaš-aga, kolašinski dizdar, 231.
 Berislavić, viceban hrvatski, 76.
 Berislavići, 163.
 Berks Lotar, 39.
 Bešić Mehmed, 51, 163.
 — Omer-baša, 51, 163.
 Bešija, aga u Tešnju, 169.
 Beširagić Mehmed, nadinski aga, 118.
 — Osman-aga iz Obrovca, 120.
 — Sinan-beg, kapetan Islama, 119.
 Beširagići, kapetani Islama, 118, 120.
 Beširević Abdul-Mumin-beg, kapetan Ostrošca, 112.
 — Bešir-beg (H.), kapetan Ostrošca, 46, 111—112.
 — Derviš-aga, dizdar u Sv. Jurju, 110.
 — Hasan-beg, 110.
 — Hajdar, aga u Ostrošcu, 110.
 — Husein-beg, 110.
 — Ibšir-beg, kapetan Ostrošca, 36, 110—111.
 — Mehmed-beg, 39.
 — Mehmed-beg, ostrožaški kapetan, 112—113, 133, 196.
 — Merdan, čehaja u Glamoču, 111.
 — Mumin, harambaša iz Ostrošca, 102, 109.
 — Murat-beg, ostrožaški kapetan, 61, 68, 98, 106, 113—114, 179.
 — Mustafa, harambaša iz Ostrošca, 102, 109.
 — Osman-aga, 37, 109.
 — Zejneba, žena kapetana Bešir-bega, 111.
 Beširevići, 37, 58, 59, 62, 69, 95, 109, 110, 183, 194, 202.

Bešlija Hadži Mustafa-aga, sarajevski trgovac, 60, 164, 174, 183, 215, 232, 249.
 Bijedići, 62.
 Biraderzade Alija, aga konjaničkog džemata u Jezeru, 44, 151.
 — Bekir, aga konjaničkog džemata u Jezeru, 44, 151.
 Bišćević Mehmed-beg (-paša), kapetan Bišća, 69, 98, 106—107, 114.
 Bišćevići, 59, 63.
 Bjanković Nikola, biskup, 258.
 Blagajski, knezovi, 87, 109.
 Blaž, sužanj, 77.
 Bojčić, harambaša s Udbine, 102.
 Bojčić Alija, 121, 123.
 Bojčić Ibrahim, 123.
 Branjug Juraj, dubički kapetan i zagrebački biskup, 83, 180.
 Brkić Mihajlo, 63.
 — Vasilije, patrijarh srpski, 40.
 Buconjići, 238.
 Bulajić Savo, 221, 226.
 Bušatlija Ibrahim-beg, 132.
 Bušatlije (hlivanjske), 183.

Capanj Ivica, sužanj, 151.
 Cerić Adem-beg iz St. Majdana, 150.
 — Ahmed-beg, sin Salih-kapetana, 149.
 — Alaj-beg, novski kapetan, 90.
 — Ali-beg, sin Husein-kapetana novskog, 92.
 — Ali-beg, sin Salih-kapetana, 149.
 — Alija, kamengradski kapetan, 148.
 — Derviš-beg, kamengradski kapetan, 148—149.
 — Džafer-beg, b. novski kapetan, 83, 90, 91.
 — Džafer-beg, sin Husein-kapetana novskog, 92.
 — Džafer-beg, dubički kapetan, 83—84, 92.
 — Hrustem-beg, sin Derviš-begov, 149.
 — Husein-beg, b. novski kapetan, 84, 92.
 — Ibrahim-beg, sin Derviš-begov, 149.
 — Mahmut, aga u B. Novom, 92.
 — Mehmed, kamengradski kapetan, 148.
 — Mehmed-beg (Hadži-beg), dubički kapetan, 84, 85, 86.
 — Mehmed I, b. novski kapetan, 67, 91.

— Mehmed-beg II, b. novski kapetan, 92.
 — Mustaj-beg, dubički kapetan, 84, 86.
 — Mustaj-beg, b. novski kapetan, 84, 92.
 — Omer, dubički kapetan, 83.
 — Salih, kamengradski kapetan, 148.
 — Tosun-beg, sin Derviš-begov, 149.
 — kapetan, 67, 89.
 Cerići, 58, 59, 62, 63, 64, 82, 83, 84, 90, 147, 148.
 Chaumette des Fosses, 14, 15, 44.
 Cherchich Gregorius Bosnensis de Rog, 258.
 Clauzel, francuski general, 268.
 Crnić Muhamed-beg, sandžak lički, 122.
 Cverk Luka, hlivanjski trgovac, 132.
 Cvitković Jozo (Sulejman, kapetan Ljubuški), 254.
 — conte Petar, 254.
 Cvijo, zimmija, 154.
 Čačilović Sulejman-aga, novski kapetan, 90.
 Čačilović, 65, 100.
 Čaić Ćerim, narodni pjevač, 61, 113.
 Čair-zade Ibrahim-aga, kapudžibaša bosanskog vezira, 189.
 Čaršimamović iz Zenice, 79.
 Čekić Hasan, kostajnički aga, 88.
 — Hasan-beg, 199.
 — Husein-beg, džisri-sanski kapetan, 199.
 Čekići, 88.
 Čengić Džafer-paša, kliški mutesarif, 105.
 — Smail-aga, 63, 229, 255.
 Čerkez Hadži Ćamil-paša, bosanski vezir, 149.
 Čevljanin Rade, 63.
 Čirići, 196.
 Čirkić Ibrahim, aga u Bišću, 101.
 Čirkinagić Hasan, dubički odobaša, 83.
 Čirkinagići, 183, 184.
 Čizmić H. Halil-aga, 132.
 Čović Bećir, sužanj, 77.
 Čubrilović Vaso d-r., 155.
 Čučuković, 248.
 Čustović Hasan, 63.
 Čato Omer, 142.
 Čejvan Alija, 52.
 — Handan, 52.

Četković Antonije, 63.
 — Milan, 63.
 Ćoro Mustafa-beg, 180.
 Ćose Ahmed-kapetan, 200, 201.
 — kapetan, 201.
 — Osman-paša, 201.
 Ćupić Stojan, 216.
 Ćuprić Ahmed-paša, bosanski vezir, 49.
 — veliki vezir, 247.
 Ćurčić Salih-aga, bašbog, 127.
 Ćurt Mustafa, aga u Derventi, 175, 176.
 Dagić Ali-aga, dalkilić, 214.
 Dagistanli Ali-paša, bosanski vezir, 260.
 Daltaban Mustafa-paša, bosanski vezir, 151.
 Danedži Silihdar Mehmed-paša, bosanski vezir, 260.
 Danilo, vladika crnogorski, 219.
 Danović Salih-aga, kapetan Nikšića, 218.
 Daut-beg, aga I džemata konjanika u Kupresu, 198.
 David, francuski konzul, 155, 201, 268.
 Davud, aga II džemata konjanika u Kupresu, 198.
 Dedo-kapetan, 149.
 Defterdarević Abdulah-paša, bosanski vezir, 104, 177, 189.
 — Mustaj-beg, zakupnik splitske carine, 195.
 — Salih-aga, zakupnik mukate voska, 223.
 Delić Ibrahim, aga u B. Novom, 92.
 — Stevan, 228.
 Delišimunović Krištof, 102.
 Derendeliya Ali-paša, bosanski vezir, 67, 202.
 Derventa Osman-beg, v. Begović.
 Derviš, mustahfiz Onogošta, 221.
 — sandžak lički, 122.
 — beg, brat jajačkog kapetana, 158.
 — Abdulah-aga (-beg), jajački kapetan, 158—159.
 — Abdulah-beg, brat novopazarskog kapetana, 185.
 — Ahmed-beg, kapetan Bišća, 105.
 — Ahmed-beg, tuzlanski kapetan, 54, 55, 56, 62, 207, 212, 213.
 — Hasan-beg, emin Ćup-mukate u Tuzli, 36, 60, 62, 166, 168, 254.
 — Husein-beg, b. novski kapetan, 55, 91, 211, 212, 213.

— Jusuf, jajački kadija, 158.
 — Mustafa, azbanski aga u Bro-
 du, 176.
 — Mustafa iz Tešnja, 168.
 — Mustafa-paša, bosanski vezir.
 264, 268.
 — Osman, kapetan Tuzle, 54, 215,
 216.
 — Salih u Gradiškoj, 78.
 — Selim-beg, sin tuzlanskog ka-
 petana, 214.
 — Sunullah, aga II džemata ko-
 njanika u Duvnu, 262.
 Dervišević Ibrahim ef., imam u Ku-
 len-Vakufu, 59, 189.
 Divnić, šibenski vlastelin, 122.
 Dizdarević Muharem-aga iz Orašca,
 191.
 Dizdarevići (dobojski), 170.
 Đorić Niko, 135.
 Drašković Ivan grof, ban, 89, 90.
 Dugalić Mehmed-beg, 254.
 Durak, čehaja u Glamoču, 197.
 — aga, kapetan u Vrani, 119.
 Durakbegović, sandžakbeg, 117.
 — Mehmed-beg, serdar, 117.
 — Muhamed-beg, sandžak knin-
 ski, 122.
 Duraković Halil-beg, sandžak lički,
 122.
 Durmiš, kostajnički čehaja, 87.
 Džafer, II topčija u Dubici, 85.
 — aga, dubički dizdar, 86.
 — aga, dobojski kapetan, 170.
 — aga, sin Husein-begov, 92.
 — aga, kapetan u Ključu (B.), 151.
 — aga (-beg), gradiški kapetan, 76.
 — beg, gradiški kapetan, 17, 76.
 — paša, 189.
 Džaferović Husein, sužanj, 111.
 Džaferpašić Ibrahim-beg, bihački
 kapetan, 105.
 Džankić Halil, čehaja u B. Novom,
 92.
 Dželalija Ali-paša, v. Ali Dželalu-
 din-paša.
 Dženetić Ahmed-aga, sarajevski tr-
 govac, 36, 60, 174, 185.
 Džezzar Ahmed-paša, 266.
 Džinić Ali-beg, 78.
 — Ragib-beg, 78.
 Džino, gradiški kapetan, 76, 77.
 — Abdul-Baki-efendija, 168.
 — Ibahim-beg, 78.
 — Kapetanović Mehmed-beg, 78,
 176, 178.

Donlagići, 169.
 Đurđe, lagumdžija, 206.
 Đurić Marko, turski podanik, 103.
 Đurišić dum Filip, župnik, 237.
 Đuro Tripko, lagumdžija, 206.

Ebu Bekir-aga, vrandučki dizdar,
 175.
 — II novi azap u Onogoštu, 221.
 — paša, bosanski vezir, 163.
 — paša (H.), bosanski vezir, 212,
 213.
 Ejub, glamočki kapetan, 146—147.
 — paša, novopazarski kapetan, 186
 Elazar, magister, 210.
 Elezović, dizdar u Vranograču, 102.
 Emin, maglajski kapetan, 67, 178.
 Erdedy Miklouš, kapetan Petrinje,
 87.
 — Petar, 17, 75.
 — Toma, 95.
 Evlija Celebija, 38, 69, 76, 80, 87,
 102, 144, 153, 159, 233, 247.

Fadlulah, aga azapa u Nadinu, 118.
 Fatima, poturčenica, 212.
 — žena Ibrahim-bega Gavran-Ka-
 petanovića, 250.
 — žena Mehmed-bega Krupića, 98.
 — kći Mustafe, bihačkog kapeta-
 na, 149.
 Fazli, kostajnički čehaja, 87.
 — paša, bosanski vezir, 76.
 Fazlija, havaladžija bišćanskih aza-
 pa, 107.
 Fazlulah, aga martoloza u Počite-
 lju, 248.
 — aga sejmena u Počitelju, 248.
 Fehimović Hafiz ef., 133.
 Fehmi Ali ef., blagajski kadija, 136.
 Ferdinand I, kralj, 19, 61, 80, 87.
 Ferhadpašić - Sokolović Muhamed
 (Mehmed), banjolučki kapetan,
 154.
 — Mustafa-beg (-paša), banjoluč-
 ki kapetan, 36, 154.
 — Mustafa Alaj-beg, muselim ba-
 njolučki, 90.
 — kapetan Nadina, 118.
 Ferhat, novopazarski kapetan, 67,
 185.
 — aga mjesnih džebedžija u Duv-
 nu, 260.
 Fidahić Abdulah-aga (-beg), kape-
 tan Zvornika, 56, 206, 207, 214.

— Ali-aga, 67.
 — Ali-beg, stric Abdulah-kapetana, 207.
 — Ali-paša, mutesarif i v. d. kapetana u Zvorniku, 184, 207.
 — Ali-beg (-paša), 207, 208, 215.
 — Alipašić Mahmud-beg (-paša), zvornički kapetan, 178, 203, 209, 211.
 — Mehmed-beg (-paša), zvornički kapetan, 46, 188, 207.
 — Mehmed-paša, 185, 207.
 Fidahići, 58, 62, 85, 203, 206.
 Filip vojvoda, 90.
 Filipović Derviš, aga iz Bunića, 100, 102, 120, 122.
 — Janko, sisački kapetan, 77.
 — Jusuf-beg, alajbeg lički, 122.
 — Nedim, 122, 192.
 Filipovići (ključki), 83.
 Firdus Abas, 134.
 — Abdurahman-beg, 133.
 — Ahmed-beg, 58, 60.
 — Ahmed-beg I, 128.
 — Ahmed-beg II, 129, 133.
 — Ahmed-beg III, 131.
 — Ajiša, 133.
 — Alija, 132.
 — Alijja, 133.
 — Emina, 133.
 — Fatima, 133.
 — Ibrahim-beg I, 129, 131.
 — Ibrahim-beg II, 47, 58, 59, 60, 62, 132—133.
 — Jusuf, 129.
 — Jusuf-beg, zamjenik hlivanjskog kapetana, 131.
 — Hatidža, kći Ibrahim-bega II, 133.
 — žena Ibrahim-bega II, 133.
 — Mehmed-beg, 52.
 — Muhamed-beg, 133.
 — Rukija, 133.
 — Sulejman, 132.
 — Umigjulsma, 133.
 — Umihana, 133.
 — Zejna (Hanka), 131.
 — Zejneba, rod. Čizmić, 133.
 — Zejneba, 133.
 — Zulejha, 133.
 Firdusi, 59, 60, 112, 113, 117, 127, 128, 132, 133.
 Firdusović Ali-beg, 117.
 — Mustaj-beg, kapetan Knina, 116, 117.
 Firdusovići, 117.
 Firduzbeg, kapetan, 132.
 Fočak Hadži Alija, 141.

Foskolo, general, 125.
 Frankapan Tržački Juraj, 102, 122.
 — Vuk, 96, 101, 109, 121.
 Furenković Sule, aga u Perušiću, 122.
 Furkad stariji, francuski konzul, 183.

Gall Martin, 75, 79.
 Garčević Muhamed, 156.
 Gavran-kapetan (Smail-beg), 54, 62, 233, 249, 250, 251, 254, 258, 269, 270.
 Gavran-Kapetanović Ajiša, 250.
 — Hatidža, 250.
 — Ibrahim-beg, počiteljski kapetan, 250, 251.
 — Mehmed-aga (-beg) Hadži, počiteljski kapetan, 250—251.
 — Smail, 250, 251.
 Gavran-Kapetanovići, 249.
 Glasov Bećo, 237.
 Gluhic Ahmed, dubički bajraktar, 83.
 Goga Mustafa, 51.
 Gradašćević Bećir-beg, 202.
 Gradašćević Husein-beg (Zmaj od Bosne), 47, 59, 62, 67, 68, 78, 85, 92, 106, 114, 132, 149, 168, 170, 175, 178, 183, 202, 208, 209, 215, 229, 233, 240, 241, 255, 256, 270.
 — Ibrahim-beg, 200.
 — Mahmud beg-efendija, 159, 216.
 — Muharem-beg, 202.
 — Murat, kapetan Gradačca, 38, 47, 50, 53, 56, 59, 61, 113, 160, 194, 202, 216.
 — Osman-beg, kapetan Gradačca, 59, 201, 202.
 — Osman-beg (-paša), 202.
 — Zulfa, 159.
 Gradašćevići, 58, 112, 113.
 Grbešići, 131.
 Grisogono, Zdranin, 119.
 Grošić Ali-beg, 52, 70, 155.
 Gujić Kasim, 137, 254, 256.
 Gusić, 47.
 Gušić Karlo, vice-kapetan Ogulina, 110.
 Gvozdanić Vučina, 180.
 Hadugarić Derviš-aga, kapetan Bišća 101.
 Hadžagić Jusuf-aga, obrovački kapetan, 120.
 Hadžalić Mahmut, ljubuški kapetan, 254.
 Hadžalić (ljubuški) 253.
 Hadži-beg iz Srebrenice, 207.

Hadžić Alija, 97.
 — Husein, 97.
 — Ibrahim, 97.
 Hadžiduraković, trgovci u Sarajevu, 60.
 Hadžijusufović Abdulah, 52.
 Hadžimehmedović Abdulah-beg iz Travnika, 193.
 Hadžo, I dizdar Klobuka, 226.
 Hafiz-zade Mustafa, travnički kadija, 172, 189.
 Haiser general, 155.
 Hajdar, čehaja kule kod Zrina, 29.
 — aga, dizdar Banjvira, 143.
 — beg, lički sandžak, 122.
 Hajdarović Mustafa-aga, h. novski dizdar, 145.
 Halepovići, 176.
 Hali-beg, udbinsko - lički kapetan, 121.
 Halil, dobojski dizdar, 170.
 — mustahfiz Džisri-Kebira, 189.
 — aga V azapa u Počitelju, 251.
 — sužanj, 94.
 — aga u Kotoru, 49.
 — aga, b. novski dizdar, 93.
 — aga II džemata farisa u Kobasu, 164.
 — aga, ostrovički kapetan, 194.
 — aga IX džemata konjanika u Banjoj Luci, 156.
 — aga u Strugama, 248.
 — baša, staratelj poturčenice Fatime, 212.
 — beg, sandžak lički, 116, 122.
 — paša, bosanski vezir, 200.
 Halilagić Omer-aga, dizdar u Počitelju, 251.
 Hamza kapetan, 63.
 — aga, kapetan Onogošta, 218, 219.
 — beg, vakif u Sanskom Mostu, 147.
 Handžić Bećir-aga, vođa deputacije Vakufaca, 191.
 — Hus-aga iz Kulen-Vakufa, 191.
 — H. Mehmed, 93, 147.
 Hasan. vrandučki kapetan. 172, 174.
 — (H.), vrandučki kapetan, 174.
 — vrandučki topčibaša, 174.
 — čehaja hercegnovskog kapetana, 145.
 — zapovjednik topčija u Vranduku 175.
 — pisac, 147.
 — odobaša u Banjoj Luci, 153.
 — I, tešanjski kapetan, 168.
 — II, tešanjski kapetan, 168.
 — aga topčija u Počitelju, 248.

— uzurpator mostarske kapetanije, 244.
 — I, ljubuški dazdar, 256.
 — II, ljubuški dizdar, 256.
 — kapetan Duvna, 43, 259, 260, 261.
 — timarski defterdar, 260.
 — čehaja u Glamoču, 197.
 — bajraktar u Glamoču, 197.
 — konjanik u Onogoštu, 221.
 — čehaja u Ključu (Herc.), 229.
 — dizdar u Ključu (Herc.), 229.
 — odobaša u Kobasu, 163.
 — hodža u Kobasu, 36, 163.
 — kamengradski kapetan, 168.
 — odobaša Kobaške kapetanije, 36.
 — mustahfiz u Izačiću, 26.
 — I, čuvar kule kod Zrina, 30.
 — II, čuvar kule kod Zrina, 30.
 — III, čuvar kule kod Zrina, 30.
 — I faris u Dubici, 85.
 — I. aga iz Krupe, 98.
 — II, aga iz Krupe, 98.
 — mustahfiz u Vrnograču, 98.
 — čehaja banjolučkog kapetana, 154.
 — (Hadži), tešanjski kapetan, 167.
 — aga, bilajski dizdar, 195.
 — aga, zapovjednik bilajskih konjanika, 195.
 — aga, havaledžija bilajske posade, 195.
 — aga II džemata martoloza u Banjoj Luci, 156.
 — aga II džemata azapa u Banjoj Luci, 156.
 — aga, vrandučki dizdar, 175.
 — aga, graditelj, 177.
 — aga, (Hadži), dužnik u Dervent, 174.
 — aga, dizdar Banjvira, 143.
 — aga, zapovjednik Zemunika, 118.
 — aga iz Otoke, 98.
 — aga, sin Emin-agin, havaledžija vojnika u Izačiću, 107.
 — aga, kostajnički dizdar, 88.
 — aga, kobaški dizdar, 164.
 — aga, tešanjski dizdar, 169.
 — aga azapa u Kušlatu, 210.
 — aga Mali, dizdar Sokola, 234.
 — beg, glamočki kapetan, 197.
 — beg, sin tuzlanskog kapetana, 214.
 — beg, sin Mustaj-begov, kapetan Bišća, 106.
 — sin Hajdar-begov, aga u Počitelju, 251.
 — sin Mehmed-agin, 238.

- sin Osmanov. zapovjednik topčija u Vranduku, 175.
- Haleb, brodski kapetan, 133, 172, 175.
- efendija, bosanski defterdar, 189.
- beg, sin Sulejman-pašin iz Kule, 228.
- Hasanbegović, Ali-beg, 229.
- Derviš Mehmed-beg, 229.
- Murat-beg, 229.
- Osman-beg, 229.
- Sulejman-beg, 229.
- Hasnija, žena Mustafe II, banjolučkog kapetana, 155.
- Hasumović Mustaj-beg, bihački kapetan, 46, 62, 102.
- Hatidža, kći Mehmed-age Kulenovića, 97.
- žena Sejde, kozaračkog bajraktara, 181.
- žena Bećir-bega, tešanjskog kapetana, 168.
- Hekim-oglu (Hećimović) Ali-paša, 56, 75, 167, 188.
- Herberstein Ivan, general, 121.
- Herceg Stjepan, 9, 144, 233, 248, 258.
- Hildburghausen, 77, 111, 154.
- Hivz-aga, musliman u Banjoj Luci, 155.
- Hlepac, 104.
- Hodžić Jašar, 49.
- Hokić Hajdar-aga, harambaša u Ostrošcu, 110.
- Holjevac, 111.
- Hörmann Kosta, 187, 237, 270.
- Horvaćanin Husein, odobaša u Jasenovcu, 80.
- Irančić Sandalj, 228.
- Hrnjica Mujo, harambaša u Velikoj Kladuši, 102.
- Mustafa, aga u B. Novom, 92.
- Hulusi Mustafa, hlivanjski kadija, 194.
- Hulusija Mehmed-efendija, 21, 42, 70, 171, 176, 179.
- Hrustanović Bećir, 63.
- Hurakalović Mehmed-beg, lički sandžakbeg, 102, 121.
- (Mustajbegović, Lika) Mustajbeg, 45, 62, 102, 121.
- Hurem-aga, 55.
- aga Kobaške kapetanije, 35.
- beg, hercegnovski kapetan, 145.
- Husam-kapetan, jajački dizdar, 159.
- Husamuddin-paša, bosanski vezir, 26, 112, 131, 236.
- Husein, buljubaša u Maglaju, 177.
- aga Ostrovičke kapetanije, 194.
- aga I džemata konjanika u Tešnju, 169.
- aga II džemata konjanika u Tešnju, 169.
- vrandučki kapetan, 174.
- kotorski dizdar, 164.
- čehaja Kobaške kapetanije, 163.
- banjolučki kapetan, 154.
- hercegnovski kapetan, 144.
- aga, hercegnovski dizdar, 143.
- aga kobaške kapetanije, 35.
- aga, dizdar Banjvira, 143.
- udbinsko-lički kapetan, 121.
- mustahfiz Todorova, 95.
- čehaja u Gradiškoj, 77.
- odobaša u Gradiškoj, 77.
- timarlija u Ključu (Herc.), 229.
- čehaja u Ključu (Herc.), 229.
- aga mustahfiza u Ključu (Hercegovina), 229.
- aga II džemata azapa u Ključu (Herc.), 229.
- odobaša u Glamoču, 197.
- aga u Gradačcu, 201.
- zastupnik glamočkog kapetana, 197.
- kapetan Duvna, 262.
- kapetan Stoca, 237.
- bajraktar u B. Novom 92.
- računovoda u Gradiškoj, 76.
- I, čuvar kule kod Zrina, 30.
- II, čuvar kule kod Zrina, 30.
- III, čuvar kule kod Zrina, 30.
- aga, tešanjski dizdar, 169.
- (Hadži), čehaja u Stocu, 237.
- beg, sužanj u Oziji, 254.
- beg (Hadži) iz Ljubinja, 233.
- efendija, kadija u Gradiškoj, 76.
- efendija, banjolučki vaiz, 33, 154.
- hodža, čehaja u Dubici, 85.
- Hajri, kadija Stare Ostrovice, 85.
- Huseinbegović Ibrahim-beg, kapetan Onogošta, 222.
- Mustafa-beg, kapetan Trebinja, 142.
- Husein-Pašić, 209.
- Husić Selim, 49.
- Husrev-beg (Gazi), 80, 116, 117, 118, 120, 162, 235.
- Huszar-beg, savjetnik austrijske vlade, 85.
- Ibrahim, pridorski kapetan, 182, 183.
- banjolučki kadija, 36, 153.

- kahvedžija, 158.
- topčibaša u Vranduku, 175.
- aga mustahfiza u Maglaju, 179.
- aga II džemata azapa u Maglaju, 179.
- aga u Tešnju, 169.
- aga dobrovoljaca u Tešnju, 169.
- aga Kobaške kapetanije, 165.
- aga kotorskih azapa, 165.
- imam u Bišću, 107.
- pazvan kule kod Zrina, 29.
- aga u Ključu (B.), 152.
- spahija, 51.
- odobaša u Glamoču, 197.
- prijedorski kapetan, 60.
- kupreški kapetan, 198.
- I, čuvar kule kod Zrina, 30.
- II, čuvar kule kod Zrina, 30.
- azap palanke Humić, 221.
- aga iz Bužima, 98.
- aga iz Todorova, 102.
- aga, zapovjednik kamengrad-ske krajine, 148.
- aga, kapetan Islama, 119.
- aga, kliški kapetan, 125.
- aga, banjolučki kapetan, 154.
- aga (-beg), jajački kapetan, 158.
- aga, zapovjednik šajkaša, 75.
- aga azapa u Zvorniku, 25.
- aga u Vinogradu, 98.
- aga, kapetan Jasenovca, 80.
- aga starih azapa u Tuzli, 216.
- aga, rekvizitor hrane, 209.
- aga, čehaja velikog vezira, 247.
- aga I, kapetan Počitelja, 249.
- aga II, kapetan Počitelja, 249, 250.
- aga, kobaški kapetan, 231.
- sin Sulejman-agin, topčaga u B. Novom, 92.
- aga, sin Alij-agin, b. novski kapetan, 90.
- beg iz Krupe, 98.
- beg, gradiški kapetan, 76, 73, 182.
- beg, sin tuzlanskog kapetana, 214.
- beg, glamočki kapetan, 197.
- (Hadži), sin Hadži-Ibrahimov u Tešnju, 174.
- (Hadži), imam u Sanskom Mostu, 51.
- (Hadži), aga VIII džemata konjanika u Banjoj Luci, 155.
- paša, kapetan Bišća, 104.
- paša, bosanski vezir, 241.
- Hasan, kapetan Duvna, 260.

- Hilmi-paša, bosanski vezir, 155, 182.
- Ibrahimpašić Hasan-beg, bihački kapetan, 105.
- Mahmud-beg, sužanj, 103.
- Ibrahimpašići (iz Ripča), 105.
- Ibro, bajraktar gradačkog kapetana, 216.
- Ibšir, kapetan Bišća, 168.
- Idrisović, kapetan Bišća, 104.
- Idrizkapetanović Tatar Mustaj-beg, kapetan Bišća, 103.
- Isa, aga III džemata konjanika u Tešnju, 169.
- efendija, tešanjski kadija, 179.
- Ishaković Isa-beg, 185.
- Ismail-aga, islam-zabit, 85.
- beg iz Krupe, 98.
- efendija, komisar, 85.
- Ivan, lagumdžija, 206.
- trgovac, 249.
- Izakagić Ahmed, dizdar Roga, 253.
- Izet, kirurg u Kostajnici, 153.
- Jablanići (Pavlovići), 223.
- Jahja, aga starih azapa u Tuzli, 216.
- cernički kadija, 229.
- novopazarski kapetan, 139—140.
- tešanjski kapetan, 167.
- trebinjski kapetan, 139—140.
- Jekirlić Ahmed, glamočki kapetan, 196.
- Jakirlići, 196.
- Jakub-aga, dizdar Islama, 120.
- Jako, trgovac, 249.
- Jakupović Hasan, krijumčar, 225.
- Janković Gašpar, kapetan Križanić-града, 87.
- Petar, sin kapetana Križanić-града, 87, 101.
- Stojan, 119.
- Jašar-beg, brat ključkog kapetana, 195.
- Jelić Luka d-r., 118, 119.
- Josip II, car, 189, 199.
- Jovan, lagumdžija, 206.
- Jovanović Lazo, 50.
- Jukić Ivan Frano fra, 13, 14, 15, 50, 62, 107, 132.
- Jurašin od Žepča, 19.
- Jusuf, bajraktar Pridorske kapetanije, 37.
- bajraktar u Glamoču, 197.
- čelebija, h. novski dizdar, 145.
- h. novski kapetan, 145.
- h. novski i gabeoski kapetan, 136, 165.
- (Hadži), imam u Bišću, 107.

— iz trebinjske tvrđave, 143.
 — kostajnički vojvoda, 87.
 — odobaša u Banjoj Luci, 155.
 — odobaša u Glamoču, 197.
 — sin počiteljskog kapetana Ibrahima II, 249.
 — aga I, gradiški dizdar, 77—78.
 — aga II, gradiški dizdar, 78.
 — aga, hercegnovski dizdar, 145.
 — aga, hercegnovski kapetan, 146.
 — aga martoloza u Počitelju, 251.
 — aga I džemata martoloza u Banjoj Luci, 156.
 Jusufagić Sulejman-aga, h. novski dizdar, 144, 145, 146.
 Jusufbegović Ahmed-beg, kapetan Bišća, 104.

Kačić-Miošić Andrija, 123.
 Kadić Muhamed Enveri, 205, 214, 236.
 Kadrić Husein, 51, 163.
 Kalajdzija Mihajlo, 238.
 Kalauzović Sefer, čehaja Ostrošća, 110.
 Kanalić Ibrahim, 111.
 Kanić Hasan, 51, 163.
 Kapetanović Haki-beg, 246, 247.
 — Husein, sin pridorskog kapetana, 183.
 — Ibrahim, sin pridorskog kapetana, 183.
 — Idris-beg, 41.
 — Idris, kapetan Bišća, 96.
 — Izet-beg, 263.
 — Jašar-beg, 152.
 — Mehmed-beg, 159.
 — Muharem-beg, (ključki u B.), 151.
 — Muharem-beg (glamočki), 197.
 — Mustaj-beg, 159.
 — Saiba, žena pridorskog kapetana, 183.
 — Sejfija, sin pridorskog kapetana, 183.
 Kapetanovići (čapljinski), 249.
 — (dobojski), 170.
 — (duvanjski), 262.
 — (jajački), 160.
 — (ključki u B.), 152.
 — (kozarački), 181.
 — (mostarski), 247.
 — (novski u B.), 92.
 — (pridorski), 182.
 — (tešanjski), 167.
 — (trebinjski), 142.
 — (vitinski), 253, 254, 255.

Kapić Bećir-ef., imam u Počitelju, 249, 250.
 — Omer, odobaša u Ostrošću, 110.
 Kapidžić Hamdija, profesor, 52, 140, 143, 226, 230, 234, 236, 238, 251.
 Kara Mahmud Hamdi-paša, bosanski vezir, 67, 92, 132, 170, 215, 256.
 Karačović Hidris (Idris ili Hidir)-beg, 95.
 Karahodža Ahmed-ef., 63.
 Karajilan Ali-paša, bosanski vezir, 43.
 Karanović Milan, 95.
 Karalić Ibrahim, zapovjednik u Gradiškoj, 77.
 — Reis, 77.
 Karaosmanović Husein, sin Malkočbegov, 76.
 — Malkoč-beg, 17, 18, 76.
 Kardunović Grga, teolog, 258.
 Karlo VI, car, 19, 22, 65, 80, 82, 163.
 Kasum, aga I azapa u Počitelju, 248.
 — trebinjski kapetan, 139.
 Kasumbegović H. Alija, kadija u Sarajevu, 143.
 Katarina II, carica, 66.
 Kaukčija Abdulah, sarajevski trgovac, 36, 60.
 — Salih-aga, sarajevski trgovac, 86, 177.
 Kavanjin Marko, splitski trgovac, 126.
 Kebirija, tuzlanski bašaga, 211.
 Keglević Petar grof, 90.
 Kemal-aga, kapetan gabeoski, 133.
 Kemura Šejh Sejfudin, 195.
 Kenjović Hadži Hafiz, 183, 186.
 Keser Mikula, sužanj, 151.
 Kestić Osman, dubički odobaša, 83.
 Kiko, hajduk, 175.
 Kišmići, 183.
 Klaić Vjekoslav, historik, 80.
 Kličković, zastavnik iz Cazina, 102.
 Knežević, kapiten, 111.
 Kobašlija Hasan-aga, 162.
 Kolaci, tamničari, 52.
 Kolanija Hasan-aga, 243.
 Kolašinac Meka, 63.
 Kolić Šećo, 63.
 Konzul Filip, katolički svećenik, 237.
 Korča Avdi-beg, 254.
 Kos, kadija u Travniku, 66.
 Kosača Vladislav, 253.
 Koskar Petar, 82, 83.
 Kovač Mato, 240.
 Kovačević Fazlija, aga u B. Novom 92.
 — Kosta, proto, 191.

— Stjepan fra, 58, 128.
 Kozarčanin, mualim u Banjoj Luci, 79.
 Kozlić Mustafa iz V. Kladuše, 102.
 Kozlodencović Alija, sužanj, 94.
 Krivačić Mate, sužanj, 151.
 Krpo Sulejman iz Mostara, 70, 247.
 Krupa-kapetan, v. Krupić-Arnautović Mehmed-beg.
 Krupić-Arnautović Mehmed-beg, krupski kapetan, 63, 92, 97, 99.
 Krupići, 95.
 Kruzić Petar, 125.
 Kučinar Trifko, 63.
 Kućuk Emin, aga u Tešnju, 169.
 Kujundžić Luka, hlivanjski trgovac, 132.
 Kukavica Mehmed-paša, bosanski vezir, 66, 172.
 Kukuljević Sakeinski Ivan, 155.
 Kulenović (Kulinović) Abdi-beg, sin Mahmut-pašin, 188, 190.
 — Ahmed-beg kapetan St. Ostrovice, 54, 190.
 — Hafiz Ahmed-beg, 184, 191.
 — Alaj-beg, 191.
 — Ali-beg, sin Mehmed-begov, 193—194.
 — Fatima rod. Repovac, 193, 194.
 — Halil-beg, sin Mahmut-pašin, 188.
 — Ibrahim-beg, kapetan St. Ostrovice, 189, 196.
 — Mahmud-beg, kapetan Stare Ostrovice, 59, 188, 193.
 — Mehmed-beg I, kapetan Stare Ostrovice, 59, 189.
 — Mehmed-beg II, (Kulin kapetan), 46, 62, 190, 193.
 — Mehmed-beg III, kapetan St. Ostrovice, 190—191.
 — Mehmed-beg, sin Mahmut-pašin, 188, 193—194.
 — Muhamed-beg, kapetan Stare Ostrovice, 188—189, 193.
 — Murat-beg, sin Mahmut-pašin, 188.
 — Mustafa-beg, kapetan St. Ostrovice, 54, 190.
 — Mustaj-beg, kapetan Petrovca, 194.
 — Osman-beg, jajački dizdar, 159.
 — Salih-paša, kapetan Stare Ostrovice i Bišća, 67, 104, 120, 188.
 — Smail-beg, dizdar Havale, 189, 190, 193.
 — Sulejman-beg, jajački dizdar, 159.
 — Bajbut Mustafa beg, 132.

— Šinikčić Mehmed-beg, petrovački kapetan, 193.
 — Šinikić Mustaj-beg, petrovački kapetan, 69, 113, 114.
 Kulenovići (Kulinovići), 56, 58, 62, 63, 187.
 Kulenovići (jajački), 159.
 Kulinovići Haračlije, 53, 187, 190.
 Kulinovići-Šinikčići, 193.
 Kulin-ban, 187.
 Kulin Mihajlo, brat mletačnog dužda, 187.
 Kumrija, kapetan Nikšića, 218.
 Kunibert, liječnik, 204.
 Kurbegovići, 199.
 Kuripešić Benedikt, 61.
 Kurt, harambaša u Izačiću, 101—102,
 — Mehmed Dželaluddin, 62.
 — Mehmed-beg, novopazarski kapetan, 185.
 — Murteza, stari azap u Onogoštu, 221.
 Kurtagić Alaga, aga u Ribniku, 102, 122.
 — Mumin iz Stare Ostrovice, 191.
 Kurtić Ahmed, aga u Buniću, 102, 122.
 Lamberg Josip, kapetan Bišća, 100.
 Lastrić Filip fra, 187.
 Lašvanin Nikola fra, 67, 90, 188, 244.
 Latas Omer-paša, 69, 86, 92, 98, 106, 159, 183, 209, 216, 251.
 Laudon Gedeon, general, 89, 91.
 Launay, francuski general, 267.
 Laclec, 15.
 Ledić, harambaša, 131.
 Lekić Juriša, primorski harambaša, 123.
 Lenković, general, 101.
 Lički Mustaj-beg, v. Hurakalović.
 Lilienberg grof, dalmatinski namjesnik, 132, 155.
 Lipovače, 102.
 Livanovići, 126.
 Lopašić, 95, 101, 102, 104, 105, 110, 187.
 Lubo-zade Mehmed-beg, 249.
 Lucetići, 125.
 Luka, mimar, 246.
 Lukača, dubrovački konzul, 225.
 Lukačević Ivan, kapetan, 219.
 Ljubović Zulfikar-beg, 142.
 Ljubovići, 142.
 Ljubunčić Ahmed-aga, 117.
 — Ahmed-beg, 132.

- Hasan, kapetan Hlivna, 128
- Husein, kapetan Hlivna, 128.
- Ljubunčići, 127.

Madžarević Mehmed, čehaja čauša u Mostaru, 104.

Mahmud, azap kule u Onogoštu, 221.

- buljubaša u Maglaju, 177.
- čehaja u Glamoču, 197.
- kadija Bekijei-Nove, 221.
- bajraktar kule kod Zrina, 29.
- čuvar kule kod Zrina, 29.
- donulija I buljuka u tvrđavi Pridor, 28.

— ljubuški kapetan, 62, 253.

— ljubuški dizdar, 256.

— zakupac duvanjske mukate, 260.

— aga IV azapa u Počitelju, 248.

— aga, kapetan Islama, 119.

— aga, blagajski ajan, 49.

— aga, dizdar u Novoj Palanci, 176.

— aga (Hadži), 133.

— aga u Tešnju, 169.

— sin Ali-agin, aga u Derventi, 175.

— beg, tuzlanski kapetan, 178.

— beg, hercegovački sandžakbeg, 116, 117.

— beg, gradiški kapetan, 46.

— beg, novopazarski kapetan, 186.

— beg, (-paša, Tuzla-kapetan), 215, 216.

— beg (-paša), maglajski kapetan, 174, 177—178.

— I. sultan, 182, 235.

— II. sultan, 10, 49, 132.

— Atif, dizdar u Maglaju, 179.

Mahmudkadić Salih Sidki, 205.

Mahmutbegović Mahmut-paša, 218.

Mahmutčehajić, 270.

Makar Ivan Andrija barun, 94, 96, 101, 103, 146, 148.

Malkoč-beg, bosanski defterdar, 198.

Malogrudić Vinko, časnik, 101.

Manov Osman-beg, ljubuški muslim, 255, 256.

Marija Terezija, 67, 91.

Marko, dubrovački liječnik, 140.

Marmont, maršal, 112, 267.

Martić Grgo, sužanj, 151.

— fra Grgo, 175.

Mašići, trgovci u Sarajevu, 60.

Matija Korvin, kralj, 206, 248.

Matusović Selam-aga, 120.

Medun Franjo, dragoman, 129, 130, 131, 197.

Mehmed, alemdar u Dubici, 85.

— bajraktar petrovački, 193.

— bosanski neimar, 214.

— I, čuvar kule kod Zrina, 30.

— II, čuvar kule kod Zrina, 30.

— I, čehaja dobojskih mustahfiza, 170.

— II, čehaja dobojskih mustahfiza, 170.

— čehaja u Novoj Palanci, 176.

— dizdar Banjvira, 143.

— imotski dizdar, 136.

— dizdar Skradina, 117.

— dubički aga, 86.

— džebedžija u Dubici, 85.

— IV faris u Dubici, 85.

— aga konjanika u Glamoču, 197.

— čehaja u Glamoču, 197.

— I, odobaša u Glamoču, 197.

— II, odobaša u Glamoču, 197.

— kapetan Bišća, 197.

— gradačaćki kapetan, 54, 55, 201.

— gradiški kapetan, 76, 77.

— hercegnovski kapetan, 145.

— pridorski kapetan, 182—183.

— efendija, timarski teftedar, 189.

— hodža u Ostrošcu, 110.

— imam kule kod Zrina, 29.

— I, ključki (b.) kapetan, 44, 151.

— II, kapetan u Ključu (B.), 152.

— III, kapetan u Ključu (B.), 152.

— kobaški kapetan, 45.

— mustahfiz Bužima, 98.

— mustahfiz Izačića, 26.

— odobaša u Dubici, 85.

— spahija u Maglaju, 179.

— topčibaša u Krupi, 98.

— topčaga u Stocu, 241.

— sin Arslanov, konjanički aga u B. Novom, 92.

— sin Mustafin, azbanski aga u B. Novom, 92.

— aga IV džemata azapa u Banjoj Luci, 156.

— aga VI džemata azapa u Trebinju, 143.

— aga I, dizdar Banjvira, 143.

— aga II, dizdar Banjvira, 143.

— aga (Hadži), dubički dizdar, 83.

— aga II džemata konjanika u Duvnu, 260, 262.

— aga, gradiški dizdar, 78.

— aga, jajački dizdar, 159.

— aga (Hadži) u Gradiškoj, 78.

— aga, h. novski dizdar, 145.

— aga azapa u Imotskom, 135.

— aga, jajački kapetan, 158—159.

— aga, dizdar Knina, 117.

— aga Kobaške kapetanije, 35.

— aga, kotorski dizdar, 164.
 — aga, emin kreševske mukate, 107.
 — aga iz Krupe, 98.
 — aga mostarske tvrđave, 247.
 — aga, dizdar Obrovca, 120.
 — aga konjanika u Počitelju, 248.
 — aga V azapa u Počitelju, 248.
 — aga, dizdar Počitelja, 251.
 — aga, kapetan Skradina, 117.
 — aga (Hadži), topčaga u Stocu, 237.
 — aga u Tešnju, 169.
 — aga dobrovoljaca u Tešnju, 169.
 — aga, trebinjski kapetan, 139.
 — aga, vrandučki dizdar, 175.
 — aga (Hadži), vrandučki dizdar, 175.
 — aga, vlasnik malićane, 55.
 — aga u Vinograču, 98.
 — aga, zapovjednik dobrovoljačkog džemata, 166.
 — aga, sin Murat-agin, bihački kapetan, 101.
 — aga (Hadži), sin Hadži-Smailov kapetan Bišća, 104.
 — baša, 51.
 — beg, 53.
 — beg, aga I džemata konjanika u Banjoj Luci, 155, 156.
 — beg, čehaja čauša, 189.
 — beg I, jajački kapetan, 158.
 — beg, sin Mehmed-bega, jajačkog kapetana, 158.
 — beg II, jajački kapetan, 70, 159.
 — beg, kapetan Kozarca, 181.
 — beg I, kolašinski kapetan, 53, 231.
 — beg II, kolašinski kapetan, 231.
 — beg, sandžak lički, 122.
 — beg, sakupljač državnih prihoda u Tešnju, 168.
 — beg, tešanjski kapetan, 168.
 — beg, sin Derviš-Ahmed-begov, 214.
 — paša, bosanski vezir, (1694 g.) 153.
 — paša, bosanski vezir (1703 g.), 167.
 — paša, bosanski vezir (1773 g.), 246.
 — paša, otac novopazarskog kapetana, 185.
 — III, sultan, 153.
 — Bahtijar, aga martoloza, 93.
 — Čelebija, haznadar u Gradiškoj, 76.
 — Husrev-paša, bosanski vezir, 262.

— Sabit, zastupnik tuzlanskog kapetana, 215.
 — Serif-beg, glavni kapidžibaša, 46.
 Mehmedalija, egipatski namjesnik, 47, 159.
 Mehmedbašić Mehmed-aga, 239, 240.
 Mehremija, kadija-odmetnik, 168.
 Mejra, kći Ferhat-begova, 90.
 Mejrema, kći Smaila, topčage u Stocu, 241.
 Melikhana, žena Zulfikar-kapetana, 238.
 Memibegović, 80, 116, 117, 126, 135, 144, 147, 161.
 — Ibrahim-beg, sandžak lički, 122.
 Memković Ibrahim-aga, branitelj Kozarca, 180.
 Merdenić Božan, sin Jerkov, iz Trogira, 131.
 Mesihović Hadži Ahmed, 256.
 Mestvica Mulo, 202.
 Mešin, čehaja u B. Novom, 92.
 Mihajlo, lagumdžija, 206.
 — mimar, 196, 197.
 Mihmana, 167.
 Mihrimah sultanija, 79.
 Mikulić Kristof, 87.
 Milaneza, kapetan, 111.
 Miloradović Ilija, 219.
 — Mihajlo, pukovnik, 219.
 Miralem Mehmed-paša, kliški mu-tesarif, 189.
 Mitrović Janković, 119.
 Mittesser Jozef, austrijski konzul, 79, 97, 105, 152, 159, 175, 185, 190, 197, 262.
 Momčilović Simo, učitelj, 40.
 Momković Šaban, kostajnički čehaja, 87, 180.
 — Redžep, kostajnički odoabaša, 87.
 Morali Ali Namik paša, y. Ali Namik-paša.
 Mostarac Mehmed, havaledžija kliških alufedžija, 125.
 Mršić Boško, 237.
 Mudezirović Riza, 56.
 Müffling, general, 154.
 Muftić Mustafa Muhlisi, kadija Kostajničke Bekije, 182.
 Muhamed, sandžakbeg Bišća, 101.
 — gradačački kapetan, 201.
 — (Hadži), bosanski vezir, 20, 83.
 — aga, bihački kapetan, 46.
 — aga, kapetanov brat iz Bužima, 102.
 — aga Kobaške kapetanije, 163.
 — aga, dizdar Ostrošca, 110.

- beg, zapovjednik džemata azapa u Bilaju, 195.
- beg, gradiški kapetan, 76—77.
- sin Alijin, onogoštski kapetan, 218, 219.
- sin Mehmedov, gradiški dizdar, 84.
- sin Mustafin, sandžak lički, 122.
- Emin, kadija u Mostaru, 244.
- Muharem I, kostajnički čehaja, 87.
- II, kostajnički čehaja, 87.
- harambaša iz Stine, 102, 109.
- aga, hercegovski kapetan, 145.
- aga konjanika u Mostaru, 247.
- beg, banjolučki kapetan, 155.
- beg, brat kobaškog kapetana, 164.
- Muhsinović Mehmed-paša, 111, 172, 185.
- Muidović Šakir ef., sarajevski muf-tija, 256.
- Mula-Alija, 84.
- Mula Jusuf iz Tešnja, 167.
- Muhamed, hatib u Banjoj Luci, 155.
- Salih Hasanov, imam u Duvnu, 262.
- Smail, sin Hadži-Ibrahimov, sa-kupljač prihoda u Tešnju, 174.
- Murad (Murat), čuvar duvanjskog grada, 262.
- kapetan Klobuka, 48, 52, 63, 223—226.
- kapetan Kozarca, 180—181.
- sin Mustafa-bega Čore, 180.
- vezirov čehaja, 158.
- aga, bihački kapetan, 46, 100, 101.
- aga azapa u Glamoču, 197.
- beg iz Krupe, 98.
- beg, tešanski kapetan, 169.
- beg, tuzlanski kapetan, 214, 215.
- beg, bosanski paša, 27.
- IV, sultan, 118.
- Murteza, azap u Onogoštu, 221.
- Musa, banjolučki kadija, 52.
- Muslibegović, hercegovski kape-tan, 145.
- Mustafa (kod begova često: Mustaj-beg, a kod aga: Muj-aga).
- Mustafa, kapudan-baša, 139.
- bosanski defterdar, 55.
- kliški mutesarif, 54, 250.
- odobaša u Banjoj Luci, 155.
- dubički bajraktar, 86.
- dubički čehaja, 85.
- dubički dizdar, 85.
- dubički odobaša, 85.
- zakupac duvanjske mukate, 260.
- džisri-sanski kapetan, 199.
- glamočki kapetan, 196.
- bajraktar u Ključu (Herc.), 229.
- čehaja u Kobašu, 36, 163.
- bajraktar u Kobašu, 36, 37, 163.
- mustahfiz u Krupi, 98.
- bajraktar u Kuli, 229.
- sin Jusufov, uzurpator Glamoč-ke kapetanije, 196.
- sin Mehmed-agin, 238.
- sin Muratov, kozarački kape-tan, 180.
- lički sandžakbeg, 122.
- udbinsko-lički kapetan, 121—122.
- zapovjednik kule Lipete, 247.
- maglajski imam i kapetan, 177.
- maglajski spahija, 179.
- zastupnik mostarskog kapeta-na, 243, 246.
- novoselski kadija, 195.
- čehaja u Onogoštu, 221.
- počiteljski dizdar, 251.
- timarija u Počitelju, 249.
- spahija u Sarajevu, 98.
- skradinski kapetan, 117.
- stolački dizdar, 236.
- čauš kule kod Zrina, 29.
- čuvar kule kod Zrina, 30.
- čauš u Zvorniku, 210.
- aga, harambaša, 75.
- aga II džemata konjanika u Banjoj Luci, 156.
- aga V džemata konjanika u Banjoj Luci, 156.
- aga, dizdar Banjvira, 143.
- aga I, dobojski dizdar, 170.
- aga II, dobojski dizdar, 135.
- aga, dvarski dizdar, 135.
- aga azapa u Glamoču, 197.
- kostajnički aga (u Bužimu), 88.
- I, aga iz Krupe, 98.
- II, aga iz Krupe, 98.
- aga I, hercegovski dizdar, 145.
- aga II, hercegovski dizdar, 145.
- aga, kobaški emin, 162.
- aga I, kobaški kapetan, 162.
- aga II, kobaški kapetan, 35, 163—164.
- aga kotorskih azapa, 164.
- aga I džemata novih konjanika u Kupresu, 198.
- aga mustahfiza u Maglaju, 179.
- aga Ostrovičke kapetanije, 189.
- aga I azapa u Počitelju, 251.
- aga (Hadži), aga II azapa u Po-čitelju, 248.
- I, aga III azapa u Počitelju, 251.

— II, aga III azapa u Počitelju, 249.
 — aga martoloza u Počitelju, 249.
 — aga mustahfiza u Počitelju, 248.
 — aga pasbana u Počitelju, 248, 251.
 — aga prološke kule, 131.
 — aga u Strugama, 248.
 — aga azapa u Tešnju, 169.
 — (Hadži), aga azapa u Tešnju, 169.
 — aga I džemata azapa u Tešnju, 169.
 — aga starih azapa u Tuzli, 216.
 — aga, sin Alijin, zastupnik kapetana Bešir-bega Beširevića, 111.
 — aga, sin počiteljskog kapetana Ibrahima, 249.
 — aga sin gabeoskog kapetana Kemal-age, 136.
 — aga, sin Salih-Čelebijin, zakupac skele u Kobašu, 49.
 — beg I, banjolučki kapetan, 50, 153, 154, 156.
 — beg II, banjolučki kapetan, 155.
 — beg, gradiški kapetan, 46, 74, 75, 76, 77.
 — beg jajački kapetan, 47, 53, 159, 180, 183.
 — beg, brat kobaškog kapetana, 164.
 — beg, kozarački kapetan, 181.
 — beg, sin Sulejman-bega, ljubuskog kapetana, 255.
 — beg, novski kapetan, 89.
 — beg, havaledžija trebinjskih aga 228.
 — beg, sin Husejin-bega, novskog kapetana, 92.
 — begfendi, bosanski timar-defterdar, 85.
 — efendija, aga VI džemata konjanika u Banjoj Luci, 156.
 — paša, bihački muhafiz, 33.
 — kliški mutesarif, 189.
 Mustajbegović Mustaj-beg, kozarački kapetan, 181.
 Muše, kapetan u Kolašinu, 218, 231.
 Mušić Derviš-Salih-beg, sin Omerbegov, 78.
 Mušović Ahmed, 63.
 — Mustafa-beg, kapetan Onogošta 218, 222.
 — Osman, kapetan Onogošta, 143, 218, 221.
 Mušovići, 62, 218, 221.
 Muvekit Salih ef., 105, 106, 151, 158, 185, 201, 243, 250.

Naja (Fatima), kći Mustafe, bihaćkog kapetana, 150.
 Nalić Mihajlo, 238.
 Nametak Hasan ef., 70, 108, 241, 247, 256.
 Napoleon, 233.
 Nasufagić Salih-aga, dizdar u Perušiću, 122.
 Nedić fra Martin, 63, 133.
 Neslihana, kći kapetana Selim-age, 136.
 Nevesinjac Redžep-paša, 218.
 Nika od Rovice, 63.
 — Crnogorac, 63.
 Nikola, lagumdžija, 206.
 — Ivanov, 221, 222.
 Novaković Stojan, 15.
 Novković Nikola, 233.
 Nuh, čehaja u Glamoču, 197.
 Nuhić Mustafa, bajraktar Džisri-Sane, 37, 51.
 Numan-paša, 218.
 Okraboglu Vanadži, 131.
 Omer, odobaša u Bilaju, 195.
 — čehaja dobojskih mustahfiza, 170.
 — čehaja u dobojskom gradu, 170.
 — dobojski dizdar, 170.
 — džisri-sanski bajraktar, 37.
 — gabeoski kapetan, 136.
 — glamočki bajraktar, 197.
 — čehaja u Glamoču, 197.
 — čehaja u Ključu (Herc.), 229.
 — kapetan Kozarca, 181.
 — krupski kapetan, 97.
 — čehaja u Onogoštu, 221.
 — topčija u Onogoštu, 221.
 — zakupac sarajevskog tahmisa, 153.
 — I, čuvar kule kod Zrina, 30.
 — II, čuvar kule kod Zrina, 30.
 — (Hadži), čehaja Zvorničke kapetanije, 210.
 — nadzornik popravka u Zvorniku, 206.
 — aga azapa u Glamoču, 197.
 — aga, hercegnovski dizdar, 146.
 — aga, hercegnovski kapetan, 147, 148.
 — aga, imotski kapetan, 135.
 — aga, kostajnički dizdar, 88.
 — aga, kostajnički kapetan, 87.
 — aga kupreški kapetan, 198.
 — aga II azapa u Počitelju, 251.
 — aga IV azapa u Počitelju, 251.
 — kapetan Počitelja, 45, 49, 249.

— aga, sin počiteljskog kapetana Ibrahima, 249.
 — beg, sin Mustafa-bega Ćore, 180
 — efendija, historik iz B. Novog, 158.
 — spahija, gradiški mustahfiz, 76, 182.
 Omerbašić Ahmed-aga, kamenski kapetan, 126.
 Orehaci Stanislav, križevački potkapetan, 103.
 Orišković Mikulica, 102.
 Osman bašbog, 246.
 — čehaja I azapa u Bišću, 107.
 — alemdar u Dubici, 85.
 — II faris u Dubici, 85.
 — gradiški dizdar, 78.
 — hercegovski kapetan, 145.
 — nefer u Kobašu, 45.
 — lički sandžak, 122.
 — aga mostarske tvrđave, 243, 246.
 — džebedžija u Onogoštu, 221.
 — konjanik u Onogoštu, 221.
 — mustahfiz u Onogoštu, 221.
 — topčibaša u Počitelju, 251.
 — zastupnik tuzlanskog kapetana, 212.
 — zapovjednik topčija u Vranduku, 175.
 — aga, dizdar Banjvira, 143.
 — aga u Dubici, 86.
 — aga konjanika u Glamoču, 197.
 — aga I džemata konjanika u Kupresu, 198.
 — aga mustahfiza u Maglaju, 179.
 — aga u Počitelju, 248.
 — aga mustahfiza u Počitelju, 251.
 — aga, ribnički dizdar, 120.
 — aga u Tešnju, 169.
 — aga IV džemata azapa u Tuzli, 216.
 — aga starih azapa u Tuzli, 216.
 — beg, banjolučki kapetan, 155.
 — beg, sin Hasan-begov, dobojski kapetan, 170.
 — beg Veliki, v. Begović.
 Osmanbegović Fatima, kći bihaćkog kapetana, 105—106.
 — Mustaj-beg, ključki kapetan, 152.
 — Mustaj-beg, kapetan Bišća, 105, 106.
 Osmanpašić Ali-beg, zapovjednik pomoćnih jedinica, 188, 195.
 Osman-paša-zade (Osmanpašić), v. Derviš-Ahmed-beg i Derviš-Hasan-beg.
 Osmo, bajraktar Tuzlanske kapetanije, 216.

Pajak Sulejman, 49.
 Palić Ahmed, aga iz Kulen-Vakufa, 191.
 Pariy Milman, 62.
 Pašagić Muhamed-aga, 92.
 Pašo, klobučki kapetan, 226.
 Pašo (Hadži), udbinski aga, 182.
 — Ali, aga VII džemata konjanika u Banjoj Luci, 156.
 Pašić Mustafa baša, zakupnik solane u Tuzli, 214.
 Pašići (bijeljinski), 209.
 — (jajački), 159.
 — (pridorski kapetani), 182.
 Pavlović Drag. M., 15, 78.
 Pazvanoglu Osman, 46, 164.
 Pečki Hasan-aga, 98, 106, 112, 113, 114, 190.
 Pero Jakovov, 221, 222.
 Perviz (Hadži), vakif u Banjoj Luci, 101.
 Petar general, 201.
 Petar Veliki, car ruski, 218, 219.
 Petrović Luka, 219.
 Piragići, 120.
 Pirdusović, 128.
 Pivelić Mate, sužanj, 151.
 Posedarski Jurko, 120.
 Poprženović Muhamed-aga, 111.
 — Osman-aga, kapetan Bišća, 103.
 Poprženovići, 103.
 Predojević Hasan-paša, 18.
 Pučić Josip, komandant Like, 103, 111.
 Rački Franjo, 10.
 Radoslav, lagumdžija, 206.
 Radovanov Mijat, hajduk, 201.
 Rafo Mustafa Ćelebija, sarajevski trgovac, 126.
 Rajčić, 128.
 Rakan Salih, aga u B. Novom, 92.
 Rašović Vuk, 63.
 Ratkaj, 95.
 Ratković Radoje, 228.
 Raunnach, general, 188.
 Redžeb (Redžep), bajraktar u Glamoču, 197.
 — aga Ostrovičke kapetanije, 189.
 — čuvar kule kod Zrina, 30.
 — muezin kule kod Zrina, 29.
 — (šejh), imam u Bišću, 107.
 Redžepašić Bašaga, 222, 255.
 — Daut-beg, 142, 143, 221, 229, 240, 250.
 Redžepašići (nevesinjski), 56, 221.
 Rehu-beg, kajmekam Jajca, 159.
 Repovac Ajiša, 193.

— Nuh-beg, 193.
 Repovci, 193.
 Resul-aga I, hercegovski dizdar, 145.
 — aga II, hercegovski dizdar, 145.
 Resulbegović Hasan-aga, dizdar Trebinja, 143.
 — Hasan-beg, 143.
 — Ibrahim-beg (-paša), trebinjski kapetan, 139—140.
 — Jusuf, kapetan Trebinja, 139, 140—142.
 — Mustafa-beg, kapetan Trebinja, 142—143.
 — Osman-aga (-paša), 48, 139, 140.
 — Osmanpašić Hasan-beg, trebinjski ajan, 140—142.
 — Salih-aga, 250.
 — Sulejman-beg, trebinjski kapetan, 228.
 Resulbegovići, 138, 143, 176, 180, 195, 227, 250, 270.
 Rešid-paša, veliki vezir, 204, 215.
 Rifali-efendija, kadija, 189.
 Rišnjanin Hadžija, 226.
 Rizvanagići, 223.
 Rizvanbegović Ali-aga (-paša), 47, 69, 132, 222, 233, 238, 239, 240, 241, 250, 251, 255, 270.
 — Halil-beg, 238, 239.
 — Mehmed-beg (Hadži-beg, Hadžun), 62, 238, 239, 240, 241, 264—270.
 — Mustafa, vidoški kapetan, 234, 238, 239, 240, 249, 250, 267, 268.
 — Omer-beg (-paša), stolački mušelim, 238, 240, 241, 268.
 — Osman-aga, 236.
 — Osman-beg, zastupnik vidoškog kapetana, 234.
 — Selim-beg, 240.
 — Zulfikar, stolački kapetan, 46, 49, 53, 54, 56, 60, 143, 219, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 240, 241, 264, 265, 267.
 Rizvanbegovići, 60, 62, 233, 234, 235, 236, 238.
 Rukavina beg, general, 85.
 Rustem, timarlija u Ključu (Herc.), 229.
 — aga I azapa u Duvnu, 262.
 — beg, vice-kapetan Bišća, 105.
 — beg, džisri-sanski kapetan, 199.
 — beg, zastupnik b. novskog kapetana, 91.
 — paša, 225.
 — paša, veliki vezir, 79.

Šabit Alaudin, sarajevski kadija, 200.
 Sajtović Ibrahim, dubički odobaša, 83.
 Salih, II mustahfiz u Dubici, 85.
 — čehaja u Glamoču, 197.
 — odobaša u Glamoču, 197.
 — II azap palanke Humić, 221.
 — čehaja u Ključu (Herc.), 229.
 — čehaja mustahfiza u Ključu (Herc.), 229.
 — sin Omerov, nefer u Kobašu, 45.
 — čehaja u Onogoštu, 221.
 — iz Sarajeva, 214.
 — aga, mubašir, 233.
 — aga, čehaja Mustaj-paše Sokolovića, 188.
 — aga, zamjenik banjolučkog kapetana, 154.
 — aga VIII džemata konjanika u Banjoj Luci, 155.
 — aga, dizdar Banjvira, 143.
 — aga I azapa u Duvnu, 262.
 — aga, glamočki dizdar, 197.
 — aga konjanika u Glamoču, 197.
 — aga, hlivanjski kapetan, 128.
 — I, aga Kobaške kapetanije, 35, 163.
 — II, aga Kobaške kapetanije, 35.
 — aga II džemata farisa u Kobašu, 164.
 — aga u Kotoru, 163.
 — aga, kotorski dizdar, 164.
 — zapovjednik kule Lipete, 247.
 — aga, kapetan Onogošta, 218, 220.
 — aga, sin Ahmed-agin, dizdar Onogošta, 222.
 — aga II konjanika u Počitelju, 251.
 — aga III azapa u Počitelju, 248.
 — aga džemata martoloza u Počitelju, 249.
 — aga iz Todorova, 98.
 — aga, zbornički mušelim, 208.
 — beg, gradiški kapetan, 76, 78.
 — beg, sin Ibrahim-begov, kapetan Ostrošca, 114.
 — beg, vlasnik čifluka u Romanovcima, 182.
 — beg, čehaja čauša u Sarajevu, 255.
 — efendija, imam u Duvnu, 262.
 Saliha, majka Smail-kapetana Šarića, 235.
 Salihagić Bekir, 164.
 — Suljaga Ing., 42, 156, 164, 165.
 Salim, čehaja u Glamoču, 197.
 Sandić Risto, majstor, 206.

- Sanković, 223.
 Sarajlija Salko, 203.
 Savojski Eugen princ, 173, 177.
 Sebastiani, fncuski general, 267.
 Sedlicki, ministar policije u Austriji, 155.
 Seid Abdulah, travnički kadija, 189.
 Selim, džisri-tarski kapetan, 232.
 — kapetan Klobuka, 226.
 — aga (Hadži), dubički dizdar, 86.
 — aga, kapetan Gabele, 136.
 — aga iz Todorova, 98.
 — sultan, 235.
 — I, sultan, 167.
 — III, sultan, 28.
 — Sirri-paša, bosanski vezir, 106, 114, 262.
 Selman, džisri-tarski kapetan, 232.
 Selmanović Mustafa, odobaša u Jasenovcu, 80.
 Serens, grof, 188.
 Siglstarffer Juraj, 75.
 Sielski d-r Stanko, 41, 108.
 Sijerčić Sinan-paša, 67, 92, 207.
 Silihdar Ali-paša, 264, 265.
 — Husein-paša, 234, 235.
 — Mehmed-paša, 246.
 — paša, 241.
 Simbschen, 79, 84, 105, 142, 152, 155, 166, 170, 181, 190, 197, 198, 199, 222, 226, 239, 254.
 Simonović Marko, 229.
 — Nikola, 229.
 — Todor, 229.
 Sinan, aga Ostrovičke kapetanije, 189.
 — dede, dobojski kapetan, 67, 170.
 Sinanagić Jusuf-aga iz Orašca, 191.
 Sišo, aga u Tešnju, 169.
 Skarić Vladislav, 27, 138, 139, 140, 142, 143, 145.
 Skopljak Mustafa-paša, 214, 240.
 Slavoljub Bošnjak, v. Jukić Ivan Frano.
 Smail (Hadži), čohadar, 212.
 — banjolučki kadija, 155.
 — čehaja u Glamoču, 197.
 — sin Ahmed-agin, aga u Dervent, 174.
 — aga IV džemata azapa u Ključu (Herc.), 229.
 — aga V džemata azapa u Ključu (Herc.), 229.
 — aga, mostarski serdar i ajan, 49.
 — beg, bivši čehaja čauša, 189.
 — efendija, muderis u Tešnju, 167.
 — kapetan počiteljski, v. Gavran.
 — paša, novopazarski kapetan i zbornički mutesarif, 185.
 Smailpašić Idris-beg iz Vrla, 131.
 Smiljanić Petar, harambaša, 121.
 Sočivica Stanko, hajduk, 129, 131.
 Sofi Mehmed-paša, 75.
 Sokolović Ferhat-beg, 18, 94, 109, 118, 119, 123.
 — Mustaj-paša, 188.
 — Osman Asaf, 217.
 Soranca Jakov, 28.
 Spaho Fehim, 217.
 Srkalo Ibrahim, aga u Tešnju, 169.
 Stanković Tomica, vojvoda, 77.
 Starčević fra Ilija, 59, 203.
 Stefan, zagrebački kanonik, 76.
 Striko Vuk, 110.
 Sulejman, bosanski teftedar, 211.
 — zamjenik bosanskog vezira, 51.
 — čehaja carskih kilera, 104.
 — kapetan Duvna, 262.
 — džisri-sanski kapetan, 199.
 — timarlija u Ključu (Herc.), 229.
 — gabeoski kapetan, 136.
 — klobučki kapetan, 226.
 — bajraktar u Ključu (Herc.), 229.
 — ljubuški kapetan, 61, 254—256.
 — IV azap u Onogoštu, 221.
 — tuzlanski kapetan, 211, 212.
 — aga, mubašir, 213.
 — aga, banjolučki kapetan, 154.
 — aga u Gradačcu, 201.
 — II, banjolučki kapetan, 154.
 — aga I, hercegnovski dizdar, 145.
 — aga II, hercegnovski dizdar, 146.
 — aga, kupreški kapetan, 198.
 — aga, dizdar u Maglaju, 179.
 — aga u Tešnju, 169.
 — aga IV džemata azapa u Tuzli, 216.
 — aga, dizdar kule kod Zrina, 29.
 — beg, sin banjolučkog kapetana, 155.
 — beg, zastupnik džisri-sanskog kapetana, 199.
 — beg, kliški alajbeg, 189.
 — beg, aga II džemata konjanika u Kupresu, 198.
 — beg, tuzlanski kapetan, 214, 215.
 — paša, bosanski vezir, 167.
 — paša, zbornički mutesarif, 212.
 — Jašar, kapetan Vidoške, 238.
 — Kanunija, sultan, 10, 61, 79.
 Sulejmanagić Daut-aga, hercegnovski kapetan, 145.
 Sultana, kći Omer-kapetana ključkog (Herc.), 228, 229.
 Sunullah-paša, 133.

Surić Anton, kolonel, 131.
 Surutka Abdurahman, 51.
 Sutlijašević Zelil-aga, kapetan Roga, 258.
 Svetački, plemići, 80, 162.
 Svetačković beg, 162.
 Svetačković Mustafa Alajbeg, topčaga u Banjoj Luci, 155.
 Šaban, sužanj, 103.
 — (Hadži), trgovac iz Bile Stine; 111.
 — bajraktar u Bišću, 107.
 — čehaja azapa u Hlivnu, 133.
 — (Hadži), kostajnički odobaša, 87.
 — lički sandžak, 122.
 — (Hadži), pridorski kapetan, 182, 183.
 — čuvar kule kod Zrina, 30.
 — aga u Ključu (B.), 151.
 — aga Ostrovičke kapetanije, 194.
 — aga, (Hadži), prijedorski kapetan, 78, 166.
 Šabanović Hazim, 137.
 Šah-beg, sin Mustaj-paše, 159.
 Šahdar, aga u Tešnju, 169.
 Šahin, čuvar kule kod Zrina, 30.
 Šahinpašić Rusten-beg, 254.
 Šahman, sandžak lički, 122.
 Šajh, aga u Tešnju, 169.
 Šaramić Alaga, 162.
 Šarić, Ali aga, 239.
 — Ali-beg (Hadži), karakulak, 234
 — Husein, mutevelija u Stocu, 235
 — Jašar-beg, 234.
 — Mehmed-ef., 239.
 — Osman-aga, kapetan Vidoške, 234, 235.
 — Smail-aga, kapetan Vidoške, 45, 56, 59, 60, 233—237.
 — Sulejman-aga, 240.
 — Sulejman-beg, 234.
 Šarići (stolački), 233—236, 251.
 Šeh Jujo, 249.
 Šehić Husein, književnik, 99.
 Šehović Husein, aga iz Cazina, 102.
 Šejh Hadži Hasan, vaiz, 59.
 Šejh-oglu Mustafa, nadglednik graditelja, 154.
 Šerić Ali-beg, kapetan Dubice, 82.
 — Hašim, 64.
 — Mustafa-aga, kapetan Dubice, 82.
 — Mustaj-beg, kapetan Dubice, 82.
 Šerići, 67, 82, 83, 84.
 Šerifija Mustafa Nuri ef., 215.
 Šestokrilovići, 216.
 Šihab, čuvar kule kod Zrina, 30.

Šilobadović, pop, 128, 253.
 Šimčik Antun, 119.
 Sobajić Petar, profesor, 218.
 Šukić Alija iz Tršca, 103.
 Švrakić, bajraktar u Jasenovcu, 80.

Tahir (Hadži, Ibrahim Tahir), maglajski kapetan, 54, 56, 63, 113, 178.
 Tanović Alija, kapetan Ključa (Herc.), 228, 229.
 — Džafer, 63.
 — Hasan, kapetan Ključa (Herc.), 143, 228, 229.
 — Omer, kapetan Ključa (Herc.), 228.
 Tanovići, 228.
 Taso, 249.
 Tasovac Jusuf-aga, kapetan Počitelja, 248, 249.
 — Hadži Mustafa, aga u Počitelju, 248, 251.
 Tasovci, 249.
 Tatalović Marko, sužanj, 110.
 Teparić, 236.
 Teskeredžić Mustafa-beg, duvanjski ajan, 132.
 Teskeredžija Mustaj-beg, 262.
 Tkalac Imbro Ignjatijević, 48, 107.
 Tomić Josip Eugen, 63.
 Topal Osman-paša, bosanski vezir, 211, 212.
 Topčagići (dobojski), 170.
 Tošković J. B., 15.
 Trajlić M. Seid, 124, 204.
 Truhelka dr. Ćiro, 151.
 Turhanija Mehmed-beg, 229.
 Turić Jusuf-aga, 119.
 Turudija, 215.
 — Mujaga, 50.
 — Mula Mehmed, 50.
 Tursun, čehaja Zvorničke kapetanije, 210.
 Tuzla Derviš-beg, (Tuzla-kapetan), 38, 62, 209, 216.
 Tuzlić Bakir-beg, 216.
 — Osman-beg, tuzlanski kapetan, 215, 216.
 — Hadži Osman-beg, 69.
 Tvorko Nikola, trgovac, 236.
 Tvrtko I, bosanski kralj, 146.

Umihana, žena kobaškog kapetana, 164.
 Uzeir, bajraktar u Izačiću, 101.
 — beg, sin Emin-kapetana u Maglaju, 178.

Uzeirbegović Mustaj-beg, 179.

— Uzeir-beg, 179.

Uzeirbegovići (maglajski), 177—178.

Vasfija, kći Husein-kapetana b. novskog, 92.

Vedžihija Mehmed Salih-paša, bosanski vezir, 68, 114, 133, 159, 209.

Velagić Aziz-aga, sin Idriz-agin, 101.

— Idriz-aga, kapetan Bišća, 46,

101.

Veletanlić Ahmed-aga, kapetan

Gvozdanskog, 94.

Velićan-aga, 89.

Venier Tomo, 118.

Vereš Mustafa, zapovjednik topčija u Vranduku, 174.

Viaux de, francuski general, 268.

Vidaković Mihajlo, novljanski vojvoda, 96.

Vladisalić Balša, 258.

Vladislav II, kralj, 176.

Vojnović Josip, 103.

Vučjaković Abdulah-beg, 243.

— Ahmed-aga (-beg), 243.

— Đulsuma, 246.

— Mehmed-beg I, mostarski kapetan, 45, 46, 51, 243, 244, 245.

— Mehmed II, mostarski kapetan, 246.

— Muhamed, 256.

— Muhamed-beg, mostarski kapetan, 247.

— Nesuh-aga, vakif u Mostaru, 243.

— Osman-aga, 243.

— Zejnul-abidin, mostarski kapetan, 245, 246.

Vučjakovići, 243, 245, 247, 253.

Vučo Mehmed-paša, bosanski vezir, 87.

Vukas, sužanj, 117.

Vukasović, kapiten, 111.

Vukčić Stjepan, v. herceg Stjepan.

Vukčić-Hrvatinić Hrvoje, 162.

Vuksan, letovanički porkolab, 94.

Vuković Ivica, sužanj, 151.

— Sava, krijumčar, 225.

Waldstätten, karlovački general 144.

Zahir-beg, trebinjski kapetan, 139, 140.

Zane Frano, 135.

Zelić, hajduk, 175.

Zenković Kurt-aga iz Ribnika, 102, 122.

Ziba, žena dobojskog Sinan-kapetana, 170.

Zmaj od Bosne, v. Gradašćević Husein-kapetan.

Zorić Simo, vlasnik kule u Prkosima, 191.

Zorzi Marin, 117.

Zrinović, 87.

Zrinski Nikola, 89, 102.

Zrinski, 27, 94.

Zulfikar (Hadži), čuvar Save, 163.

— aga, dizdar Brekovice, 103.

— aga, dizdar Ključa (Herc.), 229.

— aga u Ljubuškom, 256.

— aga u Vitini, 136.

Zvorničanin Ali-paša, v. Fidahić.

Žarko od Maglaja, 19.

Žujo Ahmed-efendija, 239.

Županić, sisački kapetan, 82.

Rječnik tursizama i manje poznatih riječi

Riječima je dato samo ono značenje, koje imaju u ovoj radnji.

Kratice: a = arapski, p = perzijski, t = turski.

âdeti-âgnâm, a. = ovčarina

âga, t. = zapovjednik i časnik

agâluk, t. = manji teritorij organiziran vojnički kao i kapetanija
âhkjâmi-kâjd, a. = propis o književnosti

âhenkâhen, p. = vrsta glazbala od metala

âjân, a-t. = dostojanstvenik

âkča, t. = sitan turski srebreni novac

âlâjbeg, t. = pukovnik, komandant spahija jednog sandžaka

alêmdâr, a-p. = zastavnik, bajraktar

alûfa, a. = plaća, dnevница

ârgat, t. (uzeta iz grčkog) = nadničar, fizički radnik

arjza, a. = molba, peticija

ârpâluk, t. = lenski prihod nekih viših civilnih dostojanstvenika

ârz, a. = izvještaj, podnesak

ârz-mâhzar, a. = kolektivna molba

âspra (grčki), vid. akča

avâriz, a. = izvanredan porez

âzap ili âzban, a. = vrsta vojnika, poglavito stražari u gradskim posadama

bâduhâvâ, p.-a. = izvanredni porez

bâdži mûrûr ve ûbur, p-a-a. = prevozna carina preko rijeke

bâdži rusûmi mûrûrije, p-a-a. = uvozna carina

bâil, (tal.) = mletački poslanik u Stambolu

bâjrâk, p. = zastava

bajraktâr, p. = zastavnik

baljêmez, njem. = vrsta topa

bâš muhâsêba, a-t. = glavno računovodstvo

bêglerbeg, t. = namjesnik, guverner pokrajine

beglerbêgluk, t. = pokrajina

bêjtul-mâl, a. = fiskus

bekîja, a. = ostatak, preostali dio jednog kadiluka, od koga je drugi dio s prijašnjim sjedištem kadije pripao drugoj državi

bâruthâna, t-p. = slagalište municije

bâša, t. = jeničar

bâšbog, t. = komandant vojske, komandant jedne divizije

bašêskija, t. = veteran, isluženi vojnik

bêrât, t. = dekret, ukaz, kojim se podjeljuje neka služba ili neki posjed

bêšlija, t. = vrsta vojnika

bîmbaša (od bin baši), t. = major

bôj, t. = kat, sprat

borgo tal. = varoš

bôrija, t. = duhački instrumenat, trublja, rog

bujrûldija, t. = naredba guvernera jedne pokrajine

bûljukbaša, t. = narednik

čârdâk, p. = vrsta utvrde

čârši-čehâja, p. = tržni nadzornik

čâtma, t. = ožbukan zid od drvene grade

čâuš, p-t. = narednik

čêiz (od džihaz) a. = oprema, djevojačko ruho

čerâhor, p. = obavezatni radnik pri popravljaju tvrđava

čôhadar i čôkadar, t-p. = stražar i zapovjednik straže

čûp-mukâta, a. = prihod od solana

dalkilič, t. = dobrovoljni milicajac

dâri-hârb, a. = neprijateljska nemuslimanska zemlja

dâf (učiniti), a. = protjerati

deftêrdâr, grč.-p. = šef financija u pokrajini

dêrbend, p. = klanac

derbendžija, p-t. = čuvar klanca

dêr-kanâr, p. = bilješka na margini

dirlik i dirluk, t. = življenje, izdržavanje

dîvân, p. = vijeće, tribunal, kancelarija, sud

dîzdâr, p. = kastelan, zapovjednik tvrđave

dôsluk i dôstluk p-t. = prijateljstvo

džâbija, a. = sakupljač državnih ili vakufskih prihoda

džîzija, a. = glavarina, koja se uzimala od nemuslimana

džîzjêdâr, a-p. = pobirač džizije

džêbedžije, t. = rod vojske koji se bavio čuvanjem i prenosom municije

džêmât, a. = skupina, četa

džumâd-el-ûlâ (džumâda I.) peti mjesec mjesečne, hidžretske, godine

džumâd-el-âhire (džumâda II.) šesti mjesec mjesečne, hidžretske, godine

džîzdân, a-p. = lisnica

donùlija, t. = dobrovoljac
 dùmrùk, t. = carina
 ehálíja, a. = pučanstvo, općinstvo, građanstvo
 ejálet i ajálet, a. = pokrajina
 èlčíja, t. = izvanredni poslanik
 èmin, a. = povjerenik
 èrkjân, a. = ljudi od utjecaja
 esèdi-groš, a. (lat.) = groš s lavljim likom
 fâris, a. = konjanik
 fétva, a. = decizija, odluka muftije u jednom vjerskom pitanju
 filûr, tal. = florin, dukat
 filûrija, tal. = porez u iznosu od jednog dukata
 gâziya, a. = pobjednik, junak, vojnik musliman
 gebèrân-džizija, p-a. = glavarina od cigana
 gèdik-timâr, t-p. = timar vezan za neku službu
 hâdž, a. = hodočašće u Meku i Medinu
 haklâšma-temèsuk, a-t-a. = isprava kojom se eskontira plaća
 hàràč, a. = porez na zemlju koji su plaćali nemuslimani
 harâčlija, a-t. = pobirač harača
 hâs, a. = leno od preko 100.000 akči prihoda, a pripadalo je sultanu i drugim članovima dinastije, kao i nekim vezirima. Havas, pl. od has; havasi humajun = carski hasovi
 hàtib, a. = propovjednik, govornik
 hàtti-humájûn, a-p. = ručno carsko pismo
 hàtti-tevkíja, a. = vrsta pisma
 havâlèdžija, a-t. = opunomoćenik za naplatu beriva, režiser
 hàvan, a. = merzer
 hàvâsi-humájûn, a-p. = vidi has
 haznâdâr, a-p. = blagajnik
 hèndek, t. = rov oko grada, opkop, šarampov
 hücüm (hükjüm), a. = odluka
 hûdžet, a. = ugovor, isprava o posjedu, presuda
 ibret, a. = uzor, ogledalo, ugled
 îlâm, a. = izvještaj kadije
 ilmu-hâber, a. = obavijest
 imâm, a. = svećenik u džamiji
 inšâ, a. = knjiga uzoraka raznih isprava koje su izdavale kadije
 frâda, a. = naredba, ukaz
 istiklâl, a. = nezavisnost, samostalnost

jâfta, p. = oglas, natpis
 jagmûrluk âkče, t. = vrsta poreza na plaću vojnika. Jagmûrluk inače znači »kišna kabanica«
 jâsak, t. = zabrana (izvoza)
 jâspra, grč., vidi akča
 jatâgan, t. = veliki nož, handžar
 jèničârâga, t. = zapovjednik jeničara
 jèrlu džemât, t-a. = mjesni džemaat
 jèrlu kôl nefèrât, t-t-a. = domaća vojska, odjeljenje domaće vojske
 joklâma, t. = smotra, revizija
 kâbûl, a. = primanje, prihvaćanje; kabul učiniti = primiti
 kâdija, a. = sudac
 kadiluk, a-t. = kotar, srez
 kajma, a. = pismo velikog vezira
 kajmèkâm, a-t. = zamjenik
 kalâuz, t. = vodič
 kânûn, a. = zakon
 kanûnâma, a-p. = zakonik
 kapidžibaša, t. = natkomornik
 karakûluk, t. = visoki činovnik kome je bila dužnost da uhodi rad velikog vezira i izvješćuje o tom sultanu. (U doslovnom prijevodu: crno uho)
 kâpikûla, t-a. = utvrđena kula nad gradskim vratima
 karabîna, njem. = vrsta puške
 kavtândži-bâša ili kaftândži-bâša, t. = garderobijer sultanov ili vezirov
 kâza a., vidi kadiluk
 kâzâ-mesârif, a. = troškovi kadiluka kao institucije
 kiler, t. = ostava
 kjâtib, a. = pisar
 liva, a. = 1. zastava, 2. okružje (Vidi sandžak)
 mâhitâb, p. = pripaljač topova
 mâhzar, a. = kolektivna pretstavka
 mâlicâna ili mâlikjâna, a-p. = državni prihod izdat pod zakup
 mâli mirija = fiskus
 mâlijja, a. = ono što je u vezi sa državnim financijama
 martôloz, grč. = vrsta vojnika
 màzgal, t. = puškarnica
 mèdžlisi-âjân, a. = vijeće ajana (odličnika)
 medžmúa, a. = bilježnica
 mehçèma, mehkjèma ili mešçèma, a. = sudnica
 mèhter, p. = svirac
 mehterjja, p-a. = porez što su ga plaćali svirci

melijet, a. = pratinja, društvo
 mémur, a. = činovnik
 mevâdžib, a. = beriva, plaće
 mjmâr, a. = graditelj
 mîri-mirân muhâfiz, p-p-a. = čuvar
 u tvrđavi u rangu paše
 mubâšir, a. = komesar
 muftija, a. = vjerski učenjak koji iz-
 daje decizije
 muhâfiz, a. = čuvar
 muhârrem = prvi mjesec mjesečne
 hidžretske, godine
 muhâtab, a. = onaj kojemu se upu-
 ćuje riječ, govor
 muhdes, a. = novo, kasnije uspos-
 tavljeno
 muhimmât, a. = ratne potrebe, pro-
 vijant
 mukâbèle-tëspera, a. = teskera ra-
 čunarskog (kontrolnog) ureda
 mukâta, a. = zakup, zakupnina, po-
 rez
 mûmin, a. = vjernik
 murâsela, a. = poslanica
 musâfirhâna, a-p. = gostinjac, bes-
 platno konačište
 musêlim i mutesëllim, a. = do re-
 forama, vezirov povjerenik u ve-
 ćem mjestu, a poslije reforama
 sreski načelnik
 mustâhfiz, a. = čuvar grada
 mušâvera, a. = zdogovor
 mûzur, a. = sluga, prozivač u meh-
 kemi
 nâhija, a. = župa, kotar, srez
 nâmâz, t. = molitva
 nârak ili nârk, p. = cijena, maksi-
 mirana cijena, naročito životnim
 namirnicama i svijećama
 nâzir ili nâzor, a. = nadzornik, in-
 spektor
 nêfer, a. = prosti vojnik
 nefêrât, a. = prosti vojnici
 neimâr, a. Vidi: mimar
 nemâlu-mukâta ili numâlu mukata,
 a. = povećana mukata
 (eb)ihmâliti, a. = zanemariti
 ôda, t. = soba, niža vojna jedinica
 ôdobaša, t. = vodnik
 ôdžak, t. = plemićki dvor
 ôdžakluk, t. = vrelo državnih pri-
 hoda iz kojih se plaćaju vojnici ili
 drugi službenici
 ôdžakluk-bêrât, t. = berat kojim se
 određuje ôdžakluk
 padišâh, p. = vladar, sultan
 pâlânka. Palankom nazivahu Turci
 grad od drvenog materijala,

pândûr, madž. iz st. slov. = pudar,
 stražar u karauli
 pâsbân, p. = noćni čuvar u tvrđavi
 pašâlija, t. = vojnik iz pašine prat-
 nje
 pašaluk, t. = pokrajina
 præšlija, v. bešlija
 ramâzân = deveti mjesec mjesečne,
 hidžretske, godine
 râziluk, a-t. = zadovoljstvo
 rêbi-ul-âhir (rebi II.) = četvrti mje-
 sec mjesečne, hidžretske godine
 rêbi-ul-êvvêl (rebi I.) = treći mjesec
 mjesečne, hidžretske, godine
 rêdžeb = sedmi mjesec mjesečne,
 hidžretske, godine
 rêsm, a. = porez
 rêsmi-tâpu, a-t. = tapijska pristoj-
 ba
 roznâmdže, p. = poslovni dnevnik
 sâfer = drugi mjesec mjesečne, hi-
 džretske, godine
 sâlijâna, = godišnja plaća, godiš-
 nji tribut
 sândžak, t. = zastava, okružje, vojni
 i civilni upravitelj jednog okružja
 sândžakbeg, t. = vojni i civilni u-
 pravitelj jednog okružja
 sâruk, t. = turban
 sêned, a. = isprava
 sêrdâr, p. = zapovjednik jeničara u
 manjem mjestu
 serdengêçtija, p-t. = vojnik, dobro-
 voljac koji se žrtvovao, sa zadaćom
 da nasrće na neprijateljsku vojsku
 i upada u opsjednute tvrđave
 sêrhat, p-a. = granica, krajina
 sêrtop, p-t. (Vidi topčaga)
 sidžil, a. (iz latinskog) = sudski pro-
 tokol
 sijâkat, a. = vrsta arapskog pisma,
 kojim se služilo u središnjoj fi-
 nancijskoj upravi u Stambolu
 spâhija, p. = konjanik, uživatelj jed-
 nog lena
 sübaša, t. = pobirač prihoda na jed-
 nom lenskom dobru
 šâbân = osmi mjesec mjesečne,
 hidžretske, godine
 šarâmpôv, madž. Vidi: hendek
 šêjhul-islâm, a. = vrhovni muftija
 u Turskoj
 šemiâsel mukâta, a; šemiasel = vo-
 štana svijeća
 šêper = ožbukani pletar, tanki zid
 šêrr, a. = zlo
 šêvvâl = deseti mjesec mjesečne,
 hidžretske, godine

tābija, t. = bastijon
 tāhmīs, a. = pržionica kahve
 tākrir, a. = potvrda, objašnjenje,
 uvjerenje
 tāksid ili tāksit, a. = prihod valije
 (guvernera)
 tāpūji-zēmīn, t-p. = isprava o zem-
 ljišnom prenosu
 tātar, t. = kurir, poštari
 tāvan, t. = potkrovlje
 tedāhul, a. = zaostatak
 tēlhis, a. = izvješće
 tēmbih, a. = saopćenje
 tesarruf, a. = posjed, vlasništvo,
 raspolaganje nečim po slobodnoj
 volji
 tēspera, a. = račun, namira, pro-
 pusnica
 tēste, gen. -eta, p. = deset komada
 nečega
 tevzijāt, a. = podjela nečega na jed-
 nake dijelove
 timār, p. = leno uopće, leno čiji pri-
 hod iznosi najviše 19.999 akči
 timār-teftērdār, p. = činovnik pri
 guverneru, koji je vodio registar
 o zijametima i timarima

tōpčaga, t. = zapovjednik jednog
 odreda topčija
 tōpčibaša, v. topčaga
 trēmpe = mali bubanj
 tūmbās, t. = ponton
 tūrna li tūrma, lat. = karavana
 ulēfa, a. (Vidi: alufa) = plaća
 ulēma, a. (pl. od ālim) = učenjaci
 ūmmeti-Muhāammed, a. = sljedbeni-
 ci Muhamedovi, muslimani
 vāiz, a. = propovjednik
 vāz, a. = propovijed
 vēkil, a. = opunomoćenik
 vōjnugān, hrv.-p. = pogranični voj-
 nik kršćanin, koji je bio oprošten
 od stanovitih poreza.
 zābit, a. = zapovjednik, oficir
 zahīrēčija, a-t. = opskrbnik
 zārār, a. = šteta
 zijāmet, a. = leno od 20.000 do
 99.999 akči
 zūl-hidždže = dvanaesti mjesec
 mjesečne, hidžretske, godine
 zūl-kāde = jedanaesti mjesec mje-
 sečne, hidžretske, godine
 zūlum, a. = nasilje, nepravda
 zulūmcār, a-p. = nasilnik

H. Kreševljaković: Grenzhauptmannschaften in Bosnien und der Hercegovina

ZUSAMMENFASSUNG

Als der Verfasser im Jahre 1931 anlässlich der Hundertjahrfeier der bosnischen Autonomiebewegung seine Studie über Husein-kapetan Gradašević, den »Drachen von Bosnien« und Urheber dieser Bewegung, schrieb, stellte sich die Notwendigkeit ein, die Grenzhauptmannschaft als Institution und die geschichtliche Entwicklung aller Gh. auf dem Gebiet des ehemaligen bosnischen Paschaluk zu bearbeiten. Diese Arbeit ist das Resultat eines mehr als zwanzigjährigen Studiums, vor allem auf Grund der archivalischen Quellen unter Heranziehung der spärlichen Literatur, in der jedoch die Grenzhauptleute und -hauptmannschaften nur nebenbei erwähnt werden.

Längs der Südgrenze des Österreichischen Kaiserreiches schuf man die sog. Militärgrenze, die durch ihre Generale in Karlovac und Varaždin unmittelbar dem Kommando in Graz, und dadurch dem Wiener Hof unterstand. Obwohl es sich bei diesen Gebieten um einen Teil Kroatiens und Slavoniens handelte, wurde auf diese Weise der kroatische Landtag ausgeschaltet. Im Gebiet der Militärgrenze, das militärisch organisiert war, kommandierten Offiziere — Hauptleute. Als die Türken das Gebiet bis zur Save und Una eroberten, gewannen sie Kenntnis über die Institution und fingen selbst an, in den Grenzorten ähnliche, militärisch organisierte, territoriale Einheiten zu bilden, die nach den Hauptleuten (kapetani), die dort befehligten, Hauptmannschaften (kapetanije) genannt wurden. Die älteste schriftliche Nachricht über diese Gh. datiert aus dem Jahre 1558, und behandelt die Gh. von Gradiška Krupa, Bihać, Klis und Gabela. Ihre Gründung fällt in die Zeit der kriegerischen bosnischen Statthalter Malkoč-beg Karaosmanović, Ferhad-beg Sokolović und Hasan-paša Predojević.

Im XVII. Jahrhundert hatte der bosnische Pašaluk seine grösste Ausdehnung erreicht, um sich gegen Ende des Jahrhunderts, nach den Kriegen um Kreta und Wien, immer wieder zu verkleinern. Bis zu diesem Zeitpunkt entstanden, wie man aus den zugänglichen schriftlichen Quellen entnimmt, 29 Gh., deren Sitze folgende Städte und Befestigungen waren: Osijek, Virovitica, Gradiška, Jasenovac, Dubica, Kostajnica, Novi na Uni, Gvozdansko, Krupa, Ostrožac, Bihać, Udbina, Obrovac, Zemunik, Islam, Nadin, Skradin, Klis, Kamen, Imotski, Gabela, Trebinje und Hercegnovi. Ausser diesen, entlang der Grenze gezogen Kette von Gh. befanden sich einige auch im Inneren des Landes: Banjaluka, Kamengrad, Ključ na Sani, Jajce, Hlivno und Knin. Nach dem Frieden von Karlovci 1699, in dem die Türkei grosse Gebiete an Österreich und Venedig verlor, verblieben nur 12 Gh.. Als im XVIII. Jahrhundert die Türkei eine defensive Politik gegen Österreich führte, errichtete sie an der damaligen Grenze neue Gh. und verstärkte die alten. Nicht nur die Grenze, sondern auch alle Wege, die in das Landesinnere führten, sowie

alte verfallene Burgen wurden verstärkt und befestigt. Damals wurden ausser den 12 vom Frieden in Karlovci verbliebenen Gh. noch 28 neue errichtet, die sämtlich gegen Österreich, Venedig und Montenegro gerichtet waren. Ihre Sitze waren: Onogošt, Klobuk, Stolac, Počitelj, Mostar, Ljubuški, Rog, Duvno, Stara Ostrovica, Kozarac, Kobaš, Bosanski Brod, Vranduk, Glamoč, Sanski Most, Doboj, Tešanj, Gradačac, Tuzla, Zvornik, Novi Pazar, Ključ kod Gacka, Kolašin, Prijedor, Petrovac, Maglaj, Most na Tari.

Am Anfang des XIX. Jahrhunderts wurde, mehr aus persönlichem Familienzweck als aus Notwendigkeit, noch eine Gh. in Hutovo errichtet, womit im bosnischen Pašaluk insgesamt 58 Gh. bestanden. Jede Gh. umfasst ein genau bemessenes kleines Gebiet, anfangs nur an der Grenze, später auch längs der Hauptwege, die ins Innere des Landes, also nach Mittelbosnien, führen. Das Gebiet der Gh. entsprach nicht immer dem des Kadiluks. Manche Gh. umfassten auch zwei Kadiluks, während ein Kadiluk auch zwei, drei, sogar vier Gh. unter Umständen umfassen konnte. Die Gh. reichte nicht über das Gebiet eines Sandžaks (Kreises) hinaus. Der Hauptmann und die Mannschaft wurden für ihre Dienste von verschiedenen staatlichen Stellen einmal jährlich unter Abzug von 35% bezahlt.

Jeder Dienst in der Gh., vom Hauptmann herab, war erblich. Vom Vater erbte der älteste Sohn, und wenn kein männlicher Erbe bestand, der nächste männliche Verwandte die Dienststellung. Jedermann konnte zu jeder Zeit, ausser im Kriege, seinen Dienst quittieren. Das erbliche Nachfolgerecht machte aus den Hauptleuten eine Art von Militärdienstadel. Alle Soldaten und Offiziere erhielten einen »Berat« (Dekret) vom Bükür kal'a kalemi in Konstantinopel für ihren Dienst. Diese Institution beaufsichtigte alle Befestigungen im Reiche. Für jeden neuen Berat bezahlte man eine Taxe in die Kasse der bosnischen Provinz (Ejalet).

Jede Gh. hatte befestigte Orte (Städte, Türme und Grenzwachtürme (Čardaci). In jeder Gh. bestand wenigstens ein befestigter Ort, in der Bosanska Krajina sogar mehrere: Bihać 9, Ostrožac 8, Krupa 5, Stara Ostrovica 4. Neben Befestigungen, in denen Hauptleute befehligten, waren auch andere mit Dizdaren an der Spitze. In einigen Orten bestanden Holzbefestigungen (palanka), mit Palissaden (parmakluk). Über dem Tor war ein čardak aus Eichenholz, während über dem Steintor einer Festung eine Kapikula stand.

Ausserdem gab es auch Türme mit einer kleinen Besatzung; das waren mehrstöckige, viereckige Bauten, die neben Fenstern auch Schiesscharten hatten. Oftmals wurden sie auch mit einer Steinmauer umgeben. Jede Gh. besass einen Turm, in dem der Hauptmann residierte, und mit einem Kanonenschuss seine Leute zusammenrief.

Čardaks sind Pfostenbauten, entweder am Saveufer oder an gefährdeten Stellen im Inneren. Das Militär der Gh. umfasste folgende Waffengattungen: faris (Reiter), azap (Wächter), mustahfiz (Stadtwächter), pasban (Nachtwächter), topčija ((Kanonier), đebedžija (Gepanzerter), đonulija (Freiwilliger), martoloz. Lediglich die Martolozen waren

Christen, und sie drangen als Erste in die benachbarten christlichen Gebiete ein, wo sie traurige Spuren hinterliessen. Die donulije, dem Namen nach Freiwillige, waren doch bezahlt.

Das Heer der Gh. zerfiel in džemate, ode und buljuka unter Agas, Odobašas und Buljukbašas. Jeder Aga hatte einen Stellvertreter (čehaja); manche džemati hatten noch einen čauš (Feldwebel), bajraktar (Fähnrich), ka'auz (Unterführer) und kjatib (Schreiber). Das ganze Heer der bosnischen Gh. bildete in der türkischen Armee ein Korps unter dem Namen Jerlü kol neferati (Landwehr). Niemand besass eine Uniform. Die 39 Gh. gegen Ende des Bestehens kontten in Bosnien und der Herzegowina 24.000 Soldaten stellen. Von 1593 bis 1829 sandten die bosnischen Gh. auf Befehl ihres Veziris ihre Kontingente auf die jeweiligen Kriegsschauplätze, je nach den Bedürfnissen jeden 6. oder 20. Soldaten. Durch die Kanzlei des Vezirs gingen alle Angelegenheiten der Gh. Die Hauptleute mit ihren Soldaten zeichneten sich besonders in der Verteidigung Bosniens während des Krieges Karls VI. gegen die Türkei 1737—1739 aus. Auch im Kampf gegen den I. serbischen Aufstand beteiligten sich mehrere bosnische Hauptleute.

Bis zum Ende des XVII. Jahrhunderts entsprachen die Gh. ihrem Zwecke. Die Hauptleute verrichteten sorgfältig ihrem Dienst und unterstanden dem Vezir. Nach dem Kriege mit Karl VI., in einem ruhigen Zeitabschnitt, begannen sich die Hauptleute durch die Pacht der Staatseinnahmen zu bereichern. Mit der Schwächung der Zentralmacht erstärkten die Hauptleute und benützten die finanziellen Schwierigkeiten des Sultans, um die Staatsgüter (hasovi) in lebenslängliche Pacht zu nehmen und alle Einnahmen und Steuern zu erheben.

Durch diese und ähnliche Manipulationen gelang es einzelnen Hauptleuten, grosse Besitzungen zu erwerben und auf diese Weise echte Feudalherren zu werden. Als Mitglieder der Versammlung des Adels (Ajajischer Rat), kamen die Hauptleute im Residenzort des bosnischen Vezirs einmal jährlich zusammen. In wichtigen Angelegenheiten, die ein kleineres Gebiet betrafen, besprachen sich die Hauptleute am mušavere. Untereinander waren sie hauptsächlich befreundet, aber es gab auch Zwiste, die bis zu Kriegen führten. Ihr Verhältnis zu den Geistlichen aller drei Konfessionen war gut, aber es fanden sich nur wenige Hauptleute, die sich als Stifter auszeichneten.

Obwohl der Dienst des Hauptmanns militärischer Art war, übte derselbe auch Polizei- und Verwaltungsdienste aus. Obwohl die meisten Hauptleute reich waren, hatten sie viele Schulden bei den Sarajevoer Kaufleuten. Einige von ihnen waren orientalisches gebildet, viele liebten unsere Volkslieder und holten an ihre Sitze Volksänger (guslari). So besingen viele Volkslieder die Hauptleute und ihre Familien.

Etliche Gh. blieben vom Anfang bis zum Ende im Besitze einer Familie, bei anderen wechselte der Besitzer; auch durch Usurpierung konnte der Besitz wechseln. Als ein solcher Usurpator, Hasan, die Gh. Mostar an sich riss, erhoben sich sämtliche Hauptleute und Würdenträger Bosniens und der Herzegowina, um in einer Forderung (mahzar) an den